

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 3-MAYIS 2014
Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi

AKRA KÜLTÜR SANAT VE EDEBİYAT DERGİSİ

Yıl: 2

Sayı: 3

Dört Ayda Bir Yayınlanır

İmtiyaz Sahibi

Dr. Şadi YAZICI

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, Genel Yayın Yönetmeni ve Editör

Mustafa ÖZDEMİR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK

TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN

Prof. Dr. ERDAL AKPINAR

Prof. Dr. MUSTAFA ALICI

Yrd. Doç. Dr. SALİM DURUKOĞLU

ÜZEYİR GÜNDÜZ

Dr. LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU

Dr. LÜTFÜ ÖZŞAHİN

Sanat Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. CAN ŞAHİN

Grafik Tasarım

FC REKLAM

Baskı ve Cilt

C&B BASİMEVİ

Litos Yolu 2. Matbaacılar Sit. No: ZA16 Topkapı/İSTANBUL

Yazışma ve Haberleşme Adresi

Evliya Çelebi Mahallesi

Hatboyu Caddesi, No: 2/2 TUZLA/İSTANBUL

Tel: 0532 732 00 21

mozdemir1949@hotmail.com

Kaynak gösterilerek dergimizdeki yazılardan alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

TAHİR ERDOĞAN ŞAHİN <i>Ana Hatlarıyla Felsefe ve Felsefi Düşüncünün Tarihçesi</i>	7
Prof. Dr. SÜLEYMEN KIZILTOPRAK <i>Krallardan Darbeci Generallere Mısır'ın Yakın Siyasal Tarihi</i>	31
BAHAETTİN KARAKOÇ <i>Dut Taşların Mart'ta Ben, Yarın Geleceksin Ya Gittiğin Günden Beri, Dünden Beri, Tek Karede İkimiz Bir İnsanlık Masalı, Giderayak, Ne Dersen Makbulümdür</i>	44
METİN TOMBUL <i>Çağrı</i>	52
Prof. Dr. MUSTAFA ALICI <i>Dinler Tarihi Penceresinden Hz. Peygamber(S.A.V.)'i Anlamak</i>	53
Dr. LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU <i>Karanlığın Dibi Var mı ?</i>	58
Dr. LÜTFÜ ÖZŞAHİN <i>Medeniyet ve Modernizm</i>	61
Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK <i>Halk Anlatılarında-Cinsiyet Ayrımı Ötesinde-İnsan Anlayışı ve Kadının Yeri</i>	67
Yrd. Doç. Dr. GÜLDA ÇETİNDAG SÜME <i>Elazığ-Urfa-Kerkük ve Azerbaycan Kültür Köprüsünde Ortak Bir Unsur: Türküler</i>	79
LÜTFÜ ŞEHSUVAROĞLU <i>Yolda, İmdad Gazeli, Sancak Gazeli, Baht Gazeli, Felek Gazeli, Alperen Kasidesi, Fikrimin Yanan Gülü</i>	101
Yrd. Doç. Dr. SALİM DURUKOĞLU <i>Bekir Yıldız'ın Romanlarını Marksist Edebiyat Kuramı ile Okuma Denemesi</i>	107
TARKAN ZENGİN <i>Belediyelerde Kültür Hizmetleri</i>	127
Yrd. Doç. Dr. MEHMET YARDIMCI <i>Kul Himmet'in Şiir Dünyası</i>	131
Prof. Dr. ALİ DEMİRSOY <i>Ustaca Yaşam</i>	149

ŞABAN ÇETİN	
<i>Anne, Serap</i>	167
HAMDİ ÜLKER	
<i>Son Cemre</i>	169
TUNCAY AKDOĞAN SEZER	
<i>Bizim Bağa Giderken</i>	175
MEHMET YARDIMCI	
<i>Kapılar, Anadolu</i>	180
Thierry Lenain / Çeviri: ÜZEYİR GÜNDÜZ	
<i>Dolaptaki Minik Kız Kardeş</i>	185
MUSTAFA ÖZDEMİR	
<i>Çilekeştir Sokaklar</i>	195
HAMDİ ÜLKER	
<i>Yüreğinde Üşüdüm</i>	199
Yrd. Doç. Dr. CAN ŞAHİN	
<i>Üzüntümüz</i>	200
<i>Kitap Tanıtım (Hayaşa Bölgesi Tarihi)</i>	207
CENGİZ BAHŞI	
<i>"Hayaşa Bölgesi Tarihi (I-II) Hakkında</i>	208
DOSYA: ELAZIĞ	209
SELAHATTİN YAZAR	
<i>Elazığ</i>	211
Doç. Dr. YÜKSEL ARSLANTAŞ	
<i>En Eski Çağlardan Pers Dönemine Kadar Harput</i>	224
Prof. Dr. ESMA ŞİMŞEK	
<i>Elazığ Halk Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme</i>	243
Yrd. Doç. Dr. EBRU ŞENOCAK	
<i>Elazığ Yöresi Sofra Adabından Misafir Ağırlamaya Türk Halk Gelenekleri ve İnanışları</i>	261
BİROL AZAR	
<i>Elazığ Harput ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanışlar</i>	268
R. MİTHAT YILMAZ	
<i>Şiirimizde Elazığ</i>	276
HADİ ÖNAL	
<i>Dünden Bugüne Uluslararası Hazar Şiir Akşamları</i>	288

Merhaba;

AKRA'nın dört aylık olarak çıkması, bu sayısıyla birlikte birinci yılını doldurmuş olduğu anlamına da gelmektedir. Yıl, dergimiz için zaman dilimi olmaktan öte; etkinliğimiz ve bu etkinliğimizin yansımalarını muhasebe etmenin de vesilesine gerekçe olan sembolik bir değerdir. Şu ana kadar her bir sayısı üç yüz sahifenin üzerinde olan dergimizin hacmi ile içeriği arasında gerekli uyumun sağlanabildiği, öncelikle siz okurlarımızdan gelen değerlendirmelerden de anlaşılmaktadır. Bu değerlendirmelerde esas ölçümüzün öncelikle "niteliksel" bağlamda ve "bütünsel" bir anlayış çerçevesinde olduğunu bir kez daha tekrar edelim. AKRA'nın bilim ve bilgi alanları bütünlüğüne bağlı olarak neşredilmesi sürecinde her sayıda bu amacı tümüyle yerine getirdiğini söyleyemeyiz, söylenemez de... Nitekim etkinliğin doğası gereği, devasa bir dünyanın tüm yansımalarını değil ki bir sayıda, birkaç sayı içinde bile sunmak mümkün değildir. Ancak bu yönde yürüdüğümüz sürece, istenilir amacımıza doğru adımlarımız her geçen gün çok daha sağlam ve uzun soluklu bir mecrada devam edebilecektir.

Bu sayımızda yine birçok yazar ve bilim adamımız farklı ve fakat kendi içinde özgün çalışmalarıyla sizlerle buluşmuş olacak.

Esas olarak tarihçi kimliği ön planda olan Tahir Erdoğan Şahin'in bu kez "felsefe" merkezli bir yazısı bulunuyor. Derli toplu, daha önemlisi açık ve anlaşılır bir metin içerisinde ilgili insanlarımızın kolaylıkla ve zevkle okuyacaklarına inandığımız metinde, felsefenin tarihsel süreci ve niteliği ele alınmış, görüleceği gibi, düşünce tarihi serüveninin daha anlaşılır olması ve yeni açılımlara kapı açılabilmesi için yeni ve özgün kavramlar kullanılmıştır.

Bir süredir Mısır, yaşanan olaylar nedeniyle Orta Doğu'da demokrasiye geçişin ya da geçemeyişin nedenleri üzerinde yeni tartışmalara neden olmuş, bu süreçte Batı'nın "ikiyüzlü" niteliği yeniden gündeme gelmiştir. Prof. Dr. Süleyman Kızıltoprak, *Krallardan Darbeci Generallere Mısır'ın Yakın Siyasal Tarihi* adlı yazısı bu ülkeyi tanımak açısından oldukça önemli görülmektedir.

Dinler tarihi konusunda neşrettiği kitap, makale ve verdiği konferanslarla, konusunda önemli bir değer olarak karşımıza çıkan Prof. Mustafa Alıcı'nın yeni makalesi "*Dinler Tarihi Penceresinden Hz. Peygamber(S.A.V.)'i Anlamak*" adını taşıyor.

Halk edebiyatı konusunda önde gelen bilim adamlarımızdan Prof. Dr. Esmâ Şimşek, yazısında halk anlatılarında "kadın"ı yine kendi özgün ve titiz üslubuyla ele almış. Ayrıca bu sayıda işlenen Elazığ Dosyası büyük oranda onun gayretleriyle oluşturulabildi.

Yrd. Doç. Dr. Salim Durukoğlu'nun, "*Marksist Edebiyat Kuramı ile Okuma Denemesi*" başlığı altındaki yazısında Bekir Yıldız'ın romanlarını analiz etmektedir. Okunan romanın nirengi noktalarının tespitinde okuyucuya yol göstermekte ve roman okumanın okuyucuya verdiği hazzı akıcı bir dille anlatmaktadır.

Prof. Dr. Ali Demirsoy Hocamız, yazısında hedeflediği temel amaç; ya hiç, ya da en az "*keşke*" denilmesi için izlenmesi gereken yol belirtilmektedir. Dolayısıyla bir insan hangi yaşta olursa olsun yapacak illa bir şeylerinin bulunduğu ve bunları insanların yararına sunulması gerektiğini vurgulamakta ve bu konudaki engin deneyim ve tecrübelerini babacan bir tavırla okuyucuya sunmaktadır.

Milletleri birbirinden ayıran kendine özgü düşünce biçimi, felsefe, güzel sanatlar, inanç, mimari, müzik vb. değerler vardır. Bu değerler bir milleti diğer milletlerden ayıran en önemli unsurlardır. Araya sınırlar çizilip giriş çıkış kapıları kapatılsa da bu değerler parçalanmış milletlerin ortak düşünme ruhunu ve milli birlik bilincini korumakta ve yaşatmaktadır. Bu konuda türküler ayrı bir öneme sahiptir. Neşemizi, sevincimizi, sevgimizi, gülünç yönlerimizi, esprilerimizi, üzüntülerimizi, acılarımızı vb. türkülerle anlatırız.

Daha dün türkülere kaynaklık edecek elim bir olay yaşadık milletçe. 13.05.2014 günü saat 15.10'da 300'den fazla fidanımızı Soma'da yerin derinliklerinde kömür ocağında şehit verdik. Bu vesileyle dergi ailesi olarak Hakk'ın rahmetine kavuşan kardeşlerimize Cenab-ı Allah'tan mağfiret, yakınların da sabır ve başsağlığı diliyoruz. Milletçe içimizi yakan ve yüreğimizi sızlatan bu olay karşısında anaların ve eşlerin yankılanan acı feryatları ve deyişleri yarın birer türkü olacak ve semalarımızda yankılanarak dilden dile, gönülden gönüle aktarılıp gidecektir. İşte Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan yörelerinde ortak sesimizin en güçlü bağlarından biri olan türküleri, Yrd. Doç. Dr. Gülda Çetindağ Süme bu yazısında konu edinmiştir.

Yine bu sayıya günümüzdeki Müslümanların durumunu irdeleyen ve ihlâslı bir Müslümanın nasıl olması gerektiği "*Karanlığın Dibi Var mı?*" adlı yazısıyla Dr. Lütfü Şehsuvaroğlu; medeni olmakla modern olmak arasındaki farkı konu edinen Dr. Lütfü Özşahin "*Medeniyet ve Modernizm*" adlı yazısıyla katkıda bulunmuşlardır.

Hislerine ve düşüncelerine değer biçemediğimiz Bahaettin Karakoç, Tarkan Zengin, Yrd. Doç. Dr. Ebru Şenocak, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı, Hamdi Ülker, Cengiz Bahşi, Üzeyir Gündüz ve diğer birçok bilim adamı, şair ve yazarın AKRA ailesi içerisinde yer almaları ve katkıda bulunmaları bizleri onurlandırmaktadır.

ANA HATLARIYLA FELSEFE VE FELSEFİ DÜŞÜNÜŞÜN TARİHÇESİ

Tahir Erdoğan ŞAHİN

Merkezî bilimler, tarihsel olarak uygarlık süresi içinde şu ya da bu şekilde insan-doğa, insan-kültür, insan-insan; kısaca insan-varlık ilişkilerinin anlaşılması için ortaya çıkan düşünce ve uygulamalarla bugüne kadar gelişmişlerdir. Hemen her dönemde var olan bu bilimler, modern zamanda ortaya çıkan yeni bilimlerle ortadan kalkmamış, aksine bunların ortaya çıkmasında öncü rol oynamışlar, ayrıca yeni bilgi ve bilimlerle birlikte gelişmelerini devam ettirmişlerdir. Diyebiliriz ki merkezî bilimler, tarihsel olarak geniş zamanlar içinde ortaya konulan ve gelişerek devam eden bilimlerdir.

Merkezî bilimlerin ikinci özelliği, doğa bilimlerinin ya da sosyal bilimlerin “olmazsa olmaz”larından. Hemen her bilimsel çaba temel bir yaklaşımı, amacı ve anlayışı içerir; yani felsefi bir akışa sahiptir. Her bilim tarih içinde var olur ve tarihselliğe sahiptir. Sayısallık, mantıksallık her bilimin kaçınılmazlığıdır. Tüm bilimler insanın psikik gerçeğinin bir ürünü olarak var olabilirler ve mekân, insan ya da toplumun var olması için gereken alandır. Üçüncüsü, merkezî bilimlerin diğer doğa bilimleri ya da sosyal bilimler gibi temel bir olgu etrafında bütünlük oluşturmaları zorunluluğu yoktur. Üst bir disiplin anlayışının en yakın parametrelerini içermekle birlikte, tek bir merkez olgu etrafında oluşmazlar. Doğa bilimlerinde “madde”, sosyal bilimlerde “toplum” esastır. Oysaki merkezi bilimlerin merkez olguları hem birbirlerinden farklı hem de tek bir merkez kavram etrafında yürümezler. Örneğin tarihte “insan (toplum), zaman ve mekân”ın her biri eşdeğer başat kavramlardır. Felsefede bilgi, değer, etik; matematikte sayı, şekil; mantıkta çıkarımsama, akılsallık, çelişkisizlik; psikolojide insan, davranış, güdü; coğrafyada yer, uzay, toplum, oluşum vb. Ancak, ilişkilerinin niteliği ve yakınlığı açısından mantık ve matematiği, genel-soyut-biçimsel bilimler kapsamında; tarih ve coğrafyayı toplum -mekân- zaman kapsamında; felsefe ile psikolojiyi ise iki ayrı alan içinde ayırmak görece mümkündür.

Dördüncüsü; doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin her biri kendi bağlı olduğu sınıf içinde boyutları belirlenebilir araştırma, yöntem ve teknikler içinde gelişirken, merkezî bilimlerin her biri kendi niteliğine uygun farklı yöntem ve tekniklere sahiptir.

Maddeleştirmek gerekirse, merkezi bilimlerin her birinin ;

1. Tarihsel derinliği vardır.

---

1. Bu yazı, yazarın izniyle “Bilim, Bilimler ve Bilgi Alanları” adlı kitabından uyarlanarak alıntılanmıştır.

2.Diğer tüm bilimlerin “olmazsa olmazı” olarak onlarla kaçınılmaz ilişki içindedir.

3.Birden fazla eşdeğer olguları esas alırlar.

4. Her biri kendine özgü yöntem ve tekniklere sahiptir.

FELSEFE: Felsefe, Yunancada sevgi anlamına gelen Phileo ve Sophia kelimelerinin birleşik kullanılması sonucu doğmuştur. Doğrudan ya da dolaylı olarak felsefe konusunda yazılanlar, hemen her ülkede yoğun bir bilgi stoğu oluşturmuştur. Bu bilgilerin önemli bir çoğunluğu birbirleriyle örtüşmekte, birçoğu ise geçmiş filozofların söylemlerini tekrar eden bir çerçeveyi aşmamaktadır.

Tarih içinde yapılagelen felsefelerin ya da günümüz felsefelerinin anlaşılabilmesi için zaman zaman sınıflandırılmaya, ele alınan konular açısından çeşitlendirilmeye çalışılmaktadır. Felsefenin hikmet ve bilgi başta olmak üzere; insan, toplum, evren, akıl, varlık ve tüm bunların hakikati üzerine salt düşünme olması, çok sayıda spekülatif felsefelerin de ortaya çıkmasının nedenidir. Bunun için “felsefe nedir?” sorusuna yanıt bulmak için “felsefe öncelikle ne değildir?” gibi çapraz bakış açıları geliştirilmiştir. Buna rağmen (kastedilen hangi düşüncelere göre ya da hangi felsefeye göre) “felsefe nedir?” ya da “felsefe ne değildir?” tarzında açıklayıcı girişimler bile tartışılabilir, sorgulanabilirler.

Felsefenin farklı şekillerde bölümlenmesi, alt disiplinlere ayrılışı, ele alınan hususları daha sistemli kılmak ve basitleştirerek anlaşılır hâle getirmek içindir. Bu sınıflandırmalar söz konusu alanların kesin olarak birbirinden ayrılığını ifade etmez. Monist, plüralist, idealist, realist, vb. şeklinde kurulan felsefi sistemler bile karşıtlıklarına rağmen birbirinden tamamen ayrı değildir. Kaldı ki bu tür belirlenmiş ve sınırlandırılmış düşünce türleri doğrudan felsefi düşünce üretimi olmaktan çok, felsefi düşünceyle ulaşılan bilgilerin biçimlendirilip şablonlaştırılması çabalarının ürünüdür.

Felsefeyi diğer bilimlerden ayıran özelliklerinden birisi de, her bilim kendi anlam ve yorumu için kendi dışında bir olguyu (örneğin felsefeyi) referans edinirken, felsefenin ise kendi kendine yönelmesidir. Örneğin, “matematik nedir?” diye bir soruya felsefi açımla cevap verilirken, “felsefe nedir?” sorusunun muhatabı yine felsefenin kendisidir.

Felsefe işlevini ve ödevini sadece üzerinde felsefe yapılmak istenen konuya veya alana derin bir şekilde nüfuz etmek suretiyle gerçekleştirebilir. Çok yönlü bir yaklaşım felsefenin konularına vasitasız, doğrudan doğruya değil, bu konulara ait kavramların yardımıyla ulaşılabilir ve kavranabilir. Böylece incelenecek konudan önce kavramların belirlenmesi ve seçilmesi, yani ele alınan konulara dair kavramların zihni faaliyet aracılığıyla önceden oluşturulmuş bulunması gerekmektedir. Bu nedenle; doğaya ve topluma ait

konularda duyum ve algılarımız ön plana çıkarırken, kültüre ait konularda ise kültür, sanat, manevî bilimler ve etkinlikler belirleyici olacaktır.

Felsefenin açılımında felsefenin olması, bir anlamda kendileyindeci-liklidir. Felsefenin kendinde kendi olmasını sağlayan ise filozofun kendisi olmaktadır. İşte, “felsefe nedir?” sorusunun tek bir tanımı olmaması, verilen cevapların farklılığı, tekil bir felsefenin olmayıp her filozofa ve felsefi ekole göre farklı tanımların yapılmasının gerekçesidir. Felsefe, bilinmekten çok yapılan zihinsel bir çabadır. Doğrudan üretilen bir düşünce olarak süreçselliği aşan bir niteliğe sahiptir. Farklı filozofların kendi yaptıkları felsefe sonucu, değişik tanımlarda bulunmaları felsefenin doğasıyla uyumludur.

1. Felsefenin Doğuşu ve Tarihçesi: Felsefe, öncelikle bir düşünme biçimidir. Düşünce ise toplumsal yapı içinde gündeme gelebilen sistemli içsel ya da yansıtılabilir ifadelerdir. Bu anlamda “bireysel felsefi düşünüş” (bkz. aşağıda: Felsefi Düşüncenin Boyutları), insanın toplum hayatı içinde var olduğu zamanlara kadar gider.

a. “Bilicilik”ten “filozof”lara: “Düşünce” esas alınarak tarihsel geçmişe bakıldığında, Doğal Yaşama Döneminin bilicileri, bireysel felsefi düşünüşün de ilk öncüleri olarak kabul edilebilirler. Toplumsal-Kültürel Farklılaşmalar Döneminde ise düşüncenin birey olarak temsilcileri, soyut-somut bilgiler konusunda toplumun yetkin kişileri olan bilgicilerdir.

Uygarlık; yetkinleşmiş farklı kültürler arası etkileşim sonucu; toplumsal ve siyasal örgütlenme, uzak alanlar arası ticaret, meslekleşme, uzmanlaşma, kompleks din, yazı, sanatsal bilinç ve bilim unsurlarının kurumsal oluşumuyla belirginleşen, tarihsel olarak ilk kentlerle birlikte var olan toplumsal yaşam biçimidir. Bilimin var olduğu dönem, bilimsel düşünmeyi mümkün kılan kavramlara alt yapı teşkil eden felsefi bilincin de var olduğu Uygarlık Dönemidir. Uygarlık Döneminin ilk devresindeki düşünce önderleri ise bilginlerdir.

Kadim bilgi ve kadim bilgelik Uygarlık Dönemi öncesini de kapsayabilir. Ancak, bilimin ortaya çıktığı dönemde, kadim bilgi geleneği ile uygarlığın gerektirdiği bilgi alanları (matematik, astronomi, tarih, mantık, vs.) örtüşüktür. Bu nedenle bilici ve bilgicilik sürecinden geçen kadim bilgi önderlerini Uygarlık Döneminde bilgin olarak anmak yerinde olur.

Bilgin, İlk Çağ düşünürlerinin tümü için verebileceğimiz bir sıfattır. Mezopotamya ve Mısır’ın rahipleri, Orta Asya’nın kamları, Hindistan’ın Brahmanları, Çin’in kendi düşünürleri ve daha sonraki Yunan filozoflarının ortak adı bilgindir. Yunan öncesi Ön Asya, Orta Asya, Doğu ve Güney Asya Uygarlıklarındaki bilginlerin tanrı, varlık, evren, insan, din gibi konular üzerindeki derin düşünce ve anlayışları, onların bilgelik taraflarıdır.

Felsefi düşüncenin İlk Çağ öncüleri olan bilgeler, Ege ve çevresinde filozof olarak adlandırılmıştır. Bugüne kadar da felsefenin yetkin kimseleri bu adla anıla gelmişlerdir.

Ege ve çevresini (Yunanistan, Batı Anadolu) felsefe tarihi açısından ayrıcalıklı kılan, bu bölgede oluşan uygarlığın niteliğiyle ilgilidir. Nasıl ki yetkinleşmiş kültürler arası ilişki uygarlık dediğimiz olguyu ortaya çıkarmış ise, Ege ve Çevresi de ileri uygarlık verilerini bu gelişmiş uygarlıklarla olan ilişkileri sonunda kazanmıştır.

Yukarıdaki çıkarımları göz önüne alarak düşüncenin, bilimin ve bilim-felsefe oluşumunun tarihsel dönemlerini şu şekilde belirlemek mümkündür.

1. DOĞAL YAŞAMA DÖNEMİ

“İlgi”lerin “bilgi”ye dönüşümü BİLİCİLER

2. TOPLUMSAL-KÜLTÜREL FARKLILAŞMALAR DÖNEMİ

Bilgi'nin koşullara uyumu

BİLGİCİLER

KADİM BİLGİ

3. UYGARLIK DÖNEMİ

Bilgi'nin kurumsallaşması

a) Orta Doğu ve Çevresi (Mısır, Mezopotamya, Filistin, Anadolu, İran)

b) Orta Asya, Çin, Hindistan

KADİM BİLGELİK-BİLİM

BİLGİNLER

c) Ege ve Çevresi (Yunanistan, Batı Anadolu)

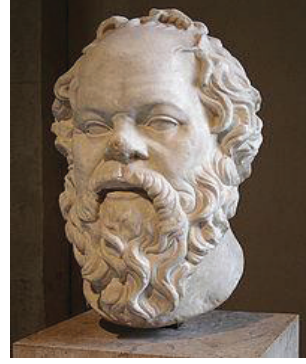
FELSEFE

FİLOZOFLAR

Daha önce, “bilim”in ortaya çıkışına ilişkin olarak, bunun “bilim bilinci”yle bağına dikkati çekmiş, bilimsel adım diye nitelendirilecek uğraşlarla “bilimin ilişkili olduğunu” ancak örtüşük olmadığını vurgulamıştık. Örneğin, 20.000 yıl önce mağara resmi yapan insanın toprak ve kömürü karıştırıp eriyik hâle getirmesi kimyasal bir etkinliktir ama kimya bilimi bilinciyle yapılan bir etkinlik değildir.

Düşünce ve bireysel felsefi düşünüşün geçmişi ilk insan topluluklarına kadar götürülebilir. Kadim bilgi geleneğinin Uygarlık Dönemi içinde bilim ve bilimsel bilgiyle buluşması, bireysel düşüncenin öylesineliliğinin ötesinde derin düşüncelerin diğer bilimlerle sistemli bir bütüne doğru evrilmesine neden olmuştur. Ancak, Yunan öncesinde “felsefe” diyebileceğimiz düşünceler (ki kısmen vardır), henüz kozmoloji dışında salt felsefe bilinciyle ortaya konulamamışlardır.

Felsefi düşünceler, gerek Ön Asya, gerekse diğer uygarlık alanlarında, din-toplum-kültür-bilim hayatı içinde eriyik olarak vardır. Oysaki İyonya ve Yunanistan’da doğru ya da doğru adına bilmeye yönelmenin dışında, bizzat doğrunun ve bilginin kendisinin ne olduğuna yöneliş vardır.² Bu nedenle, İlk Çağ toplumlarının çeşitli inanışlarını, yaratılış efsanelerini ya da kozmolojik söylemlerini, “merkezî bilim olarak felsefe” diye addettiğimiz salt felsefe ile örtüştürmek ya da bu din-dünya-tanrı algılamalarını zihinsel tartışmalara konu olan felsefeye indirgemek pek uygun gözükmemektedir.

“Tek bildiğim şey hiçbir şey bilmediğimdir.”
SOKRATES

b. İslam Dünyası ve Orta Çağ Avrupa felsefesi:

İslam dininin düşünce ve hikmete verdiği önem, Müslümanların bilim, sanat ve eğitim konularında önemli ilerlemeler sağlamasına neden olmuştur. “İman”ında dahil sorgulanabilirliği analitik (tahkiki) düşüncenin önünü açmıştır. IX. yüzyılda başlayan çeviri faaliyetleri Yunanca ve Sanskritçe birçok metin Arapçaya kazandırılmıştır. Çeşitli Müslüman düşünürler Yunan felsefesini ve doğunun diğer kadim bilgilerini öğrenmiş, bu düşüncelerin yeniden ele alıp yorumlamak ve yeni biçimlerde sunmak imkânı bulmuşlardır. İslam dünyasının IX-XIV. yüzyıllarında bilim ve düşünce hareketlerinin hızlı ve sağlıklı gelişimine karşın Orta Çağ Avrupası’nda çeşitli felsefi eğilimler vardır. Ancak, skolastizmin egemen olduğu bu kıt’ada Müslümanlar kadar ileri düzeyde oldukları söylenemez.

c. Avrupa Rönesans ve Aydınlanma Dönemi Felsefesi: Her ne kadar birçok batılı araştırmacı ve onları aşamayan diğer kıt’a ve ülkelerdeki aktarıcılar, “İslam’ın Antik Yunan’la bağının üstünden sessizce geçse” de İslam düşüncesinin felsefe ile ilişkisi Rönesans ve doğal olarak sonraki dönem

2. Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, (10. baskı), İstanbul 1999, s. 14; Pierre Ducasse, **Büyük Felsefeler**, (Çev. N. Önal), Varlık Yayınları, İstanbul 1972, s. 20. Felsefenin kaynakları, sınırları ve doğrudan felsefenin hangi tarihten başlatılacağına ilişkin olarak geniş bilgi ve kaynaklar için bk. Emile Bréhier, **Felsefe Tarihi I**, (Çev. Miraç Katircioğlu), MEB. Yayınları, İstanbul 1969 -Giriş- Kâmiran Birand, *a g e*, s.13.

Avrupa düşünceleri üzerinde temel belirleyici unsurlar arasındadır.³ Rönesans, insan merkezli (hümanist) bir felsefe olarak ön plandadır. Bu nedenle dış dünyanın etkisinde pasifist bir insan yerine, zihnin etkinliğini önemseyen bir anlayış geliştirilmiştir.

Aydınlanma hareketi İngiltere’de Bacon, Hobbes ve Locke’nin deneyci/görgül düşünceleriyle başlar. Fransa’da başta Descartes olmak üzere, Bayle, Montesquieu, Voltaire ve Rousseau; Almanya’da Leibniz’ten Herder’e kadar bir dizi filozof, dönemi karakterize eden yeni fikirler üretmişlerdir. Düşünce ve ifade özgürlüğüne önem verilen Aydınlanma hareketinde akla, bilime, ilerlemeye ve bireyciliğe karşı büyük ilgi duyulmuştur.

XVIII. yüzyıl aydınlanma hareketinin kendi içinde yoğunlaşmış bir dönemdir. Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde köklü felsefi akımlar, ekoller ortaya çıkmıştır.

Immanuel Kant (1734-1804), nerdeyse felsefe tarihi son buldu dedirtecek kadar Aydınlanma hareketinin olgunluk ölçüsü olmuştur. Ancak, daha XIX. yüzyılda Aydınlanma düşüncesi köklü eleştirilere uğramıştır.

ç. XIX-XX. yüzyıl felsefeleri ve sonrası: XIX. yüzyıl Avrupa’da birçok toplumsal, kültürel ve siyasal çalkantılar yanı sıra büyük teorilerin de başat olduğunu görüyoruz. Hegel, Schopenhauer, Spencer, Darwin, Comte, Marx gibi düşünürlerin fikirleri XX. yüzyılda da sürekli gündemde olmuştur.

XX. yüzyılın genel özelliklerine kabaca bakılırsa, özellikle doğa bilimlerinde büyük atılımlar yapıldığını, sosyal bilimlerde ise bilgi birikiminin yoğunlaşarak devasa stokların oluştuğunu, merkezî bilimlerde de eş değer yeniliklerin olduğunu, sa-

“Kendinin ne olduğunu bilen insan, bazı kendini bilmezlerin, onun hakkında söylediklerinden etkilenmez.” İBN-İ SİNA

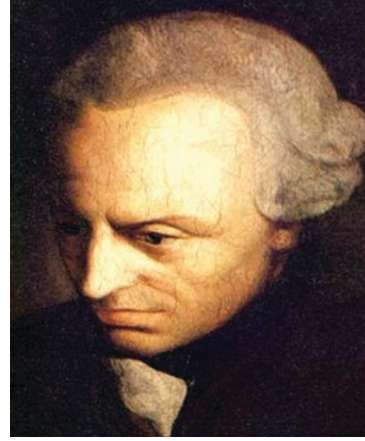
vaşların hem genel hem de nükleer boyutlara taşındığını, teknolojinin

3, Zeynep Direk; “Türkiye’de Felsefenin Kuruluşu”, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, Ankara 1998, s. 72. Batı üzerinde İslam düşüncesinin etkisini, hatta batının oluşumunda İslam’ın yerini görmek istemeyenler Rönesans’ın oluşumunda; sanki önceki yüzyıllarda aynı yerde değilmiş gibi İtalya-Roma bağıyla Antik Yunan’a gitmeye (ki İtalyan dünyasının Antik Yunan dünyasıyla örtüşmediği ortada) ya da 1453’te İstanbul’dan (nedense) kaçan bir iki Bizanslı düşünürü sığınmaya çalışmaktadırlar.

yaygın ve alabildiğince etkin ve hızla değişerek geliştiğini görürüz.

Görece olumlu pek çok gelişmeye koşut olarak, XX. yüzyılın XXI. Yüzyıla bıraktığı mirasın içinde çözüm bekleyen birçok sorunu da görmemiz gerekir. Hızla artan nüfus, yeryüzü varlıklarının hoyratça kullanımı yanı sıra mamullerin paylaşımında görülen adaletsiz dağılım, ekolojik felaketler, insan türünün önemli bir kesiminin etik anlamda hominidal konumda olması; küreselleşmenin getirdiği imkânların kullanımındaki eşitsizlikler gibi daha birçok şey sayabiliriz.

XXI. yüzyıl felsefi söylemleri, kuşku yok ki yakın ya da uzak geçmişin bir ya da birkaç ekolünden türetilerek oluşturulan anlayışların ötesinde olmaya çalışacaktır. Bütün bir geçmişin ve-rileri, “içerip aşma” yaklaşımı içinde ve “bütüncül” bakış çerçevesinde buluşup XXI. yüzyılın anlam haritasını ve buna uygun çözümleyici ufuk alanları yaratmak zordadır. Özellikle giderek kemirilip yok edilme riski taşıyan dünyanın yaşanabilir kılınması ihtiyacı nedeniyle, belki tarihin hiçbir döneminde “yeryüzüne cepheden bakmak” bu kadar gerekmemiştir.

*"İnsan, özgürlük ilkelerine göre kendi kendini belirleyen varlıktır."
IMMANUEL KANT*

2. Felsefi Düşünüşün Boyutları:

Felsefe, öncelikle bir düşünme biçimidir. Düşünme insanın algı dünyası ile dış dünya arasındaki ilişkiler süreci içinde var olan dinamik bir süreçtir. Düşünce, toplumsal yaşam süren insanın birey-toplum etkinliği içinde ortaya koyduklarını kavramsallaştırıp ifade edebilmesiyle oluşur. Başka bir deyimle düşünme; algılama, bilme ve kavramsallaştırabilmeden sonra topluma yansıtılabilecek düzeye gelmiş ifade edilebilir sistemli anlatımdır.

a) Bireysel felsefi düşünüş: Felsefi düşüncenin, genel/vasat açıklamalar dışında aklın kullanımıyla şeyler üzerinde derin sorgulama ve yorumlama sonucu üretilen kapsamlı açıklama denemesi olduğu söylenebilir. Buna göre, hominidal yaratık olarak adlandırılan ve bilinçsel-ahlâki evrimini tamamlamamış olanlar tümüyle konunun dışında tutulmak kaydıyla, hakikatin ne olduğu konusunda duyarlı olup hayatı anlamlandırıp kavrama çabasında olan ve en azından kendi içinde tutarlı ve biçimlendirilmiş düşüncelerini ifade edebilen her “insan” felsefe yapıyor demektir. Buna “bireysel felsefi düşünüş” diyebiliriz.

Felsefe, düşünce yolu ile varlığın derinliklerine inmeye çalışan,

Bireysel felsefi düşünüş	Bilimsel disiplinlerin, toplumsal anlayışların ve kültürel etkinliklerin (bilgi alanlarının) felsefeleri		Merkezî bilim olarak felsefe
<p><i>Bireylerin insan ve evren anlayışları</i></p> <p>Spekülatif düşünceler</p> <p>Metodolojik düşünceler</p>	<p><i>Bilimsel disiplinlerin Felsefi açılımları</i></p> <p>A. Merkezî bilimler ve felsefe</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tarih Felsefesi - Matematik Felsefesi - Mantık Fels. <p>B. Sosyal Bilim Felsefeleri</p> <ul style="list-style-type: none"> - Siyaset Fels. - Hukuk Fels. <p>C. Doğa Bilimleri ve Felsefe</p> <ul style="list-style-type: none"> - Fizik Fels. - Biyoloji Fels. 	<p><i>Kültürel ve toplumsal etkinlikler</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Dil Felsefesi - Din. - Sanat - Hukuk - Eğitim 	<p><i>Felsefenin çalışma alanları</i></p> <p>Varlık Felsefesi ve Metafizik</p> <p>Bilgi Felsefesi ve Epistemoloji</p> <p>Değer Felsefesi ve etik</p>

Felsefe, felsefi düşünüş ve felsefi alanlar.

bilinçli ve bilgi birikimiyle hayatın anlamını bilmek isteyen her insanı ilgilendirir.⁴

Felsefi düşünce, şeylerin düşünce ile araştırılmasıdır. Refleks tasarımlar yerine düşünceler, kategoriler ve özellikle de kavramlar koymaya çalışmaktır. Düşüncelere ve kavramlara sahip olmakla, bunlara karşılık olan tasarımların, sezgilerin ve duyguların bilinmesi farklı şeylerdir. Bu bakımdan felsefe, “kaba bilinç”e karşı kendi özel bilme tarzının zorunluluğunu temellendirmeyi ve bunun gerekliliğini uyandırmayı amaç edinmek durumundadır. Fakat bununla da yetinmeyip gerçeklikleri derinden kavraması özel bir önem taşımaktadır.

Duyarlı her insanın, varlığın boyutlarını kavrama çabasıyla eriştiği felsefi düşünüş “dünya-hayat” görüşü konumunda kalırken, kavranılan dünya karşısında da alınan tavırla ortaya konulan felsefe herkesin yaptığı iş olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireysel felsefi düşünüş, bireylere anlamlı bir

4. Heinz Heimsoeth, *a g e*, s.12.

dünya görüşü kazandırır, felsefenin kendisi ise (filozofî), dünya ve dünya görüşleri karşısında daha derin zihinsel bir çalışmadır. İster yeniden inşa edilen kavramlarla edinilen bilgi olsun, ister edinilmiş bilgiler içindeki kavramlar olsun; “felsefe, salt kavramlar aracılığıyla edinilen bilgi”⁵ dolayısıyla kavramsal boyutta bir şeyler yapmaktır. Bu durumdan ötürü felsefe, kendisini her türlü insan etkinliğinden ayıran özel bir karakter taşır. Felsefenin içeriği, dünyayı, bilincin dış dünyasını oluşturmak bakımından canlılığın alanında meydana gelen içerikten başka bir şey değildir. Yani felsefenin içeriği yine kendisi olmaktadır.

Düşünce tarihi içinde bilim olarak felsefeye bakıldığında; evren, dünya, toplum ve insanı konu edinin bunlar hakkında aklın kullanımı ve duyarlılığı çizgisini de eleştirel ya da spekülatif olarak ve fakat hayatı bütüncül olarak kavrayan, anlamlandıran ve yorumlayan filozofların düşünceleriyle örtüşmektedir. Buna göre filozof, felsefe yapan her insanı ya da kendi biliminin amaç ve yöntemlerini felsefi olarak yorumlayan bilim adamlarını kapsamaz.

Hakikat, hikmet veya bilgi sevgisi demek olan felsefeye belli bir düzeyde bilgi olmaksızın; bilgiye de belli bir eğitim ve öğretim safhasından geçmeden erişilemeyeceği söylenmelidir. Yani bilgi elde etmeye ve öğrenmeye karşı olan merak ve sevgi, insanı birbiriyle ilişkili bilgilerin düzenli ve sistematik bir birliği demek olan bilime ulaştırmaktadır. İşte, bilgilerin bu türden bir birliği üzerinde felsefe yapılmak istendiğinde, o konu veya alanın derinliğine nüfuz etmeyi gerektirir. Başka söyleyişle, hakikat veya hikmet sevgisinin özünde doğal olarak yoğun ve özgün bir zihinsel faaliyetin söz konusu olduğudur.

b) Bilimsel disiplinler ve felsefe: Felsefi düşüncenin ikinci boyutu, bilim-felsefe ilişkisi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin tarihselliği ; İlk Çağdan XVIII. yüzyıllara kadar gelen “felsefe-bilim” bütünlüğüyle ortaya konabilir. İlk Çağ’ın bilginleri, Orta Çağ Avrupası ve İslam dünyasının “üstad”ları, dönemlerinin her çeşit bilgisine sahip addedilen insanlardır. Demek ki felsefenin bilimle olan ilişkisi, öncelikle tarihsel olarak köklü bir ilişkidir.

Genel olarak felsefe-bilim ilişkisi: Kuşkusuz bilimsel sistemde olduğu gibi felsefede de rasyonel bir oluşum söz konusudur. Bu bakımdan felsefeyi mitoloji, sanat ve edebiyattan ayırmak, bir dereceye kadar mümkündür. Felsefeye bilgi, hikmet veya bilgelik sevgisi denilmesi bundan ileri gelmiştir. Fakat genel olarak felsefe, mitoloji ve şiirden ayrılabilirdiği gibi merkezî bilim olarak da diğer bilimlerden ele aldığı konuların niteliği ve bunları inceleme yöntemi bakımından ayrılmaktadır. Öncelikle, felsefe belli bir konu

5. G. Deluze-F.Gattari, **Felsefe Nedir?**, (Çev. Turhan Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları, (3. baskı), İstanbul 1995 , s. 16.

alanına değil, bilgi konularının bütünlüğüne yönelir. Nitekim felsefenin tümel veya üniversal bilim olarak nitelendirilmesi bundan dolayıdır.

Felsefi düşüncelerin ekseninde, kapsamlı ve bütünsel bir senteze doğru genel bir çabanın olduğu görülür. Evrenin genel bütünlüğü ya da eşyanın bütün olarak gerçekliği hakkında bir düşünüşdür.⁶ Varlık alanlarının karşılıklı ilişki içinde olduğu bilinciyle birleştirici bir düşünce olarak bilgiyle ilişkisi bakımından olaylara ve soyutlamalara önem verilir. Bu bağlamda felsefe, bilgi alanları ve bilimsel disiplinler arası ilişkilendirmelerde, ilgili alanların kavramsal yapılarını yeniden üretmede önemli rol oynar.⁷

Felsefe genel anlamında evrenin tasviri, açıklaması ve yorumlanmasında bütüncül kavramlara ulaşmaya çaba gösterir. Oysa diğer bilimlerin konuları nesnel olay ve olgulara dayanır. Bilimler olaylarla deney ve gözlem aracılığıyla çözümlenen konuları inceler. Olaylar dünyasını konu edinir, koşullarını, kanun ve ilkelerini araştırır. Buna karşılık felsefe, daha derin, daha geniş bir bilgi alanını inceler ve bütünseldir; hatta bilimlerin metafiziğidir.

Bilimlerde objektif olmak ve bunu başarmak için imkânlar aranabilir. Felsefe ise niteliği itibarıyla insanîdir, insana ilişkindir. İnsanın kendi kendisini anlaması, eşya ile nispetini göstermesi, hayatın ve hareketlerin geçtiği dünyayı bilmesidir.⁸

Felsefe; insanın niteliğini, özelliklerini, kaynağını, geleceğini inceler, araştırır, çeşitli görüşler ileri sürerek yol gösterir ve derinleştirir. Aydınlanmış bir zihin iradeyi de yönetir, dolayısıyla ahlâkî olgunluğu sağlar. İnsanların inançlarına göre davranışları olduğu gibi, düşüncelerine göre de etik temele dayalı kişilikleri oluşur. Bir toplumun inancı ve ahlâkî o toplumun kendi felsefesinin (zihniyetinin) sonucudur. Toplumsal inanış, ahlâk, edebiyat güzel sanatlar, kurumlar, özetle zihniyet ve görüşlerin; kısaca dünya görüşünün de ölçüsüdür.

Bilimler akla ve birçoğu deneye başvurur; bu yolla incelenmesi mümkün olan şeylere önem verir. Felsefe de akla dayanır, deneyi göz önünde tutar. Ancak, felsefenin deneyle ilişkisi deney verilerini aklın hükmü alanında değerlendirmesi şeklindedir. Ayrıca aklın yanı sıra duygular, istekler ve eğilimleri de ele alır.

Bilimin elde ettiği veriler belli bir kesinliği ve somutluğunun olduğu kabul edilir. Örneğin doğal bilimlerin verileri, doğa olaylarını anlamak, açıklamak, kanunlarını bulmak, bunlara vakıf olmakla doğa üzerinde etkinliğini

6. Geoton Picon, **Çağdaş Felsefe**, (Çev. Bertan Onaran-Mahmut Garan), Kitapçılık Tic. Lim. Şti. Yayınları, İstanbul 1966, s. 32.

7. Bilgi alanı, fizik ve felsefe arasındaki ilişkilendirmeye örnek bir çalışma olarak bk. Nermi Uygur, **Dil Yönünden Fizik Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

8. Karl Jaspers, **Felsefi Düşününün Küçük Okulu**, (Çev. Sedat Umran), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 173.

sağlamaya yöneliktir. Deney ve gözlem aracılığıyla güvenli biçimde sonuçlarını kontrol eder. Sosyal bilimlerde nesnellığe ilişkin ölçüler geliştirilerek toplumsal olayların gerçekliği anlaşılmaya çalışılır. Felsefe ise inceleme alanı niteliği dolayısıyla çok daha soyut ve akılsal olabilir.

Felsefe, diğer bilimler için gerekli olan bazı kavramları ve ilkeler sunar. Felsefe kaynağını, değerini, objektifliğini, alan sınırlarını ve gücünü belirlemek amacıyla çeşitli bilimlere ait başlangıçları, varsayımları ve teorileri eleştirir, açıklar, yorumlar ve yol gösterir. Bilimin verilerini sistematize eder. Yine bilimlerin aralarındaki ilişkileri, bağlı olacakları genel ilke ve teorileri ve bunların oluşturacakları bütünselliğini belirler.⁹ Onun içindir ki, felsefe ve bilimler arasındaki kesişimi, bilimlerin felsefi açılımını zorunlu kılmaktadır denilmektedir. Herhangi bir bilimle uğraşan kişinin, salt uzman ve mesleki çaba içinde ufanıp gitmemesi¹⁰, ürettikleri bilginin hayat/dünya düzleminin hangi cephesi için gerekli ve anlamlı olduğunun bilinmesi, bilimsel disiplinler için felsefi bir açılımı gerekli kılmaktadır.

Bilim de felsefenin dayanak noktasıdır. Bilimsiz felsefe temelden yoksun demektir. Çünkü, egzantrik ve boş soyutlamalarla aşırılığa gidilebilir. Felsefe bu bakımdan bilim dallarından kesin nedenler ve ayrıntıyla ilgili ilkeler ister. Böylece en genel ilkelere ve nedenlere aşamalarla yükselinir. Olayların gözlemlenmesi, kendi yönteminin de çıkış noktası olur. Ancak bundan sonradır ki, tutarlı, kesin temeller ve ilkeler üzerine gerçekliğin yapısı kurulabilir.

Bilimler de felsefeyi denetler. Filozof teorilerinde, incelediği alanın niteliği gereği olayların sınırını, bilimlerin verilerini aşmak zorunda kalabilir. Ancak diğer bilimlerin kesin verileriyle çelişkiye düşmemek durumundadır. Bilim ve felsefenin kesişiminde ortaya çıkan ikinci olgu “bilimsel felsefe” dir.

Günümüzde bilimler felsefeden ayrılmışlardır. Ancak, ayrıldıkları felsefi alan, önceki yüzyıllarda ifade edilen “külli bilim” anlayışından kopmak, felsefeyi “tüm bilimlerin bilimi” kabulünden ayrılmak biçimindedir. Buna karşın, bilimsel disiplinlerin her birinin, kendi belirlediği amaç, işleyiş ve sonuçları hakkında yorum yapmak, değerlendirmede bulunmak, gerektiğinde kendine yönelik eleştirel-sorgulayıcı bir tutum takınmak, ilerlemesi için yeni anlam ve anlayışlara sahip olması beklenir. Her bilimin kendi kendini referansla bunu yapması ve kendi kendini problematik bir kaosa itmesi beklemez. Bu, o bilime ilişkin felsefi bir düşünüş biçiminin işidir. Böylece; belli bir bilimsel disiplinin amaç, araştırma ve yöntemlerinin değerlendiril

9. İ. Kılıoğlu, “Felsefe”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Risale Yayınları, İstanbul 1990, s. 22 vd.

10. H. Heimsoeth, *age*, s. 13.

mesi, bunların doğruluğunun ve uygunluğunun yorumu için bilim-hayat ilişkisine bütüncül bakan felsefeye ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böylece; bilimlerin kendi ufkunun aydınlatılıp yeni açılımlara erişmesi yanı sıra bilimsel çabalar içinde elde edilen bilgiler de “felsefe”ye katkıda bulunurlar.

Bütün bunlardan felsefenin bilginin birliğine yönelik bir araştırma alanı ve sorgulayıcı bir düşünce olabileceği görülmektedir. Hemen her bilim dalının kendi kapsamı içinde bu birliği sağlamaya çaba göstermesi mümkündür. Ancak insan bilgisinin birliği ve külliliği konusunda böyle bir birliğin sağlanmasında, bu amaçla temel kavramaların, ilkelerin ve kanunların bulup karşılaştırmasında, özetle bir bütün olarak sistem hâlinde ilişkili kılmasında felsefe başat bir rol oynar. Bu bağlamda felsefeye “bilimlerin felsefesi” ya da “bilimlerin başlangıç konuları” (mehbas-ı mebde-i ulum) felsefesi denilir. Bütün bilimler, gerçekte sonul temellerini felsefi bir üslupta ortaya koymaya ve ispat etmeye çalışırlar. Diğer yandan bütün alanlardaki insan başarılarını içine alan ve gerçeklikleri kavramaya çalışan etkinliklerde de felsefenin etkisini görmek mümkündür.

Nesnel olgular dünyasında felsefenin alanına girmeyen, onunla ilişkisi olmayan herhangi bir obje yoktur. Bu nedenle, bilimsel her çaba felsefi bir alan oluşumuna, her felsefi yenilik de bilimler için güç kaynağı olur. Bu bakımdan sadece doğrudan felsefeye ilişkin olan düşünce alanları değil; ayrıca hukuk, tarih, siyaset, psikoloji, dil, din, toplum, hatta doğa bilimleri ve teknoloji uğraşlar da felsefenin ilgi alanı içinde (felsefenin obje alanları olarak) düşünülür.¹¹

Felsefe, geniş bir alan ve birçok dallardan oluşan bir yapı meydana getirir. Felsefenin bu dalları, içerik bakımından birbirinden çok farklı olan alanlardır ve her birisinin kendine özgü görevleri vardır. En başta felsefenin temel görevlerini içine alan ve adları bizzat felsefenin adı kadar eski olan mantık, matematik, tarih ve psikoloji gibi disiplinler gelir.

Buna göre; merkezî, sosyal ve doğa bilimlerinin her biri bilim bağıntılı felsefe disiplinlerini oluştururlar. (Tabloya bak.).

c. Toplumsal, Kültürel Etkinlikler ve Felsefe: Felsefi düşüncenin bir diğer alanı toplumsal ve kültürel etkinliklerle ilgilidir. Bu alan, “bireysel felsefi düşünüş” alanına oranla daha belirgin bir çerçeveye sahip olmakla birlikte, bilimsel disiplinlerin kendi iç felsefelerinden daha elastiki ve yorumlayıcı nitelikleriyle felsefi disiplinler olarak da işlenebilmektedirler. Dil Felsefesi, Sanat Felsefesi, Din Felsefesi, Eğitim Felsefesi gibi. Ahlâk ise, “değerler” dünyasının merkezinde olması, kendi çerçevesini bazı olgular üzerinde temellendirmesi nedeniyle, kuramsal açıdan “etik” adı altında felsefenin doğrudan çalışma alanları içinde yer alır. Bu nedenle din, belli

11. H. Heimsoeth, *age*, s. 18; İ. Killoğlu, **SBA**, s. 26; Alfred Weber, **Felsefe Tarihi**, (Çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, (4. baskı), İstanbul 1991, s. 3.

inançları, kabulleri, kitap ya da önderleri olan bir alan olarak bu dinlere mensup kişilerin inanç dünyalarıyla doğrudan ilgili olduğu için insanî, toplumsal ve kültürel etkinlikler içinde kalırken, genel-evrensel boyutlara sahip ahlâk, pratik-davranış biçimiyle değil, etik bağlamıyla felsefenin çalışma alanlarıyla ilintilendirilmelidir.

Felsefe ve sanat: Bilim olarak felsefenin diğer bilimler ve bilimler arası ilişkide oynadığı rol yanı sıra hayatın bütüncül kavranmasında da rolü büyüktür. Düşünsel hayatımızın dört temel boyutundan biri olan felsefe, insan-evren ilişkilerini diğer boyutları göz önüne alarak çözümlememiz için bize düşünsel bir derinlik sağlar.

Yalnızca dış dünya olaylarının değil, soyut/manevî dünyanın kavranmasına yönelik din ve ahlâk konuları yanı sıra sanatla felsefî bir bağ kurulur. Bu nedenle, merkezî bilimlerdeki olan felsefe, yalnızca sosyal ve doğal bilimler arasında değil, estetik değerleri ele alması yönüyle de insan-sanat ilişkileri arasında kurulabilecek önemli bağıntılardan biridir. Dış gerçeklikten başka, varlığın bir de iç gerçekliğinin bulunduğu kabul edilir. İşte bu gerçekliğin akıl aracılığıyla kavranması her zaman için mümkün olamaz. İç gerçekliğin kavranılması ve anlaşılması dış gerçekliğin kavranma ve anlaşılmasından farklılık gösterir. Bu psişik dünyanın anlaşılması ve açıklanması bilim tarafından gerçekleştirilemediği gibi, sadece felsefenin de buna yeterli olduğu söylenmez. Bu duygu ve heyecanlar dünyasının anlaşılması için bilim ve felsefenin yanında sanatın temel yapıcı özellikleri, fonksiyonları, kuşatıcılığı da gerekir. Bu bir yönüyle de felsefenin, sanat ile ilgisinin temelini oluşturur. Buna göre felsefe, her biri gerçekliğin özel bir bölümünü inceleyen diğer bütün bilgi dallarıyla ilişkide olan, onlara yol gösteren, soru soran, araştırma ve anlama gibi özel bir hayat tarzını ifade ederken güzel olanı da araştırır. Güzel ve çirkinin ne olduğu sorusundan estetik ortaya çıkmıştır.

Felsefe-din ilişkisi: Felsefenin, evrenin bilinmesi yanında, kendi ve dış dünyaların teolojik gerçekliğini bilmek istemesinden de dinî felsefeler ortaya çıkmıştır. Din, reel olanı bilmek yerine, kendi alanının akaidinde olması gerekeni araştırır, iyi ve kötüyü sevap-günah düzleminde konu edinir.

Felsefenin anlamı ve konusuyla ilgili açıklamalarda açıkça görüldüğü üzere, gerçekte “din” de bu alanları içine alan bir fenomen ve değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Felsefe ile dinin ilişkisi ele alınırken, bu ilişkide bilimsel verilerin varlığı da göz önünde tutulabilir. Özellikle günümüz felsefesi bilimlerin verilerden hareket etmek durumundadır. Bugün değil ki felsefe-bilim-din olgularını birlikte ele alıp yenilikçi, ufuk açıcı düşünce ve tasavvurlar geliştirmek; bilimle uğraşan filozofların sayısı bile pek azdır. Ve bir bilim adamının, özellikle doğa bilimlerinin felsefî sorun üzerinde zihinsel bir çaba sarf etmesi de tamamıyla istisnaidir. Fakat her üç kategorinin de birbirinin hâlinde

darhaber olması ve hatta birbirinin sahsında emek sarf etmesi, gerçekliğin bütüncül olarak kavranması bakımından zorunludur.

Felsefe, hikmet ve tefekkür: Grekçeden Arapçaya geçen felsefe karşılığında İslam âleminde “hikmet” kelimesi kullanılmaktadır. Ancak hikmet felsefe kavramından nitelikçe ve kullanım bakımından daha geniş görünmektedir. Sözelimi hikmet bir varlığın adı olabileceği (cins ismi) gibi, onun sıfatı şeklinde de kullanılmaktadır.¹² Nitekim Kur’an-ı kerim de “Kur’an’ın hikmeti”ni bildirilirken, ayrıca insana hikmet verildiğine de dikkat çekilmektedir. Ayrıca tek tanrıcı dinlerin diğer peygamberleri yanı sıra doğunun mistik düşünürlerinin ifadeleri birer hikmet olarak kabul edilmektedir. Buna göre felsefe, sınırlı bir alanda bilgi ve ona bağlı olarak bilimin bütünlüğüne yönelmiş bir sevgi, derin bir ilgi ve merak anlamlarını karşılamaktadır. Bu nedenle felsefenin hikmete yönelik bir yanı hep olmuştur.¹³

Tefekkür; zihinsel derinlik içinde düşünmedir. İslam tasavvuf ve felsefe hareketleri içinde iç görü ve sessiz zikretmeye önem verilmiştir. Selef ya da kelim hareketlerinde de tefekkür temel kavram ve düşünme biçimleri içinde yer alır. Akıl ve mantıksallık kadar his ve duyguların da gerçekliği önemsenmiş, bilgi ve marifet çizgisi içinde gelişen zihinsel etkinliklerde bulunulmuştur.

Felsefe ve eğitim: Felsefenin diğer bilim dallarında görüldüğü şekilde, yeterince açık genel bir tanımının yapılmaması; konularının niteliği, bunları inceleme yönteminin özelliği ve özgünlüğünden kaynaklanmaktadır. Eski Yunanlılar felsefeye zıt olarak “teknik” kelimesini kullanmışlardır. Felsefe, evreni tümüyle kavramaya çalışan teorik araştırmaların bütünüydü. Buna karşılık “teknik” ise zanaat ve mesleklerdeki uygulama becerileri ve usulleri olarak görülüyordu. Felsefe evreni kavramaya ve anlamaya yönelmiş zihinsel bir faaliyet iken, “teknik”, eşyaya uygulamalı amaçlara yarayacak bir şekil kazandırmak anlamına geliyordu.

Felsefenin evren ve eşya karşısında duyulan ilgi ve merakla başladığını, dolayısıyla soru sorma yeteneğine bağlandığını belirten Platon’a karşılık, Seneca farklı bir tanım verir. Ona göre felsefenin başlıca amacı insanı terbiye ve nezaket yönüyle eğitmektir. Bu bakımdan felsefe eğitimi kazanılmadan “yaşama sanatı” da gerçekleştirilemez. Yani Seneca’ya göre felsefenin en önemli işlevi insan ve ruhunun mükemmel iyiliği ve bunu da hikmet sevgisi ve araştırmayla elde etmeyi sağlamasıdır.

ç. Felsefenin Temel Çalışma Alanları (merkezî bilim olarak felsefe) : Felsefî düşünüşün dördüncü alanı, felsefenin kendi doğasına, tarihselliğine, da merkezî bilimler içinde yer alan felsefedir bu. Kendi doğasına yönelik ve

12. İ. Kılıoğlu, SBA , s. 23.

13. İ. Kılıoğlu, SBA , s. 23.

bugünkü çalışma alanlarına yönelik felsefenin temel uğraşı *varlık, bilgi ve değer*dir. Merkezî bilimlerdeki konumu içinde felsefenin bu üç alanı, aynı zamanda günümüz felsefesinin *ontolojik* (varlık bilim), *epistemolojik* (bilgi bilim) ve *aksiyolojik* (değer alanı) boyutlarına da işaret eder.

Felsefi düşüncesinin dördüncü alanı (merkezi bilimler içindeki felsefe), bize filozofun kim olduğunun da ip uçlarını verecektir.

Paradox olarak görülebilse de, felsefe dâhil bilim niteliğine sahip disiplinlerin alanını aşırı büyütme, yayma, o bilimi bununla yüceltmeye kalkmak, esasında o bilimin giderek buharlaşmasından başka bir işe yaramaz. Merkezî bilim olarak felsefenin alanını sınırlayıp, bu alanlar içinde derinleşmesi; felsefi düşüncesinin metodunu da belirginleştireceği gibi, alanlarının çoğalsa bile anlaşılabilirliğini sağlayacaktır. Felsefeyi dört boyutlu olarak ortaya koyma denememizin bir gerekçesi de budur. Merkezî bilim olarak felsefenin yerinin belirtilmesi, bu bilimin anlaşılması; bireysel düşünceler, bilimsel ya da kültürel etkinlikler çerçevesindeki felsefi açıklamalarda da sağlıklı felsefi düşüncelere hem yol gösterecek hem de onların kontrol ve eleştiriye tâbi tutulmasıyla makul doğruya yönlendirmelerini sağlayacaktır.

I.Varlık Felsefesi: Evrende var olan her şey varlık kavramıyla ifade edilmektedir. Varlık felsefesi, soyut-somut varlıkları ve varoluşları konu edindir. Varlığın ne olduğu, niteliği, türleri, varlıklar arası ilişkiler, varlık felsefesinin konusudur. İslam filozoflarının felsefe tanımlarına baktığımız zamanda, hemen aynı şeyleri görmemiz mümkündür. Nitekim Kindî'ye göre felsefe: "İnsanın gücü yettiği ölçüde, küllî (tümel) ve ebedî şeylerin hakikatini, niteliğini ve nedenlerini bilmektir". Farabi: "Var olmaları bakımından varlıkların bilinmesidir." İbn Sina ise: "Nesnelerin hakikatine, bir insanın vakıf olabileceği kadar vakıf olmaktır." demektedir. Son olarak İbn Arabî'de, felsefenin tanımını yaparken, "Nesnelerin hakikatini oldukları gibi bilmek ve onların varoluşları ile hüviyetleri konusunda hüküm vermek suretiyle, insan ruhunun olgunlaşmasıdır" der. Var olanlar başlangıçta da ifade edildiği üzere maddi- maneî ve ideal-zihinsel varlıklar şeklinde olabilmektedirler.

Varlık felsefesinde, var olanlar, herhangi bir özellikleriyle değil, bir bütün olarak ele alınır. Bunlar temel nitelikleri ve yansımalarıyla birlikte inceleme konusu edilirler. Varlığın birliği ya da çokluğu düşüncesinden ortaya çıkan sorunları, varlık ve varlık düşüncelerinin ortaya çıkış nedenlerini kendi ilkeleriyle kavramaya çalışır. Evrenin deneysel verilerine bağlı kalmayan filozoflar, onu en içten ve derinden bilmeyi amaç edinir ve evren-hayat anlayışı oluşturma amacı güderler. "Evren" kavram ve olgusunun önemi ve anlamı da burada ortaya çıkar. Evren kavramıyla öncelikle zaman ve mekân içine yerleşmiş ve bizi kuşatan gerçeklik kastedilir.

Varlık, felsefede değişik filozoflar ve ekoller tarafından farklı şekillerde anlaşılmiş ve incelenmiştir. İlk Çağ Yunan filozofları, özellikle

İyonyalı düşünürler doğaya karşı yoğun ilgi göstermişlerdir. Bunlardan Parmenides'in "varlık vardır, var olmayan var değildir" sözü, varlık felsefesinin merkezinde yer alan başat açıklamalardan biridir. Varlığın var oluşunun ifadesi, insan bilgisine konu olsun olmasın, tüm evren ve içerdiklerinin eğer varsa "gerçek" olduğunu kabul etmektir.

Gerçek alanının zihinsel olarak anlam kazanması, varlığın (gerçeğin, var olduğu kabul edilenin) düşünülmesiyle mümkün olur. Var olanı düşünmek, onun varoluşu, değişimi, değişmezliği gibi açılımlarda bulunulması da akla getirir; böylece "gerçeklik" diyebileceğimiz bir alan oluşur. Gerçek, var olduğu kabul edilen, bildiğimiz veya bilmediğimiz şeylerdir. Bildiğimiz varlıkların (gerçeklerin) bilgisi, onun mutlak bilgisi değil, erişilebilir bilgisidir. Gerçeklik ise gerçeğe dayalı olarak algılayıp biçimlendirdiğimiz düşüncelerimiz olması nedeniyle, üzerinde egemen olabileceğimiz fenomendir.

İlk Çağ düşünürleri, doğadaki oluşumlara göre varlığı anlamlandırarak değişmelere dikkat çekerler. Değişen şeylerde değişmeyen bir şeyin olup olmadığını ararlar. Değişim ve oluşumlar varlığın zorunlu bir özelliğidir. Ancak, değişimi mutlaklaştırmak ve her an her şeyin değiştiğini varsaymak, çeşitli açmazlara neden olur. Örneğin, mutlak ve her şeyin değişiminin olması (eğer gerçek bu olsaydı), bir an öncemizi bile bilmememiz demektir.¹⁴ Çünkü hem çevremiz hem beynimiz ve bilgilerimiz değişmiştir artık. Yunan felsefi düşüncesi birbirine karşıt diyaloglar içinde değişimi ya da değişmezliği derinleştirirken, yüzyıllar sonra ayrı mekân ve dünyanın düşünürlerinden İbn Arabi "özlerin sabit, yüzeyleğin değişken" olduğunu vurgulamıştır. Şu hâlde, Parmenides'ten Arabi'ye kadar gelen düşünürlerde değişme-değişmeme diyalogu, kendi çerçevesinde bir formülasyona kavuşturulabilir. Buna göre; var olan, gerçeğini (varlığını) kendinde öz olarak taşıyan, varoluşunu ise değişim (hareket) içinde ortaya koyan özelliklere sahiptir.

Gerek Parmenides gerekse Hegel, bir şeyin oluşunu kabul etmenin, o şeyin daha önce olmadığı anlamına geleceği demek olacağından, hareket ve oluşa saçma/çelişiklik demektirler. Esasında saçmalık, "varlık"la varlığın varoluşunu harekete/oluşa bağlamakta yatar. "Varlık"la "varoluş"u aynı görmek gerekmez. Hareket ya da oluş, varlık temelinde, varlığın var olduğunu gösteren dinamiklerdir. Başka bir ifadeyle, Hegel de dâhil birçok düşünürde "gerçek" ile "gerçeklik" ayrımının apaçıklıkla yapılmaması, varlık-gerçek bütünü (öz) ile varoluş-hareket olgusunun (gerçeğin zihinsel gerçeklik

14. Varlığın değişmesi üzerine Thales, Anaksimandros, Anaksimenes ve "varlık yoktur; varlık, oluşur" diyen Heraklitos gibi birçok filozofun söylemi bulunur. Heraklitos, *her şeyin değişiminin, değişimin her şey anlamına geldiği düşüncesinden hareketle, değişimin altında değişmezler olacağını kabul etmez*. Buna karşın Parmenides haklı olarak; olan, değişen bir şeyin gerçekte *var* olamayacağını belirtir. Bk. Ahmet Arslan, **Felsefeye Giriş**, Vadi Yayınları, (3.bsk.), Ankara 1998, s . 83-84.

alanına alınması) ilişkisini açıklığa kavuşturulamamasının nedeni olmuştur.

Kant ise varlığı “gerçeklik-görünüş” kavram çiftiyle ele alır. Kant’a göre, görünen şeyle (fenomen), onun gerisinde, altında bize görünmeyen, ancak aklımızla, derin düşünüşle kavrayabileceğimiz gerçeklik (numen) birbirinden farklıdır. Burada fenomen (görüngü)-numen (gerçeklik) yerine, ”gerçek-gerçeklik” kavram çiftini koyduğumuzda, Kant’ın fenomen-gerçeklik diye ayırdığı alanların her ikisinin de bizim “gerçeklik” diye vurguladığımız alan içinde olduğu görülür. Kendisi de bir fenomen olan gerçeklik, yukarıda belirttiğimiz gibi bilgisine egemen olduğumuz alan, gerçek ise var olduğunu kabul ettiğimiz (ön kabul/postula) alandır.

Platon’a göre varlığın iki önemli yanı vardır. Biri daima varolan yanı, diğeri de görünüşü olan yanı. Aristoteles’in varlık hakkındaki görüşleri gerçekçilik olarak adlandırılır. Gerçeklik, bilen özne ve bilinçten bağımsız bir gerçeğin var olduğunu ileri sürmektir. Gerçekçilik karşısındaki görüşlerin en belirgin olanı ise Berkeley’in öznel idealizmidir.

Descartes “ cogito” esprisi içinde üç temel gerçeklikten bahseder: Tanrı, ben ve cisimler alemi. Tüm bunların varlık kazandıkları ortak antite cevherdir.¹⁵

Berkeley, Descartes’in öznenin varlığını kabul eden tutumundan yana olmuş ve onun özne felsefesi (bilinç felsefesi)nden hareket etmiştir. Berkeley, dış dünya ve bu dünyanın gerçekliğini ancak algı yoluyla bilebileceğimizi savunmuştur. Bu anlayışa göre “varlık” algıdır. Böylece varlık, Platon’da olduğu gibi son tahlilde subjektif bir takım tasarımlardan ibaret bir anlayış alanına çekilir. Hegel’in maddî olmayan geist kavramı, Platon’un idealarından farklı olarak bir oluş, gelişim ve evrim ifade eder. Çağdaş önemli felsefecilerden biri olan Heidegger, varlık üzerine yazdığı eseriyle hayli etkili olmuş bir düşünürdür. Ona göre felsefenin amacı, “varlık”ın gerçekten ne olduğunu kavramaktır. Yani onun anlamını sorgulayarak açıklamaktır. Bu da ancak temel ontoloji sayesinde yapılabilir. Heidegger, felsefe tarihinde varlık konusuna geleneksel ve matematiksel bir anlayışla yaklaşıldığını, bu yüzden yanlış açıklamalar ve yorumlar getirildiğini ifade eder.

Yalnızca varlık’tan hareket edildiğinde bile, felsefenin araştırma alanının oldukça geniş olduğu ve ele alamayacağı hemen hiçbir alanın kalmadığı görülür. Çünkü felsefe, ele aldığı konu ya da olguların gerçekliğinin araştırılmasına, aynı zamanda onları çağrıştıran, bir anlamda onların kendine özgü bir varlık olmalarına neden olan farklı alanlara da yönelerek ilerler. Örneğin Heidegger, “niçin varlık olsun da daha da çok hiç olmasın?” sorusundan; varlık-hiçlik bağlamından metafiziğin temel bir varoluş alanı olduğu düşüncesine gelmiştir. Öyle ki; felsefe, metafiziğin harekete geçirilmesinden

15. Necmettin Tozlu, *Felsefe ve Sosyal Bilimler*, **Felsefe Yolunda**, Ankara 2005, s. 79.

başka bir şey değildir; metafiziğin ontolojik inşası ise varlıkların nedenini, oluşunu, farklılığını, ilişkiler içindeki sürekliliğinin anlaşılma alanıdır.¹⁶

Felsefe ve Metafizik: Metafizik, Tanrı, ruh, evren, bilgi vb. kendisine araştırma alanı seçmiş ve bunlar felsefenin de en önemli alanı kabul edilmiştir. Filozof bu geniş varlık alanını, varlığı birbirinden ilişkisiz bir takım parçalara bölmek için araştırmaz. Aksine evreni bir bütün olarak kavramaya çalışır.

Felsefenin bütün bilgi dallarının üstünde olmasının anlamı da, örneğin bir fizikçi veya biyoloğun, evrenin şu veya bu bölümünü ele alması gibi, varlığı parçalara bölerek değil, bütün bunların birleşmesinden meydana gelen bir evren tasarımına ulaşmak istemesidir. Elbette bu, varlık felsefesi içinde bilimlere kayıtsızlığı değil, aksine, bilimsel verilerden yararlanıp yeni felsefi açılımlar yapmayı gerektirir.

Merkezî bilimlerin diğer disiplinleri, sosyal bilimler ve doğa bilimleriyle iç içe olan felsefe, evreni bir bütün olarak anlamak çabasıdır. Bu bakımdan evreni bir bütün olarak kavrama çabası felsefenin belli başlı alanı olan metafizik'in oluşmasını da hazırlamıştır¹⁷ Aristoteles buna "İlk Felsefe" diyordu ki, ona göre, İlk Felsefe (metafizik) tüm varlıkların asıllarını, ilk ve son nedenlerini inceleyerek evrenin yapısı ve niteliğinin nasıl olduğunu anlamaya çalışır. Yani metafizik, varlık nedir, dışımızda bir evren var mıdır ve nasıldır; ruh nedir ve beden ile ilişkisi nasıl açıklanabilir; Tanrı'nın varlığını kavrayabilir miyiz; bilgi nedir; kaynağı nedir ve neyi bilebiliriz? sorularını araştırır.¹⁸ Tüm bu sorular içinde "cevher-araz", "öz-form", "kendinden var olanla ikincil derecede var olan şey" ilişkileri tartışılır.

Gerek metafizik gerekse teoloji (Tanrıbilim), varlık felsefesinin içinde yer alır. Tanrı, var olmanın ötesinde var olanların ilk ilkesi ve kaynağıdır. Bu, filozofik söylemde panteizmle, İslam sufi söyleminde vahdet-i vücud la ifade edilir. Gerek panteizm gerekse vahdet-i vücud, çok tanrılılık anlamına gelmez. Bu ifadeler; Tanrı her şeyin bütünüdür (Tüm tanrıçılık) ve her şey Tanrı'dandır, diye okunmalıdır. Özellikle İslam dininin "şirk" (Tanrı'ya ortak koşmak) konusundaki duyarlılığı, bazı İslam düşünürlerinin Tanrı'dan bağımsız bir varlık alanının, Tanrısal bir sıfat olacağı gerekçesiyle vahdet - i vücud söylemini benimsediği bilinmektedir.¹⁹

16. Martin Heidegger, **Metafizik Nedir?**, (Çev. M. Ş. İpşiroğlu-K.Yetkin), Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998, s. 55-56; M. Heidegger, *Metafiziğin Onto-lojik İnşası*, **Heidegger ve Teoloji**, (Derl. Ahmet Demirhan), İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 66.

17. Fritjof Schoun, **Varlık, Bilgi ve Din**, (Çev. Şahabettin Yalçın), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 20; İ. Kılloğlu, *agm*, s. 24; Arslan, *age*, s. 91.

18. İ. Kılloğlu, *agm*, s. 24 vd.

19. Seyyid Hüseyin Nasr, **İslam'da Düşünce ve Hayat**, (Çev. Fatih Tatlıoğlu), İnsan Yayınları, İstanbul 1988, s. 14. İslam ve Hristiyan dünyası arasında pek çok ortak paydalara rağmen, özellikle modern batı felsefesiyle geleneksel İslam düşüncesi arasında oldukça

Vahdet-i vücut'un ünlü düşünürü İbn Arabi, bu anlayışı nasıl temellendirdiğini, onun " Vücut bulan ne varsa, hepsi o kelimenin (kün=ol) gizli manasıyla meydana geldi... Gerçekten ben, evrene ve oluşuna, olanlara ve içinde sistem bütünü hâlinde bulunan (tedvin edilen) hikmete baktım. Gördüm ki, evren tümünden bir ağaçtan ibaret...O ağacın (evrenin) asıl nuru ; kün.."20 ifadelerinden anlaşılabilir. Bu ifadeler tüm varlıkları Tanrısallaştırmakta, onların Tanrı'dan, Tanrı'nın iradesinden oluştuğunu açık biçimde göstermektedir.

Varlık hakkında düşünsel boyutta ilgilenen felsefe aynı zamanda diğer bilimsel disiplinlerle elde edilen bilgilerin eleştirilmesi yönünde kuramsal yapılar ortaya kor ve bunları geliştirir.

"Dünyayı bilmek isteyen, onu önce kurmak zorundadır, hem de kendi içinde ...Özne, kendi olan kişidir; yalnızca kendi kendinin bilincinde değil, aynı zamanda, uzamda ve zamanda görü nesnesi olmakla, yani dünyaya ait olmakla..."

Immanuel Kant (Fragmanlar II, 12)

II. Bilgi Felsefesi: Bilginin kaynağı, meydana gelişi, değeri, sınırları, doğruluğu ve bilgi edinme, bilgi felsefesinin araştırma alanını, yani konusunu oluşturur. Bilme, bilgi edinme aynı zamanda psikolojinin de konusudur. Ancak felsefede bilmek, bir zaman süreci içerisinde değil, "zaman dışında" ele alınır. Psikoloji, bilmenin dayanılan akıl, sezgi, duygu vs. gibi yetilerin üzerinde durup bilişsel süreçlerin aktüel olarak oluşumuyla ilgilenir. Bilgi felsefesi ise bilginin doğası temelinde onun *doğruluğunu, kaynağını ve sınırlarını* ele alır.²¹ Bilgi felsefesi (bilgi kuramı) , *epistemoloji* (bilgi bilim) ve *gnoseoloji* (bilginin bilimi) olarak da adlandırılır.

Felsefede bilgi, felsefe tarihi boyunca çok önemli sorunlardan biri olarak görülmüştür. Bilgi, çeşitli boyutlarıyla filozoflarca farklı şekillerde ele alınmış, irdelenmiş ve çeşitli bilgi kuramlarına erişilmiştir.

Bilgi felsefesinin tüm açımları " bilgi " kavramı, bilginin doğası, kaynağı ve kökeni; bilgi üzerine ileri sürülen görüşlerin geçerlilikleri veya sınırları, bilme ve bilgilenme süreçleri, bilginin imkânı, alanı, kapsamı, değeri; kısaca bilginin tüm boyutlarıyla bilinmesi, bilgi türleri, başka kavram ve varlıklarla olan ilişkileri ile bilgiyi ele alan kuramlar üzerinedir.

İlk Çağ'da, önce Batı Anadolu'da yaşayan filozofların bilgiye ilişkin sorgulamaları (bilginin imkânı, kaynağı, sınırları, ölçütleri nedir ?) gündeme gelmiş, *Sofistler, Sokrates, Platon ve Aristoteles* döneminde ileri ölçüde tartışmalar yapılmıştır.

ince ve derin kavrayış farklılıkları bulunur. Bk. S. H. Nasr, **İslam ve Modern İnsanın Çıkarmazı**, (Çev. Ali Ünal), İnsan Yayınları, İstanbul 1984, s. 55 vd.

20. Muhyiddin-i Arabi, **Şeceretü'l-Kevn**, (Çev. Abdulkadir Ayçiçek), Bahar Yayınları, (5.bsk.), İstanbul 1982, s.10.

21. Kazimierz Adjukewicz, **Felsefeye Giriş/Temel Kavramlar ve Kuramlar**, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, (2. bsk),Ankara 1994, s. 15.

İslam dünyasında *Kindî*, *Farabi* ve bu iki düşünürün izinden giden *İbn Sina*'nın bilgi felsefesine yaptıkları en önemli katkı, Eski Yunan düşüncesini İslam inançları çerçevesinde yeniden işlemek ve üretmek olmuştur. Özellikle İbn Sina'nın felsefi akılla Kur'an vahyi arasında karmaşık, kapsamlı ve fakat dengeli bir bilgi kuramı oluşturma çabası kayda değer²².

Avrupa Yeni Çağ felsefesinde bilgi üzerinde yapılan tartışmalarda, temelleri İlk Çağa giden ekoller oluşmuştur. Bunlardan *akılcılık* (rasyonalizm) , bilginin ana kaynağının akıl olduğu üzerinde önemle duran anlayışı temsil eder. Akılcılık, matematik gibi soyut, dış nesnelere doğrudan ve açık ilişkisi bulunmayan bilgilere ağırlık verir.

Platon, Aristoteles, İbn Sîna, Descartes, Leibniz ve Spinoza akılcılık anlayışının klasik düşünürleri arasında ön sırayı almaktadırlar. İnsan bilgisinin tek kaynağının duyular yoluyla, bunun da deney ve gözlem aracılığıyla gerçekleştiğini ileri sürenler *deneycilik* (amprizm) anlayışına dâhil edilirler. Deneycilik, akılcılığın aksine, somut, duyu verilerine dayalı dış nesnelere dolaysız ilişkisi kurulabilecek bilgilere ağırlık verir. Eski Yunan'da ilk izlerini Epikür'de gördüğümüz deneyciliğin yetkin temsilcileri F. Bacon, J. Locke, Berkeley, D. Hume, Condillac ve A. Comte'dur. Klasik deneyciliğin bir sonraki aşaması D.Hartley ve J. Priestley tarafından ortaya atılmış *çağrısımci deneycilik*dir. XX. yüzyıl başlarında Viyana Çevresi düşünürlerince üretilen *mantıkçı olguculuk* ya da *mantıkçı deneycilik* ise bu akımın modern uzantısı olarak görülmektedir.

26

İnsanın kesin bilgiye ulaşması veya ulaşılan bilgilerin kuşkuya yer vermeyecek bir açıklıkla doğru olması mümkün mü, sorusu bağlamında çeşitli anlayışlar da bulunmaktadır. *Kuşkuculuk*, aklın doğruya ulaşma yetisi olmadığı anlayıştır. *Dogmacılık* ise kuşkuculuğun aksine, belli koşullar altında bunun mümkün olduğunu savunmaktadır.

Akılcı ve deneyci iki anlayış arasında duran *eleştirecilik*, Kant'ın bilgiye ilişkin ileri sürdüğü eleştirel felsefesinde yerini bulmuştur. Kant, insan aklının neyi bilip neyi bilemeyeceğinin sınırlarının belirlenmesi üzerinde durur. Buna göre; her durumda bilgi, hem deneyden hem akıldan gelen unsurlar sayesinde elde edilebilen şeydir.²³ Kant için odak soru bilgidir. İnsan bilgisinin oluşumunda iki ayrı yetinin; salt deneyci bakış açısının özneyi (insan aklını) nötr kılan anlayışından uzak, öznenin deney verilerine kattığı bazı düzenleyici kalıpların olduğunu göstermiştir. Buna karşın insan, deneyden gelen malzemeyi kendisi yaratmaz. Örneğin zaman ve uzay, her deneyimde

22. Alparslan Açıkgenç, "İslamî Bilim ve Felsefe Anlayışı", **İslamî Araştırmalar** IV,S.3, Ankara 1990, s.175-189 ;Bilâl Kuşpınar, **İbn Sîna'da Bilgi Teorisi**, MEB Yayınları, Ankara 2001, s.23;Hüseyin Atay, **Kur'anda Bilgi Teorisi**, Furkan Yayınları, İstanbul 1982, s. 28 .

23. Bedia Akarsu, **Ahlâk Öğretileri**, Remzi Kitabevi, (3. baskı), İstanbul 1982, s. 156

bulunan, ama deneyden kaynaklanmayan önsel (a priori) öğelerdir. Doğa bilimlerinde de yalnızca duyarlılık aracılığıyla türetilmeyecek boyutlar vardır. Bilimsel bilginin önermeleri zorunlu olarak doğru, dolayısıyla da tümel ve değişmezdi; oysaki deneyimin tümel ve zorunlu bilgileri sağlaması imkânsızdı. Onun ifadesiyle:

“*Bütün bilgi deneyle başlar, ama bütünüyle deneyden çıkmaz.*”

Kant’ın getirdiği eleştirel yaklaşım, bilgi felsefesinin tarihsel sürecinde önemli bir dönüm noktasını oluşturur. Analitik ve sentetik önermeler ile a priori ve a posteriori bilgi arasında yaptığı ayrımlar, bilgi felsefesinin temel kavramları arasına girmiştir.²⁴ Kant’ın görüşleri *öznelcilik* ve *görüngübilim* akımlarının doğmasına neden olmuştur.

XX. yüzyıl bilgi kuramları, önemli ölçüde Kant’ın temellendirdiği eleştirel anlayışla ilinti olarak gelişmişlerdir. Bu yüzyılın ikinci yarısında Platon’dan Kant’a kadar gelen bilgi anlayışları sürekli irdelenmiştir. 1963 yılında *Edmund Gettier*’in “Temellendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir ?” adlı üç sayfalık yazısı, Platon’a atfedilen bilgi tanımının yetersizliğini ortaya koymuştur. Platon bilgiyi “haklı nedene dayalı (gerekçelendirilmiş ve temellendirilmiş) doğru kanı” olarak tanımlamıştır. Burada bilgi, o bilgiyi edinenin kendi haklı gerekçesi içinde kalan bir bilgidir. Oysaki bir düşüncenin bilgi olması için haklı nedeninin bilenle bilinen şey arasında *nedensel bir ilişkiye* dayanması ve bunu *göstermesi* gerekir.

“Bugün, özellikle çözümleyici felsefede bilginin *haklı neden gösterme* (temellendirme) kavramı ve *ilişkisi* üzerinde durulmaktadır. Haklı neden göstermeyi açıklamak için ortaya atılan kuramlar içselci ve dışsalcı olmak üzere ikiye ayrılır. *İçsel haklı neden gösterme*, bilen öznenin zihinsel durumunu gözetir ve haklı neden göstermeyi bilenin inandığı şey için makul bir neden gösterebilme yetisine dayandırır. Buna karşılık *dışsal haklı neden gösterme*, bilen ile bilinen arasında keskin bir ayrımı kabul eder ve aralarında gerçek anlamda var olan bir bağlantı arar. Dışsalcı kurama göre, bu bağlantının Gettier sorununa çözüm olarak önerilen nedensel bilgi kuramında olduğu gibi bizim dışımızda var olan bir şeye ait olması gerekmektedir.” (Felsefe Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, “*Bilgikuramı*” md.).

III. Değer Felsefesi ve Etik : Değer, ele alındığı bilim dalları ve toplumların kültürel yapıları içerisinde farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

24. Kant’ın duyarlılık, anlık, us gibi temel yetilerin dışında yargılar, kavramlar ve usavurmalar başlıkları altında toplanan üç temel ögesi daha vardır. Bilginin oluşumu için gereken; etkin anlık ve edilgen duyarlılıktır. Başarı sağlarken uzam ve zaman dışında bir takım önsel kurallar daha vardır (nicelik, nitelik, bağıntı, kiplik gibi kategoriler). Bu kurallar deney verilerini düzene sokar ve birliğe kavuşturur; bu aklın yetisidir. İmmanuel Kant, **Fragmanlar**, (Çev. Oruç Aruoba), Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2000, s. 19, 25; Immanuel Kant, **Pratik Usun Eleştirisi**, (Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu), Say Yayınları, (2. baskı), İstanbul 1994; Heinz Heimsoeth, **Immanuel Kant’ın Felsefesi**, (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Remzi Kitabevi, İstanbul 1986, s. 76 vd; Yücel Dursun, **Felsefe ve Matematikte/Sentetik Ayrımı**, Elips Kitap Yayınları, Eylül 2004; Hilmi Ziya Ülken, **Felsefeye Giriş**, (2. baskı), Ankara 1963, s. 40. 73.

Örneğin ekonomide, mübadeleye giren emek ve malların parasal ya da somut başkaca varlıklarla karşılanan nicel nitel karşılığıdır. Soyut düzlemde her hangi bir şeyin faydasıdır. Toplumsal veri tipi olarak değer, çeşitli eğilimleri, görüşleri, tutumları ve tüm bu zihinsel ve davranışsal etkinliklerin toplumlara göre değişen anlamlarını belirler. Felsefede değer, onun toplumsal ifadelerini de göz önünde tutmanın yanı sıra; estetik, etik (ahlâk) ve din bağlamında çözümlenmeye çalışılan, doğasının ya da özünün ne olduğunun anlaşılması için kuramsal açıklama sunulmaya çalışılan bir olgudur.

Değer felsefesi (aksiyoloji) kısaca iyi, kötü, güzel, çirkin, doğru-yanlış vs. gibi kavramlar üzerinde durur. Bunların üzerinde düşünür, araştırmalar yapar. İnsan davranışlarının arkasındaki değerleri ele alır. Yapılması gereken, yani doğru olana eğilir. Değer felsefesi, değerlerin yapısı ve uygulanmaya ilişkin durumlarının yanında toplumsal, siyasal sistemlerle ahlâki ilkeler üzerinde de durur.²⁵ Tutum araştırmalarında değerler, insanların bakış açıları ve davranışlarının hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğu konusundaki algı ve düşünceleri bilinmeye çalışılır. Bu doğrultuda felsefeciler de değerleri etiğin, estetiğin, dinin ve siyaset felsefesinin bir parçası saymakla birlikte, değer felsefesi tek tek etik, estetik, dinî ve siyasî değerlerden çok daha genel anlamda değer olgusuyla ilgilenir.

Felsefî bir olgu olarak değer; değer felsefesi yönünde ortaya konulan açıklamaları veya ilişkilendirildiği etik, estetik ya da siyasal anlayışları aşar. Örneğin, “bilimsel bir araştırmada her türlü öznel tutumdan ve değer yargısından kaçınmak gerekir” kanısının içeriği bile değer yargısı taşır. İnsan tarafından işlenen her konuya ister istemez değer yargısı karışır; buna bilimlere de dâhil.²⁶ Değer olgusunun merkezî bir bilim olarak felsefenin başat konularından biri olmasının önemli bir gerekçesi de budur.

Uygarıklar, bazı temel unsurlar yanı sıra bilim, felsefe, ahlâk, eğitim ve sanat alanları üzerinde yükselmiştir. Toplumsal-düşünsel bunalımlar ise temelde bu alanlardaki gevşeme, karmaşa ve kırılmalardan, giderek olanı tekrardan veya yaratıcılığı kaybedip taklide saplanmaktan kaynaklanır. Bu, nesnel verilere dayalı olarak yapılan bir açıklama, değer içerimli bir yaklaşım ve tespittir; daha genel bir ifadeyle *değerlendirmedir*. Aynı zamanda bu, genel olarak felsefenin, özel olarak da değer felsefesinin bilim ve diğer alanlarla arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Alanlar arası karşılıklı ilişkilerin varlığı, bu ilişkilerin sürekli ve bilinçli bir biçimde üretilmesini de gerektirmektedir. Ancak, bilim, felsefe, eğitim ve sanatın sorunlara bakışları, bu sorunları ele alışları ve getirdikleri çözümler farklı olduğu gibi, felsefenin hatta felsefenin bir alt dalı olarak

25. Hilmi Ziya Ülken, **Bilgi ve Değer**, Kürsü Yayınları, Ankara (tarihsiz), s. 201 vd; Necmettin Tozlu, *agm*, s. 83.

26. Nusret Hızır, **Felsefe Yazıları**, s. 306 .

değer felsefesinin, örneğin “değer” konusunda çeşitli düşünürler tarafından farklı görüşlerde oldukları görülmektedir.²⁷

Her ne olursa olsun, insanın eşya, kendisi ve evren karşısındaki tutumunun ifadesi olan bu değer alanları, tarih boyunca en önemli üretimlerin, çıkarımların ve değerlerin kaynağını teşkil etmişlerdir.²⁸ Bu değer alanları içerisinde insan ve toplum hayatı üzerinde en etkili ve belirleyici olan şey hiç kuşkusuz ahlâktır.

Ahlâk: İnsan doğası için iyi olanla kötü olanın neler olduğunu açıklamak, bunu, öncelikle insanın varoluşunun amacı üzerinde odaklaşarak yapmak *ahlâk* anlayışından kaynaklanan düşüncelerle ilintilidir. Değer felsefesi içinde ahlâk ya da ahlâk anlayışı içinde *değer* bir bütün olarak görülür. Değere konu olan tüm hayat alanı her yönüyle ahlâk anlayışları ve ahlâk felsefelerince yapılmıştır.

Söylemlerinde büyük oranda örtüşme olmakla birlikte, dinlerin getirdiği ahlâk ile dinî atmosferlerden etkilenen felsefi ahlâk, değerlerin anlamlandırılması ve açıklanmasında aynı gerekçeleri kullanmayabilmektedirler. Ancak, dinlerin önerdiği ve yaptırım gücü olan ahlâk, ahlâklı olmanın anlamı ve insanın davranışına yol gösteren ve ona rehberlik eden düşünce ve inançlar da değer felsefesinin, daha açık olarak ahlâk felsefesinin araştırma konularıdır.

Batı dillerinde ahlâk kelimesine karşılık etik'in yanında *moral* kelimesi de kullanılmaktadır. Her iki kelime adet, seciye veya karakter, genel olarak beşeri tutum veya tavır, özel olarak da davranış ve durumların aklanması ve düzeltilmesiyle ilgili konuları ifade etmektedir. Bir bakıma “moral” karşılığında ahlâk, somut ahlâki olayların çözümlenmesi için; etik ise her ahlâk yasasının konusunu oluşturan iyi-kötü, yükümlülük-ödev gibi temel kavramların incelenmesi için kullanılmaktadır.

Felsefe içinde etik, ahlâki eylemin bilimi olarak vurgulanmaktadır. Ahlâk, iyi ve kötünün pratik olarak yaşaması, etik ise bu değerlerin teorisi-dir. Bu nedenle ahlâki davranışlardan söz edilebilir, “ahlâklı”, “ahlâksız”

27. Değer, değer felsefesinde türlerine ayrılır. Buna göre; amacını kendi içinde taşıyan değerler (önemi kendinden kaynaklanan) ile bu değerlere arabuluculuk eden araçsal değerler bulunmaktadır. Felsefi düşünce tarihi içinde farklı açıklamalar yapılmıştır. Bunlar; fenomenolojik, faydacı (öznel-çıkarıcı) ve analitikçi (çözümleyici), pozitivist, göreceli, anlamacı vb. anlayışlar içinde konuya yaklaşmışlardır. Geniş bilgi için bk. *Değerbilgisi (değer öğretisi)*, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2002, s. 337; Sabri Büyükdüvenci, *Değer'in Değeri Üzerine*, **Bilgi ve Değer**, Muğla Üniv. Fels. Böl., Sempozyum Bildirileri, Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 249 – 253 ; Doğan Özlem, *Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznellilik/Rölativizm Tartışması Üzerine*, **Bilgi ve Değer**...s. 282 – 312 ; Harun Tepe, “Değerler ve Değer Bilgisi”, **Bilgi ve Değer** ,s.342-353 ; Takiyettin Mengüşoğlu, **İnsan Felsefesi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 97 vd.

28. N. Tozlu, *agm*. s. 84 ; H. Z. Ülken, **Bilgi ve Değer**, s. 420.

sıfatları kullanabiliriz; buna karşın etiğin ise ilkelerinden söz edilebilir,²⁹ etikli”, “etiksiz” ifadesi kullanmayız. Bir anlamda ahlâk, değer in doğrudan kendisi, etik bu değer in kuramsal açılımı da içeren bir olgudur.

Ahlâk kuramlarının çeşitli açılardan sınıflandırılması mümkündür. Buna göre; 1) Aşkın ahlâk kuramları, 2) Naturalist ahlâk kuramları, 3) Formel ahlâk kuramı ve 4) Personalist değer ahlâkı olarak ayrımlanabilir. Bireysel, toplumsal, dinsel ve evrensel gibi bir dizi ayırım ve çeşitlemeler biçiminde de ele alınsa, temelde ahlâk, insan doğasıyla ilişkilidir. İnsanın ise tüm mekân ve zamanlar içinde aynı olan kendine özgü gerçekliği bulunur.

Kuramsal, dinî ya da bireysel ahlâk anlayışlarının evrensel ölçekte ifade edilebilirliği de bundan yani insanın kendine özgü gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Genel dünya sorunlarının bireysel olarak bütün insanlıkça paylaşılması oranında ahlâk adına ortaya konulacakların çok daha somut biçimde ifade edilip paylaşılacağı da anlaşılmaktadır.

Özellikle XXI. yüzyılın küresel sorunları karşısında uluslar arası dayanılılıkların oluşumunun tespit edilebilirliği, bu sürecin giderek ivme kazanacağını göstermektedir.

Yeryüzünün somut sorunları karşısında etkin önlemlerin alınmasının zorunluluğu, ahlâk anlayışlarının paylaşımında çok daha anlaşılır kurallara ve yaptırım gücü olması gereken argümanlara ihtiyaç olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, ahlâk-değer felsefelerinin kendi düşünsel üretiminden çok, bu felsefelerin ürünlerinden yola çıkılarak geliştirilen spekülâtif ahlâk felsefesi kuramlarının önemseneceği kuşkuludur.

Biçimlendirilmiş ahlâk kuramlarının işlevsel olmaları değil, işlevsel yapı içinde gelişme gösteren evrensel ahlâka katkıları beklenebilir.

29. Annamari Pieper, **Etiğe Giriş**, (Çev. V. Ataman-G. Sezer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1999, s. 22; Ray Billington, **Ahlâk Düşüncesine Giriş**, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1997 s. 45,46.

KRALLARDAN DARBECİ GENERALLERE MISIR'IN YAKIN SİYASAL TARİHİ

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

Yeryüzünün en eski medeniyetlerinden birini kuran Mısır, jeo-stratejik ve jeo-kültürel önemini her devirde korumuştur. Ortadoğu, Afrika, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz yoluyla Hint Okyanusu'na açılan güzergâhta kilit noktadaki Mısır, Eski Çağ'dan beri bölgesel ve küresel güçlerin ilgisiz kalmadığı bir ülkedir.

Ahmed Fuad'dan Mursi'ye Kadar Mısır idaresi çeşitli şekillerde darbelerle maruz kalmıştır. İngiliz işgali altında iken sürekli şekilde İngiliz domnmasının müdahale tehdidi altında yaşayan Hıdiv Mehmed Tevfik ve Hıdiv II. Abbas Hilmi kendi iradelerini icraata dönüştürmek konusunda sınırlı ve kısıtlıydılar. Çoğunlukla, bir tür sömürge valisi gibi hareket eden İngiliz Başkonsolos ve danışmanlarının görüş ve kararlarını uygulamak zorunda kalmışlardı. Mısır 1922'de bağımsız olduktan sonra da dış tehditlere maruz kalan ve ordusu tarafından da darbe baskısını gören açıkçası, darbecilik geleneği olan bir ülkedir.

Mısır'daki iktidar sahipleri darbe tehditlerini püskürtmek yerine darbeleri kabullenip makamlarını bırakmışlardır. Hatta, Mısır halkı darbe tehdidi karşısında tahtını bırakan sultan ve kralları da görmüştür. Bu bağlamda Mısır'da krallık rejiminin sona erdirilip sivil yönetime geçilmesi de bir askeri darbe ile olmuştur.

1882 yılında Mısır'ı fiilen işgal eden ancak resmen Osmanlı egemenliğini tanıyan İngiltere, Birinci Dünya Savaşı başladığında Mısır'ı resmen işgal ettiğini açıkladı. Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır'ın jeo-stratejik ve jeo-politik konumundan faydalanmak isteyen İngiltere, Mısırlılara savaş sonrasında tam bağımsızlık vaat etti. Ancak savaş bittiğinde hiç söz vermemiş gibi bir politik tavır takındı. Mısır halkı, Sa'd Zağlul önderliğinde şiddete başvurmadan müzakere usulüyle bir sonuç almaya çalıştı. Özellikle 1922'den sonra tam bağımsızlık kazanmak için çırpındı. 1922'den 1952'ye kadar Mısır tahtında kral sıfatıyla Mehmed Ali Paşa'nın soyundan gelenler oturdu. Ancak İngiltere hiçbir zaman onların bağımsız bir şekilde ülkelerini yönetmelerine olanak vermedi. Mısır halkına daha iyi bir eğitim, sağlık, adalet ve güvenlik hizmeti sunmak ve topyekûn tüm milletin ekonomik seviyelerini yükseltmek amacından uzaklaştırma politikaları süreklilik kazandı. Bunun sonucunda halkın itibar etmediği bir dönemle karşılaşıldı. Kralların

bazı devirlerde halk nezdinde kazandıkları güven kısa zaman sonra yerini hiciv edebiyatına bıraktı. Mısır idarecileri her zaman bazı skandallarla anıldı. Hıdiv İsmail ve Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, yolsuzluklar ve kadınlara düşkünlüklerinin yanında savurganlıklarıyla da meşhurdu.¹

Hüseyin Kâmil, Osmanlı'ya sadık halk nezdinde bir haindi.² Onun yerine geçen Ahmed Fuad da halife olmaya çalışan bir gerici idi. Kral Faruk ise seks skandallarına adı karışan sevimsiz bir şişmandı. Nasır ilk başlarda despot bir aydın olarak Doğu'nun Napolyon'u gibi lanse ediliyordu. Ama Filistin davasına destek verdiğinde geri kafalı bir Pan-Arabist, kızıl komünist ve maceraperest olarak yaftalandı. Enver Sedat ne batrya ne de kendi halkına yaranamadı. Mübarek ise her zaman ABD ve İsrail paralelinde bir siyaset izledi. 81 yaşında 7. kez Cumhurbaşkanı olma veya yerine oğlu Cemal'i bırakma arzusunu açığa vurana kadar iç ve dış politikada bir sorun çıkmadı. Muhammed Mursi ise kısa süren Cumhurbaşkanlığı sırasında bu itibarsızlaştırma operasyonuna en fazla maruz kalan lider oldu. Acaba, bu kişilerin hepsi kendilerine izafe edilen sıfatları hak ediyorlar mıydı? Yoksa kısmen de olsa Mısır halkı nezdinde itibar kazanan ve istikrarlı bir yönetim mekanizması kurmaya çalışan idareciler büyük oyunun bir parçası olarak halkın gözünden düşürülmeye mi çalışılıyordu. Mısır'ın son yüzyılına baktığımızda bu tezin pek de yabana atılmaması gerektiğini görmek mümkündür.

23 Temmuz 1952'de Özgür Subaylar darbe yaptı ve Kral Faruk'u alaşağı etti. İngiltere ya da ABD elçilerinin desteğini alamayan Faruk tahttan bebek olan oğlu lehine feragat ettiğini ilan ederek Mısır'dan ayrıldı. Hayatının geri kalanını Avrupa'da geçirdi. Mart 1965'te Roma'da bir gece kulübünde ölmesi Cemal Abdü'l-Nasır'ın gizli servisinin operasyonu olarak yorumlandı. Ama onun gözden düşmesine neden olaylar başkaydı. Krallığının ilk yıllarında, karizmatik ve oldukça popüler olan Faruk, ailesinin Arapça konuşma yapabilen ilk üyesiydi. Hüseyiniye gibi büyük camilerde bazen Cuma namazı kıldırıldığından Halifelik iddiasının dedikodusu yapıyordu. Mısır kamuoyu yanında Arap ülkeleri ve İslam dünyasında sempati toplamaya çalışıyordu. Ancak batı dünyasının sempatisini kaybedince ülkesinden de tepkiler alınca kendisini bambaşka bir yöne kaydırды. Ondan sonra adı seks skandallarıyla anıldı.³

1. İsmail Paşa hakkında bkz, Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali; Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı: 1882-1887*, İstanbul 2010, s.29-35. II. Abbas Hilmi Paşa hakkında bkz, aynı yazar, *Mısır'da Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, İstanbul; TBBD Yayınları, 2010, s. 205-255.

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MM, 15,101/63.

3. Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, (çeviri: Gül Ç. Güven, yayına hazırlayan: Süleyman Kızıltoprak) *Mısır Tarihi : Arapların Fethinden Bugüne*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 105-106.

1952'den sonra Nasır, ilk yerli Mısır hükûmeti iddiasıyla, hem Mısır'da hem de dünyada büyük bir sempati kazandı. Nasır'ın batıdaki imajı aydın-despot ve Mısır'ı modernleştirecek karizmatik bir lider şeklinde idi.

Ancak hem içeride hem de dışarıda söz konusu beklentiler çok geçmeden boşa çıktı. Mısır'da zenginler ile fakirler arasındaki makasın daralması için sosyal reformlar yapan Nasır, yönetenler ve yönetilenler arasındaki iletişimi sağlıklı bir zemine oturtamadı. Mısır'da çoğunluğun çıkarları göz ardı edildi. Bunun yerine, belirli çıkar gruplarını temsil eden otoriter ve baskıcı bir yönetimi yeğledi. İsrail karşısında alınan 1956'daki diplomatik başarı Nasır'a popülerlik kazandırdı. Nasır üç kulvarda Mısır'ı lider yapmak amacındaydı: Afrika, Arap dünyası ve Bağlantısızlar Hareketi adıyla bilinen Üçüncü Dün-ya Ülkeleri. Bu ülkeler nezdindeki liderlik girişimi Mısır'ın sınırlı kaynaklarını heba etmek dışında kayda değer bir kazanç sağlamadı. 1967'de alınan yenilgi Nasırizm'in sonu oldu. Dışarıda ve içeride karizması zedelenen Nasır, muhalefete karşı sertleşti ve Mısır halkının özgürlüklerini kısıtladı.

Nasır, yenilgilere rağmen Filistin Sorunu'yla ilgilenmekten vazgeçmedi. 1970'de Filistinli guruplar uçak kaçırma faaliyetlerine başladıkları zaman bu eylemlerin tahtını tehlikeye atacağından korkan Kral Hüseyin, ordusuna Ürdün'deki Filistin mülteci kamplarını ortadan kaldırma emri verdi. "Kara Eylül" olarak bilinen olaylarda Filistinlilerin kamplarına büyük bir operasyon yaparak acımasızca kardeş kanı döktü. Nasır araya girdi ve kardeş kanını durdurup Filistinliler ile Kral Hüseyin'in arasını bulmaya çalıştı. Nihayetinde, Filistinliler için Lübnan'da sığınma hakkı elde etmeyi başardı. 1970 Eylül'ünde Filistinliler ile Ürdün Kralı arasındaki sorunu çözen zirveden iki gün sonra, ağır bir kalp krizi geçirdi ve öldü. Nasır, ardında İsrail karşısında alınan mağlubiyetin ezikliği ile çok ciddi siyasal ve ekonomik sorunlarla yüz yüze kalan bir halk bıraktı. Nasır'ın ölümü, Mısırlılar için üç yıl önceki mağlubiyet kadar üzüntü verdi. Dört milyon kişinin katıldığı cenaze merasimiyle uğurlandı.⁴

Gerek Nasır gerekse Sedat, -daha sonra Mübarek'in dikkat etmediği şekilde- kişisel olarak yolsuzluklardan uzak durdular. Ancak ikisi de iktidarlara yanaşan askerî, siyasî bütünlüğü sağlamlaştırmak, destek edinmek, muhalifleri kazanmak, dostlar ve müttefikleri ödüllendirmek amacıyla, yolsuzluk yapanlara göz yumdular. Fakat halk için yolsuzluktan da kötüsü, hükümetin siyasal baskısıydı. Bürokraside de ciddi bir çürüme vardı. En küçük memuriyetlere bile yapılan tayinler, herhangi bir kurala göre değil, iktidardaki yakınları sayesinde ve rejime sadakatleri nedeniyle oluyordu.

4. Aynı eser, s. 129-130.

1970’de Sedat başa geçince, tüm polis dosyalarının, telefon dinlemele-
rinin ve baskıcı önlemlerin son bulacağı sözü verdi. Bir başka hedefi de Mı-
sır’da liberal bir yönetim inşa etmek ve Batı’yla daha yakın bağlar kurmak
idi. Sedat’ın İnfıtah (Açık kapı) politikasıyla Mısır’ın Avrupa ve ABD’ye
ekonomik bağımlılığı artarken Nasır yandaşlarının tasfiye süreci de başla-
tılmıştı.

Dış politikada ise, İsrail’e karşı korkak davranmakla suçlanıyordu.
Oysa, Sedat Mısır’ın askerî ve ekonomik yetersizliklerinin farkındaydı ve
bir hazırlık dönemine ihtiyaç duyuyordu. Ancak, giriştiği ekonomik, siyâsî
ve askerî hamleleri tamamlamadan Mısır ve Arap dünyasında gerçekten say-
gı duyulan bir lider olmanın temel koşulunu yerine getirmekten uzak dura-
madı. Sedat’ın kendisini kanıtlamak için beklediği gün, Ramazan ayı sıra-
sında, 6 Ekim 1973’de geldi. Bu tarih aynı zamanda Yahudi Kefaret Günü
olan Yom Kippur idi. Yenilmez bir güç olduklarını düşünen İsraililer Mı-
sır’ın hazırlıklarını ciddiye almıyorlardı. Eşzamanlı saldırıya geçen Mısır ve
Suriye kuvvetleri hızla İsrail mevzilerini aştı ve tüm dünya hayretle ilk Arap
zaferlerini ve dağılmış bir İsrail ordusunu seyretti. Ancak savaş İsrail’in ye-
nilmezlik efsanesini yerle bir etse de, Arapların zaferi anlamına da gelmi-
yordu. Zira İsrail birliklerinin bir kısmı Mısır hatlarını yarmış ve Üçüncü Or-
du’yu çevirmişti. İki süper güç, bağlı devletlerine silahlar göndermek üzere
hava köprüsü kurarken, BM de savaşın başlamasından on altı gün sonra, 22
Ekim’de ateşkes kararı çıkardı. İsraililer ateşkes kararına uymadı ve askerî
hedeflerine ulaşınca savaşa son verdi. Fakat Süveys’i geçmek ve Bar Lev
hattını almak, Araplar açısından bir zafer oldu. Askerî ve teknolojik olarak
İsrail’e yetişmekte olduklarını gösterdiler. Bir başka savaşta daha başarılı
olabilecekleri umudu edindiler.

Daha sonraları, Mısırlı generaller Sedat’ı, orduyu başlangıçta kazan-
dığı askerî avantajı kullanarak, doğruca İsrail’e kadar gitmekten alıkoymakla
suçladılar. Bazıları Sedat’ın Amerikan hükûmetine Sina’da belirli bir mesa-
fenin ötesine geçmeyeceğine dair söz verdiğine, İsrail’i mahvetmeyi değil,
yenişememe halini kırmayı istediği suçlamasını yaptı. Bazıları da, Mısır iler-
leyişinin, İsrail’in Asvan Barajı’na nükleer bir saldırı tehdidinde bulunması
üzerine durdurulduğunu ileri sürdü. Bu savaştan sonra, Sedat’ın Mısır ve
Arap dünyasındaki imajı değişti. Nasır gibi artık reis sıfatıyla karizmatik bir
lider olarak saygı görmeye başladı. 1979’da uygulamaya geçen Camp David
Antlaşması, Sedat rejimini sarstı. İsrail’le barış bir yenilgi gibi algılandı. Se-
dat iktidara geldiğinde Müslüman Kardeşleri, o sırada yürürlükteki Nasırcı
ideolojiye karşı kendi müttefiki yapmıştı. İsrail karşısında alınan mağlubiyet-
ler sonrası büyüyen İslamcı örgütler 1977’den sonra ülkeyi kasıp kavuran
Batılılaşma politikalarına karşı da muhalefet etmeye başladılar. Pan-Arabizm

ve Nasırizm gibi Sedatizm de sönmeye başladı. Artık, Sedat'ın baskısı ve hapislerine rağmen, sıradan insanlar arasında İslamcı söylemler rağbet görmeye başladı. Müslüman Kardeşler, İsrail karşısında kırılan onurlarını tamir etmek yanında, fakirlik, yolsuzluk, işsizlik ve tüm ekonomik ve siyasal sorunlardan kurtuluş için dini referanslı söylemleriyle daha fazla taraftar bulmaya başladı. Sedat tıpkı Nasır gibi, kendi yönetimindeki ordu dışında etkili ve kalıcı olabilen hiçbir kuruma dayanmadan kendi çıkarlarını kollayan, çok küçük bir elit grubun desteğiyle iktidarını sürdürdü.⁵

Hüsnü Mübarek, 1981'de Sedat'ın suikast sonucu ölümünden sonra iktidara geldiği zaman, siyasal partilerin reform yapmasına ve parlamento seçimlerinin yapılmasına izin verdi. Bununla birlikte, rejimi destekleyen bir tek büyük parti dışındakiler azınlık partileri oldu. Meclis ve hükümet Mübarek iktidarı için bir dekordan ibaretti. Mübarek rejiminde önceden devralınan geleneğe göre, hükümet Meclis'e değil, devlet başkanına karşı sorumluydu. Başkan Mübarek, ilk göreve geldiğinde "sadece iki dönem görev yapacağım" demişti. Üçüncü döneminde ise "dördüncü dönemim olmayacak" sözü verdi. Rejimin ortakları olan küçük çıkar grubu, yani aile bireyleri ve üst düzey askerî kadro, Mübarek'e bağlılık yemini ederek Temmuz 1999'da büyük bir kampanya başlattı. Ekim 1999'da kazandığı seçim zaferini kutlayan manşetler, daha önceki Meclis seçimlerinde yeni milletvekillerinin ilan edilmesi gibi oy vermenin başlamasından iki gün önce atıldı. Mübarek görev süresi boyunca pek azı gerçekleşen büyük değişimler vaat etti. Alışık olduğu gibi beşinci dönem başkanlığa adaylığını koymayacağını ilan etti, ama ardından fikrini değiştirdi. 2005'te tek rakibi Eymen Nur sonunda hapse atıldı ve Mübarek başkanlık seçimini beşinci kez kazandı. Mısır'da demokrasi ve insan hakları açısından hiçbir şey değişmedi. Hüsnü Mübarek 1981'den 2011 Ocak ayına kadar iktidarı elinde tuttu. Yaklaşan başkanlık seçimlerine aday olma veya oğlu Cemal'i aday yapma hayallerini kurarken Tunus'ta başlayan 'Arap Baharı'nın Mısır'a sıçramasıyla, üst üste geri adımlar atmasına ve kısmen de direnmesine rağmen, 25 Ocak 2011'de sayıları milyonlarla ifade edilen halkın Tahrir Meydanı'ndaki gösterilerine engel olamadı. 11 Şubat'ta görevinden istifa etti.

Mübarek 30 yıllık iktidarının hesabını mahkemede verirken Mısır 2012 Haziran'ında demokratik seçimlerle tanıştı. 1 Temmuz 2012 tarihinden itibaren Mısır Cumhurbaşkanı olarak Muhammed Mursi ilk sivil Cumhurbaşkanı seçildi.

Mısır'ın 1952 devrimi öncesi ve sonrasında tanık olduğu seçimler hep kurgulu, kontrollü, hatta daha açıkçası hileli idi. Ortada seçim, parlamento,

5. Aynı eser, s. 135-140.

milletvekili gibi isim ve kurumlar vardı ama hepsi ismen vardı. Mısır tarihinin en temiz ve demokratik seçimini Arap Baharı ile yapmaya muvaffak oldu. Kuşkusuz demokrasi sadece seçim değildir, muhalefete çalışma şansı vermek, muhalefetin eleştirilerini dinlemek, basına serbestlik tanımak, vatandaşın protesto hakkını kullanmasını sağlamak vs. demokrasinin şartlarındandır. Mısır, demokratik ülkelerin uzun onyıllar hatta asırlar sonunda eriştiği seviyeye birkaç yılda ulaşmak gibi bir beklentiyle karşı karşıya kaldı. Mursi seçildikten tam bir yıl sonra, kendi atadığı Genelkurmay Başkanı Abdülfettah El-Sisi tarafından 3 Temmuz'da darbe ile cumhurbaşkanlığı makamından alındı. Yaklaşık 50 gün boyunca meydanları doldurarak Mursi'ye destek veren Mısır halkı darbecileri geri adım atmaya ikna edemediği gibi, canlarını ortaya koyarak sürdürdükleri eylemleri sona erdirmediler. Mübarek'in istifasına neden olan eylemler 15 gün sürmüş ve yaklaşık 800 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştu. Ancak Mursi'nin meşru iktidarını savunanlara karşı yapılan kanlı baskınlar neticesinde hayatını kaybedenlerin sayısı resmi açıklamalarda 800 civarında iken İhvan el-Müslimin'e yakın kaynaklara göre 5.000 civarındadır ve yine 10.000 civarında da yaralı bulunuyor. İhvan 1928'de Hasan el-Benna tarafından kurulduğundan beri, Mısır'da şiddete başvurmaktan özenle kaçınan bir örgüt olmaya çalıştı. İhvan taraftarlarının kurulan Hürriyet ve Adalet Partisi (HAP) Mısır'da ilk kez demokratik yollarla yapılan bir seçim sonucunda iktidara geldi. HAP %65'lik bir onaya sahip yeni Anayasa'ya göre yapılan Meclis seçimlerinde %47'lik bir oy alırken ikinci sırada yer alan Selefilerin Nur Partisi sadece %19 oy aldı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ise Mursi %52 oy aldı. Buna rağmen, Mısır ordusu bir darbe gerçekleştirdi. 1952'den beri ülkeyi yöneten ordu, İsrail'e karşı Arapların savunulmasında 1948, 1967 ve 1973'te savaşarak hem Mısır, hem de tüm Arap halkı üzerinde ciddi bir sempatiye sahipti. İlk kez bu sempatiyi kaybetme tehlikesiyle karşılaşan Mısır ordusu, halkıyla bu denli zıtlaşmadı.

Abdülfettah el-Sisi kendisini desteklemeyen medya organlarını kapattığından koro halinde kendisini destekleyen Mısır basını onu yeni Nasır olarak pohpohlamaya başladı. Ancak Sisi'den dış güçlerin beklentisi Nasır değil Mübarek gibi olmasıdır. Nasır Yaklaşık 16 yıl süren iktidarında İsrail ile dostluk politikası izlemedi. 2 kez İsrail ile savaştı. Bugün İsrail'in en geniş sınırlarına ulaşması büyük ölçüde 1967 savaşıyla oldu. Mübarek ise 30 yıl süren iktidarında İsrail'e karşı çatışmadan uzak ve ikili ilişkilerinde de alttan alan bir politika izledi. Mursi ise İsrail'e karşı daha bağımsız bir politika izleyeceği sinyalleri verdiği için Sisi'nin darbesinden sonra, Tel-Aviv'deki muarızları rahat bir nefes aldıklarını gizlemedi.

Mısır halkı darbe ve askerî idareden çok çektiğinden, insan hak ve

hürriyetlerinin tam anlamıyla uygulandığı bir ülkede yaşamak istiyor. Ama aynı zamanda istikrarsızlığın da bitmesini, her geçen gün küçülen ekmeğinin biraz olsun büyümeye başlamasını umut ediyor. Mursi'ye ısrarla destek vermeye devam eden Mısır halkı, adil bir yönetim istiyor. Ancak bu sayede sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma ve refaha ulaşma şansını yakalayacaklarını düşünüyor. Mursi taraftarı Mısırlılar bugüne kadar çok sabırlı ve şerefli bir duruş sergiledi. Provokasyonlara itibar etmedi. İtibarı erozyona uğramış yöneticilerden çok çektiği için olanca baskılara rağmen Muhammed Mursi'ye destek vermeye devam ediyor. Darbecilerin kendilerini şiddete itmelerine rağmen büyük ölçüde şiddetten uzakta kalmayı başardı. Bundan sonra, biraz sabırsızlık göstermeleri bile uluslararası camiadan darbecilere daha büyük destek verilmesine neden olur. İhvan liderleri daha önce kullanmaya alışık oldukları İslamcı söylemler yerine demokrasi, hür seçim, insan hak ve hürriyetleri gibi evrensel bir dil kullanıyor. Demokrasi için Mursi'yi desteklediklerini dile getiriyorlar. Pasif bir direnişle taleplerini dile getiriyorlar. Bu durum Mısır'da demokrasinin zemin bulması için oldukça kıymetlidir. Hatta bölgeye barış ve demokrasinin gelmesi açısından çok önemlidir.

Uluslararası camia bu sorunda ikircikli bir pozisyon almıştır. Özellikle ABD, AB ve BM kendi kuruluş felsefelerine aykırı tutum takınmışlardır. Dünyaya demokrasi açısından örnek olduğunu iddia eden ülkeler Mısır'da demokrasinin negatif algılanmasına yol açan yaklaşımlar sergiledi. Bütün bunlara rağmen bugün Mısır'da iktidarı elinde bulunduranlar halkı eski rejimin refleksleriyle yönetmekten uzak durmaya azami gayret göstermelidir. Zira Mısırlılar yakın gelecekte tekrar demokrasiye dönecek potansiyele sahiptir.

Mısır medyası, askeri darbenin alt yapısını hazırladığı gibi bugün de geçici yönetime en büyük desteği sağlayan unsurdur. Mursi'nin görev yaptığı bir yıl içinde, Mısır halkı nezdinde Cumhurbaşkanı Mursi ve Müslüman Kardeşlerin itibarını yok etmek için her türlü propagandayı yapmıştır.

Mısır medyası, küçümseme, yalan haber ve iftira kampanyaları çerçevesinde Müslüman Kardeşler ile Mursi'nin arasını açmak için de çalışmıştır. Mursi'ye ekonomik gidişatın kötü seyretmesinin tek müsebbibi olarak suçlayıp 'uğursuz adam', sıfatı taktılar. Sanki Mısır ilk defa onun zamanında dış yardım alıyormuş gibi 'dilenci cumhurbaşkanı' diyerek halkın gözünden düşürme faaliyeti yaptılar. Mursi'ye hain demeye başladıklarında 'temerrüt' hareketi kurulmuştu. İddiaları ise akıllara ziyan nitelikteydi: Mursi Piramitleri Kuveyt'e, Süveyş Kanalı'nı Katar'a satmıştı. Bu arada uydurulan fıkralardan biri de Mısır halkının sahip olduğu en önemli gelir kaynaklarından

biri olan ve Milliyetçilik hareketinin sembolleştirdiği Süveyş Kanalı hakkındadır.

Nasır Süveyş Kanalı'nı devletleştirdi. Sedat Süveyş'i geri aldı. Mübarek çocuklarının üzerine tapuladı. Mursi de Süveyş Kanalı'nı Katar'a sattı. Şeriat projesi suçlamaları kızların dokuz yaşında evlenmesine izin verileceğine dair kanun çıkarılacağı iddialarıyla beraber dile getiriliyordu. Mısır kamuoyunu etkileme başarısı gösteren darbe yanlısı basın, Mısırlıların sevip saygı duyduğu tüm sembolleri Mursi ve Müslüman Kardeşlerin hiçe saydığı iddiasını ileri sürdü. Dr. Hazem Said Muhammed'in ifadesiyle, "Müslüman Kardeşler Mısır halkına karşı, Müslüman Kardeşler Mısırlı değil, Mısır'ı değil uluslararası Müslüman Kardeşler cemaatini önemsiyorlar gibi. Bunlar Mısırlı değil, Mısır halkından sayılmazlar diye yazıldı. Hatta Müslüman Kardeşler'in işgalinden Mısır'ı kurtarma savaşı ilan edenler oldu."⁶

Akademisyen ve Ortadoğu uzmanı Juan R. I. Cole, ABD'nin Mısır'dan vazgeçmemesi için çok sebebi olduğunu söyledi ve 1.3 milyar dolarlık askeri desteğin de verilmesinin temel faydaları arasında Sina'da ve Süveyş Kanalı'nda 40 yıldır bir kaos çıkmamasını ileri sürdü. Askeri yardımın bir milyar dolarlık kısmı ABD'nin envanterinden çıkarılan silah ve yedek parçalardan oluşurken kalanını da askeri ve sivil bürokrasiye İsrail ile iyi geçinmeleri için rüşvet olarak dağıtıldığını iddia etti.⁷

Aslında Mısır'ın yakın geçmişine baktığımızda, batılı çıkarlara zarar verecek politika uygulamaya çalışan liderlerin hızlı bir itibar kaybıyla karşılaştıklarını görürüz. Bu durum II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan İsrail ve Ortadoğu'daki statüko ile yeni bir boyut kazanmıştır. Nasır'dan Mursi'ye kadar tüm Mısır liderlerinin İsrail karşısında aldıkları pozisyon itibarlarını etkilemiştir. Nasır ve Sedat İsrail ile savaşıma kadar büyük liderler olarak batıda itibar görürken, birden maceraperest ve hain damgasını yemişlerdir. Aslında Sedat'ın suikasta uğraması ve suikastçının da dindar kimliği bu açıdan önemlidir. Sedat İsrail'e saldırdığı için mi yoksa barış yapıp Sina'yı geri aldığı için mi cezalandırıldı? Suikastçının kimliği halkın devletiyle yabancılaşması açısından da dikkate değerdir. Ama sonuçta devlet ve halk birbirine yabancılaşmıştır. Abdülfettah el-Sisi'nin bugün yeni Nasır diye gerek Mısır basını ve gerekse batılı basın tarafından pohpohlanması yanıltıcıdır. Mısır kendisine biçilen rolün dışına çıktığında, Abdülfettah el-Sisi'nin hain damgası yemesi sürpriz olmayacaktır.

6. Hazem Said Muhammed, "Mısır'da Son Fıkralar", http://www.ordaf.org.tr/misirda-son-fikralar/#_ftn1

7. Alain Gresh, "Egypt's New Friends", 2013 *Le Monde diplomatique*, 6 Eylül 2013.

Gazze ile yakınlık kurması ve Refah sınırını açması, Mursi'nin İsrail tarafından tehlikeli olarak algılanmasını haklı çıkaran yeterli nedenler oldu. Son yüzyılda itibar kaybına uğrayan diğer Mısır liderleri ile Mursi arasındaki önemli farklardan biri de onun devrinin kısa sürmesidir. İtibar kaybının temel nedeni ise aynıdır: İsrail ile ilişkilerin olumsuz seyri. 1916 Sykes-Picot ile kurulan, 1948'de kuvvetlenen ve 1979 Camp David ile teyid edilen Ortadoğu'daki statükonun bozulmamasıdır.

Tüm dünyada adi suçlardan bile idam cezasının kaldırılması için gayret gösteren batılı devlet ve sivil toplum kuruluşları özellikle Avrupa Birliği, Mısır'da evrensel hukuk ilkelerine aykırı biçimde tutuklanan ve yargılanan darbe karşıtlarına topluca idam kararı verilmesi karşısında sessiz kalmıştır. Verilen tepkiler çok cılız ve şeklen yapılan temennilerden ibarettir. 529 kişi hakkında dünyanın gözü önünde uydurma gerekçelerle açılan bir dava sonucunda ciddi ve usulüne uygun bir mahkeme süreci işletilmeden verilen idam kararları Mısır'ın yakın tarihinde görülmemiş bir pervasızlık ve ferasetsizliktir. Savunma hakları ayaklar altına alınarak topluca yargılama neticesinde, darbe karşıtlarına idam kararı veren Mısır'ın darbeci yönetimi, hamile kadınları doğumdan sonra asacağını açıklayarak bir başka skandala daha imza atmıştır. Sudan bahanelerle çoluk çocuk hapse atan Mısır idaresi hamile idam mahkumlarını da doğumdan 2 ay sonra asacağını ilan ederek güya insan haklarına saygısını beyan etmiş oldu. Aslında bu beyanıyla bile büyük ölçüde insan hakları ihlallerine imza attığını ve yargılama aşamasında evrensel hukuk ilkelerini görmezden geldiğini ilan etmiş oldu. Hatta pervasız bir yaklaşımla, doğacak çocukların süt haklarını bile hiçe sayıyor. Mısır'daki darbecilerin adaleti bu şekilde ayaklar altına alması bugün olduğu gibi gelecek nesillerin de tepkisini çekecek bir davranıştır. Bu durum İngiliz işgali altındaki dönemde dahi vuku bulmadı. Danşüvây olayında bile hukuk bu kadar linç edilmedi.

1906 yılında meydana gelen Danşüvây olayı Mısır'daki millî duyguların daha güçlü şekilde yükselmesine yol açtı. Bu hadise, İngilizlerin Mısır'daki işgal politikalarını sona erdirmeye zorlayan ilk ciddi direniş hareketi oldu.⁸

13 Haziran 1906'da, bir grup İngiliz subayı, Danşüvây köyünün yakınında güvercin avlanmaya başlamışlardı. İngiliz subaylar av amacıyla ateş ederken, bir samanlık alev aldı. Tedbirsiz avlanan subaylara karşı, öfkelenen köylüler ellerine aldıkları sopalarla subaylara tepki gösterdiler. Bir İngiliz subayı, yardım için karakola doğru koşmaya başladı. Fakat aşırı sıcağa dayanamayarak, yolda öldü. Bu subayın ölümüne sebep olmakla koskoca bir köy halkı suçlandı. Hemen köyde kurulan "Özel Mahkeme"de yargılanan Danşüvây köylüleri haksız

8. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz, Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, s. 255-259.

yere çok ağır cezalara çarptırıldılar. Danşüvây olayı neticesinde kurulan mahkemede verilen adaletsiz cezalar, Mısır kamuoyunu derinden etkiledi ve İngilizlere karşı tüm Mısırlıların hafızalarından silinmeyecek bir nefrete yol açtı. Mahkemenin kuruluş biçimi, verilen cezalar ve cezaların infaz biçimleri Mısırlıların ulusal onurunu zedeleyici hatta aşağılayıcı şekildeydi. Mustafa Kâmil ve birçok milliyetçi tarafından, İngilizlerin gerçek yüzünü gösteren bir delil olarak kullanıldı.⁹ Mısır'daki siyasi gerilimin artmasına neden olan bu gelişmeler sebebiyle, Londra nezdinde de sorumlu tutulan Cromer milliyetçilerin de desteğini alacak bazı popüler adımlar attı.¹⁰ Ancak Cromer, bütün politika değişikliğine rağmen Mısır'daki saygınlığını sarsan Danşüvây olayının olumsuz etkisini ortadan kaldıramadı. Emekliye ayrılacak zorunda kalan Cromer, Mayıs 1907'de Mısır'ı terketti. Yaklaşık 107 yıl sonra yine bir Mayıs ayında Mısır'da General Sisi, Danşüvây mahkemesi benzeri ihdas ettirdiği mahkemelerde darbe karşıtlarını korkutup sindirmek istiyor. Bir yandan akıl almaz nedenlerle darbe karşıtlarını hapse atıyor. Bir yandan da en basit hukuk kuralları bile işletilmeden toplu yargılamalarla toplu idam kararları aldırıyor. Asıl amaç darbe karşıtlarını tahrik edip silahlı direnişe geçmelerini sağlamaktır. Bu du-rumun farkında olan Mısır Müslüman Kardeşler Teşkilatı (İhvan) Rehberlik Konseyi Başkanı Muhammed Bedii, basının yansıttığının aksine mensup olduğu İhvan teşkilatının hiçbir zaman "terör davetçisi" olmadığını ifade ederek teröre karşı olduklarını ifade etti. Kahire'deki Şubra el-Hayme Ceza Mahkemesi'nde 47 sanıkla, "Şiddete teşvik, yol kesmek ve kalabalığa ateş açarak korku aratma" suçlamasıyla yargılanan Bedii, mahkemede yaptığı konuşmada, "İstedığımız tek şey hakikat ve adalettir. İhvan'ın tarihi, İhvan'a atfedilenlerin yalan olduğuna şahitlik etmesine rağmen, basın bizi ve teşkilatımızı terrorist gös-teriyor" dedi.¹¹ Bedii daha önceki savunmasında, hiçbir koşulda silahı ellerine almayacaklarını, hiçbir tahrik oyununa da gelmeyeceklerini açıkça ilan etmişti. Bu konuşmasında da cemaat üyelerine seslenerek "kendisinin ve tüm ihvan ileri gelenlerinin idam kararları uygulansa bile terör eylemi çağrışımı yapacak tepkilerden uzak durmalarını" ifade etti.

Bu beyanlar Mısır'ın selameti açısından isabetli bir yaklaşım olmuştur. Zira Mısır ikinci bir Suriye olmamalıdır. İhvan'ın herhangi bir şekilde silahlı tepki geliştirmesi, Mısır'ı içinden çıkılmaz bir kaosa sürükleyebilir.

Mısır'daki darbeyi Türkiye ile ilintili olarak değerlendirirsek şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Batı'nın derin tarihsel ve siyasi aklı Birinci

9. 11 Temmuz 1906'da Mustafa Kâmil Paris'te Figaro gazetesinde "Danşüvây Olayı: İngiliz Milleti ve Medeni Dünya'ya Hitab" başlıklı bir beyannâme yayımlayarak ilk tepkisini gösterdi.

10. Bu mahkemede verilen cezaların çok ağır olduğunu Cromer de itiraf etmiştir. Bkz. Earl of Cromer, Abbas II, Londra 1915, s. ix.

11. <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/324411-ihvan-terorun-davetçisi-olmadi>.

Dünya Savaşı sonrası haritasını çizdiği Ortadoğu'yu ve özellikle Arap dünyasını Mısır üzerinden dizayn etmektedir. Zira İngiltere ve Fransa 1916 Sykes-Picot anlaşmasıyla Arap dünyası ve Mısır'ın Osmanlıyla bağıını kesmek için bütün güçlerini kullanmışlardır. XIX. Yüzyıla kadar bin seneden uzun bir müddet zarfında birlikte yaşama tecrübesi olan ve adeta birbirine kenetlenen Türk ve Arap ulusu, dış güçlerin kışkırttığı ayrılıkçı Milliyetçilik hareketleri neticesinde kimi zaman nefrete kadar uzanan bir kopuş yaşamıştır.

Bu düzlemde Türkiye'de Osmanlı hinterlandı, imparatorluk muhayyilesi ve metafiziğine yabancı olmayan Ak Parti iktidarının iş başına gelmesi, keza Arap baharı ile birlikte Mısır'da benzer dünya görüşünü savunan İhvan'ın Mursi ile iktidara yürümesi, Türkiye ve Mısır arasında, bölgede İsrail aleyhine dengeleri değiştirecek çok güçlü jeo-stratejik ve jeo-kültürel bir ilişkinin başlaması için oldukça elverişli bir zemin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, hakikatte ABD'deki neo-conları ve İsrail dahil tüm Batı'yı rahatsız eden bir gelişme olarak kendini açığa vurmuştur. Dolayısıyla Batı'nın darbeci Abdülfettah el-Sisi'ye destek verip darbeyi onaylamasının nedenlerinde birisi de hiç kuşkusuz Türkiye'nin Mısır'daki etkinliğini sabote etmeye, Türkiye'nin muhtemel bir bölgesel güç olmasını önlemeye, keza Türkiye'yi yalnızlaştırmaya yönelik jeo-stratejik ve jeo-politik bir hamlesidir. Türkiye bu hamleye karşılık verirken Arap Baharının seyrini dikkate almalıdır. Tunus'ta başlayan devrim dalgası yine bu ülkede başarılı bir süreçte ilerlerken neden Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde aynı başarıya ulaşamadı? Tunus devriminin önemli liderlerinden ve halen sürecin önemli bir aktörü olan Raşid Gannuşi'ye kulak vermek bir açılım sağlayabilir.

Gannuşi Al-Arabiya'ya 5 Mayıs'ta verdiği mülakatta İhvan yönetiminin Tunus'taki devrim tecrübelerini hiçe sayarak kendileriyle irtibattan kaçındıklarını ve maalesef başarısız olduklarını ifade etti. Gannuşi:" Maalesef İhvan Mısır'da, sanki dost ülkelerde, dostların yönetiminde hiçbir şey olmamış, tecrübe kazanılmamış gibi davrandı, akıllarına bizimle istişare etmek gelmedi. Biz böyle bir istişareyi kendimize görev edindik ve birçok yerde onlarla yazıştık, görüştük, onları yönlendirdik, uyardık, cesaretlendirdik. Ancak seslendiğimiz kişi sanki yaşamıyordu"¹²

Şüphesiz Mısır'ın bugün içinden çıkılmaz bir duruma düşmesinde İhvan'ın da ciddi sorumluluğu var. Gannuşi'ye karşı kibirli ifadeleri bunu

12. Libya Al-Mustaqbal gazetesi, 6-7 Mayıs 2014. Gazetedeki röportajı benimle paylaşan Libya Basın Müşaviri Sayın İsmail Efe'ye teşekkür ederim.

gösteriyor. İhvan liderleri öncelikle kendi aralarında bir koordinasyon ve işbirliği sağlayamadı. Yaşlı yöneticilerle devrime katılan genç kuşak arasında doğru ve sağlıklı bir iletişim kurulamadı. Devlet yönetimi tecrübeleri olmadığı gibi başka tecrübe sahiplerinin görüş ve önerilerini dikkate almadan iddialı çıkışlar yaptılar. Sonunda sistem Mısır sokaklarının ortasında çöktü. En başta İhvan olarak, bütün partiler, gruplar sistemin özüne dokunmadan şeklini değiştirme pazarlıklarına giriştiler. Bundan sonra 2011 seçimleri oldu. İhvan ve destekçileri Meclis'te çoğunluğu elde ettiler. Sonra mecliste tek başlarına hareket etmeye başladılar, kendi istek ve çıkarları doğrultusunda komisyonlar oluşturdular. Bu esnada devrimi gerçekleştiren halkın diğer kesimlerine kulak vermediler. Mısır vatandaşları, giden Vatan Partisi yerine İhvan'ın gelmesinden başka bir şey görmedi. Yani İhvan halkın nabzını tutamadı. Selefilerle çatıştı. Mısır halkının kadın, erkek, genç, yaşlı, sağcı, solcu, liberal, laik, Kıpti, Selefi, İhvan taraftarı veya karşıtı asker, memur, kentli, çiftçi kim olursa olsun devrim yapma gerekçelerinin hiç birisini tam okuyamadı ve taleplerini büyük ölçüde gerçekleştirmedi. İhvan mensuplarının çoğunun amaçları iktidar ve makam oldu. Mübarek'in adamlarının ve kurduğu sisteminin yollarından daha kaba bir yol izleyerek makam ve mevki yarışına giriştiler. Dünyadaki rüzgârın kendi lehlerine estiğini artık Mısır'da askerlerin darbe yapamayacağı gibi bir ön kabule sahip oldular. Belki de gurur onları esir aldı. İhvan, devlet idaresinde tecrübelerinin yok denecek kadar az olduğunu kabul etmedi. Kendi kendilerine kavga ettiler, kuşattılar ve kuşatıldılar. Kendilerinden hizmet ve gelir dağılımında adalet bekleyen halktan uzaklaştılar. Halk yalnız kalınca eski hâkimlerinin yanında pozisyon aldı. Mübarek'in generalleri, yine kendi içlerinden birini yönetime el koymakla görevlendirince Mısır halkının ciddi bir desteğini de eş zamanlı olarak arkalarına almış oldular.

Mısır halkı için bundan sonra, siyasal istikrar ve iç barışın sağlanması önemlidir. Bundan daha acil olan ise ekonomik istikrardır. Mısır halkının hemen hepsi için sofrasındaki ekmeğin büyümesi en önemli konudur. Bunun için artık idarede demokratik uygulamalardan çok ekonomik gelişme ve gelir dağılımındaki adalet daha önemlidir. İhvan taraftarları haklı ve onurlu olarak mesnetsiz tutuklamalar ve toplu idam kararlarına karşı demokratik tepkilerini gösteriyorlar ama onlar da bundan sonra kurulacak düzende kendilerine adalet isterken Mısır'a da istikrar ve ekonomik refah beklentisindedirler. Bu bakımdan General Abdülfettah Sisi büyük bir fırsat yakalamıştır. Ondaki beklenen Mandela'nın Güney Afrika'da yaptığı gibi rakiplerini yok etmekten ziyade onların da maksimum desteğini alacak politikalarıdır. Bunun ilk adımı da İhvan aleyhine alınan haksız idam kararlarını uygulamayıp genel af ilanıdır. Çünkü kendisinden önceki asker kökenli Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek İhvan'a karşı aldığı önlem ka-

dar onlarla birlikte hareket edip ülkenin kaderini etkileyen icraatların da sahipleridir. Bugün Mısır'da Cumhurbaşkanı seçilmesine kesin gözüyle bakılan Sisi, Mandela'nın siyahlara karşı apartheid/ayırıcılık politikası izleyen beyazlara genel af ilan ederek gibi büyük bir çatışmayı bitirmeyi başardığı gibi bir başarıya imza atabilir. Kısa vadede bu genel uzlaşma siyasetine yönelik İhvan da katkıda bulunabilir. İhvan Yüksek Rehberi Bedii'nin terörden uzak durmalarına yönelik açıklamaları bu yönde atılacak adımlar için iyimser işaretlerdir. Son açıklamalarından birinde Sisi'nin "Mısır'da batı tarzında demokrasiye ancak 25 yıl sonra geçebiliriz" demesi aslında kalıcı bir lider olma arzusunu ortaya koydu. Sisi tarihe geçecek bir lider olmak istiyorsa darbeci sıfatından kurtulup Mısır'da huzur, istikrar ve ekonomik refahın mimarı olmak için evrensel hukuk ilkelerini yerleştirerek ve adaleti sağlayarak olumlu ve umut verici bir başlangıç yapabilir.

KAYNAKLAR

- Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, İstanbul; TBBD Yayınları, 2010.
- Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali; Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı: 1882-1887*, İstanbul; Tarih Vakfı Yayınları, 2010.
- Afaf Lutfi al-Sayyid Marsot, (çeviri: Gül Ç. Güven, yayına hazırlayan: Süleyman Kızıltoprak) *Mısır Tarihi : Araçların Fethinden Bugüne*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Joan Wucher King, *Historical Dictionary of Egypt*, Londra: The Scarecrow Press Inc., 1984.
- Alain Gresh, "Egypt's New Friends", 2013 *Le Monde diplomatique*, 6 Eylül 2013.
- Hazem Said Muhammed, "Mısır'da Son Fıkralar", http://www.ordaf.org.tr/misirda-son-fikralar/#_ftn1

Bahaettin KARAKOÇ

DUT TAŞLARIM MART'TA BEN

*Avucunun içinde bir kırmızı gül tutar
Güller solup gider de kalbi dikende atar
Göç zamanı geldi mi turnalar katar katar
Mor bulutça akarlar dağların ötesine*

*Ayağımın ucuna basa basa yürürüm
Gölgem gelmek istemez bense zorla sürürüm
Bir emanet canım var her yere götürürüm
Bir cevap veren çıkmaz yüreğimin sesine*

*Temiz bir yüz ararım karşıma çamur çıkar
Şurası açık derim hendek çıkar sur çıkar
Hiç düşmanım yok derim en az on tabur çıkar
Kedi selam çakar mı kuşun boş kafesine*

*Dost dost dedin bir ömür bağrın kevgire döndü
Dostlar küspe kırığı sendeki volkan söndü
Nereye gidersen git sana hep yol göründü
Hiç dur-durak bilmezsin şaşarım hevesine*

*Hangi bahçeye girsem damarında hüzüün var
Göller hasret suskunu ırmak hasretle çağlar
Dış yüzüm nasır tuttu iç yüzüm sürgit ağlar
Derim ki ey Karakoç yazıktır nefesine!*

YARIN GELECEKSİN YA

*kalbim bir ağaçkakan işletir matkabını
gökkuşağı zamanın rahmine döl bırakır
kendi kanyla yazar aşkının kitabını
artçı tilmizlerine bir ince yol bırakır*

*ay bulutun ardında
bulut rüzgâr derdinde
bir tekne dönüp durur
suyun anaforunda*

*kalbim bir ağaçkakan rızkı gagasındadır
vaktinde demlenmezse toprağı çöl bırakır
tanrının bahçesinde ıtırdir aşktaki sır
gözyaşı alfabetesi tuzlu bir göl bırakır*

*kayığım siya siya
izler bırakır suya
dünya kendi derdinde
gönül sevda turunda*

*siyah beyaz vazoda mevsimin çiçekleri
zamanın akışına bir beyaz gül bırakır
ve ayrılıp gidenler acılar bırakırken
karakoç sevdiğine tümce gönül bırakır*

*yarın geleceksin ya
sicil kaydına bir bak
yarın ne kadar yakın
yarın ne kadar uzak
gelişin umurumda!*

GİTTİĞİN GÜN DEN BERİ

*uçak havalanınca gökyüzü ıslıl ıslıl
uzayın derinliği ufukları karartır
uğurladığım yolcu sanki yitik bir yüzyıl
ne bahçe o bahçedir, ne de ıtır o ıtır.*

*davul hasreti çalar
zurna kulağı yalar
ıslak kara hülyalar
gittiğin günden beri*

*eve döndüm ev bomboş, aynada bet beniz yok
duvarlar surat asmış, kapılar uyukluyor
bir gemi yapıyorum, yüzdürecek deniz yok
pencere pervazları gideni sayıklıyor.*

*gün kısalır, gün uzar
âşıklar dertli-bizar
takvimler mezar kazar
gittiğin günden beri*

*resminin üzerine sarı bir perde çektim
rüzgar öksürüp durdu vaktin burnu akıyor
masmavi düşlerimi mavi göklere ekdim
aklım ayağa kalkmış yüreğime bakıyor.*

*kumrulardır hû çeken
kökünü yemiş köken
yurtsuz yuvasızım ben
gittiğin günden beri*

*ağz mızıkam ile çaldığım sürgün hava
bir kurt pençesi gibi yüreğimden yakalar
yeşermeyi beklerken kurudum, döndüm kava
uzaktan göz kırparlar geçip giden takalar.*

*diriliğim ayakta
umut eker her vakte
gönlüme derim bekle
gittiğin günden beri*

DÜN DEN BERİ

*Yerimden silkinmişim, ayakta dikilmişim
Öyle gençleşmişim ki kamburum görünmüyor
Bengisu içmiş gibi geçmişimi silmişim
Gölgem bile ayakta, yerlerde sürünmüyor.*

*Uykusu kaçmış dev'in
Bacası tütmüş ev'in
Kabuğu yırtmış evin
Seninle dünden beri.*

*Sevdam gülümseyince güller tomurcuklanır
Parmaklarım kalemi aşk ummanına sürer.
Vuslat şölenlerinde hüznün kaçıp saklanır
Muncıklar gönülleri top perçemli türküler.*

*Birleşince yürekler
Yakın oldu ıraklar
Çözülmüştür meraklar
Seninle dünden beri*

*Notayla adım atar vefayla imzalarım
Gözlerindeki ışık kağıtları diriltir.
Sen yuvadan uçunca benim her şeyim yarım
Seninle başlar şiir, sensiz tükenir şiir.*

*Gönül der basma çime
Yad girmesin içime
Girerim her biçime
Seninle dünden beri*

*Sen geldin ayağımı hiç çukura basmadım
İstedğin mihr ise canımı canına kat
Dilim çözüldüverdi, bülbül oldum susmadım
Nedir ki kirli akçe, koyun, deve ya da at?*

*Ne uçak ne yatım var
Ne hanım ne katım var
Sadece sanatım var
Seninle dünden beri.*

TEK KAREDE İKİMİZ

*Gümüş akçeler gibi aktıkça kumbarama
Canân gülcüklerle can evimi bezekler...
Niye dönüp bakayım yabana ve harama?
Er olmaz, erkân bilmez yillansa da tezeker!*

*Benim biatım sana
Duyururum cihana
Vefamı bin kez sına
Bende beni görürsün
Bende seni görürsün*

*Kasabın sevgilisi kandır, ettir, satırdır;
Gönül sevgiyle yetin, ölerek ölümü sil!
Gerçek âşık sabırla, sevdıyla can damıtır;
Beşerî ve ilahî aşklarda tek mümessil.*

*Sorular sorma bana
Dilim dönmez yalana
Bedel ödemem kana
Bende beni bulursun
Bende seni bulursun*

*Kim kimin aynasıdır bunu bana sormayın
En keskin iksir sensin, içip esrik düşen ben
Hilâlmış, dolunaymış... her hâli güzel ayın
Ruhunu yitirirse ne işe yarar beden.*

*Kuşkuyla bakma bana
Benim biatım sana
Avazım asumana
Bende beni görürsün
Bende seni görürsün*

BİR İNSANLIK MASALI

*Simurgun yuvasından gök yumurtayı alıp
bir dehşet havasında taşa çalmak hüner mi?
ruhu yok, gözleri yok, eşya sadece kalıp
gönülden sürgün olan boş yuvaya döner mi?
sevda tutsaklarının ateşi hiç söner mi?*

*balyoz değil sırçayım
toz değil bir fırçayım
sen kırdın, bin parçayım
dertlerin sağaldı mı?*

*Atımı, hil'atımı sana verdim dost diye
bindirdim -giyindirdim ben hep arkandan baktım
sen hep derime baktın, ne şahane post diye
Hallac-ı Mansûr gibi ben onu da bıraktım
mum gibi, çıra gibi her dem kendimi yaktım*

*çöl, benim içimdedir;
göl, benim içimdedir;
yol, benim içimdedir;
kasavet dağıldı mı ?*

*Yanarak öldüğünde külünden tekrar doğan
o garip kuş da benim, gizemli ve hülyalı...
ses tespahim kopunca yokluklar kadar üryan
ha bahçede ceviz ol, ha da siyeçte çalı
bu dramın adı tek bir insanlık masalı*

*gözlerin kara üzüm
benimse kara gözüm
özüme uyar sözüm
dallarım eğildi mi
sevdama değildi mi*

GİDERAYAK

*Erendiz'den sinyal geldi, göğe doğruldu başaklar
Mars'tan gülümsüyor şimdi ben değil sizin bendeniz
Gökler çil çil gülümsüyor, horon tepiyor uşaklar
Sen takasın, sen reissin ben ise esrik bir deniz*

*Seni duydum yaralandım
Aşk kibriti çaktın yandım
Çamura-toza bulandım
Dalgam kıyıya kıyıya*

*Yol çağırır uyanırım, menzil lâlezarda bekler
Kendimi kartal sanırım açılır hayal perdesi
Kuşlardan da utanırım, hâlime güler çiçekler
İlk ışık gönlümü yoklar kimse bilmez nenin nesi*

*İçim lâvlar püskürüyor
Gönlüm önümde yürüyor
Sabrım asmada çürüyor
Nazla uyuya uyuya*

*Eyerlemişler atımı, yol göründü gün batımı
Yâr giydirdi hilatımı, seferim sınır ötesi
Pusat bilerek kuşandım, Türkçemle has sanatımı,
Gezgin kuşlar göç yolunda, tek duyduğum turna sesi*

*Uyuma ey memleketim
Gazze yetim; Kudüs yetim
Yol ağımdır bu betim
Artık atanlar utansın
Yusuf'u bir kör kuyuya;
Dalgam kıyıya kıyıya*

27.02.2014

NE DERSEN MAKBULÜMDÜR

*Bugün medar kuşları bir açikoturumda
Bugün gönül sazımın koptu yine bir teli
Yeniden keşfederim hayati her yorumda
Sesinin girdabında dönerim deli deli*

*Hiç kına yakınmadım
Boş yere bakınmadım
Gözümü sakınmadım
Her güreşe eyvallah*

*Akşam ayak sesleri kapıya gelir- döner
Kapım pencerem açık beklediğimse gelmez
Kendini yakıp durur yüreğimdeki fener
Suların ölü günü gıdıklasam da gülmez*

*Korkmadım çekinmedim
El atına binmedim
Soyunup dökünmedim
Kavgaya da eyvallah*

*Hayat karışık yumak bu türküye çok yokuş
Bir hırka çıkar mı ki bu karışık yumaktan
Sen avlaktaki keklik bense sevici bir kuş
Ekşiler damıtırım topladığım sumaktan*

*Düz ovaya inmedim
Boş yere devinmedim
Düşene sevinmedim
Belâya da eyvallah*

*Aşk kumaşı dokurum güzel gibi güzele
Mehtapsız gecelerde yıldızlara bakarım
Ben ebede yürürken imzam bakar ezele
Evreni selamlarken gül ve itir kokarım*

*Ay ya hilâl ya bedir
İpin ucu sendedir
Yine kabardı nehir
Sevdaya da eyvallah
Sevene de eyvallah
Dövene de eyvallah
Her derde deva Allah!*

Metin TOMBUL

ÇAĞRI

*Muhabbet şehrinin bedesteninde
Dost pazarı kuruluyor gelsene!
Bu mekânda yerin ayrı senin de
Nerde diye soruluyor gelsene!*

*Sevdalar nakşoldu aşkın gözüne
Kılcal damarlardan vardı özüne
Bir ateş sıçradı gönül közüne
Dost evine giriliyor gelsene*

*Taşlar erir burda parçalanmadan
Sular akar gider hiç bulanmadan
Aydınlık olur mu ışık yanmadan
Bir amaca varılıyor gelsene!*

*Bildin mi kimler var çağrı yapılan
Duyguların coşkusuna kapılan
Huzur-u âlemde Hakk'a tapılan
Yere yüzler sürülüyor gelsene*

*Yazarların çizerlerin toyu var
Türk olanın erişilmez soyu var
Oğuzların otuz iki boyu var
Birbirine sarılıyor gelsene!*

*Hakk'tan emir geldi barıştı küsler
Sevgi inananın kalbini süsler
Baba ocağında davullar kösler
Gümbür gümbür vuruluyor gelsene!*

*Bugün toplantı var ilim üstüne
Bağdaş kurulacak kilim üstüne
Bir çağrı döküldü dilim üstüne
Arkadaşlar darılıyor gelsene!*

DİNLER TARİHİ PENCERESİNDEN Hz. PEYGAMBER(S.A.V.)'İ ANLAMAK¹

Prof. Dr. Mustafa ALICI

*Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Dinler Tarihi Anabilim Dalı*

Giriş: Tarih Boyunca Din Kurucularına Karşı Yaklaşımlar

Dinler Tarihinde fenomenolojik yöntem, dini araştırmalarda evrimci, katı tarihselcilik ile tarihi dışlayan teolojilerin ortasındaki “üçüncü bir yoldur”. Dinlerde fenomen dediğimiz kutsal kişiler, doğal objeler, imgeler, zaman ve mekan anlayışları, kutsal kelam ve kitaplar gibi somut olgular bulunur. Bunlar içinde belki de Kutsal ile bağlantıyı bulan en önemli fenomenlerden biri mukaddes kimliğe sahip din kurucusudur. Zira Dinler Tarihi için din kurucusu, bir gelenekte kutsal ile doğrudan karşılaşan ilk ve en önemli kişidir.²

Bir gelenek için din kurucusu ise dini ilk tecrübe eden kişi, vahyin şahidi, dini ilk anlayan, dindeki olağanüstülükleri ilk şahadet eden, yaşadığı öğretilerin öğretmeni, geleneği şekillendiren teolojiyi ikame eden, bulunduğu toplumu değiştiren, metafizik âlem ile fiziki alem arasında aracı olan kişidir.³

Dinler Tarihi'ne göre tarih boyunca din kurucusuna yönelik temel iki yaklaşım göze çıkar:

1. Teolojik Yaklaşım: bu yaklaşım, din kurucularının üstü örtülü, yüksek ve olağanüstü bir âlemi ve gelecekle ilgili sırları hayatları boyunca tecrübe ettiklerini, onların görüp işittikleri şeylerin salt vahiyler olduğunu savunur. Ancak bu anlayışa göre kutsallıkla ve aşkınlıkla tamamen entegre olmayan hayat anlamsızdır. Bu yaklaşım, hayatın geçerli olabilmesi için tamamen teolojik sınırlarla dolu olması gerektiğini savunur; böylece bu yaklaşım, din kurucusunun her yönüyle metafiziğe mahkûm ve onun kontrolü altında olduğunu ve inancın menfaatleri doğrultusunda elverişli olacağını iddia eden teolojik bir hayat anlayışının ağır baskısı altındadır. Bu görüş için, kutsallıkla örtülü gizem, din kurucusunun metafizikle yakın temas halindeki bedenindedir. Yani onun maddi olarak her şeyi (mesela kesilen saçları, tırnakları,

1. Bu makale, büyük ölçüde 18- 20 Nisan 2014 tarihlerinde Erzurum'da düzenlenen *Kutlu Doğum Sempozyumu: Hz Peygamber ve İnsan Yetiştirme Düzenimiz*” adlı toplantıda sunulan tebliğ esas olarak hazırlanmıştır.

2. Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İstanbul 2007, 450.

3. Gerardus van der Leeuw, *Religion in Essence and Manifestation – A Study in Phenomenology*, çev. J. E. Turner, London, 1938, 650-651.

nefesi, yüzü, sidiği, kanı ve temas ettiği objeleri -elbiseleri, silahları ve araç gereçleri- bile mukaddestir.⁴

2. Tarihsel Fenomenolojik Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre dinin kendi somut tarihsel haliyle bilhassa din kurucusu tarafından şekillendirilen dinin aldığı formun bilinmesi gereklidir. Dinin, sırasıyla kültürel, bilimsel, sanatsal, felsefi, sosyo ekonomik yapı ve politikaları gibi din kurucusu tarafından bizzat öğretilen yönleri en doğal veya en sade haliyle ilk başta yaşanmış olmalıdır. Bu anlayışa göre devrimci karakterdeki din kurucusu, içinde yaşadığı toplumun oluşturduğu geleneksel kültürden memnun değildir. Onların sevdiği büyüden ve kültürel davranışlardan uzak durur. İnsanlara geleceğin dinamizmini açıklamak ister. Bu yüzden kurduğu sistem, taze sözler, derin anlamlar içeren veciz ve dinamik cümlelerden oluşur.

Böylelikle din, kurucusunun öğrettiği ve yaşadığı tam bir organik yapı olarak hem dipdiri hem de hayati bir organizma olarak karşımızda durur. Bu organik hâliyle din, bu hayatta tek bir unsuru bile yalın kalmadan işlemesi gereken, gelişmeci dairesel güç odağına dönüşür. Zaten dinin, kurucusu tarafından vazedilen tüm unsurlarını birbirinden soyutlayarak bir parçasını anlamlandırmak mümkün değildir. Mesela bir din kurucusunun öğretici ve benimsettirici hayat hikâyesi kendi dünya görüşünü yansıttığından onu bilmeden dini tam olarak anlamlandırmak zordur. Onun öğrettiği vahiyler, açık, berrak ve anlaşılır olup hitap ettiği toplumu entegre edici ve kötülükleri yok edici mesajlardır. Din kurucusunun yaşadığı din, anlaşılmazsa ise o dinin kendisi tam olarak anlaşılabilir.⁵

1. Hz. Peygamber(S.A.V.) in Yaşadığı Dinin Özgürleştirici Yönleri

Din kurucusunun bizzat yaşadığı mesajın insan hayatına etki etmesi açısından iki türlü din bulunur; *özgürlük dini (yani religio liberans)* ve *kısıtlayıcı din (yani religio religiosans)*. “Gerçek” din, insana hürriyet ve hoşgörü bahşeden dindir. Diğeri ise kişiye yasak koyan ve kısıtlayan dindir.⁶

Burada “özgürlük dini”, sıradan ve samimi dindarlar dâhil herkesi daha fazla kucaklarken, diğeri ise dogmatik anlayışı ve mevcut durumu korumak isteyenlere ait olanı kapsar. Buna göre bu iki din anlayışı, tarih boyunca

4. Bu konuda daha geniş bilgi için Peter McKenzie, *The Christians- Their Beliefs and Practises*, London 1988, 186-187.

5. Bu bakış açıları için Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, Isparta 2002, 161-172; Raffaele Pettazzoni, “Religione e cultura”, *Religione e Società*, ed. Mario Gandini, Bologna 1966, 169- 170; P. Pisi, “Storicismo e fenomenologia nel pensiero di R. Pettazzoni”, *SMSR*, 56 (1990), 245- 277.

6. Pettazzoni, “Criteri per L’Ordinamento Scientifico del VII Congresso Internazionale di Storia delle Religioni”, 1- 2.

sürekli diyalektik mücadele içinde bulunmuştur.⁷

Özgürlük dini (*Religio liberans*) olarak İslam'ın en önemli ve onu birey ve cemiyet içinde en güçlü kılıcı yönü, insanda suçluluk duygusunu hissetmesini sağlayan günahlardan samimi ve kalıcı bir tövbeyi emretmesi ve bunu sürekli tekrar etmesidir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur;

“Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, Hz. Peygamber(S.A.V)i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter” derler” (Tahrim, 66/8). Hatta Kur'an-ı Kerim, Mekke döneminden başlayarak Hz. Peygamber(S.A.V)'e, rabbinin nimetlerinden bahsetmeyi (Duha, 93/11), hamd, tesbihat, tövbe ve istiğfarda bulunmayı (Nasr, 110/3) emretmiştir.

Bu tövbe hali aynı zamanda müminleri dogmatik düşünceden kurtarıp toleranslı düşünmeye götürür boyuttadır. Daha açık bir ifadeyle dindeki istiğfar, dinî bir tecrübe olarak kurtuluş sağlayan ahlaki bir itiraftır. Hâlbuki diğer tüm dinlerde günahlardan itiraf, günah çıkarma gibi eylemler, uluhiyete sunulan bir fide veya O'nu memnun etme veyahut kendini onarma ve Tanrı karşısında düştüğü aciz durumdan kurtulma şeklinde anlaşılmıştır.⁸ Sonuç olarak gelmiş geçmiş tüm günahlardan bağışlanmasına rağmen “tövbekar olmayı sürdüren bir Hz. Peygamber(S.A.V)'e sahip” özgürleştirici din formundaki İslam, ismine uygun olarak Allah ile barışık, uzlaşa ve boyun eğme içinde olan Müslümanların diğer insanlarla da insani ilişkiler açısından barış içinde olmasını sağlar. Daha açık bir ifadeyle Sonsuz Varlığa bağımlı olan (yani kul olan) bir insan, özgürleşecek ve özgürlüğün kıymetini bilen bir varlık olarak fanilere özgürlük bahşedecektir.

Böylece dinî özgürlük bahşeden İslam, aynı zamanda tarih boyunca hoşgörülü bir medeniyet kurmuş ve böyle bir medeniyet vaat etmiştir. Sadece kendi inananına değil diğer din mensuplarına da özgürlük veren bir dine sahip olan Müslümanlar, insanların cismani açıdan üstünlüğünü değil manevi açıdan üstünlüğünü ön plana çıkarırlar. Bu özgürlük bahşedici düsturlar, her insanın kendi hayatını kendi inancına göre yaşamasına izin veren Hz. Peygamber(S.A.V)'in Medine vesikasından beri mevcuttur.⁹

Buna karşın kısıtlayıcı din formu (*religio religans*) ise insanın kültürüyle doğrudan karşılaşmaktan korktuğu için ve onunla diyaloga girmeye

7. Pettazzoni, “Storia delle religioni e mitologia”, *Storia e mitologia: Con Antologia di Testi di Raffaele Pettazzoni*, Roma 1988, 387- 398.

8. Pettazzoni, *La Confessione dei peccati*, Bologna 1929, c. I, 60- 61.

9. Medine vesikasının tam metni için Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, tercüme, Salih Tuğ, İstanbul 1991, c. I, 118-134.

yeterli hissetmediğinden veya de facto olarak böyle olmadığından bizzat dinin çeşitli ifadelerine karşı toleranslı ve barışçıl olamaz ve kendini tamamen hurafe hatta büyü gibi formel donanımların içine kapatabilir ve diğer insanları hatta varlıkları dışlayabilir.¹⁰

Zira biz biliyoruz ki İslam dini insanın Allah ile karşılaşmasında yeni ufuklar açıp onun ruhanî kapasitesini geliştirmesine yardımcı olarak onu her türlü kısıtlamalarından ve sıkıntılardan azat ederken, şirke bulaşmış kısıtlayıcı gelenekler ise bizzat kendi önerdiği dar kalıplar içinde dindarları köleleştirici ve onu bağımlı kılıcı unsurlar taşırlar.¹¹ Buna karşın özgürleştirici karakterdeki İslam, metafizik âlemden köklerini alan, ama bu dünyaya ait bir din olarak, alabildiğine kendi unsurlarını anlaşılır kılmaya, onları fiziksel olarak izah etmeye çalışır. Kısıtlayıcı dinler ise bu noktada bu dünyadan köklerini alan ama öteki âleme yücelmek için kendini göstermeye çabalayan hatta kendini metafizikleştirmek için mitolojilere dalan bir anlayış içindedir.¹² Daha somut ifadeyle Hz. Peygamber(S.A.V) , “ruhban olmayan anlamıyla” dinin gündelik alanda genişleyerek “insanın değerlerindeki inanç” haline dönüşmesi için çaba gösterdi. Böylece O (S.A.V.), aşkınlığın, imanın ve umudun bulunduğu yerde dinin de hâlihazırda mevcut olmasını, her insanın hayatını özgürlükten taviz vermeden kendi inancına göre yaşamasını istedi.¹³ Bu yönüyle Hz. Muhammed (S.A.V.)’in yaşadığı hayat, bireyin sivil bir insan olarak kutsallıklara şahadet ettiği aynı zamanda etkili bir yardımlaşma aracı olarak somut sosyal ve ekonomik şartlar altında oluşturduğu sosyal öğretilerle dolu bir hayattır.¹⁴

II. Hz. Peygamber(S.A.V)’in Hayatındaki Şirki Ortadan Kaldırıcı Eylemler

Dinler Tarihi’ne göre politeist bir zeminde dönüştürücü bir ruhla donatılan, ıslah edici ve devrimci karakterdeki din kurucusu olarak Hz. Peygamber(S.A.V)’in gerçek misyonu, aslında içinde doğup büyüdüğü toplumdaki başlayarak politeizmi ve ona giden “tüm şartları” ortadan kaldırmaktır. Bunun için evrimci karakterdeki toplumsal politeizmin yıkılmasında veya en yumuşak haliyle onun yeniden ıslah edilip şekillenmesinde Hz. Peygamber (S.A.V)’in hayatındaki fenomenolojik yönler dikkat çekicidir. Zira kendine özgü (sözde ilahları reddedici) monoteizmle İslam dini, her devirde bir birey olarak Hz. Hz. Peygamber(S.A.V)’in eşsiz örneğine bağlı kalmayı anlatır.

10. Bu konudaki geniş tartışmalar için Guiseppa Mihelcic, *Una Religione di Liberta’: Raffaele Pettazzoni e La Scuola Romana di Storia delle Religioni*, Roma 2003, 261.

11. Mihelcic, 265- 266.

12. Bu konudaki geniş tartışmalar için Valerio Salvatore Severino, *La Religione di Questo Mondo in Raffaele Pettazzoni*, Roma, 2009, 123- 171.

13. V. Lanternari, *Antropologia religiosa- etnologia, storia, folklore*, Bari 1997, 94.

14. Mihelcic, 79.

Dinler Tarihi'ne göre olağanüstü bir karizmaya sahip bir din kurucusu olan Hz. Hz. Peygamber(S.A.V), aynı zamanda “yeni” getirdiği sözü bıkmadan yorulmadan çarşı pazar dolaşarak tebliğ eder. O ve en yakın çevresi, aynı zamanda bu mesajın “ilk kurbanları” ve “ilk muzdaripleri” olarak öne çıkar. Daha önceleri Zerdüş'tün zor işkencelerden geçmesi, Hz. Musa'nın hicreti, Hz. İsa Mesih'in çileler dolu mücadelesi bu çileli hayatın önemli kanıtlarıdır.

Hz. Peygamber(S.A.V), yaşadığı örnek hayatı ve icaz dolu sözleri ile öncelikle etraflarında dar bir topluluk daha sonra ise kalabalıklar meydana getirmiş, etkili maneviyat vurgusu ile iman şahadetlerini canlı tutmuş ve sonunda tüm kitlelerin hem zihinlerine hem de gönüllerine hitap etmeyi başarmıştır.

Dolayısıyla Arap politeist zeminindeki bireysel devrimci ve reformist monoteist tavır en gerçekçi haliyle Hz Muhammed'in şahsında ortaya çıkmıştır. Aslında Arap bedevileri çok ilahlı sistem içinde Allah fikrine zaten Yüce Tanrı olarak sahiptiler. Kur'an, onlara “*müşrikun* (ortak koşanlar)” derken bu politeist özelliği ima etmektedir. Ancak bireyleri etkileyen çabalarıyla Hz. Peygamber(S.A.V), İslam öncesindeki Pagan Arap inanç sisteminin Semavi Varlığı olan Allah fikrini, politeist inancını yok ederek reformist bir bakış açısıyla yeniden sunmuştur. Sonuçta İslam'ın *tevhid formülü* (*Allah'tan başka ilah yoktur*), bir iman ikrarı olarak hem tekil halde bir cins olarak başka ilahların imkânını ret ve inkâr etmiş hem de Allah'ın tek oluşuna aynı anda vurgu yapmıştır.¹⁵

Sonuç

Fenomenolojik yaklaşım bize gösterir ki Hz. Peygamber(S.A.V)in yaşadığı “hayat”, basit bir kronoloji değil sübjektif, objektif ve evrensel boyutları olan anlam dolu fenomenler yumağıdır. Bu özellikleriyle nebevi hayat, normatif bir dünya görüşü, öğretici, eğitici, tecrübe kazandırıcı, ibret verici, hayata olumlu bakış kazandıran, iç huzur ve sosyal barışı getiren davranış modelleri kazandırır.

Yine Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerinde en iyi model olan Hz. Muhammed'in tebliğ yaparken önceki Peygamberlerin metodunu izleyerek, muhataplarına yumuşak davrandığını; kaba ve katı yürekli olmayıp uzlaştırıcı bir şahsiyette olduğunu bizzat Kur'ân-ı Kerim'den (Al-i İmran, 3/159) öğrenmekteyiz. Bu özellik, Hz. Peygamber (S.A.V)'in hayatından yansıyan en önemli objektif yönlerden biridir.

15. Bu konudaki görüşler için Mustafa Alıcı, *Evrimeci Politeizm- Devrimci Monoteizm*, İstanbul 2013, 367- 385.

KARANLIĞIN DİBİ VAR MI?

Dr. Lütfü ŞEHSUVAROĞLU

Allah Şeytanı Yarattı – Yaşasın Cehennem!

Müslüman, Müslüman'ın elinden, dilinden emin olunan kimse idi. İslam Peygamberi öyle buyurdular: “**En üstün Müslüman kimdir?**” sorusuna cevaben, “**Elinden ve dilinden diğer Müslümanların emin olduğu kimse...**” dediler.

Bugün dünyanın her yerinde Müslüman, Müslüman kardeşinin(!) elinden ve dilinden emin değildir.

Bu ümmetin kalbine nasıl bir virüslü kan pompaladılar ki, artık fitne fark edilebilir bile olmaktan çıktı. Hatta tabii bir refleksimiz hâline geldi.

Dokuz meziyetimiz nasıl dokuz kötülüğe evrildi.

Samimiyetin, mes'uliyetin, merhametin, sadakatin, fedakârlığın, vefakârlığın, hürmetin, hikmetin ve aşkın yerini nasıl sahte bir saltanat ve anlamsız bir şadımanlık süresince **riyakârlık, yalan, tamahkârlık, hırs, kin korku, cehalet, haset ve nefret** aldı.

Artık çilenin, melâlin yoğurduğu yüzler sonradan görmeliğin, paçoza luğun suratına dönüştü.

İmanın şartı olan altı parmak tek tek kırıldı, yürekle-gönülle teması kesildi.

En basit iman şartlarını bırakın, onların hayata dair umdeleri olan altı kural da bilinmez, idrak edilmez oldu.

***Bana şirk koşma!
Emaneti ehline ver!
Emanete hıyanet etme!
Hükmettiğin zaman adaletle hükmet!
Akletmez misiniz?
Haddi aşanlardan olma!***

İlahi emirler tam da zıddıyla uygulandı. Allah'ın yerine bir başkasını koyduk. Sadece Allah'tan korkmamız gerektiği hâlde beşeri birçok kişiyi

onun yerine koyduk. Emaneti ehline vermedik. Muhammedî ve adetullah olanı değil, **‘uzayan kol bizden olsun’**u benimsedik. Soru çaldık bizden olanlara dağıttık. Makamları ehil olanlara değil kleantalist bir ilişkiyle bizden olanlara, yakınlarla verdik. Oysa bütün çağların en büyük fethini gerçekleştiren Peygamberimiz şükür namazı için Kâbe’ye ilerlerken Kâbe’nin anahtarını koruyan Osman Bin Talha henüz kâfirdi, ama ehildi. Anahtarı vermedi. Hz. Muhammed iki rekât şükür namazı kılacaktı. Hz. Ali anahtarı zorla alıp kapıya astı. O sırada belki de Efendimizin gönlünde anahtarı Hz. Ali’ye vermek vardı. Öyle ya Hz. Ali hangi göreve layık değil? İmin kapısı, cihadın sultanı, binlerce general, binlerce profesör eder. Hangi göreve layık değil. Ama Allah işte tam da o sırada ayetini indirdi: **“Emaneti ehline ver!”** Bu müthiş uyarıyla Peygamber anahtarı el’an kâfir olan Osman bin Talha’ya verdi.

Türkler bu sünneti uyguladıkları için ülkeler fethedebildiler. Bize emanet edilen doğaya, çevreye, şehre, değerlere, milliyete, tarihe, devlete, kurumlara, anlayışlara, vücudumuza, cemiyetimize, ailemize zulüm yaptık. Ceddimizin adını lekeledik. Emanete hıyanet ettik. Devlete, millete, onların değerlerine... suya, toprağa, geleneğe, ağaca, parka, sevgiye... her şeye... Hükmettiğimiz zaman adaletle hükmetmedik. **“Başkalarına olan husumetiniz sizi adaletten ayırmaz!”** diye buyrulduğu hâlde tam tersini yaptık. Elimize fırsat geçti diye aslanları kediye boğdurduk. Adaletten saptık. Akletmedik. Akil adamlar yerine tarafgirleri öne çıkardık. Aklın sesini kestik. Dinlemedik. Bir şeker fabrikası yapılacak Konya’ya sekiz şeker fabrikası yaptık. Su ve toprak kaynaklarını muhafaza etmediğimiz, geliştirmedığımız gibi ziyan ettik. Yirmi bin kuyudan fazlasının haram olacağı Konya’da seksen bin kuyu açtık. Üç kat müsaadeli arsalara otuz katlı binalar diktik. Bina ve zinanın önünü açtık. Bir de utanmadan dini ritüelleri keyifle icra ettik. Sıkılmadık. Dini araçsallaştırdık. Oyuncak yaptık. **“Haddi aşanlardan olmayın”** ilahi emrine sanki özellikle isyan eder gibi her vesileyle haddi aştık. Kubbesi tabak kadar mahalle camilerine üç şerefeli dört minareler diktik.

Zekâtımızı verirken bile övündük, garibanın önümüzde eğilmesini ve bazı angaryalarla bize şükranlarını artırmasını diledik. Komşumuz açken onu görmedik de sözde hizmet adına böyyüklerin(!) gözüne girmek için bağışlarımızı bile gösteriş unsuru yaptık. Statü kapma peşinde olduk. Daire başkanı ancak olabileceğimiz genel müdürlüğü hatta bakanlığı kendilerine layık gördüler. Bir cip yeterken iki cip aldık. Bir villa yetecekken üç villa... Haddi aşanlardan olduk velhasıl. Allah’tan başkasından korktuk. Emanete hıyanet ettik, yeşili doğradık. Aklımızı da yitirdik, irfanımızı da... Zaten kültür diye, medeniyet diye de bir şeyden haberimiz yoktu. Hepsinden önemlisi mayamız bozuldu, mayamız.

Bu altı kural birbirinin mütemmimidir. Biri yoksa öbürü de yok. Mesela “**Allah’a şirk koşmuyorum**” diyen birinin emaneti ehline vermesi şarttır. Değilse aslında gizli şirk içindedir o. Haddi aşan akletmiyordur; adaletle hükmetmeyen haddi aşıyordur. Bunların hepsi birbiriyle ilintilidir. O yoksa öbürü de yok...

Artık Cenab-ı Hakk’ın huzuruna çıkacak yüzümüz yok. İslam kelimesini kullanabileceğimiz bir dil kalmadı. Masum bir milletin kalbiyle oynadık. Artık o masum millet de kalmadı. Merhum Nurettin Topçu öyle diyordu: Dinî siyasete alet edenlere, din ile kinlerini bir tutanlara. Oynana oynana o masum millet de kalmadı...

Ne yapmalı?

Ya da ne olacak?

Zillet iyiden iyiye benliğimizi saracak, iyiden iyiye çürüyeceğiz ki, tamamen dibe vuracağız ki bu zilletten, bu alçaklıktan, bu çürümeden kurtulabilelim.

Pratik kurtuluş yolunu bir dahaki yazıda paylaşacağım.

MEDENİYET VE MODERNİZM

Dr.Lütfü ÖZŞAHİN

Dinler Tarihçisi ve Siyaset Felsefecisi

İslam dünyası ve üçüncü dünya ülkelerinde şüphesiz en çok karıştırılan konulardan birisi de medeniyet ve modernizm kavramlarıdır. Bu kavramlardan ne anlaşılması gerektiği geniş halk kesimlerinin anladığı şekilde asla tartışılmamıştır. Daha çok entelektüeller arasında irdelenen bu kavramlar üzerinde tam bir konsensüs olmasa bile, en azından batı medeniyetinin tarihsel yürüyüşünde ve dayandığı anlamlar ve kavramlar çerçevesinde anlamlandırılabilir olan modernite kavramı, Batı'nın onulmaz taklitçisi aydınlar, politikacılar ve akademisyenler tarafından “medeniyet” olarak tanıtılmıştır, tabiri caizse geniş halk yığınlarına çeşitli manüplasyonlarla yutturulmuştur. Yani ortalama bir Müslüman ve üçüncü dünya ülkesinde yaşayan bir birey, hatta aydın geçinen bir çok zevat modernizm ve medeniyet arasındaki farkı tefrik etmekten acizdir.

Bu “garpzade” ve “garpzede” beylerin konuşmaları hep; muasır medeniyet, çağdaş medeniyet, aydınlık medeniyet, ilerici medeniyet gibi, basma kalıp aslında içeriği doldurulamamış sığ, derinliksiz, ruhsuz ve aşağılık kompleksine dayanan nevrotik bir ruh hâlinin eşlik ettiği sloganlarla başlar. Bu sloganlar gerçekte modernizmin ve dolayısıyla yırtıcı kapitalizmin sözcülüğünü yapan medya tarafından öyle bir sunulur ki; efendim aslında sizin çağdaş, ilerici, aydınlık dediğiniz medeniyet gerçekte Batı'nın tüm dünyaya dayattığı, her şeyi tek tipe indirgeyen, kolonyal-sömürgeci bir amacı içinde barındıran, bütün farklılıkları yok eden, çoğulculuğa kapalı, monist, hegomonik, her şeyi tek tipe indirgeyen, metafizik ve dini olan her şeyi yeryüzünden kovmaya çalışan, aydınlanma uzmanı Ernest Casier'in de itiraf ettiği gibi aydınlanma denilen ne idüğü belirsiz, *ağyarını mani efradını cami olacak şekilde tanımlı dahi yapılamayan bir paradigmanın çocuğu olan modernizmdir*, dediğinde kıyamet kopar ve o kişi hemen gerici ve laiklik düşmanı olarak ilan edilir ve linç girişiminde bulunulur.

Şüphesiz bu medyatik lincin en yoğun yapıldığı ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Hatta bu linç; kendi milletinin tarihsel ve toplumsal kimliğine tamamen yabacılaşmış bu “garpzade” ve “garpzede”ler tarafından ülkemiz de resmî ideoloji adına, anayasal bir yaptırım olarak meşru gösterilir. Şimdi bu iki kavramdan ne anlaşılması gerektiğini irdeleyelim.

“İnsan Merkezli” Dünya Görüşü...

Modernite kavramını, beslendiği aydınlanmacı paradigma açısından, en genel ve kuşatıcı anlamı ile, gelenek ve din karşılığını ifade ettiği için kökenlerini ta Rönesans’a kadar indirgemek mümkündür. Zira bu kavramın içerisinde Rönesans denilen tarihsel sürece dinamizm kazandıran Christian Marlow’un; “*Ey insan oğlu güçlü bedenle gerçek bir İlah ol!*” özdeyişi mündemiçtir. Öyle ki, Rönesans karakteristik boyutu ile gelenek ve dinden kopuşu sergilemektedir. Copernicos, J. Bruno, J. Kepler, T. Brahe ve nihayet Galileo’nun çalışmaları ile astronomi ve fizikte Yer Merkezli (jeosantrik) anlayıştan, Güneş Merkezli (heliosantrik) dünya görüşüne geçildikten sonra, sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo ekonomik alanda da “Tanrı Merkezli” (teosantrik) paradigmadan, “İnsan Merkezli” (humansantrik) dünya görüşüne geçildi. Artık geleneksel toplumda olduğu gibi tarihin, evrenin ve toplumsal olayların merkezinde Tanrı yoktu. Artık Tanrı’nın doğaya, tarihe ve topluma müdahalesi bitmişti. Tabiri caizse insan, Tanrı’nın yerini alarak kendi ilahlılığını ortaya koyuyordu. Zaten Jean Paul Sartre’nin deyişi ile; “*İnsan Tanrı olmak isteyen bir varlık değil miydi?*” Tanrı’yı ve ona bağlı anlam ve kavram çerçevelerini yeryüzünden kovmak isteyen İnsan Merkezli (humansantrizm) dünya görüşü F. Bacon, R. Decartes ve nihayet İ. Newton’un çalışmaları ile Tanrı’dan ve dini anlamlardan tamamen bağımsız mekanik bir dünya görüşüne ulaştı.

Artık dünya Tanrı ile ilintisi olmayan bağımsız otonom bir bölgeydi ve insan, süfli arzuları ve doymak bilmeyen iştahı, daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek doğrultusunda ona istediği gibi egemen olabilir hatta istediğini alabilmek için onu tahrip edebilirdi. Zira Tanrı merkezli dünya görüşünde olduğu gibi, dünya insana bir emanet, insan da, yeryüzünde Tanrı’ya karşı sorumlu bir halife değildir. Evren ve onun bir parçası olan dünya tamamen ruhsuz bir madde yığını, insan da bu maddi sürecin evrimi sürecinde tesadüfen meydana gelmiş bilinçli bir varlıktan başka bir şey değildir. O kendisini Tanrı olarak ilan eden yönüyle ve kurmuş olduğu teknoloji sayesinde her şeyin üstesinden gelebilir hatta ölümsüzlüğe erişebilirdi. Güçlü, kuvvetli olan, askerî ve ekonomik tekeli elinde bulunduran yönetmek hakkına sahip olduğu gibi hak ve adaletin temsilcisi olma iddiasını da uhdesinde bulunduruyordu. Thomas Hobbes’un deyişi ile böyle bir ortamda “*bellum omnium contra omnes*” [*herkesin herkese karşı savaşı*] vardır. Savaşın galibi, düzenini ve hukukunu dayatmaya hak kazanır. Kabaca özetlersek, felsefede J. Rosseou, Volter, Locke, D. Hume, Diderot, D. Allembert, Condillac, Spinoza, Leibnice, Kant ve nihayet Hegel’le zirvesine ulaşan bu aydınlanmacı paradigma, sonuçta bilimde ve hakikati aramada, deneyden başka hiçbir ölçü tanımayan kaba bir rasyonalizmi ve amprisizmi, ekonomide vahşi kapitalizmi, siyasette pozitivist ve materyalist bir anlayışı içselleş-

tiren Marksizmi, sanatta ise hedonizmi ilahlaştıran, Sodom ve Gomora çocuklarını kışkırtacak, Pompei kültürünü aratacak bir şekilde her şeyi çirkince teşhir eden sığ bir realizmi doğurdu. İşte doktriner ve aydınlanmacı anlamda, yukarıdaki anlattığımız süreci ve kavramlar çerçevesini içselleştiren, onları sarsılmaz referans kaynakları olarak sunan, teknolojinin her türlü imkânından faydalanan, hayatının merkezine hedoniteyi (zevki) üretim ve tüketimi koyan, aşkın (transandental) olan, ezeli ve ebedî anlamlar, yargılar, semboller, ölçüler içeren, her şeye karşı, ilerencilik, bilim ve laiklik adına dudak büken her insan kelimesinin tam anlamıyla *modern insandır(!)*.

Öyleyse modernizm; yukarıdaki anlattığımız anlam ve kavram çerçevelerini doğaya ve tüm insanlığa dayatan, hakikatte medeniyetle alakası olmayan, Batı aydınlanmacılığının, insanlığa hediye ettiği, yine Batı'nın çıkarları doğrultusunda tüm insanlığı tek bir tipe indirgeyen, Allah'ın yarattığı tüm farklılıkları ve renkleri ortadan kaldırmaya matuf, doğasında metafizik bir karşıtlığı barındıran, gerçekte toplumları köleleştiren, velhasıl insanı mükemmelleşme ve robotizm sürecinde kendi kendisine yabancılaştıran (self-alienation) onu mekanik ruhsuz bir robota indirgeyen, Heidegger ve Genon'un deyimi ile "*İnsanı varlığın kendisinden koparan, insanın ve yaratılışın doğasına aykırı, hakikatte onları tahrip ve ifsad eden bir deli gömleğidir*". Dolayısıyla Batı medeniyetinin (CİVİLİZATİON) insanlığa sunduğu, insanlığın önüne bir gezegen sorunu çıkaran, Kitab-ı Mukaddes'teki her şeyi tahrip eden, yutan Leviathan' dır.

Medeniyet Nedir?..

Batı'da özellikle ANGLO-SAKSON kökenli millet ve ülkelerde bizdeki medeniyet kavramının karşılığı olarak Latince "civil" kelimesinden türetilen "Civlization" terimi kullanılır. "civil" kelimesi Batı dillerinde vatandaşlarla ilgili, hükümete ait, millî, sivil, bireysel, medeni, nazik, kibar anlamlarına gelir. Daha doğrusu Kilise ve dinin dışındaki bir alanı ve yapılanmayı ifade eden seküler-dünyevi bir kelimedir. Bundan dolayı kelime ve terimin metafizik bir bağlamı yoktur. Yine Batı dillerinde kullanılan cultura-cultur kelimeleri de medeniyetin tam bir anlamını karşılamaz. O zaman medeniyet nedir? El cevap: Bizim geleneğimizde medeniyet Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. Musa'nın velhasıl Hz. Muhammed'in (AS) yaptığı şeydir.

Zira zannedildiğinin aksine medeniyet kelimesinin, maddi boyutundan daha çok içsel, manevi, deruni, ahlaki, ve vahyi bir boyutu vardır. Öyle ki, M. Weber'den, W. Durant'tan, A. Toynbee'den George Gurvitch ve A. Sorokin'e kadar bir çok ciddi bilim adamı da itiraf eder ki, medeniyetlerin çekirdeğini dinler oluşturur. Yani medeniyetin kurucu aktörleri peygamberlerdir. Bazı tarih ve toplum cahili ilahiyatçıların zannettiği gibi din medeniyete

tin tali, ferî bir unsuru değil bizzat kurucu çekirdeğidir. Çünkü din, hayata, ölüme, ölüm ötesine, eşyaya, evrene ve varoluş gayesine getirdiği kuşatıcı anlamla ve oluşturduğu sosyal muhayile ile medeniyetin tüm unsurlarını kuşatan bir mahiyete sahiptir. Bunun içindir ki, peygamberimiz hicret ettiği “Yesrib” kasabasını getirdiği hak dinle “Medine” yapmıştır. Öyleyse Medine ve medeniyet kelimeleri “şehirli” anlamını içerdiği gibi, esas anlamı itibarı ile çamurdan yaratılan insanın Allah’a yükselmesinin koşullarını, ortamını oluşturan, her türlü yeteneğin kendisinde özgürce gelişebildiği bir vasatı ifade eder. Medeniyet vahyi bağlantısı itibarı ile iman, hak, adalet, kıst, ihsan, infak, irfan, ilim, hikmet, burhan, beyan, sanat, tasadduk, şecaat, namus, şehadet, cihad, merhamet, sevgi, aşk gibi olguların ve bunlara bağlı sosyo-politik, sosyo-ekonomik mimari ve sanat anlayışının hayata geçirilmesini ifade eden bir terimdir. İşte gerçek medeniyette budur.

Medeniyet, Hz. Musa’nın, Muhammed’in (SAV) yaptığı şeydir dedik. Neden? Çünkü Hz. Musa, Mısır’da Firavun’un kölesi olan bir halkı esaret, sefalet, putperestlik ve bedbinlikten kurtararak özgür bireyler olmalarını sağlamış, Hz. Davut ve Hz. Süleyman Dönemi’nin gör-kemli temellerini atarak gerçek medeniyetin temellerini atmıştır. Hz. Muhammed (SAV) cahiliye bataklığına ve karanlığına saplanmış, biri birlerini acımasızca katleden müşrik çöl bedevilerinden tüm dünyaya damgasını vurabilecek, tüm insanlığa barış, adalet, sanat ve ilim getirebilecek bir toplum çıkarmıştır. Demek ki, medeniyetin temel ayrıt edici özelliği insan’ın şeytani ve şer potansiyelini, ilahi-vahiy kökenli ezeli ve ebedî değerler doğrultusunda değiştirmek ve onu “*insan-ı kâmil*” yapabilmektir.

Modern Olabilirsiniz, Ama Medeni Asla!

Dolayısıyla bizim geleneğimizde medeniyetin modernizmle alakası olmadığı gibi, çağın getirdiği teknolojik araçlardan faydalanan, debdebeli arabalarla, süpersonik uçaklarla seyahat eden, gökdelenlerde, saraylarda yaşayan insanlar kendilerini yukarıda saydığımız aşkın-metafizik değerler, yargılar, semboller, ölçüler ve ahlak anlayışı doğrultusunda değiştirip dönüştürmüyorlarsa medeni değillerdir, sadece modernlerdir o kadar. Modern insanın bugün geldiği noktayı, yani içine düştüğü öldürücü nihilizmi, bunalımı, anlamsızlığı, uyuşturucunun, alkolün ve fuhşun kollarında can çekişen genç nesilleri anlatmaya gerek var mı? Bilmiyorum. Bunun için medeni olmak çaba gerektiren bir eğitim, terbiye ve öğrenme sürecidir. Zira bir kafatası avcısını Vakko’dan giyindirip, kravat takar, eline bir cep telefonu, bir de süper bir araba verdiğiniz zaman bir saat içerisinde modern yapabilirsiniz. Ama bir saat içerisinde hiç kimseyi asla medeni yapamazsınız. Çünkü medeni olmak maddî olmanın ötesinde içsel bir tekamül gerektirir. Unutmayalım ki, günümüz dünyasında mağaralarda ve mezralarda yaşayan nice insanlar

vardır ki, Beyaz Saray'daki, tüm insanlığı ve özellikle İslam dünyasını kana bulayan sömürgeci Beyaz Şef'ten daha medenidir. Zira onlar misafirperverdir, paylaşımcıdır, sevecendir, bırakın bir insanı bir karıncayı bile katletmeyi düşünemezler. Hak, adalet, barış, selamet, sevgi, aşk hikmet kavramlarından nasiplerini almışlardır.

Medeniyetleri Üç Şekilde Sınıflamak Mümkündür:

1-Pagan uygarlıklar/sivilizasyonlar olarak isimlendirebileceğimiz fizik gerçekliği merkeze alan ve fizikötesi gerçekle ilintisi olmayan bir varoluş biçimi. Yani ontolojik/varlıksal güvensizlik duygularının eşlik ettiği, yaşadığı bu ontolojik güvensizliği aşabilmek için de epistemolojik güvenlik alanlarını genişletmek isteyen bir tecrübedir bu. Yani amaçlar yerine araçlar ön plana çıkıyor. Tüm pagan tecrübelerde genel olarak durum böyledir.

2- Kadim/perennial medeniyetler; bu kadim medeniyetler Hint, Çin ve Uzak Doğu felsefesinin irfan ve hikmetinin kaynaklık ettiği Budizm, Konfüçyanizm, Taoizm vb. inanç biçimlerinin tarafından şekillendirilmiştir... Bunlar da maalesef fizik ötesi/metafizik gerçekliği merkeze alır, fizik gerçekliği yeterince yer yermes.. Fizik/maddesel gerçekliği eksene alan kültür ve medeniyetler, Tanrı, insan ve kâinattan oluşan büyük varlık zincirinden insanı merkeze alıyor ve dolayısı ile insanı Tanrı ilan etmiş oluyor.

3- Vahiy medeniyetleri, peygamberlere gönderilen din ve inzal olmuş kitaplar dolayısıyla oluşan medeniyetlerdir.

Asıl paganizmden kastettiğimiz şey antropomorfizme (insan merkezliğe) dayalı bir dünya kurmadır. Tabii ki eski kadim paganlar, masum paganlığı temsil ediyorlar. Ancak Mısır, Mezopotamya, Meksika, Hint medeniyetleri vb. mabet üzerinden geliştirilen sembolik karakterli paganizm bugünkü paganlıktan farklıdır. Zira gerçek pagan toplumlar saray toplumlarıdır. Tabiatüstünün tabiata indirgendiği, metafiziğin fiziki olana indirgendiği, mitosun logosa dönüştüğü bir zamanı yaşıyoruz. Maddi hâkimiyetin üst merkeziyeti yaşadığı bir zaman dilimidir bu. Toparlarsak eğer, pagan uygarlıklar, epistemoloji üzerinden yürüyen uygarlıklardır. Kadim tecrübeler fenomenoloji üzerinden yürür. Vahiy medeniyetleri ontoloji üzerinden yürür.

Ben fenomenoloji, epistemoloji ve ontoloji kavramlarını kullandım, ama bunları açmam gerekir. Ontoloji, fenomenoloji ile epistemolojiyi içerir. Ama fenomenoloji ve epistemoloji, ontolojiyi içeremez. Ancak ontolojinin fenomenolojisi de epistemolojisi de vardır. Sorulardan devam edersek eğer, bunlar ne, nasıl ve niçin sorularıdır. 'Ne' sorusu, kadim uygarlıkların sorduğu sorudur, mahiyet bildirir. 'Nasıl' sorusu, pagan uygarlıkların sorduğu so-

rudur, daha fazla çoğaltma ile alakalı. ‘Niçin’ sorusu ise vahiy medeniyetinin sorusudur. ‘Niçin’ sorusu ‘ne’ ve ‘nasıl’ sorusunu da içeren bir sorudur. ‘Niçin’ sorusu, bir anlam ve anlamlandırma arayışına tekabül eder. Aslında iki temel soru vardır: ‘ne’ ve ‘nasıl’ sorusu, ‘niçin’ sorusu zorunlu olarak varolan sorudur. Veya tek soru vardır: ‘niçin’ sorusudur bu.

Niçin sorusuna yeryüzü ölçeğinde en anlamlı ve kapsamlı cevabı son iki buçuk asır önce, vahiy merkezli medeniyetlerin son temsilcisi sayılan İslam medeniyetinin verdiğini söylemek bir abartı sayılmaz.

Sonuç olarak; kendi milletinin tarihsel ve toplumsal kimliğine yabancılaşmış sözde yazar, sanatçı, düşünür, aydın, akademisyen, politikacı, edebiyatçı kesimlerin biz de Batı medeniyetinin bir parçası olacağız, medeniyetin eşiğinden geçeceğiz gibi söylemleri hem medeniyetle modernizm arasındaki farkı tefrik edememekten kaynaklanan derin bir cehalettir hem de gerçek medeniyetin nasıl olması gerektiğini asırlarca insanlığa en güzel şekilde sunan ve uygulayan vahiy kaynaklı İslam medeniyetine bir hakarettir.

KAYNAKLAR

1. Ali Şeraiti; *Medeniyet ve Modernizm*.
2. Will Durant; *Medeniyetin Tmelleri*.
3. Ziya Kazıcı; *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*.
4. Arnold J.Taoynee; *Uygarlık Yargılanıyor*.

HALK ANLATILARINDA –CİNSİYET AYRIMI ÖTESİNDE- İNSAN ANLAYIŞI VE KADININ YERİ

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK¹

Türk kültüründe kadın; cefakâr bir ana, sadık bir eş, vefalı bir kız kardeş ve sevgilerin en güzeline lâyık bir evlattır. Hangi vasıfla olursa olsun, Türk kültüründe kadınının her zaman özel ve önemli bir yeri olmuştur. Ahlâkı, fazileti, onuru ve namusuyla saygınlığını her zaman koruyan, toplumun mimarı ve kültür taşıyıcısı olan Türk kadını, aynı zamanda gelecek nesilleri yetiştiren bir eğitmandir. Toplumun temeli aile, ailenin temeli de annedir/kadıdır. Sağlam aile, sağlam toplumu oluşturur. O halde millet olarak sağlam bir toplum yaratmak istiyorsak, öncelikle toplumu meydana getiren aileye, aile içerisinde de kadının ve kadının yanında yer alan erkeğin durumuna bakmalıyız.

Çoğu toplumlarda, erkeğe gereken değer verilirken, kadınlar arka plânda kalmış, bunlara âdeta ikinci sınıf insan muamelesi yapılmıştır. Oysa Türk kültüründe kadının yeri her zaman erkeğinin yanı olmuştur, “bir elmanın iki yarısı” gibi birbirlerini tamamlamışlardır. Yazılı kaynaklara baktığımızda İslâmiyet’ten önceki ve sonraki dönemlerde, kadının yerinin eşinin yanı olduğu ve çeşitli toplantılarda en yüksek mevkiin kadınlara ait olduğunu görebiliriz. O devirlerde en itibarlı yer sağ taraftır. Türk toplumunda kadının yeri de sağ taraftır. Zeki Velidi Togan, Moğol hanedanlarında kadınların da törenlere, yemeklere, kimi kez kurultaylara katıldıklarını ifade eder (Gökyay, 1973: CCCLXXV). Bir emirname yazılacağı vakit; “*hakan ve hatun emrediyor ki*” ibaresinin kullanılması; şölenlerde, ayinlerde, ibadetlerde, hatun ile hakanın beraber oturması, bir hakanın, yanında hatunu olmadan elçiyi kabul edememesi gibi kaideler de kültürümüzde kadının yerini açık bir şekilde göstermektedir (Gökalp, 2004: 165).

Orhun Âbideleri’nde, İltiş Kağan ile Elbilge (İlbilge) Hatun’un, birlikte tahta çıkışlarından bahsedilir: “*Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye, babam İltiş Kağanı, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak...*” (Ergin 1983: 21-22). Bu sözlerden hareketle, Gök-türklerde kağanla hatunun, devlet işlerini birlikte yürüttüklerini, hatunların ordunun stratejisini belirlemede etkili olduğunu söyleyebiliriz. “Bilge”

---

1. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi / ELAZIĞ

terimi hem kadın hem de erkekler için kullanılmaktadır. Bunun anlamı, devletin bilgin ve egemen melikesi demektir. Oğulların eğitimi annelerine bırakılmıştır. “*Umay gibi annem Hatun’un sayesinde, küçük kardeşim Kül Tigin er adını aldı.*” (Ergin 1983: 25-26). Umay, gök ve yer tanrılarının sonra, eski Türklerde çocukları koruyan tanrıçadır.

Bazı zamanlar eş seçiminde kızlar, erkeklerle dövüşerek, yendikleriyle değil, yenildikleriyle (yani kendilerinden daha güçlü olanla) evlenmeyi tercih etmişlerdir. Grenard’ın gözlemlerine göre de; Doğu Türkistan’daki kızlar, kocalarını seçme hürriyetine sahiptirler. Diğer Müslüman topluluklarındaki kadın-erkek ayrılığı ve kadının tecridi olayı bizde mevcut değildir. “Kalin” yerine, mecburi olmayan hediye niteliğindeki “toyluk” vardır. Kadın, iktisadi hayatta yer alır. Erkek ve kadın satış yerine birlikte giderler ve fiyatı belirlemede hâkim olan kadındır. Çoğu kez kadın, pazar işlerini tek başına hâller. İkinci eş, ancak ilk eşin rızasıyla mümkündür ve yaygınlaşmamıştır (Türküne 1995: 71).

Gökalp, Türklerde gördüğü kadın-erkek eşitliğini, “Toyonizm” adını verdiği dinle, büyü (sihir) olarak nitelendirdiği “Şamanizm”in eşitliğine bağlar. Dini ve siyasî reisler olan toyunlar, erkek; büyücü olan Şamanlar ise kadındır. Yine kadın-erkek eşitliğinin temelinde sol-sağ ikili tasnifinde, iki tarafın eşit olması vardır ki, bu tasnifte kadınlar solda, erkekler sağda yer almaktadırlar (Türküne1995:71). Ancak, Türk şamanlığında dişinin ağırlıkta olmasının nedeni, toplumun adına ve toplumla beraber kutsalla bütünleşme ve bu ilişkiyi yürütme görevinin daha çok kadına düşmesidir. Erkek, yine kutsal olan zorlu ve tehlikeli av işiyle meşgulken, kadınlar şamanlıkta uzmanlaşmışlardır. Anne ve yavrularının görülen bağlarla doğal bir grup oluşturması; insanın varoluşunu ve topluluğun devamını, gerek doğum, gerek beslenme, bakım ve sosyalizasyon yoluyla sağlayanın kadın oluşu, ilkel toplumda kadının din-sihir alanında rol almasına yol açmıştır. Ancak bu, toplumda erkeğin ikinci statüde olduğu anlamına gelmemektedir (Türküne 1995: 98).

Türk aile sisteminde “eş” kavramı hem kadın hem de erkek için kullanılır. Kadın, erkeğin; erkek de kadının eşidir. Ev ağası ile ev hanımı “aile”yi meydana getirir. Ancak, evin sahibi kadındır. Bundan dolayı, ev kadını için söylenen en yaygın söz; “evdeş”dir.

Bu örnekler gösteriyor ki, bütün dünya kadınları arasında, tarihinin hiçbir döneminde aşağılanmayan ve hak ettiği yere konulan tek kadın, Türk kadınıdır. Hiçbir ülke Türkler kadar, kadınlara hak vermemiş ve saygı göstermemiştir. İngiliz yazar Stuart Mill; “*Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz, derhal kadının hayat şartlarına bakınız. Kadınların en büyük saygıyı gördüğü memleket, medeniyette en ileri memlekettir.*” der. O halde, Türk Milleti medeni ülkelerin başında yer almaktadır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da, bir konuşmasında; *“Avrupalılar, kadına karşı çok saygı gösterirler, fakat bu saygıları iyice elenirse, görülür ki, kaynak ahlâkî olmaktan çok cinseldir. Avrupalı erkek gözünde kadın, nazik, ince, tapınmaya değer cinsel bir puttur. Hâlbuki, gelenekçi Türk ahlâkının temeli kadına karşı duyulan cinsel hayranlık olmayıp müsavatçılıktır (eşitlik-tir). Türk ahlâkî, kadın olsun, erkek olsun, saygıdeğer olana saygı gösterir.*

Tarihi “Türkan” denilen bu kadınlara erkeğin müsavatı üzerine kurulan aile tipinin örneği ilk ve tam olarak veren Türkler olmuştur. Bu ahlâka göre kurultaylarda hatun, Hakan’ın sağında oturur, sefirleri birlikte kabul ederler ve fermanlara ikisi birden imza koyarlardı.” diyerek, hem kültürümüzde kadına verilen önemi vurgulamış hem de insanlar arasında cinsiyet bakımından bir farklılığın olmadığını, hak eden herkese saygı gösterildiğini belirtmiştir.

İslâm dininde de, insanlar “kadın” ve “erkek” olarak ayrı yerlerde tutulmamış, yaptıkları işler ve kulluk görevlerine göre değerlendirilmiş; sevapta ve cezada eşit tutulmuş, sadece yaradılışlarına bağlı olarak, birbirlerini tamamlayıcı bazı farklılıklar verilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de; *“Mü’min erkeklerle mü’min kadınlar, birbirinin dostları ve yardımcılarıdır. Onlar iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar.”* denilerek insanların cinsiyetlerine göre ayrılmadığı açıkça vurgulanır (Et-Tevbe, 71). Ayrıca, insan olarak kadın ve erkeğin birbirlerine eşit yaratıldığı, üstünlüğün ancak takva ile belirlenebileceği; *“Ey insanlar, biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık... Şüphesiz ki sizin, Allah nezdinde en şerefliiniz, takvaca en ileride olanınızdır.”* mealindeki ayette ifade edilir (El-Hucurât, 13). Yine Kur’an-ı Kerim’de, genel olarak insanlara hitap edileceği vakit, herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmaksızın; “erkekler ve kadınlar” ibaresi geçer: *“Müslüman erkekler ve kadınlar, mümin erkekler ve kadınlar, Allah’a itaat eden erkekler ve kadınlar, doğru olan erkekler ve kadınlar, namuslarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allah’ı çok zikreden erkekler ve kadınlar... İşte Allah, bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir sağlamıştır.”* (Ahzab, 33-35).

İslâmiyet, cinslerin birbirine karşı üstünlüğünü kabul etmez. Kadın ve erkek arasındaki, cinsiyetlerinden dolayı ortaya çıkan farklılıkları birbirlerinden üstünlük veya aşağılık anlamında değerlendirmemek gerekir. Bu farklılık yaradılış hikmetine göre birbirlerini tamamlamaları anlamındadır. Kadınlar, fizyolojik olarak erkeklerden farklıdır. Âdeta birbirlerini tamamlarlar. Fizyolojik farklılık, psikolojik yapıyı da etkiler.

Günümüzde genellikle kadın erkek eşitliğinde ortaya çıkan yasaklar İslâmiyet’e bağlanmaktadır. Hâlbuki kadına bakıştaki olumsuz gelişmeler, İslâmiyet’in kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars kültür dairesinden bize aktarılan Arap, Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklanmaktadır.

İşte Türk toplumunda, sergiledikleri hal ve tavırlardan dolayı kadına ve erkeğe verilen önem, kültür ve inanç dünyamızın her döneminde olduğu gibi halk anlatılarında da kendini gösterir. Mitoloji, masal, halk hikâyesi, efsane ve fıkra gibi türler, halk edebiyatının anlatı türleri arasında değerlendirilmektedir. Bu türlere baktığımızda, kadınların cinsel bir obje olmaktan ziyade; yapıcı, eğitici, öğretici, destekleyici, onarıcı vs. gibi özellikleriyle toplumda saygın bir yere sahip olduğunu ve erkeğinin yanında yer aldığını görürüz. Bu durumu, birkaç örnekle ele alalım:

Türk mitolojisinde Tanrı, dünyayı yaratma arzusunu, su üzerinde gördüğü bir kadın hayalinden (Ak-Ana / Ak-Ene) alır. Türk destanlarında da, kadınların yeri önemlidir. Kadınlar sadece, evde belirli görevlerini yerine getirmekle kalmamış, eşlerin en büyük destekçileri olmuşlardır. Kahramanlar, hanımlarının/kız kardeşlerinin sadakat ve gayretiyle ölüm veya diğer felaketlerden kurtulurlar. Kahramanların en büyük yardımcıları eşleriyle atlarıdır. Savaşlarda büyük zaferler kazanan kahramanlar, genellikle annelerinin terbiye ve nezaretinde büyütülürler. İlk yol gösteren, anne veya kız kardeşir. Onları, kötülüklerden, tehlikelerden kurtaranlar da yine kadınlardır. Kadının sözüne kulak asmadığı gün, kahramanın ölümüdür.

Bozkurt destanına göre, Türk soyunun, kolları ve bacakları kesilmiş bir genç ile dişi bir kurdun evliliğinden türemesi ve daha sonra Türklere hakan olan Aşine'nin, soyunu unutmadığını göstermek için, çadırının kapısına, üzerinde kurt başı bulunan bir bayrak dikmesi, anne tarafına bağlılığın bir işaretidir (Banarlı, 1971: 24).

Manas destanında da kadınların önemi büyüktür. Kanıkey, eşi Manas'ı birçok tehlikeden kurtarmış, yetiştirdiği atlarla onun kuvvetine kuvvet katmıştır. *“Karakırgızların Manas destanlarında, kadın evin talih ve namusunun muhafızı olarak tasvir edilir. Kahramanları, ciddiyet ve doğruluklarını kaybederek namussuzca bir iş yapacakları dakikalarda kadın kurtarır. Kadının sözüne kulak asmadığı gün, kahramanın ölümüdür.”* (İnan, 1987: 276).

Birçok destanda olduğu gibi Manas destanında da başı tehlikeye giren kahramanların en büyük yardımcılarından biri kadınlardır. Almanbet, Çinlilerle savaşırken, erkek kılığına giren annesi, onu düşman elinden kurtarır.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde, kadınların sadece giyinip süslenerek, yemek yapıp, çocuk büyütmeyle mükellef olmadıkları ifade edilir. Nitekim, “Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı” boyunda Kan Turalı, babasına, evlenmek istediği kızın vasıflarını şöyle anlatır: *“Baba, ben yerümden durmadın ol durmuş ola; men karakoç atuma binmedin ol binmiş ola; men kanlu kafir eline varmadın ol varmış ola, maña baş getirmiş ola...”* der. Bunun üzerine babası Kanlı Koca; *“Oğul, sen kız istemezmişsin; onun ardında yiyesin, içesin, hoş*

geçesin,” der. (Gökyay, 1973: 83) Görüldüğü gibi, burada kadınların da, erkeklerin yaptıklarını yapabilme gücüne sahip olmaları istenmektedir.

Aynı hikâyede, Selcen Hatun’un üç canavarı yenen kişi ile evleneceğini ilan etmesi; “Kam Büre Bey-oğlu Bamsı Beyrek” boyunda, Banu Çiçek’in evleneceği erkeği; ok atmada, ata binmede ve güreşte denemesi, hem kızların eş seçme haklarını, hem de evlenecekleri erkeklerde aradıkları özellikleri gösterir ki, burada güç ve kuvvet her şeyden önemlidir. Ancak, kızın da erkek kadar kuvvetli olduğunu, Banu Çiçek’in yarış için Beyrek’in karşısına çıkmasından, Selcen Hatun ile Boyu Uzun Burla Hatun’un, eşlerini kâfir elinden kurtarmalarından anlamaktayız.

Dede Korkut Hikâyelerinde kadın, aynı zamanda eşine akıl verip onu doğru yola yönlendiren bir bilgedir. Örneğin, çocuğu olmayan Dirse Han’a, ne yapması gerektiğini eşi anlatır. Dirse Han, evladı olmadığından dolayı karısına darılır, ama suçunu ona yüklemeyiz; “*Bu ayıp sende midir, bende midir? ...*” der. Fakat, ikinci bir hanımla evlenmeyi asla düşünmez. Hikâyenin sonunda, hanımının sözlerini dinleyen Dirse Han, çocuk sahibi olur.

Konusu aşk ve kahramanlık olan birçok halk hikâyesinde de eşini kuvvete bağlı yenerek seçen kızlara rastlarız. Alp tipinin hâkim olduğu devirlerde; hem kızlarda, hem de erkeklerde aranılan vasıfların başında, “kahramanlık” gelmektedir. Ama, kahramanlığın yanında güzel ahlâk, sadakat, namuslu olma vs. gibi özellikler de önemlidir. “Yaralı Mahmut Hikâyesi”nde Mahbûb Hanım, “Şah İsmail Hikâyesi”nde Arap Üzengi, “Latif Şah Hikâyesi”nde Esmer Sultan, “Hurşit ile Mahmihri Hikâyesi”nde Mahmihri, evlenecekleri kişileri, kuvvet imtihanından geçirdikten sonra kendileri seçerler (Köse, 1994: 24-30).

Bütün bunların sebebi; sürü sahibi ve yağmacı göçebe yapılarda insan faktörü ve dolayısıyla kadın, insan üreticisi olarak önemlidir. Ayrıca, erkeklerin savaşta ve avda oldukları süreler boyunca kadın; topluluğu, çocukları, barınakları, yiyecekleri ve sürüleri korumaktan sorumludur. Hayvanlardan elde edilen gıda maddelerinin üretimi, denetim ve saklanması; giysi ve barınak yapımı, daha doğrusu çocukların beslenme, bakım ve sosyalasyonu kadına aittir. Güç tabiat şartlarında ve çetin göçebe hayatında kadının da erkek kadar güçlü, mücadelecisi, cesur ve atak olması gerekir. Göçebe yapılarda, cinsiyetler arasında çok büyük farklılıklar yoktur (Türküne 1995: 128).

Masallar da, bir toplumda kadının ve erkeğin durumunu belirleme konusunda önemli belgelerdir. Üstün Dökmen, masallarda kadının durumunu sadece; “Tostan Böceği Gülbiye Hatun ile Sıçan Bey” adlı masal örneklemeyle ele alarak, Sıçan Bey’in bazen eşini koruyan bazen de cezalandıran bir konumda “Anababa” rolünü üstlendiğini, hayatı tehlikedeysen bir çocuk gibi nazlanan Gülbiye Hatun’un ise “Çocuk” rolünde olduğunu belirterek, top-

lumda; “Koca değil mi döver de sever de.” düşüncesinin hâkim olduğundan bahseder (Dökmen 2002: 190-191). Oysa, sadece bir masala bakarak, masallardaki kadının yeri hakkında genel bilgi vermek oldukça yanlıştır. Bu durumun tam tersini gösteren birçok masal örneğinin olduğunu da unutmamak gerekir. “*Her masal anlatıcısı, anlattığı masala kendi bölgesinin mührünü vurur.*” görüşünden hareketle masalları kadının konumu açısından ele aldığımızda birçok masalda kadınların, akıl ve cesaretlerini kullanarak başarıya ulaştıklarını görürüz. Bunlar, erkekler karşısında pasif kalmayıp olaylara cesaretle karşı koymasını bilen kadınlardır. Bu tür masallarda, ilk bakışta erkeğin kıza göre daha üstün ve akıllı olduğu düşünülse de, çeşitli denemelerden sonra kadınların / kızların daha başarılı olduğu ispatlanır. Böylece, üstünlüğün cinsiyet farklılığı ile değil, iş yapma becerisi ile belirlenebileceği gözler önüne serilir.

Bu düşüncenin verilmeye çalışıldığı en güzel örnek, çeşitli bölgelerde; “İki Kardeş” (Günay, 1975: 295), “Yedi Kızlar” (Özcelik, 2004: 465-466), “Yedi Kancık Babası” (Seyidoğlu, 1975: 392-397), “Yedi Kız Babası” (Köksel, 1995: 439-441) veya “Dokuz Kızlı Baba” (Şimşek, 1990,840-845) gibi adlarla anlatılan ve Typen Türkischer Volksmarchen’de 374 numarada; “Kızlar Oğlanlardan Daha Akıllıdır” adıyla yer alan masaldır. Masal, kısaca şu şekildedir: İki kardeşten birinin hep kızı, diğersinin oğlu olunca, oğlu olan kardeş, kızı olan kardeşiyle alay eder. Kızların babası üzülür. Daha sonra kızların mı, yoksa erkeklerin mi daha başarılı olduğunu anlamak için, küçük kız ile erkeklerden birini başka bir memlekete gönderip, hangisinin daha başarılı olduğunu öğrenmeye karar verirler. Oğlan, bir gölün başında oyalanıp, gölden yakaladığı kurbağaları bir çuvala doldurup getirirken; kız, erkek kılığına girip, bir padişahın yanında çalışır; bir heybe altın, bir heybe yiyecek, bir at ve yanına seyisi de alarak döner. Kızın başarısını herkes takdir eder. Amcasının oğlu kurbağalarla eve döndüğü için, memleketten kovulur (Günay, 1975: 295).

Dikkat edilirse, burada kız babası hor görüldüğü için; amca çocuklarından bir kız ile bir oğlan gurbete gönderilir. Gidiş sebepleri, belli bir süre kaldıktan sonra, en iyi kazancı kimin sağlayacağıdır. Yani, kız ile erkek, birbirlerine üstünlüklerini, cinsiyet farklılığı ile değil kazandıkları malla ispatlayacaklardır. Neticede, oğlan kurbağalarla, kız ise bir heybe altın, yiyecek ve at ile döner. Böylece maharetin kız veya erkek doğmakta değil, verilen görevi başarıyla yerine getirmede olduğu, kız sahibi olmanın utanılacak bir durum olmadığı, aksine gurur vesilesi olduğu ispatlanır.

Konuyla ilgili ikinci örneğimiz, Gaziantep yöresinde; “Karısından mı, Kocasından mı” adıyla anlatılan masaldır. Masalın özeti kısaca şöyledir: Bir padişaha karısı, insanların iyi/zengin veya kötü/fakir olmalarının hanımlarına bağlı olduğunu söyler. Bu sözlere kızan padişah, hanımını üstü başı perişan, ayağında akrepler dolaşan hırpani kılıklı bir oduncuya verir. Kadın, parmağındaki yüzüğü satarak, paranın bir kısmıyla evine eşya, bir kısmıyla da bir

tezgâh alır. Bu tezgâhta kumaş ve halı dokuyarak durumlarını düzeltirler. Çeşitli olaylardan sonra padişah, tanımadığı oduncuyu yanına vezir olarak alır. Kadın bir gün, vezir olan kocasını, padişahın yanına göndermeyerek hasta olduğunu, çok narin olduğu için “*fulya*” çiçeğinin dokunduğunu söyler. Padişah, veziri ziyarete gittiğinde, orada hanımı ile karşılaşır. Hanımı; “*Eee padişahım, karısından mı, kocasından mıymış? Mehmet Ağanın topuğunda akrebi vardı, acısını duymuyordu, şimdi bir “fulya”nın acısına dayanamıyor,*” der.

Padişah, hatasını anlar ve erkeklerin durumunun kadına bağlı olduğunu kabul eder (Köksel, 1995: 374-381).

Bu masalımız; “Kocasını vezir eden de, rezil eden de kadındır.” atasözünü gayet güzel açıklamaktadır. Bir erkeğin başarısı veya başarısızlığı hanımına bağlıdır. Hanım isterse, durumu çok kötü olan bir erkeği üstün bir seviyeye getirebilir veya durumu çok iyi olan başarılı bir erkeği çok kötü hallerre düşürebilir. Ama, bu masalımızda kadının fonksiyonu, sadece erkeği düşük seviyeden üst seviyeye getirmektir.

Bütün bu örnekler gösteriyor ki; -kaynağı neresi olursa olsun-, Türk toplumunda anlatılan masallarda; kadın ile erkeğin mukayesesi söz konusu olduğunda, kadının daha etkili ve yaptırıcı olduğu; erkeklerin başarılı veya başarısız oluşlarının temelinde kadın gücünün ve aklının yer aldığı anlatılmaktadır.

Ayrıca, masallarımızın büyük bir kısmında, erkeklerle herhangi bir karşılaştırma yapılmaksızın, bazı kızların çok akıllı oldukları ifade edilir ve buna bağlı olarak kızlar, karşılarındaki insanlara, kimsenin cevaplandıramadığı sorular sorarlar veya cevabını kimsenin veremediği sorulara kendileri cevaplar bulurlar. Ayrıca, kadınların kuvvetlerini, becerilerini ve eşlerine olan bağlılıklarını konu alan masallar da vardır. Bu tür masallarda kadın, aklını kullanarak veya yaptığı işlerle kendini ispatlamış olur. Yeri geldiğinde kadın, padişaha bile akıl verebilecek kadar zeki ve kurnazdır. Aklını kullanarak her türlü tehlikeden kurtulur, asla pasif duruma düşmez.

“Padişah ile Veziri” adlı masalda, padişah vezirine; “*Ey vezir! Bana on üveç, yirmi koyun, kırk kurt, altmış sığır, yetmiş sağır, yüz yidin yumurta, kırk güne kadar getirmezsün cellatlıksın,*” der. Vezir, bu sözlerin manasını evine misafir olduğu bir köylü kızından öğrenir: “*On üveç: bu kız veya oğlan, on yaşında iken on üveç hesabıdır. Yirmi koyun ise; bir erkek oğlan yirmi yaşına girdiğinde, yirmi koyun hesabıdır. Kırk kurt ise; bir adam kırk yaşına girdiğinde, kırk kurt hesabıdır. Çünkü, bir şeyden korkmaz, kurt gibidir. Altmış sığır ise, bir insan altmış yaşına girdiğinde, altmış sığır hesabıdır. Yetmiş sığır ise, bir insan yetmiş yaşına girdiğinde konuşulan şeyi işitmez, unuttur. Onun için yetmiş sığır hesabıdır. Yüz yidin yumurta ise; bir insan yüz yaşına girdiğinde bir şey anlamaz. Onun için yüz yidin yumurta hesabıdır...*” der.

yüz yaşına girdiğinde bir şey anlamaz. Onun için yüz yidin yumurta hesabıdır...” der.

Padişah, vezirin bu cevabı kimden duyduğunu öğrendikten sonra, henüz 11 yaşında olan köylü kızını kendisine vezir yapar (Hafız, 1990: 270-271).

Adeta bir yaş destanının mensur halde anlatımı olan bu sözler, 11 yaşındaki bir kızın, yeri geldiğinde bir vezire dahi akıl verebilecek konumda olduğunu göstermektedir. Soru, mecazî olarak sorulduğu için, vezir cevabını bulamamıştır.

Soruları soran, bazen de kızdır. “Hakiki Zenginlik” adlı masalda, evlenme çağına gelen padişahın kızı; “*Kim bana, aynı anda, hem yoksul, hem de zengin olduğunu gösterip, beni ikna edebilirse, ben o kişiye varacağım*” der ve bu soruya bağlı olarak; zengin padişah çocuklarını reddedip, elinde hiç parası olmayan, fakat birçok mesleği ve sanatı bilen kişi ile evlenerek; “*hakiki zenginlik altın, gümüş, mal, dünyalık değil; hüner ve bilimdir,*” der (Ercilasun-Turan: 2-5). Burada kız, evleneceği erkeği bir nevi imtihan etmiş, zenginlik yerine mesleği ve sanatı tercih etmiştir.

Aynı konu, Malatya’da anlatılmakta olan; “Kanlı Börek” masalında da işlenmektedir: Padişah, mesleği olmayan kişiyle evlenmeyeceğini söyleyen kızı elde edebilmek için hasır yapma sanatını öğrenir ve kız ile evlenir. Bu padişah bir gün, lokantada tuzağa düşürülüp işkence görürken, başına gelenleri bir hasıra nakşedip hanımına gönderir. Hanımı, hasırdaki nakışlardan kocasının başının dertte olduğunu anlar ve gelip kurtarır.

Böylece, bazı durumlarda padişahlığın dahi hayatı kurtaramayacağı, ancak öğrenilen sanatın etkili olacağı mesajı, insanlara bir kadın tarafından verilmiş olur.

“Tuz Kadar Sevgi” (Sakaoğlu, 1973: 584-598), “Suyu Altın Eden Tas” (Sakaoğlu, 1973: 361-366), “Mumdan Şiş, Şekerden Kebap” (Köksel, 1995: 308-316), “Üç Akıllı Kız” (Emiroğlu, 1996: 325-328) vs. gibi masalarda da, bir padişahın karşısında kendi kızının veya başka kızların haklı olduğu konu edilir. Bu tür masalarda erkek koruyuculuğuna alıştırmış kızların bağımsızlık savaşı, dinleyiciye iletilir. Erkeklerden korkma, “baba” suretinde masala akseder. Ancak, birey olma özelliği kazanan küçük kız, baba kompleksini ve erkek korkusunu aşarak kendisini hayatta geri planda kalmaya zorlayan bağlarından kurtularak dış dünyaya açılabilme cesaretini gösteren bağımsız kadının sembolize eder.

Çoğu masalda kızlar, akıllı olmalarının yanında kuvvetleri ile de dikkat çekerler. *Typen Türkischer Volksmarchen* adlı masal tip kataloğunda 153. sırada, “Haydut Mehmet” adı ile yer alan, Gümüşhane’de “Haramibaşı Ahmet” (Sakaoğlu, 1973: 454-460) ve Erzurum’da “Celali Ahmet” (Seyidoğlu, 1975: 377-378) adlarıyla bilinen masalda, padişahın kızı, babasının hazinesini

2. Bu masal, 1997 yılında, F.Ü. Fen-Ed. Fak. TDE Bölümü son sınıf öğrencisi Öznur ÖZTÜRK tarafından İbiş ÇELİK’ten derlenmiştir. 93 yaşında ve Malatya doğumlu olan

soymak veya kendisini yenmek isteyen 40 haramiyi, aklını ve gücünü kullanarak yener.

Bütün bu örneklerden hareketle diyebiliriz ki; çeşitli masallarımızda kadınlar akıllarını ve güçlerini kullanarak, kendilerini kötülüklerden korumuşlar; ayrıca çeşitli olaylar karşısında namus ve ahlâkî kurallara bağlılıklarını da ispatlamışlardır.

Bazı masallarımızda, kadınların kötü olduğu düşüncesi veriliyor gibi olsa da, sonunda bütün kadınların kötü olmadığı; aralarında sadık, namuslu ve akıllı kadınların da bulunduğu değişik şekillerde ifade edilir. Öyle zannediyoruz ki, bu tür masalların temeli “Binbir Gece Masalları”na dayanmaktadır. Çünkü, bu külliyatta Şehrazat, bütün kadınların kötü olmadığını, evlendiği padişaha 1001 gece masal anlatıp, onu oyalayarak ispatlar.

“Çuhadaroğlu” adlı masalda; baba - oğul, hanımlarını evde bırakarak başka bir memlekete giderler. Çuhadaroğlu burada, bütün kadınların namusuz olduğunu ispatlamaya çalışırken, oğlunun hanımı gelip, hem eşini kurtarır, hem de Çuhadaroğlu’nun haksız olduğunu ispatlar (Seyidoğlu, 1975: 386-388).

Typen Türkischer Volksmarchen adlı masal tip kataloğunda 279. sırada yer alan; “İyi Kadınlar - Kötü Kadınlar” adlı masal da aynı konuyu içermektedir. Padişah, bir kadının kocasını astığını görünce, bütün kadınların asılmasını emreder. Lalanın babası, haydut olduğu yıllarda, erkek kılığına giren bir kızın, nişanlısının intikamını nasıl aldığını anlatır. Bunun üzerine padişah, kadınları affeder.

Toplumun kadına ve erkeğe bakışı fıkralarda da kendini gösterir. Özellikle Nasreddin Hoca fıkralarını bu açıdan değerlendirdiğimizde, dinleyicilere “karı-koca” rolünde, farklı mesajların verildiğini söyleyebiliriz. Öncelikle, aile çatısı altında, karı-kocanın uyum içerisinde olması ima edilir. Müşterek hayatta iyi işlerde de kötü işlerde de hemfikir olmak mutluluğun birinci şartıdır. Kadın- erkek / karı-koca her zaman birbirlerinin yanlışlarını, kusurlarını kapatmalı, görmezlikten gelmelidir. Hoca ile hanımı arasında da böyle bir diyalog vardır.

Evlilik paylaşmadır, hayatın zorluklarına birlikte göğüs germe, güzellikleri birlikte yaşamadır. Nasreddin Hoca’ya bağlı olarak anlatılan fıkraların bir kısmında, eşler kendi aralarında, yapılacak işleri paylaşarak, iş bölümü yaparlar. Bir fıkroda, gece çocuk uyanıp da ağlamaya başlayınca karısı Hoca’yı uyandırıp; “*Molla, ahır biz bu uşağa şerikik. Yarısı senindi yarısı benim. Ne olar, dur bir defe de sen onu ovut!*” der. Hoca, yorganı tepesine çekip; “*Sen, öz payımı ovut, işin yohdur, goy benim payımı, ağlasın!*” der (Abdulla 1993: 207).

Dikkat edilirse Hoca, hanımının sözüne karşı çıkmaz, yani hanımı kadar kendisinin de çocuğa bakmakla yükümlü olduğunu bilir. Ama, yorgunluğunu, dışarıda çalıştığını, evdeki işleri de hanımının yapması gerektiğini; “*senin işin yohdur*” sözleriyle vurgular. Çünkü, Hoca’yla hanımı ev işleri ile

ilgili de bir anlaşma yapmışlardır. Bir gün Hoca'nın evinde yangın çıkar, koşup Hoca'ya haber verirler. Fakat Hoca hiç istifini bozmadan; “*Karımı bulun, ona haber verin. Aramızda iş bölümü yaptık, evin dış işlerine ben, iç işlerine o bakıyor!*” der (Tokmakçioğlu 1981: 81-82; Abdulla 1993: 51).

Bu sözler biraz umursamaz bir tavırla söylenmiş olsa da aile içinde bireylerin kendi sorumluluklarını bilmeleri gerektiği ve herkesin bu yükü taşıyabilme gücüne sahip olması şartı vurgulanır. “İç” ve “dış” kelimeleri birbirine zıt iki kelime olup, “iç” kadını, “dış” da erkeği simgeleyerek iki zıt kelimenin aile çatısı altında bir bütünü oluşturduğu görülür.

Aslında kadınlarla erkekler farklı karakterlere, farklı yapılarla sahip iki zıt guruptur. Tabiiatta bütünü oluşturan hemen her şeyin temelinde zıtlıklar vardır. Tıpkı zıt kutupların birbirini çekmesi gibi. Nasreddin Hoca'ya bağlı olarak anlatılan fıkraların bir kısmında da zıtlıkların aslında bütüne giden yol olduğu görülür.

“Aç Başını Hanım” adlı fıkrada Hoca, hanımı ile aynı sofrada yemek yerken, ona başını açmasını söyler. Hanımı, Hoca'nın bu isteğine bir anlam veremeyip sebebini sorunca; “*Hatun –demiş- sen başını açarsan melekler kaçar, ben besmele çekerim şeytanlar kaçar, böylelikle şu yemeyi baş başa yeriz.*” der (Tokmakçioğlu 1981: 102).

Bu fıkrada, sebebi ne olursa olsun, karı-kocanın birlikte hareket etmesi gerektiği anlatılmaktadır. Eşlerden birisi iyilikleri, güzellikleri, olumlu şeyleri sembolize eden meleğin, diğeri de kötülüğün temsilcisi olan şeytanın gitmesini sağlayarak huzurlu bir ortam yaratıp, yemeği her şeyden uzak, kavgasız, dövüşsüz, ağız tadı içerisinde baş başa yiyeceklerdir. Şeytan ve melek birbirine zıt iki kavramdır. Zıtlıklar birbirini tamamlayarak bütünü oluşturur. Buna “yatay” ve “dikey” boyutların gerçeğinde saklı bulunan zıtlığı örnek verebiliriz (Guenon 2001). Üzerinde durduğumuz fıkrada da birbirinin zıttı olan “şeytan” ve “melek” bütünü oluşturur ki bu da aile içinde karı-kocanın birlik içinde olmasıdır.

Aynı durum, “Müneccimlik” adlı fıkrada da görülür. Timur, Hoca'ya müneccimlik teklif edince, bu işi ancak hanımıyla birlikte yapabileceğini açıklar. Sebep olarak da; “*Dövr-gedimden bizim avradın sözü ile benim sözüüm hemişe birbirinin tersine olur. Meselen, men ahşam havaya bahıb deyende ki, sabah yağış yağacag, arvad hökmen bahıb deyir yağmayacag. Özü de sözü ki dedik, üstünde möhkem dururug. Öldü var, döndü yohdur. O deyende ki meselen, bu il tahıl yahşı gelecek, men deyirem gelmeyecek. Nece ildir ki men fikir vermişem, hemişe ya onun dediği olur, ya benim. Odur ki, arvadla men ikimiz bir müneccim ola bilirik.*” der (Abdulla 1993: 174-175).

Dikkat edilirse fıkrada sürekli çatışan bir karı-koca / kadın-erkek vardır. Bunların çatışması başarıya ulaşmada, olgunluğa erişmede alınan yoldur ve sonunda birbirine zıt olan bu kişiler, bir bütünlüğü oluşturarak müneccimliğe kadar yükselirler. Yani, kadın ile erkek, bir bütünü oluşturmada iki

önemli faktördür. Bunlar, kendi üzerlerine düşen görevleri -farklı uçlarda da olsa- hakkıyla yaptıklarında topluma faydalı sonuçlar elde edilecek, insanlık adına gelişmeler sağlanacaktır. “*Fıkranın sonunda Nasreddin Hoca'nın: 'Karım ve ben ancak bir müneccim olabiliriz.' sözü, kadın ve erkeğin bir elmanın iki yarısı, 'yin ve yang' ya da negatif ve pozitif kutupların birbirini tamamlaması gibidir. 'İki eşit fakat karşıt güç olan yin ve yang, birbirinden asla bağımsız değildir. Biz, hiçbir oluşumu yin ve yang özellikleri bir arada olmaksızın açıklayamayız. Gündüz olmadan gece, gece olmadan gündüz açıklanamaz. 'Yin, dişi, yeryüzü, ay, karanlık, gece, dişil, negatif, statik, kış, soğuk, alıcı, yumuşak, içine alan, yang; erkek, gökyüzü, güneş, aydınlık, gündüz, eril, pozitif, dinamik, yaz, sıcak, sert, dışarı verendir. 'Dünyanın da içerisinde varlığını sürdürebilmesi, zıtlıkların uyumuna, çatışmaların başka bir deyişle yin ve yangın dengelenmesine bağlıdır.*” (Şenocak 2007: 72-73).

İşte, geceyle gündüzün bir günü, yer ile gökyüzünün dünyayı, Tanrı ile Şeytanın bir inanç sistemini oluşturduğu gibi, kadın ile erkek de zıtlıkta bütünleşip birbirini tamamlayarak insanı oluşturur. Onun için bu iki cinsiyeti birbirinden ayırmak mümkün değildir.

Sonuç olarak; Türk kültürünün temelini oluşturan; gelenek ve göreneklerimizde yanında destan, halk hikâyesi, Dede Korkut Hikâyeleri, masallar ve fıkralarda da kadına büyük önem verilmiş, başka ülke ve inanışlarda olduğu gibi, onlara ikinci sınıf insan muamelesi yapılmamıştır. Bütün anlatılarda kadınlar; güzelliklerinden dolayı cinsel bir obje olarak görülmemiş, akıllı, kuvvetli, namuslu, becerikli ve sadık oluşlarıyla kendilerini ispatlamış, erkeklerle mukayese söz konusu olduğunda; fiziki özelliklerinden, cinsiyet farklılığından çok yaptıkları işlere, davranışlara ve toplumdaki yerlerine göre değerlendirilmişlerdir.

Dileğimiz, geçmişte olduğu gibi günümüzde de insanların fiziki özelliklerine bakıp, “kadın” veya “erkek” olduğu için değil de yaptıklarıyla, başarılarıyla, geleceğe yönelik plan ve projeleriyle ve hepsinden önemlisi örnek tavır ve davranışlarıyla değerlendirilip hak ettiği yere konulmasıdır. Âşık Ahmet Poyrazoğlu'nun dediği gibi:

*Beyazın karaya üstünlüğü yok,
Ahlâkta hoş olan insan üstündür.
İnsan suretinde hayvan olan çok,
Kendisini bilen insan üstündür.*

(Alptekin-Sakaoğlu 2006:358)

KAYNAKLAR

- Abdulla, Behlul (Hzl.) (1993), **Dava Yorğan Davasıymış (Molla Nesreddin Letifeleri)**, Bakı.
- Alptekin, Ali Berat – Saim Sakaoğlu (2006), **Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21. Yüzyıllar)**, Ankara.
- Banarlı, Nihat Sami (1971), **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.1, İstanbul.
- Dökmen, Üstün (2002), **İletişim Çatışmaları ve Empati**, İstanbul.
- Emiroğlu, Seyit (1996); **Meram İlçesi (Konya) Masalları**, Konya, (Yayımlanmamış Doktora tezi).
- Ercilasun, Ahmet Bican -Turan, Şekür (1989), **Uygur Halk Masalları**, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1983), **Orhun Abideleri**, İstanbul.
- Gökay, Orhan Şaik (1973), **Dedem Korkudun Kitabı**, İstanbul.
- Guenon, Rene (2001), **Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi**, (Çev.: Fevzi Topaçoğlu), İstanbul.
- Günay, Umay (1975), **Elazığ Masalları (İnceleme)**, Erzurum.
- ..... (2000), “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”, **Millî Folklor**, 6(46), Yaz , 4-9.
- Hafız, Nimetullah (1990), **Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri-II**, Ankara.
- İnan, Abdülkadir (1987), “Türk Mitolojisinde ve Halk Edebiyatında Kadın”, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 274-280.
- Köksel, Behiye (1995), **Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme**, Konya (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Köse, Nerin (1994); “Sevdiğini Yenerek Alan Genç Kız Motifi ve Türk Halk Hikâyeleri”, **Millî Folklor**, 3 (23), Güz, 24-30.
- Özçelik, Mehmet (2004); **Afyonkarahisar Masalları Araştırma – İnceleme – Metin**, Isparta.
- Sakaoğlu, Saim (1973); **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara.
- Seyidoğlu, Bilge (1975); **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)**, Ankara.
- Şenocak, Ebru (2007), **İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman / Nasreddin Hoca**, Konya.
- Şimşek, Esmâ (2001); **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, 2. C., Ankara.
- Tokmakçıoğlu, Erdoğan (1981), **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca**, Ankara.
- Türköne, Mualla (1995); **Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü**, Ankara.
- Uğuzman, Tülay Er (2000); “Kadın ve Erkeğe İlişkin Algılamaların Sözlü Türk Halk Kültürüne Yansıması”, **Folklor / Edebiyat**, (21), 2000 / 1, 37-46.
- Ziya Gökalp (2004), **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul.

ELAZIĞ-URFA-KERKÜK VE AZERBAYCAN KÜLTÜR KÖPRÜSÜNDE ORTAK BİR UNSUR: TÜRKÜLER¹

Yrd. Doç. Dr. Gülda ÇETİNDAG SÜME²

*Çok insan anlayamaz musikimizden
Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden
Yahya KEMAL*

Kültür zenginliğinin belki de en önemli halkası musikedir. Musikinin en önemli dalı olan türküler ise insanların yaşam tarzlarını, acı ve tatlı hatıralarını, sevinçlerini, mutluluklarını, ıstıraplarını, kederlerini sadece kelimeler vasıtasıyla değil, yüreğe dokunan ezgisiyle de anlatır. Türkülerde asırlık bir ömür vardır; tarihle zenginleşen, coğrafyada can bulan... Zaman ve mekân sınırı tanımadan karşı koyan türküler, insanın kendini bulmasını, milletin var olmasını sağlayan öz kültür ürünleridir.

Ses, söz, mana ve sanat bakımından bir derya olan türküler, gerek fizikî coğrafya, gerekse gönül coğrafyası bakımından uçsuz bucaksız bir alana yayılmıştır. Türküler, geçmişten günümüze, nesillerin ruhundan kopup gelmiş, duygularına tercüman olmuş ve yaşanan hâdiselere tanıklık etmiştir. Bu bakımdan türküler; insanların, dolayısıyla milletlerin değerler dizgesini anlatan, sırlarla bezenmiş nağmelerdir.

Müzik kültürü ile farklı bir yerde olan Anadolu coğrafyası, ses bayrağıyla bütün dünyaya hükmedecek güçtedir. Bu yönüyle türküler, mahallî vasfından ayrılıp daha çok millî vasfıyla kültürümüzü temsil etmektedirler. İnsanın ve milletin üzerine sinen binlerce yıllık yaşanılmışlığı, dolayısıyla kimliği yansıtan bu millî his, gönülleri birleştiren sınırsız bir bağdır. Aynı millete mensup, ancak farklı coğrafyalarda yaşayan insanları da bir arada tutan, görünmez, fakat sihirli güce sahip olan bu bağdır.

Köklü geçmişi ve kültürel değerleri ile gün ışığına çıkarılmayı bekleyen her folklor ürünü gibi türküler de işlene işlene asıl güzelliğini bulacaktır. Türkülerdeki güzellikleri keşfedebilmek için her bir sözü ve ezgiyi sindirerek dinlemek, yüreklere ve beyinlere nakşetmek gerekmektedir. Yüreklere ve beyinlere nakşedilecek kadar etkili ve güzel musikisiyle dikkat çeken

---

1. VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi'nde (27 Haziran-1 Temmuz 2006 Gaziantep) sunulmuştur.

2. Fırat Üniversitesi İnanî ve Sosyal Bilimler Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü ELAZIĞ. gctindag@firat.edu.tr

Elazığ, tarihin ilk devirlerinden beri büyük bir kültür merkezi olmuş, özellikle musikisiyle gönülleri fethetmiştir. Urfa, Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır, Eğin (Kemaliye) gibi çevre illerle daima bir kültür alışverişi içerisinde bulunan ve merkez konumunda olan Elazığ, bu yöreleri kültürel yönden etkilemesini bilmiştir. Hatta bu etkileşim, çevre illerle sınırlı kalmamış, Kerkük'e, Azerbaycan'a kadar uzanmıştır. Hem Elazığ'da hem de Kerkük'te ezgiyle söylenen ve zamanla türkü formuna giren mâniler, bu etkilenmeye en güzel örnektir. Diğer taraftan, Doğu Anadolu'da icra edilen müzik ile Azerbaycan müziğinde görülen tema, ses, söz, ezgi, ağız özellikleri ve üslup ortaklıkları da göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Bu benzerliğin temeli tesadüfî olmayıp, dil, tarih, coğrafya ve kültür ortaklığı gibi köklü sebeplere dayanmaktadır. Zira, aynı geçmişten gelen insanlar, aynı duygu ve düşünüşte olup, benzer motifler yaratabilirler.

Çalışmamızda, Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan müziğinin; ağız özellikleri, ses, mana ve motif unsurları açısından ortaklıklarını tespit ederek, değerlendirmesini yapmaya çalışacağız. Amacımız; kültürün bir parçası olan musikinin, mahallî olmaktan çıkıp, nasıl evrensel bir boyuta ulaştığını, kültürün sınırının olmadığını, geçmiş ve kültür değerleri aynı olan insanların, ortak bir millî şuura sahip olduğunu ispat etmeye çalışmaktır.

Coğrafi anlamda düşününce, birbirine pek de yakın görünmeyen Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan'ın kültür ürünleri incelendiğinde, yüzyıllar boyunca hep beraber yaşamış, birbirinden asla kopmamış, âdeti bir bütünün parçaları izlenimini uyandırmaktadır. Bu dört bölge, Anadolu'nun önemli kültür merkezlerindedir. Özellikle de Elazığ, kendine has musikisiyle bir köprü vazifesi görerek, bu kültür merkezlerini birbirine sıkı örülmüş bağlarla bağlamıştır.

Zengin folkloru ile dikkatleri üzerine çeken Elazığ, özellikle musiki kültürü bakımından farklı bir konuma sahiptir. Geleneksel yapısını bozmadan hem klasik musiki hem halk musikisi hem de tasavvuf musikisini güçlü bir bağ ile birleştirmiş ve özgün bir musiki ortaya koymuştur. Gerek musikinin icra tarzı, gerekse çalgı aletleri ile farklı bir musiki anlayışı ortaya koyan Elazığ insanı, bu yönüyle dikkate değerdir. Kültürel dokuyu, hayat felsefesini en zarif hislerle sese ve söze döken sanatkarlar ya da sanatkar ruhlu insanlar, Elazığ musikisine, daha da önemlisi Türk musikisine büyük ölçüde hizmet etmişlerdir.

Nitekim, İstanbul'da Türk müziği yokken, Harput'ta kurala dayalı olarak Türk müziğinin icra edildiği bilinmektedir. Bu müzik çeşni, gerek kullanılan sazlar, gerekse melodik yapı bakımından komşu illerde icra edilen Türk müziğine pek benzememektedir (Eroğlu, 1989: 11). Elazığ'ın kültür merkezi olması ve çevre illeri etkilemesi gayet tabiidir. Elazığ, sadece çevre illeri değil, coğrafi bakımdan bir hayli uzak bölgeleri de kendi kültürüyle sentzemesini bilmiştir.

Bazı araştırmacılar da Türk müziğinin kökenini Elazığ'a bağlamaktadır. Bugünkü Türk sanat müziğinin doğuş yerleri, saraylar ve bu sarayların bulunduğu şehir merkezleriyse, bu müzik türünün ilk bestelerini de Harput'ta ve Harput'taki saraylarda aramak gerekir (Ekici, 2004: 148). Dolayısıyla Türk müziğinin kökenini, Elazığ müziğinde aramak ve Elazığ müziğinden hareketle mukayese yapmak yerinde bir karar olacaktır.

Harput müziği, hem klasik Türk müziğinden hem de halk müziğinden ayrıdır (Eroğlu, 1989: 12). Elazığ'ın kendine mahsus oluşturduğu bu müzik türü, var olan müzikten daha farklı bir yapıdadır. Elazığ insanı, geçmişten gelen kültür birikimini saza ve söze dökmüş, bu müziği yüzyıllarca incelik ve zarafetle işlemiş, bugünkü Elazığ müziğini meydana getirmiştir. Elazığ musikisi için, "mevcut olan musikiden tamamen farklı bir müzik türü" ibaresini kullanmak yanlış olur. Ancak mevcut müzik türü ve anlayışı içerisinde, müziğini kurallara uygun ve kendine özgü anlayışı ile yeniden yorumlamış, disiplin altına almış, farklı bir duyuş ve düşünüş tarzı ile yeniden yoğurup şekillendirmiştir.

Harput müziğinde kullanılan makamlar, besteler, musiki aletleri, musikinin icra edilmesi, bir gelenek içerisinde uygulanır. Halk kültürü, tasavvufî düşünce, hayat felsefesi, örf ve âdetler birleşerek bir müzik kültürünü meydana getirmiştir. Nitekim, Harput halkının tasavvufî yaşayış biçiminin sonucu olarak, tasavvuf müziği ve geleneksel müzik birbirine ters düşmeden, ustalıklı birlikte kullanılmıştır (Ekici, 2004: 149).

Hayat felsefesi, dünya görüşü, tarihi, kültürü, kısacası geçmişi aynı olan Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan insanı, bir kültür köprüsü ile birbirlerine bağlanmışlardır. Bu birlikteliğin izleri de sözlü ve yazılı ürünlerinde yansımaları bulmuştur. Mengüşoğlu, Elazığ, Urfa ve Kerkük'ün aslında akraba olduklarını, tarihî seyir içerisinde, coğrafi sebeplerden dolayı ayrılmak zorunda kaldıklarını, bu ayrılığın da istem dışı bir eylem olduğu için çok zor yaşandığını ifade etmiş ve ayrılığın hikâyesini şu şekilde anlatmıştır: "Altı yüz yıldır Harput Kalesi'nden uzakları, çok uzakları gözleyen ve bağına basma tutkusuyla yanan Belek Gazi'nin bir özlemiydi, Harput, Urfa ve Kerkük vadisinden hoyrat esintilerini koklamak. Harputlu önce Kerküklü'yü uğurladı. "Gadan alam unutmata atanı." dedi ve arkasından ağır ağır kaleye çıktı, bir bilge kişi gibi oturdu burca ve şehir yoluna bakarak intizarda bulundu:

*Çak felek
Haçeri al çak felek
Düşmanları güldürdün
Düşmandan alçak felek.*

Kerküklü, gönlü gibi gözü de arkada, dönüp dönüp:

*Kalasız
Harput olmaz kalasız
O di men koydum gettim
Siz sağlıknan kalasız*

diyerek hıçkırıklar içinde düştü yola. Urfalının ayrılışı daha da zor oldu. Çok direndi ayrılmamak için. Ama tarih böyle yazılmalydı. Çünkü taktir böyleydi. Bu intizarla halen bugün 'fis kayası'na çıkıp;

*Kalalı
Urfa Harput kalalı
Dün ü gün intizardayam
Sizden ayrı kalalı*

demekte, gönlünün alevini dindirmediğinden arkasından da;

*Kalk koşuma
Al çiftü kalk koşuma
Felek hesret bıraktı
Gül yüzlü gakkuşuma*

diyerek gizli gizli ağlamaktadır.” (Mengüşoğlu, 2000: 67-68). Yukarıdaki ifadeler Elazığ-Urfa-Kerkük yakınlığını ve akrabalığını çok güzel ve çok öz bir şekilde anlatmaktadır.

Mengüşoğlu, ayrıca sanatçı Mehmet Özbek'in de veciz ifadelerinden birine yer vererek, bu konudaki düşüncesini doğrulamak istemiştir. Özbek, Harputlu, Urfalı ve Kerküklünün üç kardaş olduğunu söyleyerek, türkülerindeki ortaklığı da bu duruma bağlamaktadır (Mengüşoğlu, 2000: 68). Coğrafya farklılığına rağmen Elazığ, Urfa ve Kerkük müziğinin büyük benzerlikler göstermesi, yukarıdaki düşünceleri doğrular niteliktedir.

Elazığ musikisi, birtakım farklılıklar arz etse de genel olarak Urfa, Kerkük musikisi ile benzerlikler göstermektedir. Ancak sadece Harput'a özgü olan makamlar da vardır ki bu makamlar, divan, elezber, ibrahimiye, tennis, tatvan, varsak, muhalif, müstezet, kürdî ve nevrüz'dur. Harput'ta söylenen türkü ve şarkılardan bazıları, Türk sanat müziği makamlarına denk gelmekle birlikte, büyük bir çoğunluğunun icrası ve seyri farklıdır. Makamı belirleyen asıl unsurun seyir karakteri olduğu göz önüne alınırsa, Harput şarkı, türkü, hoyrat ve gazellerinin, yöreye özgü makam adları ile ayrı bir makam olarak adlandırılması da doğrudur (Ekici, 2004: 151). Yöreye ait bazı farklılıkların olması ve seyir karakterinin farklılık göstermesi de Elazığ'a mahsus

makamları belirlemiştir. Bu bakımdan Türk sanat müziğinde mevcut olan bazı makamlar, Elazığ müziğinde farklı adlarla ve yöreye özgü bir tarzla icra edilmektedir.

Kültürün sınırı olmadığı için şehirler, bölgeler hatta ülkeler arasında dahi benzerlik olması muhtemeldir. Özellikle de kültürün en önemli kollarından olan müzik, evrensel bir dili sembolize ettiği için, özümsemiği alanlarda yayılma imkânı bulur. Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan arasında da bir etkileşim, kültür alışverişi olduğu ve folklor ürünlerinin benzerlik gösterdiği muhakkaktır. Ancak bu bölgeler arasında, etkileşimden ziyade milli ve manevi bir ortaklık olduğunu söylemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Musiki alanında önemli bir yere sahip olan bu dört bölgenin musikisinin ortak unsurlarını belirlerken, musikinin merkezi olarak kabul edilen Elazığ musikisini esas alarak, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan musikiyle ayrı ayrı değerlendirmeye tâbi tutacağız.

1. Elazığ-Urfa

Musiki geleneği ve anlayışı bakımından birbirine en çok benzeyen iki il, Elazığ ve Urfa'dır. Musikinin kalbi olarak kabul edilen Elazığ ve Urfa; makam, ezgi, kelime ve ağız özellikleri bakımından birçok benzerlik göstermektedir. Elazığ musikisi ile Urfa musikisi arasındaki benzerlikler, iki ilde icra edilen musikinin kökeninin aynı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Musiki geleneğinin canlı bir şekilde devam ettirildiği Elazığ ve Urfa, makam tertibi, repertuvar genişliği, güçlü ses yapısı, mahallî kelimelerin zenginliği ile Türk müziğinde ayrı bir konuma sahiptir. Ses, söz, makamlarındaki incelik ve çeşitlilik ile dikkat çeken Elazığ ve Urfa'da okunan türküler, mâniler, hoyratlar sağlam ve güçlü ağızlarda söylenegelerek hak ettiği yeri bulmuştur.

Elazığ ve Urfa'da icra edilen musikinin ortak yanlarından biri de musikinin yeri, zamanı ve icra edilme tarzıdır. Şanlıurfa'da "Sıra Odaları Sohbetleri", Elazığ'da "Kürsübaşı Sohbetleri", hem bazı konuların görüşüldüğü hem de musikinin icra edildiği meclislerdir. Bu toplantıların amacı ve kuralları, genel olarak aynıdır. Yaşlı bilge kişilerden gençlere doğru bir çizgide oturulur. Oturmadan, konuşmaya, müzik icrasından, meşk fasıllarına kadar her şey kurala dayalı biçimde yapılır. Geleneksel hale gelen Elazığ'daki kürsü başı geceleri ile Urfa'daki sıra geceleri, musikinin usulüne uygun icra edilişi bakımından ortaklıklar göstermektedir. Sohbetlerin edildiği, hikâyelerin anlatıldığı, oyunların oynandığı, bilgi alışverişlerinin olduğu, meselelerin halledildiği, meşkların yapıldığı kürsübaşı gecelerinde, ısınma aracı olarak kullanılan kürsüler, müzik icra etmeye vasıta olan bir araç haline dönüşür ve çok önemli bir musiki geleneğinin adı olur. Sıra geceleri de aynı şekilde adını, musikinin icra edilme tarzına göre almıştır. Bu geceler, her bir kişinin evinde sırayla, düzenli biçimde yapılmaktadır. "Sıra gecesi" adı da gecelerin

sırayla yapılmasından gelmektedir. Bu gecelerde de kürsübaşı gecelerinde olduğu gibi musiki icra edilir, meşk yapılır. Hem sanat hem halk hem de tasavvuf müziğinden eserler okunur. Bu bakımdan kullanılan musiki aletleri de klasik musikide ve halk musikisinde kullanılan aletlerdir.

Elazığ ve Urfa musikisindeki ortaklıklardan biri de hoyrat okuma geleneğidir. Elazığ, Urfa ve Kerkük'te sıklıkla okunan hoyrat, duygu ya da düşünceleri özlü bir şekilde dile getiren, 7 heceli, 4 veya daha fazla mısradan meydana gelen, mâni karakterli halk şiiri ve müziğinin bir ürünüdür. Hoyratlar, ezgi karakterleriyle mânilerden ayrılırlar. Mısra sayısı ile kafiye düzeni değişiklik gösteren cinaslı mâniler, genellikle ses tekerleme, mana ve cinas özelliği gösteren bir kelime grubu halindeki eksik mısra ile başlar. Bu biçimdeki mânilere Urfa ve Kerkük'te "hoyrat" adı verilmektedir (Akbiyık, 1997: 27). Uzun hava ya da cinaslı mânilere verilen ad olarak bilinen hoyrat ve hoyrat söyleme geleneği hem Elazığ'a hem de Urfa'ya âdeta damgasını vurmuştur. Hoyrat, daha çok erkek ağzına yakışan, herkes tarafından okunamayan bir uzun hava tarzıdır. Özellikle Elazığ ve Urfa'nın musiki meclislerinde söylenen hoyratlar, tema ve makam bakımından hemen hemen birbirinin aynıdır. Hoyrat ve gazel okuyucuları da birbirlerinden etkilendikleri için okuma tarzları da neredeyse aynı şekildedir.

Hoyratlar, çeşitli isimlerle adlandırılmışlardır. Urfa'da beşiri, isfihan, mesnevi, kesik, bahçacı, kürdî elezber gibi isimlerle adlandırılırken; Kerkük'te beşiri, muhalif, kürdo, muçıla, mazan, nabatçı, yetimi, ümergele, kesük gibi isimler kullanılmaktadır. Hoyratların ilk mısraları genellikle eksik hecelidir. Bu kısımlar genellikle, baba bögin, zalım zalım, gözüm, kardaş, bögin, ağam ağam, a hele zalım, ah balam gibi hitap sözleri ile doldurulur. Ayrıca hoyratların kendilerine mahsus giriş ve ara müzikleri vardır. Hoyrat, uzun hava tarzına giren; başlangıç, miyan, karar ve karargâhı olan, özel melodik seyir ve hareketi bulunan bir çeşit ezgi biçimidir (Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 16). Her iki yörede de insanlar, duygu, düşünce, sevinç ve neşelerini çoğunlukla da acı ve kederlerini bir ezgi eşliğinde, uzun hava tarzında olan hoyratlar ile dile getirmişlerdir.

Hoyratlar, söylenişindeki zorluklar nedeniyle dilden dile daha az yayılmış ve daha az bozulmaya uğramıştır. Yerli ağzın en güzel örnekleri olan hoyratlar, yerli birçok kelimenin yaşamasını sağlamış ve dilin dış etkenlerden etkilenmesini önlemiştir (Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 17). Hoyratlarda kullanılan kelimeler bozulmaya uğramadığından, ağız özellikleri bakımından ait olduğu yöreyi ve o yörenin kültürünü daha sağlıklı biçimde yansıtmaktadır.

Hoyrat dışında mâniler de musikinin önemli birer parçası, hatta temelidir. Bu bakımdan türkülerin temeli ya da bir parçası olan mâni ve hoyratları, türkülerden bağımsız düşünmemek gerekir. Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan'la bütünleşen mâni'ye, Urfa'da "meani", Azerbaycan'da "mahni", Kerkük'te "me'ni", Elazığ'da ise "mâni" denir. Urfa'da okunan mâni ve

hoyratlar ile Elazığ'da okunan mâni ve hoyratların birçoğu, ses değişiklikleri dışında genellikle aynıdır. İki ilin türkü, mâni ve hoyratlarında tema, motif, söz, makam, ezgi gibi benzerlikler görülmektedir. Bir yörede okunan türkü veya mâninin varyantına diğer yörede rastlamak mümkündür. Bu benzerliği aşağıdaki örneklerde de rahatlıkla görebiliriz:

Elazığ

*A benim bahtı yârim
Gönlümün tahtı yârim
Yüzünde göz izi var
Sana kim baktı yârim
(E.K).*

*Al alma dört olaydı
Yiyene dert olaydı
Bu almanın sahabı
Sözüne mert olaydı
(E.K).*

*Almadan al olasın
Selviye dal olasın
Bana göre yâr mı yok
İstedim sen olasın
(E.K).*

*Bu dağlar meşe dağlar
Vermiş baş başa dağlar
Bir elim yâr koynunda
Bir elim boşa ağlar
(S.K).*

Urfa

*A benim bahtı yarım
Göynimin tahtı yarım
Üziyde göz izi var
Siye kim bahtı yarım
(Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 45).*

*Al alma dörd olaydı
Yiyene dert olaydı
Bi almanın sehebi
Sözine merd olaydı.
(Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 49).*

*Almadan al olasan
Selviye dal olasan
Biye göre yâr mı yoh
Ben dedim sen olasan
(Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 50).*

*Bi dağlar meşe dağlar
Dört yanı köşe dağlar
Bi yanım yâr koynunda
Bi yanım boşa ağlar
(Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 78).*

Yukarıdaki mâni ve hoyratlar incelendiğinde, çoğu unsurun, ses değişiklikleri dışında aynı olduğu görülecektir. Ancak etkilenmeler sonucunda benzerlikler olduğu gibi karışıklıklar da meydana gelmektedir ki, Elazığ'da söylenen "Saray Türküsü"nü, Urfa'da bazı bozulmalara uğrayarak söylenmesi, bu durumun kanıtıdır:

*Saray yolu düz gider
Bir kınalı kız gider
O kız yolu şaşırmiş
İnşallah bize gider
(TRT-673).*

*Hüvek yolu düz gider
Bi hizmetçi kız gider
O kız yolun şaşırım
İşallah bize gider
(Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 133).*

Hoyrat ve mâni, Şanlıurfa'da yediden yetmişe halkın rahatlıkla söylediği tabiat ve sevdâ konuları yanında, millî hisleri dile getiren, çoğu zaman müşterek olan duyguları ifade eden bir şiir türüdür. Hoyrat, mana bakımından mâniden daha kuvvetlidir ve erkek ağzına daha çok yakışır (Akbiyık, 1997:

27). Şanlıurfa'da erkeklerin dik ve tiz sesleriyle okuma şekline “hoyrat”, kadınların daha pes sesle okuduklarına ise “mâni” denir (Akbiyık, 1997: 27-28). Hoyratı, mâniden ayıran en önemli özellik, ezgi karakteridir. Ayrıca hoyrat, daima cınaslı bir şekilde söylenir.

Şanlıurfa'da hoyratlar daha çok müzik meclislerinde, sesi müsait olanlar tarafından okunur. Hoyrat okuyana “hoyratçı” denir. Hoyratçı hoyratı, elini bir kulağının üstüne koyarak okur. Bu şekilde hoyrat okuyan kişi, kendi sesini daha iyi duyabilir. Hoyratçı, türkülerin veya çiftelerin (ilahilerin) arasında, yeri geldiğinde, okunan makama uygun hoyrat okur. Müzik meclislerinin dışında, tasavvuf meclislerinde de hoyrat okunur. Şanlıurfa'da düz Urfa hoyratı, tecnis, isfihan, mesnevi, kalata, garip, hüseyini, ibrahimi, beşiri, aşırıtmalı, acem, kesik, kesik kerem, havar, kardaş, yayla, kılıçlı, muhayyer, dağ, bahçacı, daşçı, mahmudiye, elezber, çargâh, nevrüz gibi hoyrat çeşitleri okunur (Akbiyık, 1997: 28). Sıradan herkes hoyrat okuyamaz. Okuyucular, hoyratı okurken âdeti onu duyar ve yaşarlar. Hoyrat okumak özel bir yetenek, güçlü bir ses ve usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmiş olmayı ister. En güçlü hoyrat okuyucuları da Elazığ ve Urfa'da usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişmişlerdir.

Musiki yanında gelenek ve göreneklerin, örf ve âdetlerin de benzerlik göstermesi Elazığ ve Urfa halkının aynı kaynaktan beslendiğini, aynı kökenden geldiğini doğrular niteliktedir. İki ilin insanı, Orta Asya'dan gelmiş, bir kısmı Urfa'ya, bir kısmı da Harput'a yerleşmiştir. Aynı kökenden gelmelerine bağlı olarak, Elazığ ve Urfa'da tecnis, müstezet, kesik hoyrat, şirvan, beşiri, ibrahimi, divan makamındaki hoyrat ve gazeller büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Bir başka benzerlik de hem Elazığ'da hem de Urfa'da halk müziği ve sanat müziği sazlarının birlikte kullanılmasıdır. Urfa'dan derlenen “*Hüvengin Yolları*”nda türküsünün Elazığ'da “*Kövingin Yolları*”nda olarak söylenmesi de benzerlik ve etkilenme olduğunun göstergesidir. Ayrıca “*Yoğurt Koydum Dolaba*”, “*Saray Yolu*”, “*Mamoş*”, “*Güvercin Vurdum Kalkmaz*”, “*Fincanı Taştan Oyarlar*”, “*Dağlarda Meşelerde*”, “*Elaziz Uzun Çarşı*” türküleri hem Elazığ'da hem de Urfa'da icra edilmektedir. Benzerlikler, her iki yörede okunan gazel, mâni ve hoyratlarda da açıkça kendisini göstermektedir (Akbiyık, 1999: 75). Yukarıda adı geçen türkülerin Elazığ'a ait türküler olduğunu, türkülerde geçen yer adlarından ve mahallî söyleyişlerden hareketle söyleyebiliriz. Muhtemelen, türküler zaman içerisinde Elazığ dışına da da söylenerek yaygınlık alanı kazanmıştır.

Elazığ ve Urfa türküleri incelendiği taktirde çoğu türkünün ortak olduğu görülecektir. Ayrıca, bir kısım türkünün sadece sözleri benzerken, bir kısmının da sözlerinin farklı, makam, ezgi ya da usullerinin aynı olduğu görülecektir. Örneğin; Elazığ'da söylenen “*Mamoş*” türküsü, her yönüyle aynı şekilde Urfa'da da yaşamaktadır. Yine “*Güvercin Vurdum Kalkmaz*” adlı oyunlu türkü, yakın sözlerle, ancak tamamen farklı makam ve ezgilerle Urfa'

da söylenmektedir. “*Yoğurt Koydum Dolaba*” adlı türkünün de makam ve usul yönünden aynı, ancak ezgi ve güfte farklılığı ile varyantı mevcuttur. Aynı türkünün bir varyantı da Kerkük’te söylenmektedir. “*Yeşil Yaprak Arasında*” türküsünün de makam, usul, söz ve ezgi kalıbı yönünden hemen hemen aynıdır. Urfa’da icra edilmekte olup sadece ara saz bölümleri farklılık göstermektedir (Turhan, 2000: 93-94).

“*Pınarın Başından Ufak Taş Gelir*” adlı Elazığ türküsünün nakaratı, Urfa’da icra edilen “*Pınarın Başında Ben Gördüm Onu*” adlı türkünün nakarat kısmında yer almaktadır. Bir yörede okunan türkünün sadece bir kısmının başka bir yöredeki türküde geçmesi, muhtemelen etkilenme sonucu meydana gelmiş bir durumdur.

Gazel ve divanlar bakımından da hem Elazığ hem de Urfa türküleri bir hazine gibidir. Bu iki yörede okunan divanlarda metin bozukluklarına pek rastlanmaz. Bu yönüyle de her iki yöre sağlam bir çizgidedir.

Elazığ ve Urfa ağzı, müzik tarzı, musiki geleneği, kullanılan makamlar bakımından hemen hemen aynıdır. Ancak Urfa halkı, güneyde daha çok Arap ve Fars kültürüne girerek hem kültürlerini hem de ağız özelliklerini, etkilenme sonucu değiştirmiştir. Elazığ ağzı ise bozulmamış, özelliklerini muhafaza etmiştir. Elazığ ve Urfa ağzı arasındaki farklılıkların temeli, Urfa’nın, Arap kültürünün etkisi altına girmesine bağlanabilir. Ancak Elazığ, büyük bir kültür merkezi olduğu için etkilenmemiş, daha çok etkilemiştir.

2. Elazığ-Kerkük

Elazığ türkülerine benzerliği ile dikkati çeken bir diğer bölge de Kerkük’tür. Tarihi seyir içerisinde daima büyük bir kültür merkezi olan Elazığ, çevre illeri de kültürüyle etkilemiştir. Bu etkileme, çevre illeri de aşarak, Kerkük’e kadar uzanmıştır. Hem Elazığ’da hem de Kerkük’te ezgiyle söylenen mânî dörtlükleri bu etkileşime örnektir. Ezgiyle okunan bu mânîler zaman içerisinde de türkü formuna girmiş ve türkü olarak kabul görmüştür.

Kerkük hoyrat ve mânîlerinin bazıları Urfa hoyrat ve mânîleriyle de benzerlik göstermektedir. İnsanların ve eserlerinin birbirlerine yakın olmaları, kültür bağlarının da aynı olmasına bağlanmaktadır. Ata Terzibaşı da Kerküklülerle Urfalıların dayı-yeğen sayılmalarının hikâyesini şu şekilde anlatmaktadır: Eski zamanlarda bir ölet (taun) salgınında, Urfa’dan getirilen ölet koruyucusu, bir zat karşılığında, Kerküklü kırk babayığidin rehine olarak Urfa’ya gönderildiğini, bunların Urfa’da evlenerek kaldıklarını, bu yüzden de iki şehir halkının birbirleriyle tarihî akrabalıkları bulunduğunu ifade eder (Akbiyık-Kürkçüoğlu, 1991: 27).

Türk efsaneleri arasında da anlatılan bir efsaneye göre: Vaktiyle Kerkük’te bir veba salgını baş gösterir. İnsanların çoğu bu salgından ölürlür. Ancak bu hastalık Urfa’da görülmez. Halkın inancına göre Urfa’da vebayı önleyen ulu bir zat vardır. Bu zat sayesinde hastalık görülmemektedir. Bunun üzerine Kerküklüler, bu ulu zati Urfa’dan isterler. Urfalılar da geri verilme-

yeceği korkusuyla, ulu zata karşılık, onlardan kırk babayiğit isterler. Ulu zat Kerkük'e giderken, kırk babayiğit de Urfa'ya doğru yola çıkar. Zatın, Kerkük'e gitmesi ile orada da veba görülmez olur. Kerküklüler de ulu zatı geri göndermezler. Buna karşılık Urfalılar da kırk babayiğidi göndermez. Oraya yerleşir, çoluk çocuk sahibi olurlar. O günden sonra da Kerkük ve Urfa akra-ba olurlar (Sakaoğlu, 2004: 145). Bu yüzden de halk arasında Kerkük ve Urfa, dayı-yeğen olarak adlandırılır ve kültürlerinin ortaklığı bu inanışa bağlanır.

Elazığ, Urfa ve Diyarbakır gibi önemli Türk merkezleri arasında görülen kültür birliğinin içine Kerkük yöresini de katmak gerekir. Çünkü musiki yönünden büyük bir yakınlık gösterirler. Kerkük yöresinin musiki yapısı, en çok bu bölgeyle paralellik içindedir (Saatçi, 1985: 263).

Elazığ ve Kerkük arasındaki en belirgin ortaklık, hoyrat okuma geleneğinin var olmasıdır. Hoyratlar, Türkiye'de son yıllarda yaygınlık kazanmış olsalar da asıl doğup geliştikleri yer Kerkük'tür (Ketene, 1990: 105). Kerkük'te hoyrat terimi, Elazığ'dan farklı biçimde kullanılmakta ve ezgisiz olarak okunan cinaslı mânilere denilmektedir. Elazığ'da okunan hoyratlar ise uzun hava şeklinde okunmaktadır.

Elazığ ve Urfa'da canlılığını sürdüren musiki geleneği, Kerkük yöresi için de geçerlidir. Bu yöre musikileri arasında en büyük yakınlık ise uzun hava türüne giren hoyrat ezgilerinde görülmektedir. Elazığ, Şanlıurfa, Diyarbakır hoyrat havaları arasında görülen muhalif, beşiri, kesik gibi hoyratlar, Kerkük'te de aynı adlarla anılmaktadır. Bunlardan muhalif, hem ad hem de ezgi yönünden aynıdır. Bunun gibi beşiri hoyratı, Kerkük ve Elazığ'da aynı iken, Şanlıurfa beşirisinin ezgisi farklıdır (Saatçi, 1985: 263).

Muhalif makamındaki hoyratların, Elazığ'da bütün zenginliğini ve canlılığını koruduğu bilinmektedir. Bu arada, Urfa'daki muhalif hoyratının yanında, Kerkük muhalif hoyratı da mevcuttur. Kerkük'te yaygın hoyrat ezgisi olan muhalif, en çok işlenen ve ezgi seyri bakımından daha olgun görünen bir makam yapısına sahiptir. Elazığ, Urfa, Diyarbakır ve Kerkük muhalif makamlarının ezgi seyri ve karar perdelerinin hepsi segâhtır. Ancak muhalif makamının en güçlü merkezinin Kerkük olduğu söylenebilir (Saatçi, 1985: 264). Hoyrat deyince akla ilk gelen bölge Kerkük daha sonra ise Elazığ ve Urfa'dır.

Kerkük'le Elazığ arasında önemli bir benzerlik de kırık havalarda görülür. Kırık havalar yani türküler bazında Elazığ ve Kerkük birbirini oldukça etkilemiştir. Nitekim, "*İndim Yârin Bahçesine*", "*Çay*", "*O Yanı Pembe*", "*Meteristen İneydim*", "*Çatalkaya*", "*Yoğurt Koydum Dolaba*", "*Eminem Oturmuş*" gibi türküler Kerkük'ün fasıllarında geçilen ve Elazığ'dan alındığı belli olan parçalardır. Türkülerden de hareketle, Elazığ, Urfa, Diyarbakır ve Kerkük'ün aynı kültürün birer varyantları olduğu ve bunun tesadüfle ilgisi bulunmadığı görülecektir (Saatçi, 1985: 265).

Harput müziği Harput dışında da icra edilmektedir ki bu yerlerden biri ve belki de en önemlisi Kerkük'tür. Kerküklü folklorculardan birçoğu da Kerkük müziğinin, Harput'un tesiri altında olduğunu ve muhalif, tecnis gibi makamların, Kerkük'e, Harput'tan geldiğini belirtirler (Eroğlu, 1989: 13). Coğrafi uzaklıklar olsa dahi, insanların duygu ve düşünce birliği, eserlerinde de birlik ve beraberlik olmasını sağlamıştır.

Fırat havzası ile Kerkük yöresinin musiki alanında karşımıza çıkan diğer bir benzerlik ise divan havalarında görülmektedir. Elazığ, Urfa ve Kerkük'te söylenen divan; hüseyni makamına dâhil olabilen parçalardır. Kerkük'te divana "Urfa divanı", Bağdat'ta "Urfa makamı" adını vermişlerdir. Türkiye'de ise Kerkük divanı için "Kerkük Urfası" deyimini kullanılmaktadır. Kerkük'te divana bağlı olarak kürdî hoyratı okunurken, Elazığ'da divan arasında cılgalı maya veya elezber hoyratı okunur (Saatçi, 1985: 264-265). Kerkük hoyratları ile Elazığ'da okunan hoyratlar birçok yönden benzerlik gösterir, ancak Kerkük hoyratlarının kendine has sözleri ve okunuş tarzları vardır. Bu özellik de Kerkük'ü diğer bölgelerden ayıran önemli bir özelliktir (Ketene, 1990: 106).

Kerkük'te divana "Kerkük Urfası" denilmektedir ki "Urfa" kelimesi burada bir ezgi şeklini veya bir makamın ismini ifade etmektedir. "Kerkük Urfası" tabirinin burada kullanılmış olması, Erbil'de de divanın mevcut olmasından kaynaklanmış olabilir. Erbil'de divan, Kerkük divanından farklı olmamakla beraber daha eskidir. Hatta Erbil'i, Kerkük'te okunan divan'ın kaynağı olarak görmek mümkündür. Kerkük uzun havaları arasında yer alan divan, bir hoyrat türü olarak kabul edilmez. Çünkü hoyratlarla atışma yapılırken, divanda yapılmaz, hoyratın sözleri değişken mâni ve hoyratlardan oluşurken, divanın sözleri sabit şiirlerden meydana gelmektedir ve hoyratların ezgileri divana nazaran daha kısadır. Bunun yanında Kerkük'te divanın sonunda mutlaka kürdî hoyrat okunduğu için divanla hoyrat iç içe geçmiştir (Nakip, 1992: 155). Bir şekil, makam anlamına gelen "Kerkük Urfası" tabirinde Kerkük ve Urfa kelimelerinin bir arada kullanılması da her iki bölgenin hem tür hem de şekil yönünden benzerlik gösterdiğini ve bu benzerliklerin terimlere de yansıdığını göstermektedir.

Elazığ, Urfa ve Kerkük'ün musiki meclislerinde divanın yeri büyük ve melodik yapısı zengindir. Musiki meclislerinin başlangıcı kabul edilen divanın sanat değeri de oldukça yüksektir ve geniş bir seyir alanına sahiptir. Kerkük, Urfa ve Elazığ'da divanın ezgileri hüseyni makamındadır. Sözlü kısımları usulsüz, sazlı kısımları ise usullü okunur. Ancak seyir özelliği farklılık gösterir. Ayrıca Elazığ ve Urfa'da divan, Kerkük yöresine nazaran biraz daha zengindir (Nakip, 1992: 158). Divan, musiki meclislerinin başlangıcıdır. Bu bakımdan önemli ve ayrı bir yere sahiptir. Kerkük'te hoyrat zenginliği varken, Elazığ ve Urfa'da da divan zenginliği vardır.

Her üç yörede de divana ayakla başlanır. Başta ya da mısralar arasında çalınan ayak melodileri düyek usulündedir. Ayak sözlü değildir, sadece sazlarla çalınır. Urfa ve Elazığ divanlarının ayakları giderek tizleşen bir ezgi iken, Kerkük divanının ayağı hep aynı melodiden ibarettir. Özellikle de Urfa Divanı'nın ayağı, Kerkük Divanı'na nazaran daha zengindir. Önemli bir özellik de üç yörenin divanlarında da hoyrat okunmasıdır. Kerkük'te kürdî, Elazığ'da cılgalı maya veya elezber, Urfa'da da kürdî ve ibrahimiye hoyratları okunur (Nakip, 1992: 159).

Kerkük'te okunan divanlarda bazı metin bozuklukları görülür. Bunun sebebi de mahallî sanatçıların bu konuda çok fazla bilgili olmamalarından kaynaklanmaktadır. Elazığ ve Urfa yörelerinin divanlarında ise metin bozukluklarına rastlanılmamaktadır (Nakip, 1992: 156). Kerkük'te okunan divanlar, anonim şiirlerden seçilirken, Elazığ ve Urfa'daki şiirlerin şairleri bilinmektedir (Nakip, 1992: 157). Divanlarda yer alan şiirler, üç yörede de aruzla yazılmıştır. Ezgi yönünden metinler serbest, arada çalınan ayaklar ise usullüdür (Nakip, 1992: 160). Her üç yörede de ortak olan divanların ezgi ve sözlerinde farklılıklar görülebilmektedir.

Harput ve Kerkük yörelerindeki bir başka benzerlik ise mânilerindedir. Her iki yörenin zenginlik arz eden mânileri birbirine oldukça benzer. Özellikle de bu yörelerin halk müziği geleneğinde okunan hoyrat (yüksek hava)'ların güfteleri için seçilen kesik mâni, ayaklı mâni veya cinaslı mâniler büyük bir zenginlik arz etmektedir. Halk ezgileri bakımından da üstün nitelikte olan bu türün üçayak taşı olarak, Harput, Urfa ve Kerkük kabul edilmektedir (Saatçi, 1992: 320).

Kerkük'te mâniler iki manada kullanılır. Birincisi ezgi, ikincisi ise edebî tür olan mâni dörtlüğü anlamına gelmektedir. Ancak daha çok ezgi anlamında kullanılmaktadır (Ketene, 1990: 80). Hem Elazığ'da hem Kerkük'teki mâniler bir ezgiyle söylenmektedir. Mânilerin ağız özelliklerinin de oldukça benzediği bilinmektedir. Bu bakımdan ortak olan ve ezgi eşliğinde söylenen mâniler, zamanla türkü formuna girerek okunmuştur.

Harput ve Kerkük folklorunda çokça benzeşen ve bilhassa cinaslı olan mâniler, ki bunlar Harput folklorunda beşiri, kesik, bağıryanık, hüseyni, kürdî, şirvani, elezber, varsak ve muhalif hoyratlarda geçer. Kerkük folklorunda da bazıları aynı isimlerle ve başlıca muhalif, beşiri, kesik, kurdo, mucıla, iskenderi, yetimi, nöbetçi, ömergele, malala, şerife, boyatı, garibi, matar, maza vs. şeklinde adlandırılan hoyratlarda kullanılır. Bu durum Harput ve Kerkük musikisi arasındaki yakınlığı göstermektedir (Azar, 1995: 66). Cinaslı mâni söyleme, her üç yörede de ortaktır. Söyleyişinin daha kolay olması ve kulaklara daha hoş gelmesi, cinaslı söyleyiş tarzının yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda sanatlarla süslenmesi, edebî zevk anlayışına da uyduğundan, mâni söylemek, özellikle de cinaslı mâni söylemek bir gelenek

halini almıştır. Aşağıda örneğini verdiğimiz mâni, nesilden nesile söylenerek yaygınlık kazanmış cinaslı mânilerden sadece biridir:

Elazığ

*Sürme beni sürme beni
Her göze sürme beni
Eşikte kulun olam
Kapından sürme beni*

(Kısaparmak, 1982: 34).

Kerkük

*Sürme beni sürme beni
Çek göze sürme beni
Esgiden emektardım
Kapıvndan sürme beni*

(Kısaparmak, 1982: 34).

Türk bölgeleri arasında Harput, halk musikisi bakımından müstesna bir yere sahiptir. Klasik sanat musikisinin unsurları ile beslenen Harput ezgilerinin zenginliği ile Kerkük ve Urfa arasında büyük bir yakınlık göze çarpar. Harput'taki musiki geleneği, kendine has bir düzen içinde seyrederek. Peşrev ile başlayan bu düzende, gazel yani ağır hava, sonra da ağır türkülere geçilir. Bunların arasında hoyratlar okunur. Daha sonra “şıkıltım” adı verilen oynak ve şen türkülere geçilir, oyun havaları ile fasıl tamamlanır. On dört makam üzerinde seyreden hoyratlar, bir diğer adıyla yüksek havalar büyük önem taşırlar. Bu makamlar; beşiri, ibrahimiye, tecnis, şirvan, divan, elezber, nevruz ve muhalif'tir. Kerkük'teki musiki düzeni de buna benzerdir. Gazel, hoyratlar, ağır türküler, yine hoyratlar, arkasından oynak türküler ve havalar okunur. Harput'un üstün musiki geleneğine karşılık, Kerkük'ün de hoyrat havaları zenginlik gösterir. Beşiri, muhalif, kesük, yolçu, muçıla, matarı nobatçı, ömergele ve iskenderî Kerkük'teki hoyrat çeşitlerinden sadece bazılarıdır. İki yörenin hoyrat havaları arasında en büyük benzerlik muhalif, beşiri ve Harput'un kesik hoyratı ile Kerkük'ün kürdî hoyratında görülür. İki yörede okunan beşiri hoyratları rast, muhalif hoyratları ise segâh makamına benzer. Her iki hoyrat ezgisi de benzer seyir takip ederler (Saatçi, 1992: 327). Anadolu'da hoyrat terimi, uzun hava karşılığında kullanılırken, Kerkük'te daha geniş bir türü karşılamaktadır.

Birçok yönden benzerlik gösteren Elazığ-Kerkük türkü, mâni ve hoyratlarını karşılaştıracak olursak, benzerlikler daha da netleşecektir:

*Dersim dört dağ içinde
Gülü bardağ içinde
Dersim'i Hak saklasın
Bir yârim var içinde*

(Çetindağ, 2005: 250).

*Köşkün köşküme karşı
Atma köşküme taşı
İnşallah kavuşuruz
Dosta düşmana karşı*

(E.K).

*Kerkük bir bağ içinde
Gülü yarpağ içinde
Kerkügi Hak saklasın
Bir yarım var içinde*

(Terzibaşı, 1980: 232).

*Bağçam bağçaya karşı
Atma bağçama daşı
İşalla kavuşuruz
Dosta düşmana karşı*

(Terzibaşı, 1980: 252).

*Bu dere derin dere
Gölgesi serin dere
Gel sarılıp yatalım
İkimiz bir mindere*
(Azar, 1995: 67).

*Bi dere derin dere
Gölgesi serin dere
İstirem bir gül ekim
Yar gele gülin dere*
(Azar, 1995: 67).

Yukarıda sıraladığımız örneklerden anlaşıldığı üzere, aynı kaynaktan beslenen insanların yüreklerinde hissettikleri duygular, dillerinden türkü, mâni, hoyrat vs. şeklinde dökülmüş ve yaşadıklarının tesiriyle de bestelenmiştir. Asıl olan da yaşanılanların söze ve saza dökülerek, bir uyum içerisinde ve nağmelerle dile getirilmiş olmasıdır.

“Kaşları Oydu Beni” adlı Elazığ türküsü ile Kerkük’te “Oğlan Yağlığun Hanı” türkülerinin nakarat kısımları, bazı ses değişiklikleri dışında aynıdır:

*Ağam mendilin hanı
Durmaz parmağın kanı
Benim sevdiğim sensin
Senin sevdiğin hanı*
(Çetindağ, 2005: 404).

*Oğlan yağlığun hanı
Durmaz barmağım kanı
Menim sevdiğim sensen
Senuv sevdiğuv hanı*
(TRT, 2000: 628).

Elazığ türkülerinden “Mendilim İşle Yolla” adlı türkünün bir dörtlüğü ile Kerkük’te okunan “İşle Yolla” adlı türkünün ikinci dörtlüğü de gerek makam, gerekse sözler bakımından ortaktır:

*Mendilim işle yolla
İşle gümüşle yolla
İçine beş elma koy
irini dişle yolla*
(TRT, 2000: 593).

*İşle yolla işle yolla
Mendilin işle yolla
İçine beş elma koy
Birini dişle yolla*
(Turhan-Kızılay, 1991: 6).

“Bu Dere Baştan Başa” adlı Elazığ türküsü, Kerkük’te de büyük benzerliklerle icra edilmektedir:

*Bu dere baştan başa nar ağacı
Eğildim, bir nar aldım o da acı
Ellerin yâri de bile can ilacı
Ne zaman öğretmişler şu bülbülü
Her seher gelir derer gonca gülü*
(Çetindağ, 2005: 227).

*Bu dere baştan başa nar ağacı
Eğildim birin tuttum, o da acı
Yarım, Allah aşkına mene acı
Ne yaman öğredipler şu bülbülü
Her seher kapar gider konca gülü*
(Turhan-Kızılay, 1991: 47).

Hemen hemen aynı şekilde söylenen türküdeki farklılıklar, bölgesel ağız özelliklerine dayanmaktadır. Ayrıca Elazığ’da “Meteristen İneydim”

adlı türkü, Kerkük'te “*He Milli Milli*” adıyla okunmaktadır. Bu türküler usul ve makam yönüyle aynı, söz ve ezgi bakımından ise bazı farklılıklar göstermektedir. Aynı eserin bir varyantı da Urfa'da söylenmektedir. Yine “*Çayın Öte Yüzünde*” adlı Elazığ türküsü, “*Tellere Degme-Degme*” adıyla Kerkük'te okunmaktadır. Türkü, makam ve usul yönünden aynı, ezgi yönüyle yakın, ancak sözler bakımından farklıdır. Usul ve makam itibarıyla aynı, kısmen ezgi benzerliği olan bir başka eser de “*Görmedim Âlemde Bir Benzerin Ey Güzel*”dir ki Kerkük'te de “*Şu Vatanda Garip Kaldım*” adıyla vardır ve sözleri farklılık göstermektedir (Turhan, 2000: 95).

Muhelif makamı ve muhalif hoyrat, Elazığ ve Kerkük'te yaygın olan hoyratlardır. Kerkük hoyratları ile Harput hoyratları arasında geniş ölçüde söz ortaklıkları bulunmaktadır. Harput'ta okunan;

*Şirazdır şir azdır
İsfahan'dır, Şiraz'dır
Çocuk ağlar süt ister
Meme küçük şir azdır*

hoyrat deyişi bu ortaklığın bir göstergesidir. Hoyratta geçen “baba bugün”, “ağam ağam” gibi söz öbeklerine Kerkük hoyratlarında da rastlanmaktadır (Abacı, 2000: 65).

Yine Kerkük'te söylenen “*Altun Yüzük Yeşil Kaş*” adlı türkünün içinde geçen;

*Bu dağlar olmasaydı
Sarıp solmasaydı
Ölüm Allah'ın emri
Ayrılığ olmasaydı*
(Ketene, 1990: 87)

dörtlüğü, Elazığ'da çok yaygın olarak bilinen ve söylenen bir dörtlüktür. Elazığ ve Kerkük'te okunan birçok mâni ve hoyratın bazı ses değişiklikleri dışında aynı olduğu görülmektedir. Bazı mâni ve türkülerde de tek bir mısra benzerdir ya da kalıplaşmış söz öbekleri kullanılmaktadır. Aşağıya aldığımız örneklerde de görüleceği üzere, Elazığ ve Kerkük bölgesinin mâni ve hoyratları büyük ölçüde benzerlik göstermektedir:

*Gül tikene gül tikene
Gül sarılmış tikene
Ben senden vazgeçmem
Meger ömrüm tikene*
(E.K).

*Gül tikene
Sarmaşıp gül tikene
Men senden vazgeçmerem
Meger ömrüm tikene*
(Ketene, 1990: 107).

*Gülen az gülen az
Gül eyler bülbüle naz
İndim dost hanesine
Ağlayan çok gülen az*
(S.K.)

*Güle naz
Bülbül eyler güle naz
Girdim dost bağçasına
Ağlıyan çoh gülen az*
(Ketene, 1990: 114).

*Dağ ayrı duman ayrı
Kaş ayrı, keman ayrı
El bizi çok kınıyor
Gezek bir zaman ayrı*
(Kısaparmak, 1982: 35).

*Zaman ayrı zaman ayrı
Kaş ayrı, zaman ayrı
Rakibi şad etmevun
Gezeğ bir zaman ayrı*
(Kısaparmak, 1982: 35).

Elazığ'da kuralına uygun müzik icra etme geleneğinin benzeri, başka bölgelerde yoktur. Kuralına uygun müzik icra etme geleneğinin benzeri sadece Urfa ve Kerkük yöresinde vardır. Özellikle fasıla peşrevle başlama, başka hiçbir bölgede tespit edilememiştir. Urfa ve Kerkük'te fasıla divan ayağı ile başlanması benzerlik göstermektedir (Eroğlu, 1995: 207).

Elazığ ve Kerkük müziği, coğrafi uzaklıklara rağmen, ağız özellikleri, ses ahengi, makam terkibi bakımından birbirine oldukça benzeyen bir yapıdadır. Sadece müzik alanında değil, folklorun geniş yayılma alanında sınır tanımayan sözlü ürünlerin hemen tamamında ortaklıklar sayılamayacak kadar çoktur. Bu ortaklıklardan hareketle, Elazığ ve Kerkük insanının aynı soydan geldiğini ve daima bir etkileşim içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

3. Elazığ-Azerbaycan

Musiki köprüsünün üç ayağı olan Elazığ, Urfa ve Kerkük'ü, Azerbaycan'sız düşünmek mümkün değildir. Zira bu köprü'nün önemli bir ayağı da Azerbaycan'dır. Elazığ, Urfa ve Kerkük musikisi arasında görülen ortaklıklar, Azerbaycan musikisinde de görülmektedir. Genel manada Türk müziği ve Azerbaycan müziği arasında söz ve ezgi bakımından büyük benzerlikler olduğu muhakkaktır. Derinlemesine incelendiği taktirde de ağız özellikleri ve ezgi bakımından aynı müziğin kolları olduğu görülecektir. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde icra edilen müzikle, Azerbaycan müziği arasındaki benzerlik dikkat çekecek boyuttadır. Bu benzerliğin temeli, tesadüf olmadığı gibi tarih, coğrafya, kültür ortaklığı gibi köklü sebeplere ve köklü bir geçmişe dayanmaktadır: "*Azeri Türkçesi'nin Türk diline yakınlığı ve müziğindeki nağmelerin Doğu Anadolu türkülerine özdeş duygu bütünlüğü ve estetik yakınlığı repertuvarımda geniş ölçüde, bir arada kullanımın göstergesi olarak yer almaktadır. İki halk müziğinin özü birdir. Aynı coğrafik koşullarda zamana bağlı olarak gösterdiği söz ve müzik çeşitliliği vardır.*" (Gürses, 2004: 285). Köklü bir maziye sahip olan Elazığ ve Azerbaycan müziğinde, tabii olarak geçmişte yaşanan olayların, tarihin etkisini görebiliriz. Millet hayatında derin izler bırakan olayların tamamı müziğe de aksetmiştir.

Elazığ musikisindeki bazı makamlar, Azerbaycan musikisinde kullanılan makamlara benzemektedir. Bu ortaklığın temelini, Elazığ ve Azerbaycan insanının aynı kökenden gelmelerine bağlamanın doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Bu birliktelik, makamların, ağız özelliklerinin kısacası müziğin de birbirine benzemesine sebep olmuştur.

Orta segâh, yetim segâh, Mirza Hüseyin segâhı, Karabağ şikestesı, şirvan şikestesı, Keremi, Köroğlu vb. makamlar, Azerbaycan müziğinde birleşik, oynak ve şiirsel olarak icra edilir. Aynı zamanda makamların arasazları Azerbaycan'da çok zengin ve renklidir (Şen, 1999: 72). Azerbaycan'da "arazbarı" olarak adlandırılan makam, Harput'ta "elezber" olarak bilinmektedir. Harput'ta "tecnis" denilen makama ise Azerbaycan'da "tacnis" denilir. Tecnis Kerkük'te de vardır. Kerküklüler, tecnisi Harput'tan aldıklarını ve musiki meclislerinde "Harput tecnisi" ibaresini kullandıklarını ifade ederler (Yücesu, 1997: 28). Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere musiki, doğup büyüdüğü yerden uzak da olsa bir yayılma alanı bulmakta ve gelenekten, icraya, makamlardan, terimlere kadar uzanmaktadır.

Azerbaycan'da olduğu gibi Elazığ'da da Fuzulî'nin birçok gazeli bestelenerek musiki meclislerinde okunmaktadır. Fuzulî'nin gazellerini besteleyerek okuyan bir başka yöre de Urfa'dır.

Elazığ ve Kerkük'te yaygın olarak bilinen ve yukarıda örneğini verdiğimiz "Gülen az" ifadesiyle başlayan dördlüğün bir varyantı da Azerbaycan'da söylenerek yapılmaktadır:

*Men aştham, güle naz
Bilbil eyler güle naz
Bu neçe bahar idi
Ağlıyan çoh, gülen az
(Kısaparmak, 1982: 37)*

Ayrıca Elazığ ve Azerbaycan'da söylenen birçok türkü ve mâninin ortaklıktan ziyade neredeyse aynı olduğu görülecektir:

Elazığ
*Mendilim işle yolla
İşle gümüşle yolla
İçine çüt elma koy
Birini dişle yolla
(Çetindağ, 2005: 411).*

Azerbaycan
*Hençeri işle, yolla,
Üstün gümüşle, yolla,
Mene bés alma gönder,
Birini dişle yolla
(Karaağaç-Açıkgöz, 1998: 22).*

*Al alma kızıl alma
İrafa dizil alma
O yâr bize gelende
Cebine süzül alma
(Çetindağ, 2005: 225).*

*Ağ alma, kızıl alma,
İrefe düzül alma.
Yarım yolda geçende,
Cergeden üzül alma
(Karaağaç-Açıkgöz, 1998: 26).*

Elazığ'da ve Azerbaycan'da kullanılan halk sazları da birbiriyle benzerlik göstermektedir. Azeri müziğinde halk sazları olarak tar, kemançe, balaban, gaval, zurna, def, nağara, koşa nağara başta gelir (Şen, 1999: 70). Azerbaycan müziği de Elazığ müziği gibi halk müziği ve klasik müzik üzerine kurulmuştur. Elazığ müziğinde de Türk müziğinde kullanılan sazlar dışında zurna, kaval, def gibi halk sazları kullanılmaktadır. Bu bakımdan melodik olarak her iki bölgenin müziği, birbirini hatırlatmaktadır.

Uzun havalara Azerbaycan'da "bayatı", Urfa ve Elazığ'da ise "hoyrat" denilmektedir. Elazığ'daki hoyratlar, uzun hava şeklinde okunmaktadır (Ketene, 1990: 105). Azerbaycan'da uzun hava manasına gelen mugamların, Anadolu'da şekil olarak karşılığı Elazığ'daki elezber hoyratı ve Urfa'daki divanlardır (Namazeliyev, 1993: XI).

Elazığ ve Azerbaycan mânilerinde görülen ortaklıklar da oldukça dikkat çekicidir. Türkiye'de halk müziği karşılığında kullanılan türkü için Azerbaycan'da "mahnı" terimi kullanılmaktadır. Aynı zamanda, türkülerin temeli de mânilere dayandırıldığı için mânilerdeki gerek mana gerekse kelime benzerlikleri dikkate alınmalıdır:

*Ay doğar bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
Ya benim muradım ver
Ya bana sabır Allah*
(Azar, 1995: 64).

*Ay çıktı nedir Allah
Canımdı nezir Allah
Ya meni yara yetir
Ya mene sebir Allah*
(Azar, 1995: 64).

*Çayın öte yüzünde
Ceylan oynar düzünde
Ben yârimi tanırım
Çifte ben var yüzünde*
(Çetindağ, 2005: 366).

*Bu dağın o üzerinde
Ceylan otlar düzünde
Men yârimi tanıram
Koşa hal var üzünde*
(Azar, 1995: 65).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere mâniler, hemen hemen birbirinin aynısıdır. Bu etkileşimi, sözlü halk edebiyatı ürünlerinin tamamında görmek mümkündür.

Folklor bakımından bir hayli zengin olan Elazığ ve Azerbaycan, müzik konusunda da farklı bir özellik göstermektedir. Harput müziğinin kendine has kuralları olduğu gibi Azerbaycan müziğinin de kendine has belirli kuralları vardır ve müzik, bu kurallar çerçevesinde icra edilmektedir.

Elazığ müziğinde varyantlaşma oldukça fazladır. Aynı türkü, farklı başlıklar altında okunabilmekte ya da sadece kelime değişiklikleriyle çeşitlenmektedir. Sözlü eserlerin değişmesi ve varyantlaşması tabii bir durumdur. Aynı türkünün varyantları, başka bölgelerde de okunmaktadır. Türkülerin yapısını ve aslını bozmadan okumak, iskeletine zarar vermeden bazı değişikliklerle varyantlaşmasına sebep olmak, türkülerin aslına zarar vermez. Aksine türkülerin çeşitlenmesini ve zenginleşmesini sağlar.

“*Bugün Ayın Üçüdür*” adlı Elazığ türküsünün varyantı da Azerbaycan’da “*Galalı*” adıyla yaşamaktadır.

*Bugün ayın üçüdür
Girme bostan içidir
Dudakların bal kaymak
Dilin badem içidir*
(Çetindağ, 2005: 364).

*Bugün ayın üçüdür,
Girme bostan içidir,
Dodağların bal, şeker
Dilin badam içidir*
(Namazeliyev, 1993: 15).

Varyantlaşmaya bağlı olarak türkülerin sadece bir kısmı da başka bir türküde görülebilir. Örneğin Azerbaycan’da söylenen “*Bülbül*” türküsünün ilk dördlüğü, Elazığ türkülerinden “*Ben Ağlarım Zarı Zarı*” adlı türkü içinde, ikinci dördlüğü de benzer sözlerle “*Gelin Ağlar Yaşın Yaşın*” adlı türkünün içinde geçmektedir:

*Ben ağlarım zarı zarı
Yaktı beni aşkın narı
Yitirmişim gül yüzlü yârı
Söyle bana derdin nedir*
(Çetindağ, 2005: 358).

*Bülbülün géydiği sarı,
Ağlaram zarı-zarı.
İtirmişem güzel yarı,
Ohu, ohu nazlı bülbül!*

*Gelinin giydiği atlas
Atlasa iğneler batmaz
Gelin güvegisiz yatmaz*
(Çetindağ, 2005: 379).

*Bülbülün géydiyi atlas,
Atlaza iyne batmaz
O gız öler, meni atmaz,
Ohu, ohu nazlı bülbül!*
(Namazeliyev, 1993: 98).

Ayrıca Elazığ’da “*Yendim Yârin Bahçesine*” adıyla bilinen türkünün, Azerbaycan’da “*Girdim Yarın Bahçasına*” adlı türkü ile benzer kısımlarının olması dikkat çekicidir:

*Yendim yârin bahçesine
Gül dibinde gül biter
Yavaş yörü nazlı yârim
Cahilim aklım iter*
(Çetindağ, 2005: 443).

*Girdim yarın bahçasına
Gül dibinde gül biter
Asda yeri hırdaca yarım
Serhoşam ahlım iter*
(Namazeliyev, 1993: 119).

Bazı türkülerde de sadece son iki mısra benzerlik göstermektedir:

...
*Yıldı kurban bir olur
Her gün kurbanım sana*

...
*İlde gurban bir olar,
Gurbanınam günde men*
(Namazeliyev, 1993: 151).

Karşılaştırmalı olarak verdiğimiz yukarıdaki örneklerin sayısını kat kat artırmak mümkündür. Çünkü ortak unsurlar, sayılamayacak kadar

fazladır. Türkü sözlerinin, makamların, usulün yanında, Azerbaycan Türkçesi'nde görülen k-g (kız-gız), k-h (aklım-ahlım), y-ğ (aparmaya-aparmağa), z-k (gelmişiz-gelmışik), e-a (bahçe-bahça), ü-ö (güzel-gözel), b-m (ben-men) gibi ses değişiklikleri Elazığ'da da aynı şekilde görülmektedir.

Sonuç olarak; klasik Türk müziği, halk müziği ve tasavvuf müziğinin sentezlenerek yeniden yorumlandığı Elazığ musikisinin kökeni, oldukça eskidir ve zengin bir kültür mazisine sahiptir. Geçmişten günümüze tarihî yapısı, kültürel dokusu ile gözlere ve gönüllere hitap eden Elazığ, her yönüyle dikkate değer bir bölgedir. Elazığ musikisi de geçmişten gelen bu kültür birikimine bağlı olarak âdeta “musikinin beşiği” olmuş, konumunu ve önemini, daima aynı çizgide muhafaza etmiştir. Bu bakımdan Türk müziğinin kökeninin ve aslının Elazığ'da aranması hususu oldukça önemlidir. Kültür merkezi olan Elazığ'ın, kültürün önemli bir kolu olan türkülerin de merkezi olduğunu söylersek, yanlış söylemiş olmayız.

Çalışmamızda ayrı ayrı ele aldığımız Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan musikisinin büyük ölçüde benzerlik gösterdiğini hatta benzerlikten ziyade, bazı küçük farklılıklar dışında türkülerin aynı olduğunu söylememiz mümkündür. Gerek türkülerin sözleri gerekse ezgileri bakımından çok küçük farklılıklar göstererek seyreden Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan musikisi, zenginlik ve çeşitlilik içerisinde gelişmeye devam etmektedir. Aynı zamanda türküler; işlenen temalar, ses düzeni, usul, makam, tarz, ağız özellikleri, kelime hazinesi yönünden ortaklık göstermektedir.

Sınır tanımayan kültürün zaman içerisinde, aynı kaynaktan beslenmiş olan musikiyle buluşması, bu musikiyi kendine benzetmesi, kendinin ona benzemesi ya da kendine benzeyeni alıp özümsemesi, en tabii gerçektir. Bu noktadan hareketle ele aldığımız Elazığ-Urfa-Kerkük-Azerbaycan musikisi, birbirine en kuvvetli bağlarla -kültür bağlarıyla- bağlanmışlardır. Halk kültürü bakımından büyük bir zenginlik arz eden bu bölgelerde icra edilen musikinin bir hayli benzer olması; aynı soydan, aynı kökenden gelmelerine, duygu ve düşüncelerinin birliğine ve zaman içerisinde kültür alışverişi olmasına bağlanmalıdır. Maddî ve manevî kültürünü unutmayan bu yörelerin birbirlerinden etkilenmeleri neticesinde sözlü ürünleri de benzerlikler göstermiştir. Ses, söz, makam, usul, tema, icra geleneği ve ağız özellikleri bakımından ortaklıkların bir hayli fazla olduğu Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan musikisi, diğer bölge musikisinden ayrı ve özel bir yerdedir.

Elazığ, Urfa, Kerkük ve Azerbaycan'ın aynı toprağın insanları olmaları, aynı tarihi yaşayıp, aynı coğrafyayı paylaşmaları ve dolayısıyla beraber ağlayıp, beraber gülmeleri, türkülerini de ortak kılmıştır. Zaman ve mekân faktörlerine rağmen, birbirinden kopmayan, etkileşimin devam ettiği bu bölgelerdeki benzerlikler sadece türkü, mâni ve hoyratlarında değil, diğer folklor ürünlerinde, örf ve âdetlerinde de açıkça görülmektedir. Bu bakımdan

benzerliklerin tesadüfî olmadığını, geçmişten günümüze millî birlik ve beraberliğin sembolü olduğunu söylememiz mümkündür.

KAYNAKLAR

- ABACI, Tahir (2000); **Harput/Elazığ Türküleri**, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- AKBIYIK, Abuzer (1997); “Şanlıurfa’da Hoyrat ve Mânî Okuma Geleneği ve Çağdaş Hoyrat ve Mânîler”, **Millî Folklor**, 5 (33), Bahar, 27-30.
- AKBIYIK, Abuzer (1999); “Urfa-Harput Musikisi’nin Ortak Yönleri”, **Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği Haber Bülteni**, Özel Tanıtım Sayısı, Elazığ, 75.
- AKBIYIK, Abuzer-Sabri Kürkçüoğlu (1991); **Şanlıurfa Hoyrat ve Mânîleri**, Şırhoy Yayınları, Şanlıurfa.
- AZAR, Birol (1995); **Elazığ Mânîleri Üzerine Bir İnceleme**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ.
- ÇETİNDAG, Gülda (2005); **Elazığ Türküleri (Metin-İnceleme)**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ.
- EKİCİ, Savaş (2004); “Elazığ-Harput Müzik Kültürü”, **Millî Folklor**, 8 (64), Kış, 147-155.
- EROĞLU, Türker (1989); “Harput Müziğinin Türk Müziği İçindeki Yeri”, **Millî Folklor**, 1 (2), 11-13
- EROĞLU, Türker (1995); “Harput’ta Kurula Dayalı Müzik Yapma Geleneği”, **Tuncer Gülensoy Armağanı**, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri, 205-208.
- GÜRSES, Azize (2004); “Doğu Anadolu Halk Türküleri ile Azerbaycan Halk Mahnılarının Melopoetik Sistemde Tipolojik Mukayeseli Tahlilinin Gerekliliği”, **Folklor/ Edebiyat**, 10 (40), 284-285.
- KARAAĞAÇ Günay-Halil Açıkgöz (1998); **Azerbaycan Bayatları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KETENE, Cengiz (1990); **Kerkük Halk Edebiyatından Seçmeler**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KISAPARMAK, Fatih G. (1982); **Dil Folkloru Açısından Harput Ağzı**, Ünite Bilgisi Yayınları, İstanbul.
- MENGÜŞOĞLU, Metin Önal (2000); **Harput Şehrengizi**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- NAKİP, Mahir (1992); “Kerkük Divanının Urfa ve Elazığ Divanları ile Mukayesesi”
- IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 155-160.
- NAMAZELİYEV, Gafar (1993); **Azerbaycan Halk Türküleri (Mahnı ve Tesnifler)** (Hzl: Salih Turhan), Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- SAATÇI, Suphi (1985); “Kerkük Yöresi Sözlü Halk Edebiyatında Karşılaşılan Metin Bozuklukları”, **II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri**, 7-9 Mayıs, Yunus Emre Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Eskişehir, 283-286.
- SAATÇI, Suphi (1992); “Harput ile Kerkük Yöresi Halk Edebiyatı Ürünleri Arasındaki Benzerlikler”, **Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu** 24-27 Ekim 1985, Elazığ, 317-333.
- SAKAOĞLU, Saim (2004); **101 Türk Efsanesi**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ŞEN, Yavuz (1999); Azerbaycan’ın Müzik Yapısı ve Ses Sistemi Üzerine Bir Araştırma, **Millî Folklor**, 5 (41), Bahar, 70-73.
- ŞEN, Yavuz-Ülkü Sevim Şen (1999); “Türkiye ve Azerbaycan Halk Müziklerindeki Usullerin Karşılaştırılması”, **Millî Folklor**, 6 (43), Güz, 47-50.
- TERZİBAŞI, Ata (1980); **Kerkük Havaları**, Ötüken Yayınları, İstanbul.

TURHAN, Salih-Abdurrahman Kızılay (1991); **Kerkük Türküleri**, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.

TURHAN, Salih (2000); "Elazığ Halk Müziği Etkileşim Sahası", **Bir Nefes Harput**, Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği Haber Bülteni, Elazığ, 91-97.

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi Cilt 1-2 (2000); TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara.

YÜCESU, Osman (1997); **Harput (Elazığ) Türküleri**, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

<u>Adı Soyadı</u>	<u>Yaşı</u>	<u>Tahsili</u>	<u>Mesleği</u>	<u>Der. Yeri</u>	<u>Der. Tarihi</u>
(E.K)Emine Kahveci,	94,	O.Y. bilmiyor,	Ev hanımı,	Harput,	07.09.2003
(S.K)Sitki Kabaklı,	80,	İlkokul mezunu,	Emekli,	Elazığ,	08.02.2003

Lütfü ŞEHSUVAROĞLU

YOLDA

*BİR NOKTAYA BASMAM YÜRÜMEKTEYKEN BİR YOLDA
KİM SÖYLEDİ AŞKIN DİLİ GİRYÂN OLUR YOLDA*

*ŞOL DÜNYAYI ALSAM TUTUVERSEM ŞOL ELİMDE
KANMIŞ RUHUMUN POSTUNU SERMEK DÜŞÜ YOLDA*

*HİCRANLA YANAN BEN, SANA RÂM OLMUŞ OLAN BEN
BİR TEK BAKIŞIN KÂFİ GELİR GÖR BENİ YOLDA*

*YOLLAR NE TUZAKLAR TAŞIYOR, HİCRANLAR BİR DE
AZMETMELİ, SABRETMELİ BERK KALMAYA YOLDA*

*BEN BELKİ BU GİRDÂBI BİLMEKTEYDİM EZELDEN
ISRAR İLE EN DOĞRU BULUNSUN DOĞRU YOLDA*

İMDÂD GAZELİ

*— — — — — / — — — — — / — — — — — / — — — — —
Eyyak ki, meftûn olan kalmadı, imdâd eden olsa bâri
Elhâk, esirim ya, gamdan beni âzâd eden olsa bâri*

*Bittim, ömür bitmeden, yandım ezel gelmeden âh-u zarla
Âbâd edecekten geçtim amma, bir yâd eden olsa bâri*

*Leylâ unutmuş bizim hâtırâmızdan ne kalmışsa şimdi
Mecnûn olan bizde yâr zor, gönlü dilşâd eden olsa bâri*

*Kayzerlerin tahtlarından haberim yok ki, bahtında olsam
Hakkın ceza paydasından bizi ib'ad eden olsa bâri*

*Lütfi ya, aşkın serencâmı bırakmaz ki gitsem peşinden
Ahrette âhim, günahım için feryâd eden olsa bâri*

SANCAK GAZELİ

I

*Vâhit olanı bilsin, onda kalsın bu sancak
Şâhit olanı bilsin, onda kalsın bu sancak*

*Pejmürde dolanıp durmaz gönlü doymuş olanlar
Her kim, aya mübâşir onda kalsın bu sancak*

*Düşmez yere vurulmuş mutmain nefis bin okla
Göğsündeki al kandan Kerbelâ olsun bu sancak*

*Hak rengine bürünsün Sıbgetullah sayılsın
Olmaz ise bu mümkün çölde solsun bu sancak*

*Mecnun gibi aşır çöller melal yüzlü pinhan
Leyla ile dem a dem aşkla dolsun bu sancak*

*Dost toprağa bulansın suyla dallar ucalsın
Olmazsa vatan toprak yâda salsın bu sancak*

*Lütfi ruhunu âteş yaktı, sırrını ülkün
Ahfandaki fenâ-fid-dâvâ olsun bu sancak*

II

*Târih ona âyân, mâzî ondan mirastır
Dillerde tek izân: efsâne olsun bu sancak*

*Uğrunda ne cevâlar çekti serden geçenler
Revâ mı ellerde vîrâne olsun bu sancak*

*Eyvah ne bu uğursuz şâdıman, dilde ziyân
İz'ân mı bu; sefil, dîvâne olsun bu sancak*

*Nabzında vuruşurken cengâverler âheste
Hem mestâne he mi merdâne olsun bu sancak*

*Kavgâdan dönen atlar Şehsuvar'dan haberdir
Serden geçene can, rindâne olsun bu sancak*

III

*Toprak suya kavuşsun, feyezanelarla taşsın
Her damlada zereşan, turban olsun bu sancak*

*Ummân suya sağır, damla huzurdan donarsa
Zindanları yarıp buzkıran olsun bu sancak*

*Ardından akarak deryâya, dünyâyâ bolluk
Versin geri dönüp buğleğen olsun bu sancak*

*Aşk olsa da buhurdan gibi yıllarca tütse
Cennet kokularından ceryân olsun bu sancak*

*Meydanlara nîşan, yolda kalanlarda ferman
İlhanlara vezir, tercüman olsun bu sancak*

*Gâzî ruhuna sâbit kılınıp her savaştâ
Küffâra incek bozdağan olsun bu sancak*

*Söz servetini sunsun Şehsuvar'ın dilinde
Al sancağıma bir tamlayan olsun bu sancak*

IV

*İnsan bu! Ne me lâzım der, olur yerle yeksân
Kalkıp düştüğü yerden, toygâr olsun bu sancak*

*Hayfa ki, ne zamandır bütün yollar kapanmış
Bir yolcuya bu gün mihmandar olsun bu sancak*

*Bir kez de bana dön bir göreyim pâk yüzünde
Şahlar kıskandıran tâcîdar olsun bu sancak*

*Deryâlar ötesinden nizâmât verenden
Pişmân olup özünden buyruk alsın bu sancak*

*Kalbinde acı, vicdânında bin bir muhasip
Nefsiyle yağılıp tövbe-kâr olsun bu sancak*

*Ardından Oğuz'un burcuyla yükselsin arşa
Binsin Burak'a hey, Şehsuvar olsun bu sancak*

V
Çalsın mayayı çalsın hep kutalmış nesiller
Sağlam ve ezeli te'minat olsun bu sancak

Hodgâmlığı fedâkârlıkla örmek saâdet
Dervişlere ebedî vasiyet olsun bu sancak

Gâzî alperenlerden türbedârlar seçilsin
Zîşan, ziyafişan, ziyaret olsun bu sancak

Ehl olmayana vermezler emânet ki, el Hakk
Bir tek ehliyetten tâlimat alsın bu sancak

Beş noktasıdır aşkın, aşkın üç harfidir bu
Yâraâb! Fakiri tutsun tutsun a tutsun da sarssın

.....aşka... mûtemet kılsın bu sancak

BAHT GAZELİ

_ v v _ / _ v v _ / _ v v _ / v _ _
Aşka düşen gönlüme şevk uğramaz ahtımız yok
Nâme yazıp salmaya bir suntalı tahtımız yok

Bağrıma bastıklarım ağyar gibi oldu nâdân
Hâlimi şerh etmeğe can görgülü dostumuz yok

Her gelen eyler mola, her yolcu bulur sefâsın
Gör ki bu dergâhta bizim bir kuru postumuz yok

Ordu seferden geliyor, topçu yerinde kalmış
Üstümüz yok emretse, vermeye astımız yok

Onca günah, onca belâ, bir de bedduâ, lânet
Hak yeredir tenkidimiz, kimseye kastımız yok

Takvâ için kurduğumuz sofrada çeşnimiz çok
Kürdîli var, çargâh da var, listede rastımız yok

Çok görerek sanma bizim dünyaya meylimiz var
Lütfü lütuftur sana kör dünyada bahtımız yok

FELEK GAZELİ

*ALDI FELEK GÖNLÜMÜZDEN AŞKI VİRÂN EYLEDİ
DERDE SALIP KILDI MECNÛN, HEM PERÎŞÂN EYLEDİ*

*NEFSİLE GİRDARDI KİM, ZEVKE GİRİFTÂR OLDU HEM
GEÇTİ DÜNYALIKLA ÖMÜR VAKTİ ZİYÂN EYLEDİ*

*BİTTİ DENİZ, BİTTİ HEVES, BİTTİ YAZIK GENÇLİĞİM
BİR NİYÂZIM VARDI LÂKİN CÂNA PÎNHÂN EYLEDİ*

*KÜSTÜ GÜLLER, MOR ÇİÇEKLER SARDI HÜZÜN HER YANI
VAY Kİ GÜLİSTANI BAŞTANBAŞA TÂLÂN EYLEDİ*

*ÇÖLDE KALSAN ÇÂRESİZ BİR KATRE VERMEZLER SANA
SERVİ BÜLENDİM SENİ KİM AŞKA UMMÂN EYLEDİ*

ALPEREN KASİDESİ

*Ben de gezdim böyle sersem, böyle nâdân, böyle saz
Elde bir hiç kaldı yalnız, şimdi her şey boş avaz*

*Vakti ziyân eyledim, sandım bu hep bitmez sürer
Bir de baktım bitmiş ömrüm, vâde dolmuş göz süzer*

*Göz süzer insu melek “dünyâda sen pek zordasın
Arkadaşlar gözlüyorlar niçin hâlâ ordasın?”*

*“Çâresiz hâlâ ümit beslersin ey mestâne kul
Var saadet onda bul dünyâya dal hepten sokul”*

*Önce gitmiş yoldaşından bir haber var sen duyur
Olmayın asla fırıldak sonra kalp aşktan soğur*

*Alperenler dinlesin mestâne sazlar inlesin!
Bir yiğit çıksın; “düzenbaz hey, şu tahttan in!” desin*

*Bir mübarek çağrı dört yandan duyulsun “toplanın!”
Toplanın yekpâre kalpler zulmü boğsun, toplanın!*

*Şahlanın! Yoldaşlanın! Yol ardına düşsün senin
Şanlı millet yâdındaki duygu sensin, his senin*

*Alperenler vakti gelsin seng-i Fîrenk çatlasın
Kutlu ülkem Türkiye’ m zillet çağından atlas*

FİKRİMİN YANAN GÜLÜ

* _ _ _ / * _ _ _ / * _ _ _ / * _ . _

*Ruhum, kürsünde cûşâcûş sorar niçin suâl bana
Vakit dardır zamanım yok cevâbımdır bu hâl bana*

*Neden meydan sizindir, ben neden mahpus perîşânım
Bu hâl sandım sürüp gitmez, döner şansım yürür şânım*

*Bu yerler yer değil; gökler neden çökmez, neden inmez
Neden ey tan zaman durmaz, neden ey can o yâr gelmez*

*Ne çok sevdim ne geç buldum neden birden bu terkediş
Yarabim bendendir, senden değil sandım bu önseziş*

*Kırık kalplerde kan yokmuş, yanan gözlerde kanlı yaş
Bugün geçmiş yarın yokmuş zaman beyhûde bir telaş*

*Uzun yollarda koşturdum bitâp düştüm görmez misin
Şarâbındım senin, uykunda bir düştüm görmez misin*

*Asırlardır kölen oldum bugün yalnız değil kölen
Perîşânım uzun yıllar bugün yalnız değil ki ben*

*Zaman dursun etraf sussun okunsun şimdi her bakış
Gel ey tutkum gel ey derdim içimden çağlayan akış*

*Senin dünyandı Lütfiyâ, senin meydandı, pâyendi
Hayatından taşan mânâ, vazgeçilmez gâyendi*

*Ya bundan sonra Lütfi neyle meşgûl olsa hoş durur
Ya terkeyler, ya sabreyler; ateş gül olsa hoş durur*

BEKİR YILDIZ'IN ROMANLARINI MARKSİST EDEBİYAT KURAMI İLE OKUMA DENEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU¹

1. Bekir Yıldız Hakkında

Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışına tutunarak eserler veren, Türkler Almanyada romanı ile Almanya'ya işçi göçünü işleyen ilk romanı *Ve Zalim Ve İnanmış Ve Kerbela* romanı ile ilk Kerbela romanını yazan, Güneydoğu'yu ve köy gerçeğini edebiyata taşıyan, bugün Türk edebiyatında küçürek öykü diye bilinen, "short short story" türünün edebiyatımızda ilk örneklerini veren, (*Durukoğlu, 2012:45 vd.*) sanatta gerçeklik anlayışını "süte su katmadan yazma" olarak açıklayan, sanat gücünü "gerçekleri yoğurup dinamit haline getirme" (*Makal, 1969:9*) çabasına bağlayan Bekir Yıldız 03.03.1933 yılında Urfa'da dünyaya gelir. (*Necatigil, 1995:356*)

1951 yılında Resimli Tomurcuk (Haftalık Çocuk Gazetesi) dergisinde çocuk öyküleri yayımlayarak yazın hayatına başlayan, 1966-1984 yılları arasında yazıp yayınladığı beş roman, on yedi öykü kitabı içinde bir araya getirdiği 153 hikâye, hikâye - röportaj ve masal olarak sınıflandırılabilir hikâye ve hikâyemsi eser veren Bekir Yıldız'ın; Reşo Ağa, Kara Vagon, Kaçakçı Şahan, Sahipsizler, Evlilik Şirketi, Beyaz Türkü, Dünyadan Bir Atlı Geçti, Demir Bebek, Mahşerin İnsanları, Bozkır Gelini, Harran, Alman Ekmeği, İnsan Posası, Yaman Göç, Röportajlar, Ölümsüz Kavak, Arılar Ordusu, adlı öykü kitapları; Türkler Almanyada, Halkalı Köle, Aile Savaşları Ve Zalim Ve İnanmış Ve Kerbela, Darbe romanları, okurları ile buluşan, edebi kişiliğini oluşturan eserlerinin toplamıdır.

Romanlar da yazmasına rağmen hikâyeciliği ile şöhret kazanan, Türk edebiyatında sosyal gerçekçi / toplumcu çizgisiyle tanınan Bekir Yıldız; yukarıda sıraladığımız eserlerinde Anadolu insanının yaşamını, töreler karşısındaki tutumunu, ağa-köylü ilişkilerini, kaçakçılığı, kan davasını, eşkıyalığı, kırsal kesimden büyük kentlere ve Almanya'ya çalışmaya giden insanların bunalımını / kültürel çatışmalarını ve evlilik kurumunun çarpık yönlerini, feodalizmi, emperyalizmi, kapitalizmi, sosyalizmi, vb. konuları işlemiştir. Eserlerine kendi yaşamından kesitler eklemiş, sansürsüz gerçekçilik ilkesiyle yazmıştır.

---

¹.İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü Öğretim Üyesi, sdurukoglu@gmail.com

Türk edebiyatında soyadındaki yıldız gibi parlayan Bekir Yıldız, yazdıklarını taçlandıran çeşitli ödüller de almıştır. Yayımlanmamış öykülerden meydana gelen “Kara Vagon”la 1969’da öykü dalında May Edebiyat Ödülü’nü alan Yıldız, “Kaçakçı Şahan” adlı öykü ile 1971 Sait Faik Hikâye Armağanı’nı Bilge Karasu ile paylaşır. “Darbe” adlı romanı, 1990 Milliyet Yayınları Roman Yarışması’nda birincilik ödülünü, “Allah’ın Gölgesinde Koşanlar” adlı röportajı 1991 Yunus Nadi Röportaj Ödülü’nü almıştır.

Kaçakçı Şahan adlı hikâye bir filme de ilham kaynağı ve malzeme olur ancak yazarı ve eseri anılmaz. Bekir Yıldız’ın ağzından hadisenin aslı şudur: “*Beni üzen Yılmaz Güney’in Yol filminde Kaçakçı Şahan’ın ve Bedrana’nın izinsizce kullanılmış olmasıdır. O zaman Yılmaz Güney yurt dışındaydı. Şimdi de öldü. Ama senaryo çalışmasında bulunanlar, hikâyemi çalanlar hayatta.*” (Sezer, 1998:2) Henüz miri malı olmamış bu eserlerin izinsiz ve atıfsız kullanılması önce fikir ve sanat eserleri ile ilgili yasalarla sonrasında insanlıkla bağdaşmaz.

Sahipsizler adlı hikâye kitabında yer alan Üç Yoldaş adlı hikâye bir filme, bir tarafından esin kaynağı ve malzeme olmuştur: “*Yeri gelmişken Yılmaz Güney’in Baba isimli filminin o unutulmaz ilk 20 dakikasının ‘Üç Yoldaş’tan ayarlanmış olduğunu belirtelim.*” (Ergün, 1975:68)

Darbe adlı roman aynı adla beyaz perdeye de uyarlanmıştır. 1990 yılında çekilen, “*12 Eylül döneminde yüzünü plastik bir ameliyatla değiştirip ‘pişmanlık’ yasasından yararlanan bir itiraflının öyküsü.*” cümleleri ile konusu özetlenen filmin senarize edilmesine Haşmet Zeybek katkıda bulunmuş yönetmenliğini Ümit Efekan üstlenmiş; oyuncular kadrosunu Bülent Bilgiç, Nilgün Akçaoğlu, Nergis Cansevdi, Metin Serezli, Kadir İnanır oluşturmuştur. Drama türüne dâhil edilen filmin yapımcı firması ise Tuğçe Film’dir.

Yine Halkalı Köle romanı 1986 yılında Ümit Efekan tarafından sinemaya da uyarlanmıştır. Karısı (Zuhal Olcay) ve sevgilisi (Melike Zobu) arasında bocalayan bir yazarın (Tarık Akan) öyküsü olarak özetlenen filmin senarize edilmesini Haşmet Zeybek ve Ümit Efekan üstlenmiştir. Halis Şenol’un yapımcı olduğu filmin müzikleri Cahit Berkay tarafından yapılmıştır. Filmin belirgin karakterlerini Tarık Akan, Zuhal Olcay, Menderes Samancılar, Melike Zobu, Ferdi Altuner canlandırmıştır. Sinemanın büyüdü elinin de değdiği bu roman, sergüzeştinden anlaşıldığı kadarıyla bugün için olmasa bile yazıldığı ve revaçta olduğu zamanlar için bir fenomen haline gelmiştir.

Vedat Türkali tarafından senarize edilen ve konusu “*Yaşadığı çevrenin geleneklerine uyup intihar etmek zorunda bırakılan bir köy kızının aşk öyküsü...*” cümlesiyle tanıtılan Bekir Yıldız’ın Bedrana adlı hikâyesi, aynı adla, Süreyya Duru’nun yönetmenliğinde; İhsan Yüce, Perihan Savaş, Aytaç Arman, Sırrı Elitaş, Tuncer Necmioğlu, Talat Gözbak, Sabahat Işık, Esin Karakaya’dan oluşan oyuncu kadrosuyla, 1974’te sinemaya uyarlanmıştır. Bedrana filmi, Çekoslovakya’da Karlovy Vary Uluslararası Film Şenliği’nde

“1974 CİDALAC Ödülü”nü kazanmış, aynı yıl Antalya Film Şenliği’nde “Gümüş Portakal” almıştır.

Yine Vedat Türklü tarafından senarize edilen ve konusu “*Anadolu’nun başlıca sorunlarından olan ağalık ve kaçakçılık üzerine yapılmış Türk sinemasının yüz akı filmlerinden bir tanesi...*” cümlesiyle tanıtılan Bekir Yıldız’ın Kara Çarşaf Gelin adlı hikâyesi; aynı adla, Süreyya Duru’nun yönetmenliğinde; İhsan Yüce, Menderes Samancılar, Aliye Rona, Aytaç Arman, Hüseyin Peyda, Sırrı Elitaş, Semra Özdamar, Hakan Balamir, Sabahat Işık, Zülfikar Divani, Rengin Arda’dan oluşan oyuncu kadrosuyla, 1976 yılında sinemaya uyarlanmış, 14. Antalya Film Festivali’nde En İyi Film Ödülü’nü almıştır. (*Durukoğlu, 2012:78 vd.*)

Hayatını romanlaştıran, hayatından birkaç roman çıkaran Bekir Yıldız’ın, Marksizm, sosyalizm, komünizm, işçi - köylü sınıfı ve sorunları ile kapitalizm ve düzen eleştirisi üzerine yazdığı, yer yer otobiyografik karakterli, yazarın hayatı ile birebir koşutluklar barındıran romanları Türkler Almanya’da, Halkalı Köle ile bu romanın devamı olan Aile Savaşları ve Darbe adlı romanlarıdır. Bu dört romanı Marksist edebiyat kuramına göre okuyup incelemeden önce kısaca tanıtmamız yararlı olacaktır. Romanlardan yapılan alıntılarda, romanların kısaltmalarını (TA, HK, AS, DR), kaynakçada yine yazar adını kullanmayı tercih ettik.

2. Türkler Almanya’da Romanının

Yazılış ve Yayınlanış Süreci ile İsim İçerik İlişkisi

Hikâyeciliği 1951 yılına kadar giden Bekir Yıldız, ilk romanı olan “Türkler Almanya’da”yı, bir matbaa makinesi almak isteğiyle 1962 yılında gittiği Almanya’dan, 1966 yılına denk gelen yurda dönüşünde yazar ve Almanya’daki dört yıllık işçiliğinin emeği ile aldığı kendi matbaasında, Asya Matbaası’nda dizer, basar, dört yıllık Almanya deneyimlerinden, gözlemlerinden, izlenimlerinden, duygularından süzdüğü içerikle, beğenileceği, çok satacağı / okunacağı gibi büyük umutlarla okura sunar. Zamanının ruhunu yakalamak, şok niteliğindeki aydınlanmalarının, yaşadıklarının kaydını tutmak, Türkiye ve Almanya arasında karşılaştırmalar yapmak, yaşadıklarından öğrendiklerini paylaşmak ve bir ölçüde yazarlık içgüdüsünü tatmin, ruhundaki yazarı avutmak için kaleme aldığı **Türkler Almanya’da** romanına ilgi gösterilmeyişi yazarı derin bir hayal kırıklığına da sürükler.

Romanın esinleniş, yazılış ve yayınlanış sürecinde yaşananları Bekir Yıldız, “*Yazma eğilimini nasıl duydun?*” sorusuna cevaben şu sözlerle özetler: “*Almanya’da dört yıl çalıştım. İlk darbeyi bir Alman’dan yedim. Sigara istedi benden. Verdim. Sekiz pfenning verdi. Almadım bir Asyalı olarak. Ama sekiz pfenning kaybediyorsun, dedi. Sekiz pfenning kaybediyorum ya, bir arkadaş kazanıyorum, dedim. Omzuma vurarak, arkadaş kazanmak, arkadaş kazanmak, diye öyle bir güldü ki, neredeyse düşüp bayılacaktı. İkinci şaşkın-*

lığı, otomasyon yöntemiyle çalışan fabrikada geçirdim. Yürüyordu bant. Her şey yürüyordu Almanya'da. Harran bozkırının durağanlığına inat olsun diye yürüyordu her şey...

*Ben de yürümeliydim. Ben de değişmeliydim. En azından değişik olanları anlatmalıydim. Uzaydan, yeni bir dünyadan haberler vardı bende, 1962 yılında Türkiye'ye döndüğümde. İlk kitabımı bu yıl yazdım. Kapışılacağını sanıyordum yayımlanır yayımlanmaz. Kurşun kalıpları günlerce dağıtmadım ikinci baskı aralıksız yapılabilsin diye. Türkiye'yi kurtaracaktım yazdıklarım. Bunun böyle olacağına yürekten inanıyordum. Sonunda **Türkler Almanya'da**'yı depodan alıp eve getirdim. Kitaplardan bir dösşek yapıldı. Pahalı bir dösşektir bu. Üzerinde uyuyordum bazı geceler. Belki de kitapların üstünde kuluçkaya yatıyordum.” (Yıldız; 2006:64)*

Alıntıda, yazarın ağzından çıkmış gözükten 1962 rakamı sehven söylenmiş ya da yazılmış olmalıdır zira yazarın Almanya'ya gidiş yılı olan bu rakama, dış kapağına “*Almanyada Yaşanmış Dört Yılın Romanı*” açılımını da düşüğü “**Türkler Almanyada**” romanının yayınlanış tarihi için dört yıl daha eklemek gerekmektedir. Kitabın kimliğini teşhir ve teşhis eden ve yazarca düşülen “*KİTABIMI YURT DIŞINDA ÇALIŞAN TÜRK İŞÇİLERİNE İTHAF EDİYORUM.*” notu da bir diğer yöneliş cümlesidir ve metne duygusal bir boyut ile değer ekler. İncelememize kaynaklık eden kitabın künyesi de 1966 tarihlidir ve kitabın bugün itibarıyla elimizde yeni tarihli bir baskısı yoktur. Bu durum romanın fazlaca okunmadığının ve talep edilmediğinin bir diğer somut göstergesidir.

Yıldız, hayat ve yazarlık tecrübesinin daha da genişlediğı ve eserin okunmayışından gelen şoku atlattığı yıllardan sonra, bir soruşturmada, bu romanı için şöyle bir değerlendirme de yapacaktır: “*Gördüklerimi, bildiklerimi yazarsam çok şeyi kurtarabileceğimi sanmıştım bu kitabımla. Ama kökü, gövdesi kapitalizmin eline geçmiş bir ağacın dalını, yaprağını anlatmanın önemli bir şey olmadığını anlıyorum bugün.*” (Yeni a D., 1972:10; YZİ; 2006:18)

Bu cümleler; yazarın, romanının yüzeyselliğine, ilgi görmeyişine dönük bir itirafı olarak da anlaşılmalıdır, kanımca... Yine de bu başarısızlık bir içe kapanma, kabuğuna çekilme etkisi göstermemiş, aksine “yenilgi yenilgi büyüyen zafere” giden yola döşenen taşlardan biri olarak bu roman denemesi yazarı, **derviş** sabrı ve **karınca** çalışkanlığı ile başka romanlara, başka li-manlara, başka anlatılara yelken açmaktan alıkoyamamıştır.

Bekir Yıldız'ın ilk romanına isim koymak için çok zahmete girdiğı söylenemez. **Türkler Almanyada** başlığını seçerek yazarın, romanın konusu ile dolaylı, sembolik, derin ilişkiler kuracak, üzerinde düşünölmüş bir isim dedirtecek bir tercihte bulunmadığı görülür. İsim olabildiğince sığ ve düz bir isimdir. Örneğın “Almanya'nın Yolları Taştan” gibi bir isim bile daha folklorik ve ilginç gözükebilirdi. Yazarın neden böylesine bir arayışa yönelme-

diğinin yanıtı, anlattıklarının anıları olması ve salt gerçekliğe dayanması olmalıdır.

İsim, içerik, yazar, başkarakter, kurgu ve gerçek dünya arasında metaforik ya da alegorik değil doğrudan var olan bir ilişkiye yaslanarak romanın ortaya çıkışına yazarının 1972 yılında **Yeni a dergisi**'ne “-Almanya'ya ne zaman, ne yapmak için ve hangi umutlarla gittiniz?” sorusuna cevap olarak yaptığı şu açıklama da ışık tutmaktadır: “-On yıl önceydi. Soyumdan hiç kimse turist pasaportu alamamıştı. Ama işçi pasaportu verilmeye başlanmıştı o yıllar. Üzerinde ‘Avrupa Konseyi Üyesine Mahsus’ yazılı bir **işçi pasaportu**du bu. İki diploma sunmuştum kuruma. Ama, bir yararı olmadı bunun. Mesleği, hatta okuyup-yazması olmayanlarla postalandım Almanya'ya. Herhangi bir ayrıma gerek olmadığını bilmecesini yıllar sonra öğrenebilmişim ama.

Neler umut ettiğime gelince: Yarınımdan emin olabilmekti sadece. Yaşama biçiminin şöyle ya da böyle olması ilgilendirmiyordu beni.” (Yıldız; 2006:16)

Bu röportaj, Türk devleti 500.000'inci işçiyi de Almanya'ya uğurladıktan sonra yapılmıştır. Türkler o zamanlar için binlerle ama bu zamanlar için milyonlarla ifade edilebilecek sayılarla Almanya'da, Avrupa'da hatta her yerdedir. Yazar bu denli gerçek bir **sosyolojik** olguyu, bütün çıplaklığı, yalnlığı ile vermek istediğinden olsa gerek başlıkla oynamamış; tarihin ortaya çıkardığı göçün adını, kitabının kapağına taşımayı yeterli görmüştür.

3. Halkalı Köle Romanının Yazılış ve Yayınlanış

Süreci ile İsim İçerik İlişkisi

Yazarın ikinci roman denemesi Halkalı Köle romanının yazımı, Bekir Yıldız'ın hayatının en çalkantılı ve karmaşık yıllarını yaşadığı, tarih ve takvim dilimlerine denk düşer. Yazarın damadı Ali Uğur ile 11.02.2002 tarihinde yapılan bir röportajda, romanın yazılış yılları ve roman karakterlerinin gerçek hayattaki karşılıkları üzerine şu açıklamalar yapılmıştır: “1978-79'lu yıllarda Oya Hanım'la birlikte oluyor. Dört sene, eski karısı Güler Hanım'la boşanma davaları sürüyor. İşte bu süreç dahilinde -filmi de çekilmiş olan- Halkalı Köle adlı romanı vücuda gelir. Bunda boşanma, aile, çocuklarla ilgili dramları anlatır.” (Cihangiroğlu, 2003:67)

Bekir Yıldız, çeyrek yüzyıl süren ve son demlerinde anlaşmazlığın ay-yuka çıktığı evliliğini, boşanma ile bitirmek istediğinde, eşinin şiddetli muhalefeti ile karşılaşır ve yasalar tarafların karşılıklı onayını, olurlarını, anlaşmalarını şart koştuğu için uzun süren, yorucu ve yıpratıcı mahkeme safahatı ve duruşmalar zinciri başlar. Dört yıl süren boşanma savaşının sonunda Bekir Yıldız'ın; Reşo Ağa, Harran, Beyaz Türkü, Alman Ekmeği, Evlilik Şirketi ve Demir Bebek adlı altı kitabının telif hakkını, kırk yıl süreyle, ilk eşi Güler Hanıma bırakması suretiyle anlaşma sağlanır ve boşanma gerçekleşir.

Hâlihazırda sevgilisi olan, istikbalde ikinci eşi olacak Oya Hanım ise Yıldız'a kitaplarının telif hakkını vermemesini, her türlü toplumsal baskıya direnebileceğini, ilişkilerini boşanmadan da sürdürebileceğini söyleyerek açık çek vermesine, Yıldız'ın elini rahatlatmasına, manevra alanını genişletmesine rağmen arada sevgi ve saygının bittiği bir evliliği kağıt üzerinde de olsa devam ettirmeye tahammülü kalmayan, işi biraz da inada bindiren Yıldız, kendisine çok zor gelse, acı da verse bu altı kitabının telif hakkının kırk yıl süreyle nafaka olarak verilmesini kabul eder. Yaşadığı, yıprandığı ağır sorunlar ve hız kesmeyen haksızlıklar karşısında öfkelenen Yıldız, evlilik kurumunu ve kendince çarpık bulduğu yasaları eleştirmek amacıyla bu yıllardan bakiye içerikle oluşan Halkalı Köle romanını tamamlar ve Yazko Yayınlarından çıkan ilk baskıyı 1980 yılında okurla buluşturur.

Halkalı Köle'nin incelememize kaynaklık eden baskısı Nisan 2006 yılında İskele Yayıncılık'ın yaptığı en yeni baskıdır. Yazko Yayınlarından 1982 yılında çıkan dördüncü baskının arka kapağında, yazarının kendi ağzından romanın oluşum sürecine dair şu açıklama yer alır: *“Bir süre önce uzaklarda sandığım ölümün, yanı başımda dolandığı duygusuna kapıldım. Öyleyse dedim kendi kendime, şu son yıllarda başına gelenleri neden yazmıyorsun açık? Kanımla derime yazarcasına yazdım bu romanı. Açıkçası, sevgiyi değil sevgisizliği anlatabildim daha çok. Bu benim değil, olsa olsa düzenin kusuru. Kusurda anlaşabilirsek, gerçek sevgiye doğru yiğitçe çıkabiliriz yola. Korkaklar, otursunlar oturdukları yerde...”*

Konunun hep güncel kalan, evrensel olan bir konu olması ve bizzat yazarının başından geçenlere dayanması, romana ilgiyi sıcak tutar ve eser çok sattığı ve dolayısıyla çok okunduğu için epeyce basılır. Yıldız bu romanıyla belki de ve biraz da özel yaşamını tüm ayrıntılarıyla aktardığı için, sık sık baskı tazelediği yıllar boyunca edebiyat dünyasının hatta magazin basınının ilgi odağı olmuştur. Çünkü evlilik kurumunu bu denli acımasızca yargılayan bir yazarın boşandıktan hemen sonra, âdeta nispet yapar ve intikam alırcasına, kendisiyle çelişme pahasına ikinci evliliğini yapması insanların eleştiri oklarını yaylarına yerleştirmelerine ve sağa sola göndermelerine neden olmuştur.

Anı roman diyebileceğimiz bir türü okşayan, otobiyografik karakterli bu romanında Yıldız, neleri anlatmak istediğiyle ilgili olarak ise şunları söylemiştir: *“Halkalı Köle’de aile kurumunu, bireylerinin ne denli zincire vurulduğunu anlatmaya çalışmışım, son romanımda (Aile Savaşları) ise bu zincirlerin ne pahasına kırıldığını anlatıyorum.”* (Yıldız, 1984:93)

Halkalı Köle ismiyle kim-ler-in kastedildiği, kitap henüz okunmadan, muhtelif baskılarda hep korunmuş, bir el resminin yüzük parmağında belirginleşen evlilik halkası kompozisyonu içinde, kapak resminin yönlendirmesiyle sezdirilmeye çalışılır. Kapak resminde bulunan **alyans** “romanın içine gizlenmiş ya da gizlenmesi gereken yapısal şifrelemeye ait şifre çözücüler

olarak kapakta yerini” (Arslan, 2011:58) almıştır. Bu **şifre** sembolü devamında kitap okunduğunda, içeriğin yönlendirmeleri ile birleşerek, evlilik bağının insanları köleliğe ittiği iletisini başarıyla temsil eder. Özgün bir bağdaştırma yapan yazar, evlilik yüzüğünü kölelik halkasına, bu yüzüğü takan herkesi de halkalı kölelere benzetir.

İsimle içeriğin doğrudan kurduğu ilişki ve uyum, yazarın başlık seçimindeki isabet ve maharetini ortaya koyar ve güçlü bir **istiare** / ödünçleme örneği ortaya çıkar. Ucuna zincir bağlanan halkalar, yüzyıllarca kölelerin en belirgin nişanesi olmuştur. Bugün burunlarına, kulaklarına, kollarına, ayaklarına takılan kocaman halkalar taşımaya da insanlar, modern zamanların görece değişken olabilen kölelik sembolleri, (romanda **evlilik yüzüğü**) yine de eski şekilleri ile benzerlik taşırlar. Esasen “*kölelik insan zincirlenmiş olduğunda değil, hareket edebildiği hatta kaçabildiği zaman bir iktidar ilişkisidir.*” (Foucault, 2000:75)

Görünmeyen bir bağ olan evlilik, bir **yüzük** / **halka** ile görünür hale gelir ve zamanla insanlar o yüzüğün değil, o yüzükler insanların efendisi, insanlar da köle haline gelirler. Efendiler buyurgandır ve özgürlüğünüzü çiğneme pahasına mutlak itaat isterler...

4. Aile Savaşları Romanının Yazılış ve Yayınlanış Süreci ile İsim İçerik İlişkisi

Halkalı Köle romanının kişi, zaman, mekân, olay örgüsü, otobiyografik karakter eşleşmeleri ile devamı niteliğindeki ve yazarımızın üçüncü romanı olan Aile Savaşları; ilk baskısını 1984 yılında yapmıştır. Bekir Yıldız’ın dostu ve okuyucusu olan Sıtkı Altuner ile 15.02.2002’de yapılan bir röportaj, Aile Savaşları’nın oluşum, okunma ve tutunma sürecine ışık tutacak ayrıntılar içerir: “1985’ten sonra Türkiye gerçeklerinin değişmesi, doğal olarak bazı sanatçıların düşmesine neden oldu. Belki de hem bunun etkisi hem de ailevi durumlar, Bekir Yıldız’ın bu romanlarının oluşmasına zemin hazırladı. Bu da onun son yıllarının pek de huzurlu olmadığını gösteriyordu. Hele ‘Aile Savaşları’ tamamen polemiktir. Bu, karısı ve kendisidir diyebiliriz. Eski karısını boşamıştı. Son gördüğümde karamsar ve yıkık bir haldeydi...” (Cihangiroğlu, 2003:67) Tanpınar’ın Huzur adlı romanı, Mehmet Kaplan’ın incelemesinde kullandığı başlığa göre bir huzursuzluğun romanıdır. Aile Savaşları’nın oluşum süreci de bir huzursuzluğun romanı olmasını anlamayı kolaylaştıracak gerçekliklere dayanır.

Roman, aile kurumu kadar ailenin açılımı olan kadın erkek ilişkilerini de irdelediği için, edebiyat dünyasında olduğu kadar basın yayın dünyasında da ilgi uyandırır. Zamanın kadın dergileri bile Bekir Yıldız’la röportajlar yaparlar. Bir kadın dergisi, Aile Savaşları’nı okurlarına şu içerikle duyurur ve değerlendirir: “*Ve bugün, yine tüm gözler Bekir Yıldız’a ve son romanı Aile Savaşları’na çevrildi... Çünkü, bu kez yazar çalışan, üreten bir kadının so-*

runlarına eğiliyor. Erkek gözüyle, erkek anlatımıyla çalışan kadını kendi objektifinden dile getiriyor... Romanı okuyan, Bekir Yıldız'ın özel yaşamını yansıttığını düşünüyor ve çeşitli varsayımlarda bulunuyordu...” (Gülgün, 1982:46-47) Bu örnek, romanın geniş kesimlere ulaştığını hatta magazin dünyası ile bile ilişkiler kurduğunu gösteren bir örnektir.

Yazarın şahsi değerlendirmelerine başvuracak olursak, Hürriyet Gösteri’de yayınlanan bir röportajda, Bekir Yıldız, hakkında söylenenlere ve ortada dolaşan savlara da cevap olacak şekilde, romanı için şu değerlendirmeyi yapar: *“Bir bakıma Halkalı Köle'nin devamı olan Aile Savaşları'nda, yeni yayımlanan kitap-romanımda da bu kez kadının kişiliğine doğru yürümesini anlattım. Bu iki romanın birinde erkeğin, ötekinde kadının kişiliklerine doğru yürümelerinden, benim ikinci evlilikte de değiştiğim sonucu çıkarılabilir.”* (Demirtepe, 1984:93) Bu açıklamalardan Bekir Yıldız'ın bir karakter romanı yazdığı, ya da yazmak istediği sonucu çıkarılabilir ama romanın bütünlüğü bu savı sallantıda bırakır. Her iki romanın da başkarakteri kendisidir çünkü. Kişiliğine yürüyen kadın bile başkarakterin gölgesinde kalarak yapabilir bu işi...

Bekir Yıldız, Aile Savaşları'nda ufkunu, bütün eserlerinin oluşumuna ışık tutacak şekilde genişletir ve okurlarına, eserlerini yazarken bulunduğu haleti ruhiyeyi açıklamaya çalışır. Sanatta yaratmanın güçlüğünü ve Tanrısalığını anlatmak için doğum örneğinden yararlanır. Kadın rahmi, içine düşen tohumu can vererek, kadını yarı Tanrı bir varlığa dönüştürür. Bu canlılığın gelişimi ve doğumundaki sancılar ise bu yaratıcılığın bedelidir. Aile Savaşları'nda Bekir Yıldız, eserlerinin ortaya çıkış süreci ile ilişkili benzer bir yaklaşımı benimser ve günceller: *“Gelin, hepimiz topluşın çevremde. Hepiniz benim çocuklarımsınız. Yaratıldığınız günleri, geceleri anımsayın. Yaratıktan sonra, loğusa kadınlar gibi hasta olduğumu anımsayın.”* (AS, 2006:53) Bir bedene can veren kadınının, çıktığı zorlu sürecin sonrasında kendine geldiği, kendini topladığı dönemdir loğusalık dönemi. Bekir Yıldız da özelde bu genelde ise tüm eserlerinin ortaya çıkışını bir doğuma, biraz daha iyileştirirsek bütün evreleri benzeşen kutlu bir doğuma benzeter.

“Başlangıçta söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı.”, (www.christiananswers) diye başlar bir kutsal kitap. Romanlar, hikâyeler ve diğerleri, sözlerin kitabıdır ve bu sözler, ilk sözler olmadığı gibi son sözler de değildir. Evlilik Kabe'sinin etrafını tavaf eden; Evlilik Şirketi, Halkalı Köle ve Aile Savaşları eserlerinin ardından yeni yapıtlarınızda evliliği ve aile kurumunu tartışmayı sürdüreceksiniz, sorusuna muhatap olan Bekir Yıldız, hiçbir sözün son söz olmadığına bilincinde bir yazar olarak cevap verecektir: *“Evet... Çünkü hala evlilik ve aile kurumları üstüne son sözümü söylemiş değilim.”* (Gülgün, 1982:129) Yazarlar için son sözü söyleme olanağı son nefesi vermekle tükenir, ortadan kalkar. Son söz söylenmemiş ve söylenemeyecek sözdür:

**“Ölecek miyim tam da söyleyecek çağımda
Söylenmedik cümlelerin hasreti dudağımda”** (Kısakürek, 2004:112)

Aile Savaşları romanının isim içerik ilişkisinin izleri romanın satır aralarında sürülebilir: “*İkimiz arasında bir savaş mı vardı? Ne zaman, neden başlamıştı bu savaş?*” (AS, 2006:67) Bu savaş İslam inancına göre Ademle Havva’dan, Musevilik inancına göre Ademle Lilith’ten kalan bir savaştır. Erkek ve kadın cinsinin yazgısı savaşmak ve sevişmektir. Bu iki eylem arasında kurulan denge, mutlu birliktelikleri; bozulan denge mutsuz birliktelikleri çoğaltır.

Savaş; ölme, öldürme, çatışma, vuruşma, çarpışma, yakma, yıkma ve özellikle toplamda zarar verme ve/veya üstünlük kurma amacıyla yapılır. Bir **savaştan** hem kazanan hem kaybeden taraf, değişik ölçekte zararlar görerek çıkar. Tamlamayı oluşturan her iki kelimenin de gerçek anlamlara yaslandığı romanımız **Aile Savaşları**’nda, her savaşın yol açacağı türden tahribatlarla yıpranan, yaralanan başkarakter, bin bir ayrıntının birleştiği yaptırımlarla yarı **sayrı**, yarı deli bir kişiliğe zorlanır. Özellikle derin düşünen, içinden konuşan, yazan çizen insanlar için hayat, delirmek hakkını elde bulundurmakla eşdeğer hale gelebilir: “*Bonolar... Çekler... Hisse senetleri... Ciolar... Bilançolar... Permiler... Dövizler... Vade... Hululü vade... Ödeyecek... Kefil... Pullar... İmzalar, imzalar... Mahkeme... Mahkemeleri... İşlenmiş faizlerin toplamı... Nafaka... Nafaka... Nafakasınız siz, diye bağıryorum. Nalçacılar, Barutçu Maholar...*” (AS, 2006:59)

Başkarakter; ilk karısı ile çeyrek yüzyıllık evliliğinde mutsuz olmuş, boşanmak isteyince de uzun mahkeme süreçlerine katlanmak ve eserlerinin yarısına mal olan nafaka ödemek zorunda kalmış, ilk savaştan maddi manevi yaralarla, kayıplarla çıkmıştır. Alıntıdaki mahkeme, nafaka ve hikâye adları, ilk savaşın kaybedilen **cepheleri** ve ganimetleridir.

Güç bela boşanabilen başkarakter, uzatmalı sevgilisi ile hemen evlenmiş ancak bankacı ve çalışan kadın olan ikinci eşi ile arasına alıntıdaki banka terimlerinden başlayan, uzun mesai saatleri, paragöz patronlar ve en son da **hamilelik** ile bir çocuk girmiştir. İkinci karısı doğurmak ister, başkarakterin isteksizliğini görünce kürtaj olabileceğini söyler ve kararı kocasına bırakır. Bu durum eşler arasında var olan sinir harbinin, psikolojik savaşın kat sayılarını sonsuza doğru genişletir.

Savaş kızıymıştır. İkinci eş, kocasının ikircikli ve katlanılmaz tutumlarına dayanamayıp, kendi başına **kürtaj** olur. Erkeğin utkusu, kadının yenilmişliği gibi gözükken bu durum bir son değil, başka bir sonun başlangıcıdır. Kadın, annelik hakkına saygı duymayan, hayallerini yıkan eşini, evini geçici de olsa, büyük bir kararlılıkla, yüreğinde kalıcı izlerle terk eder. Savaştan hem erkek, hem kadın, hem doğmamış çocukları hem de aile kurumu yenilgiyle çıkar. Ortada büyük bir **yıkım** vardır.

Daha yakından bakılırsa romanın adı Aile Savaşları'dır. Addaki çokluk eki, aynı erkekle iki farklı kadın arasında kurulan iki ailenin savaşlarını anlatır ve bu savaşlardan iki taraf da zarar görse de hep erkek karakter ezik ve yenik çıkar. Her cepheden ağır yenilgiler alır, eşleri ve çocukları tarafından terk edilip dışlanır, yaşlı, yalnız, daha yoksul ve yaralı bir adam olarak bulur kendini.

Ernest Hemingway'in **Silahlara Veda** romanı düşünce unsuru bağlamında ve geri planda, savaşın insanlık için ne büyük yıkımlara yol açtığını anlatmak ve düşündürmek için kaleme alınmıştır. **Aile Savaşları** da kitlesel değil, bireysel savaşların da taraflar için ne kadar yıkıcı olabileceğini gözler önüne serer. Aile Savaşları sonucunda iki aile dağılmış, bireyler farklı yörengelere, gezegenlere, kendi karanlık ve yalnız dünyalarına savrulmuşlardır... Savaşmayın sevişin diyen insanların dileği gerçekleşseydi, en azından savaştığı kadar sevişebilseydi insanlar, bunca yıkım, yara bere ve harabe ortaya çıkmazdı. Roman, kurduğu isim içerik ilişkisi ile bizi kısya ve hisse arasında gidip gelmeye zorlar.

İlk evliliğinin yıkıntıları üzerine yeni bir evlilik kurmak isteyen başkaraktere hâlihazırdaki sevgilisi ve müstakbel eşi, isim içerik ilişkisi bağlamında hatırlatmalarda ve tavsiyelerde bulunur: "*Henüz kurtulabildiğin bir kargaşanın üzerinden zaman geçsin biraz. Durulsun, sarılsın savaş sonrasının acıları. Oysa sen, soluk almadan yeni bir savaşı başlatmak istiyorsun, anladığım.*" (AS, 2006:73) Alışmış kudurmuştan beterdir derler Türk kültüründe.. Başkarakter ilk karısıyla, **Aile Savaşları**'nın çiraklık devresini tamamlamış, ikinci karısı ile de kalfalık devresini selamlamak, fena halde savaşmak ve hatta sevişmek istemektedir, sevgilisinin frene basmasına rağmen fazla aceleci oluşu biraz da bundandır... Psikanalistlere göre içinde savaşma duygusu olmayan insanın sevişme duygusu da olmaz. İki duygu birbirinin tetikleyicisi, ateşleyicisidir ve her zaman birbirine muhtaçtır.

Aile Savaşları, aile kurumunun içinde kaldıkça bitmez. Bitmesi için taraflardan yorulanı, zorlananı meydanı terk etmelidir. Nitekim romanda ikinci evliliğin ve ikinci ailenin doğurduğu savaştan kimin çekileceği, romanın sonlarına doğru sezilmeye başlar: "*Korkuyorum. Bıktım da hani, savaşır-casına yaşamaktan. Çalışırken verdiğim savaşım yetmiyormuş gibi...*" (AS, 2006:8) Ayrılığın işaret fişeklerinden biri olan bu sözler, başkarakterin ikinci karısına aittir. Bıkkınlık, beraberinde yorgunluk ve isteksizliği de taşıyan bir duygudur. Savaş insanı yorar, bıktırır, yıpratır. Üstelik bu kadın karakter, çalışan bir kadındır; işte ayrı, evde ayrı, birden çok cephede savaşmak onu iki kere yorar.

Dış dünyaya, sokaklara bakan başkarakter, psikologların yansıtma / projeksiyon yöntemi dediği yönelişle, kendi duygularını, düşüncelerini, koşullarını dışlaştırır. Okur bir kez daha isim içerik ilişkisi üzerinde düşünmeye zorlanır: "*İşte dışarı... Karmakarışık... Barut kokuyordur hava... Savaşı-*

yor dünya... Aile içi savaş sürdükçe, savaşacak dünya...” (AS, 2006:116) Başkaraktere göre, kan, barut, gözyaşı, sefalet ve acı doludur dünya çünkü savaşın bakiyesi her coğrafyada aşağı yukarı bunlardır.

5. Darbe Romanının Yazılış ve Yayınlanış Süreci ile İsim İçerik İlişkisi

Yakın tarihi, **12 Eylül 1980** askeri darbesini, nedenlerini, sonuçlarını ve sonrasını konu aldığı için adı **Darbe** olan roman, ilk baskısını 1989 yılında yapmıştır. Darbe, işkence, özgürlük, demokrasi, örgütlenme, hak, adalet, sömürü, emek vs. kavramların üzerine oturan roman, sosyalizmin çökmeye yüz tuttuğu yılların psikolojisiyle yazılmıştır. Aynı yazarın kaleminden çıkmasına rağmen, öncülü olan diğer romanlar kadar çok okunmayan ve basılmayan romanın takip edebildiğimiz baskıları şunlardır:

ROMAN ADI	YAYIN YILI	YAYIN EVİ
DARBE	1989 (Birinci Baskı)	Cem Yayınevi
	1990 (İkinci Baskı)	Cem Yayınevi
	1997	DD Yayınları
	2006	İskele Yayıncılık

Yukarıdaki liste ve çetele bize romanın basıldığı yıl ve sonrası itibarıyla büyük bir ilgi görmediğini, bunun nedeni olarak da Bekir Yıldız'ın gördüğü ilgiyi ve popülaritesini kaybettiği sonucuna götürür. Yine de yirmi iki yıl içinde dört baskının olması, sınırlı da olsa Bekir Yıldız'ı okuyan ve eserlerinin yeni baskılarını talep eden bir kitlenin varlığını ortaya koyar. Çalışmamıza kaynaklık eden baskı en yeni, en son baskı olan **İskele Yayıncılık**'ın yaptığı baskıdır.

Darbe romanını; Vedat Günyol, Oktay Akbal, Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Şükran Kurdakul, İlhami Soysal, Hikmet Altınkaynak'tan oluşan seçici kurul; 1989'da yayınlanmış olan romanlar arasında, en gerçekçi ve en güzel yapıt olduğu için oybirliği ile **“1990 Milliyet Yayınları Roman Ödülü”**ne değer görür.

Yine roman aynı adla **beyaz perdeye** de uyarlanmıştır. 1990 yılında çekilen, **“12 Eylül döneminde yüzünü plastik bir ameliyatla değiştirip 'pişmanlık' yarasından yararlanan bir itiraflının öyküsü.”** cümleleri ile konusu özetlenen filmin senarize edilmesine Haşmet Zeybek katkıda bulunmuş, yönetmenliğini Ümit Efekan üstlenmiş; oyuncular kadrosunu Bülent Bilgiç, Nilgün Akçaoğlu, Nergis Cansevdi, Metin Serezli, **Kadir İnanır** oluşturmuştur. Drama türüne dâhil edilen filmin yapımcı firması ise Tuğçe Film'dir.

Yazarın beşinci ve son denemesi olan **Darbe** romanının ismi ile içeriği arasında doğrusal ilişkiler olduğunu görürüz. Dolaylamaya, sembolizme

başvurmayan yazar, ilk planda 12 Eylül askeri darbesinden aldığı darbe kavramını hem bu anlamda hem de sözcüğün içerdiği bütün anlamları ile kullanır, hatta sözcüğün anlam dünyasının sınırlarında gezinir ve bu dünyayı elinden geldiğince genişletmeye çalışır: “*Felç!.. Her şey felç ve karmakarışık... Demokrasi felç. Özgürlük daha bir felç. Ya darbeler? Tanklı tüfekli darbeler... Cezaevleri, işkenceler... Televizyon da darbenin bir başka türüsü. ... liderlerin ihanetleriyle bedenini darbelemeleri...*” (DR, 2006:29)

Romanın aniden inme inen, felçli karakteri Ali, hayatın şimdilik kaydıyla vurduğu **son darbesini** / sadmesini bimecal yaşamaya mecbur ve mahkûm oluşuyla darbenin müşahhas örneğidir. Türkiye’de ve evrensel ölçekte dünyada “her şey felç ve karmakarışık” olduğu için fiziksel, ruhsal ve siyasal darbeler sağanağı altında inim inim inleyen insanlara, ülkelere adanmış bir romandır, **Darbe** romanı... Satır aralarından “gelen vurdu, giden vurdu” diyen darbe mağduru insanların şikâyetleri, birbiri peşinden sökün eder.

Darbelerde madalyonun iki yüzü vardır, bir yüzde darbe yapanlar, diğer yüzde darbe yiyenler vardır. Romanımızda darbe yapanlara dair atıflar da vardır. Sadece Türkiye’de değil, dünyada da bir darbeler furyası ve uzayıp çoğalan darbeci generaller listesi almış başını gitmektedir. Dünyadaki darbeci generallerin isimlerini açıkça yazan ama dönemin şartları gereği olsa gerek Türkiye’den, Kenan Evren dışında isim zikretmeyen yazar, **Darbe** romanında, darbelerin klasikleşmiş şablonlarla gerçekleştiği tezini anlatmaya çalışır: “... yeni bir metin ezberlemek zahmetine bile katlanmamıştı: ‘Sevgili halkımız, değerli silah arkadaşlarım. Kışlarımızdan, ordumuzun şeref ve onurunu kurtarmak...’” (DR, 2006:34) Metin bu minvalde devam eder. Romana montaj tekniği ile eklenmiştir. Darbe yapan askerler, öncelikle devlet radyo ve televizyonunu ele geçirir ve buradan halka duyuruda bulunur, konuşmalar yaparlar. Darbelerin ortak motiflerinden biri de budur.

Roman karşımıza darbelerin her çeşidini ve içeriğini çıkarmaya devam eder: “*Karısını anımsadı bir ara. Sayısız darbelerin etkisiyle gelip biraz huzur bulduğu şu evde, şimdi de yeni bir darbenin kendisi olacağını düşündü Ali.*” (DR, 2006:124) **Darbe** sözcüğü siyasal, sosyal, bireysel ölçekte kazandığı bütün anlamlar ile hatta mevcut anlam dünyası zorlanarak kullanılmış, sözcük anlam genişlemesi yoluyla yeni ve farklı anlamlar kazanmaya zorlanmıştır.

Romanların yayın serüvenini ve isim içerik ilişkilerini böylece gözden geçirdikten sonra tek başlık dâhilinde Marksist edebiyat kuramına göre değerlendirilmelerine geçebiliriz.

6. Marksist Edebiyat Kuramına Göre Romanların İncelenmesi

Üretim ilişkileri ve sınıf bilinci noktasından toplumu alt yapı (köylü, işçi vb. özetle emekçi ve bedenen çalışan, üreten) ve üst yapı (yönetici, sanatçı, parti, üniversite, ordu, sendika temsilcileri vb. özetle beyin gücüyle

çalışan, üreten) diye iki sınıfa ayırıp inceleyen, irdeleyen ve yeniden biçimlendirmeye çalışan **Marksist** teorisyenlere göre toplumları doyuran, giydiren, barındıran ve ihtiyaçlar hiyerarşisine göre en temel ihtiyaçları üreten alt yapının varlığı ve her koşulda ayakta kalmasının sağlanması ötelenemez ve ertelenemez bir devrimci ilkesi olmalıdır. Toplumcu edebiyatın “**Amentü**”sü budur: “*Toplumcu edebiyat sözünden, işçilerin ve köylülerin temel özlemlerini açıklayan, onlara arka çıkan edebiyatı anlıyorum. Bu edebiyatın nitelikleri gerçekçilik, eleştirecilik ve devrimciliktir. Bundan dolayı bugünün toplumcu edebiyatı bir yandan da işçileri ve köylüleri bilinçlendirme amacı gütmelidir.*” (Baykurt, 1975:66)

Ait oldukları sınıf itibarıyla eğitilmiş ol-a-mayan ve bir yönetici sınıfın varlığına ihtiyaç duyan **alt yapı** insanların sorunlarını göz önüne getirme ve olası çözüm yollarının aranması ve denemesi için üst yapının dikkatlerine sunma görevi öncelikle edebiyatçılara yüklenmiş; Rusya’da Komünist Parti bizzat yazılı emirlerle köylülerin ve işçilerin hayatlarından, koşullarından, sorunlarından bahseden romanlar yazılmasını sağlama yoluna gitmiştir. Marksist edebiyat **devrimci romantik tipler** yaratarak ve işçiler ile köylülerden başlayarak tüm dünyanın sorunlarını çözebileceğine dair şaşmaz bir inanca sahiptir: “*Tarihsel maddecilik bir toplumda üretim güçleri arasındaki ilişkiye dayandığına göre sanat ve edebiyat da alt yapının ürünü olacaktır. Sanatçı bir bakıma kendisini üretimi ile besleyen çalışan sınıfın hayatını anlatacaktır.*” (Kolcu, 2008:58)

Yazarımızın ilk roman denemesi olan **Türkler Almanyada** romanı alt yapının demirbaş unsurlarından olan işçilerin birbirleriyle, işverenle, sendikayla ve özel hayat çerçevesinde içinde yaşadıkları toplumla kurdukları ilişkiler üzerine bina edilmiştir.

Romanı okuyup bitiren okurun aklında adı ister bant sistemi olsun, ister otomatik kontrol; üretim çarklarının dişlileri arasında yaşayan ve yaşanan, fiziksel ve ruhsal çöküntüler yaşayan, zehirli gazlar soluyup erkenden ölen, uzun sayılabilecek saatler boyu çalıştırılan, **Spartaküs**’ün yaşadığı zamanlara göre, görece bir takım haklara sahip olduğu için klasik değil belki ama modern köleler olarak nitelendirilebilecek ve herhangi bir millete ya da kültüre ait olmaksızın da hatırlanabilecek bir işçi sınıfı prototipi bütün ayrıntısıyla canlanmaktadır.

İşçi sınıfından kesitler sunan **Türkler Almanyada** romanında işçilerin, hasta olmaları, rapor almaları bile sıkı bir denetime bağlanmıştır. Doktor son çare olarak rapor verebilir ama bu rapor kontrol memuru ve doktoru tarafından yakın takibe alınır: “*Dışarı çıkmak şöyle dursun, her zaman yatağında yatmaya mecbursun. Aniden kapı açılır ve içeriye hastanenin gönderdiği bir kontrol memuru girebilirdi. Eğer yatağında hasta görülmezse derhal cezalandırılıyordu. Doktorun tespit ettiği zaman zarfında iyi olunmazsa, bu*

defa da doktoru kontrol edecek, kontrol doktoruna gidilmeğe mecbur olunuyordu.” (TA, 1966:177)

Bugün Çin başta olmak üzere nüfusun çok, işin az olduğu ülkelerde yedi gün on iki saat ve neredeyse boğazı tokluğuna çalıştırılan işçilerin ve işçi intiharlarının olduğu hatırlanırsa, işçi sorunlarının çözümünde alınan mesafenin yeterli olmadığı görülür. Avrupa gibi refah devletlerinde ise sendikal yapılanmaların güvencesindeki işçilerin, daha iyi koşullara sahip olduğu gözlemlerinin ışığında, Marksist edebiyatın bu sorunları işlemiş olmasının ve bundan sonra da işlemesinin önemi ve gereği daha iyi anlaşılacaktır. **Türkler Almanyada** romanı ilk satırdan son satıra işçi sorunlarını da açığa çıkaran iletiler ağına yaslanır ve Marksist kuram okumaları bu romanı daha çoğulcu ve işlevsel kılar.

Marksist / toplumcu edebiyat bütün edebiyat tarihini topyekûn değiştirecek yeni bir edebiyat anlayışı teklif ve telkin eder: “... yeni sanat ve edebiyat, üretim ilişkilerinin aktörleri olan proleter sınıfın hayatını aksettirecekti. İşçiler, köylüler, askerler ve öteki üretici güçler, ilk kez sanat ve edebiyatta bu denli geniş ve öncelikli bir konumda ele alınıp işlenecekti.” (Kolcu, 2008:73)

Sanatı yansıtma eylemi olarak kabul eden toplumcu gerçekçiler, yansıtılacak olanları daha **eklektik** bir tutumla belirleme konusunda titiz davranmaktadırlar. Toplumu sınıflara ayıran ve üretici sınıf oldukları için **işçi ve köylü sınıfları** önemseyen, edebiyatı bu sınıfların, dolayısıyla emeğin anlatılmasına aracı kılan Marksistler, tarihsel determinizme göre toplumların, kölelik döneminden, feodaliteye, buradan kapitalizme geçtiklerini, kapitalizmin nihai dönüşümüyle yerini sosyalizme bırakacağını öngörmekteydiler. (Kolcu, 2008:74)

Marksist terminolojiye ait birçok sözcüğü, önermeyi yapısında barındıran, devrimci ama burjuva hayatı yaşayan, devrimi gereğince özümseyememiş bir başkaraktere sahip olan **Halkalı Köle** romanı yukarıdaki klasik şablona uymadığı için, salt toplumcu gerçekçiliğin içinde eritilemez ama Marksist sanat, edebiyat ve dünya görüşü ile kurduğu bağlantılar da yok değildir. Romanın başkarakteri propagandacı bir yazardır ve faşistlerin ölüm listesindedir: “İlk sıralarda değilim ya, ön sıradakiler de öldürüldü hani... ...Savcı bağıryordu: Ölü Soğumadan öyküsünde, komünizm propagandası var...” (HK, 2006:49)

Marks’ın, Lenin’in, Troçki’nin konuşulduğu resepsiyonlarda havyar yiyip, votka içen başkarakter, dünyaya devrimcilerin buğulu gözlükleriyle baktığı için, boşanamadığı karısını eleştirirken bile fazlasıyla siyasal çözümlemeler yapmaktadır: “Ben anana yirmi yıl sahip çıktım. Onu bu düzene karşı korudum. **Sosyalist** ülkelerdeki devletin görevlerini, bu düzende ben yükledim. ... Geldiği sınıfı yadsımak şöyle dursun, sınıfına düşman oldu... ...toplumumuzda, özellikle küçük burjuva ailelerin her biri, devrimci

savaşımı engelleyen, evrimi geciktiren bir nitelikte.” (HK, 2006:111) Bireyden aileye ve toplumsal düzene doğru genişleyen, Marksist temelli, topyekûn bir devrim ve evrim teklifi ve merakı, romanın dokusuna siner ve kokusuna karışır.

Çoğaltılabilecek, uzayıp giden bu türden örneklerin, romanın ana fikri ve bütünlüğü gözetildiğinde, her şeye rağmen bir kan ve doku uyumsuzluğu içinde iğreti durduğunu, yazarın kendine siyasal bir kimlik edinme ve elbise / üniforma giydirmeye isteğinin, okur ve çevre edinme kaygısının yapay uzantıları gibi algılanıp, fazlasıyla sırtıttığını gözlemleriz. Başkarakter, kendini romantik, savaşçı ve **kahraman** bir devrimci gibi sunmak, daha doğrusu pazarlamak istemiş olmalıdır aksi halde bu türden tasarruflar romanda bir dolgu malzemesinden öte değer taşımayacaktır: “*Her halükarda toplumcu gerçekçilerin arzuladığı iki husustan söz etmek yerinde olur. Birincisi devrimi engelleyebilecek gerici güçlerle mücadele, ikincisi yeni bir gelecek kurmayı programlayacak, kolaylaştıracak ve uygulayacak devrimci romantizmi geliştirmek ve olumlu kahramanlar yaratmaktır.*” (Kolcu, 2008:75)

Eğer alıntıdaki ikinci seçenek öncelenmiş olsaydı Halkalı Köle’yi, güdümlü / angaje edebiyatın ikinci sınıf bir örneği saymamız gerekirdi. Marksist edebiyat kuramına göre edebiyat; toplumun bhusus alt tabakanın sorunlarını işleyerek tespit, teşhis ve tedavi edilmesini sağlamakla mükelleftir. **Aile Savaşları** romanında bu yükümlülüğün farkında olduğunun izleri sürülebilir.

Doğum kontrol yöntemlerinin olmadığı skolastik Ortaçağ Avrupa’ında, kadını sömüren feodal adetlerden biri, evlenen kadınlarla ilk gece derbeyinin yatması adetidir. **İlk gece hakkı** denen bu hak sadece kadını değil evlendiği erkeği ve yaşanan muhiti bile rencide edici bir uygulamaydı. Doğuda ise çekeşlilik yapısı içinde tükenen kadınlar, onur kırıcı bir ortamı paylaşmak ve mutsuz olacakları bir evliliğe katlanmak durumundaydılar. Batı’da ve Doğu’da, dünyanın her köşesinde ortaya çıkan bu ayrımcı ve ayıplı toplumsal yapının değişmesi için önce sorunun ortaya serilmesi, geniş ve etkili kesimlerce bilinmesi gerekiyordu. Edebiyatçılar bu toplumsal işlevi üstlendiler.

Bunlardan biri olan Bekir Yıldız, önce Reşo Ağa’da sonra aynı adlı hikayeye telmihen **Aile Savaşları**’nda çok eşliliği teşhir etmiştir: “*Üç karısı var Reşo Ağa’nın. ... Avludan geçip odaya varınca, üç karısı diz çöküp çizmelerini çözmeye hazırlanıyorlar. Ancak o, yeşil gözlü, kara saçlı, ince belli, geniş kalçalı olan Güllü’ye çizmelerini uzatıyor. Kim çizmeyi çekerse o yatar Reşo Ağa’yla.*” (AS, 2006:44) Önce Marksistler sonra feministler için, bu türden hayat kesitlerinin anlatımı çok önemli bir tutamak, bir çıkış noktasıdır.

Marksizm’in teklifleri ile kapitalizmin dayatmalarını karşılaştıran **Aile Savaşları**’nın başkarakteri, Marksizm ve insanlık lehine, kapitalizm ve in-

sanlık aleyhine sürgit genişleyen devasa uçurumlar görür: “*Kadın çalışmamış... Doğru, kadının kazancı hiç olmazsa, kirayı karşılamış... ...çelik kürenin başka bir ülkesi... .., Burada, burada yok kira... Burada yok mülkiyet diyeceksin...*” (AS, 2006:116)

Marksizm’in egemen olduğu coğrafyalarda ne büyük terör hareketlerinin, iç savaşların, katliamların, sürgün ve soykırımların, aç ve mutsuz kitlelerin varlığının kol gezdiğini henüz bilmeyen ya da bilmek istemeyen yazar için bu akım henüz cicim aylarındadır. Başkaraktere göre kapitalizm, kadını bile çalışmaya mahkûm ederken, **Marksizm** kirayı, çalışmayı, mülkiyeti ortadan kaldırarak yeryüzünü güya **cennete** çevirmiştir. Nasıl sanat eleştirmenleri için estetik körlük bir handikapsa, sanat eserini ideolojinin emrine verip estetiği ıskalayan, üstüne ideolojik körlük ile tüy diken sanatçılar için de ideoloji bir sanat mezarlığı ve sanatçı ayıbıdır.

Estetik körlük, okura dönük yüzü de olan, ucu açık bir tutum ve davranıştır: “... *eser karşısında elde ettiğimiz coşku ve estetik yaşantı eserden değil, sanatçıya karşı hayranlığımızdan kaynaklanır. Bu da körü körüne bir bağımlılığı ve estetik körlüğü doğurur. Kimi sanatçıların kötü eserlerinin ona hayran kitle tarafından yüceltilmesinin arkasında bu estetik körlük vardır.*” (Kolcu, 2008:994) İster yazardan, ister eleştirmenden, isterse okurdan kaynaklansın, her çeşit estetik körlük sanatın aleyhine bir duruşu temsil eder.

Komünler oluşturmak adına ve kutsalları üretim aşkına; Marksistlerin kadın, erkek çalışma kampları oluşturduğu, evli olan kadın ve erkeklerin bile birbirlerinden ayrıldığı, haftada bir iki saat bir araya gelebildiği örgütlenmeleri bilmeyen ya da bilmezlenen **Aile Savaşları**’nın başkarakterine göre Marksizmin isteyip de yapamadığını kapitalizm yapmakta; aileleri sürekli parçalamakta, un ufak etmektedir: “*Aile parça parça... Mini aile... Madde... Maddenin çekirdeği... Atom... Nükleer aile yani... Yıkmaq istediğiniz, sizi aşağılayan geleneksel ailenin de, daha güçlüsünü yarattınız aslında.*” (AS, 2006:117)

Yıkmaq gerçekte devrimci kitlenin, Marksistlerin işidir. Kapitalizmin yıkıcılığını inkâr edemeyiz ama kapitalizm etkili olduğu coğrafyalarda soft / **yumuşak güç** kullanırken, Marksizm aksine silahlı şiddeti, kaba ve meşru olmayan bir gücü kullanarak yakıp yıkmıştır. Sadece aileleri değil bütün bir Türk ırkını, Kırım, Tatar, Kırgız, Özbek, Azeri, Uygur, Başkurt, Nogay vb. Türk boylarını parçalamış, kültürlerini, nüfuslarını ve dolayısıyla nüfuzlarını yok etmiştir. En son, kullandığı silah ve yöntemler kendine dönmüş, doğduğu coğrafyada bir kaşık suda boğulmuştur. Sorgulanan ve yorgun kapitalizm ise beli bükülmüş de olsa ayaktadır, tahtını devredeceği yeni, daha insani ve uygulanabilir bir sistemi gönülsüzce de olsa beklemektedir.

Marksizmin, daha ehlileştirilmiş şekliyle söylersek sosyalizmin antitezi kapitalizmdir. Ünlü bir ekonomistin “Bırakınız yapsınlar.”, sözüyle özetlenebilecek geniş bir girişim özgürlüğüne sahip olan kapitalizm, üretimin

çoğaltılması ve çeşitlendirilmesi kadar, itici güç olacak tüketimin de teşvikini öncelemekte, mülkiyeti özendirmektedir. Üretim ve tüketim çılgınlığının karşılığı olan kapitalizmin, toplum bünyesinde açtığı tahribatın isabetli bir teşhisi, **Aile Savaşları**'nda karşımıza çıkar: "*Eskiden bir kişi çalışıyordu, on kişi doyuyordu. Şimdi, iki kişi çalışıyor, bir kişi bile doymuyor. Neden, neden acaba? Çünkü daha çok, bin bir türlü tüketim...*" (AS, 2006:117) Teşhis yerindedir ve bu noktayı nazardan kapitalizmin tekerine çomak sokmak lazımdır. Kapitalizm, sadece karınları aç olan toplumları, **gözleri aç** toplumlara çevirmiştir ve insanın gözünü doymak, karnını doyurmaktan çok daha zordur.

Angaje edebiyat olan Marksist edebiyat, toplumun kanayan yaralarına parmak basmaktan önce, onu teşhir ve hatta mümkünse istismar etmek ister. Bu nedenle özellikle kanayan yaralar ama öncelikle yoksulluk illaki didiklenmeli, bol örnekle gündemde tutulmalıdır ki insanlar mevcut düzenden soğusun, yeni düzen arayışına girdiğinde hemen "ekmek, grev, özgürlük" vadeden **Marksizm** devreye girebilsin. **Aile Savaşları**'nda uzun satırlar ve bol örneklerle yoksul ülke-miz-den manzaralar gösterildikten sonra, yoksulluğun somut göstergesi olan mekanlarla panorama zenginleştirilir: "*Sahi, şaşırđım, kaç çocuğum vardı cezaevlerinde?.. Bir mi, on mu, yüz mü?.. Ya genelevlerdeki kızlarım?.. Ah ne kadar da sıskalaştılar böyle... Et, et ister oysa müşteler.*" (AS, 2006:130)

Türkiye'de yoksulluğun varlığı bir vakiadır ama bu durum madalyonun bir yüzüdür. Tek boyuta odaklanmak, çok renkliliği geçtik, siyahla beyazı olsun vermek yerine siyah, simsiyah, iç karartan tabloları sürekli öne çıkarmak, sağlıklı değil şartlı, **angaje bakış açısıdır** ve sorun burada düğüm lenir. **Üsküp'ten Kosova**'ya adlı anılar kitabında Yavuz Bülent Bakiler, belgesel çekimi için Kosova'da bulunduğu sırada, tesadüfen, Marksizmin propaganda için ayırdığı geniş bütçe ile finanse edilen bir şiir yarışmasına dinleyici olarak katıldığından bahseder.

Türkiye'den bu yarışmaya **Fazıl Hüsnü Dağlarca** katılmıştır ve şiirinin ana teması, çocuğunu tedavi ettirebilmek için bir böbreğini satmak zorunda kalan bir babanın dramıyla birleşen yoksulluktur. Sunumun sonunda, şiiri birlikte dinledikleri Kosovalılar, Yavuz Bülent'e, Anadolu'nun neden bu kadar yoksul olduğunu sorup, yardım toplamayı bile teklif ederler. Komünist Parti'nin Rusya'dan başlayarak tüm Marksist sanatçılara resmi bildiri ile siparişidir **yoksulluk edebiyatı**...Türkiye'de böbreğini satan insanlar yok değildir ama bunlar tekil örneklerdir, sadece Türkiye'ye yahut bir tarihi döneme özgü değildir ve salt bu ve buna benzer örneklere odaklanmak, yaralara parmak basmak değil, tuz basmak, deyim yerindeyse yaralı parmağa işemektir.

12 Eylül askeri darbesinin en önemli gerekçesinin, Türkiye'de **Mark-sist - Leninist** bir düzen kurmak isteyen ve Sovyet Rusya'nın her açıdan

desteklediği kitlenin gemi azıya alması olduğu en çok konuşulan ve kabul gören bir tezdur. Bu yıllar, soğuk savaşın bütün şiddetiyle ve belli coğrafi kuşaklar üzerinde devam ettirildiği yıllar olduğu için, taraflardan diğeri **ABD'** dir ve Türkiye'de, bu soğuk savaşın kamplarından biri olarak Marksistlerin karşısına, muhafazakâr ve milliyetçi bir kitle çıkarma işini de Amerika finanse eder.

Gerçekte, **sağcı**, **solcu** diye bölünüp birbirine giren kitleler üzerinden savaşıyor, aslında dünyanın bu iki büyük devleti ve kutbudur. Bizim insanlarımızı bir silahşor, fedai gibi kullanırlar. Sokak çatışmaları, kardeş kavgaları, kanlı cinayetler, nefret dalgası hep bu iki ülkenin ayak oyunlarının eseridir. Türkiye üzerindeki nüfuzunu korumak adına, **Amerika**; tıpkı muhalifi ve muarız **Rusya** gibi askeri darbeleri bile bir seçenek olarak gören ve kullanan emperyalist bir ülkedir. Ne var ki olayların sıcak atmosferi içinde tarafların gerçekleri anlamaları mümkün olmaz.

Darbe romanı Marksist söylem üzerinden hayata eklenen bir yazar ve bakış açısı ile yazıldığı için, mercek altına alacağımız, zamanında solcu olarak nitelenen kitle ve dünya görüşleridir. Bu kitlenin müntesipleri kendilerine “devrimci” demeyi ve denmesini tercih ederler ve devrimcilikten yaklaşıklık şunları anlarlar: “*Devrimci, şey, yiğitlikdir. Kötülüğün, hainliğin, gericiğiliğin karşıtıdır. İnanmışlığın kavgasıdır.*” (DR, 2006:15)

Daha sonraları “Devrim şehitleri ölümsüzdür.”, türevi sloganlardan mülhem, özü kutsal dinlere ait olan **şehitlik** gibi mertebelerle de kutsanan ve yüceltilen devrimcilik, zamane Marksistleri için, göğüslerde taşınan bir görünmez onur madalyasıdır. Dünyayı kurtaracak insan tipinin ortak adı devrimcidir. Bu insanlar cenneti öbür dünyanın değil bu dünyanın bir gerçeği yapacaklardır. Roman bu duyguların, düşüncelerin savunulduğu, telkin edildiği bir içeriğe sahiptir.

Alt sınıf - üst sınıf denkleminde ve **köylü - işçi** sınıflarının sorunlarına önem ve öncelik verilmesi gerektiği siyasal ve düşünsel tezinden yola çıkan Marksist edebiyat kuramı, oluşturulan edebi metinlere köylü ve işçi sınıfına ait hayat kesitlerinin yedirilmesini hem ön koşul hem son koşul olarak dayatır. **Darbe** romanında işçi sınıfından insanların yaşam koşullarının karşımıza çıkarılışını bu perspektiften ele almak gerekir: “*Başındaki demir şapka, demir şapkanın önünde yanan ışıqla, maden ocağının derinliklerine inmiş, orada, o daracık, karanlık yerde maden kırmaya başlamıştı. Ah o günler, dediğinden. O günlerin beteri de varmış yaşayacağım.*” (DR, 2006:40)

Norm karakter Kamer Can'a ait olan bu özgeçmiş aracılığıyla, işçi sınıfının; **emek**, alın teri ve zorluklarla özetlenebilecek dünyasına dalışlar yaparız. İşçi sınıfının ezilmişliğini doğuran siyasal yapı, onu sadece işçi olarak sömürmez aynı zamanda cezaevlerine tıkip, işkencelerden geçirip, tabutluklarda terbiye ederek, maden ocaklarında çalıştığı günleri mumla aratır. Bu

“beter” **düzenin** değişmesi, romanın derin yapısına emanet edilmeyip aleni biçimde ve şiddetle, telkin ve teklif edilir.

Darbe romanında yazar, sosyalizmin dayandığı işçi sınıfları arasında ekonomik, kültürel farklılıkların ve birlik ruhundan yoksunluğun, davalarına zarar verdiği tezini öne çıkarır: “... ama, önemli bir, bir gerçek daha var çağımızda, göz ardı edilen, açık açık tartışılmasından kaçınılan: İşçi sınıfının, Batı’daki işçi sınıfının, Amerikan işçi sınıfının, dış sömürüden, yağmadan pay aldıkları gerçeği.” (DR, 2006:117) Yekpare bir yapı, dayanışma ve bütünlüğün olmadığı bir **işçi sınıfı** gerçeği üzerinden yazar, devrimcilik ve sosyalizm adına özeleştiriyi yapmaktadır. İnanç atının tökezlediği bir yerdedir, yazar... Yazarımızın romanlarında işçiler, hikâyelerinde işçiler ve köylüler olmak üzere, emekçi kesimlerin varlığı ve mücadelesine eklenen devrimcilik ruhu, bütün okurlara aşılarmaya, olmadı anlatılmaya çalışılır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Fatih (2011), İlhan Tarus, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BAYKURT, Fakir (1975), “Toplumcu Edebiyatımız Konulu Soruşturmamıza Yanıtlar”, Devrimci Sanat ve Kültür Kavgasında Militan, 6 Haziran 1975.
- BULAÇ, Ali (1990), Çağdaş Kavramlar ve Düzenler, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- CİHANGİROĞLU, Vildan (2003), Bekir Yıldız’ın Romanlarının Tematik ve Yapı Bakımından İncelenmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Danışman: Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- DEMİRTEPE, Ülkü (1984), “Bekir Yıldız ile Bir Konuşma”, Hürriyet Gösteri, Mart 1984, S. 40.
- DURUKOĞLU, Salim (2012) Bekir Yıldız’ın Eserlerinde İzlek ve Yapı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman Yrd. Doç. Dr. Fatih Arslan, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- ERGÜN, Mehmet (1975), Hikayemizde Bekir Yıldız Gerçeği, a Yay., İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2000), Özne ve İktidar, (Çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- GÜLER, Seda (1982), “Bekir Yıldız’la Sevgi Evlilik ve Boşanmama Üzerine Söyleşi”, Kadınca, Mayıs 1982, S. 42.
- GÜLGÜN, Serpil (1982), “Feodalizmden Feminizme BEKİR YILDIZ”, Kadınca, Temmuz 1982, S. 44.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl (2004), Çile, 1. Baskı İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KOLCU, Ali İhsan (2008), Edebiyat Kuramları, Salkımsöğüt Yay., Ankara.
- MAKAL, Mahmut (1969), “Sanatçılarla Konuşmalar - Bekir Yıldız”, Varlık Sanat ve Fikir Dergisi, 1 Şubat 1969, S. 735.
- NECATİGİL, Behçet (1995), Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, Varlık Yay., On Altıncı Basım, İstanbul.
- RANDALL, William Lowell (1999), Bizi ‘Biz’ Yapan Hikayeler, (Çev. Şen Süer Kaya), Ayrıntı Yay., İstanbul.

- SAFA, Peyami (1978), Kadın Aşk Aile, Ötüken Neşriyat; İstanbul.
SEZER, Sennur (1998), “Bekir Yıldız’ın Anlattıklarından - Ben Kaçakçı Parasıyla Büyüdüm”, İnsancıl Aylık Kültür Sanat Dergisi, 8 Ekim 1998, Yıl 8, S. 96.
Yeni a Dergisi (1972), “Mark Bire Dört Buçuk Yazarsa”, Eylül 1972, S. 6.
YILDIZ, Bekir (1984), “Öpülesi Ölü Eli”, Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı, İstanbul.
YILDIZ, Bekir (1966), Türkler Almanyada, Bilmen Basımevi., İstanbul.
YILDIZ, Bekir (2006), Halkalı Köle, İskele Yay., İstanbul.
YILDIZ, Bekir (2006), Aile Savaşları, İskele Yay., İstanbul.
YILDIZ, Bekir (2006), Darbe, İskele Yay., İstanbul.
YILDIZ, Bekir (2006), Yargılayan Zaman İçinden, İskele Yay., İstanbul.
www.christiananswers
www.kuranikerim.com
www.sabah.com.tr/2005/03/15/
www.sabah.com.tr/2007/03/11/

BELEDİYELERDE KÜLTÜR HİZMETLERİ

Tarkan ZENGİN

BEM-BİR-SEN Genel Başkan Danışmanı

Sürekli değişen dünyamız, tüm kurumları ve insanları da değiştiriyor. Küreselleşmenin etkilerini tartışırken yeni bir değişim dalgasıyla karşılaştık. Ülkemizin son yıllarda her bakımdan kalkınması halkın merkezi hükümetten ve belediyelerden beklentilerini de farklılaştırdı. Eskiden halk belediyelerden daha çok fiziki ihtiyaçlarının giderilmesini bekliyordu. Bu hizmetlerin başında çöplerin toplanması, kanalizasyon hizmetlerinin, parkların ve bahçelerinin yapılmasını geliyordu. Bugün ise gelişen ülkemizde vatandaşın belediyelerden beklentileri farklılaşmış, değişmiş ve çoğalmış durumdadır. Bu yeni beklentilere uygun cevaplar üreten belediyeler halk nezdinde daha önemli hâle gelecektir.

Türkiye’de özellikle son 20 yılda belediyelerdeki hizmetlerin farklılaşması nedeniyle artık başka tür ihtiyaçlar ortaya çıkıyor. Çünkü genel olarak Türkiye’de kentlere baktığımızda alt yapı ihtiyaçlarının ve fiziksel ihtiyaçların büyük oranda giderildiğini, sosyal ihtiyaçların da nispeten giderildiğini, bugün ise daha çok kültür faaliyetleri ve kültür ihtiyacının giderilmesi noktasında belediyelerden yoğun taleplerde bulunduğu gözlenmektedir. Belediyeler halkın doğumundan, ölümüne kadar bir dizi hizmet sunan kuruluşlardır. Belediyeler aynı zamanda merkezi hükümetten daha ziyade yerelde insanların en kolay ulaştığı kamu hizmeti sunan birimlerdir. Dolayısıyla vatandaşın taleplerini de kolaylıkla iletmediği birimlerdir.

Geleneksel olarak uzmanlar belediyeçilik hizmetlerini fiziki belediyeçilik, sosyal belediyeçilik ve kültür belediyeçiliği olarak üçe ayırıyorlar. Türkiye’de özellikle Refah Partili belediyelerle başlayan belediyelerdeki farklı bir hizmet anlayışı bugün tüm siyasi partiler tarafından dikkate alınmaktadır. Zira 20 yıldan beridir Türkiye’de hizmetleri farklılaşmış, görevleri artmış ve halka yakınlaşmış belediyeçilik anlayışı halkın beklentilerini de değiştirmiştir.

Bugün fiziki belediyeçilikten sosyal belediyeçiliğe, bunun ötesinde de kültür belediyeçiliğine geçildiğini görüyoruz. İnsanlar artık kültür ihtiyaçlarını gidermek istiyorlar. Belediyelerin bu beklentilere yeterli düzeyde cevap üretmediklerini görüyoruz. Kültür hizmeti nedir? Hangi faaliyetler kültür hizmeti sayılmaktadır? Kültür hizmetlerini planlamak gerekir mi? Yerel şartlar kültür faaliyetlerini etkiler mi? Bunun gibi birçok sorunun cevabı aran-

madan kültür belediyciliği yapmak ve halkın ihtiyaçlarına cevap üretmek mümkün olmayacaktır.

Kültür belediyciliği konusunda yazılanlara ve sunulan alternatiflere baktığımızda bu konuda daha çok mesafe almamız gerekiyor. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse “belediyelerde kültür birimlerinde çalışan personele yerel halk kıyafeti giydirdirsek bu çok önemli bir kültür faaliyeti olur” diyen belediye başkanları var. Bu bir kültür faaliyeti midir? Aslında tartışmamız gereken en önemli nokta neyin kültür hizmeti olup neyin olmadığını da açıkça ortaya koymaktır. Bu olmayınca yapılan her türlü çalışmayı kültür hizmeti sanan bir anlayış ortaya çıkar. Bu anlayış uzun yıllardır tartıştığımız kültür yozlaşmasına neden olur. Aslında kültür belediyciliğinin temel amaçlarından biri yaşanan kültür yozlaşmasını önlemektir. Her faaliyet kültür hizmeti olarak görülürse, kültür belediyciliğinin tam da önlemeye çalıştığı kültür yozlaşmasını artıran bir etki oluşturur.

Bir makalede, Belediyenin kurduğu bando takımından bahsedilerek bunun çok önemli bir kültür faaliyet olduğu söyleniyordu. Bunları aşan, ihtiyaçları giderecek politikalar üretmemiz gerekiyor. Mesela, panel yapmak, konferans yapmak, konser yapmak ve şenlikler düzenlemek bunlar kültür faaliyeti midir? Bunlar bir belediyenin önemli faaliyeti olabilir ama kültür faaliyeti demek yanlış olabilir. Çünkü kültürün bir uygarlığa dönüşebilmesi için bir meslek üretmesi, bir eko-sistem üretmesi ve bir birikim üretmesi gerekir. Bütün belediyelerin artık bir meslek edindirme kursları var. Belediye yüz bin insana meslek eğitimi verdim diyor. Bu insanların kaç tanesini iş piyasalarında mesleklerini icra eden insan hâline dönüştürdün? Yani sadece kurs vermek, eğitim vermek bir faaliyettir, ama bunu mesleğe dönüştüremediğinde, işgücü piyasalarına aktaramadığında, bu faaliyet bir medeniyet inşa eden, uygarlığa katkısı olan bir faaliyet olmuyor.

Konser faaliyetlerini kültür faaliyeti olarak görenlerin sayısı sandığımızdan daha çok. Zaman zaman öyle kişilere konser verdiriliyor ki, sanatsal hiçbir değer taşıyor. Bazı konserler icra ettiği mesleğinde sanatsal anlamda hiçbir kıymeti olmayan faaliyetlere dönüşüyor. Bu konuları tartışırken kültürün bir medeniyet ve uygarlık inşa etme adına önemli bir faaliyet olduğunun da farkında olmalıyız.

Türkiye’de özellikle halkın belediyelerden kültür adına taleplerinde yaşadığımız çelişkiler var. Türkiye toplumunun yüzde 80’ine yakını kentlerde oturuyor. Yani kırdan kentte göçen bir vatandaş kitlesi var. Kırdan kentte göçerken insanlar sadece eşyalarını değil kültürlerini, alışkanlıklarını, yeme ilişkilerini ve komşu ilişkilerini de birlikte getiriyorlar. Bu durum kentlerde

büyük bir çatışmaya neden oluyor. Dolayısıyla belediyelerin bu çelişkiye de çözüm üretmesi gerekiyor. Bir başka anlatımla vatandaşların kendi geleneklerinden getirdikleri bir takım kültürel birikimleriyle modern dünyanın gereklerine uygun bir tasarım nasıl yapılabileceğine ilişkin olarak belediyelerin fikir ve düşünce üretmeleri gerekiyor. Kültür sadece geçmişten getirdiğimiz birikimler midir? Yoksa modern dünya ile bunları bir araya getirip yeni şeyler üretmek midir? Kültür sadece geçmişten getirdiklerimiz değildir. Kültürün modern dünyanın gerekleri ile de donatılması gerekir.

Mesela bazı belediyelerimizde Bilgi Evleri var. Bu bilgi evlerinde çocuklar genellikle ders çalışıyor ve çeşitli ihtiyaçlarını gideriyorlar. Bu çocukların gerçekten ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir ortam hazırlayabiliyorlar mı? Buralarda bilgisayar ve internet olması cazibeyi artırıyor. Çünkü yeni dönemin ya da modern dünyanın ihtiyaçlarını burada karşılayan çocuklar buralara gelebiliyorlar. Son dönemde birkaç tane eski mobilya, eski sandalye ve eski tarz oturma düzeninin olduğu mekânlara kültür evleri diyoruz. Zamanın ihtiyacını karşılamadığı için insanlar bu tür yerlere gitmiyorlar. Yerel yönetimler kültür politikalarını oluştururken gençlerin ve kadınların ihtiyaçlarını da giderecek, ihtiyaçlarını dikkate alacak hizmetler de üretmek zorundalar.

Trafik hizmetinin kültürle ya da trafik sorununun kültürle ilişkisi var mıdır? Elbette vardır. Çünkü kentin kültürden etkilenen şehir planı vardır. Mesela Batı, bizden daha az trafik problemi yaşıyor. Çünkü trafiğin inşa ile, kültür ile ve medeniyet ile ilgisi vardır. Mesela Batılıların şehir planları, yerleşme düzenleri haç şeklindedir. Daha çok kuzeyden güneye, doğudan batıya birbirini kesecek şekilde bir haç düzeninde yerleşim düzenleri var. Dolayısıyla araçların oralar da trafik probleminde neden olmuyor. İslam medeniyetinin şehirleşmesini Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir’de anlatır. İslam medeniyetinde şehir merkezi Mescid’tir. Nereden giderseniz gidin her yer mescide açılır. Bunu sadece Türkiye’de görmeyiz. Bir Saraybosna’ya gittiğinizde baş çarşıda da şehrin bütün alanların merkeze ve camiye açıldığını görürsünüz. Dolayısıyla merkeze mescidi alan bir medeniyet, etrafında halkalanan şehir yapısı trafik sorununu bir türlü çözemeyen kentler oluşturuyor. Bursa’da böyle bir yerleşim mekânı içerisinde ne yaparsanız yapın trafik sorununu çözemiyorsunuz. Dolayısıyla kültürü, sadece bir faaliyet yapmanın, medeniyetimize ilişkin değerleri anlatmanın ötesinde ülkenin belki trafik sorununa bile cevap bulacak çözümler üreten bir mekanizmaya da dönüştürmek gerekiyor.

Kültür faaliyetlerinde önemli problemlerden biri tıpkıbasım yapılar oluşturmaktır. Belediye başkanı, bir başka belediye de gördüğü kültür faali-

yetini hemen biz de yapalım diyor. Yerel şartların özelliklerine, o konuda talep olup olmamasına bakmadan yapılan hizmetler fayda yerine zarar veriyor. Bunun için orijinal olan, farklı olan, özellikleri olan ve yerelin de şartlarını dikkate alan bir kültür ihtiyacı analizi yapmak gerekir.

Bu çerçevede kültür hizmetleri konusunda bir bakış açısı kazandırması için Avrupa Birliği'nin neler yaptığına göz atmak yararlı olacaktır. AB, kültür programlarını merkezi düzeyde yapmıyor. Çünkü kültür faaliyeti baştan beri bir ferdiyet olmayı gerektiriyor. Devlet sivil toplum örgütlerini ve yerel güçleri destekleyerek, onların faaliyetlerine destek vererek kültür faaliyetine destek oluyor. AB, devlet politikası gereği bir kültür faaliyeti uygulanmasını yanlış gören bir anlayışa sahip.

AB'nin müktesebatının kültür politikalarının öngördüğü dört temel program var. Birincisi, kültürün yerelleşmesi. Yani merkezi düzeyden, yerel düzeye, yereli destekleyerek yapılması. 2006 yılında kültür politikaları alanında yapılan bir yasal değişiklikle belediyelere görev devri yapılarak ekonomik destekler veriliyor. İkincisi, kültürel çeşitliliğin desteklenmesi. Yani merkezi düzeyde tek tipçi oluşan bir kültür yerine daha çoğulcu bir sistemi gerektiriyor ki, demokratik sistem de bunu gerektiriyor. Üçüncü olarak, toplumun bütün kesimlerinin kültürel faaliyetlere eşit katılımının sağlanması. Dördüncüsü ise sanatın ve sanatçının desteklenmesi. Burada da yine objektif bir takım kriterlere göre sanat ve sanatçının desteklenmesini öneriyor. Bizde de merkezi düzeyde bir politika üretip herkesin o çerçevede kültür hizmeti alması yerine, sivil toplum örgütlerini, belediyeleri ve yerel örgütleri destekleyerek toplumun kültür faaliyetlerine destek vermek ve kültür faaliyetlerini o anlamda tüm halkın eşit şekilde yararlanabileceği bir sisteme dönüştürmek gerekiyor.

KUL HİMMET VE ŞİİR DÜNYASI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Türk edebiyatının en zengin damarlarından birisi tekke edebiyatı olarak da bilinen tasavvuf edebiyatıdır. Bu edebiyat içinde Alevi-Bektâşî inancıyla ortaya konulmuş binlerce şiir vardır. Söz konusu şiirlerde Ehl-i Beyt sevgisi, On iki İmam, Kerbelâ olayı, Bektâşîlikle ilgili inançlar, erkân ve âdetler konu edilmiştir. Bu alanda en çarpıcı şiirleri Nesimî, Fuzulî, Hatayî, Pir Sultan, Viranî, Yeminî ve Kul Himmet ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan bu şairler, yedi büyük Alevi-Bektâşî şairi olarak nitelendirilmiştir. Bu şairlere yedi kutuplar adı da verilir.

Kul Himmet'i yetiştiren Alevi-Bektâşî Edebiyatına, Tekke Edebiyatı olarak bilinen edebî anlayış içerisinde ondan bazı yönleriyle ayrılan bir edebiyat anlayışı olduğu söylenebilir. Bu edebiyatta Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve On İki İmam'a bağlılık ön plana çıkarken söylemlerde Allah-Muhammed-Ali üçlemesi önemli bir söz kalıbı olarak yer alır. Her şiir insan sinesine dokunmadan, onu dost bağına götürmeden amacına ulaşmaz. Özü, İslamiyet ve binlerce yıllık Türk kültürü ile yoğrulmuş olan Aleviliğin Türk inanç sisteminin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğu açıktır. Alevilik, Anadolu'da yaşayan, özünü-sözünü, binlerce yıllık Türk töresi ve geleneğinden alıp sürdüren milyonlarca yüreğin sesidir. Anadolu kültürünün vazgeçilmez unsuru olan saz eşliğinde, nefesleri, deyişleri ve semahlarıyla da var olan bir kültür olup var olmaya devam edecektir.

Alevi-Bektaşî şiiri, belli kurallara kalıplara ve belli düşüncelere bağlı bir şiir biçimidir. Biçimsel olarak âşık edebiyatı özelliklerini gösterir. Şiirler mistik bir temele dayanır. Ölmeden önce ölme, yani yaşarken nefsi öldürme düşüncesi sıklıkla işlenir. Alevi-Bektaşî felsefesindeki ruhun ölümsüzlüğü esastır. Ölüm, Hakk'a teslim olmak, Hakk'a yürümektir. Her ne ararsan kendinde ara düşüncesi egemendir.

Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli bir özelliği hoşgörüyü ön planda tutuşudur. Hoşgörü bu edebiyatın bel kemiğidir. Hoşgörünün bulunduğu her şiirde gönül rahatlığı vardır.

Alevi-Bektaşî kültüründe hoşgörü dışı vurulan bir görünüş değil yüreğin derinliklerinden gelen bir onaylama biçimidir. Bektâşîliğin, aslında Aleviliğin bir kolu olduğunu söylemek mümkündür. Kimi kaynaklarda Anadolu Aleviliği olarak tanımlandığı görülmektedir ki, bizce doğruluk payı yüksektir.

Alevi-Bektâşî Edebiyatı genellikle şiir türünde örnekler vermiştir. Tarikata özgü terimler dışında, halkın anlayacağı sade bir dil kullanılmıştır.

---

*zileli.yardimci@gmail.com

Bektâşîlik ve Alevilikte hemen bütün terimler Türkçedir. Başka tarihatlarda, hele Mevlevilikte görülen İran dil ve kültürünün etkisi bu tarikatlarda görülmez.”¹ Belli kural ve kalıpları bulunan Alevi-Bektâşî şiiri, âşık edebiyatı özelliklerini de içinde barındırır. Koşma nazım biçimi kullanılmış, ölçü ve uyak konusunda âşık edebiyatına bağlılık gösterilmiştir.

Alevi-Bektaşî Türk halk kültüründe hakkın gerçek sahibine verilme mücadelesi ön plandadır. Türk halk kültürü, insan yaşamını esas aldığı için varlığını tarih boyu korumuştur. Bu korumanın baş mimarları da Alevi-Bektaşî kültürü içinde yetişen, acıyı tatlıya, çirkinliği güzelliğe, haset, hırs ve bencilliği güzel duygulara bağlamaya özen gösteren âşıklardır.

15. yüzyılın ilk yarısından sonra Hurufîlik, Bektaşî tekkelerine ve oradan Yeniçeri ocağına girince, Yeniçeri âşıkları görünüşte tasavvufla birlikte daha özgür konuları işlemeye başlamışlardır. Bu dönemde Alevi-Bektaşî edebiyatı tekke edebiyatından ayrılarak bütünüyle bağımsız bir içeriğe kavuşmuştur. Alevi-Bektaşî geleneğinde eski Türk inanç ve pratiklerinin diğer tarikatlarla oranla daha çok yer tutuşu, Hakk’a bağlılık, doğa sevgisi, insancıl oluş, duru bir ifade ile Türk dil güzelliğini kullanışı, gönül gözü ile hayata bakışı, saygılı ve hoşgörülü oluşu Alevi-Bektaşî Türk halk şiirini hem korumuş, hem geliştirmiş, hem de tüm kesimlerin hayranlığını kazanmıştır.

Alevi-Bektaşî âşıkların deyişlerinde kullandıkları klişeleşmiş söz ve bilgiler usta çırak geleneği içinde geçmişte yaşamış âşıklardan ve katıldıkları sohbetlerden öğrendikleridir. Onlar, insanı iyiye, doğruya götürme yolu olarak niteledikleri Hak yolu için deyişler söyleyip büyük bir bağlılıkla Tanrı sevgisini işlemişlerdir.

Alevi-Bektaşî âşıkları mahlas alırlarken, “Hataî”, “Kamberî”, “Misalî” “Viranî”, “Semaî” gibi âşıklık adı almışlar, bazı âşıklar bununla da yetinmeyip mahlaslarının başına “kul”, ”abdal”, ”pir”, ”sultan” gibi belirleyici adlar koymuşlardır. Kul Himmet’in adında kul bulunması, bu edebiyatın geleneklerinden biri olmasındandır.

Kul, bâtni anlamda mürşidine pîrine bağlılık demektir. Buradaki kul vurgusu, mürşide duyulan sevginin ve saygının belirtisini yansıtan bir söyledir. Bazı âşıklar da mahlaslarının sonuna “sultan”, “baba”, ”dede” vb. adlar eklemiştir.

1. Kul Himmet'in Yaşamı ve Yaşadığı Çağ

Asıl adı Hüseyin olan Kul Himmet için, Tokat ve Sivas kaynaklı cönklerde geçen tarihler ve işaret edilen olaylar, yaşadığı dönemi açıkça göstermektedir. Bu dönem, 16. yüzyıl Anadolu’sudur. Kul Himmet, Türkçeyi en anlaşılır ve en etkileyici biçimde kullanarak yazdığı, coşkulu, duygulu ve

1. Cahit Öztelli, *Bektaşî Gülleri*. İstanbul 1973, Milliyet Yayınları, s.14.

didaktik şiirleriyle yaşamı boyunca davasına hizmet etmiş yürekli âşıklardandır. Kul Himmet üzerin İbrahim Aslanoğlu,² Metin Turan³ ve İrfan Çoban'a⁴ ait üç kitap bulunmaktadır. Üçü de Kul Himmet'in tüm şiirlerini içermemektedir. Kimi yazarlarca ne yazık ki Kul Himmet'in şiirleri kendisinden çok sonra yaşayan Kul Himmet Üstadım'ın şiirleriyle karıştırılmaktadır.⁵ Kul Himmet Üstadım üzerine biri İbrahim Aslanoğlu'na⁶ diğeri de Hasan Yalıncaklı'ya⁷ ait iki kitap yayımlanmıştır. *Kul Himmet Üstadım* mahlasını Divriği'nin Örencik köyünden İbrahim dışında, İmranlı'nın Söğütlü köyünden Hacı Kız'ın da kullandığı ileri sürülmektedir.⁸ *Sefil Kul Himmet*, *Öksüz Kul Himmet* ve *Geda Kul Himmet* tapşırımları ile şiirler yazan âşıkların da olduğu göz önüne alınırsa Kul Himmet üzerine doktora düzeyinde çok daha ciddi araştırmalar yapılması gerekmektedir. İrfan Çoban'ın, 1997'de yayımlanan kitabında bilinmeyen bir çok şiirinin su yüzüne çıkmasının ötesinde, Kul Himmet'in:

*Otuz dokuzda buldum kararım
Bir dert ehli hoş yar ararım
Sinop'ta yatan Hazreti Bilal'in
Hürmeti hakkı için ya Ali medet*

biçiminde düşürdüğü tarih önemlidir. Çünkü Hicri 939, Miladi 1534 yılına tekabül eder. Kul Himmet'in duvaz biçiminde yazdığı Gül-Bülbül manzumesinin bir dörtlüğünde düşürdüğü tarih de:

*İmam Zeynel içti abu hayatı
Muhammet Bakır'a ver saadeti
Dört kitapla İmam Cafer heyeti
Yetmiş üçte mümin kula der bulbul*

“Şiirleri incelendiğinde, iyi bir öğrenim gördüğü sezilmektedir.

-
2. İbrahim Aslanoğlu, *Kul Himmet*, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997.
  3. Metin Turan, *Kul Himmet*, Günorta Yayınları, Ankara, 1994.
  4. İrfan Çoban, *Kul Himmet*, Gürümlü Kul Himmet Sevgi ve Dostluk Derneği Yayınları, Tokat, 1997.
  5. Mehmet Yardımcı, *Kul Himmet Üstadım'ın Kul Himmet'le Karıştırılan ve Bilinmeyen Şiirleri*, I. Emlek Yöresi Halk Ozanları Sempozyumu, Ankara, 16-17 Mayıs 1998.
  6. İbrahim Aslanoğlu, *XIX. Yüzyıl Alevi-Bektâşi Şairi Kul Himmet Üstadım*, Can Yayınları, 3. Basım, İstanbul 1995.
  7. Hasan Yalıncaklı, *Kul Himmet Üstadım Hayatı Şiirleri ve Menkıbeleri*, Ankara, 1995.
  8. Doğan Kaya, *Kul Himmet'in Bilinmeyen Değişleri*, Kul Himmet: Âşık Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul, 2000, s. 421-432.

Yalnız, aldığı kültür, halk ve tekke kültürüdür. Bu arada şiirlerinde sık sık okuryazarlığından da söz eder. Dili çok sade olmakla birlikte, tasavvuf ve tarikat terimlerini iyi kullanır.”⁹

Kul Himmet'in yaşamı üzerine Turgut Koca'nın "16. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Yeniçeri Ocağından emekli olunca, bütün Osmanlı topraklarını köy köy dolaşmıştır. Şiirlerini bu gezginciliği sırasında yazmıştır. Bir ara Hacı Bektaş Dergâhında dervişlik etmiş, mücerret azizlerdendir."¹⁰ ifadesi bizce yanlış ve manidardır. Çünkü, Kul Himmet mücerret (hiç evlenmemiş) değildir.

İrfan Çoban'ın, Kul Himmet'in torunlarından derlediği aile seceresini sergileyen ve bugüne kadar bilinmeyen bir şiirinde:

*Aslımı neslimi diyeyim size
Neslimiz Ahmed-i Muhtar'dan gelir
Rum diyarına destimi attım
Ali sırrı benim kalbimden gelir
Evladımın adını koymuşum Şahin
Hakka doğru yollar bunlardan gelir
Adımı anam, Hüseyin koydu
Babam Muhyeddin, İran'dan gelir
Ondan sonra adım oldu Kul Himmet
Evliya yolu Kırklar'dan gelir*

biçiminde soy seceresi kendi ağzından verilmiştir. “*Dedem Hıdır Abdal pirim ocağı*” diyerek de soyunun Kemaliye'nin *Ocak Köyü'ndeki Hıdır Abdal tekkesine* bağlı olduğunu işaret etmiştir. Tanrı-insan anlayışına şiirlerinde geniş bir biçimde yer veren, şiirlerini yalnız tasavvuf üzerine oturtmayıp farklı konularda da ürünler vererek, sosyal yaşamı da dile getiren Kul Himmet, Hacı Bektaş Veli'ye yürekten bağlıdır. Kul Himmet, asker ocaklı âşık olmadığı gibi Yeniçerililerle de ilişkisi yoktur. Anadolu köylüsü olup Gürümlü köyünde *Kulhimmethiler* lâkabı ile soyu sürmektedir. Şiirlerine göre Kul Himmet, *Alevi-Bektâşi* inancı nedeniyle sürgünler yaşamış, zindanlara atılmış yani zor bir hayat sürmüştür. Şiirlerinden hareketle kendisinin bir müddet Hacı Bektaş Veli dergahında dervişlik ettiği de söylenebilir. Zorluklar içinde yaşadığı hayatının bir döneminde kaçak olduğu söylenen âşık köyünde vefat etmiştir.

9. A. Özkan, *Başlangıcından Cumhuriyete Türk Şiiri Antolojisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 2003, s. 3.

10. Turgut Koca, *Bektaş Nefesleri ve Şairleri*, İstanbul 1990, s.163.

Yanık kitap olayı olarak günümüze ulaşan, Kul Himmet'in köyü Varzıl'ın basılıp ailesinin öldürülmesi ve köyün dağıtılmasının tarihini belirleyen belgeler bulunmaktadır. Bunlardan biri: III. Mehmet'in 1576 yılında ihbar edilen Varzıl köyündeki 34 kitaba el konulması, köye getiren ve okuyanların tutuklanması ile ilgili fermanıdır. Varzıl köyü basılmış ve Kul Himmet'in ailesinin evi aranmış, ancak baskın haberi önceden öğrenildiği için kitaplar toprağa gömülüp üzerine büyük bir ateş yakılmış, bu şekilde hem Kul Himmet'in defterleri, hem de kitaplar kurtarılmıştır. Bu olayı İrfan Çoban şöyle anlatmaktadır: *Osmanlı hükümeti tarafından Kul Himmet'in ve yaşadığı köyün ortadan kaldırılıp dağıtılması emri verilmiştir. Bu buyruk üzerine Sivas'ın Tozanlı sancağından Osmanlı askerleri gelip köyü basmış, Kul himmet ailesinden ele geçenleri öldürüp çok küçük bir torununu alıp götürmüşler ve Tokat'a yakın Zodu (Kurucak) köyüne yerleştirmişler. Beşinci torunu Yakub'u ise köyden kadının biri fırsatını bulup kaçırarak Ekseri (Eğridere) köyünde saklayıp büyütüştür. Bu baskın sırasında Kul Himmet'in çocukları babalarına ait kitapları gizlice toprağa gömüp üzerine ateş yakarak kurtarmışlardır. Kitaplardan birisi 'Yanık Kitap' adıyla anılan 'Faziletname' dir.¹¹*

Kul Himmet'in şiirlerinde Fazilet-nâme'de geçen Hz. Ali'nin erdem ve kerametlerinden yarattığı destanlar ve şiirlerinin pek çoğu günümüze gelmiştir. Ali'yi anlattığı nefesinde ise Kul Himmet Yemini'nin "Fazilet-nâme"sinin hemen hemen tam bir özetini yapmıştır.

Kul Himmet'in mânî dördlüklerinden kurulu önemli bir yaşnamesi bulunmaktadır. Bu yaşnamede Kul Himmet, mânîler dizisinin yetmiş ikincisinden itibaren yedi dördlük içinde, "**Mânâ ulaştı kırka**" diye başlayıp yüze erişinceye dek, sanki her dördlükte on yılının yaş özelliklerini vermiştir. Bu davranış yaşnamelerde uygulanan bir kuraldır. Mânâ'yı, iç dünyası olarak alırsak, kırk yaşından itibaren olgunlaştığını söyleyip, yüz yaşına dek yaşamış hissi uyandırmaktadır. Yaşname gereği yapılan uygulama yüz yaşına kadar yaşadığı anlamını vermez.

Kul Himmet, bazı dördlüklerinde erenlerden söz etmektedir. Bunlar, o zamanlar kimisi yaşamakta olan, ama çoğu hayatta olmayan, yatırılarıyla tanınan başta Anadolu'daki yatırlar olmak üzere Horasan'dan Balkanlara, Küçük Asya'yı kapsayan makamlardır. Bugün de bu yatırlar Aleviler tarafından kutsanmakta, ziyaret edilmektedir. Yaşamı boyunca çok gezen Kul Himmet, yaşamını, Anadolu siyasetine adanmıştır. Kul Himmet'in "**Şah-i Merdan ile gezdiğim yerler**" bağlamı 24 dördlükten oluşan bir şiiri vardır ki, içinde 50'den fazla ülke, şehir, kasaba, coğrafi bölge, dağ, ova, ırmak, çöl vb. adlar geçmektedir.

Âşıklar arasında "**Makamı sır olan koca Kul Himmet**" diye anılır.

11. İrfan Çoban, *Kul Himmet*, Tokat 1997, s. 28-30.

Oysa, ömrünün son dönemini bugün mezarının bulunduğu Tokat'ın Almus ilçesine bağlı Varzıl (Görümlü) köyünde geçirmiştir.

2. Kul Himmet'in Sanatı

Kul Himmet, henüz hayatta iken büyük üne kavuşan ve halkın beğeni- si hiç kaybetmeyen nadir şairlerden biridir. 17. yy. da yazılan “Menâkıbü'l- Esrâr Behcetü'l Ahrâr” adındaki kitapta Hatayî ve Pir Sultan'la birlikte onun da birkaç şiirinin alınması Erdebil Tekkesi müritleri arasında da tanınır tak- dir edildiğini gösterir.¹²

Anadolu'da Celâli İsyancıların devam ettiği o dönemde yazılan dini şiirlerde şah sözünün çok geçmesi nedeniyle Safavi hükümdarlarını çağırış- tırdığı sanılmıştır. Fakat, büyük olasılıkla Kul Himmet'in kastettiği şah, Hz. Ali dir. Çünkü, Şah, bir şeyin en iyisi, bir topluluğun en büyüğü anlamına gelir. Şah kavramı, iyiliği, doğruluğu, güzelliği, hak ve adaleti, insanlığın ka- ranlıktan, kötülüklerden kurtuluşunu simgeleyen bir kavramdır. Bu anlamda, Alevi-Bektaşî öğretisinde Şah, bu öğretiyi, bu felsefeyi, bu inancı en iyi bi- len, en iyi yorumlayan, yetkin, etkili ve güvenilir ulu bir insan anlamını taşır. Bu da Kul Himmet'in:

***Evvel Muhammet'tir ahiri Ali
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim***

136

---

biçimindeki deyişle yüceltilen Hz. Ali'dir. Alevi-Bektaşî kültüründe bilgeliği ve kerametleri ile Hacı-Bektaş Veli tüm Anadolu'daki âşıkları etki- lemiştir.

Bu dönemde Anadolu halkının sesi, o halkın önderi konumunda bulu- nan en yüksek makamdaki kişi Hacı Bektaş postunda oturan Kalender Çele- bi'dir. Zaten, Bektaşî tarikatı ile Safevi tarikatı bir birine rakiptir. Kul Him- met birçok nefesinde Hacı Bektaş Veli'yi överek Bektaşîliği yüceltmıştır.

Kul Himmet'in şiirleri incelendiğinde şiirlerinde, Anadolu'nun ve Türk ulusunun binlerce yıllık birikiminin, inancının, kültürünün, güzelliklerinin, sevgisinin ve yaşam tarzının yoğun bir şekilde işlendiği görülür. Şiirlerinde- ki duygu, anlam zenginliği, öğretici ve düşündürücü yanı edebi yönünün ne denli güçlü oluşunun kanıtıdır. Kul Himmet, şiirlerinde peygamberlerden, din ve devlet büyüklerinden ve dini kavramlardan sıkça söz etmiştir.

***Dünya ile bir pazarlık eyledim
Ne virane ne hadrane ne kuldur
Seyranımda bir dükkâna uğradım
Ne çarşıdır ne bedestan ne haldir***

---

12. İbrahim Aslanoglu, *Kul Himmet*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 20.

gibi dizelerinde de dünyanın güvenilir bir yer olmadığı üzerine toplumsal eleştiride bulunmuştur.

***Kul Himmet'im okur yazar
Şu cihanı eler gezer***

dizelerine bakıp, verdiğimiz tüm örnekler göz önünde bulundurulduğunda Kul Himmet'in iyi bir eğitim aldığı görülmektedir. Kul Himmet, Hz. Muhammed zamanında yapılan çeşitli savaşları destanlaştırarak âdeta manzum bir siyer* dile getirmiştir. Uhud Savaşı'nı anlattığı:

Şehit düştü Muhammed'in ön dişi

biçiminde dizelerle yüklü uzun destanında, savaş esnasında Hz. Muhammed'in düştüğü sıkıntıyı ve bunun inanan kalplerde yarattığı üzüntüyü şiirleştirmiştir.¹³

Kul Himmet mahlaslı bu şiirde dünyanın faniliği anlatılırken, onun ve doğal olarak insanın sonuna yani eskatolojiye **dair izler bulunmaktadır.¹⁴

***Pare Pare yalan dünya
Yalan dünya değil misin
Hasan ile Hüseyin'i
Alan dünya değil misin
Ali bindi Düldül ata
Âşık dayanır firkate
Boz kurt ile kıyamete
Kalan dünya değil misin***

gibi söyleyişinde yalan dünya teması, klasik edebiyatın kalıp ve imkânları içerisinde vurgulanmakta ve yine Türk sözlü kültür kaynaklarında da sıklıkla dile gelen “*yedi kez dolup boşalma motifi*”, Nuh Tufanı gibi olaylara gönderme yapılarak kozmogonik-eskatolojik bir dille işlenmektedir.

Bu şiirde ***Boz kurt ile kıyamete / Kalan dünya değil misin*** dizeleri eskatolojik açıdan ilgi çekicidir. Bu dizelerin tek başına anlamı, kıyamet gününde bütün varlıkların yok oluşundan sonra dünyada boz kurdun kalacağıdır. Bu söyleyiş ile hangi kozmogonik veya eskatolojik mitin ilişkisi

*Hz. Muhammed'in hayatını anlatan kitap.

13. Saffet Sarıkaya, *Alevi-Bektaşî Kültüründe Hz. Muhammed*, Isparta 2003, V. Kutlu Doğum Sempozyumu, 18-19 Nisan 2002, (Tebliğler), s. 110-119.

** **Eskatoloji**: Kıyamet inancı, dünyanın sonu ile ilgili anlatılar.

14. Öcal Oğuz, *Kul Himmet ve Sözlü Gelenek Tanıklığında Kozmogonik Mitin Eskatolojik Serüveni*, Milli Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 84, s. 51-56.

olabilir ? sorusunun cevabına, Anadolu’da hâlen kullanılan ‘*kurtla kıyamete kalmak*’ deyiminde ulaşılmaktadır. Bu deyimi özellikle taze gelinler, yaşlı kaynanalarına sıklıkla “*Ölmedi gitti, kurtla kıyamete mi kalacak ne?*” şeklinde ve ilenmek amaçlı kullanmaktadırlar.¹⁵

Alevî-Bektâşîler, Hz. Muhammed’in bedenen miraca çıkışını kabul ederek bunu kendilerine özgü menkıbevî bir anlatımla dile getirirler. *Buyruk*’ta bu konuda nakledilenler özetle şöyledir:

Hz. Peygamber Miraca giderken önüne bir aslan çıkar. Hz. Muhammed gaipten bir ses duyar. Parmağındaki yüzüğü aslanın ağzına atması istenir. Yüzüğü aslanın ağzına atar böylece Hz. Muhammed aslanı atlatır ve yoluna devam ederek *Sidretü’l-Müntehâ*’ya erişir. (Yüzük daha sonra Hz. Ali’de ortaya çıkar. Hz. Ali için “Allah’ın Aslanı” sözü bu olaydan kaynaklanır.) Orada Tanrı’yla söyleşir. Tanrı’yla doksan bin kelâm söylemiştir, bunların otuz bini ümmete aittir. Altmış bini ise Hz. Ali’de sır olmuştur. Burada Hz. Muhammed’e bal, süt ve elma verilmiştir. Hz. Muhammed Mirac’tan dönerken Mina’da bir kubbe ilgisini çeker ve kapıyı çalıp içeri girmek ister. Kendisine, kim olduğu sorulunca, iki defa “*peygamberim*” dediği için kapı açılmaz, üçüncüsünde “*sırru’l-kayyûm, hâdimü’l-fikarâyım, bir yoksulum*” diye cevap vererek içeriye girmeyi başarır. (Bu anlatımda her türlü dünyalıktan vazgeçmeyi gösteren fakr anlayışı dile getirilmiştir.)

Oradakilerin kimler olduğunu sorar. Oradakiler, kırklarız, kırkımız birbirimizin aynıyız, derler. Bir kişinin eksik olduğunu görünce kimin eksik olduğunu sorar; onlar, Selmân’ın bulunmadığını söylerler.

Hz. Muhammed, onlardan bir nişan isteyince “*Kırkımız birdir, birimiz kırktır*” derler, biri kalkıp kolunu keser kırkından da kan akar. Kırklar pîrlerinin *Aliyü’l-Murtazâ*, rehberlerinin *Cebrâîl* olduğunu söylerler. Bir müddet sonra Selmân yanında bir üzüm tanesi ile gelir. *Seyyidü’l-Hâdim* olarak üzümü pay etmesini Hz. Peygamber’den isterler. Hz. Peygamber *Cebrâîl*’in delâletiyle üzümü ezip şerbet eder ve kırklara pay eder. Kırklar mesti elest olup, “*Allah*” deyip, semaha kalkarlar. Hz. Muhammed dahi semaha kalkar, mübarek imamesi başından düşer, kırk pare edip bellerine bağlarlar.¹⁶

Bu anlatımda Hz. Muhammed’in içeri alınırken yaşadıkları onu küçültme, veya kırklardan aşağı bir derecede görme olarak değerlendirilemez. Burada tamamen dünyadan ve dünyevî makamlardan uzaklaşmayı ifade eden “*fakr*” ve “*terk*” anlayışına telmih vardır. Nitekim Hz. Muhammed üzümü paylaşırması ve semâh esnasında imâme veya ridâsını kırkların beline bağlanmasından dolayı kırklar içinde “*mürşîd*” makamında en yüksek komndadır. *Cebrâîl* rehber, Hz. Ali ise pîrdir.

15. Öcal Oğuz, *age*.

16. (*Buyruk*, Haz. S. Aytekin, 7-12; *Buyruk*, Haz. A. Atalay, İstanbul 1993, 13-23.)

Burada âdeta Hz. Muhammed’ in tasavvufî kimliği ve tarikat içindeki yeri belirlenmiş olmaktadır.

Bu anlatımda, *Ahi-fütüvvet* teşkilatında ustalık payesine erme anlamına gelen *bel bağlama* geleneğinin menkıbevî bir boyutla Hz. Peygamber’e nispeti gözlemlenmektedir, bunun daha realist farklı versiyonları *Fütüvvet-nâmelerde* yer alır. Bektâşîlerde bu toplantının anısına dergâhın büyük cem odasına “*kırklar meydanı*” da denilir ve yapılan cemde bu olay yeniden canlandırılmış olur. Bektâşîler ve Aleviler tarafından yapılan cem törenlerinin farklı biçimleri, bu rivayette anlatılan “kırklar cemi”ne dayandırılır. Pek çok Alevî-Bektâşî şairi de olayı manzum olarak dile getirerek âdeta hafızalara naksetmişlerdir.

Bektâşilikte tasavvuftan gelen Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat kavramları “*Dört Kapı*” ifadesiyle anlatılır. “Dört” sayısı İslam felsefesinde ve halk inanışlarında bazı temel unsurları nitelendirmek için kullanılır. Bunlardan bazıları *Dört unsur*, *Dört tabiat*, *Dört Kitap*, *Dört Melek*, *Dört Mezhep* (Hanefî, Şafiî, Malikî, Hanbelî)’dir. Âşıkların dilinde en çok kullanılan dört kapı kavramına Kul Himmet de şiirlerinde yer vermiştir.¹⁷

*Talip bu dört kapının
Varından tamam gerek* (Kul Himmet)

Kul Himmet dört kapının yanı sıra dört kitap ve dört mezhebi de işaret etmiştir:

*Dinleyip öğüdün almayan kişi
Dinin tarikatın bilmeyen kişi
Dört mezhep nedendir görmeyen kişi
Harap olur nice kuldur efendim* (Kul Himmet)

Edebiyatımızda On iki İmam’ın adının geçtiği şiirlere ‘Düvazdeh imam’ ya da “Duvaz” denilmektedir. “On iki” sayısı âşıkların dilinde ve telinde en çok dile getirilen sayıdır. Kul Himmet de şiirlerinde “On iki” sayısına yer vermiştir.¹⁸

*Şfaat umarız On iki İmam’dan
Onların atası Ali değil mi* (Kul Himmet)

Kul Himmet’in tarikat ışığında beliren insan sevgisini Hacı Bektaş Veli üzerinde yoğunlaştırarak nesnel duruma getirişini, tanrı kavramını bir varlık olan insanla özdeşleştirişini düşünürsek, tüm verilen örnekler ışığında, Kul Himmet’in yedi büyük Alevî-Bektâşî şairlerinden biri olmasının, sanatı

17. M. Yardımcı, *Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Sayılar, Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*. Ürün Yayınları, Ankara: 2008. s.217.

18. Mehmet Yardımcı, *age*. s. 224.

sonucunda olduğunu belirtmek doğru bir tespit olacaktır.

3. Kul Himmet'in Dili

"Şiir dili, şairin sanatkârca bir görüşle, kendine özgü bir biçimde tamamiyle şahsi tasarruflarıyla ürettiği bir dildir."¹⁹ Kul Himmet'in kimi şiirlerinin dili süslü ve sanatlıdır. Ancak, unutulmaması gereken en önemli nokta her şairin dilinin ana kaynağı halkın konuştuğu canlı dildir.

Özellikle temel amaçlarının halkı irşad etmek, onların yüreklerindeki sevdâyı dillendirmek olan Alevi-Bektâşi şairlerinin dilleri halkın günlük hayatta konuştukları dildir. Ancak bu onların tümünden basit bir dille şiirler söylediklerini düşünmeye yol açmamalıdır.

Şiirlerinde tarikat kurallarını her kültür düzeyinden Alevi-Bektaşilerin anlayabileceği bir yalınlıkla yazan şair, gündelik yaşantımızda kullandığımız ortak dilden hareketle, sözcükleri gerçek anlamları dışında kullanarak oluşturduğu imgelerle kendine özgü bir şiir dili yaratır.

Deryanın bekçisi ol Hızır Nebi Ayrılık derdinin dermanı nedir

dizelerinde Hızır Nebi, denizlerin bekçisi olarak hayal edilerek farklı bir imge meydana getirilmiştir."²⁰

16. ve 17. yüzyıllar, Osmanlı Türkçesinin en ağıdalı olduğu zamandır. Bu dönemlerde yaşayan Kul Himmet'in dili ise oldukça sade ve halkın konuştuğu öz Türkçedir. Ancak kendisinin bağlı bulunduğu tekkenin öğretilerini dile getirdiği şiirlerde aruzu, tekke terminolojisini ve dinî kavramlar nedeniyle dilini ağıdalı bir şekilde kullandığını da görmekteyiz.

Alırsan lâl ü gevherden sebak al ilm-i Câ'fer'den Kâzım İrıza'ya yetken kân-ı kârhaneye düştü

beytinde, Kul Himmet'in, konuşma dilinden oldukça uzaklaştığı görülmür. Ancak şiirlerinin çoğunluğunu oluşturan hece ile yazdıklarında doğal ve sade bir dil kullandığını ve halk diline yaklaştığını görürüz.

Kul Himmet daima eder niyazı Pir Sultan yolundan ayırma bizi

sözü, doğal, sade ve halk ağzıyladır.

19. Nurulla Çetin, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2008, s. 165.

20. Selay Özcan, *Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011, s. 55.

Kul Himmet'in şiirlerinde çağdaşları gibi Arap ve Acem kökenli tamlamalarla yapmacık ve basit değil, atasözleri kadar olgun ve etkili söylemler göze çarpar.

*El sana ilişsin sakın ilişme
Koy desinler sana deli divane*

gibi dizeler, Kul Himmet'in Türkçeye fazlasıyla hâkim olduğu ve atasözü tadında dizeler yazdığının birer göstergesidir. Kul Himmet'in bir süre Arapça öğrenim gördüğü, iyi bir tekke kültürüne sahip olduğu, tasavvuf ve tarikata yönelik şiirlerinde sergilenmektedir.

*Arap hocasına vardım okudum
Hatibine dahi küstüm kakıdım*

deyişi bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Kul Himmet, dilde Yunus'un açtığı yoldan ilerlemiş, halkın dilini en iyi biçimde kullanıp halkın hayatından kesitleri şiirlerinde ustaca yansıtmıştır. Zaten halkın sesi olduğu için sürgünler ve zindanlar onun talihi olmuştur.

4. Kul Himmet'in Şiirleri

4.1. Kul Himmet'in Şiirlerinde Dış Yapı

Kul Himmet'in şiirlerinin büyük bir çoğunluğu dörtlülüklerden oluşur. İbrahim Aslanoğlu'nun yazmış olduğu Kul Himmet kitabı incelendiğinde şiirlerin bir tanesinin yedi; yirmi altısının tanesinin sekiz ve yüz dört tanesinin onbir'li hece ölçüsüyle yazdığı görülmektedir.²¹ Bunların dışında Kul Himmet'in, aruz ölçüsünün düz kalıpları ile yazdığı şiirleri de vardır. Kul Himmet'in şiirlerinde,

*Sabakın bilmeden sabak alırsın
Dün sabakın verdim idi ben sana*

örneğinde olduğu gibi sesli harflerin benzeşmesiyle **asonans**;

*Daim ören ne zamandan berisin
Neler geldi neler geçti başıma*

sessiz harflerin benzeşmesiyle de **aliterasyon** meydana getirdiği de görülmektedir.

---

21. İbrahim Aslanoğlu, **Kul Himmet**, Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

Kul Himmet'in şiirlerinde ahenk unsuru olarak yinelemeler de kullanılmıştır.

***Bir kesikbaş geldi aslan Ali'ye
Dev elinden aman aman çağırtd***

biçimindeki deyişler ikilemelerin ustaca kullanıldığı yerlerdir. Kul Himmet'in şiirlerinde uyak ve rediflerin ustaca kullanıldığı da görülmektedir.

4.2. Kul Himmet'in Şiirlerinde İç Yapı

Kul Himmet şiirlerinde hem tarikat inançlarına hem de din dışı konulara yoğunlaşmıştır.

5. Dinî Konular

Ruhun kendisini Tanrı sevgisine bağlama ve adama olarak da yorumlanan tasavvuf, İslamiyetin kaynaklarından hareketle dinî prensiplerin konu ile ilgili yönlerini inceleyen, derinleştiren, bunları yaşam kuralı biçimine sokup başkalarına aktarma yollarını gösteren bir etkinliktir.²² Alevi-Bektâşî Edebiyatının Tasavvufî Halk Edebiyatının bir kolu olarak geliştiği malumdur. Her ne kadar ikisi de aynı inanç felsefesinden doğsa da evrene bakış açılarından dolayı aralarında bir takım farkların olması doğaldır.

Tasavvuf Edebiyatı genel olarak sünî; Alevi-Bektâşî Edebiyatı daha çok batınî özellikler taşır. Birisi şiire ilahi nefes derken, diğeri deyiş, deme, duvaz demektedir.²³ Kul Himmet, Alevi-Bektâşî düsturu ile yetişmiş bir halk aşığıdır. Şiirlerinde Hz.Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi göze çarpar. On İki İmam ve Hacı Bektaşî Veli de öne çıkan şahsiyetleridir. Alevi-Bektâşî inanç sisteminde *Allah-Muhammed-Ali* üçlemesi şiirlerin temel konusunu oluşturur. Alevilikte On İki İmam inancı Aleviliğin temel dinî inancını oluşturur. Bu bakımdan Kul Himmet'in şiirlerinde On İki İmam inancı ve sevgisinin yeri büyüktür.

***On'ki imama uymayan
Dergahtan dūr değil midir***

dizelerinde On iki İmam'ın yoluna uyulmadığı takdirde insanın rahmetten yoksun olacağını belirtmiştir.

***Be erenler hizmet eylen uluya
Din serveri Hacı Bektaş Veli'ye***

diyerek Hacı Bektaşî Veli'nin Bektâşîlik için önemini vurgulamış ve

22. Mehmet Yardımcı, *Yaşamları Sanatları ve Şiirlerinin Yorumlarıyla Âşıklarımız*, Ankara 2009, s. 27.

23. *age.*, s. 119.

yolundan gidilmesi gerektiğini salık vermiştir. Kul Himmet şiirlerinde diğer peygamberlerden de bahsetmiştir.

*Yakub'un gözlerin giryan eyleyen
Yusuf'u Mısır'da sultan eyleyen
Süleyman'ı mülke hakan eyleyen
Allah medet ya Muhammed ya Ali*

diyerek Yakub, Yusuf ve Süleyman peygamberlerin kıssalarını hatırlatmıştır.

Kul Himmet'in şiirlerine bütün olarak baktığımızda gerek peygamberler gerekse din büyükleri bakımından geniş bir şahıs kadrosuna sahip olduğu açıkça görülmektedir. Bu durum da bizi, Kul Himmet'in, iyi bir eğitim aldığına ve özellikle Bektâşî kültürüne hâkim olduğuna götürmektedir. Hz. Ali sevgisi başta olmak üzere dinî olaylar, Kul Himmet'in şiirlerinin ana temasını oluşturmaktadır.²⁴

5.1. Din Dışı Konular

a. Sevgi Temi

Şiirlerinde genel olarak *Tanrı-Hz.Muhammed-Hz.Ali* üçlemesi (dinî konular) görülen Kul Himmet beşeri aşkı da şiirlerine konu edinmiştir. Şiirlerinde Anadolu âşıklarının sesini bulmak mümkündür. Çünkü aynı kaynaklardan beslenmişlerdir.

*Yakuttur yanağın, hilaldir kaşın
Şekerdir dudağın, incidir dişin*

diyerek sevgilinin güzelliğinden açık bir şekilde bahseder.

*Eğer dostlar sorarlarsa ahvalim
Yâr elinde yarası var gönlümün*

diyerek de çektiği aşk acısını dile getirir.

*Kul Himmet'im eyder sever dülberi
Kahr-ı küfrün nuş edersen gel beri*

dizeleri de sevgi temini işleyen deyişlerindedir.

---

24. Selay Özcan, *Kul Himmet'in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011, s. 55.

b. İnsan ve Toplum

16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin zirvesi olarak tanımlanabilir. Ancak Anadolu' da karışıklıklar da yok değildir. Devletin uzun yıllar savaş içinde olması doğal olarak iç karışıklıkların ve isyanların çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla halkın mal ve can güvenliği tehlikeye düşmüş ve bu gelişmelerden rahatsız olan halkın sıkıntılarını âşıklar dile getirmişlerdir.

Bozulan toplum düzeni karşısında 16.yüzyılın güçlü âşıklarından Nizamoglu:

***Zulm ile doldu dünya yoktur huzura imkân
Ma'mur olan yerleri zalimler etti viran***

biçiminde genel durumu dizelerine aktarmıştır.

Haksızlıklar karşısında sesini yükselten âşıklardan biri de Pir Sultan Abdal'dır. Pir Sultan'ın deyişlerinin, temelini bozuk toplum yapısının eleştirisi oluşturur. Pir Sultan'ın deyişleri her türlü haksızlığa karşı toplumun ortak vicdanının sesi olmuştur. Bu sese müridi Kul Himmet'in de kulak verip uyması doğaldır.

Kul Himmet şiirlerinde insanı, toplumu, toplumun aksayan yönlerini de ele almıştır:

***Yürü bre yalan dünya
Hiç murat almadım senden***

diyerek dünyanın güvenilir bir yer olmadığına dair toplumsal bir eleştiri geliştirmiştir.

***Kahpe felek bana n'ettin n'eyledin
Attın gurbet ele parelerimi
Âhîrinde beni siladan ettin
Bulunmaz derdimin çarelerini***

diyerek dünya ve kadere şikâyette bulunmuştur.

6. Kul Himmet'te Etkileşim

6.1. Kul Himmet'in Etkilendiği Âşıklar

Kul Himmet'in etkilendiği âşıkların başında hiç şüphe yoktur ki ***Pir Sultan Abdal*** vardır. Pir Sultan Abdal'ın Alevi-Bektâşî şiirinin öncülerinden olması ve bazı kaynaklara göre Kul Himmet'in müşidi olması neticesinde Kul Himmet'in, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden ve düşüncelerinden etkilenmesi mümkün değildir. Zaten bir şiirinde:

***Kul olmuşuz Pir Sultan'a
Eşiği de kiblegâhtır***

deyişi, Pir Sultan'a olan bağlılığının açık ifadesidir.

Kul Himmet:

*Gel benim derdime bir derman eyle
Alemler derdine derman olan Şah
Hükmünün üstüne bir ferman eyle
Alemler hükmüne ferman olan Şah*

dörtlüğüyle başlayan şiirinde Pir Sultan Abdal'ın:

*Gel benim derdime bir derman eyle
Alemler derdine derman olansın
Özümün hükmüne bir ferman eyle
Alemler hükmüne ferman olansın*

dörtlüğüyle başlayan şiirine nazire yapmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Her iki âşığın şiirlerinden anlaşılacağı üzere, Pir Sultan Abdal'ın Kul Himmet üzerinde hem söylemiş, hem duygu ve düşünüş açısından büyük bir etkisi vardır. Şiirlerde, dizelerde gözlemleneceği üzere söylemleri, inanç ve itikat unsurları aynı doğrultudadır.

Pir Sultan Abdal'ın dışında Kul Himmet'in etkilendiği ikinci önemli âşık **Şah Hatayî** olmuştur. Hatayî'nin;

*Pervaneyi aşk oduna düşüren
Mürüvvet Şah-ı Merdan sana sığındım
Dalga vurup deryaları çoşturan
Mürüvvet Şah-ı Merdan sana sığındım*

dörtlüğüyle başlayan şiirine Kul Himmet:

*Pervaneyi aşk oduna yandıran
Aman Şah-ı Merdan sana sığındım
Dalga vurup deryaları çoşturan
Aman Şah-ı Merdan sana sığındım*

biçiminde nazire yapmıştır. Hatayî'nin:

*Gel gönül yola gidelim
Hak yoldan öte mi dersin
Gel hizmet eyle bir pire
Emeğin yete mi dersi*

dörtlüğüyle başlayan şiirini, Kul Himmet:

*Kalk kardaş yola gidelim
Hak yoldan öte mi dersin
Murad-ı maksuda erelim
Bu söze hata mı dersin*

dörtlüğüyle tenzir etmiştir.

Kul Himmet'in etkileşimde bulunduğu bir diğer isim **Dadaloğlu**'dur. Dadaloğlu'nun:

*Yedi iklim dört köşeyi dolandım
Meğer dünya her tarafta bir imiş
Ben dünyayı Al'Osman'ın sanırdım
Meğer dünya dört sultanlık yerimiş*

dörtlüğüyle başlayan şiirine, Kul Himmet:

*Yedi iklim dört köşeyi dolandım
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim
Kısmet verip âlemleri yaradan
Ben Ali'den gayrı bir er görmedim*

biçiminde nazire yazmıştır.

6.2. Kul Himmet'in Etkilediği Âşıklar

Kul Himmet diğer âşıklardan etkilendiği gibi kendisinden de etkilenen âşıklar olmuştur. Bunlar, Kul Hüseyin, Âşık Veli, Er Mustafa, Kul Himmet Üstadım gibi âşıklardır.

Kul Hüseyin, Kul Himmet'in talibi ve yol arkadaşı olup dönemin önemli âşıklarındandır. Hatta soru cevap niteliğinde Kul Himmet'e müşkül-lerini danışıp çözüm istediği, Kul Himmet'in de arifane yanıtladığı bir tekel-lüm bulunmaktadır. Bu şiirin bazı bölümleri:

(Kul Hüseyin)

*Mürşit isen müşkülümü halleyile
Neden hasıl oldu güruh-u Naci
Beni yasda gamda bırakma söyle
Evvel tatlı neydi sonrası acı*

(Kul Himmet)

*Hakkın gevherinden arşın nurundan
Andan hasıl oldu güruh-u Naci
Hak sana bir evlat ederse ihsan
Verince tatlıdır alınca acı*

biçimindedir.

Kul Himmet'in etkilediği âşıklardan Âşık Veli:

*Ağlar da gezerim dağlar başında
Beni nâgah yere ağlatma Ali
Değirmenler döner gözüm yaşında
Kuru çaylarında çağlatma Ali*

dörtlüğüyle başlayan şiirini, Kul Himmet'in:

*Ağlar da gezerim dağlar başında
Yâr elinden yarası var gönlümün
Gündüz hayalimde gece düşümde
Yâr elinden yarası var gönlümün*

dörtlüğüyle başlayan şiirinden etkilenerek yazdığı görülmektedir.
Kul Himmet'in:

*Çok günah işledim senin katında
Ya Ali mürvettir mürvet ya Ali
Sen kerem-kântsın zâhir bâtında
Ya Ali Mürvettir mürvet ya Ali*

dörtlüğüyle başlayan şiirine, Er Mustafa:

*Çok günah işledim senin katında
Bir de bizim için yalvar Muhammet
Şefaatkanımsın Hakkın katında
Bir de bizim için yalvar Muhammet*

dörtlüğüyle başlayan şiiriyle nazire yapmıştır.

Kul Himmet'in yolundan giden ve adının önüne “*Üstadım*” sözcüğünü ekleyerek, kendisine bağlılığını belirten *Kul Himmet Üstadım* da, söyleyiş özelliği ve seçtiği konular bakımından Kul Himmet'ten etkilenmiş Alevi-Bektâşi âşıklarından biridir.

Kul Himmet'in:

*Gece gündüz hayalinde gezerim
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkârım günahlardan bezerim
Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş*

dörtlüğüyle başlayan şiirine nazire olarak Kul Himmet Üstadım:

*Ay mıdır gün müdür doğmuş âleme
Yüzünden balkıyor nur Hacı Bektaş
Musa Peygamber durunca selama
Binbir kelâmını sor Hacı Bektaş*

dörtlüğüyle başlayan şiirini söylemiştir.

Yine Kul Himmet'in:

*Şunda müşkülümüz seçilmez oldu
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle
Tarık-ı tercüman seçilmez oldu
Hünkâr Hacı Bektaş sen imdat eyle*

dörtlüğüyle başlayan şiirine, Kul Himmet Üstadım

*Dün gece seyrimde bir dolu içtim
Sultan Hacı Bektaş sen imdat eyle
Çok niyaz eyledim yalvara düştüm
Sultan Hacı Bektaş sen imdat eyle*

dörtlüğüyle başlayan şiiriyle nazire yapmıştır. Nasıl ki Pir Sultan, bütün Alevi-Bektaşî âşıkları üzerinde etkili ise Kul Himmet'in de etkisi oldukça önemlidir.

USTACA YAŞAM

Prof. Dr. Ali DEMİRSOY

“Asıl olan, düz denizde değil, dalgalı denizde yol alabilmektir”

Aslında yarım yüzyıllık öğretim elamanı olarak amacım orta ve yüksek eğitimde bulunan, bunun yanı sıra yüksek lisans ve doktora yapan öğrencilere yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları atlatmak için gözlem ve deneyimime dayanarak yardımcı olmaktı ve bu girişimi de “*Ustaca Yaşam*” olarak adlandırdım.

Ömrünün 48 yılını öğretim elamanı, son 36 yılını da profesör unvanıyla geçirmiş birinin ustaca yaşam konusunda deryaya yelken açmış olanlar için bile söyleyecek bir şeyleri olmalı.

Çünkü, hiç kimse yolda uğradığınız kasırgalarla ilgilenmez, gemisini salimen limana ulaştırıranı kutsar. (Xanthius).

Önce elimizde olmayanlarla başlayalım:

İlk olarak bir şeyi saptayalım. Bir insanın anasını, babasını, doğduğu yeri ve kalıtsal yapısını seçme özgürlüğü yoktur. Dolayısıyla bunlardan kaynaklanan kusurları hata ya da suç olarak bireye yükleyemeyeceğimiz gibi; bireyler de bunları birer kişisel kusur hâline getirip, sürekli yakınma nedeni olarak da görmemelidirler. (Ek: 1)

Limandan ayrılan geminin niteliğine, zamanına ve yerine müdahalelerimiz olmadığına göre, olsa olsa önündeki yolda neler yapabileceğine ilişkin öneriler olur

Bunu kim yapacak?

Canlılar dünyasında fiziksel ve özellikle eşeyssel işlevlerini yitirmiş bireyler, çoğunlukla yaşlılar, artlarında bıraktıkları katkıları ne olursa olsun ayıklanır. Ancak bilgi birikimini ve deneyimini zamandaşlarına ve gelecek kuşaklara aktarma başlayınca, toplumda saçı ağarmışların, fiziksel işlevlerini yitirse de korunması başladı. Büyük bir olasılıkla ilk korunananlar, ateşi yakmayı öğrenenler oldu (yaklaşık 2,7 milyon yıl önce). Böylece insan toplumu-na ustalar diye bir grup eklendi.

Ustaca yaşam, ustalardan öğrenilir

Psikanalizin babası Freud olarak bilinmesine karşın, aslında babası Carl Jung olması gerekir. Carl Jung ırkı, dini, dili, coğrafyası ne olursa olsun, insanların tümü için şu teşhisi koyuyor:

İnsan beyni enerji kullanmakta cimridir. Doğrudan ziyade kestirme ve kolay yolu tercih eder. *Biz kendimizi geliştirmek için uğraştığımızda, yeni bilgi ve beceriler edinmeye kalkıştığımızda, aslında beynin arzusuna aykırı bir iş yapmış oluyoruz.*

Beyin, fiziği ve biyolojiyi ya da matematiği öğrenme gibi bir beklenti içerisinde değildir. Onun doğası enerjiyi en artırımlı şekilde kullanarak, kendini ayakta tutabilmektir. Yani bendeki egoizm onda da vardır... Ancak sosyalleşmenin getireceği bir bedel olmalıydı. O da beyni sürekli uyanık tutma ve bilgi birikimini artırmaya zorlamak; bu da enerji kullanımını gerektirmektedir.

Çevrenizi genişletmek, çeşitlendirmek, bilgi edinmek ve bilgi akışını sağlamak enerji gerektirir. Beynin bu doğal yapısına bir defa boyun eğmiş iseniz, kendi iç dünyanın içerisinde kavrulmaya başlarsınız. Bu insanlar psikolojik olarak artık hastadır. Doğru dürüst bir iş yapamazlar. Carl Jung'un dediği gibi; *“Birileri birilerinden dolayı bu aksaklığın meydana geldiğini söylüyor.”*

Bu cümlelerin net açılımı: İnsanların çoğu bu yenilenme ve ilişkileri güçlendirme bakımından ya bu gücü kendinde bulamadıkları için ya da verilen eğitim gereği hep kısa yolu tercih ettikleri için sonunda bir bahane bularak rahatlamak isterler. Bunun adı: İkame sorun yaratmadır.

Çocuğunuzu doğru dürüst eğitemezsiniz, suçu öğretmene; eşinizle geçinemeyen suçu ailesine; çalıştığınız yerde yükselemezsiniz suçu müdüre yüklersiniz ve başaramadığınız her şeyde hayali bir suçlu yaratırsınız.

Beyin bir defa ikame sorun yaratmaya başlamışsa hastalık da başlamış demektir. Bu insanlar her şeyden şikâyet eder, karşılaştıkları her olumsuzluğa bir sorumlu atarlar. Belirli bir yaştan sonra da tek yapabildikleri yakınmadır. Bu aşamadan sonra genellikle ayakları üzerinde dik duramaz, güçlü görünmeye çalışsalar da birilerinin dümen suyundan ayrılamazlar. Benim ülkenin insanının sorunlarının başında bu davranış yatmaktadır.

Sonunda hedeflerine doğrudan ulaşmak yerine ikame sorunlarla uğraşmaya başlar; enerjilerini bu yolda tüketirler. Bu duruma düşmüş insanlar sosyal hastalardır. Bu hastalıklı insanlar toplumun genel yapısını da bozmaya başlarlar.

Bir şeyi net bilmeliyiz: Doğada hiçbir şey karşılıksız edinilmez; ödemesi gereken bir bedel vardır. Eğer bir şeye doğru ve ahlâklı yoldan ulaşmanız gerekiyorsa, belirli bir alın terini, gözyaşını, eziyeti, rahatsızlığı önceden göze almanız gerekir. Söylenenin aksine hiçbir doğaüstü güç, hiçbir insana iltimas ederek, ona ayrıcalık tanımamıştır. Başarı sadece insanın kendi emeğinden elde edilir. Kolay da elde edilmez. Sanki yayıktan yağ çıkarma gibi bir şeydir başarıya elde etmek. Bir sallamayla yağ çıkmaz, onlarca, yüzlerce defa sallarsınız; ancak onun sonunda çıkar. Başarı bir sürecin sonucudur.

Düşünme ve başarıya ulaşma kesintisiz çabayı gerektirir. Yayıktan yağ çıkarmak için yayığı sürekli sallamanız gerekir. Biraz dinleneyim, şu işlerimi bitirip ondan sonra sallamaya devam edeyim dersiniz, yağ kesilir; daha sonra ne kadar sallarsanız sallayın yağ çıkmaz.

Hâlbuki yaşamımızın çoğu evrelerinde bunun aksini yaparız. Şu okulu bir bitireyim ondan sonra kitap okumaya başlayacağım, iyi bir iş bulayım ondan sonra spor yapacağım, güzel bir eş bulup evlendikten sonra düzene gireceğim, çocuğu büyüttükten sonra sanata başlayacağım, evin taksitlerini ödedikten sonra çevreyi görmeye gideceğim dediğinizde, sallamak zorunda olduğunuz yağ güğümü durmuş demektir. Ustaca yaşam her ikisini bir arada yürütenlerin dünyasıdır.

Önce adrenalin salgılarınızı denetlemeyi öğreneceksiniz.

Gelişmiş canlıların çoğunda bir tehlike karşısında, kastaki glikoz yıkımını, solunumu ve kan dolaşımını hızlandırma, daha iyi görebilme için göz bebeğini genişletme gibi görevleri üstlenen adrenalin ne yazık ki sosyal yaşamımızda çoğunluk geriye dönüşü olmayan kırılmalara da neden olmaktadır. İnsanı belki de hayvandan ayıran önemli göstergelerden biri, insanın, adrenalinini denetleme yetisini kazanmış olmasıdır.

Bunun için biyolojiden bir örnek vermek istiyorum. Kuşlar un böceğinin larvalarını çok severler. Bir deneyde açık bir araziye bir çelik ağ geriliyor; ağın her iki ucu da açık. Ağın bir tarafına bir kuş öbür tarafına da içinde un kurtlarının olduğu bir tas iliştiriliyor. Un kurtlarını yakından gören ve çok güçlü bir şekilde uyarılan kuş, tüm gücüyle çelik ağa hücum ediyor, pençeleri ile tırmalıyor, kanatlarının teleklerini dökecek biçimde çırpıyor.

Çünkü salgılanan adrenalin onun daha akılcı düşünmesini önlüyor; davranışını sadece onun doğal reflekslerinin yönlenmesine teslim ediyor. Tası ya da kuşu ağdan uzaklaştırmaya başlayınca uyarıcı etki azaldığı için kuş daha akılcıca düşünmeye ve ağın kenarlarından uçarak un kurtlarına ulaşıyor.

Günlük yaşamımızda, meslektaşlarımızla, ailemizin bireyleriyle, trafikte, alışverişte, her yerde adrenalinimizi doğal hâliyle salgılayacak çeşitli uyarılara muhatap olabiliriz. Ustaca yaşamın birinci kuralı burada başlar. Bu durumlarda adrenalinizin değil de akılcı düşünmenin emrine girmelisiniz. Özellikle yöneticiler için bu ustaca yönetmenin temel anahtarıdır.

Bundan yanlış bir sonuç da çıkarmamalıyız. Söyleneni yutun, yakınlarınıza yapılan hakaretleri içinize sindirin demiyoruz; ne yapacaksanız yine yapın; ancak geriye dönüşü olmayan ve tamiri mümkün olmayan bir hata yapmadan. Kuşlar bunu yapabildiğine göre siz niye yapamayasınız.

Lütfen bu anlatılanlardan sonra böyle bir durumla karşılaşıncaya ilk olarak un kurdunu hatırlayarak bir yutkunun ve fazla değil sadece üç dakika düşününüz. Çünkü adrenalin üç dakika sonra egemenliğini beyninizin korteksine bırakacaktır.

Deryanın ortasında yol olmakta olan sizler bundan böyle ne yapacaksınız ne düşüneceksiniz ve son limana varmadan önce hangi muhasebeyi yapacaksınız?

Bazen bir derenin kenarına oturup geçen her yılın adına bir taş suya attığınızda, bir şiiri mırıldanmalısınız. Ne yazık ki ben bunu yaptığımda Can Dündar'ın iskeletini kurduğu, benim yaşadıklarımla değiştirip uyarladığım şu şiiri hep mırıldanırım:

*"Bitaptı; kayan bir yıldız kadar ışıltılı, bir o kadar yorgun:
...."- N'apıyorsun" diye sordum.
"- Seyrediyorum" dedi; "çaresizce, öfkeyle, şaşkınlıkla,
ama sadece seyrediyorum".*

Seyrettiği; kuşağımızın en kötülerinin, pespayelik yarışında ipi ilk göğüsleyenlerin, zirveye hak kazanmalarındaki akıl almaz gariplikti.

İyiliğin ve ustalığın bu kadar eziyet gördüğü, kötülüğün ve yeteneksizliğin bunca ödüllendirildiği bir başka coğrafya var mıydı acaba?

Okuldaki ideallerimizden, gençlik coşkumuzdan söz ettik bir süre; tozlu raftaki bir kitabı yıllar sonra merakla karıştırır gibi...

Ülkemizin kaderini değiştirmeye azimliydik mezun olurken; lakin karanlığını boğmaya yemin ettiğimiz ülke, karanlığına boğmuştu bizi...

Pazarda görsek tezgâhından meyve almayacağımız adamların cendesinde bir ömür geçirmiş, tünelden çıkış sandığımız ışığın, üstümüze gelen kamyonun farı olduğunu çok geç fark etmiştik.

Velhasıl ne sevebilmiş, ne terk edebilmiştik.

Krizde geçmişti bütün gençliğimiz ve şimdi çocuklarımıza tek devredebildiğimiz, çok daha ağırlaşmış bir kriz...

"- İşte" diye iç geçirdi kadim dostum, "...bunları seyrediyorum bir kenardan sessizce..."

Bir insan kendini nasıl gerçekleştirir?

Bunun için onlarca toplantı yapılmış, çeşitli görüşler tartışılmıştır. Ancak günümüzde bir psikiyatrisin önerisi kabul görmektedir. Bu bilim adamına göre bir insanın kendini gerçekleştirebilmesi için:

1. Önce kendisiyle dalga geçmeyi bilmelidir.
2. Karşısındakinin gururunu kırmadan dalga geçebilmelidir.
3. Toplumsal sorunlara duyarsız kalmamalıdır.
4. Bu sorunları çözmek için doğru ve ahlaki tüm yolları denemeli, gücünü sonuna kadar kullanmalıdır.

Özellikle bilimle uğraşanlar, bilimsel başarıyı sadece makale yazmak, atıf almak olarak düşünmemeleri; hele hele unvan almak için yapılması gereken bir angarya olarak hiç görmemeleri gerekiyor. Bilimsel düşüncenin

toplumda merak duygusunun artırılması olarak ilgili olduğunu bilmek ve bunun gerçekleşmesi için zaman zaman riskleri de göze alarak egemen güçlere karşı avazımız çıktığı kadar bağırarak gerekiyor. Ne yazık ki bugün cılız birkaç sesin dışında hiçbir ses duyulmuyor. Ancak, bir gün, eminim, bu ülkenin geleceğinde çok daha iyi günler yaşanacak ve o gün, bu günün siyasi çekişmeleri, patırtı ve gürültüleri içinde kaybolup giden değerli düşünceler ve sesler, o gün çok daha iyi yankılanacak; işte o gün, bugün sesi çıkanların, yeniden doğuşu olacaktır.

Belirli bir yaşa geldiğinizde bir şeyi öğrenmiş olmalısınız!

Bizzat yaşamadan hiçbir şeyin kendi malımız olacak biçimde öğrenilemeyeceğini keşfetmelisiniz. Dinleyeceksin, not alacaksın; ancak zamanı geldiğinde bire bir yaşayacaksın ve o zaman yaşamın ne demek olduğunu öğreneceksin. Daha önce öğrendiklerimiz sadece daha hızlı daha kolay ve daha doğru karar vermemize yarıyor.

Yaşadığınız yıllar size bir şeyi daha öğretmiş olmalıdır: Belli ki yaşanması, öğrenilmesi ve görülmesi gerekenleri; hatta söylenmesi gereken sözleri ertelediğinizde ya da yarına sakladığınızda, zamanı geldiğini sanarak sandıktan çıkardığınızda, bir de bakıyorsunuz ki geçerliliğini yitirmiş banknotlar gibi tedavülden kalkmış...

Çoğunuz uzun süreler çeşitli faaliyetlerde birlikte; zaman zaman çatışma; zaman zaman dayanışma içinde olmuş olabilirsiniz. Birbirinizi çocuklarınız, kardeşiniz, ağabeyiniz ya da ablanız gibi sevebilir; arkadaşlığınıza ve dostluğunuza gölge düşürmemiş olabilirsiniz. Birbirinizi tanıdığınızdan ve anladığınızdan kuşkunuz olmayabilir. Ancak yine de Dostoyevski'nin bir sözünü dile getirmeden edemeyeceğim:

“İnsanların birbirini tanıması için en iyi zaman, ayrılmalarına en yakın zamandır.”

Bu hayatın muhasebesini nasıl yapacaksınız?

Birçoğunuz belki bu hesabı çocuklarına bıraktığı kat ve yat ile yapabilir. Ancak Müslümanların hep dile getirdiği son nefeste şahadet getirme özlemini gelin bu sefer ustaca yaşama uygulayalım. Belki son nefeslerde yaşamınızın muhasebesini yapacak fırsatınız olabilir; aslında bilanço o zaman ortaya çıkacaktır. Gençlik yıllarınızda böyle bir muhasebe yapmaya kalkıştığınızda önünüzde daha uzun yılların olduğunu düşünürsünüz. Ancak bir de bakacaksınız ki, 60 küsur yılın hesabını doldurmuşunuz kara kutuya. Sevgiler, sevinçler, acılar, dostluklar, başarılar, başarısızlıklar, anılar hep o kutuda. Aceleyle doldurmuş olmalısınız ki hüznler, kederler ve korkular ile sevinçler ve mutluluklar kargacık burgacık tıkışmış gibi olacak. Hâlbuki onları bir takvimin yapraklarını koparır gibi yaşamış, anılarınızı bir tespah gibi dizmişsiniz.

Gün gelip, sabırla kapatacaksınız bu kara kutuyu, sevgiyle mühürleyecekisiniz ağzını. Eğer bir gün merak edip de bu kutuyu açacak olurlarsa, içersini karıştıranlar teşhis koyacaklar hâlinize...

Durumunuza göre "*Çok mutlu olmuş, fazla yüksekte uçmuş; zaman zaman sadece kendini beğenmiş; kendisiyle dalga geçmeyi de ihmal etmemiş; belki çoğunuz için dünyanın en güzel ve en iyi kadınlarını eş olarak almış; çok güzel çocukları olmuş, hak ettiğinden çok dostluk ve sevgi görmüş, acıları ve mutlulukları en üst düzeyde yaşamış zavallı*" diyecekler ya da kendisine sunulan olanakların eksikliğine karşın yaptıklarına ve bu ülkeye bıraktıklarına bakıp "*sebeatsız alçalmış, hak ettiğini elde edememiş... her hâlde bu nedenle İstanbul'da sadece bir göz hekimi olmuş...*" diyecekler.

Yine de kara kutu ancak bir kısmını söyler fanilerin öyküsünü... Belli ki kalanı, sizinle gitmesi gereken yere gidecek... Zaten en mahrem ve en acı sırlarınızı çoğunluk kimsenin bilmediği yere savurmuşsunuzdur... Belki de kucağınıza alıp sevdiğiniz bir kediniz ya da köpeğiniz, su döktüğünüz saksınızı saklayacak en önemli sırlarınızı... Görünen kısmını bir tek yakın çevreniz bilecek; eğer onlar da bu kutuyu merak ederlerse...

GERİYE Mİ?

Biriniz çıkıp örneğin bana sorabilir: Ali Hoca gençliğine dönmek ister misin diye? Bu soru ilk defa bana sorulmayacak; bundan 2.600 yıl önce ölüme giderken Sokrates'e de soruldu. "*Bir gün geriye dönmek istemem; bu olgunluğu ve bilgiyi edinmek için 80 yıl çabaladım; tekrar göze alamam*", dedi. Şansın cirit attığı bu ülkede, benim ve sizin aynı rotayı tekrar izleyerek, bu kadar güzide ve sevecen bir topluluğun arasına bir daha katılamama riskini doğrusu göze alamayız. Öyle ki:

Hepimizin, en az ileri yaşlarda, yaşamımızın öz denetimini ya da sorgulamasını yapabilmesi için kendine bir soru sormasının kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Kendi sorumun yanıtı çok açık: Ömrü köyde geçmiş bir ailenin çocuğu olarak doğan; beş sınıflı tek öğretmenli bir ilkokulda, hocaları kasabanın memurlarından oluşan ortaokulda, tek bir deney yapmadan bir mikroskop dahi gösterilmeden mezun edilen bir lisede okuyan ve tek bir soru sorulmasına bile izin verilmeyen bir bölümden mezun olan, dünyayı tanımamış bir çevrede gençlik yıllarını geçiren, siyasi oyunların kol gezdiği bir üniversitede akademik yaşamının en değerli yıllarını heba eden, hiçbir kursa hiçbir özel eğitime katılmadan, yaşamının hiçbir döneminde bir dil kursu bile almadan, bir insan en fazla nereye gelebilirse sanki oraya geldim diye düşünüyorum.

Çoğumuz deryaya atılmış bir tohum gibi, dalgalar nereye sürüklemiş ise orada karaya çıkmış; kendisi gibi birçok tohumun bu dalgalarla nasıl un ufak edildiğine tanık olmuş, tutunduğu yerde –beklediği gibi olmasa da yeşermiş ve meyve vermiş birileri olarak daha fazlasını isteyemeyiz. Belli ki

bu süreçte çoğumuza şans eşlik etmiştir; bu nedenle “keşke” sözcüğünü kullanmamaya özen göstermeliyiz. Çünkü keşke sözcüğü aynı zamanda bize verilmiş, bizimle aynı yolda yürümeye başlayan, ancak yolun sonunda istedikleri yere varamayan yetenekli arkadaşlarımızdan esirgenmiş şansın adıdır.

Bir daha aynı sahile çıkacağımızı, çıksak da yeşereceğimizi düşünmek zor. Geriye bakıp, yeşeremeyen yetenekleri düşündükçe, çok başarılı bir yaşamımız olduğunu düşünmeliyiz. En azından çevremizdeki değerli insanların arasında olmamız bile taçlandırılmış bir yaşamın belgesi gibi görünmelidir.

Olgunlaşmak kolay olmuyor

Ham bir elmasın pırlantaya dönüştürülmesi kolay olmazmış; günlerce onun bir şeylerle tıraş edilmesi gerekirmiş. Belli ki yaşamda da her şey kolay elde edilemiyor; özellikle duygularımızın olgunlaşması... Yaşama başlarken sık sık kullandığımız “*bana göre*” sözcüğü bu törpülenmeden sonra “*bize göre*”ye dönüşüyor; “*ben demiştim*”, “*ben bilirim*”, “*ben zaten anlamıştım*” sözcükleri anlamsızlaşıyor. Olgunluğa ulaşmak kolay olmuyor, hayattaki yükselişler ve düşüşler, zor aşılın dönemeçler bu olgunluğu hızlandırıyor. Sonunda kendi dünyamızın küçüklüğünü anlarken, çok garip bir şeyi de öğreniyorsunuz, kendi varlığımızın göz ardı edilmemesi gereken değerini. Zamanın ne kadar kıymetli olduğunu öğreniyoruz buralara kadar gelirken. Başka şeyler de öğretiyor bu yaşam bize: Yaşadıklarımızın kazandırdığı bir duyguyla, bir zamanlar sert tepki gösterdiğimiz –o gün anlamlı, bugün anlamsız şeylere alçak gönüllülükle gülmeyi öğreniyoruz. İnsanı bilgeliğe ve olgunluğa iten en önemli ilişkilerinden biri de kurduğu dostlukların niteliğidir. (Ek: 2 ve 3)

Ancak ileri yaşlarda bir şeyi - çoğu insanın yaptığı gibi- genellikle öğrenemiyoruz; daha doğrusu içimize sindiremiyoruz: Konuşurken ölçü birimi olarak “*Benim zamanımda*” sözcüğünü söylememeyi. Zaman ve ölüm geriye çevrilemeyen iki evrensel olgudur. Herkes kendi zamanına aittir ve onun değerleriyle ölçülüp biçilmek ister. Ancak belli ki çoğumuz elimizde sıkı sıkıya tuttuğumuz kendi zamanımızın ölçüsü olan - bu günün değerlerini ölçmede yetersiz kaldığını bildiğimiz- mezuramızı bir türlü bırakmaya yanaşamıyoruz. Her şeyi bizim kalıplaşmış ölçü birimlerimize göre değerlendirmeye devam ediyoruz. Bu nedenle yaşımız ilerledikçe konuşmalarımızın arasında “*benim zamanımda*” sözcüğü yeni kuşaklarda anlamını yitiriyor. Yeri geldiğinde *benim zamanımda* sözcüğünü kullanmanız gereken yerde önce bir yutkunun; daha sonra konuşmanıza devam edin. (Ek: 4)

Yaşam insana hep özlenen şeyleri değil, bazen olumsuzlukları da hazırlıyor

Yaşam bildiğiniz gibi farklı evrelerden oluşuyor, bebeklik, çocukluk, delikanlılık, olgunluk ve yaşlılık. Aslında ilk iki evreye ustaca yaşamı

öğretme gerekiyor; ondan sonraki iki evreye kendini geliştirme ve son evreye de muhasebeyi yaparak sonuçlarını zamandaşlara ve gelecek kuşaklara iletmek görevi düşüyor. İlk dört evresini burada eğitimcilere bırakıyorum. Salonun yaş ortalamasına baktığımda son evrenin çok daha önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle belirli bir süre sonra ister istemez düşeceğiniz duruma bir göz atmak kaçınılmaz gözüküyor:

Eskisi gibi her davete gitmek ve birileri ile dışarı çıkmak istemeyeceksiniz; bunun için her zaman da arkasına sığınacak bir bahane bulacaksınız. Kendinizi yoracak ilişkiler, yeni tanışmalar, yeni yüzler aramaya kalkışmayacaksınız. Adres defterindeki çok sayıdaki dostunuzun gittikçe artan bir kısıtlama ile özetini çıkarmaya başlayacaksınız. Bazen de bunu yapmak zorunda kalacaksınız; çünkü aradığın telefonlardan gittikçe artan bir sayıda cevap alamaz olacaksınız. Oyunun kuralı belli, 30'larında dedeni ve nineni, 40'larında anneni ve babanı ve 70'inde omuz omuza bu yolda yürüdüklerini kaybediyorsun. İster istemez her şeyde olduğu gibi ilişkilerinde de tasarrufa gidiyorsun ve gereksiz gördüğün insanları hayatından atmak istiyorsun.

Sevgi bu yaşamın neresinde?

Çoğunuz, sevginin alınıp verilen bir şey olduğunu düşünebilir. Hâlbuki durumun öyle olmadığını; belirli bir yaştan sonra, almadan da verebilmenin erdem olduğunu öğreniyorsunuz. Sevgiye önem vermek gerektiğini, paylaştıkça olgunlaştığını ve büyüdüğünü, zamanı geldiğinde elde sadece sevginin kalacağını öğrenmiş oluyorsunuz. Ailenize, meslektaşlarınıza ve seçtiğiniz tüm dostlarınıza daha önce hak ettikleri sevgi, anlayış ve ilgiyi yeterince gösteremediğinizin bin bir bahanesini –günah çıkarır gibi- sayıp dökebilirsiniz de bunların hiç birinin sevgi göstermeyi ertelemeye değmeyeceğini öğrenmiş oluyorsunuz. Biliyoruz ki gidenlerin ardında sadece iyilikler kalıyor; ne kadar sevgi dolu olduğu hatırlanıp anılıyor.

Eğer bu yaşamı bir daha bugünkü bilgilerim içinde tekrarlamak fırsatı verilseydi ne yapardım?

1. Büyük bir olasılıkla düşündüklerimin tümünü söylemezdim; ancak söylediklerimin tümünü kesinlikle tekrar tekrar düşünürdüm. Hissettiklerimi söyler, düşündüklerimi yapardım.

2. Canlı ya da cansız ne olursa olsun temsil ettikleriyle (makamlarıyla ya da unvanlarıyla) değil, ne ifade ettiklerine bakarak değerlendirirdim.

3. Yanımdakilere yaşam yolunda yürürken nelere gerek duyacaklarını öğretmeye çalışırdım; ancak tek başına yürümelerini isterdim.

4. Yaşlılara ve onların yakınlarına ölümün yıllarla değil, unutmak ve unutulmak ile geleceğini öğretirdim.

5. Karşılıksız verilen bir sevginin ve desteğin, yeni doğmuş bir çocuğun babasının parmağını tutması gibi, bir insana ebedi bir haz kazandıracaklarını söyledim.

6. Çoğu insanın dağın zirvesinde yaşamayı istediğini, ancak gerçek mutluluğun ve başarının oraya tırmanabilme biçeminde saklı olduğunu öğrettim (*Gabriel García Márquez, Kolombiya'dan*).

7. Bir insanın, kendinden aşağıdaki bir başka insana sadece bir kez bakmaya hakkı olduğunu, onun da o insanın ayağa kalkmasına yardım eden olması gerektiğini öğrettim.

8. Benle bu ömrü paylaşmış olanları bir daha göremeyeceğimi bilsem, onlara bugüne kadar hep sakladığım, cimri davrandığım samimi duygum olan “*Sizleri çok seviyorum*” sözcüklerini bugüne sakladığımı söyledim.

9. Yaşlı olsun genç olsun, ‘yarın’ kimse için taahhüt edilmiş bir gün değildir. Bugün belki de sevdiğimiz şeyleri gördüğümüz son gündür. Bir ‘gülümseme’, bir ‘kucaklama’, bir ‘öpücük’ için zaman ayırmamış olabiliriz, pişman olmamak için hemen gereğini yerine getirdim.

10. Birlikte yaşadığım insanları daha çok severdim, onlara özen gösterir; ‘*seni anlıyorum*’, ‘*affet beni*’, ‘*lütfen*’, ‘*teşekkür ederim*’ ve bildiğimiz bir dolu sevgi sözlerini sarf etmek için çekingen ve cimri davranmazdım.

11. Düşlerin yaşlandıkça azaldığını öğrendiğim için her saniyemi değerlendirek onlara daha çok vakit ayırırdım. Bu düşlerin ileri yaşlarda anımsadığımda tebessüm edeceğim anılar olacağını anlatmaya çalışırdım.

12. Aşka daha çok zaman ayırırdım. Yaşlanmanın aşkın bittiği anlamına gelmediğini çevreme kanıtlardım.

13. Yetiştirdiğim öğrencilere bilgi verme çabamdan biraz zaman ayırarak, onlara küçüklere daha şefkatli, büyüklere daha saygılı olmayı ve özellikle akademik sürecin bir ustalık çıraklık gibi olduğunu; ustasına saygıyı esirgeyenlerin olsa olsa sadece sıradan bilgi pompalanmış bir teknisyen olabileceğini öğütlerdim.

14. Yasalara ve kurallara saygı göstermenin uygar dünyanın bir gereği olduğunu; ancak eğitilmiş bir insanın özellikle bir akademisyenin hangi yasa olursa olsun, toplum yararına ve bilimsel gerçeklere ters düşen şeylere, çıkarı için, suskun kalamayacağını, model özelliğini yitirmiş bir akademisyenin yarardan çok zarar vereceğini öğrettim.

15. Yaşamımı başkalarının kurmasını beklemez; riske girerek kendim kurgulamaya çalışırdım. (*Ek-5 ve 6*)

16. Bu yaşamda çok şey öğrendiğimi düşünsem de onların çok azını bundan böyle kullanabileceğimi biliyorum. Çünkü onların hemen hepsini çoğunluk tıka basa bir bavula sığdırmaya çalıştım. Ancak bu bavulu bir daha açmak için yeterli zamanımızın kalmadığını bir türlü anlamaya yanaşmadım. Kaderin kötü cilvesi, bavulun kapağı kapandığında yolculuk da başlıyor...

Son olarak şu şiir okurdum:

*Uçmaya kalkışırsan, düşmeyi de göze alacaksın,
Korkarak yaşıyorsan, yalnızca hayatı seyredeceksin.
Cesur yaşıyorsan bedelini ödeyeceksin.*

(NIETZSCHE (1844-1900)'den uyarlanarak)

GELELİM BU YAŞAMIN BİLANÇOSUNA

Bir insanın yaşam bilançosu kaç defa yere kapaklandığı değil, her kapaklandıktan sonra başarıyla ayağa kalkışıdır.

Aslında iki sözcük yaşam bilançosunun en önemli anahtarlarıdır. “Keşke ve iyi ki”

Kaçırılmış fırsatları, bastırılmış duyguları, harcanmış hayatları, boşa yaşanmış ya da hakkıyla yaşanmamış yılları, gecikmiş itirafları, sevgiye ve aşka ayrılmamış vakitleri, dostlarımıza, ailemize, arkadaşlarımıza cimri davrandığımız zamanları bir süre sonra “keşke” ile başlayan cümlelerle anlatmaya kalkışmışsak, gelir gider defterimizin borçlar hanesi epeyi kabarık demektir.

Keşke sözcüğü gençliğimizde sessizce içimize giren, korkulara, tabulara, küçük çıkarlara feda edilmiş, “bana ne derler” korkaklığına kurban edilmiş; farkına vardığımız zaman da son kullanma tarihi geçmiş, benliğimizi sessizce kemiren eylemlerimizin toplamının adıdır.

Defterin keşke sayfası, insanın pişmanlıklarını, ezikliklerini, sevgi yoksunluğunu, yaşanmamışlığı, yarım kalmanın ezikliğini, konuşması gereken yerde susmanın ezikliğini, küçük çıkarlar için en küçük bir riske girememenin ve koşmamız gereken yerde durmanın ezikliğini tanımlarken, iyi ki sayfası ise yaşanmışlıkları, doyumunu, olması gerekeni olması gereken yerde ve zamanda yapmayı, söylenmesi gereken sözü söylenmesi gereken yerde ve zamanda söylemeyi ve sevgi zenginliğini işaret eder.

Neyse ki defterin öbür yanı “İyi ki” ile başlar. İkisinin arasındaki bilanço farkı yaşanmış hayatın kalitesini verir.

Herkesin yapmak zorunda olduğu bu muhasebe hesabında sizi karlı çıkaracak hususlar neler olabilir?

Arasında bulunmaktan mutlu olduğunuz bir çevre, çalıştığınız alan, çalıştığınız kurum, aile yapınız, karşılıksız sevmiş olmanız, çıkarsız sevilmiş olmanız ve sonunda “iyi ki yıllarımı bunların arasında geçirdim” diyebilmenizdir. Açıkça yaşamımızın en başarılı yanının, yaşam defterimizde keşke’lerin az olmasından kaynaklandığını; iyi ki’lerin harcında çevrenizin, dostlarınızın, ailenizin önemli payı olduğunu düşünüyorum.

Defterin olumlu sayfasının altın harflerle yazılı kısımlarını, çevrenizdekilerin ve sizin karşılaştığımız haksızlıklara cesaretle ve özgüvenle karşı çıkmanız oluşturacaktır.

*“Oysa sessizlik, haksızlığa alkıştır.
Haklılığın onuru, yaşatır insanı...
Susmanın utancı, öldürür...
O yüzden en sessiz gecelerde
Doğruydu, yaptım la teselli bulmalı insan.”*

(Can Dündar’ın Bavulları Hep Toplu Durmalı İnsanın şiirinden).

Her ne yaşta olursanız olun haksızlıklara karşı çıkmanın onuru yaşatır insanı (Ek-4).

Bazen davranışımızın temel sözcüklerini oluşturacak Can Dündar’ın şu şiirini de mırıldanmalısınız:

*Başımı alıp yalnız başıma gidebilecek kadar cesur,
Ancak kalıp savaşılabilecek kadar gözüpek olabilmeliyim...
Bu utanç verici sessizliği,
sese dönüştürebilmek için her şeyi yapmalıyım.
(“Bavulları Hep Toplu Durmalı İnsanın” şiirinden uyarlama).*

İZİNİZLE SON BİRKAÇ ÖNERİM DAHA OLACAK

Bir gün aktif yaşamınız bitip, emeklilik olarak bilinen pasif yaşama başlarsanız ne yapmalısınız? Bugüne kadar yaptığınız hizmetleri bundan böyle de yine başarıyla sürdürebilmeniz için - çoğunuzun yaşadığı ve bildiği birçok hususa- bir kardeşiniz olarak sizinle birlikte bir daha değinmek istiyorum:

1. Yaşlanma ile ihtiyarlanmanın farklı şeyler olduğunu bileceksin.
2. Yaşama dört elle, çalışmaya bin elle sarılacaksın.
3. Aynalara kızmayacaksın, küsmeyeceksin. Her kırıksıklığın arkasında bir birikimin olduğuna, ilk olarak kendin inanacaksın. Bu kırıksıklıkların, geçtiğin yolların, gelecek kuşaklara aktarılması gereken anıların, bilgilerin, deneyimlerin, bir hiyeroglif anlatımı olduğuna çevredekileri inandıracaksın.
4. Gücünü, yaratıcılığa ayıracaksın.
5. Karanlığa ve karamsarlığa yenik düşmeyeceksin.
6. Sonuna kadar üreteceksin; onurla, sevgiyle ve mantıkla yaşayacaksın. Her yaşta üretilebilecek bir şeyler olduğunu hiç bir zaman unutmayacaksın.
7. Hedefin, toplumun esenliği ve bunu sağlayacak şeyler önceliğin olacak.
8. Zaman zaman, yaşlandım; ancak hiç büyümedim diyeceksin; çocuklukta mizah tutkunu sürdürmeye çalışacaksın.
9. Karamsar ve amaçsız insanlardan olabildiğince uzak kalacaksın.

10. Seni, özenli korunması gereken bir mumya ya da put gibi görenlerden uzak duracak, "zaman zaman kızsın da" senden hala iş bekleyenlere, yardım isteyenlere yakın duracaksın.

11. Konuşmaya başlarken yaşlandım; ancak ihtiyarlamadım diyeceksin.

12. Zaman bulup da bir türlü tadını alamadığın, seni en iyi anlayan doğanın bir parçası olmaya çalışacaksın.

Öncekilere göre gerçekte hızlı bir çağda yaşadık; yaşıyoruz. Çoğumuz için her şey o kadar hızlı geçti ki, istediğimiz gibi ne işimize, ne arkadaşlarımıza, ne ailemize, ne çocuğumuza, ne de kendimize zamanımız kalmadı; bazen aşkı ve sevmeyi bile külfet gördük. Akrep ve yelkovanla yarış hâlindeydik. Doya doya sevmeye bile vaktimiz olmadı.

Şimdi arabayı durdurmadan, ayağımızı gazdan yavaş yavaş çekmeyi deneyin; hayatın bu vaveylasında biraz mola verip, ruhunuzun derinliklerinde sürekli zincirlediğiniz duyguların size yetişmesine bir fırsat verin. Aceleyle gerek yok?

Hayatınızın, artık bundan böyle başkalarının ya da vahşi kapitalizmin kurduğu tuzaklarla yönlendirmesine değil sadece sizin izin verdiğiniz gibi geçmesine karar veriniz. İyi ya da kötü, hızlı ya da yavaş...

Yaşamımızın ilk yarısını koşuşturmalar ile süslediğiniz sadece bir ısınma gibi düşleyin; ikinci yarıyı ise sevdiklerinizle, anılarınızla, eksik kalan duygularınızı yaşamayla ve olgunlaşan hayatınızın gerçek tadını almayla geçirin derim.

Parkurun bütün zorluğuna karşın bu yolu onurla sürdürmenizin gurununu doya doya yaşayın.

Yine de bu defterin son sayfası şöyle bağlamalısınız: Hayatı çok hızlı koşmayın, nereden geldiğinizi ve nereye gittiğinizi unutmayın. Hayatın sadece bir yarış değil, her saniyesinin sevdiklerinizle tadı çıkarılması gereken güzel bir yolculuk olduğunu aklınızdan çıkarmayın. Geçmişin dün, yarının sır olduğunu, yaşamanız gereken en değerli zamanın bugün olduğunu unutmayın.

Ek-1: Elinizden olmayanları dert edinmeyecek, en az hasarla atlatmanın yolunu bulacaksınız.

Doğal olarak herkes, koşulları iyi olan bir ana-babanın çocuğu olma, iyi bir çevrede doğma-büyüme ve dünyanın en sakin ve barış ortamında dünyaya gelmeyi arzu eder. Bunlar yerine getirilemeyecek bir arzudur, ancak istek değildir; çünkü istek, olasılığı ne kadar düşük olursa olsun birgün yerine getirilebilecek bir hususun talebidir. Hiç kimse anasını babasını, doğum tarihini ve doğduğu çevreyi seçemez; kişinin böyle bir özgürlüğü yoktur. Nasil esaret altındaki ya da özgürlüğü kısıtlanmış bazı insanlardan belirli şeyleri bekleyemez isek, bu üç hususta da bir kişinin suçlanmasına izin veremeyiz.

Bu, ustaca yaşamın temelini oluşturacak yaklaşımın en önemli ayağıdır. Dolayısı ile bir defa doğmuş ve durumu değerlendirebilecek bir olgunluğa ulaşmış iseniz, geçmişinizdeki bu üç hususu sürekli gündeme getirerek hem kendinizi hem de çevrenizi huzursuz etmeye hakkınız olmadığını da öğrenmiş olmanız gerekir. Geçmişindeki bu üç husustan yakınan bir insan kendisi huzur bulamayacaktır, başkasına da huzur vermeyecektir. Hiç kimse de yarasına derman olamayacaktır. O halde ustaca yaşamda ilk basamak, seçme hakkımızın olmadığı, yani “elimizde olmayan özelliklerimizin” peşinen benimsenmesidir.

Bunun ötesinde bizim geleceğimizi etkileyen bir süreç daha vardır. Bu süreç sırasıyla ana karnında sağlıklı gelişme koşulları, yaşamımızın ilk evrelerinde aileden ve çevreden aldığımız yönlendirme ve eğitimimizin ilk ve orta dönemlerindeki eğitim kalitesidir. Bunlar ancak anamız babamız tarafından değiştirilebilir hususlardır; kendimizin kural olarak seçme hakkı yok gibidir. Bu süreci de temel özgürlükler listesinden çıkarmamız gerekecektir. Çünkü bu süreçte ilke olarak söz söyleme ve seçme hakkımız yoktur. O hâlde, elimizde olmayan nedenlerin oluşturduğu sonuçlar, yakınma nedenimiz olamamalıdır. Bu süreçte olası olumsuz sonuçlarının ortaya çıkardığı duygusal yıkımların, daha sonraki süreç üzerindeki olumsuz etkisini olabildiğince azaltmak için gerekli telkinlerin yapılması gerekir. Bu telkinlerin onarıcı etkisinin en geç 25 yaşlarda tamamlanması gerekir. Yani, bu yaşlardan itibaren, geçmişimizin üzerimizdeki olası yıkıcı etkisini silmiş olmamız, yani yeryüzüne çıkıp ayaklarımızın üzerinde doğrulmamız, başımızı önümüzden kaldırmamız ya da bu süreç olduğumuzdan daha abartılı bir şekilde bizi onure etmiş ise yeryüzüne inip ayaklarımızı yere basmalıyız ve başımızı göklerden aşağıya indirip yürüyeceğimiz yola doğrultmalıyız. Unutmayın ki insan oğlu altta kalanın üzerine basmaktan, yukarıda olanı da aşağı çekmekten çekinmez; mutlu da olur. Bu dünya üzerinde düz ve olmanız gereken doğrultuda yürümeniz için olduğuna ilk olarak siz inanmalısınız. Her insanın bu dünyada düz yürüme hakkına sahip olduğunu, geçmişimiz ne olursa olsun, en geç eğitim sürecimizin sonunda, en az ruhsal olarak buna hazır olmalıyız. Bu yol başka birinin yolunu işgal etme ve kesme ile başarıya ulaşır anlamına da gelmemelidir. Herkesin yürüyebileceği doğal bir yolun olacağına inanmak gerikir. Ancak, bu yol başka birilerinin yolu ile kesişmeyecek anlamına da gelmemelidir. Sosyal yaşam, bu yolları karmaşık bir topografiye dönüştürmüştür ve sosyal yaşamın gereği olarak da yollar birbirleriyle kesişmek durumundadır. Evlilikten ölüme kadar birçok yolun kesiştiğine şahit olacaksınız. Ustaca yaşamın en önemli hususlarından biri bu kavşakları kazasız belasız atlatabilmek ve diğer yol sahiplerine de olabildiğince katkıda bulunmaktır. Unutmayalım ki, bir kavşaktan geçmenin usulleri vardır. Ne kadar kurnazca çarparsanız çarpın, yine de hasarsız kurtulamazsınız. Yaşamın en önemli süreçlerinden biri bu kavşaklardır ve bu kavşaklardaki davranış bi-

çimlerimizdir. Buralarda bizi yönlendiren lambalar varsa da, tutuklayacak ya da ceza kesecek polislerin olduğunu da unutmayın. Bazen bu kavşaklarda istemerseniz de beklemeyi bilmelisiniz; hakkınız olduğu zaman da onu kesinlikle zamanında kullanmalısınız.

İlk kavşağa gelinceye kadar, daha anlattığımız gibi, ailemizi, genetik yapımızı, doğum yerimizi ve doğum tarihimizi, ailemizin yetkinliğini, çevremizin kalitesini, çocukluğumuzun geçtiği süreci, hatta ilk ve orta eğitimi seçme şansımız olmadığı için, geriye dönüşü olmayan, yan çıkışları da olmayan, ister istemez, beğensek de beğenmesek de çizilen kavşağa doğru yol alırız. Bu yol üzerinde herhangi bir tasarruf gücümüz ya da yetkimiz değildir. Özgürlük kapsamının dışında kalan süreçtir. Bu yola niye girdim demenin kimseye ve size yararı yoktur. Araç kullananlar bunun ne demek olduğunu iyi bilirler. Bu yolu hasarsız geçmeniz, sizin şansınızla ilgilidir; yetenekleriniz ve çabanızla ilgili değildir. Eğer ustaca yaşamı öğrenememişseniz, öğretmemişlerse, bu yolda aldığınız hasarı ömür boyu taşıyacak, ona buna gösterecek, kendiniz de zorlukları çekeceksiniz. İşte psikoanalizcilerin sapkın davranışlarımızı getirip getirip bu sürece bağlamalarının nedeni de budur. Birçok insandaki kişilik bozukluğunun temelinde yatan mahkum ya da mecbur olduğumuz bu yoldaki olumsuzluklardır, aldığımız yaralardır. Ancak ustaca yaşam ilk öğretilerinden biri bu yaraların birinci kavşaktan itibaren nasıl sarılacağı ya da külleneceği hususunda olmalıdır.

Şu sözcükleri unutmayalım:

İnsanlar doğarken beneklerle doğabilirler, benek biyolojik bir oluşumdur, silinemez, taşınır; taşınan kişiye özellik verir karakter kazandırır. Ancak bu yolda sürülen lekeler geçicidir, onun benek haline dönüşmesine izin vermemeliyiz, unutmayalım ki her lekenin temizlenebileceği bir yol ya da usul vardır. Bu lekeler ya tarafımızdan yavaş yavaş ya da usta ellerde, “ustaca yaşayanlar” tarafından silinebilir; ama silinir... Unutmayın her leke silinir, temizlenebilir. Hiçbir benek silinemez. İkisinin arasındaki farkı iyi kavrayın.

Ek-2: Başkaların bilgisinden ve deneyiminden yararlanmayı öğrenin

Girdiğiniz ortamlarda kendi konusunda uzman olan insanları seçmeye çalışın. Gidin sofrasına oturun. Gerekirse, onun bazı ihtiyaçlarını da karşılayın. Hatta cebinizden de bir miktar fedakârlıkta bulunarak onlarla daha uzun süre zaman geçirmeye ve onlardan bilgi almanın yolunu seçmeye çalışın. Bunu yaparken tek bir insana bağlanmayın.

İyi görüşen 3-4 aile hemen her cumartesi günü bir yerde toplanır, çocuklarının tahsillerinden, okullardaki hocalardan başka bir şey konuşulmaz. Onun dışındaki kapasitelerini genişletemezler. Bunlar körelmiş insanlardır. Size sürekli öbürlerine sırt dönün demiyorum; ama farklı insanlarla birlikte

olursanız, farklı bilgiler edinme ve aktarma yolunu öğrenirsiniz. Bir süre sonra, sizin kendi konunuzdaki bilgi birikiminizle yeni öğrendikleriniz birleşince bir şeyleri doğru yorumlayabilecek duruma gelirsiniz.

Her gün üstüne bir şeyler koymalısınız. Yanınızda değerli kişiler tutmayı ve bilgi alış-verişinde bulunmayı muhakkak sağlamalısınız. Bir kişinin yalnız başına başarıya ulaşamayacağını artık tüm dünya kabul ediyor. Hele benim ülkemde son derece zor. Bu nedenle büyük şehirlerdeyseniz bu insanlardan yararlanmaya çalışacaksınız. Küçük şehirlerde ise, olabildiğince yapmaya çalışacaksınız.

Ek-3: İlk olarak birçok sesin arasında işinize yarayacakları seçebilmelisiniz

İlk olarak bu yolda birbirine karışmış birçok korna sesinin arasında, size yönelik uyarı niteliği taşıyanları ayırt etmelisiniz. Ustaca yaşamın ilk basamağı budur:

Uçan her güne, umutla, sevgiyle koşuyor musun?

Nasılsın diye sorulduğunda, "çok iyiyim" diye

yanıt verebiliyor musun?

Günün bitiminde, onurla ve yaşamının tadını almış

biri olarak yatağına uzanıyor musun?

Yüzlerce koronun içerisinde doğrusunu anlayabiliyor musun?

(Bir şirden uyarlanmıştır)

Canlıların ortaya çıkışı yaklaşık 3.9 milyar yıl öncesine dayanır, ilkel den gelişmişe doğru gittikçe daha hassas ve karmaşık sistemler geliştirerek evrimleşmişlerdir. Ancak canlıların ta ilk atalarından beri bir davranış ya da algılama biçimini çok ilginç bir şekilde geliştirmişlerdir. Koronun içindeki yüzlerce sestene doğrusunu, kendine yararı olanı anlayabilme. Bu özellik daha sonra anlatacağımız gibi düşünce sistemizde olduğu gibi duyu organlarımızın hepsinin de kullandığı bir özelliktir.

Ustaca yaşamın bir başka basamağı, birçok parazit sesin çıktığı bir korda, işe yarar sesin tanımsanı ve değerlendirmeye alınmasıdır.

Kendinizi yöneltebilmek için beyninizi, başkalarını yönetebilmek için ayrıca kalbinizi de kullanmalısınız.

Ek- 4: Bir işi doğru yapmaktan daha önemlisi, doğru işi yapmaktır!

Bu bir insan için de bir toplum için de geçerlidir. Çoğumuz, yaptığımız işi layığı ile yaptığımızı savunuruz. Çoğunluk doğrudur da. Ancak, yaptığımız işin doğru olup olmadığını bir türlü sorgulamayız. Eğer öyle olmasaydı, esrar satanlar, çocuk istismarı yapanlar, buldukları toplumu çıkma-za sokanlar bunları yaparlardı mıydı?

Görünüşte masum nedenlerle iş yaptıklarını zannedenler de bu sınıfa girer. 1950 yılından beri, şehrin varoşlarına yerleşmiş, şehirleri plan ve nizamdan çıkaran gecekonduculara, her seçimden önce tapu veren ve vatandaşına yardım elini uzattığını düşünen politikacılar işi doğru yaptıklarını zan etmişlerdir; ancak doğru iş yapmadıklarını, köye dönen şehirlerimizde artık bugün anlamaktayız.

Okullaşma oranının yükseltme pahasına, son derece zayıf ve kalitesiz öğrenci yetiştirmeyi göze alan Üniversiteler Arası Kurul, hocası olmayan yerlere dahi gece-ikili eğitim açarken, burada sabah 9'dan gece 11'lere kadar ders veren hocalar da işlerini doğru ve iyi yaptıklarına inanmaktadırlar; ancak doğru iş yapmadıklarını her 10 üniversite öğrencisinden 9'nun işsiz ve yeteneksiz olarak dolaşmasından biliyoruz. Üniversitenin sadece öğretim yeri değil, aynı zamanda eğitim yeri olduğunu biliyoruz.

“Bir insanı ahlaken eğitmeden, sadece öğretmek topluma bela kazandırmaktır.” (Roosevelt). Duvara asılı diplomalar insanı insan yapmaya yetmiyor.

Ek-5: Geleceği en iyi tahmin etmenin yolu, onu yaratmaktır.

Eğer bir toplum ya da bir aile çocuklarının ya da kendilerinin geleceğini kendilerinin dışında birilerinin şekillendirmesini bekliyorsa, şu riski her zaman göze almalıdırlar. Ülke ise, parçalanmayı, kargaşalığı, borçlanmayı, köle olmayı, kişiliksizliği vs. İnsan ise, terörist olmadan tutun, her türlü ahlak dışı işleri yapmaya aday biri olmayı.

Bizim şekillendiremediğimiz bir geleceğe doğru kayıyorsak, karşılaşıcağımız şeyleri tahmin etmek güç olacaktır. Türkiye, son 85 yılda iki şeyi kendi başına şekillendirmiş görülmektedir. Milli Kurtuluş Savaşı'nı ve Kıbrıs Harekati'nı, bu nedenle Batı bu iki hareketi hiçbir zaman gündemden düşürmedi. Niye, çünkü Türkiye geleceğe yönelik adımı kendi başına attığı için, bu hususta geleceği de tahmin edebildi. Pekâlâ, Irak'ta, Azerbaycan'da, Ermenistan'da, Gürcistan'da vs. edebildi mi? Hiçbirinde edemedi. Çünkü onları şekillendirecek kişilikli adımları atamadı. Başkasının çarklarını çevirdiği girdabın içine düştü. Kul zihniyeti ile yetişmiş toplulukların kendi geleceklerini yaratma yetisi sınırlanmıştır. İşte İslam Ülkelerinin hemen hepsi, Osmanlı'nın son devirleri, hep Batılı başşehirlerde şekillendirilmiştir. Bu yoldan gitmemeyi reddeden tek kişi Atatürk olmuştur. Şu anda Türkiye, birkaç diri kesimin dışında, bize biçilen kaftanı giymek durumuna düşürülmüştür. En ilginç de yanı başımızda ne olacağını, bu ülkede hiç kimsenin tam bilemediğidir. Geleceğini hazırlayamayan bir toplumdan ne beklersiniz. Sovyetlerin parçalanmasını tahmin edemeyen ülkemiz, Türk Cumhuriyetlerini kaderiyle, daha doğrusu Ruslarla baş başa bırakmak zorunda kaldı.

Bir çocuğun geleceğini tahmin etme de o çocuğa verilen hizmetle ilintilidir; bu nedenle çocuklarımıza okumaları için önemli kaynaklar ayırıyoruz.

Ancak, buradaki çıkmaz, özellikle orta öğretimin, eğitimden ziyade, öğretimi ve bir sınav kazanma hedefini yaratmaktan başka bir yaratıcılığının olmamasıdır. Bu nedenle de, üniversitelere giren ilk birkaç bin kişinin çok büyük bir kısmı mezun olur olmaz şu ya da bu şekilde ülkeyi terk etmektedir. Bu durumda bizim geleceği yönlendirme hedefimiz, mezun ettiğimiz en iyi öğrencileri mezun olar olmaz bizim altımızı kazan ülkelerin hizmetine mi sokmaktır? Bu nasıl bir geleceği yönlendirmedir?

Ek-6: Zorlukların üzerine gitmek, başarısız olma riskini göze almaktır.

Ben doğru dürüst bir insan olmalıyım diyen herkes tarafından bu riskler göze alınmalıdır; çünkü hayatta en büyük tehlike hiç risk almamaktır.

Hiçbir şeyi göze almayan kişi, hiçbir şeye sahip değildir ve kendisi de bir hiçtir.

Riski almayan kişi geleneksel davranış şekline ve kurallara prangayla bağlanmış kişidir; hâlbuki riski alan ve geleneksel düşünce tarzına karşı çıkan kişi sıkıntı çekmesine karşın özgürdür. Bu tip, yani riski almayı göze alamayan insanlar, bu davranışlarıyla, acı ve kederden kendilerini korumuş olabilirler; ancak hiçbir zaman hissetmeyi, değiştirmeyi, gelişmeyi ve hatta sevmeyi gerçek olarak öğrenemezler.

“Arkamda yürüme, ben zannettiğiniz gibi öncü olmayabilirim; önümde de yürümeye kalkışmayın, sizin takipçiniz olamayabilirim; yanımda yürüyün böylece ikimiz de eşit olduğumuzu ve birbirimize güç verdiğimizizi hissederez” (Ute Kablesi).

Ustaca yaşamın anahtarı en çok şeye sahip olmak değil, en az şeye ihtiyaç duymaktır. Kendinizi şu ya da bu şekilde sevdirmeye kalkışmayın, yapacağınız tek şey sadece kendinizi sevmeye bırakmaktır.

Adama soruyorlar, en çok kimi seversin diye, o da terzimi diyor. Bu kadar adamın içinde seve seve terzini mi buldun, ne var ki o terzinde? Adam her defasında ölçümü yeniden alıyor; hâlbuki diğerleri bir defa ölçü aldıklarını zannettiler mi, ömür boyu bu ölçüyü değiştirmiyorlar.

Bir adamın yanında, kendinizi kendiniz olarak hissediyorsanız, o adamı sevin.

Gerçek dost elini tuttuğunda, kalbine de dokunandır.

Bu dünyada sadece bir insan olabilirsin; ama bir başkası için yerine göre bir dünya da olabilirsin.

Yaşam bana şunu da öğretti, bir sona geldiğimde sadece ağlamamayı, onu yaşadığım için de gülmeyi.

Birçoğumuz farklı görünebilmek için, yaşamını zehir eder.

Eğer kendinize yön arıyorsanız, yönünü yitirmiş birine asla onu sormayın.

Eğer siz kendinizi sevmiyorsanız, beğenmiyorsanız, bir başkası size neden sevsin, beğensin?

Eğer baktığınız cam kirliyse, dışarıdaki manzara hakkında fikir ileri sürmeniz ya da onu düzeltmeye kalkışmanız yersizdir.

Değişim her zaman yeni şeyleri en iyi şekilde kullanma değildir, bazen de eski şeyleri –dogmanızdan kurtularak- farklı bir yaklaşımla değerlendirir.

Her davranışımızda başkalarının onayını beklememiz, bazen birçok güzelliği de iskalamamıza neden olabilir.

Düzenli bir tartışmanın seyrini şu gözlemlerle anlayabilirsiniz. Karşınızdakinin suskunluğunun nedeni sizi anlama çabasından mı yoksa konuşma sırasının kendine gelmesini sabırsızlıkla beklemesinden mi?

Çok kişi müziğin kalitesini notalarda arar, hâlbuki müziği esas şekillendiren, notalar arasındaki sessizliktir.

Cenneti tanımanın iki yolu olduğu söylenir, birisi geleneksel anlatımla öldüğünüzde; ikincisi yaşadığınızda. Dogmatikler, öldüklerinde cennete gitmenin yolunu ararlar, bütün çabalarını bu yönde yoğunlaştırırlar (kurbanlar, haclar, namazlar, oruçlar vs); bilimsel kafası olanlar ise yaşadıklarında bunu tatmak isterler. İşte, uygarlıklar arasındaki çatışmaların nedenlerinden biri de bu davranış farklılığıdır.

Uygar bir insan her şeyin değerini, uygar görünmeye çalışan bir insan ise onların fiyatını bilir. Bu düşünce özellikle vahşi kapitalizm ile sürdürülebilir yaşam modeli arasındaki en önemli farktır. Örneğin doğanın milyonlarca yıl işlediği ve şekillendirdiği bir doğal güzelliği, buranın bozulması pahasına feda etmeye razı olanlar, değeri ile fiyatı arasında bir tercih yapanlardır. Örneğin bir cumhurbaşkanımız 574 milyon yılda iğne oyası gibi işlenerek oluşmuş birinci sınıf topraklar üzerine ağır sanayi tesislerinin temelini atarken, burada üretilecek kamyonlar, burada üretilecek patatesin 5 misli gelir getirecektir derken, değer ile fiyat arasındaki tercihini ortaya koyuyordu.

Nankör insan, her şeyin elde edilme fırsatını çok iye bilen; fakat hiçbir şeyin gerçek değerini bilmeyen insanlara verilen bir sıfattır.

Bir insanın rahatsız eden şeylerden biri, birilerinin kendi arkasında kötü şeyler konuştuğunu bilmesidir; ancak çok daha kötüsü insanların arkamızda iyi ya da kötü söyleyecek hiçbir şey bulamamalarıdır.

Yaşadıklarım bana bir şeyi daha öğretti: Başınıza neler geldiğinden çok daha önemlisi, o durumda ne yapmanız gerektiğini bilme önemlidir. Eğer siz tepkilerinizi denetleyemiyorsanız, bu sefer tepkileriniz sizin yaşamınızı denetlemeye başlıyor ve şunu da unutmamak gerekiyor: Gücüm bitti dediğiniz anda bile birilerini aydınlatman için hâlâ enerjinizin mevcut olduğudur.

Şaban ÇETİN

ANNE

*Saçlarında kar anne
Yüzünde bahar*

*Ey her şeyden özge çiçek!
Ey nadide kelebek!
Hüzün anıtı, ey!
Şu masmavi semanın
En rahmetli bulutu*

*Gözlerin pınar anne
Yüzünde bahar*

...

*Yükün kahr
Azığın hicran
Serapa ömrün
Çetin imtihan*

...

*Ey kalbi sürur dolu,
Yolu Fatıma yolu
Bağımda nazlı gül, ey!
Şu vefasız dünyada
Gönlünde vefa dolu*

*Elin duada anne
Yüzün semada*

*Sözün en güzel şarkı
Ellerinde bereket
Ayaklarında cennet*

*Saçlarında kar anne
Yüzünde bahar*

SERAP

*Bir küçücük kitap kadar aydınlık
Yüzünden yansıyan bitimsiz bahar
Serabın saltanatı sürer bir anlık
Al renginde endam, naif gül kadar
Bir küçücük kitap kadar aydınlık*

*Bir yağmur tanesine tutunan umut
Nihan bir sevdaya şiirler dizer
Hıçkırır çöl çiçeği, savrulur bulut
Kalbime ölümsüz figürler çizer
Bir yağmur tanesine tutunan umut*

*Ey şebnem edalı, gözleri pınar!
Çağlarsın içimde sessiz sedasız
Kökleri ruhumu kanatan çınar
Bil ki güz vefakâr, bahar vefasız
Ey şebnem edalı, gözleri pınar!*

*Ey memnu hayal, sis yüklü irem!
Yüzü nergis, elleri dağ menekşesi
Bilmem ki gözleri ne renk bir elem
Fecr ile kapanır serap perdesi
Ey memnu hayal, sis yüklü irem!*

*Bir küçücük kitap kadar aydınlık
Yüzünden yansıdı bitimsiz bahar
Serabın saltanatı sürdü bir anlık
Al renginde endam, naif gül kadar
Bir küçücük kitap kadar aydınlık*

SON CEMRE

Hamdi ÜLKER

Yerinden doğruldu, yanı başındaki duvarda asılı duran takvimin dünden kalan yaprağını kopardı ve pencerenin önündeki koltuğa oturarak, elindeki küçücük kâğıt parçası üzerine âdeta dünyalar kurup, dalıp gitti.

Tam bir yıl olmuştu, körpe bedeni toprağa düşeli. O, bir anne için hâlâ taptazeydi ve hâlâ yüreği yaralı bir annenin körpe yavrusuydu. Bin bir emekle bahçeye diktiği çiçekleri ve iki yavrusunu giderken boynu bükük bırakmıştı. O ne zamansız gidişti öyle, o nasıl terk edişti. Aradan geçen bir seneye rağmen anne yüreğindeki sıcaklığı hâlâ dün gibi duruyordu...

Çok istemişti polis olmayı. Anne yüreği dayanamamış, ilk başlarda biricik oğlunu ateşlere atmak istememişti. Ona hep; "korkuyorum oğul, sen benim biricik fidanımsın. Rahmetliden bana tek yadigârsın" derdi. Ama o her defasında annesinin ellerine kapanıp, boynuna sarılıp onun gönlünü almasını bilirdi. Nitekim yine onu ikna etmiş ve polis olmuştu. Polis mektebinde okuduğu zamanlarda ise annesine de o mesleği sevdirmeyi başarmıştı. Ne de ça-buk geçmişti o kadar sene. Tam beş yıllık görevliydi, kara haberi geldiği zaman.

Yine öyle cemrenin toprağa düştüğü bir günde; "çok şükür bugünü de kötü bir şey olmadan bitirdim" demeye hazırlandığı bir ikindi sonrası şehit oğlunun son kez sesini duymuştu...

Yine bir Nevruz Günü yaklaşmış ve güney illerinin yeşile çalan, barut kokulu mevsimi yine gelip çatmıştı. Oysaki her bahar yüreğinde; üzerine güneşin cansız ışıkları düşmüş toprağı yarararak, gökyüzüne büyük bir özlemle bakmaya çalışan bir kardelen çiçeği gibi kıpır kıpır hareketler olurdu. O gün yine her bahar olduğu gibi yüreği kıpırdıyor, içine heyecanla karışık bir tedirginlik yayılıyordu.

O, dört çocuklu bir ailenin son beşiğiydi. Üç kız kardeşin ve çektiği çilelerden ötürü iki büküm olmuş bir annenin biricik fidanıydı. Babasının siması çoktan silinip gitmişti hafızasından. Onu henüz çocuk denilecek yaşlardayken trafik canavarına kurban vermiş, devlet babanın şefkatli kollarına sığınarak yatılı okulda okuyup adam olmuştu. İşte belki de bu yüzden devlete hizmet edip vefa borcunu ödemek istiyordu. Akademide okuduğu ilk günlerden kafasına koymuştu. Hayatının en verimli yıllarında çocukluktan beri kendisine emeği geçenlere hizmet edecek, memleketinin en çetin yerle-

rinde görev yapacaktı. Bu arzusunu, mezun olur olmaz devlet büyüklerine iletmiş ve ülkenin kanayan yarası, güney illerinden birisine komiser olarak atanmıştı.

Çocukluğundan bu yana her yıl büyük bir heyecanla beklediği bahar mevsimini oralara gittiği günden beri yüreğini âdeta bir mengene gibi sıkıştıran kocaman tedirginlikle karşılıyor, bir an önce bitmesi için ise dua ediyordu. Arada bir “baharın ne suçu var bunda, suçlu arıyorsak eğer; mazlum karnına bulanmış ellerini sürdükleri kirli yüzleriyle utanmadan, arlanmadan insanlığın karşısına dikilip edepsizce haykıran çığırtnan sesli insanlardır suçlu” diyor ve kendisini öyle teselli ediyordu. İçine bulandıkları çirkefin adını özgürlük mücadelesi koyup, henüz hayatlarının baharında ellerine tutuşturdukları bir bomba ile minicik bedenleri caddelerden şuarsuzca akan insan selinin içine salıveren vicdan ve iman yoksulu yaratıklardı eğer varsa bu işin sorumlusu. Bahar aylarında bir umudun taptaze bir pencereden var gücü ile fişkırıldığı o anlarda, insanların bütün heveslerini kursaklarına tıkmaktan çekinmeyen insanlık özürü insanlardı suçlu. Analarının karnına sığımışken, kocaman dünyaya sığmayacak kadar belalı başları ile üç günlük dünyayı insanlara zehir zıkkım etmek için çalışanlardı suçlu. Baharın ne suçu var?.. Oturup kardeşçe anlaşmak, el sıkışmak, kucaklaşmak dururken yaşamayı kavga etmek olarak görüp gelecek nesillere sevgi yerine dövüş kültürü miras bırakmaya çabalayan soysuzların yaptıklarında değil de baharda mıydı bütün suç? Bilmem kimdeydi bütün suç? Eline tutuşturulan bir bombayı birilerine atmaya çalışırken bombanın patlaması sonucunda önce elini, sonra da hayatını kaybeden çocukta mı, o bombayı onun eline veren vicdansızlarda mı, yoksa her şeye rağmen onu hastaneye yetiştirmeye çalışan poliste miydi suç?..

Sabahtan bu yana kafasını ve yüreğini meşgul eden, ardı arkası gelmeyen sorularla meşgulken kulaklarını çınlatan bir telsiz anonsu ile irkiliyor ve bir an önce arkadaşlarına katılmak üzere görev yerine doğru harekete geçiyordu. Cudi Dağı'ndan çatışma sesleri yükseliyor ve iki ateş arasında direnmeye çalışan askerlere yardıma gitmeleri gerekiyordu.

Belki bir vedaydı bu, yıllardır ekmeğini yediği, suyunu içtiği suçsuz günahsız şehre. Belki her sabah gülümseyerek yüzlerine baktığı komşularına bir elvedaydı. Belki de her akşam, günün yorgunluğunu yarı Türkçe, yarı Kürtçe şakalarla atmaya çalıştığı mahalle bakkalı Memo Dayı'ya son bir şakaydı bu...

Cudi Dağı'nın henüz yeni yeşillenmeye başlamış, güneşin ve bulutların âdeta yer kapmaca oynamaya çalıştığı kuzey yamaçlarında atılan bir kah-

pe kurşun ile vurulmuş ve günlerdir sızlayan yüreği son bir kez daha derinden sızlamıştı. Sırtını hemen yanı başındaki kayaya yaslayıp elini sağ göğsündeki cebine uzatmış ve cebindeki telefonunu çıkararak titreyen eli ile birinci numaraya kaydettiği anneciğini son bir kez aramıştı. Son bir kez onun yüreğine ninni olan sesini duyabilmeyi tek maksadı. Lakin nefesi fazlasına yetmemiş, sadece “vuruldum anne!” diyebilmişti.

Yine bir Nevruz mevsimiydi ve etrafı ölüm sessizliği kaplamıştı. O, anne sesinin şefkatine tutunup memleketinin kan ve barut kokan dağlarından çok uzak diyarlara doğru gülümseyerek uzun bir yolculuğa çıkmış, ardında ise bahçeye diktiği boynu bükük karanfilleri, sevdalısını, iki yavrusunu ve her şeyden önemlisi kendisi gibi yüreği yaralı bir anne bırakarak göçüp gitmişti...

Biricik evladının “vuruldum anne!” diye inleyişi yağlı bir kurşun gibi yüreğine saplanmıştı. Bitmek tükenmek bilmeyen bir gece boyunca dua etmiş, Yaradan’ından biricik oğlunu kendisine bağışlamasını istemişti. Ertesi gün yeni doğan güne karşı kapısını ilk açtığı zaman kapının hemen önündeki tedirgin polisleri görünce hiç tereddüt etmeden olayı anlamış ve boğazına düğümlenen nanelerle hafiften hafiften kelime-i şehadet getirerek oracığa yığılı vermişti.

Evinin direği, tek umuduydu o. Hazan vurgunu yemiş narin yapraklar gibi o da düşüp gitmişti Azrail’in peşine, o da terk etmişti biricik anacığını ve onu bir başına bırakmıştı şu koca dünyada. Bir önceki sene yine böyle bahar ayında yaşadıklarını birkaç ay sonra annesine anlattığında anne yüreği dayanamasa da; “seni Rabbime emanet verdim” diyerek rahatlamıştı.

“Bizim işimiz bu anneciğim, ekmek paramız. Sen gönlünü ferah tut. Bir şey olmaz evvel Allah! Bak geçen yıl kaldığımız o ateş çemberinden bizi kurtaran Allah, yine öyle sahip çıkar.” diyor ardından da yanan araç ile birlikte aracın içerisinde küle dönen paraları aklına geldikçe zoraki de olsa gülümsemeden geçemiyordu...

Yine akşam karanlığı çökmeden, pencerenin önüne oturup, gökyüzüne doğru alabildiğine uzayıp giden apartmanların arasından şehrin zehir kusan bacalarının kirlettiği, güneşin karaya çalan yüzünü biraz olsun görebilmeye çabalıyordu. Köyünü terk edip İstanbul’a gelişinden bu yana köyünün keven kokan topraklarına, çiseleyen her yağmur sonrasında buram buram kokan o yayşan kokularına burnu hasret kalmıştı.

Çetin geçen her kışın ardından takvim yapraklarına düşmüş birinci cemre sözünü okuyabilmeyi büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Her “birinci cemre havaya düştü” sözünü okuduğu zaman o meşhur “koca karı fırtınası” aklına gelir ve gülümsemeden edemezdi. Birinci cemre havaya, ikincisi suya, üçüncüsü toprağa düşer ve ardından nevrüz gelir çatardı.

Dayanamayıp bir gün sormuştu annesine “kimdir bu cemre, nedir bu koca karı fırtınası?” diye. Annesinin yanı başına oturup saçlarını okşamasını ve sorduğu soruların cevaplarını onun yorgun ve zemheri soğuklarında donmuş toprak gibi çatlamış dudaklarından duymanın zevki bir başkaydı.

Elini uzatıp pencerenin hafiften buğulanmış camını sildi ve tekrar bakıverdi gökyüzüne doğru. Oturduğu yerden kafese mahkûm edilmiş bir serçe yavrusu gibi gökyüzüne doğru gönderdiği her anlamsız bakış onun eskiye olan yürek dolusu özleminin dışarıya sızmasıydı. Hemen her gün yapıyordu belki bunu ama son günlerde bir başka manalıydı bu bakışlar. Yine yıllar öncesinde olduğu gibi takvim yaprağının üzerinde “cemre toprağa düştü” bir başka cümlede ise “koca karı fırtınası” yazıyordu.

Dalıp gitmişti çocukluk yıllarına. O günleri, tıpkı torunlarına anlatır gibi kendi kendisine anlatmaya başlamıştı...

Çetin geçen bir kışın ardından güneşin yavaş yavaş yüzünü göstermeye, börtü böceğin canlanmaya başladığı bir bahar günüydü yüreğimi ısıtan. Sığırcıklar uzun zamandır ortalarda görünmezken sanki havanın ısınışı ile birlikte saklandıkları yerden çıkmış tekrar görünmeye başlamışlardı. Ağaçlara su yürüyor, kuşlar bir başka ötüyor, kuzular kırlarda koşup oynamak için sabırsızlanıyordu. Köyü farklı bir heyecan kaplamış, herkes kendini dışarıya atmıştı. Zemheri soğuklarında romatizmaları azmasın diye evlerinden dışarıya adım atmaya çekinen ihtiyarlar bile duvar diplerinde güneşe karşı oturur olmuşlardı. Yine öyle güzel geçen bir günün akşamında köyün kuzeyindeki yüksek dağların üzerine kara bir bulut kaplamıştı. O kara bulut herkesin keyfini kaçırsa da akıllardaki tek şey bu mevsimde böyle ani hava değişikliklerinin normal olacağıydı.

Köyün maharetli kadınları damların üzerine güneşlenmesi için koydukları yatak-yorganları topluyor, dışarıda hiçbir şey bırakmamaya çalışıyordu. Aylardır yüzünü görmeye hasret kaldığımız güneş o akşam henüz dağların ardına saklanmadan kara bulutların arkasında kaybolup gidiyordu. Henüz akşam olmadan yağmur çiselemeye başlıyor köyün yeni kurumaya yüz tutmuş sokakları yeniden çamura beleniyordu. Gündüzünü sıcak geçirdiğimiz bir günün akşamında soğuyan hava ile birlikte odalarımızdaki sobalarımızın

başına toplanıyorduk. Çıkan fırtına yine kışı geri getirmiş gibiydi. Baharı dört gözle beklerken birden bire bastıran kış canımızı çok sıkıyordu. Evimizin kedisi Mestan'ın sobanın başında mırıldanarak uyuyuşunu seyre dalmışken annemin yanı başına oturup bana bir şeyler mırıldandığını duyuyordum. “İşte bu, koca karı fırtınası diye işte buna denir” diye başlıyordu sözlerine. Belki de asırlardır anlatıla gelmiş ve efsaneleşmiş bu masal, sanki gerçekleri anlatıyor gibiydi.

Efsaneye göre yine böyle yalancı bir bahar günü artık yazın geldiğini zanneden yaşlı kadın yeni doğmuş körpe kuzularını da alarak yaylaya çıkar. Ne var ki o sıcaklar gelip geçicidir ve çok geçmeden hava soğur, kış geri gelir. Yaşlı kadın, kuzuları ile birlikte o aniden bastıran fırtınada ve soğuyan havada yayladan inmeye çalışırken yolda donarak ölür. İşte bu yalancı baharı bir efsaneye dönüştüren insanlar bu mevsimsiz fırtınanın adını o günden bu yana koca karı fırtınası olarak anlatagelmışlerdi...

Annemin anlattıkları bugünmüş gibi kulaklarımda çınlıyor. Çocukluğumdan beri her bahar geldiği zaman beni bir heyecan alır, annemden kalan aksi sedalarla avunur dururum. Yaşadığım o mutlu günleri tıpkı efsaneleşmiş birer masal gibi çocuklarıma anlatır, onların geçmiş zamanları merak etmesini sağlardım. Çocukluğumun cemreleri ve nevruzlarının tadı tuzu artık kalmasa da yine de o zaman yaklaşınca hep yüreğim kıpırdamaya başlar...

Şimdi yine köyüne gitmek, o doğup, büyüdüğü topraklara yüzünü sürmek, kırlarda, dağlarda alabildiğine yürümek istiyordu. Yaşadığı bunca acıyı ancak böyle unutabilecek, bir nebze olsun kendisini böyle teselli edecekti. “Oralar da kirlenmiş midir acaba buralar gibi? Sanmıyorum. Ne kadar kirlense de yine buralardan temizdir. İnsanları, toprakları, suları hâlâ temizdir oraların. Mis gibi Anadolu kokuyordur...” diye düşünüp, öyle avunuyordu...

Güneş yine kirli bulutların arkasında kalmıştı. Az öncesine kadar yüreğini ısıtan o cansız ışıklar ortalarda görünmez olmuştu. Tekrar geri gelir mi bilmiyordu. Şehrin yorgun ufukları akşama yetişen kelebekler gibi kanatlarını sevimsiz bir geceye karşı yumarken son cemre düşmüş ve gün bitmişti. Bugün de bir şey yaşanmamıştı. Yaşanmamıştı yaşanmasına da bir önceki yıldan kalan o acılar yüreğini kızgın demire soğuk su döker gibi harlandırmış tepeden aşağı korkuya belemişti...

Yerinden kalktı seccadesini açtı ve akşam namazına durdu. Şehrin gürültüsünden ezan sesine bile hasret kalmıştı lakin vakit akşam ezanı vaktiydi. Her zaman ki gibi duvarda asılı saate bakıp zamanı teyit ettikten sonra namaza durdu. Bedeni tıpkı geçen yıl bu zamanlar olduğu gibi sızlıyor, yüreği titriyordu. Namazını kılarken dizlerinin ferî tükenmiş son rekâta artık yerin-

den kalkamamıştı. Oturduğu yerde tamamladı namazını ve ellerini açarak Yaradan'a yalvarmaya başladı. Artık dayanacak gücü kalmamıştı. Yerinden kalkabilse hemen gidip yatağına yatacak ve gün boyunca yaşadığı korkuların üzerine kalın bir yorgan çekecekti. Birkaç kez kalkmaya yeltendiyse de doğrulamadı. Az ötedeki sehpanın üzerindeki telefon birkaç kez ara ile uzun uzun çalmış, bir türlü uzanıp telefona bakamamıştı. Son bir kez nefesini toparlıyor ve yerinden zor da olsa kalkarak titreyen elini telefonun ahizesine uzatıyordu. Kalbi, göğüs kafesini delmeye çalışırcasına çarpıyor, içinden ise; "bir acıyı daha kaldıramam Allah'ım" diye dualar ediyordu. Telefonun ahizesini yerinden kaldırıp kulağına götürüyor ve derin bir nefes alıyordu.

Sabahtan bu yana "yine kötü bir haber alacağım" korkusu ile açamadığı telefonun diğer tarafındaki, biricik oğlunun emaneti ve ona artık oğlunun adı ile hitap ettiği torunuydu, Murat'ıydı... Annesi ile az önce yaptıkları planları babaannesine anlatıyor yarın için hazırlanmasını istiyordu.

Ve aylardır kapanıp kaldığı kocaman beton yığınları arasından ilk kez baharın ilk günlerinde çıkıyor, torunları ve gelini ile birlikte memleketinin yollarına düşüyordu. Ardında, şehit olan oğlu için ödenen binlerce liranın bile yok edemediği kocaman bir acı ve devrin vicdansızlarının sittin sene altından kalkamayacakları koca bir hesap bırakarak uzaklaşıyordu o kirli şehirden.

Yine köyü ile kucaklaşacaktı. Köyünün o çamurlu sokaklarında inadına yürüyecek ve sokakların gübre kokan çamurlarını yaramaz bir çocuk gibi inadına üzerine sıçratacaktı. Yıllar önce kaybettiği kocasının ve henüz şehadetinin seneyi devriyesinde biricik Murat'ının mezarına birer Fatiha okuyacak, onların nevrüz kokan, bahar kokan topraklarını hasretle kucaklayacaktı...

BİZİM BAĞA GİDERKEN

Tuncay AKDOĞAN SEZER

Memleketim Erzincan, çocukluğumun en güzel zamanlarının geçtiği mekândır...

Bizim de Erzincan'a bağlı Cimin beldesinde üzüm bağımız vardı. Göz bebeğimizdi. Evimizden oldukça uzaktı. Belli aralıklarla gider, işlerini görürdük. Bellemek, sulamak, sırpot* etmek, toplamak, kasalamak... Bayağı bir emek istiyordu. Derler ya; "Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur." o hesap.

Bağa gideceğimiz günlerde, erkenden kalkar; ekmeğimizi, peynirimizi, çayı, şekeri bohçalar; ailece yola düşerdik.

Bizim bağın yolu bir devri âlemde sanki. Köydeki yaşamın kısa bir özeti idi. Hem görsel, hem otantik bir resmî geçide şahit olurduk.

Güneş sabahın ilk ışıklarını pembe pembe yayarken, çiş kokan Çako Sokağı'ndan geçer; suskun köye inat, gürültüyle köpüre köpüre akan çayın üzerindeki birinci köprüye gelirdik.

Köprüyü geçer geçmez iki katlı, cumbalı, kerpiç evler bizi karşılardı. Pencerelerde kanaviçe işli perdeleri aralayan yaşlı insan yüzleri... Sabah namazından sonra uyumazlar. Camın önünde kıtlama çaylarını yudumluyorlar çoğu.

Gençler, eli iş tutanlar; tarlaya, bahçeye, bağa yollanmışlardır çoktan. Taze gelinler evden sorumlu. Yorganlar havalanacak, ev süpürülecek, silinecek, öğlen için yemek pişirilecek. Her iş bitince de ele dantel, kasnak alınıp cam önü muhabbetlerine oturulacak.

Evlerin arasında daralan yoldan rampaya tırmanınca bir değirmen çıkardı önümüze... Söylendiğine göre; elektrikle çalışan modern bir değirmenmiş. İşini çabuk yaparmış. Sahibi de çok para kazanırmış.

Ben nedense içten içe diş bilirdim bu değirmene. Daha bir karış çocukken; teknolojinin zamanla; doğallığı, kendiliğindenliği, masumiyeti bozacağı korkusunu duyardım.

Bizim mahalledeki ağır ağır çalışan, mis gibi buğday kokusu her yana sinmiş, su değirmenimizin hâli başkaydı gönlümüzde.

Bağ yolunda sık sık erik ağaçları çıkardı önümüze. "Çıksın, ne olacak ki?" diyeceksiniz. Ama bunlar sıradan ağaçlar değildi. Can eriği... Yemyeşil, kütür kütür, yirmisi otuzu bir arada, düğüm gibi... İşte orada duruyor. Başkalarının bahçelerinde. Bizde yok.

Ekşiyi çok sevdiğimden aklım giderdi. Ancak yolda kahvaltı sinilerine ya da taze ekmek pişen tandır başlarına davet eden olursa; usulca, çağrılı oluşumuzun rahatlığında avludaki erik ağacından bir avuç yolar, birer birer tadını çıkararak yerdim.

Evler, ahırlar, yıkık bahçe duvarları, çeşmeler. Yol boyu muhabbete susamış insanlar gibi bahçe duvarlarından sarkmış ağaçlar...

Bir süre güneş tepemizde, adımlarını bizimle atmakta. Sonra aniden kocaman bir serinlik kaplayıverir her yanımızı. Bir ceviz ağacıdır bizi serin serin kucaklayan.

Yolculuğumuza yol boyu; çiçeğe, ota boğulmuş, yabani nanelerin, simsiyah iri böğürtlenlerin yıkandığı gürül gürül akan bir dere eşlik eder. Arada bir kaybolur; bağların, bahçelerin susuzluğunu gidermektir derdi. Sora bir bakarız yanı başımızda, tekrar eşliğimizde...

Bazen yolu bölerek enine akan, pırıl pırıl küçük derecikler görürüz. Yolun kenarındaki kayaların arasından ince ince, beyaz beyaz, köpük köpük dökülmektedir.

Küçük bir sürü geçer, kayboluveririz aralarında. Öküzlerin boynuzlarından sakınmaya çalışırız; ellerinde değnek, hayvanları hizaya sokan korkusuz çocuklara imrenerek...

İhramlı bir kadın çıkar karşımıza. Bir eliyle yüzünü örtmeye çalışırken başında ağır mı ağır bir bohça, önünde iki dana, yanında iki çocuk. Bağdan ya da bahçeden dönüyor.

Babamın alışkın olduğumuz sözlerinden birini duyarız, ileriki zamanlarda tekrarlarına hazır. "Kızım ben sizi böyle bir ortamdan kurtardım, okutum." Biz o zamanlar henüz durumun önemini farkında değiliz. Her şey doğal, normal sürecinde yürüyormuş gibi kendimizi o mizansenin içine yerleştirme gerginliğini zihnimize dahi getirmiyoruz.

Selamünaleyküm, Aleykümselamlar... Ayaküstü muhabbetlerle duralamalar.

Önümüze birden bire çıkan, bir görünüp bir kaybolan yemyeşil tarlalar. Sükûneti bozulmuş olağanüstü güzellikte kuşlar...

Issız yol tek tük evlerin önünde genişleyerek en nadide meyve bahçelerinin bulunduğu yemyeşil bir mahalleye getirir bizi. Bu mahallenin adı Şeyh Bağı... Burada zamanında ilim hikmet sahibi insanlar yaşamış. Üçler, yediler, kırklar diye adlandırılan yatırlar var. Burada yaşayan kimi akrabalarımızın da ilginç özellikleri vardı. Canbaba ailesinin erkeklerine özgüydü bu... Ocakta kor olmuş ateşi ellerine alabiliyorlardı. O mahalleden topladıkları bazı özel taşları suda kaynatıp şifa olarak hastalara içiriyorlardı. Anlatanların yalancısıyız.

Yolumuz, ceviz ağaçlarının çevrelediği bir meydana çıkar. Sirtında eski bir entari, saç sifra vurulmuş, 14-15 yaşlarında bir oğlan çocuğu, oturmuş duvarın üzerine; ha bire bağıırır, çağırır, küfreder, bizim göremediğimiz birilerine anlatır, anlatır. Adı Deli Gazi... Mahallenin delisi. Bilmeden doğru şeyler söylediği de olur. Her zaman o gölgeliğin altında, o taşın üzerinde rastlarız ona. Onu görünce ürker, korkuyla uzaklaşırsınız oradan.

Yeni sulanmış, süpürülmüş toprak avluların kokusu, taze demlenmiş mis gibi çay kokusuna karışır. Biz ısrarlara dayanamayarak ortak oluruz çaylarına.

Sonra düşeriz yeniden bağ yoluna... Evler azaldı. Yemyeşil bahçelerin arasından geçiyoruz. Artık insan sesleri uzaktan, tarlalardan, bağlardan yankılanıyor. Her taraf ıssız... Bir kartal uçuyor tepemizde, yüreğimize korku bırakarak...

Yol boyu karamuk çalılıarı. Başu simsiyah domur domur. Hem yaprağına hem meyvesine saldırıyorum. Yanaklarım kıpkırmızı.

Bir atın ya da katırın nal sesleri duyuluyor. Yüklü bir eşek ayaklarında takat kalmamış, varmaya çalışıyor gideceğı yere. Sahibi de ha bire dürtüyor elindeki değnekle.

Şimdi bir çocuk sürüsü geçti yanımızdan. Elllerinde çıkınlar, sopalar. Oyun oynamaya mı, işe mi? Nereye gittikleri bellisiz. Sesleri umuttan bir güvercin uçuruyor her yana...

Bir yorgunluk molası veriyoruz, suyu kurumuş sulu derenin çakılına oturarak... Devasa ceviz ağaçları yalnızlıktan bezmiş, tatlı tatlı alkışlıyor gelişimizi.

Az kaldı.

Ve nihayet yemyeşil bir koruya dönmüş bağın girişine vardık. Sevinçle iniyoruz patıkayı. Girişu kapatan çalıyı kenara çekip; bağımıza girdik.

Yeşilin en dirisi, en göz alıcısı... Asmalar dizi dizi silsileler hâlinde.

Önce derin bir nefes alıyoruz, sessizliğı dinleyerek... Bir kırlangıç havalanıyor. Kuşburnu çalısında öten bülbülün yanık sesi, serçelerin cıvıltılarına karışıyor. Bağın kenarındaki kuytu gölgelikleri dolaşuıyoruz. Ceviz, elma, erik, armut, kayısı ağaçları...

Sonra baranların* arasına dalıyoruz. Asmalar dallarını, yapraklarını her yana uzatmış. Tegekleri* kaldırıyoruz, sürprizi dallarının altında. Toprağı oturmuş, simsiyah, üzeri puslu, kocaman bir üzüm salkımı. Anaç bir kadına benziyor. Koparmaya kıyamıyor insan. Küçük bir salkımla nefsimizi acele köreltiyoruz. Daha akşama çok var. Doyuncaya kadar yiyip, kasa kasa üzüm toplayacağız. Önce soluklanmamız gerek. Yaşlı kayısı ağacımızın altı, oturma yerimiz. Yanı başımızdaki genç ayva fidanlarının başu sapsarı ayvalu.

Ocağı yaktık, demliğı koyduk üzerine. Bağın uç tarafındaki maşarada* bize yetecek kadar sebze var. Bol domatesin üzerine kuru soğanı doğrayıp ellerimizle karıştırdığımızda tadına doyum olmayan bir salata yapmış olacağız. Kap getirmemişsek lahana yaprağının üzerine doğruyoruz. Tandır ekmeğini kaşık gibi kullanıyoruz. Keyfi orada... Yerken birazdan parmaklarımız da kalmayacak.

Güneş öğlen kulesine yerleşmek üzere... Ayaklanıp her birimiz bir barana dalıyoruz. İçine gazete serdiğimiz kasaları silme, rengârenk üzüm sal-

kımları ile dolduruyoruz. Diz çöküyorum asmanın yumuşak toprağına. Kaldırıyorum dalını, yaprağını. Başka türlü kendini ele vermiyor çünkü... Güneşin yedi renginin yapraklarından süzülerek üzerine düştüğü kehribar renginde, saydam kınalı yapıncak. Beyazı, alı, moru, siyahı... Cins cins, şekil şekil. Hasgü, kirli şerife, kara erik, yilandili, çavuş üzümü, golot, öküzgözü, tilki-kuyruğu, arı üzümü...

Üzüm yemeye doyunca; bu kez tek tek gılların* kabuklarını soyar, geriye kalan şeffaf üzüm peltesini ağzımıza atardık.

Kara üzümün en güzel eşlikçisi tandır ekmeğinin arasına bükülmüş Erzincan tulum peyniri. Bu tadı çoğu kişi bilir. Bilmeyenlere şiddetle öneririm.

Bağda yapılacak çok iş var. Bağ şeftalileri olgunlaşmış. Toplayıp yarmak gerek. Özellikle bağlarda baranların başına dikilen bu şeftali cinsi ufak ve mayhoş... Basmaca yapmak için tercih edilir. Basmaca; yarılp kurutulan şeftali veya üzümün arasına, cevizin sıkıştırılarak ipe dizilmesi ile elde edilen gözde kış meyvelerinden. Çok güzeldir.

Ben, büyüklere yardım etmekten usandığım anlarda kendi çocuk dünyama dönüverirdim.

Kızgın güneşten bunalmış bir salyangoz terk etmiş yuvasını; ardında parlak bir sim bırakarak toprağın üzerinde yol alıyor. Bazen ayakta, bazen toprağı diz çökmüş izliyorum onu. Doğadaki küçücük bir canlının yaşamına sokularak... Birden bir tavşan önüme çıkıyor, sonra korkudan ödü patlayarak şimşek gibi kayboluyor. Kimi zaman kuzguni tüylü bir tilki ile dört beş saniye göz göze geliyorum. Böyle nadir anlarda heyecandan ortalığı velveleye veriyorum.

Yakındaki bağlardan, tarlalardan insan sesleri geliyor. Bağdan bağı serzenişler...

*“Ufel ufel o kim?
Bizim bağı gelen öle...
Esvapları ele gala...
Ufel ufel o kim?...”*

İşinde gücünde herkes... Bağı altındaki yola iniyorum. Bir dere akıyor. Etraf sessiz... Yalnızca doğanın kendi armonisi duyuluyor. Suyla oynuyorum. Ayaklarım suyun içinde, kenarına oturuyorum. Nadir bir traktör sessizliği yararak geçiyor, ardında küçük bir toz bulutu. Yolun yan tarafında uzanan buğday tarlası sarı sarı ürpertilerle dalgalanıyor...

Bağı çıktığımda işleri kolaylamış bizimkiler. Üzüm kasaları şimdi halamın eşeğine yüklenecek. Yükleme işi ayrı bir beceri istiyor. Kasalar eşeğin üzerine atılan tahta keşgereye* yerleştirilecek. Her iki yanına üst üste dizilecek. Üçerden altı kasa taşıyabiliyor. Bizim köyde eşeklerin işi zor. Yol-

larda üzerine sekiz on kasa yüklenmiş, bacakları ayrıldı ayrılacak, zorla yürüyen hayvanlar gördüm içim parçalanarak...

Sicimlerle yükü sıkı sıkı bağlayıp yola koyuluyoruz. Eşeklerin bir huyu var. Eşekliğe yakışmayan bir şey... Yüklü ya da yüksüz fark etmez; yolun tam sınırında; yar ya da uçurum kenarında yürümeye bayılırlar. Eğer sırtına binmişsek ödümüz kopar bizim; o ise gayet rahat ve kayıtsız. Kim bilir?... İçlerinde biriktirdikleri gizli intikam duygularını bizi korkutarak tatmin ediyor olabilirler mi?

Akşam olmadan eve varsak iyi olacak. Bazen işleri bitiremeyip geç döndüğümüz de olur. Hava kararmaya başlarken, gölgeler koyulaşır. Doğa nezaketini yitirip korku vermeye başlar. Gökyüzü bu çocukça korkunun farkında ki; dönüş yolunda tüm yıldızlar eşliğimizde... Başlarında da ay. Bembeyaz, parlak bir tepsi gibi... Ağaç silüetlerinin ardında, adımlarımızı bekleyerek yürüyorlar. Her yer yumuşak bir ışıkla aydınlanmış... Korkumuz bitti.

Yorgun olduğumuz için; dönüş yolu gidiş yolu kadar zevkli gelmiyor insana, doğal olarak. Ayaklarımız isteksiz yürümeye.

Eve vardığımızda, emek verilmiş bir günü bitirmiş olmanın huzuruyla erkenden yataklarımızda olmayı düşünüyoruz yol boyunca...

sırpot: Asma dallarının güçlenmesini sağlamak için zayıf yan dalları temizlemek.

tegek: Asmanın yapraklı dal uzantıları.

maşara(maşala): Sebze yetiştirmek için ayrılmış toprak.

gıla: Üzüm tanesi.

basmaca: Kurutulmuş kayısı yarması.

kejgere: Eşeğin semerinin üzerine yük taşımak için konulan tahta yüklük.

Mehmet YARDIMCI

KAPILAR

Sırdaşımız
Güvencemiz kapılar
Özenle takılmıştır evlere
Ya ağlayarak bakar
Ya gülerek
Büyük bir kozanın örülüşüne
Her durumda şahidimiz tek odur
Sevinçlere
Dertlere
Ne ser verir
Ne sır verir kimseye
Daracık odalarında evlerin
Mahremiyeti gizler kapılar
Aralanırsa umut olur
İlkyaz kelebeği gibi pırıl pırıl
Çarpılırsa hüznün
Sımsıkı kapanır çaresizliğe
Anadolu'da alışkındır kapılar
Dayanır
Üzüntüye
Kedere
Açılırsa davettir ardına kadar
Bayram sabahı içtenliğiyle
Kapanırsa yalnızlığın sırdaşdır
Başından hiç gitmez gam kasavet
Bir yüzü içerdeki sırrı saklar kapının
Öte yüzü dışarıyı izler sessizce
Hayatların gizemidir örttüğü
Bir sünger çeker gibi geçmişe
Ketumdur
Gecenin karanlığı çökse de kanatlarına
Ne ser verir
Ne sır verir kimseye
Direnir ayakta kalmak için kimileri
Yılların ötesinden getirdiği yükü

Bekler kırık dökük hâline bakmadan
Gücü yetene kadar
Üstündeki eski zerzeye
Kilit takılıp
Terk edilse bile
Kale kapısından görkemlidir kimi evlerde
Yumruk elli tokmaklarla
Süslüdür ön yüzleri
Haşmetlidir
Güç timsalidir sanki
Binbir gizi saklar gibi geleceğe
Dergâhlarda
Sır kapısıdır kimileri
Umut verir her gelene
Işık olur
Bir saygınlık vardır eşiğinde bile
El kapısı ayrı bir önem taşır
Kızlarına öğüt veren
Anaların dilinde
Kent kapıları sessizliğiyle yaşar çağların
Memleket tapuları gibidir
Ankara'da, İstanbul'da Zile'de
Birer Efsane
Mardin'de yürekleri dağlar türkülerle
Kapansa da gönül kapısı evrene
Evlerin tek bekçisidir kapılar
Sırdaştır dört duvarla
Yılların yorgunluğu içinde
Gecenin ağırlığı çökse de kanatlarına
Kederi de
Sevinci de saklar
Ne ser verir
Ne sır verir kimseye

ANADOLU

*Anadolu'm
Diriliş, yeniden doğuş da derler adına
Doğru derler aslında
Dirilişsin
Bir doğuşsun mitolojide
Menkıbelerde bolluk bereketsin*

*Hitit uygarlığında kalıt olduğun söylenir
Kalıtsın geçmişten geleceğe zaten
Ana Tanrıça ruhunun
Çatalhöyük'te yediveren gülüsün*

*Hızır geçer ocaklarından
Ekmek kabın
Yağ küleğın
Dolu ana diye bağırır bebeğın
Üvey toprak sayamaz kimse seni
Öz yurtsun
Bolluksun belleklerde
Anadolu'sun
Yüreğindeki boşluğu
Yeri gelir
Türkülerle doldurursun*

*Televizyon ekranları
Kırletse de masallar diyarını
Şehzadeli
Keloğlanlı dünyana
Musallat olsalar da yabancı tipler
Ne Padişah masalını unuttur
Ne Köse'den geçersin*

*Balkanlar'da, Kafkasya'da, Asya'da
Anlatılır menkıbelerin
Duyar gibi olursun seslerini
Bilirim
Cız eder yüreğin*

*Sen Anadolu'sun
Savaşlar artığı yaralı bereli
Yüzyıllar ötesinde
Kıtlıklar kıranlar görmüş
Can korkusuna
Dağlık yerleri yurt edinmiş
Çileli insanların
Sırdaşısın*

*Sen Anadolu'sun
Irmakların edalı akar
Sazlıklarda nasibini arar kuşlar
Kaval sesi gelir uzaklardan
Çoban bin yılın nefesini üfler kavala
Yorulursun
Sallanır yıkılmaz
Çalkalanır durulursun*

*Antik değerler yurdusun
Sunak yerlerinde
Kibele yontularındaki
Egemenlik simgesi tacın ruhusun
Buğulu gözlerle dolunaya bakar gibi
Hayran hayran bakarlar
Sezar'a taş yontturan duygusun
Yüce dağ başında
Ulaşılmaz katına
Pağan anıtlarının
Gizini saklar Bodrum kalesi
Diyarbakır'da
İstanbul'da
Zile'de
Eskiyip aşınsa da surların
Yaşayan bir efsanedir burçların*

*Köşe başlarını pizzacılar tuttuğundan
Belki
Damak tadına uygun
Adana'da dul avrat çorbası
Malatya'da analı kızlı
Tokat'ta madımak yemeğe yer bulamazsın*

*Sen Anadolu'sun
Samsun'dan beriye genişler yüreğin
Koyunbaba sabrı vardır içinde
Gönüllerde Bektaşî kerametin
Sivas'ta
Erzurum'da yeminsin
Anamın yazmasındaki çiçekler gibi
Fesleğen kokar pencerelerin
Mutluluk arayanların yüreğisin*

DOLAPTA Kİ MİNİK KIZ KARDEŞ

Yazan: Thierry Lenain

Çeviren: Üzeyir GÜNDÜZ

Babam, otomobili evin önünde durdurdu. Yağmur, ön camı sel suyuna boğmuş olmasına rağmen, evi rahatlıkla görebiliyordum. Eski bir evdi. Ama önemi yok. Oldukça büyük gözüküyordu. Önemli olan buydu. Çünkü eski evimizi yeterince geniş değildi. Bu ev, bir bebek için daha elverişliydi: Bir bebeğimiz olacaktı. Dahası annemle babamın yeni bir bebekleri dünyaya gelecekti. Yani, benim minik bir kız kardeşim olacaktı. Her ne kadar annem, “Kız ya da erkek, bu konuda yüzde elli şansımız var Makro, şimdilik hiçbir şey bilemeyiz.” diyorsa da ben bundan emindim.

Evet, annemin karnındaki küçük bir kızdı. Açık yüreklilikle söylemeliyim: Küçük bir erkek kardeş istemiyordum. Hatta bu konuyu garantiye almak için, Baba’ya, Oğul’a Kutsal Ruh’a ve Bakire Meryem’e dua edip ayrı ayrı valvardım. Neredeyse aracı kılmadığım bir tek Noel Baba kaldı.

Yeni evi gezdikten sonra, zihnimden bir yerleşim plânı oluşturdum: Çatı katında, penceresi göğe açılan oda benim olacaktı. Geceleri, yıldızları seyredecektim. Hemen yanı başımda da, doğacak olan kız kardeşimin odası... İkimiz birlikte çok eğlenecektik. Ona bir sürü şey öğretecektim. Dövüşmeyi bile... Çünkü o, ağırkanlı, uyuşuk, oyuncak bebeğini sallayan, pısrık bir kız olmayacaktı. Kendi işini kendi gören, bileğine güvenen yiğit bir kız olacaktı. Kendisine sırnaşıklık eden olursa, ağzının payını verecekti.

Ev, bizim için tepeden tırnağa kusursuzdu. Dışarı çıktığımızda, yağmur kesilmişti. Çok güzel bir gökkuşağı oluşmuştu. Yeniden arabaya bindik. Annemin sevinçten ağzı kulaklarına varıyordu. Sürekli gülümsüyordu. Emniyet kemerini bağlarken;

“Burada çok mutlu olacağız.” dedi.

Bense annemin şiş karnını işaret ederek, bir endişemi dile getirdim:

“Emniyet kemerinin küçük kız kardeşimi sıkıştırmadığından emin misin?” dedim.

Annem cevap vermedi, sadece gülümsedi.

***

Yaklaşık bir hafta sonra yeni evimize taşındık. Babam, ağır paketleri taşı-maması konusunda annemi belki yüz kez uyardı:

“Hamileyken dikkat etmek gerekir hayatım.” dedi.

Annem gülüyordu. Ortalık karardığı halde, henüz hiçbir koliyi açmamıştık. Akşam yemeğimizi, bir karton kutunun üzerinde yedik: Dilimlenmiş birkaç

parça salamla ambalajı patlamış bir torba patates cipsi... Yere dökülen patates cipslerini toplamaya çalışırken, tam karşımda, minicik bir kapı dikkatimi çekti. Merak ederek sordum:

“Bu kapının arkasında ne var?”

Bir yandan da “İnşallah bodruma inen karanlık bir merdiven yoktur.” diye dua ediyordum.

“Orası bir dolap.” dedi babam.

“Oh iyi ki dolapmış.” diye geçirdim içimden. Aslında ben korkak bir çocuk değildim. Ama o kapının ardında bir merdiven olması küçük kız kardeşim için çok tehlikeli olabilirdi. Babam:

“Ama kapının anahtarı kayıp.” diye ekledi. “İnşallah daha sonra bir yerlerden çıkar.”

Yaz ortasındaydık. Evimiz mükemmeldi. Geceleri açık pencereden yıldızları seyretmek harika bir duyguydu. Ama buraya taşındığımız günden beri canım sıkılıyordu. Çünkü çevrede kimseyi tanıımıyordum. Ayrıca kız kardeşimin ne zaman geleceğine ilişkin kesin bir bilgi veren de yoktu. Bir iki kez, vakit geçirmek amacıyla oturdukları sitede benim gibi yalnızlık çeken bir çocuğun evine gittim. Gün ışığının bütün aydınlığına rağmen kir pas içinde, oldukça loş bir siteydi burası... Asansörlerinin içi de köpek çışı kokuyordu. Buna rağmen, orada birazcık eğlenebilmişim.

Babam beni almaya geldiğinde, onu biraz kederli gördüm. Dalgınlığından beni öpmeyi bile unuttu. Otomobilde, bana hoşça vakit geçirip geçirmediğimi sordu. Ama verdiğim cevapları dinlemiyor gibiydi. Suskun bir biçimde yola devam etti. Evin önüne vardığımızda elimi tuttu. Bu tutuş biçimi, tıpkı beni mezarlığa götürüşündeki tutuş biçimine benziyordu. Büyüklerin ağlayışını görmeyeyim diye büyük babamın cenaze törenine beni götürmemişlerdi de; daha sonra mezarlık ziyaretine birlikte gitmiştik.

Annem kanepenin bir köşesine oturmuş bekliyordu. Yeni evi döşemek için alınan yeni bir kanepedydi bu. Annem beni görünce, zoraki gülümsemeye çalıştı. Bir iki güzel söz söylemeyi denedi. Ama gözleri kan çanağı gibi kızarmıştı. Ağladığı belliydi:

“Haydi odana çık Makro, orada seni bir sürpriz bekliyor.” dedi.

Merdivenleri tırmanırken, annemin hıçkırıklarını işittim. Geri dönüp baktığımda, babamın kollarındaydı. Ortada bir gariplik hissettim, ama soramadım.

Yatağımın üstünde, uzun zamandır hayalini kurduğum bir oyuncak duruyordu. Ama ne olduğunu şu anda hatırlamıyorum. Demek bu oyuncak, kız kardeş hayali kadar güçlü bir istek değilmiş ki, hatırlayamadım.

Akşamüstü, babam odama geldi. Söylediğine göre, annem bir ilaç almış uyuyormuş. Babamın sesinde tuhaf bir titreme vardı.
 “Makro.” dedi. “Sanırım bu seferlik küçük bir kız kardeşin olmayacak...”
 Allah kahretsin!.. Demek dualarım boşa çıkmıştı.
 “Neden?” diye sordum. “Yoksa oğlan mı?”
 Annemle babamı bu konuda sıkıntıya sokmamak için de ekledim:
 “Önemli değil, öyle de olsa onu seveceğim.” dedim.
 Babam, daha sıkıntılı bir ruh haliyle;
 “Yani, demek istediğim artık bebek falan yok.” diye mırıldandı.
 Sanki mideme bir yumruk yemiş gibi, yatağın üzerinde, birden zıplayıp doğruldum. Sonra da;
 “Neden? Onu elinizden mi kaçırdınız?” diye sordum.
 Bunu neden yapmışlardı sanki?
 “Hayır” dedi babam. “Bu bizim suçumuz veya kararımız değil.”
 “Peki, kimin kararı?” diye bağırdım.
 Babam, biraz tereddüt ettikten sonra;
 “Belki de onun kararı.” dedi.
 Bu ne biçim hikâyeydi böyle? Minik bebek neden gelmemeye karar vermişti ki? O anda, babamın taşınma sırasındaki uyarıları geldi aklıma:
 “Annem ağır paketleri taşıdığı için mi?” diye sordum.
 “Hayır Makro, annenle de bir ilgisi yok, lütfen inan bana”.
 Eğer onun da bir suçu yoksa mutlaka benim yüzümdendir. Büyük bir suçluluk duygusuyla yutkunarak sordum:
 “Benim kendisine iyi bir ağabeylik yapamayacağımdan dolayı mı gelmeyi reddetti?”
 Babam, beni öpmek için üzerime eğildi. Kirpikleri ıslanmıştı. Yanağıma doğru bir damla yaş süzüldü. Belki de benim gözümde akmış olabilir. Artık bilemiyorum.

“Kendini suçlama Makro, sen ağabeylerin en iyisi olacaksın... Sanırım minik bebeğin, kendine özgü kaygıları olmalı.” dedi.
 O gece, uzun süre uyuyamadım. Çatı penceresinden gökyüzünü seyrettim. Baba, Oğul ve Kutsal bakireyle (Meryem’le) konuştum. Onlara, kendileri hakkında ne düşündüğümü açıkladım. Niçin böyle bir iş yapmaya kalkıştıklarını sordum. Bunun çok sevimsiz ve haksız bir şey olduğunu belirttim. Onları kızdıracak hiçbir kötülük yapmadığım halde, küçük kız kardeşimi daha dünyaya gelmeden, niçin geri çağırmışlardı? Bu bir zulüm değil de neydi? Onlarla son kez konuştuğumu bildirdim ve her şeyin öyle, kendilerinin yaptığı gibi yıldızların arkasına saklanarak eğlenmeye benzemediğini belirttim. Hele biraz daha beriye gelsinler de görsünler, ağızlarını burunlarını öyle bir dağıtacağım bir daha yerlerinden kıpırdayamayacaklar, onları geber-teceğim.

Sanırım bu sert çıkışım onları ikna etmeye yetmişti. O sırada hiçbir şey söylemediler. Ama on beş gün sonra, Baba, Oğul ve Kutsal Bakire (Meryem), bana bir küçük kız kardeş yolladılar.

Annemle babam gezintiye çıkmışlardı. Bu onlara iyi geliyordu. Annem artık ağlamayı kesmişti. Yine yalnızlıktan canım sıkılmaya başlamıştı. Bu ev gözüme oldukça büyük gözüküyordu. Daha önce oturduğumuz ev, üç kişiye yetecek kadardı. Zaten üç kişiden ibarettik.

Mutfak masasına oturmuş, resim çiziyordum. Evde yoğun bir sessizlik vardı. O sırada bir çıtırtı işittim. Öyle büyük bir çıtırtı değil. Duvara sürtünen bir kumaş sesi gibi bir şey. Ses, anahtarı kaybolan dolabın içinden geliyordu. Yerimden kalkıp, ayaklarımın ucuna basa basa oraya yaklaştım. Kulağımı dolabın kapağına dayayıp içeriyi dinledim. Aynı sesi yeniden işittim. İyice meraklanmıştım:

“İçeride biri mi var?” diye sordum.

Aptallık işte... Kilitli bir dolabın arkasında kim olabilirdi ki? Buna rağmen tekrar sordum.

“Orda biri mi var?”

Kumaş sürtünmesini andıran sesi bir kez daha işittim, ama daha sonra ses kesildi. Bunun üzerine yeniden resim defterimin başına döndüm. Ama bir gözümle de dolabın kapağını dikizliyordum.

Annemle babam, kucak dolusu bir çiçek buketiyle dönüp de beni kucaklayınca dolabı unuttum.

Akşamleyin, yatağımın içinde, gözlerim çatı penceresinde yıldızları izlerken, şu çıtırtı yeniden aklıma düştü. Yerimden kalkıp, sessiz adımlarla mutfağa indim. Mutfakta alacakaranlık bir ortam olmasına rağmen, dolabın bulunduğu duvar, pencereden süzülen ay ışığının egemenliği altındaydı. Oraya gelmek, aptalca bir şeydi. Tam yatağıma dönmeye hazırlanırken o çıtırtıyı tekrar işittim. Evet, ses dolabın içinden geliyordu. Dolabın kapağına iyice yaklaştım ama hala içimde, yatağıma dönüp dönmeme konusunda tuhaf bir kararsızlık vardı. Bilinçsiz bir ruh haliyle ağzımdan yine aynı, sözcükler döküldü:

“Dolabın içinde biri mi var?”

Gece yarısı, kilitli bir dolabın önünde, saçma bir soruya cevap beklemek, beni gerçekten gülünç duruma sokuyordu. Yeniden odama çıkmak istedim. Ama sırtımı döner dönmez, dolabın içinden bir ses soruma cevap verdi:

“Evet, burada biri var.”

Birden, olduğum yerde donup kaldım. Sanki taş kesilmiştim. Aynı ses:

“İkindileyin bana seslenen sen miydin?” diye sordu. Bu bir kız sesiydi.

“Ee... Evet bendim.” diye kekeleydim.

“Sana o saatte cevap veremediğim için özür dilerim.” dedi kız.

Ateşim mi yükseldi, yoksa aklımı mı kaçıırıyordum. Elimi anlıma götürüp baktım: Hayır, hiç ateşim yoktu. Tekrar sordum:

“Sahiden orada mısın?”

Kız bir kahkaha attı:

“Sesim işitilmiyor mu?” dedi.

Evet, işitiliyordu. Hem de dolabın arkasından geliyordu. Bütün cesaretimi toplayarak yeniden sordum:

“Peki dolabın içinde ne yapıyorsun?”

Kız benim sorumu cevaplamak yerine, kendisi bana bir soru yöneltti:

“Sen bu evde mi oturuyorsun?”

“Evet, ama sanırım sen...”

Yine sözümü kesti:

“Demek gittiler.” dedi.

“Kimler?”

“Annemle babam.”

İzalya’yla ilk kez o gece tanıştım. Anladığım kadarıyla satın aldığımız bu evin, eski sahiplerinin kızıymış. Doğduğu günden beri, bu dolaba kilitli olarak yaşıyormuş. Annesiyle babasının dışında hiçbir insanı tanımamış. Ne güneş, ne deniz ne de bir çiçek görmüş. Sadece bu dolabın içini tanımış ve orada büyümüş. Annesiyle babası buradan taşınırken, onu burada bırakmayı yeğlemişler.

İzalya’yı dinledikçe, kan beynime sıçradı. Öfkeyle bağırdım:

“Annemle babamı uyandırırım da seni oradan çıkaralım bari!”

Merdivenleri tırmanırken kızın sesi beni durdurdu:

“Hayır Makro! Sakın kimseye haber verme!” dedi.

Bunun üzerine birkaç basamak geri indim.

“Neden?” diye sordum. “Sürekli orada kalacak değilsin herhalde!”

“Çıkmak istemiyorum.” dedi kız. “Doğduğum günden beri buradayım. Buraya alıştım. Çıkacak olursam, belki de ölürüm...”

“Saçmalıyorsun... Olmaz öyle şey. Oradan mutlaka çıkmalısın.”

“Hayır, istemiyorum Makro! Ayrıca bu sırrı kimseye söylemeyeceğine dair söz ver. Yoksa sonsuza dek kaybolurum.”

Kızın sesinde sanki bir yalvarış havası vardı. Buna dayanamadım:

“Tamam, söz veriyorum. Kimseye söylemeyeceğim.” dedim.

“İyi o zaman, şimdilik sana iyi geceler. Yarın yine gel Makro!”

Dolapta kalmayı o kadar çok istiyordu ki, onu kendi haline bırakıp yatağıma döndüm. Ama kafamda bir soru vardı: Sonsuza dek nasıl kaybolabilirdi?

***

Ertesi sabah, uyandığımda ister istemez bir rüya gördüğümü düşündüm. Uykudayken çoğunlukla bunun farkına varamayız. Gerçek hayatla rüyalar bazen birbirine karışır. Nitekim televizyon haberlerinde, kendi çocukla-

rını dolaba kilitleyen anne-baba hikâyelerini çok işitiyoruz. Bunlar yalan değildi. Kahvaltımı yaparken, bir gözüm hep dolabın kapağındaydı. Kafam karma karışıktı. Dalgınlığımı fark eden annem;
“Ayda mı geziyorsun oğlum?” diye takıldı.

Ama bu konuda ona hiçbir şey anlatmamaya karar vermiştim. Aksi halde benim aklımı kaçırdığımı düşünerek, dolabın kapağını açmaya yeltenebilir, böylece İzalya’yı sonsuza dek kaybedebilirdim. Nasıl davranacağımı bilemiyordum. Ama o beni uyarmıştı.

Günün önemli bir bölümünü mutfakta geçirdim. Annemle babam, kısa süreli de olsa, başka bir odaya gidecek olsalar, hemen dolabın önüne koşuyor ve soruyordum:

“Beni işitiyor musun İzalya?”

Ama cevap alamıyordum. Anlaşıldı, bu yaşadıklarım kesin bir rüyaydı.

***

Kafanızın içinde dönüp duran ve sizi terk etmek istemeyen bir düşünceden kurtulmamız için mutlaka başka bir şey düşünmeniz gerek. Ben de öyle yapmayı denedim, ama beceremedim. Kafamda hep aynı şey vardı: Kilitli dolap... Gece yarısı, kimseye çaktırmadan, yine mutfağa indim. Ay ışığı bulutların arasına gizlendiği için, içerisi biraz karanlıktı. O nedenle yemek masasına tosladım. Dolabın kapağını tıkırdatmadan önce, derin bir nefes alıp sakinleşmeye çalıştım. Sonra titrek bir sesle;

“İzalya?” diye seslendim.

Cevap geldi:

“İyi akşamlar Makro.”

“Orada mısın?”

Kız daha önce yaptığı gibi benimle dalga geçti:

“Kulaklarında arıza var galiba?” dedi.

“Ama gün boyunca sana seslendim, bana cevap vermedin...”

“O saatlerde burada değildim Makro.”

Demek anahtarı var, diye geçirdim içimden. O zaman dün neden çıkmak istememişti.

“Nereye gitmiştin?”

Kız yeniden güldü. Ardından da;

“Dolaşmaya tabi.” dedi.

“Anahtarın var mı?”

“Hayır. Annemle babam anahtarı yanlarında götürmüş olmalılar.” dedi.

“Ama onlar benim sırrımı bilmiyorlar.”

Bu arada oturmak için dolabın önüne bir sandalye çektim.

“Hangi sırdan söz ediyorsun?”

“Onlar kapıyı sadece bana yiyecek vermek için açıyorlardı. Oysa benim onlara ihtiyacım yoktu...” dedi.

Sonra da bana, evin sessizliği içinde, sırrını açıkladı. İzalya'nın söylediğine göre dolaba açılan tek giriş mutfaktaki kapı değilmiş. Dolabın tabanın da başka bir delik varmış. Yani, bir tünel girişi... Oradan kayarak, bir mağaraya ulaşıyormuş.

“Orası, senin düşündüğün gibi boş bir mağara değil Makro... Orada da oturanlar var, Minicik yaratıklar, cinler, periler var.”

Oturduğum sandalyeden birden irkildim. Az kalsın sandalyeden aşağı yuvarlanacaktım. “Bu kız beni makaraya sarıyor, alay ediyor, diye düşündüm.”

Sonra da tepkimi gösterdim:

“Sen beni ne sanıyorsun?” dedim. “Ben Noel Baba yalanına inanacak yaş çoktan geçtim.”

İzalya'nın sesi daha alaycı bir hâle bürünmüştü.

“Sanırım sen, yerin altında topraktan başka bir şeyin olmadığına inanıyorsun.” dedi.

“Mağaralardan benim de haberim var, ama şu cin peri meselesini abartıyorsun.”

“Bana inanmak zorunda değilsin Makro.”

Kalktığım sandalyeye yeniden oturdum.

“Bu mağarada gerçekten cinler mi var?”

“Evet Makro, cinler var.”

İzalya'nın anlattığına göre, cinler ve periler onunla dost olmuşlar. Onu her türlü yiyeceklerle besliyorlarmış. Onu zaman zaman, yerin derinliklerine oyulmuş, gizli mahzenlere götürüp gezdiriyorlarmış. İzalya'ya inanıp inanmamakta hala tereddüt ediyordum. Ama her şeye rağmen doğru olabilirdi. Nitekim, yerin altıyla ilgili ne biliyordum ki?..

“Oralar nasıl İzalya?”

“Çok güzel Makro... Tek kelimeyle harika!..”

Sonra bana uzun uzun anlattı. Beynimin bir bölümü düşler âleminde dolaşırken, göz kapaklarım yavaş yavaş düşmeye başlamıştı. Sandalyenin üzerinde uyuyup kalmak istemiyorsam, bir an önce odama çıkmalıyım.

Gecenin geriye kalan bölümünde, rüya âleminde, İzalya'yla el ele tutuşup yerin derinliklerinde dolaşıp durdum. İzalya benim kız kardeşimdi. Yüreğimin derinliklerinde, onu öyle kabul ettim.

Annesiyle babası, henüz bu eve otururlarken, İzalya cin dostlarını sadece geceleri ziyaret ediyormuş. Ama şimdi, tercihi değişmiş. Onlara gündüz saatlerinde katılıyormuş. Her akşam, annemle babam uykuya dalınca, hemen mutfığa inip kulağımı kilitli dolabın kapağına yaslıyordum. İzalya bana

maceralarını anlatıyordu. Söylediğine göre, bu güne dek, hiç kimse onun gittiği yere inmemiş ve cinlerle karşılaşmamıştı. Ona inanıyordum. Eğer cinler onu beslemiyorlarsa, kendi başına nasıl yiyecek içecek bulabiliyordu?

“Söylesene İzalya, bu dolaptan dışarı hiç mi çıkmayacaksın?”

“Şimdiye dek böyle bir istek duymamıştım...”

“Peki ya şimdi?”

“Bazen, kendisiyle oynayabileceğim bir ağabeyim olmalı diye düşünüyorum.”

“Evet İzalya, bu çok hoş bir düşünce... Haydi gel, öleceğim diye korkma.

Sana söz veriyorum; dışarıdaki hayatın inceliklerini sana öğreteceğim.”

“Biraz düşünmem gerek Makro... Bu konuyu cin dostlarımla da konuşmalıyım. Çünkü onları da çok seviyorum.”

***

Annemle babama sezdirmeden yürüttüğüm bu dolap macerası, hayatımın bir parçası haline gelmişti. Gündüzler geçmek bilmiyordu. Gün batımına kadar, yeraltında gezintiye çıkan İzalya’yı bekliyordum. Ama akşam olur olmaz, inanılmaz öyküler dinleyeceğimi biliyor ve o doyumsuz anın hayaliyle avunuyordum... Kimi geceler, kız kardeşim İzalya’ya küçük hediyeler de sunmaya başlamıştım. Örneğin, bazı zamanlar, kapının altından ona kokulu sakızlar atıyordum. Ona sakız tadını keşfettiren bendim. O da buna bayılıyordu.

Birçok kez annemle babam, sabahları beni mutfakta soğuk fayansları üzerinde uyurken bulmuşlardı. Dolayısıyla benim bir uyurgezer olduğum kanısına varmışlardı. Bunun da nedenini son günlerde yaşadığım hayal kırıklığına bağlıyorlardı. (Kendi aralarındaki yorum böyleydi.) Asıl gerçeği öğrenmelerindenense, olayı böyle yorumlamaları benim açımdan daha hayırlıydı. En azından, uzun bir süre daha onlara yalan söylemek zorunda kalmayacaktım. İzalya neredeyse, dolabı terk edip benim küçük kız kardeşim olmaya niyetlenmişti. Ama bu kararı almak, onun açısından pek de kolay değildi. Çünkü cinler onu uyarılmışlardı: Eğer dolaptan dışarı çıkacak olursa tünelin kapısı ona sonsuza dek kapatılacak, İzalya da onları bir daha asla göremeyecekti. O yüzden, İzalya birazcık kararsızdı. Fazla değil, ama yine de biraz tereddüt gösteriyordu. İzalya’yı ikna edebilmek için, dışarı çıkınca onunla birlikte ne güzel şeyler yapacağımızı anlatıyordum.

“Bak, İzalya; şu sakızları görüyor musun? Dışarıda onların bin bir çeşidi var. Kapının altını geçemeyecek kadar iri olanları var. Hem de rengârenk. Tüp içinde ve rulo halinde satılanlar bile var...”

Nihayet bir gün, İzalya kararını açıkladı:

“Tamam, seninle geleceğim Makro.” dedi.

Ama birkaç saatlik zamana ihtiyacı varmış. Söylediğine göre cinler onun ayrılışı anısına bir eğlence düzenlemişler. Ona güzel bir uğurlama töreni

yapacaklarmış. Eh, bu da normal tabii!..

Bu arada ben, evin her köşesinde dolabın kayıp anahtarını aradım. İzalya'nın annesiyle babası belki bir yerlere saklamış olabilirlerdi. Sonunda, mutfaktaki bulaşık eviyesine ait boruların arka tarafında bir anahtar buldum. Büyük olasılıkla, bu anahtar olabilir. Çünkü, uzun süre kullanılmadığı için paslanmıştı. İzalya cinlerin eğlencesinden dönmeden, anahtarı deneyebilirdim. Ama içimde bir kuşku belirdi: Dolabın kapağını İzalya tünelden çıkmadan açmaya kalkacak olursam; delik kapanır; zavallı kız da hayatının sonuna kadar orada hapis kalabilirdi. Sadece onun değil, benim de hayatım kararlıydı. En iyisi yine akşamı beklemektir.

Onun evimize ayak basacağı anı hayal ediyordum: İkimiz birlikte, annemle babamın odasına girip onları uyandıracak ve sürpriz yapacaktık. Onlara her şeyi açıklayacak, özellikle de bu durumun kimseye haber verilmemesi gerektiğini söyleyecektik. Çünkü İzalya benim kız kardeşim olmak istiyordu. Sadece benim kız kardeşim... O nedenle başkalarından izin almaya ihtiyacımız yoktu.

***

Elimde anahtar, tepeden tırnağa giyinik bir halde dolabın önünde dikiliyordum. Ceplerim rengârenk sakızlarla doluydu.

“İzalya!”

Ses yok... Sanırım henüz tünelden yukarı çıkmamıştı. Veda partisi uzun sürmüş olmalı. Yeniden seslendim;

“İzalya!”

Yine ses yok... Eh, ne de olsa o kadar cinle tek tek vedalaşmak kolay iş değil... İzalya'nın söylediğine göre, sayıları yedi cücelerden kat kat fazlaydı. Ayrıca bu Pamuk Prenses gibi uyduruk bir masala benzemezdi.

“İzalya! Orada mısın?”

Bu kez hafif bir çıtırtı işittim. Tıpkı ilk gün işittiğim kumaş hışırtısını andıran bir ses.

“İzalya, orada olduğunu biliyorum; niçin cevap vermiyorsun?”

Bu arada yüreğimde hafif bir korku belirdi: “Sakin kararından vazgeçmiş olmasın?” diye düşündüm. Belki de cinler onu kendileriyle birlikte kalmaya ikna etmişlerdi.

“Bak İzalya, dolabın kapağını açıyorum!”

Hayır... Bunu yapamazdım. Eğer yanılıyorsam, izalya henüz tünelden yukarı çıkmadıysa, delik kapanacak ve ben sonsuza dek kız kardeşsiz kalacaktım.

“İzalya, lütfen cevap ver...” dedim ve ardından hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başladım.

Bütün gece orada bekledim. Sonunda, uyku bastı ve soğuk fayansların üzerinde uyuya kaldım. Beni güneşin ışıkları uyandırdı. Hemen, yerimden fırlayıp odama çıktım. Yatağıma girip yorganı başıma çektim. Eğer annemle babam, elimde anahtarla, giyinik bir halde beni mutfakta yakalayacak olur-

larsa, anahtarı elimden alıp dolabın kapağını açmaya kalkarlardı.

***

O gün akşama dek, fırsat buldukça, İzalya'ya seslendim. Ama cevap vermedi. Sadece akşam vakti, kulaklarımın alışık olduğu o ünlü hışırtıyı işittim. Anlaşılan, İzalya tünelden çıkmıştı. Çağrılarımın hemen cevap vermediğine göre, veda partisi onu çok yormuş olmalıydı. Zavalıcık şu anda, dolabın içinde yorgun ve bitkin bir halde can çekişiyor olabilirdi. Büyük olasılıkla, onun dışarıya çıkmak istemesi üzerine cinler, tünel girişini kapatmış olabilerlerdi. Sanırım şu anda, açlık ve susuzluktan ölmek üzereydi. İyice telaşlandı. Dolabın kapağını yumruklamaya başladım: “İzalya, cevap ver; kapıyı açabilir miyim? Yalvarırım sakın ölme!” diye haykırdım.

İzalya'dan hala cevap yoktu. Bu kez sesimi daha da yükselttim. O sırada birden ışıklar yandı. Annemle babam, merdivenin alt başına inmişler şaşkın bir halde bana bakıyorlardı.

“Neler oluyor Makro, ne diye bağıryorsun?”

Artık gizleyecek bir şeyim kalmamıştı.

“İzalya ölmek üzere” diye bağırdım. “Kapıyı açacak olursam delik kapana-cak ve...”

Kafam allak bullak olmuştu. Annem beni bağrına basıp yatıştırmaya çalıştı. Hıçkırıklar içinde, bütün hikâyeyi ona anlattım. Ben sözümü bitirince, babam elimden düşen anahtarı yerden aldı.

“Anahtar bu mu?” diye sordu.

Başımı sallayarak “evet” diye hıçkırdım. Babam anahtarı bana uzattı:

“Haydi, aç Makro.” dedi. “Eğer İzalya oradaysa, sana ihtiyacı vardır. Orada değilse, bil ki, yeraltındaki dostlarıyla birlikte kalmayı tercih etmiştir.”

Bunun üzerine, annemin kollarından sıyrılıp babamın elindeki anahtarı aldım. Anahtar paslı olduğu için onu çevirmekte biraz zorlandım. Ama sonunda kapıyı açmayı başardım.

Karşımda, her yanı örümcek bağlamış eski bir dolap duruyordu. Her yer yarı kemirilmiş sakız artıklarıyla doluydu. Köşeye büzülmüş bir de minik fare... Zavallı hayvan, birkaç saniye süreyle hipnoz edilmiş gibi kıpırdamadan durdu. Bir süre sonra da, yan taraftaki küçük deliğe girip ortalıktan kayboldu.

***

İşte, hikâyenin hepsi bu... Artık Yüce Tanrı'ya, Oğul İsa'ya ve kutsal Bakire'ye kızgın değilim. Onlar ellerinden geleni yaptılar. İnşallah, günün birinde benim de küçük bir kız kardeşim olur.

ÇİLEKEŞTİR SOKAKLAR

Mustafa ÖZDEMİR

İnsanlar toplu hâlde yaşamaya başladıkları günden bu yana var olagelmiş sokaklar. Vücut buldukları günden itibaren zaman tüneli içinde sürekli hareketliliğin sağlandığı mekânlar olmuşlar. Evimizden dışarı adımımızı attığımız an hemen sokaklarla karşılaşırız ve bizi gideceğimiz yere götürmek için hazır bekliyor buluruz onları.

Dar sokak, dik sokak, toprak sokak, çıkmaz sokak, asfalt sokak... Nitelikleri ne olursa olsun, yaptıkları iş hep aynıdır:

Kol kola gezen genç âşıklara, alkolün etkisiyle yalpalayarak yürüyen *Cemil Bey*'e, günahsız üç cana kıyan trafik suçlusu *Şoför Dursun*'a, mahalenin sözde kabadayısı(!) *Halil Köseoğlu*'na, onurları incinmesin diye gecenin karanlığında muhtaçlara yemek dağıtan *Sabri Baba*'ya, beli iki kat olmuş ucu demirli bastonunun kaldırım taşlarından çıkardığı monoton sesler eşliğinde ağır ağır evine ulaşmaya çalışan *Ethem Efendi*'ye, geleceğe hazırlanmak için sabahın erken saatlerinde uykulu gözlerle okul yollarına düşen minik yavrulara ve daha nicelerine ödül beklemeden, övgü beklemeden, ayırım yapmadan hizmet etmekten başka bir düşüncesi olmamış sokakların. Kardeşçe el ele vermişler, vücuttaki kan damarları gibi kuşatmışlar yerleşim mekânlarının dört bir yanını. Sermişler kendilerini hizmet için insanoğlunun ayaklarının altına.

Hepsinin başka bir öyküsü vardır. Hiçbirinin alın yazısı benzemez diğerine. Çileli geçmişleri okunur yüzlerinde. Nelere tanıklık ettiklerini ise sır gibi saklarlar. Birisini utandıracak hiçbir şey söylemezler kimseye, kimseye dert yanmazlar, kimseden şikâyetçi de olmazlar. İnsanoğlu tarafından hor kullanılmalarına, türlü işkencelere maruz bırakılmalarına, makineli tüfekte taranmış gibi delik deşik edilmelerine rağmen yine de hâllerinden şikâyetçi olmamışlar. Ancak, kent içindeki konumlarına bakarak anlamaya çalışır ve yorumlarsınız yorgun sinelerinde neler sakladıklarını. İşte o sırada inceden ince hâl diliyle sokakların ahvali süzülür imbiğinizden:

*“İstif balkonlar arasından
Süzülürler kayan yıldızlar gibi;
Kimisi bağ bozumu, kimisi on sekizinde bir güzel,
Bakışları, duruşları aynı, başka da olsa yazgıları.
Yılların yakasına çivili esrarlı dünün,
Tanığı olmuşlar doğan her günün:*

*Açların, çıplakların, her derde katlanıp cefa çekenlerin...
Saygıyla eğilmişler önünde kutsal emeğin.
Sabırla yoğrulmuş özü; tutmamış bedenine küfürlerin izi
Sinmiş türlü renkte tenlerine öykülerin sessizliği.”*

Bazen devasa binaların arasına sıkışmış daracık sokaklardan bir kaçının küçücük bir meydana ulaşarak orada soluklandıklarını ve derin nefes aldıklarını düşünürsünüz. Gecenin koyu rengi ıssızlığa sarındığı an parlak yıldızları, kayan yıldızları, göz kırpan yıldızları seyre daldıkları; kanepeye sızmış birkaç evsiz barksızla geceyi birlikte geçirmek, üşümesinler diye onlara yorgan olmak ve onlarla arkadaşlık etmek istedikleri hissi uyanır içinizde. Belki de serin gecelerde hareketliliğin durması ve kimsesizliğin verdiği tedirginlik böyle bir arkadaşlığa zorluyor olabilir onları. Kimsesizlik hep üzümüştür sokakları; genişleyip terk edilmekten hep korkmuşlardır. Hele bir sokak var ki, durumu içler acısı. Bekler ki, afacanlar koro hâlinde şarkılar söylesinler, köşe kapmaca oynasınlar, kazara Mütercim Rüştü Efendi'nin camını kırsınlar, Rüştü Efendi de pencereden sinirli sinirli bağırsın onlara. Ama nerede...Nedendir bilinmez, kimsecikler oturmaz oldu artık bu sokağın iki yakasındaki evlerde. Zaten ev denecek hâlleri de kalmamış ya... Ne beyaz badanalı duvarlarından, ne de renk renk çiçeklerle süslenmiş balkonlarından eser kalmamış şimdi. Bir zamanlar arı kovanı gibi kaynayan bu şirin evler yalnızlıklarıyla baş başa kalmışlar. Sadece onları terk etmeyen tek bir vefalı dostları kalmış: O da üzerini yabancı otların kapladığı *Safran Sokak*.

O sokağın son sakini de ayrılırken not düşmüş sokağın çıkışındaki tahta kanepenin bir köşesine:

*“Şirin dünyanda ne sevgililer, ne ağyar kaldı.
Ne emzirdiğin çocuklardan eser, ne yar kaldı.
Kimsesizliği sineye çekmiş yol gözler şimdi;
Çiçekli balkonlardan yıkık iki duvar kaldı.”*

Şehrin diğer yakasındaki sokaklar oldukça şanslılar. O sokaklar şen şakrak, cıvıl cıvıllar. İnsanlar, taşıtlar, heykeller, seyyar satıcılar, üzerinde “*sebil*” yazan çeşmeler, karınlarını doyurmak için insanların ayaklarının altında ezilmeyi göze alan çifter çifter kumrular, hop uçup hop konan minicik serçeler, sokakların iki yakasına sıralanmış nazlı duruşlu akasyalar, salkım söğütler ve daha neler neler... Gözlerinizi kapayıp düşünce süzgecinizden geçirdiğiniz zaman, okursunuz kentin kimliğini ve dokunursunuz derununuzdan gönül telinize:

*“Sicim yağmur altında ıslanmış karanlıklar,
Dört bir yana saçılmış acele, telaş, umut,*

***Akışlar canlı, akışlar hızlı, akışlar bulut bulut,
Gün batır koyu mavilik çöker üstüne sıcak yuvaların,
Yüreklere taşınır öyküler yelkensisiz umutlar üstünde.
Uygun adım ayak sesleri, sevgi türküleri dudaklarda,
Kimisi yorgun, kimisi sevgiye açık kapılarda.
Üşümüş yıldızlar kandillere sindirmiş çaresizliği,
Sinmiş türlü renkte tenlerine öykülerin sessizliği.”***

Ya adlarına ne demeli? Hepsi birbirinden güzel: *Açalıya Sokağı, Fesleğen Sokağı, Karanfil Sokağı, Mimoza Sokağı, Nergis Sokağı, Yasemin Sokağı, Orkide Sokağı, Manolya Sokağı...* Bu adları peş peşe sıraladığımız zaman çiçek bahçesinde gezintiye çıktığınızı ve burnunuza mis gibi çiçek kokularının geldiği hissine varırsınız. Çiçekleri ezerim diye çekinirsiniz ayağınızı yere basmaya. Böyle bir ruh hâli içindeyken dolanır dilinize çiçek açmış sokakların içli mısraları:

***“Tatlı bir tebessümün ardından
Koşar adım gelir güneşin ilk ışıkları,
Süslemiş kır şarkularıyla çilekeş sokakları:
Bir tarafta süsen, lale, meyan...
Diğerinde üçgül, şakayık, reyhan...
Sağında erguvan, sardunya, gül...
Solunda çiğdem, menekşe, sümbül...
Hepsinde yeşeren emeğin muhteşem güzelliği,
Sinmiş türlü renkte tenlerine öykülerin sessizliği.”***

Kentin semtlerini gezmeye devam ettiğiniz zaman sokakların kesiştiği bir başka bahçede bulursunuz kendinizi. Şehitlerin toplanıp sohbet ettiği cennet bahçelerinin birinde... Sohbetin konuklarına baktığınızda sanki zamanı mengene ile sıkıştırmışsınız da uzakla yakını bir araya getirmişsiniz. Şeref madalyası gibi izlerini bedenlerinde taşıdıkları ve hâlâ tazeliğini koruyan yaraları ve üzeri kanlı elbiseleriyle sohbe katılan nur yüzlü cennet sakinlerinin karşılıklı anlattıkları hatıraların sesi duyulur kulaklarınızda. İşte adlarını bu şehitlerden alan sokaklardan birkaç tanesi: Malazgirt şehidi Bozok Kolu'ndan *Çavlıoğlu Şehit Gündüzalp Sokağı*, Yemen şehidi *Kadızaade Şehit Osman Sokağı*, Çanakkale şehidi *Kamberoğlu Şehit Seyit Mahmut Sokağı*, Sakarya şehidi *Durduoğlu Şehit Hasan Onbaşı Sokağı...*

Hayalimde, olur kıldığım olmazları sıralarken bir bir kulak verdim duymak istediğim dizeleri bir şair arkadaştan:

***“Akışlar kesişirken gülistanda
İncelir ruhlar, sıkışır mengenede zaman.
Koyulaşır sohbet cennet sakinleriyle çevreli alanda.
Trablus gazileri: Demircilerin Bilal, Mihralı, Devran....”***

*Çanakkale şehitleri: Saracoğlu Hüseyin, Mahmut, Ceyhan...
Yemen'den dönmeyenler: Durduların Osman, Hasan, Ahmet...
Sakarya kahramanları: Katırcıoğlu Kürşat, Sinan, Behzat...
İmzalı haber yüzyıllar öncesinden; yanık türküler dizi dizi,
Sinmiş türlü renkte tenlerine öykülerin sessizliği."*

Sokakları gezmekten yorulmuştum. Yorgunluk bütün bedenimi sarmış, bacaklarım vücudumu daha çekemez hâle gelmişti. Yorgunluğumu gidermek için küçük bir parkta biraz dinlenmeye karar verdim. Tahta bir kanepe'nin köşesine oturdum ve dinlenmenin verdiği rahatlıkla adlarımı sokaklara veren şehitlerimizi hayal süzgecimden geçirmeye başladım. Dünyadan tamamen kopmuştum. Simalarını gözlerimin önünde canlandırmış, onlarla koyu bir sohbe'e dalmıştım. İçlerinden biri, kendisi de ağır yaralı olduğu hâlde şehit olan arkadaşının suyunu içebilmek için sürünerek arkadaşının yanına gittiğini ve arkadaşının matarasına elini uzattığı zaman "kul hakkı" olur korkusuyla olanca susuzluğuna rağmen ölümü göze alıp suyu içmediğini anlatıyordu. İster istemez ben de söze karıştım:

- "**Her can ölümü tadacaktır.**"(Ankebut Suresi, Ayet: 57) Kur'an ayeti geçince hani sizler ölmüş olacaktınız ve de toprak olacaktınız? Ama bakıyorum da dirisiniz? Hepinizin neşesi yerinde ve de gözlerinin içi gülüyor. Hepsinden önemlisi de içinizin güzelliği dışa yansımış ve teninizden yansıyan ışık gözlerini kamaştırıyor.

Söyleyeceklerimi bitirmeden sohbetin en koyu yerinde seyyar bir satıcının yüksek sesle anlaşılmaz bir şeyler söylemesi beni o tatlı sohbet ortamından çekip aldı. Yıkılan bir en-kazın altında kalmış gibiydim. Anlamsız bir şekilde sağıma soluma baktım. Hiç çekinmeden ve gayet rahat bir tavırla sokaklara tüküren insanlar gözüme ilişince bu insanların şehitlerin yüzüne tükürdüğü hissine kapılarak hızla ayağa kalkıp olanca gücümle haykırmaya başladım:

-Allah aşkına, sevdiklerinizin aşkına, tükürmeyin şehitlerin yüzüne! Ne olur tükürmeyin! Bakın, hâlâ yaraları iyileşmemiş, kanları dahi henüz kurumamış onların!

Bu feryadım karşısında yanımda bulunanlar deliliğime hükmettiler. Yaptığım davranışı alaya alıp birbirlerine bakarak gülümsediler. Sadece beni anlayan ve iç dünyamı okuyan bir tane ispinoz, ulu çınarın dalları arasından:

-Üzülme! Seni anlıyorum, deli olmadığını da biliyorum. Senin niçin feryat ettiğini bilselerdi, onlar da sana hak vereceklerdi, dercesine ötüyordu. Ben ise:

-Sokaklar çiçektir, sokaklar şehittir, çilekeştir sokaklar, tükürmeyin onların yüzüne, ne olur tükürmeyin, diye acı acı feryat edip duruyordum!

Hamdi ÜLKER

YÜREĞİNDE ÜŞÜDÜM...

Açım

susuzum

ve uykusuzum

Kardelen...

Yüreğinde üşüdüm bugün

ısınmak isterken acılara sarılıp

yüreğinde üşüdüm inan,

gündüzlere darılıp, gecelere kırılıp

yüreğinde üşüdüm...

Üşümemiştım yüreğimde kopan fırtınalarda

üşümemiştım beynimi çevreleyen ablukalarda

ve üşümemiştım adımlarımı alçakça kemiren

aşağılık sokaklarda

inan bana yüreğinde üşüdüm Kardelen...

Yorgunum,

halsizim

ve çaresizim

Kardelen.

Yüreğinde üşüdüm bu gece

alaca karanlığına saplandım

akşamların, sessizce

yürüdükçe uzaklaştım

ellerim boş ve sensizce

yürüdüm yine o ruhsuz kaldırımlarda bilinçsizce

sen yoktun ve ben

o sıcak yüreğinde üşüdüm bu gece

Kardelen...

ÜZÜNTÜMÜZ

Yrd. Doç.Dr.Can ŞAHİN

Yazıma başlamadan önce her ne kadar tarafsız bilimsel bir dil kullanmak istesem de Soma'yı ziyaretim de gördüklerim beni bundan alıkoyuyor. SOMA, Anadolu'nun Ege Bölgesi'nde Manisa ilimizin bir ilçesi. Türkiye'nin hemen hemen her yerinden, özellikle de civar ilçe ve köylerinden, kömür madeninde çalışmak için gelen insanların kaynaşıp harman olduğu şirin bir yerleşim yeri. Arazi işleniş bakımından tarım ve hayvancılığa elverişli bir bölge olduğu hâlde yeterli getiri sağlanamadığı için insanlar yer altı kömür ocaklarında çalışmaya mecbur kalıyorlar.

SOMA; ailelerini geçindirebilmek için yerin derinliklerinde çalışan ve üç yüz bir fidanımızın hayatını kaybettiği bir ilçemiz. Bizleri derin acılara garkeden, uzun yıllar hafızalarımızdan silinmeyecek ve derin izler bırakacak elim bir olay. Burada hemen şunu da belirtmeliyim: Bizler her ne kadar üzülsek de, yüreğimiz yansa da o korkunç olay, asıl Soma'da canlarını veren kardeşlerimizin yakınlarını yaktı, yıktı, kavurdu.

16 Mayıs 2014 Cuma sabahı Soma'ya ulaştığımda çok ilginçtir ki, çok hızlı hareket eden kırlangıçlar karşıladı bizi. Kömür madeninin bulunduğu dağa çıktığımda gördüklerim karşısında ise maden ocağında birbirlerine sarılarak can veren körpe fidanları düşündüm. Ölümle yüz yüze geldikleri zaman bile yaşlıların gençlere, gençlerin evlilere, evlilerin çocuk sabi olanlara hayatlarını kurtarsınlar diye öncelik tanıdıkları Anadolu'muzun bu yürekli ve fedakâr yiğitlerinin bizlere verdikleri insanlık derslerini düşündüm.

Bu insan kaynaklı hatalardan dersler çıkartılmalı gerekli önlemler ve düzenlemeler hızla yapılmalı, çalışma şartları iyileştirilmelidir. Dünyada madenciliğin geldiği seviye ve olanaklar incelenmeli, bunlar model alınarak düzenlemeler yapılmalı. Bizlere düşen ise orada hayatını kaybeden tüm insanlarımızdan geri kalanlara sahip çıkmak ve destek olmaktır. Soma'da yaşayan bu güzel insanlara yardım eli uzatılırken hiçbir ayırım yapılmamalı. Onların acılarını içimizde hissedip, samimiyetle paylaşmalıyız. Onların, acıyla söylediklerini hoş karşılamak ve teskin etmek insanî görevimiz olmalı. Şimdi onlar, kolu kanadı kırık bir kuşlardır. Yaralarını sarıp, dertlerine ortak oldukça acılarını bir nebze olsun hafifletebiliriz.

Şunu da asla unutmamak lazım: Her zaman olduğu gibi, bu tür olaylardan en çok çocuklar etkilenmektedir. Çocukların sağlık kontrolleri düzenli yapılmalı, çalışma atölyeleri oluşturulmalı, aile içinde ve sosyal yapıda ço-

cuklara görevler verilmeli, olayın dışında tutulmamalıdır. Ayrıca yapılacak sosyal yardımların yanında eğitimleri devlet tarafından sonuna kadar üstlenilmelidir.

Orada yakınlarını kaybedenler kadar, can kaybı vermeyen, ancak maddede çalışanlar da bu olaydan etkilenmiş durumdadır. Ocağın kapanmasıyla işsiz kalan çok sayıda insanız bulunmaktadır. Bu insanların hem ekonomik hem de psikolojik desteğe ihtiyaçları var. Yüreğimizde açılan bu yaranın tam anlamıyla iyileşmesi için her ne gerekiyorsa herkesin üstüne düşen görevi yerine getireceğinden hiç şüphem yoktur. Somalı kardeşlerimiz şunu da unutmamalıdır: Türkiye'mizdeki her ailede bir Somalı evlatları var...

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsundaki güneşin anlamında olduğu gibi davranmalıyız; güneş tam ve eksiksizdir, zirvededir, her yere ve herkese ayırım yapmadan, yabancılaştırmadan ışığını ve sıcaklığını eşit dağıtır. Bundan şu mesajı çıkarmalıyız: Devlet olarak güneş gibi olmalıyız, ülkede yaşayan herkese eşit mesafede olmalı, sevgi, şefkat, hoşgörü ve hizmeti adil bir şekilde dağıtmalı, kol kanat gerip güvence vermeliyiz.

İnsanın tüylerini ürperten bu elim olayın görüntüleri toplumumuzda hangi yaraları açar acaba? Bu toplumun kıymetli bireyleri olan insanlarımızla ilgili olarak, tarih sayfalarına hangi notları düşecek? Muhtemelen, bir soluk oksijene muhtaçken arkadaşını kendine tercih eden ulvi düşünceli gençleri not olarak düşecek; bir lokma ekmek için yüzleri kömür karasına boyanmış simaları düşecek; karışık duygular içinde olup derdine yanamayan görüntüleri düşecek; korkusundan konuşamayan bakışlarıyla çok şey anlatan solgun bakışların verdiği mesajları düşecek... Daha neler neler düşecek de, **kimse peşine düşmeyecek** olanların. “*Şüphesiz ki, ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.*” (Âl-i İmran/5. Ayet.)

Zaman uzadıkça, ara soğumadan, toplumsal hafıza çeşitli yöntemlerle “bilgiyi formatlayıp yeniden sunmadan”; bizlerin kalıcı, akılcı, çareler üreten ve bunları doğru zamanda doğru yerde profesyonel gönüllülerle, başarılı bir şekilde uygulamak gerekmektedir. Zaman ağlama zamanı değil, çareler üretmek ve doğru sonuçlar alıp, geride kalan yetimleri ve öksüzleri, eşleri, anne ve babaları tekrar topluma sağlıklı bir şekilde kazandırma zamanıdır. Lütfen enerjimizi, bilgimizi, hırslımızı ve gücümüzü bu yönde birleştirelim.

Soma'da ve dünyanın her tarafında çalışan madenciler, doğayla savaşmakta ve bu savaş sırasında hayatta kalarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Modern dünyanın, maden işletmelerinde ulaştığı düzeyin çok gerisinde, iptidai şartlarla yapılan çalışmaların sonuçları ortadadır. Bu nedenle maden-

cilerimiz gelişmiş araç gereç ve ekipmanla donatılmalı ve savaşan askerler gibi doğru koordine edilmelidir.

İnsanoğlu “doğaya egemen olma” mücadelesi verirken doğanın dengesini değiştiriyor. Kadim kültürümüzde olduğu gibi doğanın, taşın, toprağın, ağacın ve diğer varlıklarında bir ruhu olduğunu unutmamalıyız.

Yine milletimizin kadim öğretisinde, doğadan ihtiyacımız kadarını incitmeden, usulünce, müsaade edildiği biçimiyle almamızdır. Doğadan kopardığımız her parça, bu kömür olabilir, taş olabilir, ağaç olabilir, yer altı yer üstü farklı varlıklar olabilir, buldukları formasyona göre, her bir parçaya karşılık bir şey vermek zorundayız. Eğer bunu vermez, tedbiri doğru almazsanız doğaya, karşılığının bedelini CANlarımızla öderiz. Yalnızca doğayı değil, insanlarımızı da incitirsek doğal olarak bir tepki alırız. Olabilecekleri zamanında tespit edip, gerekli önlemleri almamız lazım ki bu türden büyük acılar tekrarlanmasın.

“Doğaya egemen olma” mücadelesi verirken bilimsel metotla hareket edenler, bugün uzayda enerji santralleri ve koloniler kurmakla meşguller.

Oysaki Yaratıcı'mız insanoğlunu akıl ve düşünceyle donatmıştır. Herşeyden önemlisi hiçbir canlıya verilmeyen düşünce yetisi ise sadece insanoğluna bahşolunmuştur. Bizlere verilen bu meleke gereği gibi yerinde ve zamanında kullanmayıp ve gerekli tedbirleri almayıp başımıza gelen her kötü olayı *kadere* bağlarsak çok büyük hata yapmış oluruz. Dolayısıyla böyle bir yaklaşım bizleri, bilimsel düşünceden ve her türlü teknolojik gelişmelerden habersiz ve yoksun bırakacağı aşikârdır.

Yöneticilerin şunun bilincinde olmalarında fayda vardır: *Şeyh Edeba- li: “Ey oğul insanı yaşat ki devlet yaşasın”* demiş ve eklemiştir: *“Avun oğlum avun. Güçlüsün, kuvvetlisin, akıllısın, kelâmlısın, ama bunları nerede, nasıl kullanacağını bilemezsen sabah rüzgârında savrulur gidersin. Öfken ve nefsin bir olup aklını yener. Daima sabırlı, sebatlı ve iradene sahip olasın.”*

Hani bir hikâye vardır ya;

*Hz. Süleyman'a, hayvanlarla özellikle de kuşlarla konuşabilme yeteneği bahşedilmişti. Bir gün yaralı bir kuş ona gelerek, kanadını bir dervişin kırıldığını söyler. Derviş huzuruna getirten Hz. Süleyman sorar; Bu kuş senden şikâyetçi, niye bu kuşun kanadını kırdın? Derviş; Sultanım, ben bu kuşu avlamak istedim. Önce kaçmadı, yanına kadar gittim, yine kaçmadı. Ben de bana teslim olacağını düşünerek üzerine atladım. Tam yakalayacakken kaçmaya çalıştı, o esnada kanadı incindi, der. Bunun üzerine Hz. Süleyman kuşa dönerek; Bak, bu adam da haklı. Sen niye

kaçmadın? O sana sinsice yaklaşmamış. Sen hakkını savunabilirdin. Şimdi kolum kanadım kırıldı diye şikâyet ediyorsun!

Kuş cevap vermiş;

Efendim ben onu derviş kıyafetinde gördüğüm için kaçmadım. Avcı olsaydı hemen kaçardım. Derviş olmuş birinden bana zarar gelmez, bunlar Allahtan korkarlar diye düşündüm ve kaçmadım!

Hz. Süleyman bu savunmayı beğenir ve kisasın yerine gelmesi için;

Kuş haklı, hemen bu dervişin kolunu kırın, diye emreder.

Kuş o anda;

Efendim, sakın böyle yapmayın, der. Niçin diye sorar Hz. Süleyman.

Kuş; Efendim, bunun kolunu kırarsanız, kolu iyileşince yine aynı şeyi yapar.

Siz en iyisi bunun üzerindeki derviş elbisesini çıkartın. Çıkartın ki, benim gibi kuşlar bundan sonra aldanmasın.

Kurtulan madencilerin; “Beni bırakın ağabey, Mahmut çıkmadı, onu alın onun karısı hamile” deyişini unutma!

Madene yine girecek misin? Sorusuna “mecburum, borcum var” diyen işçiyi unutma!

Göçük altından sağ çıkamayacağını anlayan bir baba “oğluma iyi bakın” yazmış olmasını unutma! Dünyanın en uzun cümlesidir bu!

Çizmeleri mi çıkarayım mı? Diyen Murat Yalçın’ın canı pahasına olsa da devletin malının kirlenmemesi için gösterdiği nezakete, hürmete, yüceliğe bir bakın; Anadolu’da hâlâ bozulmayan insanlık mayasının var olduğunun canlı örneğine şahit oluyoruz. Soma’ya gelenler için; onlar bizim için geldiler, gelenlerden “Allah razı olsun” tarzındaki onurlu söyleyişe bir bakın ve bunu da unutmayın.

Üstün niteliklere sahip bir milletiz. Görüyoruz ki herkes bir şeyler yapmak istiyor. Üniversite öğrencileri, öğretim elemanları, esnafı, işçisi, iş adamı, köylüsü, kentlisi, ama herkes nasıl ve ne yapabilirim diye çaba sarf ediyorlar. İşte bu güç doğru organize edilmeli ve Somalı kardeşlerimizin hizmetine sunulmalıdır.

Bütün bu olanlardan sonra gelecek için hazırlanmalıyız. Bize düşen; bizi ayıran değil, birleştiren şeyleri konuşmak ve ortak bir gelecek için harekete geçmek olmalıdır.

Gönüllüler, konu ve alanla ilgili uzmanlarca kısa süreli eğitimden geçirilmeli. SEN, BEN olayından çıkarılıp BİZ hissi verilmeli. Herkes bir şeyler yapmak isterken, kısa süreli seminerler yapıp sahaya öyle gönderilmeli.

Bu eğitimi verenlerin ve alanların rol model olması lazım, kendisiyle ve dünyayla barışık olmalı, profesyonelliğin dışında başka kimlikleri (çok yönlülük) olmalı, farklı kesimlerle, farklı kişilerle bir araya gelebilmeli, annelik vasfı olan öğretmen gibi. Konuları ilişkilendirebilmeli. Farklı konularda transferler de yapabilmeli. Çözüm üretebilmeli, çoklu hareketler yapabilmeli. Yan kimliklerin olması, başarıyı artırdığı gibi daha çok üretir. Başka konulardan doğru transferler de yapabilir. Çok yönlülük; gözlemci yapar, çözüm üretir. Bu konularda çalışacaklarda ve liderlik yapacaklarda, bu ve benzeri vasıfların bulunması, kısa sürede sağlıklı sonuçlar alınmasını sağlayacaktır.

Bilgi, haber ve iletişim kirliliğinden kurtulmalıyız. Bize düşen doğru bilgiyi yaymak, doğru iletişim ve doğru anlatımla, yerinde tespitler yapmaktır. Bundan sonraki yaşamlarını, Soma'da veya başka yerlerde sürdürecekları ve yakınlarını kendi dertleriyle baş başa bırakmadan, bu konuda eğitim, öğretim, tıbbî, psikolojik ve sosyal desteklerle geleceğe sağlıklı hazırlamak, birlik içinde yaşamalarına destek vermek, her insanın boynunun borcudur.

Anaokulundan itibaren, üniversitelerin bitimine kadar felaketler karşısında nasıl tavır alınması, hangi davranışları ve disiplinleri kazanması gerektiği konusunda öğrencilerimiz bilinçlendirilmeli, birbiriyle uyumlu ve devamlılığı olan uygulamalı dersler verilmelidir. Böyle bir eğitim bu tür kaza ve felaketlerde can kaybını ortadan kaldıracığı veya en aza indireceği gibi maddi kaybı da azaltacaktır.

Acının rengi, dili, dini, coğrafyası, ırkı olmuyor. Bosna'da ve o bölgedeki su baskını felaketinde hayatlarını kaybedenlere de Allah'tan rahmet diliyoruz. Sıkıntıya düşen kardeşlerimize de geçmiş olsun dilek ve dualarımızı iletiyoruz.

Özet olarak, amacımız ötekileştirmeden birleştirmek olmalı. Her kesimden, her düşünceden insanlarla birlikte hareket edip, sorunlara birlikte çare arayıp bulmalıyız ve bizden sonraki nesillere sorunsuz bir dünya bırakmalıyız.

Resim 1: Yaşam kabinleri

Resim 2: 16 Mayıs 2014 Soma merkez. Madenciler heykeli. "AŞ" için çalışanlar. Fotoğraf: Can ŞAHİN

Resim 3: 16 Mayıs 2014 SOMA Sokak direklerindeki madenciler. Yarıya indirilmiş Türk Bayrağı Fotoğraf: Can ŞAHİN

Resim 4: 16 Mayıs 2014 Soma merkez. Billboard (ilan tahtası)

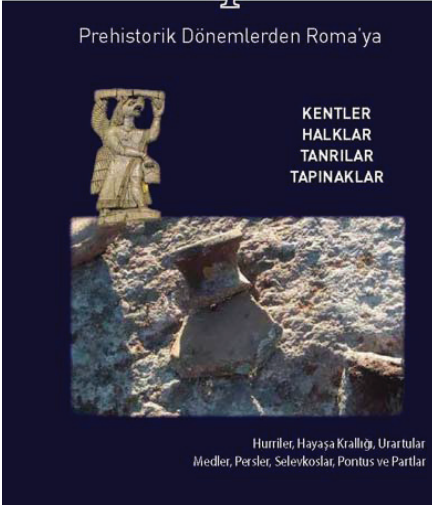
Fotoğraf: Can ŞAHİN

HAYAŞA BÖLGESİ TARİHİ

Yukarı Ülke / Erzincan

I

Tahir Erdoğan ŞAHİN

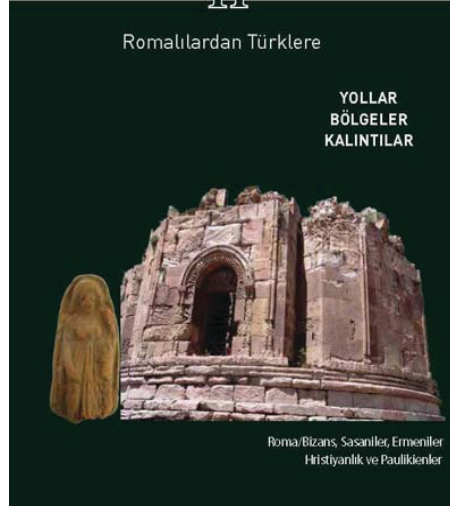

HAYAŞA BÖLGESİ TARİHİ

Yukarı Ülke / Erzincan

II

Tahir Erdoğan ŞAHİN

HAYAŞA BÖLGESİ TARİHİ / YUKARI ÜLKE

Hayaşalılar yalnızca çağdaş diğer devletlerle olan ilişkileriyle değil, kendisinden sonraki süreçler üzerinde de önemli etkileri olan bir toplumdur. Urartuların batıda takip ettikleri politikalar, Eski Hayaşa ülkesinde yaşamakta olan kadim toplulukların ve ileri gelen eski aristokrat ailelerin bilgi ve tecrübeleri üzerinden yürümüştür. Altın-tepe kenti göz önüne alındığında, Urartu Dönemi'nin özgün ve ileri düzeyde kentsel gelişim gösterdiği alanların başında Erzincan ve çevresinin geldiği somut olarak görülebilmektedir.

Yukarı Fırat Havza'sının, özellikle bu havzanın kuzey batısının az bilinen İlk Çağ geçmişi, Hayaşa ve Urartularla sınırlı değildir. Bulunduğu coğrafyanın niteliği ve bu coğrafyada meydana gelen tarihsel olaylara bağlı olarak bu yörede oldukça karmaşık, gizemli ve fakat sıra dışı toplumsal-dinî süreçler yaşanmıştır. MÖ, III. binlerde doğuda Orta Asya'nın güney batısından Hindistan ve İran'a, batıda Anadolu'nun ortalarından güneyde Suriye'ye kadar uzanan geniş coğrafya içinde oluşan siyasal, kültürel, dinî ve ticarî ilişkilerde Hayaşa bölgesinin özel ve belirleyici bir özelliğinin olduğu görülmektedir. İlk Çağ'da bu coğrafyada oluşan ya da paylaşılan değerler gelecek yüz yıllara da bir biçimde yansımış, gelişen olaylar üzerinde etkide bulunmuştur. Örneğin, Paulikien ve Tulaycılar hareketi, bu bölgedeki kadim geçmişin

Hristiyanlaşma sürecine rağmen, alternatif anlayışlar içerisinde yöre insanının kendi özgünlüğünü yaşamak arzusunun ifade biçimidir. Ne var ki bu Süreçler derli toplu ve daha önemlisi nesnel olarak açık bir biçimde ele alınmış değildir. Değişik amaçlarla hazırlanan eserlerde yöreye ilişkin bilgiler daha çok değini seviyesinde ve birçoğu eksik ya da yanlıştır. Bunun sonucu olarak yalnızca Anadolu kültür tarihinin değil, kıtasal ölçekte meydana gelen kültürel geçişin bilinmesinde önemli bir eksiklik ortaya çıkmıştır

“HAYAŞA BÖLGESİ TARİHİ” HAKKINDA *

Cengiz BAHŞİ

Erzincan’ın kadim ve yeterince bilinmeyen geçmişine ilişkin yeni bir çalışma bilim adamımız Tahir Erdoğan Şahin tarafından hazırlandı.

İki cilt halinde neşredilen çalışmada prehistorik dönemlerden Türklere kadar geçen süreç ilk kez tüm detaylarıyla birlikte ele alındı. Çalışmada; Hititlere çağdaş ve en az onun kadar önemli olan “HAYAŞA KRALLIĞI” özel bir yer tutmaktadır.

Ayrıca, Erzincan’ın merkez olduğu Hayaşa Bölgesi içerisinde inşa edilen tüm İlk Çağ yerleşimleri, görsel malzemeleriyle birlikte tanıtılmış ve haklarında gerekli bilimsel açıklamalara yer verilmiştir.

Hayaşa Bölgesi Tarihi, aynı zamanda bu yörede gelişen dinî, kültürel, siyasal olayların derli toplu ele alındığı önemli bir çalışma olmakla beraber eser içerisinde pek çok bilinmeyen gizemli konular gündeme getirilmiş, çağımızda yaşanan bazı sosyo politik tartışmaların tarihsel arka planı ortaya konulmuştur.

Bu çalışma, çok çeşitli konuları içermesinin yanı sıra yörenin eski yol ve yol örgütlerini de kapsamakta, ayrıca ulaşım tarihimize de ışık tutmaktadır. Hayaşa Bölgesi, kuzeyde Suşehri’nden Bayburt’a, güneyde Eğin’den Bingöl’e kadar ki büyük alanı kapsamakta. Bu nedenle yapılan çalışma başta Erzincan ve ilçeleri olmak üzere çevre il ve ilçeleri de yakından ilgilendirmektedir.

Bizim gördüğümüz kadarıyla *Hayaşa Bölgesi Tarihi*, yalnızca bilimsel bir çalışma olmanın dışında bu yörenin tarihi, turistik ve kültürel değerlerinin de tanınmasına yol açacak en kapsamlı araştırmalar arasında yer almaktadır.

İsteme Adresi

Berikan Yayınevi

Kalaba Mah. Haneli Sokak No: 10/A

Keçiören / ANKARA

Tel: 0312 232 61 18 / Belgegeçer: 0312 232 14 99

*Bu makale 09 Mart 2014 tarihinde Erzincan “Doğu” gazetesinde yayınlanmıştır.

DOSYA: ELAZIĞ

Elazığ, Harput'ta bulunan yerinden 1850'li yıllardan itibaren şimdiki yerine taşınmış, Mamurat-ül Aziz adıyla ilk yerleşim yeri kurulmuştur.

ELAZIĞ

211

Selahattin YAZAR

Coğrafi Konumu

Elazığ, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde yer almaktadır. Yüz ölçümü 9281 km² olup, deniz seviyesinden yüksekliği ise 1067 metredir. 2013 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre Elazığ'ın toplam nüfusu ise 568.239 kişidir.

Elazığ'ın, sınırları içinde sonradan yapılan (Keban, Karakaya, Özlüce, Seyrantepe, Tatar, Pembelik, Beyhan) baraj göllerinin etkisi neticesinde ilde Akdeniz ve karasal iklim arasında geçiş özelliği gösteren bir iklim görülme-ye başlanmıştır.

Elazığ, sahip olduğu tabiat varlıkları, kültür ve gelenekleri ve turizm çeşitliliği ile Anadolu'muzun her köşesine hitap edebilecek yetkinliğe sahip bir konumda bulunmaktadır.

Kısa Tarihçesi

Bölgenin tarihi Elazığ Arkeoloji Müzesi'nde sergilemekte olan buluntulardan anlaşıldığına göre Paleolitik (Yontma Taş Devri MÖ,10.000) Dö-

nem'den beri bir yerleşim alanıdır. Yazılı kaynaklara göre bölgenin bilinen ilk sakinleri Asurlular olmuş, onları Hurriler ve Mitanniler izlemiştir. Daha sonra sırayla Hititler, Urartular, Persler, Sâsâniler, Bizanslılar, Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular, Çubukoğulları Beyliği, Artuklular, Akkoyunlular, Dulkadirli Beyliği ve Osmanlılar bölgede hüküm sürmüşlerdir.

Hititler Dönemi'nde **İşuva** adı ile anılan yöre, Urartular Dönemi'nde **Suphani**; Bizanslılar Dönemi'nde **Karpata**; Arap hâkimiyetine geçince ise **Hısn-ı Ziyat** adıyla anılmıştır.

Malazgirt Meydan Muharebesi'nden (1071) kısa bir süre sonra Anadolu'nun kapıları ardına kadar Türklere açılmıştır. Harput ve yöresi Malazgirt Savaşı'nda komutan olarak önemli görev yapmış olan Çubuk Bey tarafından fethedilmiştir. Harput'ta ilk Türk beyliği olarak Çubukoğulları Beyliği kurulmuştur (1085).

Çubukoğulları Beyliği'nin ömrü uzun sürmemiş 1110 yılında Artukoğulları Dönemi başlamıştır. Artukoğulları Beyliği 120 yıl hüküm sürmüş ve Harput'ta başta Ulu Cami (1156) olmak üzere önemli eserler bırakmışlardır. Harput, 1230 yılında Moğolların, 1234 yılından itibaren ise Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Harput, bir subaşı tarafından idare edilmiştir.

1366 yılında Dulkadirli Halil Bey tarafından ele geçirilen Harput, 1465 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan tarafından zapt edilmiş ve kırk yıl kadar Akkoyunluların idaresinde kalmıştır. Bu dönemden günümüze kadar gelen en önemli eser Sara (Saray) Hatun Camiidir.

1507 yılında Safevilerin hâkimiyetine geçen yöre, dokuz yıl Safevilerin egemenliğinde kaldıktan sonra Çaldıran Zaferi'nden sonra ise Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiştir (1516). Bu yıldan sonra sürekli Türk toprağı olarak kalmıştır. Evliya Çelebi Harput' u **Har-berid** şeklinde yazmış ve anlamını da "*diken getiren*" olarak tanımlamıştır.

1834'te Doğu eyaletlerini ıslah etmek üzere görevlendirilen Reşid Mehmed Paşa, Agavat mezrasına alt yapı ve hizmet binaları yaparak vilayet merkezini buraya taşımış ve Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışının 5.yılında da Vali İsmail Paşanın teklifi ile 1867 yılında yeni yerleşim yerine "Mamurat'ül-aziz" adı verilmiştir. Fakat telaffuzu güç olduğundan halk arasında kısaca "Elaziz" olarak söylene gelmiştir. Atatürk'ün 1937 yılında şehre teşrifleri sırasında "Azık ili " anlamına gelen "Elazığ" adı verilmiştir.

Elazığ'ın Turizm Alanındaki Yeri

Elazığ; tarihi eserleri, doğal güzellikleri, son derece gelişmiş ulaşımı, haberleşme imkânları, konaklama yerleri ve sağlık kuruluşları ile bölgesinde önemli bir yerleşim merkezi konumundadır. Doğal güzellikleri arasında yer alan doğal gölleri, Keban Baraj Gölü, Hazar Gölü, Buzluk Mağarası gezip

1900'lü yılların başında Harput

edilmiştir. Diğer yandan açık hava müzesi özelliği taşıyan Harput'un, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından "**Tarihi-Kentsel Sit Alanı**" olarak ilan edilmesi, buranın tarihî ve turistik önemini açıkça vurgulamaktadır.

görölmeye değer mekânlardır. Ayrıca, kış turizmi, termal turizmi, inanç turizmi, içmeleri ve zengin folkloruyla yerli ve yabancıların ilgi odağı olmuştur. Ayrıca, 2010 yılı Ekim ayında Elazığ; Kürsübaşı, Sıra Geceleri ve Barana Geceleri ile birlikte "Geleneksel Sohbet Toplantıları" adıyla UNESCO DÜNYA KÜLTÜR MİRASI temsili listesine kabul

Tarihten süzülüp gelen Harput

Elazığ – Tunceli – Fırat Havzası; 5 Haziran 2011 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanan 2011/ 1796 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak tespit edilmiştir. İlimiz ve Bölgemiz için hayati öneme sahip bir projedir. Proje tamamlandığında Elazığ, Bingöl,

KÜRSÜBAŞI: Unesco Dünya Kültür Mirası listesine giren bir geleneğimiz.

Tunceli (Pertek, ÇemiŐgezek), Malatya (Arapgir) ve Erzincan (Kemaliye) il-
lerimizin turizm potansiyeli önemli  l de artmış olacaktır. Bu nedenle özel-
likle; ilimizin hem ulaşım kolaylığı hem merkezi bir konumda olması nede-
niyle tur g zerg hına alınması Elazığ' da turizmi daha çok hareketlendirecek-
tir. 2013 yılı verilerine göre turist sayımız (98.275 yerli, 2.631 yabancı) top-
lam 100.906 kişi olmuştur. 8 adet turizm iŐletme belgeli otel (860 yatak) ve
yapım çalışmaları devam eden 6 adet yatırım belgeli konaklama tesisi (776
yatak) mevcuttur. Bunların yanı sıra 28 adet A grubu ve 1 adet de B grubu
turizm iŐletme belgeli seyahat acentesi turizm alanında faaliyetlerine devam
etmektedir.

Keban Baraj Gölü'nde Off Shore yarışları, Tarihî Pertek Kalesi

Tarihî ve Doğal Turistik Çekim Merkezleri

Elazığ yeni kurulmuş bir kent olduğundan eski eserlerin büyük bir bölümü Harput'ta bulunmaktadır. Elazığ'da ise Kazım Efendi Sokağı'ndaki tarihî evler, eski hükümet konağı, askerî rüştiye binası ve sayısı gittikçe azalan bir kaç eski konak bulunmaktadır. Pek eski olmamakla birlikte İzzet Paşa Camisi ve Saray Camisi ilin önemli yapıları arasındadır.

Tarihî süreç içerisinde yörede hüküm süren çeşitli imparatorluk ve devletlerden kalan eski eserlerin bulunduğu Harput, turizm bakımından önemli yerlerden biridir. Tarihî eserlerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Önemli tarihî eserlerden birisi Urartular tarafından yapılan kentin güneydoğusunda ovaya hâkim yüksek kayalar üzerindeki Harput Kalesi'dir (MÖ,900). Ön yüzü yaklaşık 75-80, güneyi 150-200, yanlar ise 400-450 metre arasında olan Kale çeşitli dönemlerde tamirat görmüştür.

Harput Kalesi (Süt Kalesi)

Bir başka önemli eserler de Ulu Cami'dir. Cami 2000m²lik bir alan üzerinde kurulmuştur. 1156-1157 tarihinde Fahrettin Karaaslan tarafından yaptırılan cami 30x50 ebadındadır. Diğerlerinden bazıları ise 1185 yılında Ahi Teşkilâtı tarafından yaptırılan Ahi Musa Mescidi ve Türbesi; Artuklu eserlerinden Mansur Baba Türbesi; yine 1202-1204 yıllarında Artuklular tarafından yapılan Alacalı Camisi; 1279 yılında Selçuklu Hükümdarı III. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından, mimar Yusuf bin Arapşah bin Şaban'a yaptırılan Arap Baba Türbesi ve Mescidi; XV.yy'da Uzun Hasan'ın annesi Sara Hatun tarafından yapıldığı sanılan Sara Hatun Camisi; Yavuz Sultan Selim'in beylerinden Cemşid Bey tarafından yaptırılan Cemşid Hamamı; Osmanlılar Dönemi'nde 1738 yılında Çarsacak beylerinden Osman Ağa'nın yaptırdığı Kurşunlu Camisi;1559'da Pervane Ağa tarafından yaptırılan Ağa Camisi'dir.

Buzluk Mağarası

Buzluk Mağarası, Elazığ'a 11 km. uzaklıktadır. Jeomorfolojik yapısı nedeniyle burada gerçekleşen iklimolojik şartlar ve hava sirkülasyonu özelliğinden dolayı yaz aylarında doğal olarak sarkıt ve dikitler hâlinde, bazı kısımlarında ise bal peteğini andıran buz tabakaları oluşmaktadır.

Harput'ta bulunan Buzluk Mağarası
(Foto: S. Yazar-Temmuz 2012)

Hazar Gölü: Elazığ'ın güneydoğusunda, Hazarbaba Dağı ve Master Dağı arasında yer alan göl, il merkezine 26 km. uzaklıktadır. Hazar Gölü, tektonik bir göldür. Denizden 1.250 m yükseklikteki gölün uzunluğu yaklaşık 22 km, en geniş yeri ise 6 km'dir. Yüzölçümü 86 km²'yi bulan gölün derinliği 200-250 m arasında değişmektedir. Su sporları ve balık avcılığı da yapılan göl, günün her saatinde değişik görünüm kazanarak mavinin ve yeşilin her tonunu gösterir. Suyu berrak, sodasız ve tuzsuzdur. Çevresinde 25'e yakın kamu kurum ve kuruluşuna ait eğitim ve dinlenme

Hazar Gölü'nde yelken yarışları

Çevresinde 25'e yakın kamu kurum ve kuruluşuna ait eğitim ve dinlenme tesisleri ile Turizm Bakanlığı'ndan belgeli otel, motel, lokanta, günübirlik piknik alanı, ayrıca özel kuruluşlar tarafından işletilen balık evleri de bulunmaktadır. Son zamanlarda çevresinde çok sayıda yazlık konutlar ve tatil siteleri de yapılmıştır.

Batk kent kalıntıları (Hazar Gölü)

Hazar Baba Kayak Merkezi

İlin güneyinde bulunan 2.347 m yüksekliğindeki Hazarbaba Dağı' n da yapılan "Hazarbaba Kayak Merkezi" kayak sporuna elverişli pisti, tele-siyeji ve kafeterya imkânları ile hizmet vermektedir. Bunu yanında zengin flora ve faunası, büyüleyici topografik yapısı ve olağanüstü güzellikteki doğal peyzajı ile bölgede ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ayrıca, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından doğa yürüyüşleri düzenlenmektedir.

Hazarbaba Kayak Merkezi

Keban Baraj Gölü Türkiye'nin en büyük yapay gölüdür. Göller arasında 675 km²'lik yüzeyiyle üçüncü sırada yer almaktadır. Baraj gölünün Murat Vadisi boyunca uzunluğu 125 km'dir. Keban Baraj Gölü'nde elektrik üretiminin yanı sıra balık üretimi de gerçekleştirilmektedir.

Golan Kaplıcaları

Karakoçan İlçesi turizm açısından zengin doğal güzelliklere sahiptir. İlçenin batısında Yoğunağaç köyünde Peri Çayı'nın yanbaşındaki bulunan Golan Kaplıcaları her yıl binlerce ziyaretçinin akınına uğramaktadır. Golan Kaplıcalarının romatizma, nevrit, poli-nevrit, kırık-çıkık, kadın hastalıkları ve cilt hastalıklarının tedavisine iyi geldiği belirtilmektedir. Ayrıca Karakoçan Golan Termal Turizm Bölgesi ilan edilmiştir.

Golan Kaplıcası-Karakoçan-Elazığ

Palu İlçesi

Kültürel olarak çok geniş bir hinterlanda sahiptir. Tarihî mekânlar arasında; Urartu yapısı olan Palu Kalesi, Urartu Kaya Mezarları, Urartu Tapınağı, Kral Menua'nın Kitabesi, Kale Tüneli, Ortaçağ Kilisesi, Osmanlı Hamamı, Bedesten, Ruhban Yetiştirme Okulu, Darphane, Tandır Çukurları, Palu Alacalı Mescidi, Palu Küçük Camisi, Palu Merkez Camisi, Palu Ulu Camisi, Sor Çeşmesi, Eski Palu Köprüsü, Seydili Köyü Camisi, Amerat Kome Evleri, Cimşit Rüstem Paşa Külliyesi ve Türbesi, Şeyh Yasin Hazretleri Türbesi ve Şeyh Ali Septi Hazretleri Türbesi yer almaktadır.

Eski Palu yerleşim yerinde tarihi kalıntılar.

Hazar Baba Kayak Merkezi

İlin güneyinde bulunan 2.347 metre yüksekliğindeki Hazarbaba Dağı'nda yapılan "Hazarbaba Kayak Merkezi" kayak sporuna elverişli pisti, tesisleri ve kafeterya imkânları ile hizmet vermektedir. Bunu yanında zengin flora ve faunası, büyüleyici topografik yapısı ve olağanüstü güzellikteki doğal peyzajı ile bölgede ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Ayrıca, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından doğa yürüyüşleri düzenlenmektedir.

Ters Lale

Ters Lale belli bölgelere has bir çiçek olup Anadolu, İran, Afganistan ve Himalayalarda yetişir. Ülkemizde ise Elazığ (Arıcak), Van, Hakkari ve Adıyaman'da yetişmektedir. Ters Lale'nin dünyada birkaç türü ve cinsi vardır. Bunlardan birkaçı ülkemize ait (endemik) olup ilimizin Arıcak ilçesinde yetişmektedir.

ELAZIĞ KÜLTÜRÜ

Harput Kültürü

Elazığ-Harput hem stratejik hem de doğal kaynakları nedeniyle Paleolitik Dönem'den beri yerleşim yeri olmuştur. Türk hâkimiyetine kadar çeşitli kavimler yörede önemli imparatorluk ve devletler kurmuşlardır. 1085 yılından sonra Türkler, Harput ve civarını askerî bakımdan güçlendirmiş ve Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde ise kültür, sanat ve ticaret merkezi hâline getirmişlerdir.

Mektep ve medreseleri, camileri, hanları hamamları, çarşıları âlim ve sanatkârları, tarihî süreç içerisinde bünyesinde muhafaza ederek ve de geliştirerek günümüze taşıyan ünlü Harput; başta üniversite olmak üzere eğitim ve öğretim kurumlarıyla, yetiştirdiği sanatkâr ve ilim adamlarıyla, gelişmekte olan ağır sanayisi ile bugünkü Elazığ'ı ortaya çıkarmıştır.

Binlerce yıldır insanların üzerinde yaşadığı Harput, Türklerin Orta Asya'dan getirdiği öz değerleriyle çok zengin ve anlamlı bir hayat tarzı ortaya koymuştur. Bu sebeple ilimiz kültür unsurları bakımından çok zengin değerlere sahiptir. Örf, âdet, gelenek ve görenekleri, türkü ve mânileri, geleneksel el sanatları ve halk oyunları, mutfağı vb. milli kültürümüz içerisinde kendine has özellikleriyle ölümsüz yerini almıştır.

Kürsübaşı Geleneği

Kürsübaşı, Eski Harput evlerinde kış gecelerinde özel olarak düzenlenen kürsü etrafında ısınmak, sohbet etmek, eğlenmek amacıyla bir araya gelinerek sürdürülen lokal bir gelenektir.

Kürsübaşı diye bilinen ve bu isimle alınan toplantılar, müzikli eğlenceler, halk hikâyeleri anlatıları gibi kültür hayatımızda önemli yeri olan konuların işlenmesi ve dolayısıyla kültürel unsurlarımızın günümüze ulaşmasında ve günümüze kadar gelmesinde önemli rol oynamıştır.

2010 yılı Ekim ayında Elazığ Kürsübaşı;Sıra Geceleri ve Barana Geceleri ile birlikte Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı tarafından korunması gereken “Dünya Kültür Mirası” listesine dâhil edilmiştir.

Kürsübaşı Geleneği'nden bir sahne

Elazığ Mutfağı

Doğu Anadolu'nun en özgün mutfak kültürlerinden birine sahip olan **Elazığ**, özellikle Harput yemekleri ile haklı bir üne sahiptir. Asırlarca yöre kültürlerinin kavşak noktası olan Harput ve onun günümüzdeki mirasçısı olan Elazığ mutfağında bu kadim kültürlerin izini taşımakta.

Elazığ mutfağı oldukça zengin yemek çeşitlerine sahiptir. Yöre mutfağında yüz elliye yakın yemek çeşidi bulunmaktadır. Geleneksel Elazığ (Harput) mutfak kültürü tarihi, Oğuzlara kadar uzanır; *tutmaç*, *umaç aşısı*, *anamaşısı*, *kara kavurma* gibi yemekler hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Çit baskısına bir örnek

Mevsimplere, yörenin özelliklerine ve ürettiği ürünlere göre şekillenen yemek çeşitlerinin birçoğu yalnızca Elazığ'a hasır.

Geleneksel El Sanatları

Eski Harput'ta şehir ekonomisinin temelini oluşturan geleneksel el sanatları çok ileri bir seviyede idi. Dokumacılık, debbağlık, basıkcılık, ipekçilik, yemenicilik, ahşap işçiliği ve bakır işlemeciliği, oldukça gelişmiş bir durumdaydı.

Ne var ki, bugün hızlı sanayileşme ve bunun getirdiği ekonomik ve toplumsal değişiklikler, gelişen yeni değer ölçüleri sonucu, geleneksel kimi el sanatları tamamen unutulmayla yüz yüze geldi. Ancak, çit baskıcılığı, iğne oyacılığı, terzilik, bakırcılık, çömlekçilik gibi el sanatları ise hâlen devam etmektedir.

Elazığ-Harput Müziği

Divan edebiyatı ve klasik kültürle halk kültürünü birleştiren Harput insanı, günümüz, Elazığ-Harput müziğini ortaya çıkarmıştır. Harput türkülerinin büyük bir çoğunluğu Fuzuli, Nedim, Nevres gibi ünlü şairlerin eserlerinden alınmış ve bestelenmiştir.

Elazığ türkülerinin ülke folklorunda çok özel bir yeri ve önemi vardır. Elazığ-Harput türkülerini iki bölümde toplamak mümkündür: Bir olay sonucu halkın duygularını terennüm eden "vaka türküleri"; diğeri ise kaynağı bilinmeyen anonim dediğimiz türkülerdir.

Vaka türkülerine "Yemen Türküsü" iyi bir örnektir:

Yıl 1905... Mevsim yaz. Elazığ 1. Redif taburu Yemen'e hareket edecek. Kışlanın önü ana-baba günü... Yaşlı, genç, ana, baba, kardeş, bacı... Ayrılığın hüznü çökmüş gönüllere. Gideceklerin yüreklerinde görev ve sorumluluk bilincinin yanında gözlerinde ise bir daha geri dönememenin hüznü okunmaktadır. Boru sesi ile irkilen insanlar ikiye ayrılıyor: Yemen'e gidenler ve geride kalanlar... Bir koşuşturmanın ardından gidenler uzaklaştıkça gerilere düşen ana, baba, kardeş ve sevgililer... Sonuçta geriye kalan ayrılık acısının gözlerden döktürdüğü buğulu gözyaşları...

İşte bu ayrılığın acısı en güzel bir biçimde Yemen Türküsü'nde terennüm edilir:

*"Havada bulut yok bu ne dumandır
Mahlede ölüm yok bu ne figandır
Şu Yemen elleri ne de yamandır*

*Ah o yemendir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir*

*Burası Huş'tur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir”*

İnsanımızın duygularını, düşüncelerini, geleneklerini, sevinçlerini, hüznlerini ifade eden türküler, hayatımızın izdüşümünü en güzel şekilde ifade eder. İnsan ruhunun derinliklerinde oluşan sevgi, mutluluk, gurbet, ayrılık, ölüm, hastalık, felaket gibi insana ait her türlü duygusal unsuru çoğu zaman türküler vasıtasıyla dışa vururuz. Bu bakımdan bazen arkadaşımız, bazen dert ortağımız, bazen de arkamızı yasladığımız sığınaktır türküler. Yurdumuzun her yöresinde olduğu gibi Elazığ yöresi türküleri de büyük önem arz etmektedir.

Bu yüzden ocak ki, Atatürk (17 Kasım 1937) Elazığ'a gelişlerinde Elazığ-Harput müziğinin icra edildiği bir geceye katılmış. Çok büyük bir sevgi ve hayranlık duyduğunu ifade etmiştir. Bu sevgi ve hayranlığını takdirle kalmamış, Elazığ-Harput müziği ile ilgileneceğini beyan ederek etrafındakilere talimat vermiştir. Ancak, Gazi'nin erken vefatı bu hayırlı girişimi yarım bırakmıştır.

Son söz Fuzuli'nin:

*“Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz ey dil,
Ne nizâ' eyleyelim ol ne senindir ne benim.”*

KAYNAKLAR

İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.
İshak Sunguroğlu; *Harput Yollarında.*
M. Balaban, E. Danık; *Harput Gezi Rehberi.*
FOTOĞRAFLAR:
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Arşivi.
Selahattin YAZAR

EN ESKİ ÇAĞLARDAN PERS DÖNEMİNE KADAR HARPUT

Doç. Dr. Yüksel ARSLANTAŞ

Giriş

Doğu Anadolu Bölgesi, tarih öncesi çağlarda yaşayan insanların ihtiyaçlarını karşılayacak elverişli bütün özelliklere sahiptir. Su kaynaklarının çokluğu, tabii kaya sığınaklarının varlığı çayır ve ormanlık alanları ve özellikle zengin av hayvanlarının bolluğu, insanları en Eski Çağlardan itibaren buralara çekmiştir. Bölgedeki yaşam alanlarını şekillendiren bir faktör de iklimdir. Ancak Doğu Anadolu'da yüksek dağların bulunuşu bölgede değişik kapalı bölgelerin oluşmasına neden olmuştur.

Elazığ ve Malatya bölgesi ilginç coğrafi konumu nedeniyle arkeolojik açıdan da önemli bir alandır. Fırat Nehri bir yandan bölgeyi ikiye bölerken diğer taraftan da Suriye ve Mezopotamya ile ilişkisini sağlamaktadır. Orta Tunç Çağı'nda Tohma Çayı'nı izleyen batı güzergâhındaki yollar üzerinden Orta Anadolu ile de ilişkiler kurulmuştur. Yöre Doğu Anadolu'nun diğer bölümü ile Murat Suyu'nu izleyen rota üzerinden ilişkiler kurmuştur. Bu nedenle yörede doğu, batı ve güney kültürlerinin izlerini görmek mümkündür. Ancak kuzeyde sarp Munzur Dağlarının bulunuşu kuzey ile olan irtibatı kopardırmaktadır.

Elazığ-Malatya bölgesi prehistorik dönemlerde bölgedeki diğer yörelere oranla daha ılıman bir iklime sahipti ve bol otlarla kaplıydı. Bölgenin bu verimliliği Neolitik ve Kalkolitik Çağ çiftçilerini diğer bölgelerden buraya çekmiştir.

Elazığ yöresinde Altınova, Malatya bölgesindeki Fırat vadisi ile birlikte MÖ, 6. binden beri en yoğun yerleşme alanıdır. İkinci önemli bölge, çokça prehistorik höyüğün bulunduğu Baskil yöresidir. Bu platoda dağlar, Fırat sahillerine doğru alçalmaktadır. Nehirler ve daha küçük su kaynakları dağlardan verimli ovalara doğru akmaktadır. Bunların en büyüklerinden birisi de Kale yöresinin güneyinde dağlardan Fırat'a doğru ovalara inmektedir. İmikuşağı ve Hasikli bölgesinde bu ovalardan biri bulunmaktadır. Bu ova, Kadıköy'den sonra Habibuşağı sınırlarının sonuna doğru daralmaktadır. Bu noktada Fırat derin bir yatak içinde akmaktadır. Bu bölgedeki en büyük prehistorik höyükler Fırat boyunca yer alırken küçük siteler daha içerilerdeki küçük su pınarlarının kenarında yer almaktadır.

Harput Adı ve Harput'un Konumu

Harput, denizden 1280 yükseklikte ve Elazığ'ın kuzeyinde, Uluova'ya hakim birbirinden ayrı bloklar halinde yer alan stratejik önemi haiz sarp

kayalıklar üzerinde bulunmaktadır. Harput'un çekirdeğini oluşturan etrafı derin uçurumlarla çevrili Harput Kalesi'nin ilk defa MÖ, 8. Asırda Urartular zamanında yapıldığı sanılmaktadır. Sonraki dönemlerde bu kalenin eteklerinde yerleşme başlamış, daha sonra da meydana gelen yeni yerleşmelerin etrafı da surlarla çevrilmiştir. Parlak bir tarihi geçmişe sahip olan Harput bugün geçmişteki ihtişamlı günlerini aramaktadır.

Harput adının menşei konusunda çeşitli görüşler vardır. Amasyalı Strabon'un bahsettiği Sophene bölgesindeki Karkathiockerta ve Arsamosata adlı şehirlerden ilkinin Harput olduğu, hatta isminin de buna dayandığı ileri sürülmüştür. Harput adının Urartu ve Hurrilere dayandığı "Harput" veya "Harbert" şeklindeki yazılışın Urartu dilinde şehir anlamına gelen "gert" ekinin bir varyantı olduğu da ileri sürülmüş ve son hecesi "gert" ekiyle biten Malazgert, Mazgert gibi isimler buna örnek gösterilmiştir. Asur devrine ait çivi yazılı tabletlerde geçen "Karpata" ile Harput'un kast edildiği ileri sürülmüştür. Ayrıca IV. Yüzyılda İranlılar tarafından ele geçirildiğinde buranın Ziata Castellum şeklinde söz edildiği, bunun da Arapçaya Hısnızıyad şeklinde geçtiği bilinmektedir. Arap coğrafyacıları Harput'a Hısn Ziyad Hartebirt denildiğini söylemektedirler. Bizans kaynaklarında Kharpote ve Frank tarihçilerinin eserlerinde Quartapiert şeklinde yazılan isim Osmanlı devrine ait kaynaklarda ve belgelerde Hartabird, daha yaygın olarak da Harput veya Harpurd imlasıyla görülmektedir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren resmi yazımlarda halk arasındaki Harput telaffuzu benimsenmiştir.

Harput çok önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Elazığ'ın ulaşım faaliyetleri bakımından konumunu düşünürsek; çok önemli yollar üzerinde bulunan dolayısıyla, ticaret kervanlarının ticaret yapmalarına hizmet etmesi, çok Eski Çağlardan beri stratejik bir kavşak olmasını sağlamıştır. Nitekim Eski Çağlarda Ninova'yı Karadeniz'e bağlayan yol, Elazığ'ın kontrol ettiği bu sahadan geçmekteydi.

Elazığ yöresinin önemli bir kavşak noktası olmasını sağlayan ve tarih boyunca kullanılan önemli yollardan birincisi, Hekimhan ile Keban'dan geçerek Harput'a gelen ve oradan da eski hükümdar caddesine birleşen yoldur. İkinci yol ise, Harput-Keban-Arapgir-Kemaliye ve Divriği'den geçip Sivas'a varan yoldur. Üçüncü yol ise, Samsun'u Bağdat'a bağlayan yol olup, Sivas'tan sonra eski kervan yolu ile birleşmektedir. Bunlardan başka, Harput-Giresun arasında Keban-Arapgir-Kemaliye-Kuruçay-Şebinkarahisar ve Arapgir-Divriği-Şebinkarahisar'dan geçen yollar da vardır. Böylece Mezopotamya-Anadolu-Karadeniz arasında, yoğun bir yol şebekesinin varlığı sebebiyle, Harput çeşitli ticaret kervanlarının, sadece uğrak veya konaklama yeri olarak değil, aynı zamanda ticaret merkezi olma karakteri de kazanmıştır.

Elazığ'ın (Harput) kale kent olarak kurulmasında, alanın tarihi yolların geçtiği bir mevkiye kurulmasının yanında, savunma ağırlıklı bir yerleşme

özelliği de etkili olmuştur. Ayrıca hem Uluova, hem de Elazığ Ovası'nı, ayrıca Hazar Gölü ve çevresini yani bütünüyle geçiş hattı olan bu yolu her bir taraftan kontrol altında tutabilecek bir mevkiye kurulduğu dikkati çekmektedir. Ovaların sık sık su baskınlarına uğraması ve sıtma tehlikesi, ilk zamanlarda ovalarda yerleşmeye engel olmuş, yerleşmelerin daha yüksek alanlarda kurulmalarına sebep olmuştur. Ayrıca güneyden ova tabalarından oldukça belirgin bir diklikte olması, kuzeyden ise, Murat Irmağı kavisine kadar oldukça engebeli arazi ile ayrılmış olması nedeniyle savunmaya çok elverişlidir. Harput'un kuzeyden bu arızalı topoğrafya ve Murat Suyu kavisini ile çevrelenmesi, güneyinden ise ova ile çevrelenmesi, ve sarp yamaçlara dayanması, yörenin müdafaasında oldukça uygun şartlar ortaya koymuştur.

Paleolitik Çağ'da Harput Civarı

Paleolitik Çağ'da Doğu Anadolu bölgesinin ve bölge insanlarının ekonomileri hakkındaki bilgilerimiz daha çok Keban Baraj Gölü, Karakaya Baraj Gölü ve Doğu Anadolu bölgesinin diğer illerinde yapılan kazı ve yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Araştırmalarda Paleolitik Çağ'a ait aletlerin bulunmasıyla bu bölgenin bu çağdan itibaren insanların dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Doğal sığınakların çok olması, orman, zengin bitki örtüsü, av hayvanlarının bolluğu, kısaca iklim ve coğrafi şartlar insanların burada yaşamasına uygun bir ortam oluşturmuştur. Doğu Anadolu bölgesi Paleolitik insanları beslenme problemlerini, avcılık ve toplayıcılık modeline uyan bir biçimde çözmüşlerdir. Çevrelerindeki yabani meyve çeşitlerini toplayan insanlar, ayrıca kök ve bitkilerden de oldukça faydalanmışlardır. Doğu Anadolu bölgesindeki bu elverişli özellikler, kültürel gelişimin ilk devrelerindeki avcılık ve toplayıcılıkla geçimlerini sürdüren insanlara, çok olumlu bir hayat ortamı sunmuştur. Bunun sonucunda bölgede ilk gelişkin kültürler, karasal iklimin hâkim olduğu Doğu Anadolu yüksek yaylasında kışa dayanıklı ormanlar çevresinde veya bu bölgelerle bozkır alanları arasındaki geçiş bölgelerinde gelişmiştir. Bugün Doğu Anadolu bölgesi her ne kadar yarı çıplak bir görünüm arz etse de prehistorik dönemlerde vadiler arasında kıvrılarak akan çay ve dereler boyunca sık koruların var olduğu, basık dağ yamaçlarının ise kışa dayanıklı karışık ağaçlardan müteşekkil ormanlarla kaplı olduğu sanılmaktadır. Çünkü arazinin topoğrafik yapısı ve iklim şartları tabii bitki topluluğunun yetişmesine elverişli özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Bölgede küçük adacıklar halinde uzanan balta artığı ormanların varlığı da eskiden bölgenin orman alanlarıyla kaplı olduğunu gösteren canlı belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Doğu Anadolu'nun bir parçası olarak Elazığ ve yöresinin Paleolitik dönemdeki durumunu Keban Baraj Gölü havzasında yapılan yüzey araştırmalarından öğrenmekteyiz. Araştırmalar, burada Paleolitik döneme ait aletlerin bulunmasıyla, bu bölgenin Paleolitik dönemden beri yaşam alanı oldu-

ğunu ortaya koymuştur. Keban Barajı'nın yapımına karar verildikten sonra su toplama sahasında tarihi kalıntıların var olup olmadığını anlamak amacıyla bilim adamları yörede ön araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmaları yapmak üzere bölgeye gelen bilim adamı heyetleri, kısa sürede burada işlerinin biteceğini, zira yörede fazla tarihi kalıntı olmadığı ön yargısını da taşımışlardır. Ancak yörede yüzeysel ilk araştırmalarda, yörede Asya tarihi açısından önemli bilgi verebilecek, binlerce hatta on binlerce yıllık tarihi barındıran onlarca yerleşim yerinin varlığı tespit edilmiştir. Böylece yörede ekipler halinde bir çok bilim adamı araştırma ve kazılar yapmıştır. Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nin kuruluşunu bir anlamda Keban Baraj Gölü alanında çıkan eserler sağlamıştır dersek yanlış olmaz herhalde. Keşke kazılar için çok daha uzun zaman olsaydı. Belki o zaman daha detaylı ve daha fazla bilgiye sahip olma imkânı bulabilecektik.

Elazığ çevresindeki Paleolitik Çağ'a ait ilk araştırmalar Kılıç Kökten tarafından Keban Baraj Gölü alanında, Murat ve Karasu boylarında yapılmıştır. Kökten, Alt, Orta ve Üst Paleolitik devirlerden kalma tabii mağaralarda kaya altı sığınaklarında prehistorik kalıntılara rastlamıştır. Hatta bu çağlarla ilgili çakmak taşından ve obsidiyenden yapılmış el baltaları, kazıyıcılar ve çekiç gibi aletlerin ele geçtiği iş yerleri bulunmuştur. Yapılan araştırmalarla, çakmak taşlarının Ağın çevresinden, obsidiyenin ise Bingöl yöresinden temin edildiği anlaşılmıştır.

Bölgede Alt, Orta ve Üst Paleolitik evrelerin üçü de yaşanmıştır. Alt Paleolitik'e ait buluntular, Keban yakınındaki Enerli'de, Acuzlu Köyü'ndeki Karapınar mevkiinde ve Keban'ın 25 km yukarısında Fırat'ın batı kıyısında Pağnik (Kaşpınar)'te ele geçmiştir. Alt Paleolitik'te hayatın genel olarak yüksek yerlerde devam ettiği, her yerde olduğu gibi, bu bölgede de Orta Paleolitik'ten sonra daha aşağılarda başladığı izlenmektedir. Bölgede Orta Paleolitik buluntuları Ağın civarındaki Küllününini denilen yerde ve Pağnik (Kaşpınar)'tedir. Üst Paleolitik'e ilişkin buluntular ise Ağın civarındaki Arapkir Deresi boyundaki mağaralarda, Küllününini'nde, Elazığ-Pertek arasındaki Karataş sığınağında ele geçmiştir. Bu yörede Paleolitik buluntu veren diğer yerler Pertek civarındaki Yeniköy tarlaları, Eşkini Sefini ve Ağın civarındaki Arapkir Deresi uzantısında bulunan Çıldırım Hüyleridir. Pulur (Sakyol)'da 1970 yılında yapılan kazı çalışmalarında elde edilen hayvan kemikleri ve diğer buluntulardan yola çıkarak Paleolitik Çağ'da burada insanların yaşadığını ve toplayıcılığın yanı sıra yoğun bir şekilde avcılık yaptıklarını söyleyebiliriz. Paleolitik insanların yörede kaynakların başında bulunan mağaralarda oturduğu, yüksek kesimlerde ise dolaşıp avlandıkları tahmin edilmektedir.

Taş devri adamları kaynakların başında bulunan inlerde oturmuşlar, yüksek düzlüklerde dolaşmışlardır. Alt Paleolitik'te yahut 4. zamanın başında (Pleistosen) bu durum yalnız Elazığ dolayları için değil Anadolu'nun geneli için de bir gerçektir. Vadi boylarına ve ovalara sarkma bölgelere göre

Orta Paleolitik'te başlamış ve Üst Paleolitik'te günümüzün göl ve deniz kıyılarına inebilmiştir. Neolitik'ten sonra bu sarkma artmış, yaşama şartları elverişli düzlüklerde yerleşimler gelişerek höyükleşmeye yönelmiştir.

Elazığ-Pertek arasında Karataş denilen yerde bulunan büyük bir kaya altı sığınağı tespit edilmiştir. Kaya altı sığınağının ön sekisinde 1,5x6 m çapında ve 4 m derinliğindeki sondaj çukurunda sıra ile Erken Tunç, Kalkolitik ve Geç Üst Paleolitik çağların çanak parçaları, çakmaktaşı ve obsidiyenden yapılmış yonga aletleri meydana çıkarılmıştır. Burada çanak çömleksiz seviyelerde ele geçirilen çakmaktaşı ve obsidiyen yonga aletler (uçlar, kazıyıcılar ve deliciler) çok tipiktir. Bunlar Üst Paleolitik Çağ'a aittir. Kısa Karataş çevresi prehistorya bakımından önemlidir.

Keban-Ağın İlçeleri arasında Arapkir Deresi boyunca Enerli denilen yerde çakmaktaşı bolca bulunmaktadır. Yüzeyden Alt Paleolitik tipte yonga aletler tespit edilmiştir. Çiftlik'te (Ağın) bölgenin ikinci bir açık Paleolitik iş yeri daha tespit edilmiştir. Bölgedeki vadide 1 ve 2 numaralı kaya altı sığınaklarından derinliği 4,40, ağız genişliği 5,5, iç yüksekliği 2,15 m olan 1 nolu sığınakta 0,50x2 m çapında açılan çukurda 0,20 m derinlikte seramikli bir tabakadan sonra 0,50 m. de çakmaktaşıdan yapılmış Geç Üst Paleolitik tipi mini kalemler (micro-burins), kazıyıcılar (grattoirs) çıkarılmıştır. Ağız genişliği 25,50, derinliği 2,50 m olan 2. sığınakta 2,50x3 m çaplı çukurda aynı derinlikte seramiksiz küllü dolgu içinde bir adet obsidiyen tespit edilmiştir. Küllününü denilen büyük mağarada 1,50 m derinlikte çakmak taşından yapılmış Üst ve Orta Paleolitik tipte (Mousterien) yonga aletler tespit edilmiştir.

Acuzlu Köyü'nde Karapınar düzündeki üçüncü bir açık atölye daha tespit edilmiştir. Çakmaktaşı yumruları arasında Chelleen ve Acheuleen biçimli Alt Paleolitik el baltaları, yonga aletler toplanmıştır. Bu iri yonga aletlerden bir tanesi, kayık benzeri başlı ve omurgalı aletler de buluntular arasındadır. Bu aletler hem kazıyıcı, balta hem de satır gibi kullanılmaya elverişli aletlerdir. Ağın Deresi'nde toplanan aletler arasında da bu tipte olanları da vardır.

Keban bölgesinde Küllününü'nde Paleolitik dönemden yakın tarihlere kadar kunduzların avlandığı ve yağlarının kandillerde yakıldığı sanılmaktadır. Bahsi geçen eski çağlarda balık avcılığı da yapılmıştır.

Ağın yöresinde, Karasu boyunca görülen konglomeraların bulunduğu bölge hayvan paleontolojisi bakımından zengin bir yerdir. Çakmak taşı damarlarının bulunduğu alanlar taş devirlerinde açık iş yeri olarak kullanılmıştır. Öğrendik Köyü'nde Madler mevkiinde görülen çakmak taşları arasında ele geçen kaba yonga aletler, yontuk çakıllar bu duruma güzel bir örnektir. Bu buluntular, Paleolitik Çağ insanların aletler yaptığını göstermektedir.

Öğrendik Köyü'nün yakın çevresinde Kilise Düzü denilen yerde Çıldırın Hüyü'ne (Yeniyapan) benzeyen küçük bir höyük daha tespit edilmiştir. Kılıç Kökten, Keban Baraj Gölü alanında 1971 yılında dip tarih açısından

yaptığı araştırmada 1 numaralı höyükte küçük bir deneme kazısı yapmış ve İlk Tunç Çağı tabakaları arasında muhtemelen bu çağ insanların çevrede bulup getirdikleri Paleolitik Çağ taş aletlerine rastlanmıştır. Bu aletler bölgenin Paleolitik Çağı ile ilgili ipucu niteliğindedir.

Kısaca Keban bölgesinde tarihöncesi çağlarla ilgili olarak ilk araştırmalara göre; Bölgede çakmaktaşının bol olduğu, Prehistorik çağlarda iş yerlerinde çeşitli formda yonga aletler ve çekiçler yapıldığı anlaşılmaktadır. Yöredeki tabii mağaralarda ve kaya altı sığınaklarında Orta ve Üst Paleolitik taş aletler, Erken Tunç Çağı'nın boyasız, boyalı ve çizgi benekli çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Yine yüzey araştırmaları ve kazı buluntularına göre Elazığ bölgesi Eskitaş devirlerinden beri tanınmış ve aralıksız oturulmuş zengin yerler arasındadır.

Görüldüğü gibi Elazığ yöresi Paleolitik çağlardan beri sahip olduğu kaynaklar nedeniyle insan topluluklarının hayat alanı haline gelmiştir. Yöredeki araştırmalarda tespit edilen ve yukarıda bahsedilen buluntuların bolluğu bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yörenin bu cazip yapısı sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi maden kaynaklarının bölgedeki varlığı nedeniyle sonraki çağlarda da daha da kuvvetlenerek devam edecektir.

Altınova'da Tadım, Kale (Yukarı Hohu), Germili, Bağlartepesi (Küvenk=Könk), Norşin-Ağınsın-Alışam, Tepecik, Yurdas (Hogu), Bacık, Konaklar, Habusu, Haraba, Palu'ya giderken Yarma, Pınartepe, Sekrat, Çınaz, Mazgirt'e bağlı Temirtaht yörelerinde de eskiçağlara ait höyük ve yerleşmeler tespit edilmiştir.

Mezolitik Çağ'ın bu genel özellikleri çerçevesinde Elazığ bölgesi için, Türkiye'nin geneli için olduğu gibi, elimizde fazla bilgi yoktur. Bunun nedeni bu çağla ilgili Türkiye'de yeterli çalışma yapılmamış olmasıdır. Bu çağda Elazığ yöresi hakkında sadece bazı yorum ve değerlendirmeler yapabilmekteyiz. Bu çerçevede Paleolitik Çağ'da Elazığ ve çevresinde hayat alanı ve imkânı bulan grupların şartları nisbeten daha uygun olan Mezolitik Çağ'da da rahat bir şekilde barınıp beslendiklerini söyleyebiliriz. Paleolitik Çağ'da yörede kullanılan mağara ve sığınakların Mezolitik Çağ'da da kullanıldığı varsayılabilir. Yine ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın da Anadolu'nun değişik bölgelerindeki Mezolitik merkezlerle aynı yapıyı arz ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Neolitik Çağ'da Harput ve Civarı

Yaklaşık olarak GÖ,10500-7000 yılları arasına tarihlendirilebilen Neolitik Çağ'da Eski Dünya'da yaşayan insan toplulukları, tabiatı yabani halde var olan koyun, keçi, sığır, domuz gibi hayvanları evcilleştirerek, buğday, arpa, bakla ve bezelyegillerden bazılarını ve keten, kenevir gibi bitkileri tarıma alarak üretmeyi başaramışlardır. Özellikle hayvan evcilleştirme ve

hayvancılık faaliyetlerinde Mezolitik Çağ'da ehlileştirildiği düşünülen köpeğin insana büyük yardımı olduğu da söylenebilir.

Keban ve Karakaya Barajları kurtarma çalışmaları sırasında az da olsa Neolitik yerleşmeler tespit edilmiştir. Arapkir Deresi'nin yanı sıra Pulur'da yapılan incelemelerde XII ve XIII. yapı katlarında Neolitik kültür izlerine rastlanmıştır. Yine bu bölgede Altınova'da Elazığ'ın 31 km doğusundaki Tepecik Höyüğü'nde en alttaki katlarda Neolitik yerleşme katı tespit edilmiştir. Karakaya Baraj gölü altında kalan Malatya'nın yaklaşık 40 km kuzeydoğusunda bulunan Caferhöyük'te M Ö, 7000 başlarına tarihlenen buluntular da bölgenin Neolitik dönemi hakkında fikir vermektedir. Neolitik yerleşmeler bölgedeki kazılarda çok sık saptanamamakla birlikte, ovalar Neolitik Çağ'da, bölgeye gelen insanlar için elverişli imkânlar sunmuştur. Sadece ürün yetiştirmeye uygun şartlar değil, Altınova'da yapılan araştırmaların ortaya koyduğu gibi bu insanlar zengin bir hayvan topluluğu ile de karşılaşmışlardır.

Elazığ yöresinde Çınaz III, Tepecik, Pulur gibi eski yerleşmelerde Neolitik Çağlara ait buluntular tesbit edilmiştir.

Kalkolitik Çağ'da Harput ve Cıvırı

Kalkolitik Çağ Anadolu'su içinde Doğu Anadolu'nun farklı bir durum arz ettiği görülmektedir. Anadolu'nun diğer bölgelerinin aksine Doğu Anadolu'nun durumu fazla açık değildir. Ancak genel görünüm açısından Anadolu'dan çok, Mezopotamya ve Suriye ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu zamanda Doğu Anadolu'nun doğu ve kuzey taraflarında insanların rahat ve yaygın bir şekilde yaşayabilmelerine elverişli olmayan çorak ve kurak bir çöl-bozkır iklimi hüküm sürmekteydi. Doğu Anadolu Bölgesi MÖ, 4. bin yılda merkezi ekonominin ve hiyerarşik toplumların doğuşuna tanıklık eder. Kalkolitik Çağ'da Doğu Anadolu, Suriye ve Mezopotamya kökenli Halaf ve Ubeyd kültürlerinin etki sahasında kalmıştır.

Halaf kültürü, Mezopotamya'nın Orta Kalkolitik kültürü olarak da kabul edilmektedir. Halaf kültürü kendine has özellikleri ile özgün bir kültürdür. Bu kültür ismini Yukarı Habur bölgesindeki Tell Halaf adlı yerleşmeden almıştır. Mimarlık alanında da bu dönemin markası olarak kabul edilebilecek yenilik *tholos* adı verilen konut tipidir. Taş temel ve kerpiç duvar tekniği varlığını sürdürmekle birlikte mekân boyutlarının küçüldüğü görülmektedir.

Kalkolitik Çağ'ın ilerleyen dönemlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da nüfus artmıştır. Van, Muş, Erzurum, Bayburt ve Kars gibi kendi içine kapanık ve muhtemelen hala olumsuz iklim şartlarının hâkim olduğu bölgelere karşın, Elazığ-Malatya yöresi, bu dönemde de güneyli kültürlerle sıkı ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Ancak artık güneyin egemen kültürü Halaf'ın yerini giderek Ubeyd kültürü almaya başlamıştır. Mezopotamya prehistoryasında yeni ve önemli bir evreyi oluşturan bu kültür kabaca MÖ, 5. bin yılın ilk yarısına tarihlenir ve adını Güney Mezopotamya'da ilk kez ortaya çıkarı-

lan Ubeyd Höyüğü'nden (Tell el Ubeyd ya da Ubeyd) alır. Tüm Mezopotamya ve çevresinin ilk birleşik uygarlığını oluşturan bu kültür Sümer Medeniyeti'nin temellerinin atıldığı yepyeni bir dönemin de başlangıcıdır. Kökeni çok daha eskiye dayanan Ubeyd kültürünün Geç Ubeyd denen aşamalarında yoğun sulama faaliyetleri sonucunda nüfus artmış ve kuzeye doğru yayılan bu kültür Halaf kültürüne son vermiştir. Ubeyd kültürü, Mezopotamya'nın Geç Kalkolitik kültürüdür.

Güney Mezopotamya'da ortaya çıkan Ubeyd kültürünün izleri, kuzeyde Halaf kültürünün yayıldığı tüm bölgelerde görülür. Torosların kuzeyinde Elazığ-Malatya bölgesindeki Aslantepe, Değirmentepe, Tülintepe, batıda Amik Ovası ve Yumuktepe gibi merkezler bunlardan bazılarıdır. Geniş avlulu dikdörtgen mekânlardan oluşan Değirmentepe yerleşmesindeki dönemin temsilcisi olan damga mühürler ve mühür baskıları (bullalar) sıkı bir ticari ilişkiye işaret etmektedir. Yumuktepe'de Halaf dönemi yapı katı üzerindeki, çevresi kerpiç surlarla kuşatılmış Ubeyd dönemi kale ise, sosyal alanda meydana gelen savunma öncelikli bir değişimin belirgin örneklerinden birisidir.

Kalkolitik Çağ'dan itibaren bölgede nüfus hızla yayılmıştır. Buna paralel olarak da üretim yaygınlaşmıştır. Ziraatın gelişimi tarla ihtiyacını arttırmış, evcil hayvanların çok miktarda beslenmesi de ortak ihtiyaçları artırmıştır. Böylece nüfusun toprak ihtiyacı fazlalaşmıştır. Bugün sular altında kalmış olan Altınova'da Kalkolitik dönem köylerinde taş temelli ve tabanları sıvalı yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Evlerin, alışılmadık dışında taş temelsiz yapılmış olması Kalkolitik Çağ'da ovadaki taban suyunun düşük olduğuna işaret etmektedir. Konutlar arasında büyük farklar yoktur. Yapılar 18-20 m² lik alanlara yayılmıştır. Ahırlar, evlerle birlikte bir bütün olarak düşünülmüştür.

Köyler genel yapıları itibariyle, basit bir zirai toplumu simgelemektedir. Kalkolitik Çağ'ın herhangi bir kesitinde Altınova'da kaç kişi yaşayabilir? Araştırmacılar Altınova'da İ. Ü. Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ufuk Esin tarafından kazısı yapılmış olan Tülintepe'yi örnek almışlardır. Bu höyük yaklaşık 2500 m² lik bir alana yayılmıştır. Her konut ve bunların her birinin avlu, sokak ve meydan gibi bağlantıları için 70-80 m² lik bir alan kabul edilecek olursa, bir yerleşim sahasında konut sayısının 30-35 dolayında olduğu görülmektedir. Her konut için ortalama 5 kişi kabul edilecek olursa nüfusun 170 kişi dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bu demografik yaklaşım tüm Altınova'ya uygulanacak olursa bölgede Kalkolitik Çağ'da 3000-4000 kişinin yaşamış olabileceği şeklinde bir sonuca varılmaktadır.

Bu dönemde Altınova'nın bir yandan Orta Anadolu diğer yandan Kuzey Mezopotamya, Suriye, Kafkasya ve İran ile ilişkide olduğu, yörede yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen buluntulardan hareketle ileri sürülmektedir. Bingöl Dağlarından elde edilen obsidiyenin pazarlanmasından dolayı bu

ticaret yolları tarih öncesi çağlardan beri kullanılmıştır. Bu yüzden Elazığ çevresi, çağlar boyunca Anadolu ile diğer Yakındoğu ülkeleri arasındaki kültür alışverişinin merkezlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki Son Kalkolitik dönemde Tepecik Höyüğü, Mezopotamya'daki Klasik Uruk kültürünün bütün özelliklerini taşımaktadır. Bundan dolayı burası Uruk Ticaret Kolonilerinin Anadolu'daki bir merkezi durumundadır.

Kalkolitik Çağ'a ait kültür ürünlerine Elazığ-Malatya sınırını teşkil eden Fırat Vadisi'ndeki iskân sahalarında da çok rastlanmaktadır. Hatta Mezopotamya'daki Sümer kültürünün öncüsü olan Ubeyd evresinin, bu yörede geniş çapta temsil edilmiş olması dolayısıyla Sümer kültürünün kökeni problemi konusunda yeni çözüm yolları aranması gerektiği görüşü ileri sürülmüştür. Ubeyd kültürünü (MÖ, 5. bin ortaları-4. bin başları) oluşturan insanların, Elazığ çevresindeki zengin maden kaynaklarından yararlanmak üzere bu bölgeyle yakın bir ticaret ilişkisine girmiş oldukları da ileri sürülebilir. Fırat kenarındaki Değirmentepe, bu tür önemli ticaret merkezlerinden biri olmalıdır. Çünkü höyükte Kalkolitik Çağ tabakasından çıkarılan bulle ve mühürlerin bulunması bunu kanıtlamaktadır. Bu yöre Kuzey Mezopotamya ve Suriye ile muhtemelen Fırat kıyı yerleşmeleri vasıtasıyla bu ticareti sürdürebilmiştir.

Harput ve çevresinde Kalkolitik Çağ'a ait birçok yerleşim yeri tesbit edilmiştir. Pulur, Tepecik, Korucutepe, Tülintepe, Norşuntepe, Çınaz I, İmikuşağı gibi yerler bölgedeki Kalkolitik Çağ merkezleridir.

Tunç Çağı'nda Harput ve Civarı

Keban Barajı suları altında kalacak olan bölgelerde sistemli olarak yürütülen yüzey araştırmaları ve arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılan bilimsel deliller, bu bölgenin Yakındoğu'da, özellikle de Mezopotamya'da, medeniyetin yükselmesi ve kökleşmesinde sanılandan çok daha önemli olduğunu göstermiştir. Nitekim daha sonra üzerinde duracağımız yerleşim yerleri ve gelişmiş kültür merkezleri ve bu merkezlerin yakın ve uzak çevresi ile gelişmiş ilişkiler içinde olması ve bu ilişkilerin kısa süreli kurtarma kazılarında bile kolaylıkla tespit edilebilmesi bunu durumun en açık göstergelerinden birisidir.

Aşağı ve Yukarı Mezopotamya'nın düz ovalık alanlarında bulunan yerleşmeler kentsel gelişmelerini arttırarak sürdürürken, kuzeyin daha çok güneyle bağlantılı dağlık sınır bölgelerinde ise bu süreç kesintiye uğramıştır. Bu bölgelerde, Doğu Anadolu ve Transkafkasya kökenli, özellikle Fırat havzasında değişimlere yol açacak yeni kültürel öğelerin etkisinin kendisini hissettirmeye başladığı görülmektedir. Bu yenilikler MÖ, 4. binin son yüzyıllarından beri bu bölgelerle sıkı bir ilişki içerisindeki Malatya ve Elazığ çevresine dağılmış, Uruk çanak çömlek türlerine sahip birçok yerleşimde kırmızı-siyah (iç yüzeyleri kırmızı, dış yüzeyleri siyah) renkli çanak çömlek türünün ortaya çıkmaya başlamasıyla belirginlik kazanmaktadır.

Elazığ-Malatya bölgesinde çiftçiler su kaynaklarının yakınındaki küçük yerleşimlerde toplanmıştır. Malatya Ovası'nda veya Keban bölgesinde Altınova'da iklim koşulları Doğu Anadolu'nun diğer bölgelerine göre daha ılımlı olduğu için geçim ekonomisinin gelişmesinde önemli bir faktördür.

İlk Tunç Çağı'nda Altınova'nın durumu önceki dönemlerden farklıdır. Kalkolitik Çağ'ın sakin köy yaşantısı, yerini giderek bir merkezleşmeye, bir şehirleşme olgusuna bırakmıştır. İlk Tunç Çağı'nda Altınova'nın önemli yerleşim merkezlerinin çevresinde sur duvarlarına rastlanması, bu çağın en azından yöresel bir kargaşaya işaret ettiği, kişilerin kendilerini tehlikede olduğunu göstermektedir.

Aşvan bölgesindeki Taşkun Mevkii yerleşmesinde İlk Tunç Çağı I Dönemi'ne ait kazıklı evlerde bulunan yuvarlak, çukur tabanlı ve ortalarında bir delik bulunan ateş yerleri önceki dönemlerden devralınan yerel kültürel unsurlarla tam bir karışıklık göstermektedir.

Transkafkasya etkileri Elazığ bölgesinde İlk Tunç Çağı I (Taşkun Mevkii) ve İlk Tunç Çağı II'de kendisini göstermektedir. Mesela Norşuntepe'de de ahşap dikmeli dal örgü barınaklar ve üzerleri genellikle kazılarak bezenmiş farklı bir kırmızı-siyah çanak çömlek türü karşımıza çıkmaktadır. Bu tür çanak çömlekler Gürcistan'da, erken Transkafkasya kültürünün ilk evrelerine tarihlenen birkaç yerde görülmüştür.

Norşuntepe'de ve Aslantepe'nin MÖ, 3. bin başlarına tarihlenen bazı çukur tabanlı yapılar yuvarlak bir plana sahiptir. Bu daha önceki Neolitik Çağ geleneğinin bir devamı olarak kabul edilmektedir. Yuvarlak yapılar aynı zamanda İlk Tunç Çağı boyunca özellikle Azerbaycan'daki birçok bölgede oldukça sık başvurulan bir gelenek haline gelmiştir.

Transkafkasya kökenli toplulukların ve çeşitli kültürel öğelerin MÖ, 3. bin yılın ilk yarısı boyunca tekrar tekrar farklı yörelerde ve farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. Doğu Anadolu'da bir dizi karmaşık etnik ve kültürel oluşumların birbiriyle ve Fırat Havzası'nda bulunan topluluklarla bir ilişkiler yumağı içerisinde bulduklarını göstermektedir. Bunlar büyük bir ihtimalle farklı bir çevresel ve kültürel bölgeden gelen, ekonomileri göçebelige dayanan topluluklar olmalıdır. Genellikle Doğu Anadolu'nun ham madde bakımından zengin yörelerine yerleşen bu topluluklar, Fırat Havzası'ndan bu hammaddelere yönelik bir talep geldiğinde bunları karşılayabilecek kapasiteye sahipti.

Fırat Nehri'nin Türkiye sınırları içerisinde kalan, Keban bölgesinden Karkamış'a kadar uzanan yerlerde, özellikle çanak çömlek üretiminde Geç Uruk geleneğinin daha da geliştirilerek sürdürüldüğünü görmekteyiz. Bu bölgelerde yer alan İlk Tunç Çağı I dönemine ait yerleşmelerde çömlekçi çarkında yapılmış, açık renkli ve Geç Uruk dönemi çanak çömlek türlerine sahip kap kakak örnekleri varlıklarını korumaya devam etmektedir. Çanak çömlek üretiminde bu devamlılık ve daha da ötesi Uruk kökenli türlerin Yu-

karı Fırat bölgesinde İlk Tunç Çağı'nda bile varlıklarını daha da sağlam temellere oturtarak sürdürmeleri, Mezopotamya geleneğinin toplumların üretim sistemlerine ve el sanatlarına etki yaptığı düşüncesini doğrulamaktadır. Fakat güneyde İlk Tunç Çağı II ve III dönemlerine aktarılacak olan yeni gelişmeler, eski geleneklerle uyum içerisinde temellerini şekillendirmeye başlarken daha kuzeyde kalan, bölgelerde (Malatya ve Elazığ çevresi) Transkafkasya kökenli öğelerin güçlü etkisi kendisini özellikle çanak çömlek türlerindeki oluşan değişikliklerle göstermiştir. Kuzeyin çark yapımı çanak çömleklerinin korunuyor olması, bölgenin özerk konumunu kültürel anlamda tümüyle kaybetmediğini göstermektedir. Fakat Norşuntepe, Taşkun Mevkii ve Aslantepe gibi yerleşmeler kırmızı-siyah renkli yeni çanak çömlek türleri bakımından kayda değer bir örneği oluşturmaktadır. Bu tür kaplara Toroslara güneyinde rastlanmaktadır.

Yukarı Fırat Havzası'nda İlk Tunç Çağı I döneminde beliren yerli ve yabancı unsurların birbirleriyle ilişki içerisinde çatışarak da olsa gerçekleştirdikleri, art arda gelen yenilikler sonucunda oluşan bir değişim yaşanır. Bu dönemin sona ermesinden sonra, Malatya ve Elazığ bölgelerinde bulunan topluluklar kendi tarihi gelişimlerinin akışını değiştiren kökten bir dönüşüme uğramışlardır. İlk Tunç Çağı II döneminde yaklaşık MÖ, 2750-2500 yılları arasında Transkafkasya kökenli kültürel öğeler artık tam anlamıyla yerel toplulukların yapılarına sızarak gelenek ve göreneklerinde ve ekonomik düzenlerinde de geniş ölçüde değişikliklere yol açmıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan ve hemen hemen hepsi elde biçimlendirilen çanak çömlek türleri, biçimsel ve işlevsel bakımdan önceki dönemlerden oldukça farklı özellikler göstermektedir. Bunları iki ana sınıf altında toplayabiliriz. Transkafkasya kökenli kırmızı-siyah renkli çömleklerin, daha geliştirilmiş ve özenle biçimlendirilmiş, devamı olarak nitelendirilebilecek çanak çömlekler ve yine aynı renklere sahip açık kaplar ve üzerine kahverengi veya kırmızı renkli geometrik motiflerin işlendiği renkli, boyalı çanak çömlekler.

Bu dönemde Malatya yöresinde ortaya çıkan Gelincik Kültürü, Aşvan ve Altınova'da bulunan grupların kültüründen farklıdır. Elazığ bölgesindeki Aşvan ve Altınova vadilerinde bulunan yerleşmelerde özgün kırmızı-siyah boyalı kaplarda bir takım bireysel ya da farklı olarak tanımlanabilecek yaklaşımlar gözlemlenebilmektedir.

Elazığ Malatya bölgesi kurtarma kazıları nedeniyle en iyi araştırılan bölgelerden birisidir. Ancak bununla birlikte bölgenin kültür tarihinin çok ayrıntılı anlaşıldığını söylemek zordur. Zira bölgede kısa süreli çalışmalar yapılmıştır ve ancak bölgenin genel bir fotoğrafı ortaya konulmuştur. Bölgedeki arkeolojik verilerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Eğer bölgedeki kültürel sınırlar daha iyi tespit edilebilirse yerleşim yerleri arasındaki bağlantılar da daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Elazığ bölgesinde İlk Tunç Çağı II kültürü, bir sonraki İlk Tunç Çağı III döneminde gerçekleşecek olan değişikliklerin temellerini atmıştır. Özellikle Elazığ ve Malatya bölgelerinin kültürel birlikteliğine dayalı olarak gerçekleşen bu yenilikler ilk olarak yerleşmelerin kapladıkları alanların büyümesi ile belirmektedir. Bunun yanı sıra, daha karmaşık bir politik düzen oluşmaya başlamaktadır.

Hiçbir zaman tam anlamıyla bir büyüme göstermemiş olan Arslantepe, Tepecik ve Norşuntepe gibi bazı yerleşmelerin kapladıkları alanların bu dönemde önemli ölçüde genişlediğini görmekteyiz. Sokakların düzenli bir şekilde yayıldığı, ışıkların ve su kanallarının bulunduğu bu yerleşmeler gelişmiş planlarıyla dikkat çekmektedir. Elazığ (Tülintepe) bölgesindeki yerleşmeleri çevreleyen görkemli şehir duvarları yine gelişen bir “*kentleşme*” olgusunun varlığını ispatlamaktadır. Bu ayrıca bölgenin denetiminden kaynaklanan çatışmaların da göstergesidir. Nüfus artışını yansıtan yerleşmelerin sayılarında gözlemlenen çoğalma bir bakıma bu eğilimi etkilemiş olabilir.

Boyalı çanak çömlekler, kemik aletler, çeşitli süs eşyaları ve metal nesnelere zanaat dallarının uzmanlaşarak ne kadar gelişkin bir düzeye ulaştıklarının ispatıdır. Norşuntepe, Tepecik, Hanıbrahımşah, Aşvan Kale, Arslantepe, Piro, İmamoğlu, Şemsiyetepe ve daha birçok yerleşmeden tanıdığımız birbirlerine çok benzeyen boyalı çanak çömlekler dallarında uzmanlaşmış çömlekçi ustalarının ürünlerini Malatya ve Elazığ bölgelerini kaplayan çok geniş bir alana yayabildiklerini göstermektedir. Aynı durum, çeşitli kemik aletler, pişmiş topraktan yapılmış nesnelere, kil figürler, çakmaktaşı ve obsidiyen ok uçları için de geçerlidir. Bu bölgeler madencilik faaliyetleri ve sahip olduğu zengin maden kaynakları itibarıyla de Yakınoğu'nun ihtiyacını karşılayabilecek bölgelerdir.

Yukarı Fırat Havzası'ndaki yerleşmelerin diğer bölgelerle geliştirdiği ilişkiler bu dönemde bir azalma eğilimi içine girmektedir. Bu kesinlikle bölgelerarası bağlantıların tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemelidir. Arslantepe ve Tepecik gibi yerleşmelerde, metal kapların taklidi olduğu için “*metalik seramik*” olarak bilinen bazı ithal ürünler MÖ, 3. bin yılın ikinci yarısında çok kapalı bir toplumsal yapıya sahip Malatya ve Elazığ çevresindeki topluluklarda görülmektedir.

MÖ, 4. bin yılın sonuna doğru Doğu Torosların kuzeyine kuzeydoğudan çiftçilik ve çobanlık yapan küçük grupların göçünün olduğu görülmektedir. Bu doğu bölgesi İlk Tunç I döneminin ikinci yarısında Erken Transkafkasya kültürünün yoğun olarak yayıldığı alandır ve Elazığ ve Malatya bölgesinde kazılan sitelerde çıkan ciddi arkeolojik belgelerle tespit edilmiştir. Tepecik, Norşuntepe, Korucutepe ve Malatya tarafında Şemsiyetepe ve Arslantepe stratigrafileri bu kültürel görünüşteki yayılmanın büyük bir hareket sonucu olmadığına fakat nüfus artışının daha sonra MÖ, 3. bin boyunca devam ettiğine şüphe bırakmamaktadır. Doğudan gelen göçebe grupların hepsi aynı

etno-kültürel geçmişi paylaşmamaktadırlar. Mimari geleneklerdeki farklılıklar, madencilik geleneği ve ölü gömme adetleri bunu açıkça göstermektedir ki bu nüfus hareketinin kaynağı Kuzey Kafkasya'dan doğuda Hazar Denizi ve Urmiye kıyılarına kadar uzanan coğrafi bir alandır. Ayrıca Doğu Anadolu'nun bu verimli vadi ve ovalarının sadece yeni gelen insanlara yurtluk etmediği, daha öteye, batı ve güneybatıya hareketlere de yardımcı olan bir alan olduğu tahmin edilmektedir. İlk Tunç I ve II esnasında bölgesel mimaride ani olarak ortaya çıkan yeni geleneklere, yerel çanak çömlekte Erken Transkafkasya formunda artan Suriye seramikleri, Orta ve Doğu Anadolu boyalıları ve çanak çömlekteki diğer belirgin değişiklikler eklenmektedir.

MÖ, 3. binin ikinci yarısında Kuzey Suriye ve Mezopotamya'daki şehir devletleri ile ticari, kültürel ve muhtemelen politik bağlantıların kuvvetlenmesi Elazığ ve Malatya bölgelerindeki erken yerleşim yerlerindeki kültürel materyalden de izlenebilmektedir. Sarayların bulunduğu anıtsal mimari, halka ait binalar ve yerleşim alanlarıyla bağlantılı diğer özellikler İlk Tunç III döneminde Fırat Havzası'nın komşu Suriye ve Kuzey Mezopotamya'daki mevcut modellerden esinlenen temel bir sosyo-ekonomik ve politik alan olduğunu düşündürmektedir.

Birbirine yakından bağlı nahiye ve köylerde ikamet edilmesi bölgede yerleşik hayata geçerken boy ya da kabile bağlarını koruduğunu göstermektedir. Evler genellikle iki odalı küçük evlerdi. Küçük yerleşim yerlerinde, evler bir avlunun etrafında birleştirilmiş veya gruplar halinde inşa edilmiştir. Daha geniş yerlerde ve genellikle tahkim edilmiş yerleşim yerlerinde evler bazen dar sokak veya caddeler boyunca yerleştirilmiştir. Uruk döneminde Elazığ-Malatya bölgesinde geleneksel yapıda, değişiklikler meydana gelmiştir. Mezopotamya'da Uruk IV döneminin başlaması ile uzak mesafelerle ticaretin kuvvetlenmesi, yeni ticari kolonilerin ortaya çıkması sadece Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu veya Batı İran'da olmamış aynı şekilde Malatya-Elazığ bölgesinde de söz konusu olmuştur. Mezopotamya tüccar gruplarının ya da ailelerinin gelişi, belli oranlarda belli bölgelerde sosyo-ekonomik ve demografik yapıyı etkilemiş olmalıdır. Bu gelişmeden önce Yukarı Fırat ve Aşağı Murat vadilerinde yerleşen nüfus Orta ve Doğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Transkafkasyalı çiftçilik ve çobanlıkla uğraşan farklı gruplardan oluşmaktaydı. Suriye ve Irak'a Anadolu'dan birçok malın taşınmasında hızlı iki su yolundan birisi olan Fırat Nehri boyunca yer alan yerleşim yerlerinin seçimine, özellikle Urfa-Elazığ arasında uzanan zengin maden bölgesine yakınlık ve lojistik düşünceler etkili olmuş olmalıdır. Bu koloniler kurşun, gümüş, arsenik, temiz bakır ve adi bakırdan işlenmiş veya işlenmemiş bol sayıda madeni eserin, güney bölgeleri için temin edilebildiği temel alanlar olmuştur. Yine Elazığ bölgesinde gümüş ve bakır kaynaklarının bölge madencileri tarafından bilindiği tahmin edilmektedir.

Ekonomik ve demografik yapıdaki değişiklikler yerleşik toplumların geleneksel sosyal yapısını da etkilemiş olmalıdır. Köy ve kasaba mimarisindeki yeni formlar gerçekten sosyal yapıda yeni modellerle kendini göstermiştir. Bu yeni modeller kent yaşamına daha uygun bir gelişim çizgisinde gelişmiştir diyebiliriz.

Elazığ ve Malatya bölgesindeki lokal çanak çömlek yapısında Transkafkasya tipi seramiklerde ve seramik oranlarının incelenmesi ile özellikle Kuzey Suriye / Mezopotamya tipi çanak çömlek tiplerinden yola çıkarak MÖ, 3. binin ilk yarısında Doğu Anadolu'daki bazı bölgelerde etno-kültürel otonomilerin büyük ölçüde devam ettiği tahmin edilmektedir. Örneğin Keban Baraj Gölü alanında Tepecik'te Doğu Anadolu'da Erken Transkafkasya tür çanak çömlek türünü ifade eden Karaz seramiği 8. katmanda % 35'ten biraz daha azını oluşturmaktadır ve temel olarak güney eseri çark üretimi çanak çömlek ve açık renk boyalı kaplarla yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Tepecik'te İlk Tunç II döneminden sonraki döneme ait katlarda, Transkafkasya türü boyalıların oranı artmaktadır ve Elazığ-Malatya bölgesindeki bütün diğer yerleşmelerde, bu dönemde % 60'lara ulaşmaktadır. İlk Tunç III dönemi buluntularında ise bu oran % 90'ı bulmaktadır. Bu oranlar bahsi geçen bölgeler arası ilişkilerin sıklığını okumamıza imkân vermektedir.

Kalkolitik Çağ'ın sonlarından itibaren eskinin sakin köy yaşantısı, yerini giderek bir merkezleşmeye, bir şehirleşme olgusuna bırakmaktadır. Buna paralel olarak da dış dünyaya açılma başlamıştır. Altınova'da İlk Tunç yerleşmelerinin sayılarının Kalkolitik'ten itibaren devamlı artması ve büyümeleri, nüfusun arttığının da bir göstergesidir. Bu nüfus artışı için lüzumlu olan tabii şartlar, yani yeterince yağış ve bunun sonucu olarak nehir kaynaklarından ilave su ihtiyacının karşılanması, verimli toprak, zengin ormanlar ve otlaklar bu bölgede mevcuttur. Fakat nüfusun çabuk çoğalması, bu kez de ormanların azalması sonucunu doğurmuş ve bu suretle tarla ve otlaklar genişlerken av hayvanlarının sayısı da azalmıştır.

İlk Tunç Çağı'nda Altınova'da önemli yerleşim merkezlerinin çevresinde sur duvarlarına rastlanması, bu çağda yöredeki toplulukların kendilerini bir tehlike ile karşı karşıya hissettikleri kanısını vermektedir. İlk Tunç Çağı'nda yöredeki bütün yerleşim merkezleri içinde özellikle dikkati çeken, artan nüfus, fazlaşan üretim, gelişen ekonomi ve giderek yoğunlaşan dış ilişkiler, kuşkusuz bir takım idari ve siyasal sorunların ortaya çıkmasına veya daha önceden de kısmen mevcut olan bazı problemlerin büsbütün belirginleşmesine ve büyümesine neden olmuştur.

Bu dönemin başlangıcında Altınova'da yaklaşık olarak 10 büyük köy niteliğinde yerleşim yeri tespit edilmiştir. Artan yerleşme sıklığı nedeniyle, İlk Tunç Çağı ortasından itibaren Korucutepe, Tepecik, Norşuntepe, Tülintepe ve Könktepe'de diğer küçük köy niteliğindeki yerleri kontrol eden küçük konaklar gelişmiştir. Bu dönemde halkın fazlaşması ve dolayısıyla toprağın

yoğun bir şekilde işletilmesi, toplumsal ihtilaflara yol açmıştır. Her halükarda İlk Tunç Çağı'nın son evresinde Norşuntepe'de MÖ, 2200 yıllarında konaklar gelişirken, mütevazı binaların bulunduğu civar yerler gittikçe önemini kaybetmiştir. Hakim olan merkez ve buna bağlı çevredeki küçük yerleşmeler, yalnız Yukarı Fırat Havzası'nda değil, Anadolu'nun büyük bir kısmı için de karakteristik bir özellik arz etmektedir. Yerleşme yerlerinin bu özelliklerine dayanılarak Altınova'da İlk Tunç Çağı'ndan itibaren bir takım imtiyazlı zümrelerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, azınlığın şu veya bu şekilde giderek kuvvet kazanması, elit bir zümrenin oluşması ve bu grubun toplum üzerinde belirli bir hâkimiyet kurması suretiyle sosyal tabakalaşmanın meydana gelmesi olarak değerlendirilebilir.

Altınova'daki Tepecik'te Son Kalkolitik Çağ'dan itibaren Karaz seramiğinin gelişmiş olarak bulunması, bu kültürün kökeninin Doğu Anadolu'da aranması gerektiğine işaret etmektedir. Oysa yukarıda bahsedildiği gibi bu kültürün İlk Tunç Çağı'ndan itibaren Kafkaslara, Suriye ve Filistin'e yayıldığı kabul edilmektedir. Bunların yanı sıra Altınova'da İlk Tunç Çağı'nda görülen bir grup seramik vardır ki, mevsim şartlarına bağlı olarak otlak değiştiren, her yıl Doğu Anadolu dağlık bölgesinin uygun beslenme şartlarını izleyerek Altınova ve Musul havzası arasında, bir yerden diğerine taşınan, yarı yerleşik aşiretlerin sebep olduğu geniş ölçüdeki ilişkileri işaret etmektedir. Yani bu çevredeki buluntular, yörenin Mezopotamya'daki Ubeyd ve Halaf kültürleriyle ilişkide olduğunu, Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye kültürlerinin yayılma alanı içinde kaldığını göstermektedir.

Elazığ yöresinde neredeyse her merkezde Kuzey Suriye, Mezopotamya, Transkafkasya ve Orta Anadolu kültürel etkileşimlerinin izlerini mimari, çanak çömlek, madencilik vs alanlarda görmekteyiz. Ancak burada vurgulanması gereken husus bu bölgelerle kültürel alış veriş ve etkileşimin taklit olmadığını, kültürel etkileşimin yöresel gelenekler arasında yoğrularak özgün bir tarz ortaya konulduğu hususudur. Aslında farklı zaman dilimlerinde Anadolu'nun farklı bölgelerindeki her merkez için böyle bir değerlendirme yapılabilir.

Gösterdiği gelişmelere göre İlk, Orta ve Son olmak üzere üç evrede incelenen İlk Tunç Çağı'nda Doğu Anadolu'nun da içinde bulunduğu kuzeyde Kafkasya'dan güneyde Filistin'e, batıda Sivas ve Malatya'dan doğuda Urmiye Gölü'ne kadar olan geniş alan, kültürel bir etkileşim ve bütünlük içindedir. Doğu Anadolu bölgesini çok ciddi şekilde etkilemiş olan Erken Transkafkasya kültürü Elazığ bölgesini de etkilemiştir.

İşuwa, Hurri-Mitanni ve Hitit Dönemi

MÖ, 2350-2000'lerde Harput, Naramsin Komutanlığında, Akadların saldırısına uğramıştır. Naramsin'in Amanos Dağlarıyla bakır madeni yataklarına dek gelerek, bölgeyi istila ettiği bilinmektedir. Bu durum, Naramsin'in

bugün Diyarbakır il sınırları içinde bulunan Pir Hüseyin Köyü'nde bulunan yazıtından anlaşılmaktadır.

MÖ, 2000'lerde İŖuwa ülkesi Orta Anadolu ile Mezopotamya arasında bir köprü durumundaydı. Bugün Elazığ yöresini kapsayan ve kuzeyde Murat Suyu, batıda ve güneybatıda Fırat'la çevrili alanda yer alan İŖuwa'nın bu coğrafi konumu, gerek, gerek çivi yazılı tabletlerden, gerek Keban Baraj Gölü alanında yapılan çalışmalarla ispatlanmıştır.

Aynı dönemde batıda Kızılırmak yöresinde Hititler yaşamaktaydı MÖ, 1650'lerde I. HattuŖili (Labarna) ile başlayan Eski Krallık döneminde Hititlerin İŖuwa'yla pek fazla siyasi ilişkileri olmamıştır. Bu döneme ait metinlerde İŖuwa'dan söz edilmemektedir.

Doğuda ise, aynı dönemlerde Hurri-Mitanniler bulunmaktaydı. Bunlar batıda Fırat, güneyde Kuzey Suriye, kuzeyde İŖuwa'yla çevrelenen bölgede oturmaktaydılar. Asurlular bu bölgeye Hanigalbat adını vermişlerdir.

Harput ve yöresinin yani İŖuwa bölgesinin siyasal açıdan önem kazanması Hurri-Mitanni Devleti'nin Yukarı Mezopotamya'da güçlendiğı ve Kuzey Suriye üzerinde hak talep etmeye başladığı döneme rastlamaktadır. Hititlerin de aynı isteklerde bulunmaları İŖuwa bölgesinin bir anda önem kazanmasına yol açmıştır. Birbirine rakip iki güç arasında kalan İŖuwa, o dönemlerde bir sınır bir sınır bölgesi olarak stratejik önemini korumuştur. Hitit metinlerinde İŖuwa'nın adına rastlanan dönem bir yandan Hititlerin, bir yandan da Mitannilerin Suriye'de etkinlik sağlamaya çalıştıkları dönemdir. Aynı amacı gütmeleri bu iki devlet arasında siyasal bir gerilimin doğmasına neden olmuştur. Hitit metinlerinde İŖuwa'dan bu siyasal gerilim bağlamında söz edilmektedir.

Hitit ve Hurrui-Mitanni Devletlerinin yanı sıra Asurlular da bu yörelerde etkinlik sağlamaya çalışıyorlardı. Bunların Hanigalbat'ı istila ettikleri ve İŖuwa sınırına dayandıkları döneme ilişkin metinlerde yine İŖuwa'nın adı geçmektedir.

Hitit İmparatoru I. Ŗuppiluliuma (MÖ, 1375-1335) döneminde İŖuwa tamamen Hitit egemenliğı altına girmiştir.

MuŖkiler Dönemi

MÖ, 1200 yıllarında Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, yörede MuŖkiler hâkim olmuştur. İmparatorluğun yıkılmasına neden olan göçler ve Anadolu'daki kargaŖa sırasında MuŖkiler, yörede meydana gelen otorite boşluğunu fırsat bilerek bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu arada MuŖkilerin kökeni meselesinin henüz çözülemediğini de belirtelim. Asur Kralı I. Tiglatpileser'den (MÖ, 1115-1077) yaklaşık 50 yıl öncesine tarihlenen belgelerde bu MuŖki hâkimiyetinden bahsedilmektedir.

Urartular Dönemi

İlk olarak MÖ, XII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Doğu Anadolu'da Van Gölü çevresinde varlıklarından haberdar olduğumuz Urartular, MÖ, 3. Binde Transkafkasya üzerinden gelen kabile ve onlara akraba topluluklara dayandırılmaktadır.

MÖ, 9-6. yüzyıllar arasında yaşayan Büyük Urartu Devleti'nin temelini oluşturacak olan bu halk, MÖ, 13. yüzyılda, Uruatri ve Nairi adlarında iki siyasal birlik kurmuşlardı. Hurri-Mitanni Devleti'nin Hititler tarafından ortadan kaldırılması, tampon bölge durumundaki Doğu Anadolu'da siyasal dengeyi bozmuştur. Asurluların, Doğu Anadolu doğal kaynaklarını ele geçirmek için sürekli akınlar düzenlemeleri, bu bölge halkını bir birlik oluşturmaya yöneltmiştir. Bu döneme Urartuların Proto Tarihi ya da Urartu'nun Arkaik Çağı denilmektedir.

MÖ, 9. yüzyılda Urartular merkezi bir devlet yönetimine kavuşmuşlardır. Anack beylikler konfederasyonundan merkezi devlet yönetimine birden bire geçilmemiş, aşama aşama geçilmiştir. Merkezi yönetim, Lutipri'nin oğlu I. Sarduri'nin krallığı ile birlikte başlamıştır. I. Sarduri (MÖ, 840-830/825), Urartu'nun kralı sayılmaktadır. Bu kralın kurduğu sanılan Tuşpa ve sonraları Toprakkale (Van yakınlarında) Urartu Devleti'nin MÖ, 9-6. yüzyıllar arasında Urartu'ya başkentlik yapmıştır. Keban bölgesi MÖ, 8. yüzyılda bu devletin sınırları içinde bulunuyordu. Fırat Nehri'nin Elazığ-Malatya yolunu kestiği yerde, Kömürhan dolaylarında ve Palu'daki kaya yazıtları, ayrıca Bağın ile Mazgirt kalelerindeki yazıtlar bu durumu ispatlamaktadır.

Keban Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri kurtarma kazılarında Norşuntepe'de ortaya çıkarılan Urartu yerleşmesi kalıntıları burasının Urartu Krallığı'na bağlı küçük bir merkez olduğunu ortaya koymuştur. Bu merkez, Urartu batı sınır bölgesinde kısa bir süre önem kazanmıştır. Yerleşmenin III. Tiglatpileser (MÖ, 745 – 727) döneminde Asur akınları ya da MÖ, 7. yüzyıl sonlarına doğru İskit istilası sonucunda yakılıp yıkıldığı sanılmaktadır.

Norşuntepe'nin ötesinde tüm Altınova bölgesinin Urartu egemenliğine girdiği, yöredeki arkeolojik çalışmalar ve buluntularla kanıtlanmıştır. Altınova bir başka Urartu yerleşmesi Harput Kalesi'dir. Haraba kazılarında da Urartu yerleşmesi saptanmıştır.

Yörede Urartu egemenliği Palu'da bulunan bir yazıtle bir kez daha belgelenmiştir. Urartu Kralı Menua'nın MÖ, 805-790 yılları arasına tarihlenen yazıtında, Ova Supa adı altında geçmektedir. Metinde hükümdar boyunduruğu altındaki bölgelerden söz edilmektedir. Palu'nun yanı sıra yöredeki Urartu yerleşmeleri söyle sıralanabilir. Mazgirt, Harput, Bağın Kaleleri. Bunlardan başka İzoli/Kuşsarayı, Kaleköy de Urartu yerleşmesi gösteren yerlerdir.

Urartular, tarih sahnesinde ilk kez göründükleri dönemden ortadan kalkıncaya kadar sürekli Asur akınlarıyla karşılaşmışlardır. Daha beylikler

konfederasyonu aşamasında bile, Asur akınları Urartular için yıldırıcı olmuştur. Asur kaynaklarında 1, 2, 3, 4 vd. Urartu Seferleri diye geçen bu akınlar, yani Asur baskısı, gerçekte Urartu halkının tek bir güç altında birleşerek Urau Devleti'ni kurmasına yol açmıştır. Asur hükümdarı III. Salmanassar'ın (MÖ, 858-824) yıllıklarından bu dağ ülkesi insanların Asurlu istilacılara zaman zaman başarıyla karşı koydukları anlaşılmaktadır. Urartuların amaçları Halep (Aleppo) yöresine kadar yayılarak, Asurluları geri çekilmeye zorlamak, sınırlarını çevreleyerek, Akdeniz'le ilgileri kesmekti. Urartular III. Sarduri (MÖ, 760-733) döneminde Halep'i ele geçirdiler. Fırat'ı geçip Malatya ve çevresini egemenlikleri altına aldılar. Ancak II. Tiglatpileser (MÖ, 760-727) döneminde, Asurlular, Urartuların ilerlemesini durdurarak, savaşçıları Kuzey Suriye'den, eski dağlık yörelerine itmeyi başardılar. Böylece iki devlet aşılmaz sıra dağlarla birbirinden ayrılmış oldu. Urartular, kralları II. Rusa (MÖ, 680-645) döneminde bir ara tekrar Harput yöresini alarak, buralarda yaşadılar. Murat Irmağı'nın kuzeyinde, Mazgirt Kalesi'ndeki Ratu yazıtı bu olayı anlatmaktadır.

Bu arada Asurluların saldırıları kuzeyden gelen İskit akınları, MÖ, 7. yüzyılda Azerbaycan yöresinde ortaya çıkan Med Devleti'nin baskısı yüzünden zayıflayan Urartular, MÖ, 6. yüzyılda tarih sahnesinden silinmiştir. Medlerin sınırlarını genişletmesiyle Harput başta olmak üzere tüm yöre Med egemenliği altına girdi. Ama bu egemenlik uzun sürmedi. Pers Kralı I. Keyhüsrev Keykarsares ve Astiyages adlı Med merkezlerini ele geçirince, Medler Pers egemenliği altına girdi (MÖ, 6. yüzyılın sonu).

KAYNAKLAR

- ALP, Sedat, *Hitit Çağı'nda Anadolu*, Ankara, 2000.
 ARDIÇOĞLU, Nurettin, *Harput Tarihi*, İstanbul, 1964.
 ARSEBÜK, Güven; "Altınova'da (Elazığ) Başlangıcından İlk Tunç Çağı'nın Sonuna Kadar Kültür Silsilesi ve Sosyal Tabakalanma Sorunu", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (Ankara, 21-25 Eylül 1981), C.1, Ankara, 1986, s. 67-72.
 BURNEY, Charles; *From Village To Empire*, Manchester, 1977.
 CHİLDE, V. Gordon; *The Bronze Age*, Cambridge, 1930.
 ÇAMBEL, Halet; "Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi", *Atatürk Konferansları IV*, 1970, Ankara, 1991, s. 26-35.
 ÇİLİNGİROĞLU, Altan, *Urartu Tarihi*, İzmir, 1997.
 DARKOT, Besim, "Harput", *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Eskişehir, 1985, s.296-298.
 ERDOĞAN, Serkan; *Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar I*, Ankara, 2004.
 ERZEN, Afif; *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara, 1991.
 FRANGİPANE, Marcella; "Doğu Anadolu- İlk Tunç Çağı I Dönemi", *Arkeo-Atlas*, S. 2, Mayıs 2003, İstanbul, 2003, s. 44-51.
 FRANGİPANE, Marcella; "Doğu Anadolu- İlk Tunç Çağı II-III Dönemi", *Arkeo-Atlas*, S. 2, Mayıs 2003, İstanbul, 2003, s. 52-58.
 GÜNALTAY, Şemsettin, *Yakınşark-Anadolu*, Ankara, 1946.
 KINAL, Firuzan; *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara, 1987.
 KINAL, Firuzan; *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara, 1983.

- KLENGEL, Horst, "Anatolische Königtümer Der Hethiterzeit", *X. Türk tarih Kongresi Bildirileri*, (Ankara, 22-26 Eylül, 1986), C. II, Ankara, 1990, s.565-576.
- KOMİSYON, "Elazığ" *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul, 1981-1984, s. 2488-2499.
- KOŞAY, Hamit Zübeyr; "Pulur (Sakyol) Kazısı, 1970), *ODTÜ Keban Projesi 1970 Çalışmaları*, Ankara, 1971.
- KÖKTEN, İ. Kılıç; "Keban Baraj Gölü Alanında Taş Devri Araştırmaları, 1969", *ODTÜ Keban Projesi Çalışmaları*, Ankara, 1971, s. 2-14.
- KÖKTEN, İ. Kılıç; "Keban Baraj Gölü Çevresinde Taş Devri Buluntuları", *Atatürk Konferansları IV*, (1970), Ankara, 1971, s. 125-129.
- KÖROĞLU, Kemalettin, *Urartu Krallığı Döneminde Alzi ve Çevresi*, İstanbul, 1991.
- KÖROĞLU, Kemalettin; *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul, 2007.
- MELLİNK, Machteld J.; "Archaeology in Asia Minor", *Amerikan Journal of Archaeology*, Vol. 81, No.3, (Summer, 1977), Boston, 1977, s. 287-305.
- MELLİNK, Machteld J.; "Archaeology in Asia Minor", *Amerikan Journal of Archaeology*, Vol. 75, No.2, (April, 1971), Boston, 1971, s.163-187.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eskiçağ Türkiye Tarihi*, Konya, 2002.
- MEMİŞ, Ekrem; *Eskiçağ'da Mezopotamya*, Bursa, 2007.
- Mesopotamia-The World's Earliest Civilization*, (Edited by Kathleen Kuiper), New York, 2011, s. 32-33.
- MİTCHELL, Stephen; *Aşvan Kale-Keban Rescue Excavation, Eastern Anatolia*, Ankara, 1980.
- NESBİTT, Mark; "Plants and People in Ancient Anatolia", *The Biblical Archaeologist*, Vol. 58, No. 2, Anatolian Archaeology: A Tribute to Peter Neve (Jun., 1995), pp. 68-81.
- ÖZDOĞAN, Mehmet; "Neolitik Çağ-Neolitik devrim-İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve "Braidwoodlar", *TÜBA-AR*, S.7, İstanbul, 2004, s.43-51;
- ROUX, Georges; *Ancient Iraq*, London, 1992.
- SEVİN, Veli; *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, 2003.
- SUNGUROĞLU, İshak, *Harpur Yollarında*, İstanbul, 2013.
- ŞERİFOĞLU, Tevfik Emre; "The Malatya-Elazığ Region During The Middle Bronze Age: A Re-Evaluation of The Archaeological Evidence", *Anatolian Studies*, Vol.57, Ankara, 2007, s. 101-114.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput*, Ankara, 1989.
- WHALLON, Robert-Sönmez Kantman; "Early Bronze Age Development in The Keban Reservoir, East-Central Turkey", *Current Anthropology*, Vol. 10, No.1, (Feb.1969), Chicago, 1969, s. 123-128.
- YAKAR, Jak; "The Socio-Ekonomik Definition of The Neolithic and Chalcolithic Periods in The Light of New Research in Turkey", *TÜBA-Ar*, S.4, İstanbul, 2004, s. 61-66.
- YAKAR, Jak; *Prehistoric Anatolia*, Tel Aviv, 1991.
- YAKAR, Jak; *The Later Prehistory of Anatolia-The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*, Oxford, 1985..
- YALÇINKAYA, Işın; "Araştırmaların Işığında Anadolu Alt Paleolitik'i ve Sorunlarına Genel Bir Bakış", s. 429-438.
- YAYLALI, Serap; "Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı Kültürü", *Doğudan Yükselen Işık-Arkeoloji Yazıları*, (Haz. Birol Can-Mehmet Işıklı), İstanbul, 2008, s. 165-187.
- YILDIRIM, Recep; "Elazığ Çevresindeki Eskiçağ Kültürleri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S. 1, Elazığ, 1990, s. 315-322.
- YILDIRIM, Recep; *Eskiçağ'da Anadolu*, İzmir, 1996.
- YILDIRIM, Recep; *Uygurluk Tarihine Giriş*, Ankara, 2004.
- YİĞİT, Turgut; "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İşuva Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1995, C. XVII, S. 28, Ankara, 1996, s. 233-245.

ELAZIĞ HALK KÜLTÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK¹

Gakkoşlar diyarı Elazığ, köklü tarihi ve kültürel zenginliği ile birçok ilimizi geride bırakmış sayılı şehirlerin başında gelir. Harput musikisinden halk oyunlarına, manilerinden masallarına, fıkralarına, mahalli yemeklerine kadar hemen her alanda farklı, kendine özgü bir yanı vardır bu şehrin. Elazığ'a gelen misafirler, "Çaydaçıra oyunu" ile karşılanır, Harput köftesi, kaburga dolması, sırım ve içli köfte ile ağırlanır; orcikle, pestille, dut kurusu ile ve çedene kahvesi ile ikramlara devam edilir, evliyaların mesken tuttuğu Harput'ta tarihin derinlikleri yaşatılır ve Hazar Gölü ile Keban Barajı'nın eteklerinde, coğrafi manzaranın eşsiz güzelliği gözler önüne serilir.

İşte, böylesine zengin bir kültürel mirasa sahip olan Elazığ'ı, folklorik yönüyle ele aldığımızda karşımıza oldukça geniş bir tablo çıkmaktadır. Halk kültürü ile aynı anlamda kullanılan "folklor" terimi için; "halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünün tamamı" diyebiliriz. Bir kısmı bilgi, metin ve sanat haline gelmiş, bir kısmı ise yaşatılarak günümüze taşınmış olan folklorun konusu oldukça geniştir. Bu bağlamda Elazığ'ı ele aldığımızda, folklorik yapısıyla önemli bir yere sahip olduğunu görürüz. Bu kültürel zenginliği, folklorun da konularını göz önüne alarak belirli başlıklar altında vermek isteriz:

1. Halk Edebiyatı

Elazığ halk kültürü içerisinde halk edebiyatı türlerinin önemli bir yeri vardır. Bu sebeple önceliği halk edebiyatı konularına vererek, bu konuları da özelliklerine göre üç ana başlık altında değerlendirdik:

1.1. Mensur Olanlar

1.1.1. Masal

Elazığ'da, halk hikâyesi ve âşıklık geleneğinin çok zayıf olmasına karşılık masal anlatma geleneği oldukça yaygındır. Bu bölgede, "masal" kelimesi ile birlikte aynı anlama gelen *metel* ve *matal* terimleri de kullanılmaktadır.

Geçmişte, çocukları eğlendirmek veya uyutmak amacıyla anlatılan masalların dışında yetişkinler arasında da uzun kış gecelerinde kürsübaşı horataları (sohbetleri) esnasında, masallar da anlatılarak güzel vakit geçirme

---

1. Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi / ELAZIĞ

amacı güdülmüştür. Köylerde, erkekler köy odalarında toplanıp yiyip içip eğlenirken bir taraftan sohbet etmişler diğer taraftan birbirlerine masallar anlatmışlardır. Kadınlar ise her gece farklı bir evde toplanıp sırasıyla masal bilenlerin anlattığı masalları dinlemişlerdir. Ayrıca kadınlar, tandır ekmeği yapımı, bulgur seçilmesi, erişte/şehriye kesimi, tarhana yapımı, dut toplama, turşu/salamura yapımı, bağ bozumu vb. gibi imece usulü yapılan işleri sıkılmadan yapabilmek için de mani-türkü söyleyip masallar anlatarak işi daha zevkli hale getirmişlerdir. Bunların dışında, yeni doğum yapan anneleri al basmasın diye yanlarında bekleyen hanımların sohbetleri arasında da masalların anlatıldığını söyleyenler vardır.

Bölgede masalcılık geleneğinin güçlü olması ve hemen her yerde anlatılması, konuyla ilgili bir inanışın da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Buna göre bir yerde gereğinden çok masal anlatılırsa karın yağacağına inanılır.

Elazığ'da en çok anlatılan masallar arasında *Kurt ile Kuzular* (*Şengülüm, Şüngülüm, Mengülüm/ Engüş, Şengüş, Mengüş / Mimik ile Pipik*), *Bacı Bacı Can Bacı* (*Alligle Faddig*), *Şahmaran, Dünya Güzeli, Şah Yusuf, Muradına Ermeyen Dilber* (*Vakıfsız Dilber*), *Dilerem Çengi, Yedi Deliler, Nohut Bebek* (*Noko Nisko*), *Mercimek Çocuk, Tuz Kadar Sevgi, Ay ile Gün, Kulaksız, Üvey Anne, Çingene, Leylehar, Pire Bey ile Bit Hatun* (*Pizoz Bacı / Kara Bocik*), *Vezir ile Kizir, Eşek Kafa, Altın Sandık, Yılanın Kılçığı, Yılan Beyi Hamo, Sandıktaki Kız, Fosforlu Kedi* (*Tilki ile Kocakarı*), *Hop ile Gop, Ge-yik ile Bacısı, Salatalık Kız, Kuru Kafa, Köse, Ali ile Veli* vs. gibi metinleri sayabiliriz.

1.1.2. Halk Hikâyesi

Halk hikâyesi, “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı anlatmalardır.” (Alptekin 1997: 7). Çoğunlukla meddah veya âşıklar tarafından anlatılan ve nazım-nesir karışık bir yapıya sahip olan halk hikâyeleri, yerleşik düzeni sembolize eden bir türdür.

Elazığ'da bazı halk hikâyeleri bilinmektedir, ancak masal anlatma geleneği kadar canlı değildir. Geleneğin yaşatıldığı yerlerde ise bilinen halk hikâyelerinin manzum kısımlarının kısaltılmış veya unutulmuş bir şekilde anlatıldığını görmekteyiz. Öyle ki bazen halk hikâyesi olarak bildiğimiz metinlerin, masallaşmış şekilde karşımıza çıktığı da görülür. Bu hikâyeler arasında; “*Asuman ile Zeycan*”, “*Bey Böyrek*” “*Bin Hilal*”, “*Deli Murat*”, “*Hurşit Bey*”, “*Kara Hasan*”, “*Kerem ile Aslı*”, “*Köroğlu*”, “*Leylâ ile Mecnûn*”, “*Nedim Şah*”, “*Sürmeli Bey*”, “*Şah İsmail*”, “*Tahir ile Zühre*”, “*Arzu ile Kamber*” ve “*Yusuf ile Züleyha*” vb. isimleri sayabiliriz. Bu hikâyeler arasında en yaygın olanları ise; “*Arzu ile Kamber*”, “*Beg Börek ile Akkavak*”

Gızı”, *“Gatamıtey Padişahı”*, *“Leylâ ile Mecnûn”*, *“Şah İsmail”* ve *“Tahir ile Zühre”* hikâyeleridir.

1.1.3. Efsane

Hayalî veya gerçek, belirli şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılan, olağanüstü ve inandırıcılık özellikleri olan efsaneler, Elazığ halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu konuda özellikle Harput’un ayrı bir yeri vardır.

Sadece velilerle ilgili efsanelere kaynaklık eden; Arap Baba, Ankuzu Baba, Fethi Ahmet Baba, Beyzade Efendi, Tayyar Baba, Beşikli Baba, Hacı Ali Efendi, Mansur Baba, Murad Baba, Nadir Baba, Hamza Baba, Üryan Baba, İmam Efendi, Hacı Ömer Hüdayi Baba vb. gibi türbelerin varlığı dahi bu türün, bölgedeki zenginliğini göstermesi bakımından yeterlidir.

Yine, *Hazar Gölü (Batık Kent / Gölcük)*, *Deve Gölü*, *Hazar Ba-ba*, *Hazar Dağı*, *Harput Kalesi (Süt Kalesi)*, *Karaçalı*, *Karınca Kayası*, *Kırmızı Gelin Dağı*, *Buzluk Mağarası*, *Ejderha Taşı*, *Kara Mağara Köprüsü*, *Kara Göbek Dağı*, *Ağın*, *Baskil*, *Ali Gelmez*, vb. gibi efsaneler Elazığ’da yer adlarına, coğrafî şekillere bağlı olarak anlatılmaktadır. Ayrıca; *Çaydaçıra*, *Keko Kuşu*, *Pepuk Kuşu*, *Keklik*, *Şahmeran*, *Çoban Çeşmesi*, *Şarık –Şivan*, *Deli Musto*, *Munzur Baba*, *Mehmet Baba* vs. gibi efsaneler de Elazığ’da yaygın olarak anlatılmaktadır. Bunlardan Hazar Gölü ile Hamza Baba efsanesini örnek olarak vermek istiyoruz:

Hazar Gölü (Gölcük) Efsanesi:

Gölün bugünkü yeri eskiden bir yerleşim merkeziymiş ve değişik muhitlerden gelen insanlar burada yaşamış. Bunlardan biri de çok uzaklardan gelen bir karı-kocadır. Hamile olan bu kadının doğum vakti geldiğinde çevresinden kimse buna yardım etmez. Sadece, yaşlı bir nine gelerek, kadının doğumuna yardımcı olur. İşini bitiren nine, dışarı çıktığında kendi evleri dışındaki bütün evlerin sular altında kaldığını görür.

Bugün dahi, gölün suları çekildiğinde bu yerleşim merkezine ait kalıntılar görülmektedir (Alptekin, 1993: 99-100).

Deli Mustafa: Harput’tan bir zât, Hicaz’a gitmek için hazırlıklar yapar ve günler süren yolculuktan sonra Kâbe’ye ulaşır. Orada, Hac farızasını yerine getiren kişiye, tanışmış olduğu bir arkadaşı şaşılacak bir soru sorar:

“Hacım, Harput’ta, bizim, bir Deli Mustafa’mız var, sen onu tanıyor musun?”

“Tabii, elbette tanırım Deli Mustafa’yı.”

“Öyleyse, benden ona, selam götür,” der ve vedalaşırlar.

Harputlu hacımız, memleketine döndüğünde, herkes gibi, Mustafa da onu ziyarete gelir.

Hâl hatırdan sonra, selamı unutan Hacı’ya, Mustafa:

“Hani, bana bir selam gönderilmişti, onu neden söylemiyorsun?” der.
O zaman Hacı, bunun ermiş bir kişi olduğunu anlar ve mahcubiyetini ifade eder. (Alptekin, 1993: 63-64)

1.1.4. Fıkra

Halk edebiyatının anlatı türleri arasında yer alan fıkralar, bir taraftan güldürürken, diğer taraftan toplumda yaşanan bir takım aksaklıkları ve yanlışlıkları mizahî bir çerçevede dile getirerek tenkit eden metinlerdir. Bu bağlamda fıkralar, “gülür yüzle tokat atmak” gibidir, güldürürken düşündürür de. Toplum karşısında anlatılan fıkraların çok azında sadece güldürme amacı ön plana çıkarılmıştır. Çoğu fıkranın anlatılış sebebi; ya birilerine bir konuda ders vermek, ya bir konuya açıklık getirmek ya da birilerine dolaylı yollarla herhangi bir konuda imada bulunmak içindir.

Fıkraların, Elazığ halk kültürü içerisinde önemli bir yeri vardır. Elazığ halkının düşünce yapısını yansıtan fıkralarda; toplumdaki aksaklıkları, çatışmaları, söylemek istedikleri fikirleri belli fıkra tiplerinin şahsında dile getirdiklerini görürüz. Bu bağlamda Elazığ’da birçok mahallî fıkra tipinin yetiştiğini görmekteyiz: *Ağınlı İbik Dayı*, *Ağınlı Palaz Dayı*, *Ağınlı (Deli) Tufan*, *Aşçıbaşigilin Çeçe*, *Kelmahmutlu*, *Baskilli Zabit Ağa*, *Palazoğlu Hekmat*, *Daldiklinin Osman Ağa*, *Harputlu İsmail Gakgo*, *Yol Yemez Nazmi*, *Şintilli Ali Ağa*, *Perçençli Hayriye*, *Tahir Dayı*, *İdris Emi*, *Mahmut Gakgo*, *Naime Abı* vb. gibi (Hangün 2002). Ayrıca, adını siyaset dünyasında sıkça duyduğumuz merhum Ali Rıza Septioğlu’na bağlı olarak da çeşitli fıkralar anlatılmaktadır.

Elazığ fıkraları arasında; *Yolçatılı*, *Baskilli* ve *Palulu* tiplerinin de ayrı bir yeri vardır. Palulu tipinin fıkralarda daha çok eğitimsiz, geçimsiz kişiler olarak yer alması dikkat çekicidir. Baskilli fıkra tipi ise saflığı, teknolojiye ayak uyduramayışı, iyi niyetli oluşu ve kelimeleri yanlış telaffuz etmesi (“o” - “u” değişikliği) ile dikkat çeker (Şimşek 2006: 256-279). Aslında, “Karakayal”, “Karatepeli”, “Karakayal”, “Kandırılı” ve “Andavallı” tipleri ile aynı özellikleri gösteren “Baskilli tipi” fıkralarda, Baskillinin hayat tarzını, olaylar karşısındaki tutum ve davranış biçimini, tepkilerini, çatışmalarını, abartılı bir şekilde, saflık ve acayipliklerle birleştirilmiş olarak görürüz.

Çeşitli tip ve bölgelere bağlı olarak anlatılan; *“Farzet Ben Ağacam”*, *“Arabada Hasar Var mı? / Yolyemez Nazmi”*, *“İki Eşek Arasındaki Resim”*, *“Soda”*, *“Toz”*, *“Azrail de Giremez”*, *“Takip de mi Etmeyek”* gibi fıkralar halk arasında oldukça yaygındır. Bu fıkralardan bazıları şu şekildedir:

Azrail de Giremez: İbik Dayı’nın evlerinin duvarlarında resim asılmış. Evlerine giden birisi İbik Dayı’ya:

“Bu resmi duvara niye astın? Eve melek girmez.” deyince İbik Dayı da:

“Öyleyse kaldırmayayım. Melek girmeyince Azrail de giremez.” demiş. (Hangün, 2002: 120).

Hasarın Neyse Ödeyek: Elazığ’ın meşhur “Yolyemez Nazmi”si bir gün, Gazi Caddesi’nde yolun ortasında yürürken kendisine bir taksi çarpar. Nazmi yere düşer. Arabayı kullanan genç, çok korkar. Fakat Yolyemez Nazmi yerden kalkar, üstünü başını silkeledikten sonra şoföre dönerek:

“Yeğenim, arabanda bir hasar var mı? Varsa ödeyek” der. (Hangün, 2002: 140).

Sevik Ha!: Elazığlı gencin biri bir kızı seviyormuş. Ama sevdiğini bir türlü kıza söyleyemiyormuş. Kızı da her gün takip ediyormuş. Bu durumu sezen kız, gence dönüp:

“Niye beni hergün takip edisin?” demiş.

Genç ise kıza şöyle cevap vermiş:

“Sevik ha! İmansız. Takip de mi etmiyek!” (Hangün, 2002: 244).

Fotoğraf: Baskilli askere gider. Askerde iki yanına birer eşek alır ve fotoğraf çektirir. Fotoğrafi annesine göndermeden önce arkasına şöyle yazar:

“Ana, ortadaki benim...” (Hangün, 2002: 166).

Uçak: İki Baskilli ilk defa uçağa binerler. Bir süre sonra pilot uçağın arızalandığını ve düşeceğini; herkesin önlemini almasını anons eder.

Baskilli’nin biri başlar “ah-vah” etmeye. Diğer Baskilli kızar:

“Oğlum ne ah-vah edisin. Sanki babanın uçağı mı? (Hangün, 2001:

30)

Boya Tenekesi: Baskillinin biri Karayollarında işe girer. Kendisine bir tenke beyaz boya ile fırça verirler ve yolun orta şeridini boyamasını isterler. Baskilli hevesle işe başlar.

İlk gün 800 metre çizgi çizer, ikinci gün 400 metre, üçüncü gün 200 metre çizgi çizer. Derken günde 10 metreye kadar düşer. Şef, Baskilli’yi çağırarak:

“Bak hemşehrim! İşe çok iyi başladın. Gitgide tembelleştin. Acaba sebebi nedir? Niçin bu kadar tembelleştin?”

Baskilli:

“Vallah şefim! Ben hiç tembelleşmedim. Ama gün geçtikçe buya tenkesinden biraz daha uzaklaşım.” der. (Hangün, 2001: 32-33).

Hayvandan Farkım Ne?: Baskillinin biri eşeğini Malatya’da hayvan pazarına götürür. Akşama kadar eşeğini satamaz. Çaresiz eşeğini bir kamyonun arkasına atarak Elazığ’a döner. Baskil yol ayrımına geldiklerinde Baskilli, şoföre ineceğini söyler ve kamyon durur. Baskilli şoföre:

“Şoför beg, borcomuz ne keder?”

“Eşek için bir milyon, senin için iki milyon” der.

Bunun üzerine Baskilli:
 “Eee...benim eşekten farkım ne ki iki milyon? Farzet ki ben de bir eş-
 şeğim.” (Hangün, 2001: 37).

1.2. Manzum Olanlar

1.2.1. Mani

Halk Edebiyatının en eski nazım şekillerinden olan mani, anonim halk şiirinin de en yaygın türüdür. Kutadgu Bilig’den başlayarak Divan Edebiyatımız üzerinde de önemli etkilerini gördüğümüz maniler, genellikle anonim olup, çoğunlukla 7’li hece vezni ile (bazen de 8’li) söylenen, 4 mısralık, tek dörtlükten oluşan müstakil manzumelerdir. Halkımız, gönül derinliklerinden gelen sevgisini, neşesini, sevinç ve ıstıraplarını manilerde dile getirmiştir. Manilerin konusu başta aşk ve sevgi olmak üzere insan hayatını ilgilendiren her türlü olay olabilir. Manilerde sevgiliye duyulan aşk, özlem, kıskançlık, vefasızlık, kadere isyan, gurbete giden eşe duyulan hasret, anne-baba sevgisi, güzellik-çirkinlik, evlenme, gelin-kaynana çekişmesi, askerlik, diğer sosyal olaylar gibi konular işlenir.

Elazığ’da maniler çoğunlukla kürsübaşı sohbetlerinde ve kına gecelerinde söylenir. Kına gecesinde eğlenceye Çayda Çıra ile başlanır. Kız evinde, damat tarafından gelen kadınlar, konu-komsular, kadın defçiler eşliğinde kızın eline kına yakarlar. Defçi kadınlar, kına türküsüyle birlikte maniler de söyleyerek gelin olacak kızı ağlatırlar.

Maniler kına geceleri dışında, tandır başlarında, uzun kış gecelerinde, çıkrık eğirirken, misafir geldiği zaman onlara hizmet ederken, tarlada çalışırken vs. de söylenir. Erkekler ise çoğunlukla “cinaslı mani” özelliği gösteren ve “*hoyrat*” adı verilen çeşidini söylerler.

Elazığ manilerinin dikkate şayan özelliklerinden birisi de; Azerbaycan Urfa, Kerkük kültür hattının ortasında yer alıp, kültürel değerlerimizi, acımızı, sevincimizi, aşkımızı, sevdamızı, soydaşlarımızla hemen hemen aynı pencereden, aynı bakış açısından yansıtmasıdır.

*Al almanın dördünü
 Sev igidin merdini
 Seversen sev bir güzel
 Çekme çirkin derdini*
 XXX
*Derde kerim,
 Rabbimdir derde kerim
 Çütüm gam, tarlam hecren
 Sürdükçe derd ekerim*
 XXX

*Karanfil ekilende
 Tohumu dökülende
 Saçlarından bir tel ver
 Kefenim dikilende*
 XXX
*Günde ben,
 Yüzün görem günde ben
 Sen zülûf gölgesinde
 Go ki yanam günde ben.*
 XXX

*Gam zedeler,
Gam vurur, gam zedeler
Sinem hakkâk delemez
Delerse gamze deler.*

*Oh olsun
Gaş yay, kirpik oh olsun
Dostlar der yazıh oldu,
Düşmanlar der, oh olsun*

1.2.2. *Türkü*

Acı-tatlı her türlü duygularımızı, değişik ruh hallerimizi ezgili bir söyleyişle dile getiren türkülerin sosyal hayatımızda ayrı bir yeri vardır. “*Âşık Veysel’in; ‘Türk’üz, Türkü çığırırız’ dediği gibi, türküler bizim kimliğimiz, en kıymetli söz bayrağımız olmuştur. Türkülerde yaşamışızdır, acıları, sevinçleri, ayrılıkları, umutları, bekleyişleri... Gözü yaşlı analar, yüreği yanık âşıklar, gurbet yolu bekleyen kızlar, gelinler, cephede vatan için savaşan Mehmetçikler çareyi türkülerde aramışlar, kimselere söyleyemedikleri duygularını mısra mısra türkülere gömmüşlerdir. Her birinde ayrı bir hikâyenin yaşatıldığı türküler; aynı duyguları, aynı değerleri paylaştığımız bütün Türk dünyasında nağme nağme dalgalanırken, kötü günde türkülerle ağlamış, iyi günde türkülerle eğlenmiş, cephelerde türkülerle coşup kahramanca savaşmışızdır...*” (Şimşek 2013: 9)

Yurdumuzun her köşesinde olduğu gibi Elazığ’da da türküler özellikle de Harput müziği, hissedilen duyguların tercümanı olmuştur. Türk müzik kültürü içerisinde, kendine has bir yeri olan Harput müziği; Türk sanat müziği, Türk halk müziği ve Türk tasavvuf müziği arasında bir yer alır. Onun için Harput müziği içerisinde gazeli de, hoyratı da, maniye de, türküyü de bulabiliriz. Yörede yaygın olarak söylenen; “*Kar mı Yağmış Şu Harput’un Başına*”, “*Kara Erik Çağala*”, “*Mamoş Pencereden Bir Taş Geldi*”, “*Kövenğ*”, “*Bülbülüm Bağ Gezerim*”, “*Hafo’mun Evi Kayabaşında*”, “*Hüseynik’ten Çıktım Şehir Yoluna*”, “*Mendilim İşle Yolla*”, “*Meteris’ten İneydim*”, “*Sinemde Bir Tutuşmuş, Yanmış Ocağ Olaydı*”, “*Al Almayı Daldan Al*” ve “*Ahcik*” gibi türküler Elazığ’ı simgeleyen ezgilerdir.

Türkü sözlerinin bir kısmı yörede yaşanan olaylardan çıkmış bir kısmı da divan şairlerinin eserlerinden seçilmiştir. Bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan türkülerle iki örnek vermek istiyoruz:

HÜSEYİNİK’TEN ÇIKTIM

(1880 yılında Elazığ’da postanede memur olan, 1887 yılında Harput’ ta muhabere memurluğu yapan ve 1892 yılında Harput Posta Telgraf müdürlüğü yapan Akif Bey, oldukça yakışıklı, mert, herkes tarafından sevilen ve sayılan bir kişidir. Sara Hatun Camisi’nin arka tarafındaki postanede çalışır. Hüseynik’te oturan Akif Bey, sabahları Saray yolundan Harput’a çıkar, akşamları da Kale’nin alt tarafındaki Deliktaş yolundan Hüseynik’e geri döner.

Akif Bey bir gün, Hüseyinik'ten şehre doğru giderken kalp krizi geçirerek ölür. Çevresindekiler tarafından çok sevilen Akif Bey'in ölümü oldukça üzüntü yaratır. Özellikle de sevdalıları sürekli gözyaşı dökmekten kendilerini alamazlar. En çok da ablası Ati Hanım, Akif'in ölümünden dolayı perişan olur. O'nun ölümü üzerine, kendi ağzından aşağıdaki türkü söylenir.) (Çetindağ, 2005: 137-138).

*Hüseyinik'den çıktım şehir yoluna
Can ağrısı te'sir etti koluma
Yaradan'im merhamet et kuluna*

*Yazık oldu yazık bu genç ömrüme
Bilmem şu feleğin bana cevri ne*

*Telgrafın direkleri sayılmaz
Ati Hanım baygın düşmüş ayılmaz
Böyle canlar teneşire koyulmaz
Nakarat*

*Lütfü gelsin telgrafın başına
Bir tel vursun Musul'da gardaşıma
Bu genç yaşta neler geldi başıma*

Nakarat (Çetindağ, 2005: 236)

MAMOŞ TÜRKÜSÜ

(Türkünün konusu 1926-1927'li yıllarda Elazığ'da geçer. Herkes tarafından sevilen, sayılan Mamoş, komşusu Bekir Hoca tarafından da sevilmektedir. Bekir Hoca, onu çok sevdiği için onunla kirve olmak ister. Sık sık Mamoş'la buluşur, onu evine davet eder. Mamoş'un yanık sesiyle türküler söylemesi, herkesi etkiler. Bu sestene etkilenen biri de Bekir Hoca'nın hanımıdır. Mamoş'un Bekir Hoca'yı ziyaretleri gittikçe artınca etraftakiler bu durumu Mamoş'la Bekir Hoca'nın karısı arasında gizli bir ilişkiye yorarlar. Bekir Hoca önceleri bu dedikodulara ihtimal vermese de zamanla karısının kendisinden uzaklaştığını ve Mamoş'la samimiyetini görünce şüphelenmeye başlar. Bu şüphelerini doğrulamak üzere karısına bir gün Harput'a gideceğini birkaç gün eve gelmeyeceğini söyler. Evinin anahtarını da parayla tuttuğu Jandarma Ali'ye verir.

Aradan geçen kısa zamandan sonra içerden silah sesleri ve bağırtilar gelir. Sesleri duyan mahalleli hemen koşup gelir. Polis, jandarma da olay yerine gelir. Bekir Hoca, karısı ve Mamoş'u uygunsuz vaziyette gördüğü için öldürdüğünü söyleyerek suçu üstlenir. Bekir Hoca'nın böyle bir manzara karşısında çılgınlık geçirdiğine, bu yüzden katil olduğuna kanaat getirilir ve bir süre sonra serbest bırakılır

(Memişoğlu, 1995: 193-194).

Zamanında bu olay meydana geldiğinde büyük sarsıntılar olur. Özellikle yakınları böyle bir olayı kabullenmek istemezler. Türküde Mamoş bir kahraman gibi

gösterilip, Bekir Hoca'ya beddua edilse de aslında haklı olan Bekir Hoca'dır. Ahlâkî bir mesele olduğu için çok fazla anlatılmak istenmez.) (Çetindağ, 2005: 162-163)

*Pencereden bir taş geldi
Ben zannettim Mamoş geldi
Uyan Mamoş uyan
Başımıza ne iş geldi
Eyvah, eyvah, Mamoş'um vah
Doktor getir yarama bak
Tabip getir yarama bak
Bahçelerde yeşil yaprak
Mamoş giyer siyah kalpak
Kör olasın zalim felek
Yatağımız kara toprak
Nakarat
Ben kapıyı araladım
Ak bahtımı karaladım
Kör olası zalim düşman
Ciğerimden yaraladın*

Nakarat (Çetindağ, 2005: 245)

1.2.3. Ağıt

Ağıtlar başta ölüm olmak üzere insanı üzen her türlü acı olay üzerine söylenen manzumelerdir. Sevdiğine kavuşamayan âşık, yavrusunu kaybeden anne, eşini gurbete gönderen gelin ya da değer verdiği herhangi bir şeyini kaybeden kişi, acılarını ağıtlarla dile getirir. Onun için ağıtlar, sızlayan kalplerin, dayanılmaz acıların ve yanık yüreklerin çare arayan feryadıdır.

Elazığ'da ağıt yakma geleneği, manilere ve türkülerle göre biraz daha zayıftır. Bu türe ağıtın dışında; “şivan”, “nennilemek”, “lorikli” gibi isimler de verilir. Şivancılar, genellikle sesi güzel olan hanımlardır. Ağıt söylemeden önce, ölünün eşyaları ortaya dökülür. Eğer, ölen genç kız ise, onun son anda yaptığı el işi dile getirilir. Bazı durumlarda, ölenin resmi de ağıt yakılması için elde tutulur veya elden ele dolaştırılır.

Elazığ'da türkülerde bilinen metinlerin çoğu aslında birer ağıttır. Türkülerin ortaya çıkmasına sebep olan hasretlik, ölüm, ayrılık gibi olaylar zamanla yanık nağmelere dökülmüş ve türküleştirmiştir. Bugün Türkiye sınırlarını aşarak dünyaca tanınan “Çayda Çıra” oyununun türküsü aslında bir ağıttır. Ayrıca, *Hüseyinik'ten Çıktım, Mamoş Türküsü, Kına Türküsü* vs. de aslında birer ağıt örneğidir.

1.2.4. Ninni

Elazığ yöresinde ninni yerime; “nenni”, “nen söylemek” gibi terimler kullanılır. Ninniler, daha çok hanımlar tarafından söylenir. Elazığ'da anneler genellikle bebeğin kırkı çıkmadan ninni söylemezler. Nedeni ise bebeğin bir

şey görüp duyduklarına inanmamalarıdır. Ninnilerin belirli bir ezgisi yoktur. Hece ve mısra yapılarında da farklılık görülür.

Diğer bölgelere ait ninnilerde olduğu gibi Elazığ ninnilerinin de başlıca konusu çocuk, çocuksuzluk, çocuklarla ilgili temenniler, çocuklara duyulan hasret ya da çocuğun fizikî özellikleri vs.'dir.

Atlı geliyor atlı

Benim çağam çoh datlı

Herkes yattı, o gahtı

Nenni yavruma neni

xxx

Babası deve / Gelmez eve / Yığıla kahve / (Şıngı da şınk)

Nenesi keçi / Kırıla kıçı / (Şıngı da şınk)

Dedesi boru / Kırıla kolu / (Şıngı da şınk)

Emmisi yılan / Her sözü yalan / (Şıngı da şınk)

Bibisi katur / Saymıyor hatır / (Şıngı da şınk)

D ayısı doktor / Parası çoktur / Bize yoktur / (Şıngı da şınk)

Annesi melek / Her sözü helek / (Şıngı da şınk) (Öztürk, 1989: 47-49)

1.2.5. Bilmece

Elazığ'da bilmeceye, bilmece teriminin dışında; "*tanumaca / tanumaca / tandurmaca*" gibi isimler verilmektedir. Bölgemizde masallar kadınların, bilmeceler çocukların, menkıbeler ise erkeklerin bulunduğu meclislerde daha çok anlatılır. Bilmeceler daha çok gündüzleri, fırsat oldukça da geceleri söylenir.

Bugün, akla gelen bilmeceler, rastgele sorulurken geçmişte, geleneğe uygun olarak sorulduğunu görmekteyiz:

"*Sahan (=sana) bir tanumaca (=bilmece) soram mı?*"

"*Sor*"

"*Elese (=öyleyse) eyi dinne! Altı perçin, üstü perçin / İçinde bir şah güvercin*"

"*Cevabı kafes mi?*"

"*Yoh!*"

"*Guş yuvası?*"

"*Yoh!*"

"*E, ben bilmim!*"

"*Eleyse(=öyleyse) bahan (=bana) bi şehir hediye ver ki söyleyem!*"

"*Tamam, Malatya senin olsun*"

"*Yoh, ben İzmir'i isterem*"

"*Eyi, İzmir senin olsun*"

"*Dinle eleyse, İzmir yihıla (=yıkıla), malı mülkü bizim eve tihıla (=dikıla/dola), ben binem son model bir Şevrole (=Chevrolet) arabaya, sen binesin uyuz bir eşşeg. Ben gidem gelem; 'Komşu nedisin (=ne yapıyorsun)?*"

diyem. Sen de diyessin ki; ‘Heç, eşşegimin gurtlarını ayıhlım (=ayıkliyorum).’
Tamam mı şimdi?”

“Tamam!”

“Elese cevabı verem. Baban adı ne?”

“Ehmet”

“Ehmet’e rehmet (=rahmet). Tanumaca (=bilmece)inn cevabı göz!”

(Görkem 1999: 15).

1.2.6. Tekerleme

Tekerleme, seci ve alliterasyon sanatından yararlanılarak, gerçekleşmesi mümkün olmayacak bir takım olayların bir insanın başından geçmiş gibi anlatıldığı manzumelerdir.

Tekerlemeler, masalların başında, içerisinde ve sonunda sıkça kullanılır. Bir diğer kullanım yeri ise oyunlardır. Çocuklar oyunlara başlamadan önce, eklenecek arkadaşlarını bu yolla, kalbini kırmadan herkesin kabul ettiği bir şekilde seçmiş olurlar. Ayrıca törenlerde, seyirlik oyunlarında ve halk şiirinde söylenen tekerlemeler ile bağımsız söz cambazlığına dayanan tekerleme örneklerine de rastlanır.

Elazığ’da da gerek masallarda gerekse çocuk oyunları içerisinde tekerleme örneklerine rastlamaktayız. Örneğin çocuklar tarafından oynanan “Molla Potik” oyununda şu tekerleme söylenmektedir:

“Molla Potik ne ister
Allah’tan yağmur ister
Gökten rahmet ister
Yerden bereket ister
Küpten bulgur ister
Tenekeden gavurma ister
Çiniden yağ ister.”

1.3. Hem Manzum Hem de Mensur Şekilde Olanlar

Bu başlık altında; *dua*, *beddua*, *deyim* ve *atasözlerini* değerlendirebiliriz. Her yörede olduğu gibi Elazığ ve çevresinde de çeşitli olaylar, hâl ve hareketler karşısında birçok *dua*, *beddua*, *deyim* ve *atasözü* söylenmektedir. Çalışmamıza daha çok, Elazığ’ın kültürü ile bütünleşmiş olan örnekleri seçmeye gayret ettik.

1.3.1. Dua

Dualar, çok çeşitli vesilelerle edilir. Bazen yağmurun yağması, tabii afetlerin olmaması için, bazen günahların affedilmesi, arzuların yerine gelmesi için, bazen de zor duruma düşen insanların Allah’a yalvarmalarına bağlı olarak *dua* edilir. Teşekkür yerine edilen duaların sayısı da oldukça fazladır.

Elazığ halkının dualarında da belli sembolik kelimeler/ifadeler vardır.

- Ağ bahtlı, altun tahtlı olasın
- Ağ ekmek, ağ köyneğe düşesin
- Allah gazadan beladan sahlaya
- Allah göynen göre vere
- Başa gadar murad alasın
- El gazana, sen yiyesin
- Elin atasın, altın tutasın
- Hayırlı, gudümlü ola
- Torpağınca yaşayasın
- Toyun, sancağın tikile
- Üzün ağ ola
- Yedi Cennet gapısı yüzen açıla

1.3.2. Beddua

Beddua, kötülerin cezalandırılması temennisiyle yapılır. Beddua, insanın kendisine, ailesine, topluma ve inanışlara zararı dokunacak kişilere, düşünce ve fikirlere karşı bir tepkisidir. “Beddua” terimiyle eş anlamda; “ilenç”, “intizar”, “kargış” ve “ah” terimleri de kullanılmaktadır.

Elazığ halkının, bu kötü dileklerini, dualarında olduğu gibi bazen mecazî, bazen sembolik ifadelerle dile getirdiği görülür.

- Adın gala
- Ayahda durasın, etlerin töküle
- Boyan ip ölçüle
- Dal iken devrilesin
- Ekmek atlı, sen yayan olasın
- Farşmalamat olasın
- Ganlı köynegin gele
- Her parçan bi dağda gala
- Hışdıg seni götürü
- İtle alamete, gurtla gıyamete galasın
- O boyda galasın
- Ölüm sahan.
- Parça pınçık olasın
- Tatar hamına gelesin
- Yatasın yanım diyesin, gahasın canım diyesin

1.3.3. Atasözü

Divan ü Lügat-it-Türk'te "sav" kelimesi ile karşımıza çıkan atasözü kavramı, ilk söyleyicisi bilinmeyen, atalarımızın uzun tecrübelelerinin sonucu olarak ortaya çıkan ve bir hüküm bildiren sözlerdir.

Her toplumun kendisine göre bir bakış açısı, dünya görüşü, gelenek ve görenekleri, inancı vardır. Atasözlerini incelediğimiz zaman da atalarımızın yaşantıları sonucunda toplum ve tabiat karşısındaki gözlemlerini, törelerini, öğütlerini, Türk milletinin hayat felsefesini kalıplaşmış sözlerle nesillere nasıl ilettiklerini görürüz.

Elazığ sözlü kültüründe atasözleri, genellikle kıssadan hisse çıkarmayı sağlamak ya da imalı bir ifadede bulunmak amacıyla söylenir.

- Ağır dur ki batman gelesin.
- Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğini
- Dilki var baş keser, gurdun adı çıhmış
- Ektiğim nohut, biçtiğim nohut, şehre geldi leblebi mi oldu?
- Elinki bastuh oli basılı, bizimki orcik oli asılı.
- Emim, dayım, hepsinden aldım payım.
- Garibin gögsüne vurmuşlar, demiş; "vay arham"
- Hoş'ta düşün, Mıgı'da sünnet var.
- Kör köre demiş; cırt parmağım gözen.

1.3.4. Deyim

Nesilden nesile pek çok kültür unsuru, dil vasıtasıyla taşınmıştır. Atasözleri gibi her toplumun inançlarının, töresinin, felsefesinin vs. ifadesi olan, sözün gücünü belirten kelimeler, kısa ve özlü bir şekilde bazen gerçek, bazen de mecazî olarak deyimlerde yerini bulmuştur. Buna göre deyimler; asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. Elazığ'da konuşma esnasında deyimlerin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Bazen konuşmayı etkili kılmak bazen karşıdakini eğlendirmek bazen de farkında olmadan kullanılan deyimlerin bazıları şöyledir:

- Ağzu açuh ayran delisi (Avanak, iş bilmez kişiler için söylenir)
- Cecüğü gevşemek
- Cigeri gurt yiye (Yakınlarına düşkün olmak.)
- Çiçekleri yarılmah (Çok sevinmek),
- Duman tuta beni (Bir yakınının başına kötü bir olay gelmek),
- Gaburgası galın (Kibirli, mağrur kişiler için söylenir)
- Gambalah keklüğe dönmek
- Muruz eğmek (Surat asmak)
- Poçiginden gögermek (Genç olmak, genç olduğunu sanmak)
- Potirik olmak (Sinirlenmek),

2. Hayatın Dönüm Noktaları ile İlgili Gelenek ve Görenekler

Yöremizde hayatın geçiş dönemleri (doğum, evlenme ve ölüm) ile ilgili birçok gelenek hâlâ yaşatılmakta, hayatın her aşamasında varlığını devam ettirmektedir. Doğumdan başlayarak ölüme kadar pek çok aşamada yöre halkı geleneklerini terk etmeyerek, kültürünü muhafaza etmeye çalışmıştır. Fakat değişen şartlar, hızla gelişen iletişim araçları sayesinde geleneklerimizin bir kısmı unutulmaya, terk edilmeye başlamış, onun yerine teknolojik gelişmelerin etkisiyle yeni birtakım âdetler, gelenekler yerleşmiştir.

Geçiş dönemlerinde insanların kötü ruhlara karşı korunması, halk arasında gerekli görülmüş ve çeşitli pratikler uygulanmıştır. Ağaç, ata, ocak, su kültürleri, mavi boncuk takılması, kara sürülmesi, tahtaya vurulması vb. gibi unsurlarla ilgili inanış ve uygulamalar, bunun en güzel örnekleridir².

3. Halk Tiyatrosu

Temeli Orta Asya'ya kadar götürülen halk tiyatrosunun eski Türk insanıyla da yakından ilgili olduğu bilinmektedir. Birçok yöremizde olduğu gibi Elazığ'da da geçmişte oynanan; *Yılbaşı*, *Kız Görücülüğü*, *Helva Satıcısı*, *Dede ile Kızları*, *Yastık Oyunu*, *Hallo Dayı*, *Pisik Oyunu*, *Ayakkabı Dikme*, *Bebek Oyunu*, *Hacı Görme*, *Arı*, *Kız Kaçırma*, *Komutan*, *Uncu Bedir*, *Kabak*, *Duvar Dikme*, *Para Düşürme*, *Yüzük Oyunu*, *Arap Oyunu*, *Vız Vız Oyunu*, *Pat Pat Oyunu* ve *Değme Hamdi Oyunu* vs. (Canpolat, 2003) gibi pek çok seyirlik oyunun günümüzde artık oynanmadığını görmekteyiz. Günümüze kadar gelen bazı oyunlar ise eğlence ve mevsimlik tören amacı ile oynanmaktadır. Çocuklar arasında yağmur yağdırmak amacıyla oynanan *Molla Potik / Çömçe Gelin* ve *Nevruz Basma* gibi oyunlar da artık hatıralar arasına dâhil edilmiştir. Daha çok düğünlerde oynanan *Hallo Dayı* ve *Pisik Oyunu* ise yerini yavaş yavaş diğer eğlencelere bırakma işaretlerini vermektedir.

4. Çocuk Oyunları

Çocuk oyunlarının bir kısmı, güce, beceriye ve zekâya dayalı oynanırken, bir kısmı eğlence amaçlı oynanmaktadır. Çocuk oyunlarında en önemli aşama sayışmaca/tekerleme kısmıdır. Bugün, çoğu oyun unutulsa da geçmişte birçok oyunun oynandığını görmekteyiz. Elazığ'da oynanan bu oyunları iki ana başlık altında sınıflandırabiliriz:

4.1. Çocuklar Arasında Oynanan Oyunlar

4.1.1. Beceri Gerektiren Oyunlar:

amella, *aşık oyunu*, *bilye*, *ceviz oyunu*, *çelik-çubuk (cunçelik)*, *çizgiler*,

2. Elazığ'da, geçiş dönemleriyle ilgili uygulamalar oldukça zengindir. Yazımızın hacmini daha fazla genişletmemek için bu kısmı değerlendirmeye almıyoruz.

çütçüt, dokuz aylık, el çırpma, el öpmece, gazoz kapağı oyunu, hastahane, ke-lebek, keloğlan, mozik (topaç) çevirme, tesun-vesun (aç susuz), zozo.

4.1.2. Eğlence Amaçlı Oyunlar:

aç kapıyı bezirgân başı, Alman ebesi, al satarım bal satarım, ateş-tura, atlama ve sıçramalar, ayakkabı saklamaca, beş taş-dokuz taş, bebek oyunları, birdir bir, çingör mingir tut, çortun eşek, dağgağan çubuğu, daire, dankıla-fışto (dingilafistik, tahteravalli), dede çek gıncını gınından, dev cüce, deveci leblibacı, dürbün, ebe beni kurda verme, ebe saat kaç, el elepenek, eşek, eş kaçırmaca, evcilik, gogo, gözüüm açıl (saklambaç), hakkul-hukkul (körebe), hirik eşek, hırsız polis, hoca ile kedi, hucur-mucur, ip atlama, is-top, kavun karpuz, kaldepe, kayış kızdı, kış kış, kılıç mı topuz mu, koko-loko, koşmaca, körebe, Köroğlu kaleden çıktı, körtük, köşe kapmaca, kurt kuzu, kutu kutu pense, mendil kapmaca, mendilim köşe köşe, meyve sebze, nesi var, pır pitik, salıncak, sallama, solke, şehir, tavşan ile tazi, tek elmas kırmızı elmas, top çekmece, tren, top oyunları, tuluz, mam, uzun eşek yakan topu, yattı kalktı, yerde ne var, yüzük oyunu

4.2. Gençle Arasında Oynanan Oyunlar:

güreş, cirit, aklıdan bir sayı tut, dama, dokuz taş, satranç, üç taş, aşıkla fala bakmak, kâğıt falları (iskambil), gelecek ile ilgili fallar (kaşık fallı, kahve fallı, çay fallı, el fallı vb. gibi), yumurta bulma oyunu vs. (Sunguroğlu 1961: 216-230; Turgut 2005) .

Bu oyunların günümüzde fazlaca oynanmamasının en büyük sebebi; çocukların, elektronik oyuncakları tercih edip vakitlerini daha çok televizyon seyrederek, bilgisayar ve atari oyunları oynayarak geçirmelerindedir.

5. Halk Oyunları

Elazığ, halk oyunları her yönüyle zengin bir kültüre sahiptir. Bölgede, halk oyunları davul, zurna ve klarnet eşliğinde oynanır. Araştırmalara göre Elazığ ve çevresinde 80'e yakın oyun tespit edilmiş, bunlardan 34'ünün bugün çok bilinen ve oynanan oyunlar, 48'inin melodisi bilinip figürleri bilinmeyenler, 32'sinin ise hem müziği hem de figürleri bilinmeyen oyunlar olduğu belirtilmiştir (Özer vd. 2004: 65). Ancak, verilen oyun sayısı ile bilinen oyun sayısı arasında büyük bir farklılık vardır. Bunun sebebi, bir oyunun farklı birkaç adının olmasından dolayıdır.

Fikret Memişoğlu, bu oyunları iki grup halinde değerlendirir:

1. Meydan Oyunları: *Halay, ağırlama, delilo, Temir ağa, avreş, güvercin, kalkan-kılıç, bıçak, tamzara, Köroğlu, çepik, degenek, cirit.* Ayrıca; *deve, sipahi, yumruk (simsim), pisik* oyunları gibi temsili seyirlik oyunları da vardır.

2.Oda Oyunları: Genellikle kadınlar arasında oynanan oyunlardır. *Çayda çıra, İsfahan, sudan geçirme, Urum kızı, çıkçiko, çiftetelli, kadın bıçak oyunu, kadın kama oyunu, lele Ayşe, Karakuş, oğlan, çayıra serdim postu, kına yakma, şıkıdım, şeve kırma, kadın güvercini* (Memişoğlu 1966: 190).

Sebahattin Sivrikaya ise bugün için bilinen oyunlar arasında şunları sıralar: *çayda çıra, halay, avreş, keçike, çepik, temirağa, ağırlama, üç ayak, bıçak oyunu, delilo, büyük ceviz, tamzara, Fatmalı, güvercin, leblebici, İsfahan, dik halay, düz halay, Palu halayı, pısık oyunu, degenek oyunu, sırık oyunu, dellocan, habudiyar, çiftetelli, sudan geçirme, lele Ayşe, Baskil halayı, Keban halayı, Maden halayı, simsime, yumruk oyunu, tura oyunu, kambur oyunu* (Sivrikaya 2002: 33-34).

Bu oyunlar içerisinde özel bir yere sahip olan ve Elazığ ile bütünleşip Elazığ adını geniş bir coğrafyaya duyuran oyun ise “*çayda çıra*” (*mumlu dans*) oyunudur. Efsanenin, ağıtın, türkünün ve inancın bütünleştiği bu oyun, Elazığ’ın simgesi haline gelmiştir. Bugün, bir geleneğin de yerleşmesine sebep olan bu oyun düğünlerde, gerek kına geceleri gerekse gelinlerin salona girişi için vazgeçilmez bir tercih olmuştur. Bu oyunun ortaya çıkışı ile ilgili farklı rivayetler anlatılır:

1. Orta Asya’dan gelip yerleşen bir beyin oğlu, Harputlu bir bey kızına âşık olur. Bunlar, aşklarını birbirlerine geceleri yaktıkları meşalelerle anlatırlar. Düğün kurulup da gelini getirirken gelinin atı ürküp derenin coşkun sularına kapılır. Delikanlı ağıt yakarak su kıyısında gelini arar.

2. Oğuz boylarından bir aile Elazığ’da çay kenarında bir yere yerleşir. Bunların oğlu karşı kıyıda bir kızını sever. Kızın ışık tutmasıyla oğlan suyu geçip her gün kızın yanına varırmış. Bir gün baba fark edip kızın elinden ışığı alır, yolunu bulamayan genç de suda boğulur. Kız da kendini suya atar. Köylüler meşale yakarak gençleri ararlar.

3. Uluova’yı ortadan ikiye bölen Harınget çayının kıyısında düğün yapılırken son gece ay tutulur. Ayın tutulması uğursuzluk sayıldığı için davetliler tedirgin olurlar. Damadın annesi Pembe Hanım, bu duruma çok üzülür ve ne kadar mum varsa toplayıp tabaklara dizerek oradaki insanların eline tutuşturur, kendisi de başa geçerek oynamaya başlar. Zifiri karanlıkta, her yer birden aydınlanır. Mumların akisleri suya yansır, çalgıcılar bu hareketlere uygun müzik çalar ve davetliler coşarak eğlenmeye başlarlar (Özer vd. 2004: 68-69).

6. Giyim-Kuşam

Elazığ’da kadınların mahallî kıyafeti şalvar ve üç etektir. Şalvar, ipekli veya pamuklu kumaştan dökümlü olarak yapılır ve ayak bileklerine kadar iner. Bunun yanı sıra bugün kına gecelerinde ve düğünlerde bindallı ve üç etek özellikle genç kızlar tarafından giyilmektedir. Başörtüsü olarak yaygın şekilde iki tarafı oyalı yazma kullanılmaktadır.

Erkekler ise siyah şalvar, siyah cepken, beyaz gömlek giyerler. Sekiz köşeli şapka takarlar. Sivri burun, yumurta topuk şeklinde tabir edilen siyah ayakkabı giyerler. Tamamlayıcı aksesuar olarak tespih, tütün tabakası ve si-gara ağızlığı taşırlar.

7.Yöresel Yemekler

Her ülkenin kendi damak zevkine göre oluşturduğu bir mutfak kültürü vardır. Bu damak zevki içerisinde Türk mutfağının ve Türk damak tadının ayrı bir yeri vardır. Elazığ-Harput yöresel mutfağı da Türk kültürüne ve yö-renin kültürüne bağlı olarak ayrı bir çeşitlilik ve zenginlik arz eder. Yörenin kendine mahsus pek çok yemeğı vardır. Bunlardan; *kellocoş, işgene, harput köfte, fodula, gömme, ufalama, söğürtme, ışgınli yumurta, küncülü köfte, ek-şili köfte, sırın, pirpirim yemeğı, hesüde, gaygana, pestilli yumurta, dilimdol-ma, mukaşşerli erişte çorbası, lahana sarması, keşkek, tarhana çorbası, bişi, patıla, bumbar, kofik dolması* vs. Elazığ'a has yemeklerden bazılarıdır. Yine Elazığ mutfağında, tarihi Oğuzlara kadar uzanan *tutmaç, umaç, aşı anamaşı, kara kavurma* gibi yemekler asırlardır varlığını sürdürmektedir. Elazığ yöre-sine ait tatlılardan bazıları ise şunlardır: *dolanger, gül tatlısı, pekmez helvası, zerde, kalbur hurması (kalbura bastı), dilberdudağı, taş ekmeğı, peynirli ek-mek* vs.

Günlük öğünlerin dışında “kuşluk yemeğı” ve “yatsılık” alışkanlığı az da olsa günümüzde devam ettirilmektedir. Bu iki öğünde; pestil, ceviz, kuru dut, kak (elma, armut kurusu), orcik, meyve, çedene kahvesi gibi yiyecek ve içecekler bulunur.

Bunların dışında, bayramlar, törenler, kutlamalar, halk inanışları, halk hekimliği vs. gibi halk kültürü içerisinde değerlendirebileceğimiz daha bir-çok konu Elazığ'da kendine has özellikleri ile bilinmektedir. Geçmişten gü-nümüze gelişen teknolojiye ve zamanın şartlarına göre değişen bu kültürel değerler, yine de birçok bölgeye göre daha güçlü bir şekilde varlığını koru-maktadır.

KAYNAKLAR

- Alptekin, Ali Berat (1993); *Fırat Havzası Efsaneleri*, Antakya.
- Alptekin, Ali Berat (1997); *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara.
- Canpolat, Servet (2003); *Elazığ İli Köy Seyirlik Oyunları*, (F.Ü. Sosyal Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Çetindağ, Gülda (2005); *Elazığ Türküleri (Metin-İnceleme)*, (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Görkem, İsmail (1999), “Sözlü Kültür Geleneği Açısından Elazığ Bilmeceleri”, *Millî Folklor*, Güz, 6 (43), 13-18.
- Hangün, İkrami (2001); *Elazığ Fıkraları Arasında ‘Baskilli Fıkra Tipi’nin Yeri*, (F. Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lis. Semineri), Elazığ.
- Hangün, İkrami (2002); *Elazığ Fıkraları (İnceleme – Metin)*, (F.Ü. Sos. Bil. Enst. Yüksek Lis. Tezi), Elazığ.
- Memişoğlu, Fikret (1966); *Harput Ahengi*, Elazığ.
- Özer, Edip – Hüsamettin Kaya – Nihat Kazazoğlu – Zülfü Bircan (2004); *Elazığ Halk Oyunları*, Elazığ.
- Öztürk, Tahsin (1989); *Elazığ’dan Derlenen Ninniler*, TFD 1989, Ankara, 47-49.
- Sivrikaya, Sebahattin (2002); *Notalarıyla Elazığ Yöresi Halk Oyunları Müzikleri*, İstanbul: Elazığ Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları: 3.
- Sunguroğlu, İshak (1961); *Harput Yollarında C. III*, İstanbul.
- Şimşek, Esmâ (2006); “Türk Fıkra Tipleri Arasında ‘Baskilli’ Fıkra Tipinin Yeri”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, 256-279.
- Şimşek, Esmâ (2013); *Türkülerden Seçmeler – Türkülerle Türkiyem*, Ankara, Akçağ Yayınevi.
- Turgut, Ebru (2005); *Elazığ Çocuk Oyunları*, (F.Ü. Sosyal Bil. Enst., Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.

ELAZIĞ YÖRESİ SOFRA ADABINDAN MİSAFİR AĞIRLAMAYA TÜRK HALK GELENEKLERİ VE İNANIŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK*

Elazığ yöresi, halk mutfağından, gelenek göreneklerine kadar kültürel değerlerine sahip çıkmış, gelenekselliğini en canlı şekilde yaşatmaya çalışmış illerimizden birisidir. Binlerce çeşit yemeği ile damak tadımıza hitap eden Elazığ, uğramadan geçilmemesi gereken bir lezzet ilidir. Çorbasından (erişte, tarhana, katma karıştırma, ayrılanlı çorba, kurutlu çorba, kellecoş, loik çorbası, tutmaç çorbası, döğme çorbası, omaçlı çorba vb. gibi) ekmeğine (tandır ekmeği, taş ekmeği, açık ekmek, sac ekmeği, çekme ekmek, peynirli ekmek, yağlı ekmek, yufka (petil) ekmeği, nohut ekmeği, açık ekmek, fodula vb. gibi) pilavından (tirit, keşkek, bulgur pilavı, muhaşerli pilav, erişte pilavı, batma, sulu pilav vb. gibi) yemeğine (sırın, borani, pırpırım boranisi, yoğurtlu köfte, kındıklı köfte, bumber dolması, içli köfte, tavşan gömmesi, güveç, karnıyarık, süslü fidoş, etli kofikli dolma, ışıklı yemek, kenger yemeği, kuzu kulağı yemeği, kadın budu köfte, söğürtme, mihlama vb. gibi) kadar pek çok yemek çeşidine sahip olan Elazığ, Anadolu'nun zengin halk mutfağında ilk sıraları almaktadır. (Şenocak 2002: 388-423)

Geleneksellik, maddi ve manevi anlamda köklere bağlılık ve ataya saygı eşliğinde yürüyerek geçmişi bugünde yaşatmak, öz değerlerine ve kimlik bilincine sahip çıkabilmek demektir. Gelenek kavramı içerisinde misafirperverliğin ve sofrada adabının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Nitekim Dede Korkut Hikâyelerinde geçen “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez” (Ergin 1989: 74) sözleri, geleneğin geçmişten bugüne nesilden nesile aktarılan önemli bir değer olduğunu bizlere ifade etmektedir. Elazığ’da misafir ağırlama geleneği ve sofrada adabına bağlı halk gelenek ve inanışlarını şu alt başlıklar halinde ele alabiliriz:

a. Misafir Ağırlama ve Sofra Adabı

Misafirperverlik, halk arasında “misafir etme, azizleme, ağırlama, konuk etme, konuklama vb. gibi kavramlarla” bilinmekte olup, Türk toplumunun geçmişten bugüne taşıdığı önemli değerlerindedir. “Sefer eden, yoldan gelen, yolcu; yolculuk sırasında, birisinin evine inen kimse; bir kimsenin evinde geçici bir süre için ağırlanan, ikram gören kişi...” şeklinde

---

* Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-ELAZIĞ, esenocak@firat.edu.tr

tanımlanan “misafir” ve misafirlik geleneği, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Sevginin, güvenin, paylaşmanın ve fedakârlığın sembolü olan misafir ağırlama ise ev sahibinin cömertliğini, asaletini, ahlâkî ve sosyal yönünü ortaya koyar.” (Şimşek 2010: 2)

Elazığ yöresi, misafirperver bir il olup, geleneksel anlamda ata kültürüne bağlılığını bütün canlılığı ile yaşatmaktadır. “Misafir on kismetle gelir, birini yer dokuzunu bırakır.” atasözünde de belirtildiği gibi misafir, rızıkıyla gelmekle kalmaz, misafir olduğu eve de bolluk ve bereket getirir. Halk arasında, misafirin geleceğine işaret sayılan pek çok halk inancı vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Baskil ilçesi ve köylerinde bir eve misafir gelmesinin o eve misafir getireceğine inanılır. (Adsız 2011: 34)

Bir çocuk eğilip bacaklarının arasından bakarsa misafir gelir. (Adsız 2011: 34)

Bir kişinin gözlerinin belli bir noktaya uzun süre takılı kalmasıyla misafir gelir. (Adsız 2011: 34)

Çay bardağından çay sapı çıkarsa misafir gelir. (Kaya 2010: 23)

Çayda çıkan çay kırıntıları odaya atıldığında atılan çay kırıntısının sayısı kadar eve misafir geleceğine inanılır. (Adsız 2011: 34)

Burnun aniden kaşınması misafirin geleceğine işaretler. (Kaya 2010: 23)

Çocuklar evde temizlik yaparsa misafir gelir. (Kaya 2010: 23)

Dilin sürçmesi ile misafir gelir. (Kaya 2010: 23)

Elden çatal, kaşık düşerse misafir gelir. (Kaya 2010: 23)

Evde biri emekleyerek hareket ederse misafir geleceğine işaretler.

Gelen misafir ayağını yere sürterse yeni misafirler getireceğine inanılır. (Kaya 2010: 23)

Kedinin ellerini, ayaklarını yalaması misafirin geleceğine işaretler. (Kaya 2010: 23)

Sabunun elden kayması misafir geleceğine işaretler. (Kaya 2010: 23)

Terlikler üst üste gelmişse misafir gelecektir.

Yapılan hamur kimin ellerinden etrafa saçılırsa misafir geleceğine inanılır. (Kaya 2010: 23)

Misafirin halk arasında, kendisine sunulan ikramdan, ağırlanıp, azizlendiği yere kadar farklı bir yeri vardır. Çünkü misafir, evin baş tacıdır. Evin misafir için saklanan odası, daima kapalı olup, yalnızca misafir gelince ona açılır ve başköşeye oturtulur. Elazığ’da yemek sofraları, misafirin kalabalık oluşuna, misafirin arzusuna ve ev halkının günlük öğün yemeklerindeki tercihinin göre değişmektedir. Bir genelleme yaparsak, yemeklerin dört çeşit sofrada yenildiğini söyleyebiliriz;

a. Yer sofraları,

b. Yine yerde iskemle ve sinili sofralar,

c. Somatlar,

d. Masalarda yemek (Sunguroğlu 1968: 269).

Köylerde genellikle yer sofraları tercih edilir. Masalarda yemek yeme hemen hemen hiçbir köyde yoktur. Yer sofrasında özel baskıda yapılmış değişik desenli sufra (sofra) bezleri kullanılır. Eskiden köylerde çerçilerin sattığı üzeri kuşlu, çiçekli insanın yüzüne gülen, içini açan görsellikleriyle daha bir iştahı açan sufra bezleri günümüzde sandıklarda çeyiz olarak saklanmaktadır. Siniye dizilen yemekler üstte kalsın diye altına kalbur, hamur tahtası vb. konulur. Çatal, kaşık, sac veya yufka ekmekleri üleştirilerek sufra bezi üzerinde herkese dağıtılır. Yemeğe oturacaklar ise, sofranın etrafında bağdaş kurarlar ya da diz çökerler. “Yemeğe geç gelecek biri olursa onun payı mutlaka ayrılır.” (Ünsal 2012: 65) “Yemekte misafir varsa çocuklar sofraya oturtulmaz, onlara ayrı bir sufra açılır. Yemek yerken birisi gelmişse mutlaka sofraya oturtulur.” (Ünsal 2012: 65) Yemeğin kokusunun eve gelen kişiye gidip, canının çekeceği düşüncesiyle ona da pişen aştan mutlaka ikram edilmesi gerekir. Eğer ev sahibi, gelen kişiye bu ikramı yapmazsa halk, “Gece nefsi/yılan gelip seni boğar!” inanişıyla söz konusu uygulamaya yaptırım gücü kazandırmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz dört sufra çeşidi dışında bazen de davetlilere sini içinde baldan, yaprak sarmasına kadar pek çok yiyeceğin bulunduğu, başka bir deyişle “yalnızca kuş sütünün eksik olduğu” sofralar hazırlanır. Halk arasında bu tür sofralara “Zekeriya Sofrası” veya “somat çekme” denir.

Sofraya oturma, yemeğe başlama ise belli bir usulü vardır. Yemeğe “besmele” ile başlanır, “elhamdülillah” denilerek kalkılır. Atalarımızın; “su küçüğün yemek büyüğün” sözünde olduğu gibi sofraya önce büyükler oturup başlamalıdır. Misafirin olduğu zamanlarda, nezaketen önce ev sahibinin yemeğe başlaması beklenir. Kalabalık ailelerde ya büyükler veya erkekler oturup yer, daha sonra hanımlar ve çocuklar oturur ya da erkekler ayrı, hanımlar ve çocuklar ayrı yerde yerler. Hizmeti genellikle evin hanımı, genç kızlar, erkeklerin olduğu yerde de evin erkeği görür.

Sofrada ikram, ortama göre farklılık göstermektedir. Genellikle köy sofralarında, siniye birkaç çeşit yemek konulup, herkesin aynı kaptan yemesi şeklindedir. Şehir sofralarında ise herkese ayrı servis açılarak ikram yapılır.

Elazığ'da, “sabah, öğlen ve akşam” olarak ifade edeceğimiz üç öğün dışında “Kuşluk yemeği” ve özellikle “Yatsılık” denilen pestil, ceviz, orcik, meyve gibi yiyeceklerin bulunduğu sofralar da açılır.

Halk arasında bolluğun, bereketin ve uğurun sembolü olan misafir kavramı, “Her geceyi Kadir, her kapıyı çalanı Hızır bil” sözleri ile halk arasında dini inançlarla daha da kutsallık kazanmıştır. Bu yüzden kapıyı çalan kim olursa olsun “Tanrı misafiri” dir ve onu, eli boş göndermemek gerekir. “Misafir bereketiyle gelir.” (Adsız 2011: 34), “Kimse kimsenin kismetini yiyemez”, “Misafir, rızkını da beraberinde getirir” (Kaya 2010: 23),

“Misafirlerin duaları kabul olur.” (Kaya 2010: 23), “Misafir giren ev bereketli olur.” (Kaya 2010: 23), “Misafiri bol olan evin bereketli olduğuna inanılır.” (Kaya 2010: 28) sözleri, misafirin evde bereketi arttıracığına dair inanışlarla ilgili olup, misafir ağırlamanın önemi rızık ile bağdaştırılmıştır. Birlikte yemek yeme, ekmeğini paylaşma, “tuz-ekmek” hakkına saygı duyma, zayıfı koruyup kollama vb. gibi uygulamalar, kişinin dinî-ahlakî değer dünyasında önemli bir yere sahiptir. Böylece, yapılan iyiliğin karşılığını mutlaka alma, yapılan iyilik kadar sevap kazanma, eli boş göndermeyip, kişinin bedduasını almama, Allah rızasını yerini getirme, cezalandırılmama vb. gibi inanışların yaptırım gücü ile misafir ağırlama, yardımlaşma, milli birlik ve beraberlik duygusunu yayma fikri nesilden nesile aşılanmaktadır.

Misafir ve misafiri ağırlamanın önemi ile ilgili bu bilgilerin dışında ev sahibi ve misafir ile ilgili olarak söylenen “Misafir misafiri istemez, ev sahibi hiçbirisini istemez.” atasözü üzerinde de durmak gerekir. Bu sözler, misafirin yalnızca kendisinin ağırlanma isteğini, ev sahibinin de hazırlıksız bir şekilde gelen kişiye yakalanma korkusu ya da rahatının bozulmasına bağlı olarak söylenmiştir. Eve gelen kişinin mütevazılığı ve niyeti de önemli olup, ev sahibinin ikramını asla ölçüp biçmeye, onu hor görmeye çalışmamalıdır. Bu anlamda konuklanmayı hak eden kişi, var günün dostu değil, iyi ve kötü günde kişinin yanında bulunması gerekendir. Gönülden kopan, şansa çıkan ikram, her evin imkânına göre olup, ağız tadı, memnuniyet ve hoşgörüyla ilgilidir. Belki de bu yüzden halk arasında, “Yemeğlen dost olan, üç gün evveli küs olsun bizlen” (K1) sözleri, misafirin güvenilir, sağlam dostlukları kapsadığını ifade eder. Aksi takdirde halk, evinin kapısını bu tür kişilere bir daha açmayacağını çevreye mesajlar. “Misafir umduğunu değil, bulduğunu yer.” sözleri de bu dostluğun sınırlarını daha da belirginleştiren, karşılıksız sevgi ve ikramın önemine değinen ifadelerdir. Yemeği beğenmemek nimete saygısızlık olup, günah sayılmaktadır. Halk arasında misafirin iyisi ve kötüsü, “Misafirin iyisi gelir gider kuş gibi, misafirin kötüsü oturur baykuş gibi” (K2) sözleriyle de ifade edilmektedir.

Atalarımız, misafiri ağırlayan ev sahibini de düşünerek, “Misafirlik üç gün”dür, diyerek gün sınırını belirlemiştir. Misafir, misafirliğini bilmeli, ev sahibini bunaltmamalı, hatta yakın arkadaşysa üç günden sonra ev sahibine yardımcı olmalıdır. Farklı ülkelerde bilinen şu atasözleri de misafirliğin süresinin üç günü aşmaması gerektiğini vurgulamaktadır. “İran atasözünde; “Misafir, ilk gün altın, ikinci gün gümüş, üçüncü gün demir, dördüncü gün çanak gibidir. Beşinci gün ise kül gibi sokağa atacaksın!”, Fransız atasözünde; “Balıklar ve misafirler üç günde kokar.” (Şimşek 2010: 4) Halk arasında, misafirliğini bilmeyen, haddini aşan kişiler için belli uygulamalar da bulunmaktadır:

Misafir bir daha gelmesin diye ayakkabıları gidiş yönüne çevrilir.

23) Misafirin erken kalkması için ayakkabılarına tuz bırakılır.(Kaya 2010: 23)

Misafirin erken kalkması için süpürge ters çevrilir. (Kaya 2010: 23)

a. Yemek Duaları, Bereket ve Yemek ile İlgili Halk İnanışları

Halk arasında, yemekten sonra yapılan duaların kabul olacağına inanılmaktadır. Misafiri ağırlamak da bu açıdan büyük önem taşımakta olup ne kadar misafir ağırlanırsa eve o kadar rızık gireceği inancı vardır. Yemekten sonra Peygamber Efendimizin sünneti olarak sofranın bereketli olması için, sahip olunan nimetin devamı için şükür amaçlı yemek duaları edilir. Yemekten sonra misafirin yaptığı yemek dualarına şu örnekleri verebiliriz:

Biz yedik Allah arttırsın, Hızır parmağın batırsın. (Ünsal 2012: 65)

Biz eksilttik, Allah arttıra, sofrayı kuran kaldıra. (Ünsal 2012: 65)

Biz eksilttik, Allah yerini doldura. (K3)

Baban nurda yata. (K3)

Geçmişlerine rahmet. (K3)

Evde yemeğin bereketinin artması için belli uygulamalar da yapılmaktadır:

Baskil yöresinde bazı aileler, hamur mayalarını ve ayranlarını başka bir eve vermezler. Çünkü verilmesi halinde hamurlarının mayalanmayacağı ve ayranlarının eski lezzetinin olmayacağına inanılır. (Adsız 2011: 34)

Baskil’de halk, buğday başaklarından bir deste oluşturup, evlerinin herhangi bir köşesine asarlar. Bunun o eve uğur ve bereket getireceğine inanılır. (Adsız 2011: 34)

Kandil gecelerinde sütlaç, hamur tatlısı vb. pişirilip dağıtılırsa evin rızkı artar. (K1)

Aşure ayında mutlaka her evde aşure pişirilmelidir ki eve bereket çöksün. (K1)

Ekmeğin pişirirken hamur kabarıp taşarsa bolluk ve berekete işaretler. (K3)

Misafire pişirilen pasta, kek vb. kabarırsa gelen kişinin kısmetinin bol ve şanslı olduğuna inanılır. (K3)

Kazara yağ ve su dökülürse eve bolluk bereket geldiğine yorulur. (K3)

Ayakta yemek yemek ve su içmek günahdır, bereketin azaldığına inanılır. (K3)

Ekmeği el ile bölmek sünnettir, bıçakla kesilirse evin bereketi kaçar. (K3)

Sabah erken kalkan kişinin rızkının bol olacağına inanılır. (Adsız 2011: 34)

Her Cuma akşamı bir tabak un okunup, bir yere ayrılır. Belli bir miktara ulaşınca fakir bir kişiye verilir. Böylece evin daha da bereketleneceğine ve sevap olacağına inanılır. (Adsız 2011: 34)

Yemek ile ilgili halk inanışları ise şu şekilde sıralanabilir:

“Siniyi meleklerin taşıdığı inancı olduğu için yemekler çabuk çabuk yenir.” (Ünsal 2012: 64)

Sofradan kalkılınca bulaşıklar hemen yıkanır yoksa şeytanın karnını doyurduğu söylenir. (K1)

Sofrada ayakları uzatıp oturmak günah sayılır, bu davranış yemeğe ve sofrayı bekleyen meleklerle saygısızlıktır. (K1)

Sofrada bulunan her şeyin az da olsa tadına bakmak sevaptır. Tadına bakılmayan yiyeceğin küseceği, yarım bırakılan lokmanın kişinin arkasından ağlayacağı inanışı vardır. (K1)

Sofrada konuşmak günah sayıldığı için hiç konuşulmaz. Halkımızın “Melekler sofradan kaçır” sözleriyle yaptırım gücü kazandırdığı bu alışkanlık bugün çoğu yerde artık uygulanmamaktadır. Ziyafet sofralarında ise yemek üzerinde sohbet yapıldığı görülmektedir. (Taşkın 1997: 13).

Yere düşen nimetin üzerinden atlanır ya da basılır geçilirse felaketlerin üzerinden eksik olmayacağına, çok büyük günah kazanılacağına inanılır. Bu nedenle yerde nimet görüldüğünde öpüp başa konulduktan sonra yüksekçe bir yere bırakılır. (Ünsal 2012: 64)

Türk halkı, geçmişten bugüne taşınan tarihi ve kültürel değerlerin bir millet için taşıdığı hayati önemi, misafir ağırlamadan pek çok halk geleneğine kadar korumuş olup, öz değerlerini sürekli olarak hatırlatmaya ve uygulamaya devam edecektir. Halkımızın kültürel bir değer olarak yardımlaşma, sevgi, saygı, fedakârlık vb. gibi değerlerle önemseydiği misafirperverlik, misafir ağırlama, sofrada adabı olguları, hatta buna bağlı olarak oluşan yemek kültürü ve halk inanışları yüzyıllardır korunmakta olup, toplum olabilmenin en temel kuralıdır. Değişen zamana karşı direnen değerlerimiz, millet ağacının beslendiği ana damarlardan olup, halkımız milli birlik ve beraberlik mesajlarını geleneksellik adı altında vermeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Şenay Adsız (2011), **Baskil (Elazığ) İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları**, Elazığ, (Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi).

Servet Kaya (2010), **Elazığ (Kovancılar) Halk İnanışları ve Halk Hekimliği Örnekleri**, Elazığ, (Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi).

Miray Ünsal (2012), **Elazığ Folklorundan Örnekler**, (Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi).

İshak Sunguroğlu (1968), **Harput Yollarında I-II-III-IV**, İşaret Yayınları, İstanbul.

Ebru Şenocak (2002), “Elazığ Mutfağı ve Yöresel Yemekleri”, **Yemek Kitabı (Tarih-Halkbilimi-Edebiyat)**, (haz. Sabri Koz), Kitabevi Yayınları, 388-423.

Esmâ Şimşek (2010), “Türk Halk Anlatılarında Misafirperverlik Olgusu ve Psiko-Sosyal Açından Değerlendirilmesi” **Uluslararası Türk Dilinin ve Edebiyatının Yayılma Alanları Bilgi Şöleni, 7-9 Ekim 2010**, Kayseri, s. (Basım aşamasındadır).

Abdullah Taşkın (1997), **Kuyulu Köyü (Elazığ) Monografyası**, Elazığ (Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Lisans Tezi)

Kaynak Şahıslar Hakkında Bilgiler

Kaynak Şahıslar hakkında bilgi verilirken şu sıra takip edilmiştir: Adı Soyadı, yaşı, doğum yeri, kimden öğrendiği, tahsili, mesleği.

(K1): Perihan Altaca, 68, Elazığ, annesinden, ilkokul, ev hanımı.

(K2): Hilal İnce, 1994, Elazığ, öğretmeninden, üniversite, öğrenci.

(K3): Nedret Şenocak, 1957, Elazığ, annesinden, ortaokul, ev hanımı.

ELAZIĞ/ HARPUT VE ÇEVRESİNDE DOĞUMLA İLGİLİ İNANIŞLAR

Birol AZAR*

Hayatın üç önemli geçiş aşamasından ilki olan doğum, hemen her toplumda mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen çocuk sadece anne babayı değil ailenin tüm fertlerini akrabalarını da sevindirmiştir. “Çocuk, ailede ocağı tütürür” özü toplumumuzda o kadar çok kabul görmüştür ki doğan her çocuk sevinçle karşılanmıştır.

“Öte yandan doğum kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi, onun aile, akraba ve grup içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba ise evlat sahibi olmakla hem geleceğe güvenle bakar, hem de dostları ve yakınları arasında saygınlık kazanmış olur. Çünkü kısır kadın, doğuramadığı için yakınlarının ne kadar küçümsenirse, erkek de aynı biçimde çevreden gelen baskının ve erkek yerine konmamanın toplumsal ve ruhsal ezikliğini duyar.”(Örnek, 2000:132)

Anne ve babaya aile/toplum içinde statü kazandıran soyun devamını sağlayan doğum, çiftlerin gözünde büyük bir olay olarak önem kazanır. Bu nedenle doğum ve onun alt evrelerinin her birinde inanca bağlı olarak çeşitli törenler ve uygulamalar yapılmaktadır.

“Doğumda, inançlar ve gelenekler, gebe kadına daha doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden itibaren başlayarak bir takım âdetlere uymaya, bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Böylece doğum, annenin gebe kalma isteğinden başlayarak, yüzlerce âdetin, inancın, dinsel ve büyüsel özlü yüzlerce işlemin hücumuna uğrayarak âdet onlar tarafından yönetilmektedir.”(Örnek, 2000:132)

1-Doğum Öncesi İnançlar: Toplumumuzda hayatın geçiş dönemlerinde bazı olumsuzlukların önüne geçmek, bazı isteklerinde gerçekleşmesini sağlamak için inanca dayalı bazı uygulamalar yapılmaktadır.

Yöremizde aileler evlenen gençlerden, bir süre sonra çocuk beklerler. Eğer gençlerin kendi istekleri dışında başka nedenlerle çocukları olmuyorsa eskiden beri yapıla gelen bazı uygulamalar vardır.

“Harput’ta özellikle vakti gelip geçtiği halde çocukları olmayan aileler, çocuğu olduğu hâlde düşük yapan kadınlar, yahut da sebepsiz yere çocuğunun öldüğüne inanan gelinler, belirli gün ve saatlerde (özellikle Cuma günleri selalar verildiği zaman) önceden denenmiş ve yararına inanılmış bazı usul ve esaslara dayalı olarak yöredeki yatır ve türbeleri ziyaret etmektedir.

* Fırat Üniv. İnsani ve Sosyal Bilimler. Fak. TDE Böl. Öğretim Üyesi
bazar@firat.edu.tr

Başta Fetahmet (Fatih Ahmet) baba türbesi olmak üzere, Nadir Baba, Anku-zu Baba, Arap Baba türbeleri ile Mızdafı (Muzaffer) Baba ve Çekme baba yatırları ziyaret edilerek bunların ruhlarından manevi yardım beklenilmektedir. Bu ziyaretlerin ve buralara yapılan adakların bir neticesi olarak doğduğuna inandıkları çocuklarına ziyaret edilen türbelerin adlarını vermektedirler.” (Araz, 1995; 105)

Türbe ziyaretlerinin yanı sıra bir takım halk hekimliği yöntemlerine de başvurulmaktadır. Maydanöz ve süt kaynatıp kadını kaynayan kazanın buharına tutar ve karnını ovarlar. (Koroğlu, 1994; 5) Kadının beli çektirilir ve saman buğusuna oturtulur. (Yıldırım, 1999; 16) Kurumuş fare derisini kadınlar çeyizlik eşyalarının veya özel eşyalarının arasında bulundursa çocuklarının olacağına inanırlar.

Ayrıca kadınları buharlı ortamlarda bulundururlar. Rahim eğriliğini doğrulamak için kadının ayakları tavana asılır. Kirli yünlerden ilaç yapılır içerilir. Sıcak toprak üzerine oturturlar. (Karabulut, 1997; 116)

Rıfat Araz, yörede çocuğu olmayan kadınların adını Hazar Gölünde alan Hazari adındaki bir elmayı hocalara okutarak yarısını kendileri yarısını da eşlerine yedirerek çocuk sahibi olacaklarına inandıklarını yazar. (Araz, 1995; 90)

Ağın’da uygulanan bir yöntem ise oldukça ilginçtir. Çocuğu olmayan aileler yedi sene Abdulvahap Hazretlerinin türbesine giderek kurban keserler. Çocuğu olmayan kadın bu türbenin yanında kocası tarafından satlığa çıkarılır. “Döl tutmayan, kısarak satarım” şeklinde kocası tarafından bağrılarak satılır. Kadını bir başkası satın alır fakat yine kocasına satar. Eğer kadının çocuğu olursa erkeğe “Satılmış”, kıza da “Fati” ismin koyarlar.

Diğer bir uygulamada “Muhammed” adı bulunan yedi ayrı evden toplanan mih (çivi) ların, dayı adayı tarafından demircide bilezik hâline getirilerek kadının koluna takılmasıyla çocuğunun olacağı inancıdır. (Araz, 1995; 94)

Yöremizde eskiden kadınlar hamile olduklarını ev halkından hatta eşlerinden bile saklarıymış. Ev halkı bir kadının hamile kaldığını fazla miktarda ekşi yemelerinden anlarıymış. (Sunguroğlu, 1968; 44)

Hamile kadınlara yöremizde “iki canlı”, “hamile”, ”yerikli”, ”yükü” “gümünli” denilmektedir.

Hamilelik sırasında çocuğun cinsiyetinin tespiti içinde bazı uygulamalar yapılmaktadır. Örneğin makas ve bıçak üstü örtülerek hamile kadının oturacağı yere gizlenir kadın makasın üzerine oturursa kız, bıçağın üzerine oturursa erkek olacağına inanılır. Ayrıca sancı sağ tarafta olursa erkek, sol tarafta olursa kız olacağına, hamile kadının karın bölgesi yuvarlak, kalça geniş olursa kız doğuracağına, karın bölgesi dik olursa çocuğun erkek olacağına, kadının midesi sürekli bulanırsa kız olacağına dair inançlar vardır. Örneğin Baskil’de bu tespit gelin eve geldiği anda kucağına verilen bebekle baş-

lar. Yani çocuklarının kız veya erkek olmasını isteyen çiftlerin kucağına istedikleri çocuk verilerek ileride çocuklarının istedikleri cinsiyette dünyaya geleceklerine inanırlar. (Çelik, 1998; 24)

Ayrıca yöremizde erkek çocuk doğuracak kadının güzelleştiğine, kız çocuk doğuracak kadının ise çirkinleştiğine-hamilelik süresince dair bir inanç da vardır.

Yöremizde hamilelik süresince yapılan, yapılmasında fayda görülen bir takım uygulamalar vardır:

Hamilelik döneminin sağlıklı geçmesi için çevredeki türbeler, yatırlar ziyaret edilir. Bu ziyaret esnasında kadının hiçbir yerine dokunmaması gerekir. Yoksa çocuğunda dokunduğu yerlerde ziyaret beninin oluşacağı inancı vardır. (Araz 1995; 92) Ayrıca hamile kadınların uyması gereken veya yapmaması gereken bir takım işlerde vardır. Örneğin makasın, çamaşır tokacının, ocak taşının üzerine oturmamak, maşanın veya saç ayağının üstünden atlamamaları gerekir. Bunları yapanların “tabe’li” olacağına yani çocuklarını düşüreceklerine inanılır. (Araz, 1995; 92)

Hamilelik esnasında çocuğun düşmemesi için; “Kurbağayı, yılanı kurutup tuzlayıp muska yaparlar, ağır şeyler kaldırılmaz, sürekli sırt üstü yatarlar.” (Karabulut, 1997; 117)

Çocuğu sürekli düşen kadınlar çocuğu yaşayan kadınları sürekli ziyaret edip ellerini bu evin eşğine, duvarlarına sürüp, ocaklarının başına veya yanlarına oturarak çocuk sahibi olacaklarına inanırlar. (Araz, 1995; 93)

Yöremizde hamile kadınların gece geç saatlerde dışarı çıkmamaları, kaynamış suyu rastgele dökmemeleri, kor ateşe su dökmemeleri tembih edilir bunların uğursuzluk getireceğine inanılır.

Ayrıca doğacak çocuğun fiziki yapısına, cinsiyetine, huy, kişilik ve karakterine doğrudan tesir edeceğine inanılan ve yapılmasında fayda görülen bir takım uygulamalar ve yasaklar vardır. “Kadın hamileliğinde, renkli gözlü, olumlu ve güzel çocuklara bakarsa, huyu, ahlakı, kişiliği, toplum tarafından takdir edilen kişilere bakarsa, ayva yerse çocuğun bu kişi ve özelliklere sahip olacağına inanılır. Kadının ekşi yerse kız, tatlı yerse veya rüyasında salatalık, biber gibi sebzeleri görürse erkek çocuk doğuracağına inanılır. Kadının paça yemesi, sümüklü ve salyalı olacağına inanılır. Hamileliği sırasında kötü ve çirkin olan hiçbir şeye bakmaması telkin edilir. Zira bu kötü ve çirkin varlıkların sahip olduğu özelliklerin doğacak çocuğa geçeceği inancı hâkimdir. Dudağı yarılmış bir şekilde doğan çocuklara “yarık dudaklı”, “yarık damaklı” veya “tavşan dudaklı” adını veren halkımız bunun sebebinin annenin hamileliği sırasında tavşana bakmasına veya tavşan eti yemesine bağlar.” (Araz, 1995; 96)

Bunların yanı sıra hamile kadın gizli saklı bir şeyi almaz, yalan söylemez, ayva yer (Ağın), gözünün mavi olması için çitlembik yer, yanağında gamze olması için ayva yer, akılsız olmaması için kar yemez (Baskil), doğa-

cak çocuğun çirkin veya sakat olmaması için mübarek kandil geceleri anne ve babalarının ayrı yaşaması, hamileliği sırasında dedikodu yapmaması, başkalarının çocuğuna çirkin dememesi gerekir. (Sivrice) Ayrıca bu döneme yöremizde aşerme dönemi denilmektedir. Kadının bütün istekleri yerine getirilir ki çocuk sağlıklı olsun, aksi hâlde çocuğun bir yerinin sakat ve eğri olacağına, devamlı kulağının ağrıyacağına inanılır. Kadının hamilelik sırasında doğum için gerekli olan hazırlıklara da bakılır. Çocuğun yatağı ve beşiği kızın ana babası tarafından alınır. Lohusanın odası temizlenir hazır hâle getirilir. Çocuk için kundak ve elbiseler dikilir, bezler hazırlanır, nazar boncukları alınır. “Sunguroğlu kitabında çocuklar için ince mermer şahiden gömlekler, zıbınlar, göbek bağları, başlarına pörk ve sargı gibi giyim eşyası, Hindistan cevizi, anason gibi şeylerin doğumdan önce hazırlandığını, dağlardan el sürülmemiş kırmızı toprak getirilerek hazır tutulduğu yazar.” “bu toprağa “höllük” denildiğini bununla beraber höllük bardağının da tedarik edildiğini bildirir.” (Sunguroğlu, 1968; 45)

Eskiden höllük ve höllük bardağı çocuğun altını değiştirmede kullanılan en önemli malzemelerden idi. Höllük, höllük bardağının içinde ısıtılır, ısınan toprak bir beze sarılır, üstünde çocuğun altı değiştirilir tekrar içi sıcak kumla dolu beze çocuk sarılır ve kundaklanır.

2-Doğum Esnasındaki İnançlar: Köylerimizde doğumu genellikle ebeler, ebelerin olmadığı yerlerde tecrübeli yaşlı kadınlar yaptırırdı. Doğum sırasında kadının bağırmasına engel olmak için ağzına bir bez verirler. Doğum kolay olsun diye kocasının ayakkabısıyla kadına su verilir. (Köroğlu, 1994; 5)

Doğumun kolay olması için saç örgüleri çözülür. Kilitli kapılar açılır. (Yıldırım, 1999; 117)

Tahta, ateşte iyice ısıtılıp kadının altına konur, arkasına da sıcak taş koyarlar. (Karabulut, 1997; 117), doğumdan sonra kadına (yöremizde hem “loğusa ” hem de “dığesken” diye anılır.) bir miktar tereyağı ile bol eritilerek veya kuymak dediğimiz un ve tereyağından yapılmış lapa hâlindeki yemek verilir.

Çocuk doğduktan sonra göbeğinin kanından dudaklarına ve yanaklarına sürerek bu yerlerin kırmızı olması istenir. (Çelik, 1998; 25)

Çocuğun göbeği kesilir ve bağlanır. Çocuk kokmasın diye bütün vücuduna tuz sürülerek biraz bekletilir, sonra yıkanır kundaklanır ve annesinin kucağına verilir. Bazı köylerimizde çocuk ilk defa dedesinin veya ninesinin kucağına verilir. Onlar da çocuğa altın veya para takarlar. (Köroğlu,1994; 95)

Kesilen göbeğin gömülmesi ile ilgili olarak Araz şunları söylemektedir: “Kız çocuğuna ait göbek, gelin olup evinin hanımlığını yapması amacı ile evin uygun görülen bir yerine, oğlan göbeği ise ileride iyi bir iş ve meslek

sahibi olması inancı ile okul bahçesine veya camii avlusuna gömülür. Göbeğin kesilmesi sırasında kullanılan bıçak, makas, jilet gibi aletler lohusanın yatağının altında kırk gün saklanır ki alkarısına karşı loğusa ve çocuğu korusun diye.” (Araz, 1995; 98)

Doğumdan bir iki gün sonra veya beş ezan vakti geçtikten sonra ailenin büyüklerinden biri abdest alarak çocuğun kulağına ezan okur. Doğumu yaptıran ebeye kına, sabun veya yazma verilir. Ebeye kirve kadar önem verilir. Eskiden hastayı ziyarete giderken, ebeye de para verirler buna “ebe parası” denilir. (Sunguroğlu, 1968; 44)

Doğumdan sonra bebek ve annesi yalnız bırakılmaz. Bebeğin odası gece boyunca aydınlık tutulur. Alkarısına karşı bebeğin beşiğine kırmızı örtü örtülür. (Ercan, 1995;12) Bebeğin yüzüne sarılık olmasın diye sarı yazma örtülür. (Yıldırım, 1998; 18)

Sivrice’de doğum yapan kadın giydirilir, başına kundak kurar güzel bir tülbent veya yazma örter, gözlerine sürme çekerler, eline kına yakarlar, belini ve karnını bir bezle iyice sararlar, yumurta, yağ ve balı kaynatıp içirirler. (Karabulut, 1997; 118)

3-Doğum Sonrası İnançlar: Yöremizde doğumdan sonra çocuğu kötü ruhlara karşı korumak, çocuğun yaşamasını sağlamak için bazı inançlar vardır.

Al karısı İnanışı: Kırkı çıkmayan anne ve bebek inanışlara göre bazı tehlikelerle karşı karşıyadır. Yöremizde “Al karısı” denen bir yaratığın doğum sonrası annenin ve çocuğun ciğerini alıp götüreceği inancı vardır. Loğusa kadına görünen al karısının yapabileceği kötülükleri önlemek için yatağın baş ucuna örken sarmak; “Kur’an-ı Kerim”, “bir parça ekmek”, ”kara çörek otu”, gibi şeyleri yastığın altına bırakırlar. (Koroğlu, 1994; 6)

Sivrice’de annenin yastığının başına muska, ekmek kırıntısı, soğan, misvak, çuvaldız bırakırlar. Lohusayı veya çocuğu al karısı basarsa kurşun dökülür, çocuk yıkanır, bir ihlas üç fatiha süreleri okunur. (Karabulut, 1997; 120)

Ayrıca lohusaya ve çocuğa nazar değmesin ve allar basmasın diye “bir eşiğin sivri ucuna bir baş soğan geçirilerek lohusanın baş ucuna konur sonra ipekli cangesden yapılmış kabın içinde bir kelamı kadimde baş tarafına asılır.” (Sunguroğlu,1968; 46)

Baskil’de çocuğun yastığının altına küçük boy kuran, özel hocalara yazdırılmış muskalar ve soğan konur. Dolunay olduğu zaman çukur bir tabağa üç gün süre ile okunması için su konulur. Bu su sonra bütün eşyalara serpilir. (Çelik, 1998; 25)

Ayrıca çocuğun yatağına kara bir cisim bağlanır, yatağın altına makas, bıçak konulur, iğne batırılmış bir soğan baş ucuna asılır al karısının diğer adı da ”kopoz” dur. (Çelik, 2003; 65)

Lohusa kadın bir hafta on gün sonra yataktan kalkar ama dışarı çıkılmaz. (Eskiden kırk gün dışarı çıkılmaz ve yıkanamazdı).

Eğer çıkmak icap ediyorsa kırk bismillah der ve öyle çıkarmış. Doğum yapan kadın kırkı çıkmadan, kırkın içinde olan başka bir kadınla veya sünnetli çocukla zorunlu olmadıkça bir araya gelmemeye çalışır. Bir araya gelmeleri gerekiyorsa “çengelli iğne” değiştirirler. (Köroğlu, 1994; 6) Bu adet hemen hemen ilimizin her yerinde yapılmaktadır.

Lohusa kadının yanında kırk basmasına karşın sürekli biri bulunur, çocuğun yüzü abdestsiz açılmaz, eve et girince çocuğu kırk basacağına inanılır bu nedenle eve kırk gün boyunca et alınmaz. (Yıldırım, 1999; 19)

Doğumdan sonra bir türlü şişmanlamayan zayıf ve çelimsiz bebeklere “kırkı bastı” derler. Çocuk zayıf olursa mezarlığa götürülüp tezikle tartılır. (Ercan, 1995; 1)

Kırk çıkarma yörelerimizde değişik şekilde yapılmaktadır. Kırk gün boyunca çocuk her gün anneanne, babaanneler veya ebeler tarafından yıkanır. Kırk gün sonra çocuğun yıkanacağı suyun içine kırk tane nohut atarlar. Sonra çocuğu bu suda yıkarlar. Anneler de aynı işleme tabi tutulur ve bazı dualar okunur (Köroğlu, 1994; 6)

Devirlibahçe/Baskil köyünde çocuğun doğduğu günden kırkıncı gününe kadar su dolu bir semavere küçük taşlardan atılır, kırk gün dolduktan sonra herkes her şey bununla yıkanır. Sonra evin her köşesine süpürge ile serpilir. Sonra çocuk içi çıkartılan yumurta kabuğu ile kırk defa ölçülerek dökülen su ile yeniden yıkanır. Anne yuvarlak bir ipin içinde geçirilir. (Çelik, 1998; 25)

Ayrıca yöremizde yarım kırk denilen doğumun yirminci gününde de aynı işlemlerin yapıldığı görülmektedir. Buna da “yarım kırk” denilmektedir.

Şimdi de çocuğu olduğu hâlde yaşamayan ailelerin başvurdukları çarelere bir göz atalım.

“Yörede çocuğu yaşamayan kadınlar, çocukların yaşamasını sağlamak için çöp ve benzerlerinden yapılan bebeği Harput’ta metfun bulunan beşik babanın sandukası üzerine sökerek dağıtırlar. Böylece yeni doğacak çocuğun yaşayacağına inanırlar.” (Araz, 1995; 99)

Ağın’da çocuğun yaşaması için çocuğa yedi yaşına kadar başkalarının elbisesi giydirilir. Evinde Mehmet isimli olan yedi evden çivi toplanıp bilezik yaptırılarak çocuğa takılır, yeni doğan çocuğun kulağından bir parça kopartılarak annesine yedirilir, muska takılır, çocuğa Yaşar, Duran isimler verilir. Köyden gümüş takılar toplanarak çocuğa takılır. Kaplumbağa kanı bir beze damlatılarak muska hâline getirilir ve çocuğun boynuna asılır, hocalar tarafından ayet ve dualardan oluşan iki metre uzunluğunda boylama adı verilir. Bir kâğıt içinde çocuk geçirilir. (Yıldırım, 1999; 19)

Sivrice’de kurban adak edip Muhammed, Ahmet gibi isimler koyarlar. (Karabulut, 1997; 118)

Yine Ağın'da yedi yaşına kadar saçı kesilmez. Fatma ismi bulunan yedi evden un toplanıp yemek yapılıp annesine yedirilir. (Ercan, 1995; 16)

Yöremizde oğlan çocuğu olmayan veya olduğu hâlde yaşayamayan aileler oğlan çocuklarına kavuştukları zaman yedi yaşına kadar çocuğun saçlarını uzatır ve kız elbisesi giydirebilirler. Yedi yıl boyunca eski, yamalı, komşu ve akrabalarından alınan yırtık elbiseler giydirebilirler ki çocukları yaşasın. (Araz, 1995;100)

Ayrıca çelimsiz, gelişmeyen çocuklar için “cin degüşüğü” tabiri kullanılır ve yöredeki türbelere özellikle Nadir Baba, Beşik Baba, hamamlara götürülür. Çocuklar tezek karşılığı başka bir aileye satılıp tekrar satın alınır. Bundan amaç kötü ruhlardan korumak ve onları aldatmaktır. (Araz, 1995; 100)

Çocuk doğduktan birkaç gün sonra yöremizde “Dığasken görme, çocuk görme” merasimleri başlar. Konu-komşu, akrabalar, dostlar çeşitli hediyeler getirerek (tülbent, yazma, patik, çorap vb. altın takılar) “hayırlı olsun, gözünüz aydın, Allah analı babalı büyütsün” derler. Gençler kendi aralarında eğlenirler.

Çocuğun dişi çıkınca annesi diş hediği, çerez, meyve hazırlayarak yakın akraba ve dostlarını çağırır. Gelenler hediyelerini alıp gelir. O gün oyunlar oynanır, sohbetler edilir, hediğin üzerine paralar atılır. (Çelik, 1998; 26)

Diş hediği merasiminde çocuğun önüne ileride hangi mesleği seçeceğin tahmin etmek için meslek gruplarına ait eşyalar konur. Makas, bıçak, kelim, ayna, kitap gibi eşyalardan çocuk hangisine el atarsa o mesleği seçeceğine inanılır.

Yöremizde çocuğa ad verme ile ilgili bazı gelenekler eskiden günümüze kadar canlı bir şekilde gelebilmiş ve hâlâ da uygulanmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi ziyaret edilen türbe ve yatırların isimleri çocuklara verilir. Genellikle çocuğun dedesi ölen aile büyüklerinden birinin ismini bırakabilir. Çocuğu yaşamayan aileler “Yaşar, Duran, Dursun, Durak” gibi adlar verilir bunun tersi de olabilir. Çok çocuğu olanlar “Yeter, Songül, Soner” gibi adlar da verebiliyorlar. Ayrıca çok ağlayan, yürürken sık sık düşen çocukların adlarının ağır geldiği düşünülerek ya isimleri değiştirilir ya da mevcut isimleri yöremize has bir ağız özelliği ile Fatma ise Fatoş, Emine ise Emoş, Mehmet ise Memoş olarak çağrılır. (Araz, 1995; 98)

Yukarıda Elazığ ve çevresindeki uygulamalarına değindiğimiz doğum inanışlarının benzerleri bugün Anadolu'nun değişik yerlerinde benzer bir şekilde ya da küçük değişikliklerle görülmektedir. Dolayısıyla ortak kültürümüzün değişik yansımaları olan bu inanışları batıl, boş, hurafe diye nitelerek, dikkate almamak, bizi biz değerleri küçümsemek halkbiliminin tanınmadığı/bilinmediği dönemlerdeki yaklaşımları çağrıştırmaktadır. Avrupa halkbilimi unsurlarını büyük bir dikkatle inceleyip kendi milli felsefeleri için

kaynak olarak görmesinden yüzyıllar sonra bizde bu bilim fark edilmiş fakat ne yazık ki kıymeti/önemi hâlâ yeterince anlaşılamamıştır.

Yüzyıllar boyu doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki alt evrelerine birtakım törenler ve töreler eşlik etmektedir. İnançlar ve gelenekler insanları gebelik öncesinden başlayarak birtakım adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Bu ritüeller, insanın geçiş dönemlerinde onları beklediğine inanılan pek çok olumsuzluktan korumakta ve bu hassas dönemde anne ile çocuğunun sağlıklı geçirmesine yardımcı olmaktadır. Bu töre, tören ayin ve ritüellerin kökeninde eski Türk inançlarının izlerini görmemiz mümkündür. Bu izler bugün İslami bir renk altında İslam dininin bir gereği olarak yörede bilinmekte ve yapılması kutsal sayılan dini vecibeler olarak tanımlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

SUNGUROĞLU, İshak (1968), **Harput Yollarında, IV. Cilt, İstanbul.**

SUNGUROĞLU, İshak (1968), **Harput Yollarında, III. Cilt, İstanbul.**

ARAZ, Rıfat (1995), **Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Ankara .

ÇELİK, Zülkif (1968), **Baskil İlçesi Demirlibahçe Köyü Folkloru ve Halk Edebiyatından Örnekler**, Elazığ, (Basılmamış Lisans Tezi).

ERCAN, Neslihan (1995), **Ağın'dan Derlenen Halk Edebiyatı ve Folklor Mahsul-leri**, Elazığ, (Basılmamış Lisans Tezi) .

KARABULUT, Şengül (1997), **Sivrice Folkloru ve Halk Edebiyatı**, Elazığ.

KÖROĞLU, Özlem Turan (1994), **Gümüşbağları Köyü (Elazığ) Halkbilim Derlemeleri**. Elazığ

ÖRNEK; Sedat Veyis (2000), **Türk Halk Bilimi**, 2.bsk. Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara.

YILDIRIM, Hülya (1999), **Ağın İlçesi (Elazığ) Halkbilim Ürünleri**, Elazığ.

YILDIRIM, Dursun (1998), **Türk Bitiği**, Akçağ yay. Ankara.

ŞİİRİMİZDE ELAZIĞ

R. Mithat YILMAZ¹

İnsanlar, doğup büyüdüğü topraklara fitrî bir sevgi bağıyla bağlanırlar; ayrı kaldıklarında da hasretini derinden hissederler ve kavuşma arzusuyla yanıp tutuşurlar.

Elazığ, güzel bir coğrafyada yer alır. Sevmeye, özlemeye, hülyasını kurup rüyasını görmeye değer bir şehirdir. Elazıglı ise vefalıdır; sevecendir, sadıktır; şehrini, mahallesini, köyünü unutmaz, ihmal etmez. Höllük bağıyla bağlıdır doğup büyüdüğü topraklara; bağıni koparmaz. Ayrı kaldığında ata topraklarını ziyaret etmeyi dinî bir görev sayar Elazıglı...

Elazığ'ın büyüğü havası sadece Elazıglıları değil, ağırladığı konukları da etkiler. İşte bunun ilk örneklerinden birisi Hicrî 551 yılında yöreyi ziyaret eden Arap şairlerinden Seyyah İbn-i Üsame'dir.

O tarihte Harput'u ziyaret eden Üsame, yörenin tarihî ve doğal güzelliklerine hayran olmanın yanında kara gözlü bir Harput güzeline de vurulur. Ülkesine döndükten sonra "*Kara gözlüler diyarı Harput*" üzerine uzun bir kaside yazmıştır. Bu kasidenin bir bölümü merhum Fikret Memişoğlu'nun eline geçmiş, o da bunu Türkçeye tercüme ederek çıkardığı *Yeni Fırat* dergisinde (Sayı: 24, Haziran 1964) yayınlamıştır.

Bahsi geçen "*Harput Ufkunda Karalar*" şiirinden bir bölüm:

*Harput'un damları yer yer kara giymiş görünür
Bakma, köz tutmuş ateş, giydiği gam kisvesidir
Kara sevdâsıdır almış bizi içden, şaşma
Kara bahtın bize mat rengi de Hak cilvesidir
Beyazıyla bezenir gerçi göz ammâ, iç açan
Kara bir gözbebeğinden sızan aşk işvesidir
Ağaran saçda güzellik mi kalır sevdâdan
Kara saçlarda yanan, halka, gönül neşvesidir
Hangi bir ilme yarar bir yazının hat arası
Tüm ilim, akda mürekkeple kalem şîyvesidir
Bakmayın bir kara sevdadır uzakdan Harput
Fakat ak akça yakından, bir ateş zirvesidir
Daldık ey Fikret; Üsâme'yle vatan bahçesine
Harput'un tattığımız bir kara bağ meyvesidir.*

Aslında Memişoğlu'nun da “*Harput Menkıbesi*” başlıklı bir şiiri vardır ki, okuyanı tarihin derinliklerine götürür. O uzun menkıbenin birkaç beytini alacağız buraya:

*Gösterir tarihteki umranı virâneler;
Dün birer hakikatti, bugünkü efsaneler.
Kaç millet gelip geçmiş bu Kalenin altından,
Kaç bin kılıç sıyrılmış, Harput uğruna kından.
Hurriler, Urartular, Etiler, Romalılar,
Part, Arap, Bizans, İran birbirini kovalar.
Birbirini yok etmiş kaç millet bu sahrada;
Bu ili vatan tutan Türkoğlu, en sonra da.*

Ali Akbaş, şairlerin harman olduğu Kahramanmaraş'tandır. Fakat bir Harputlu kadar Harputlu, bir Elazığlı kadar Elazığlıdır o. Ahmet Kabaklı'ya ithaf ettiği *Issız Yurt* şiiri bir Harput masalı gibi sarar insanı:

*Harput'ta eski yurttayım
Mâverâyla huduttayım
Gâh yerde, gâh buluttayım
Düştüm bir garip duyguya
Karıştı gerçekle rüya*

277

mısralarıyla başlayan bu uzunca şiirin bir bölümü ise şöyledir:

*Şehir göçmüş gölü kalmış
Saray yanmış külü kalmış
Bir tarih örtülü kalmış
Harput bir Selçuk beldesi
Rahat uyusun cümlesi.*

Akbaş, Harput'u, “*Issız Yurt*” diye adlandırırsa dursun; bu kez Gümüşhane'den şair Nurettin Özdemir, “*vatan*” mefhumunu nitelendirirken, şiir atını Hazar'a, Harput'a sürer. Özdemir, mücerret “*vatan*” kavramını;

*Vatan,
Hazar Gölü'nde şiirli bir akşam
Ve eski Harput'ta
Burcu yıkılmış bir kaledir*

demek suretiyle âdeta müşahhas bir hâle dönüştürür.

Harput üzerine, çok sayıda şiirler yazılmıştır. Bunların birçoğu insanı gerçekten etkiler, duygulandırır. Mesela hüzünlü şair Metin Önal Mengüşoğlu'nun şiirinde geçen; “*Neden Harput koymadım adını oğlumun*” mısraı, insanın içini titreten bir söyleyiştir.

Mengüşoğlu, oğluna “*Harput*” adını koyamamıştır; lâkin İlhami Bulut'un göbek adı “*Harput*”tur. *Diyar-ı Harput* şiirinde öyle diyor şair:

*Dedem derdi ki oğul; Harput eski kaledir.
Taşı topraktan fazla, aslında yekparedir...
Kat kat olmuş kayalar, her katı ayrı çağdır,
Bir mihraptır kurulmuş.. Dağ üstünde bir dağdır..
Güneşten evvel doğar minare alem alem;
Tarihe ilk besmele çekmiş kudretli kalem..
Mayası süttten hâsıl, tarihe derc olmuştur
Bir kavim bu kalede acep nice olmuştur..
Harput göbek adım... Kimlikte Anadolu 'yum
Hüviyetim ay-yıldız, ben de bir Harputluyum...*

Bir Elazığlı için Harput ideal bir şehirdir. Ondan iyisi, ondan güzeli, ondan ötesi yoktur. Orhan Koloğlu'nun *Harput* şiirinden siz de bu manayı keşfedebilecek misiniz?

<i>Gölgesine sığınanı Tepmeyen tek şehir oydu Seven, içten olmayanı Yapmayan tek şehir oydu.</i>	<i>Konmuş aşkın kulesine Sevginin bileşkesine Kendisinden başkasına Bakmayan tek şehir oydu.</i>
<i>Mozaik içli duygudan Arınmış her tür kaygıdan Sevgiden, aşktan, saygıdan Sapmayan tek şehir oydu.</i>	<i>Bağrında ovalı, dağlı Zengin, fakir, soylu, köylü Sımsıkı hayata bağlı Kopmayan tek şehir oydu.</i>

Orhan Koloğlu, Harput için, “*Sımsıkı hayata bağlı / Hayattan kopmayan tek şehir*” nitelemesinde bulunadursun, bizse farklı bir bakış açısıyla şiire dökmüşüz tarihten masala akan şehri. Hem de “*Masal Harput*” diyerek:

*Harput'a çıktım da dün, dünü andım
Vah Kayabaşı'm vah, viran olmuşsun / dedim.
İç geçirdim, âh ettim, tanımadım;
Vah garip Harput'um, yaban olmuşsun / dedim.*

*Aldırmamak elde değil hâline
Hele dil ver anlat, ya bu hâlin ne?
Kim el atacak hazin ahvaline
Vah ulu çınarım, hazan olmuşsun / dedim.
Yıkılmış hep Kalen, burçların dökük
Camilerin enkaz, kubbeler çökük
Oturup başucunda gözyaşı döktük
Vah tarih diyarım, talan olmuşsun / dedim.
Baharların bitmiş, hep kış gibisin
“Anka” derler hani o kuş gibisin
Bir varmış sanki bir yokmuş gibisin
Vah Yukar’şehar’im, yalan olmuşsun / dedim.*

Hangi Elazığlıya sorsanız, Harput, kuru kuruya bir şiire değil, tam anlamıyla destanlara konu olan tarihî bir vatan toprağıdır. İşte bu yüzden olmalı ki şu anda önümde tamı tamına dört şairin kaleme aldığı dört *Harput Destanı* duruyor. Bu destanlardan ilki Vahap Güray’a ait;

*Şeherin kurulmuş kayalık yerde
Göklere yükselen başın var Harput!
Haniya o eski günlerin nerde?
Ne bozuk düzenin, işin var Harput!*

279

.....
*Akardı o Yarıçavuş, Üçlüle,
Kurey’de bülbüller şakırdı güle,
Benzersin şimdi âh... bir gurbet ile
Gözlerde kan olan yaşın var Harput!*

Şükrü Kacar, yazdığı *Harput Destanı* şiirini, “*Harputlu Ozan Şeref Tan’a*” ithaf etmiştir:

*Daldım geçmişe bir koca tarihi gördüm
Baktım eskiye o yüce Fatih’i gördüm.
Bir ses yükseldi derinden, “Çubuk Bey” dedi,
Baktım Kaleye değişik sesler yükseldi.
Öylesine bir tarih çöküp de gitti
Yaktı bizleri, gönlümüzü harabetti.*

Diğer bir *Harput Destanı*, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencisi Nejat Yılmaz’ın, 8 Temmuz 1985 tarihli *Turan* gazetesinde çıkan şiiri. Yılmaz’ın şiirinden de haz duyacağınız mısralar sunalım size:

*Güç verir bakanlara görünüşüyle çınar
Gölgesinde mutluluk, yaprağında tarih var.
Küçülen koca Harput, eski Harput'u taşır
Eski Harput denince, mânâ ruha karışır.
Beldesinin her taşı canlandırır maziyi
Harput'u gören kişi, anar Balak Gazi'yi.*

Harput Destanı başlığını taşıyan son şiirimiz, Mustafa Öz'e ait:

*Güzeldin geçmişte yüziün aşına;
"Kurban olam toprağına, taşına"
Terk eyledik seni boşu boşuna;
Ayrılık ateşten kor be gakgoşum!..
Aslan Dağ üstüne şimdi yağan kar;
Bir yol ki Harput'tan Halep'e akar.
Balak Bey Menbiç'ten hüziünle bakar;
Harput'u Balak'tan sor be gakgoşum!..*

Elimizde, 1115 yılında Harput Hükümdarı olan Balak Gazi için de yazılmış şiirler de var. Bunlardan birisi 1962-1964 yılları arasında Elazığ'da öğretmenlik yapmış, şair Yücel İpek'e aittir:

*Efsaneleşmiş kahraman, Yiğit Türk hükümdarı,
Sînesi pür aşk ü imân! Mü'minlerin tacdarı*

*Şanlı, şerefli mazi Heykeli kurulu Harput taşında
Ve işte Balak Gazi! Bakmada âfâka Kayabaşı'nda*

Fikret Memişoğlu'nun şiiri ise "Balak Gazi Heykeli" ile ilgilidir :

*Harput, Artuk kolumun ünlü beyi,
Müslüman ülkesinin gözbebeği.
Balak at sürdü şafaktan şafağa,
Her seher bir yeni fecr açtı çağa.
Kahredip Haçlıyı gâzî o yiğit
Yurda kan, can bağışıp oldu şehit.
Ona yer, gök bile pek geldi ki dar,
Uçtu kartal gibi, tâ arşa kadar.
Yuğuran, döktüğü kan, Türk elini;
Dikti ibretle zaman heykelini.*

Balak Gazi için en güzel şiirlerden birini de Rıfat Araz yazmıştır. Araz'ın "Belek Gazi'ye Sesleniş" başlıklı şiirinden bir bölüm:

*Oğuz yaylasında bir nazlı çiçek
Anası ad koyup çağırılmış "Belek"
Erligi yolunda eylemiş dilek
Yiğit oğul, eren oğul, alp oğul
Allah için gerek vura kalp oğul
Gün oldu an geldi yükseldi tekbir
Tecelli eyledi ilâhî takdir
Kaynaştı yer ehli gök ehli bir bir
Bir gül düştü gül dalından toprağa
Nur yükseldi hilâl oldu bayrağa
Dünya kime yâr ki kime kalası
Canı Allah vermiş Allah alası
Gerektir Hak için candan olası
Ey Türk Beyi hem gazisin hem şehit
Buna gökler, dağlar şahit, yer şahit*

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'na gelince, o, Balak Gazi'nin bir anlamda destanını yazmıştır. *Destanlar Burcu* kitabından bir bölüm:

*Artuk Bey'in torunu, Ve Kayı Han'dan öte,
Behram Bey'in oğluyum! Oğuz Han'a bağılıyım!..
Altay'da, Ötüken'de Urum'u fethetmişim,
Obalı, otağlıyım... Aslen Tanrıdağlıyım!
Harput Kalesi tahtım,
Sancaklıyım, tuğluyum!..*

Kimi şairler vardır, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, Harput'u hatırlayıp andıkça bir hüznün kaplar yüreklerini. Saim Öztürk için "*Harput'u Anarken*" şiirinden çıkarılacak sonuç da bundan başkası değildir. O şiirin son dördlüğü şöyledir:

*Şaşıyor Saim yanan geldikçe
Tarihin anıyor Kalen gezdikçe
Gözleri yaş ile hâlin gördükçe
Der, kadere kurban olmuşsun Harput.*

"Aziz İstanbul" olur da "Aziz Harput" olmaz mı? Hele bir de insan, M. Ali Talayhan gibi gurbete düşmüşse, tıpkı Saim Öztürk gibi gözleri yaşarak yâd etmez mi Harput'u:

*Talayhan gurbette buldu Harput'u
Sılayı andıkça gözleri doldu
Kararmaz, bilinsin Hakk'ın yolu
Bulunmaz hiç dengi aziz Harput'un.*

Bir de Elazığ hakkında “Aziz Şehir” serlevhasıyla şiir yazan iki şair vardır edebiyatımızda. Bunlardan birisi Abdurrahim Karakoç’tur;

*Üşütmez, ısıtır kar bu bahçede
Bir dağ bir ovaya yâr bu bahçede
Gül yüzlü simalar var bu bahçede
Bahçe aziz olsun, gül aziz olsun..*

Diğeri ise Yahya Akengin;

*Gözü hâlâ kartal yuvasında
Harput’ta çıra yakan aziz şehir.*

Diğer şairler gibi Bahaettin Karakoç da ilgisiz kalmamıştır Elazığ’a karşı. 05.04.2006 tarihli “Elazığ’a Gazel” başlıklı şiirlerinden insana ölüm-süzlük suyu bahşeden çıralı gözlerden yansıyan iki beyit:

*Manas kültür ocağı has dostların mekânı,
Orada muhabbetin balı var, kaymağı var.
Karakoç bu toprağın insanlarına hayran,
Çıralı gözlerinde bengisu membaı var...*

Destanlar şairi Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, Balak Gazi’ye destan yazar da Elazığ’a “Deyiş” demeyi ihmal eder mi?

*Elazığ, aydınlığın, faziletin otağı
Elazığ her devirde Koçyiğitler yatağı
Elazığ, alperenler, evliyalar toprağı
Elazığ, ak alında yeşil defne yaprağı
Elazığ! Tarihine bir irfan tahtısın sen
Elazığ! Haşmetinle Türklüğün bahtısın sen!*

Halil Soyuer’in de müfretler hâlinde “Elazığ’a Deyişler”i var elimizde şimdi de. Birinde, türkülerden yola çıkarak çaydaçırıyla ilişkisini kur-guluyor Elazığlının;

*Türkü türkü adı çıkmış buranın
Türkü ondan ilk başında sıranın
Yüz yıl önce nikâhını kıymışlar
Elazığlılarla çaydaçırının*

Bir başka deyişinde ise şiir diliyle Elazığlıyı şöyle nitelendiriyor edi-yor Soyuer:

*Kimseye eğilmemiştir başı Elazığlının
Merde hiç çatılmamıştır kaşu Elazığlının
Onu tanıyamazsın uzaklardan bakmakla
Yüreğinde gizlidir yaşı Elazığlının.*

Şehir, insan hafızasında biraz da hatıralarıyla yaşar. Bedri Çarsancaklı'nın, bir şiirinde;

*Bizdeki bu sönmeyen hatıralar
Medâr-ı şevk ü şâdîdir Elazığ*

demesi bu yüzdendir. Hatıralar mı seni yaşatır, sen mi hatıraları? Orası ayrı bilmece.

Bir tarihte Elazığ Belediye Başkanlığı da yapmış, Harput'un Gökçe-bağlarından Orhan Gökçe, hatırladıkça Harput'u gözleri yanmakta, yaşarmaktadır;

*Hasret dolu nice özlem, Hatırlarım ben, dem be dem...
Taşradan Harput'u gözlem, Anılarla yanar didem,
Sıla, ecel, buruk elem... Harput dolu benim sinem.
Yaşam böyle bir ikilem. Harput: Anam; Kale: Babam.*

Şairler, Elazığ'ın tarihinden, mazisinden bahsederken işe ister istemez Harput'u katar ve bir anlamda onun şiirini yazarlar. Fakat onlar arasında biri vardır ki bizatihi, "Elazığ'ın Müstakbel Hayatı"na şiir yazmıştır. Bedri Çarsancaklı sözünü ettiğimiz şiirinden biridir;

*Bir mavi deniz olunca ovamız,
O zaman mâmur olur tam yuvamız,
Dalgalanır sabâ misâl havâmız,
İmtisâl örneği şarka Elazığ.*

Elmas Yıldırım, Sovyet zulmünden kaçıp ilimize gelmiş Azerbaycanlı bir şairdir. Onun dilinden "İlerleyen Elaziz'e" adlı şiiri:

*Bir zamanlar başında gezdi korkunç bulutlar,
Çevrendeki dağlara çöktü duman Elaziz.
Devran ateş savurdu, yandı çiçekler, otlar,
Derdinle coştı Murat, çağladı kan Elaziz.
Akşamları radyodan ses yayılır her yana,
Dev gibi ilerlemek aşkını sunar sana...
İç bugünün zevkini doyunca kana kana,
Ölmez sana şan veren bir kahraman Elaziz.*

Aşağıdaki dörtlükler ise Elmas Yıldırım'ın oğlu Azer Elmas'ın "Elazığ" şiirinden;

*Hazar'ın dalgalarından uçuşur türkü sesi
Yayılır dağlarına Türk'ün o eşsiz nefesi
Anlatır milletine şanını Harput Kalesi
Dosta dost, insana insan, âşığa bir yâr Elazığ.*

*Babamın akmuş olan gözyaşı çoktur Ağın'a
Sanırım kalbini gömmüş o aziz toprağına
Anılar bir bir oturmuş o yiğitler bağına
Belki dinler Hazar'ın derdini tekrar Elazığ.*

Elazığ'a veya Harput'a özlem şiirlerinin haddi/hesabı yok. Bir de var ki fakat komşu il Malatya ile Elazığ'ın dostluklarını dile getiren şairler de az değil. Bir tarihte, başında M. Şener Bulut'un bulunduğu; Bahaettin Karakoç'un, I. Elazığ Gazeli'nde belirttiği üzere, "Has dostların mekânı Manas Kültür Ocağı"nın organize ettiği Elazığ-Malatya dostluk ziyaretleri kayda değerdir. Şair Hadi Önal'ın orijinal buluşuyla Elazığ-Malatya dostluğunu simgeleyen *EL-MA Projesi* semeresini vermiş; karşılıklı birçok geziler yapılmış, birçok şiirler yazılmıştır. Bunlardan aklımıza gelen ilk örnek, Malatya'dan Nurettin Gür Ozanoğlu'nun *Kardeşlik Türküsü* şiiri ile Elazığ'dan M. Şükrü Baş'ın *Elazığ-Malatya* şiiridir.

*Birbirine yakın başka iller yok,
Malatya, Elazığ kardeş olmalı.
Böyle güler yüzler, tatlı diller yok
Malatya, Elazığ kardeş olmalı.*

*Battalgazi, Balakgazi şahı var,
Gönülleri aydınlatan mahı var,
Selçuklunun, Osmanlının ruhu var,
Malatya, Elazığ kardeş olmalı.*

*Ozanoğlu der ki kurmalı dernek,
Bir yanda Harput, bir yanda Kernek,
İnsanlıkta örnek, dostlukta örnek,
Malatya, Elazığ kardeş olmalı.*

Nurettin Gür OZANOĞLU

*Malatya-Elazığ bir kardeş şehir;
Töresi bir, âdeti bir, örfü bir
Ortasında akar ünlü bir nehir,
Havası bir, toprağı bir, suyu bir*

*Malatya-Elazığ iki kan-kardeş;
Lisanı bir, ihsanı bir, dili bir..
Bir elmanın yarısı, bir ikiz kardeş;
Atası bir, töresi bir, aşkı bir.*

M. Şükrü BAŞ

Yavuz Bülent Bâkiler'in de sözünü etmeden geçemeyeceğiz. "Malatya'da Elazığ'da" başlıklı şiirinden iki dörtlük:

*Malatya'da, Elazığ'da bizim dilimiz,
Kâşgarlı Mahmud'un güzel kaamûsu.
Bülbül şakıması, sümbül kokusu,
Fırat'ta çağlayan bir köpüklü su.
Malatya'da, Elazığ'da bahçelerimiz,
Şekerpare kayısı, kiraz, dut, ceviz...
Haram lokma girmeyen mübarek evlerimiz,
Rızkımız da ırkımız gibi tertemiz.*

Elazığ'ın ilçeleri içerisinde, hakkında en çok şiir yazılanı herhâlde Sivrice'dir. Elbet bunda, *Hazar Şiir Akşamlarının* rolü büyüktür. Doğrudan doğruya bu şiir akşamını konu alan şiirler bile yazılmıştır. Bunlardan biri Kayserili şair Bekir Oğuzbaşaran'a aittir;

Türk Dili'nin divânıdır Hazar Şiir Akşamları
Güzel sanat mekânıdır Hazar Şiir Akşamları.
Bir gönül dili köprüsü, Türkiye'den Türkistan'a
Muhabetin zamânıdır Hazar Şiir Akşamları

.....
Türkçemiz bir dünya dili, ana sütünce sevgili
Gönlümüzün sultânıdır Hazar Şiir Akşamları

İlimiz şairlerinden M. Faik Güngör, *Şairler Otağı Sivrice* şiirinde;

Otağında buluşur yaz gelince şairler,
Benim için yazılır en duygulu şiirler

demekte haklıdır. Gerçekten, gerek yurt içinden, gerekse Türk dünyasından onlarca şair Sivrice, Hazar Gölü, Hazarbaba Dağı, Hazar Şiir Akşamları üzerine şiirler yazmışlardır. Birkaçının adını zikredecek olursak; Fikret Memişoğlu, Halil Soyuer, Nurala Göktürk, M. Zeki Akdağ, Sevilay Sadıkoğlu, M. Emin Ulu, Nebi Hazri, Şükrü Kacar, Lütfi Parlak, Mahir Gürbüz, Elmas Yıldırım, Hadi Önal, Ali Öztürk, Gazi Özcan, Abdullah Satoğlu, Berika Küçük, Hüseyin Poyraz, Ziya Çarsancaklı, S. Tuğçay Tayhani, İhsan Nazik, Hasan Kocamanoğlu, Bedrettin Keleştimur, Nurettin Büyükbaş, Zülfü Çelik ve R. Mithat Yılmaz'dır.

Aşağıdaki dördlük, Sivrice'nin çocuğu ve *Hazar'dan Fırat'a Sivrice* kitabının müellifi Hadi Önal'a aittir;

İnancım insana, güvenim tamdı
Mavi bayrak sevincimdi, rüyamdı
Şiir akşamları büyük dünyamdı
Umudun yanına varılmaz oldu.

Hazar Şiir Akşamlarına da telmihte bulunan şu üç dördlük ise R. Mithat Yılmaz'ın *Sivrice Güzellemesi'*ndendir;

Eşin yok şirin belde   *Yaratmış güzel Allah*
Sivrice ne güzelsin!   *Güzelsin akşam-sabah*
Şiirin gezer dilde   *Gören der; "Bayıldım, âh*
Sivrice ne güzelsin!   *Sivrice ne güzelsin!"*
Gök bayrak nişanın var
Dünyaca bir namın var
Şiirden akşamın var
Sivrice ne güzelsin!

Harput'a, Elazığ'a dair şiir yazarlar arasında mahallî şiveyi kullananlar da olmuştur. Bunların başında, tereddütsüz diyebiliriz ki Şeref Tan gelir. Ardından da Berika Küçük, Fethi Duran, Orhan Önal, Aytuğ İzat, Mehmet Zeren, Gazi Özcan, Cezmi Boztaş, İshak Rafet Acaralp, Mehmet Ergönül, Nadir Lülecî, Mahir Gürbüz isimlerini sayabiliriz.

Konuya örnek olarak Şeref Tan'ın, Aytuğ İzat'a cevabî şiirinden mısralar;

*Aytuğ İzat gardaşım, Amerika'dan daş atmış,
Eline kalem alıp tozu dumana katmış.
Herhâl hulku daralmış, şiirle bize çatmış.
Önce, "emice" demiş, malamat etmiş sona,
Bülbül gibi şaşırılmış, bilmemiş nerye kona.*

.....
*Kellepaça yanında mercimege yanaşma
Zira, kati müşhildir, peg ardına dolaşma.
Derde deva istersen tarhanadan heç şaşma
Şimdi dolapta doni içli küfdenin içi,
Nezük bir el yuğursa yeyenin içi geçi.*

İkinci olarak Berika Küçük'ün *Harput Bağlarında'n* üç salkım sunacağımız sizlere;

286

*Mavi şalvar, beyaz guşak   Yolum düştü Yeddigöz'e
Gelin gakgoşlar buluşak   Nereden başlıyam söze?
Ehvalimizi gonuşak   Dağlar taşlar mesgen bize
Harput bağlarında güzün   Harput bağlarında güzün
Gorukları olur üzüm
Damda orcik düzüm düzüm.
Bulamaç yemekde gözüm
Harput bağlarında güzün.*

Konuyla ilgili son örnek Mahir Gürbüz'ün *Baba Çığa* şiirinden:

*Gelenden geçenden onu soridim
Rüyama girsedi hayra yoridim
Dedim ki güzele, "Seni aridim";
"Baba çığa, seni sevmim." demez mi?
Hasreti sır gibi galbimde gizlim
Yuhum gelmi gakgo hep onu özlim
Dedim ki dilbere, "Yolunu gözlim";
"Baba çığa, seni sevmim." demez mi?*

Elazığ-Harpur konulu şiirlerin sayısı her sene biraz daha artmaktadır. Biz elimize geçenleri bir araya getirerek 2006 yılında *Şiir Şiir Elazığ* (Elazığ-Harpur Şiirleri Antolojisi) isimli bir kitapta topladık. Manas Yayıncılık tarafından yayınlanan 448 sayfalık bu eserde 17'si anonim olmak üzere 184 şairden 340 şiir bulunmaktadır. Bu şairlerin 7'si Türkiye dışındadır.

Bu şairler, Azerbaycan'dan, Alaaddin Mehmedoğlu, Elmas Yıldırım, Azer Elmas; KKTC'den Mahmut İslâmoğlu, Sevilay Sadıkoğlu; İran'dan Nesir Paygozar ve Rıza Gaffari'dir

Son söz "*Eski Harpur'la Başbaşa*" şiiriyle Merhum Osman Öge'nin:

*Çok değil, elli yıl önce,
Feyiz, berekettin Harput!
Feleğin devri dönünce,
Birden itip, bittin Harput!*

*Sendin doğum yerim, yurdum;
Hep seni düşünüp durdum.
Hasretinle hayal kurdum,
Her derdime yettin Harput!*

*Hani eski Kureybaşı?
Nerde şimdi can yoldaşı?
Kalan varsa mezar taşı,
Ölene rahmettin Harput!*

*Ne Toptop'tan uçar kuşun?
Ne çağlar Yarıçavuş'un?!
Böyle virviran oluşun,
Ne hikmettir, n'ettin Harput!?*

*Seni, çağında görenler,
Söylese bir, dağ-taş inler.
Ne söyler var, ne de dinler?
Şimdi n'oldu, n'ettin Harput!?*

*Yeter Hafız Osman yeter!
Ne biter bu dert, ne iter?
Ateş düşen yerden tüter;
Yanıp, yakıp tüttün Harput!..*

DÜNDEN BUGÜNE ULUSLARARASI HAZAR ŞİİR AKŞAMLARI

Hadi ÖNAL¹

Sevgiyi, güzeli sanatla bütünleştiren, insan fitratındaki aşk meşalesini yüreklerde tutuşturan, sözün özü şiirle gönül gözlü insanları buluşturan bir büyük kültür faaliyetinin adı olan Uluslararası Hazar Şiir Akşamları; Türk dünyasının toyu, bayramı ve manevi kurultayıdır. Geçmişle gelecek arasında köprü kuran; dünün kültürünü bugüne, bugünün kültürünü ve güzelliklerini de geleceğe taşıyan Türk âleminin bu en uzun soluklu edebi faaliyeti Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, her yıl Elazığ'ın Sivrice İlçesi sınırları içerisinde yer alan Hazar Gölü'nün kıyısında yapılmaktadır.

Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, on yıllardır gönül güzelliklerini özlere ve kalemlerine yükleyen Doğu Türkistanlı, Kazakistanlı, Türkmenistanlı, Özbekistanlı, Kırgızistanlı, Azerbaycanlı, Orta Asyalı, Kafkaslı, Balkanlı, Kerküklü, Kıbrıslı ve elbette Türkiyeli şairleri Türk'ün bu büyük toyuna, şiirin efsunu ile yıkanan bu muhteşem kurultayına davet etmektedir. Katılımcılar, ruhlarını Hazar Gölü'nün maviliklerinde yıkarken aynı kökün mensubu kardeşleri ile kucaklaşmanın mutluluğunu yaşarlar. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında bir tarafta yaşayan Türkçenin bayrağı dalgalanırken diğer tarafta da gönül gözlü sevdahılar hasret giderirler.

Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, her yıl; sevgisizliğin kavurduğu, seviyesizliğin çirkinleştirdiği dünyamızda güzeli ve güzellikleri yalnızca gözlerimize sunmakla kalmaz gönüllerimize de duygu ve sevgi zenginliğinin tohumlarını eker.

Büyük Hazar'la Küçük Hazar'ı kucaklaştıran Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında toprağın cemreyle uyandığı, tohumun güneşin aşkı ile çatladığı, filizin o nazenin yapısına aldırmaksızın bir an önce aydınlığa kavuşmanın aşkı ile yanıp Ferhatlaştığı bir zaman dilimi bütün boyutları ile yeniden yaşanır.

Türk dünyasını ortak dil ve ortak kültürde buluşturmak, Türk ülkeleri arasında duygu ve gönül köprüleri kurarak dostluk ve kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmeyi amaçlayan Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, yirmi yılı aşkın bir süredir Türk dünyasının şair, düşünür, fikir ve sanat adamlarını bir araya toplamaktadır. Aynı kökün, aynı tarihin aynı kültürün ve aynı dilin mensupları sevgi, dostluk, kardeşlik ve hoşgörü yüklü şiirleri ile Hazar'ın sularını derinden ve yeniden dalgalandırmaktadırlar. Bu dalgalanmayla birlikte Hazar, sınırsız yıldız zenginliği ile yüzüne gülümseyen gökyüzünün sularına gönderdiği ışık demetlerine yüklediği sevinç gözyaşlarını kendine

özgü çırpınışlarla kıyılarına bırakmanın sevincini ve mutluluğunu yaşamaktadır Hazar; dili bir, dini bir, tarihi, kökeni, sevgisi, sevdası bir, söz ustalarına, gönül mimarlarına ev sahipliği yapmanın gururunu taşır. Hazar; kıyısında gerçekleştirilen bu faaliyetlerle kazananın dostluk, kardeşlik olduğu kadar Türk dili, Türk edebiyatı, Türk sanatı ve Türk kültürüne hizmet olduğunu da bilir. Bu bilinçle o; yüzyılların

1.Şair, araştırmacı, yazar.

özlemi ile kavru lan yüreklerde yeni bir şahlanışa imza atmanın çok da uzaklarda olmadığını derinliklerinde hissederek ürperir.

Her yıl Türk'ün fikir ve gönül dünyasında bayraklaşan birinin hatırasına düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının da elbette bir geçmişi, bir hikâyesi vardır.

Bilindiği üzere Harput ve onun devamı olan Elazığ, insanlık tarihinin ilimle tanıştığı en eski yerleşim yeri olan Yukarı Fırat Havzasında yer almaktadır. Fırat, sadece içerisinden aktığı münbit topraklara can vermekle kalmamış o topraklar üzerinde yaşayan insanların fikir, düşünce ve duygu dünyalarının bereketine de vesile olmuştur. Nice bin yılların medeniyetlerine ev sahipliği yapan Yukarı Fırat Havzası, bütün Türkiye'yi hatta Türk dünyasını derinden etkilemiştir. Bu havzada yer alan tarihî Harput şehri ve onun devamı olan Elazığ, kültür membaı olmanın yanı sıra kültürün koruyucusu ve aktarıcısı olarak da üzerine düşen görevi yapmış, yapmaya da devam etmektedir.

Bilindiği üzere 1990 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılmış bu dağılmaya paralel olarak Türk devlet ve toplulukları bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. 1936 yılında büyük devlet adamı Atatürk; *"Bu gün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttfikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Bizim, bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak... Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların bölüdüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz, bizim onlara yaklaşmamız gereklidir."* diyerek, Genç Türkiye Cumhuriyetine ve Türk milletine engin ufku ile hedef belirlemişti. İşte, o eşsiz devlet adamının yıllar önce ortaya koyduğu düşünceden ilham ve güç alan Elazığ, misyonuna uygun olarak bağımsızlıklarına kavuşan Türk cumhuriyetleri ve toplulukları arasında gönül ve kültür köprüleri kurmak amacı ile bir çalışma başlatılmıştı.

Başlarında Muhammet Şener Bulut'un bulunduğu bir avuç kültür ve gönül sevdalısı Kültür Bakanlığı Elazığ Kitap Satış Mağazasında toplanmış, dilin özsuyu ve kelimelerin ruhu olan şiirle gönül fethine çıkmaya karar vermişlerdi. Aldıkları karar doğrultusunda yaktıkları kültür meşalesi var olan cevherle birleşince hemen etkisini göstermişti. Adına "Fırat Şiir Akşamları" adı verilen bu kültür faaliyetinin ilki, 5 Aralık 1992 tarihinde Elazığ'ımızın yetiştirdiği folklor araştırmacısı, yazar ve şair Fikret Memişoğlu anısına düzenlenen muhteşem bir gece ile ilk meyvesini vermişti. 1995 yılında ismi değiştirilerek "Hazar Şiir Akşamları" adını alan bu kültür faaliyeti, yıllar ve yıllara eklenen gayretlerle bugün Türk dünyasının en büyük toyu, bayramı oluyordu.

***

Fikret Memişoğlu anısına Elazığ Devlet Tiyatrosu konferans salonunda düzenlenen 1. Fırat Şiir Akşamlarına yurtdışından Azerbaycanlı Şair Alaeddin Mehmedoğlu, yurt içinden Ali Akbaş, Yahya Akengin ve Bahaettin Karakoç gibi Türk şiirinin önde gelen şairleri katılmışlardı. Şeref Tan, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam Bahtiyar Aslan, R. Mithat Yılmaz, A. Murat Kuşçubaşı, Mahmut Bahar, Ömer Kazazoğlu'nun Elazığ'ı temsil ettikleri bu etkinliğin açış konuşmasını Osman Çolak yapmış, şairlerin şiirlerini seslendirmelerinin ardından Kültür Bakanlığı

Elazığ Klasik Türk Müziği bir konser vermişti. M. Şener Bulut, Ahmet Boydak, Saniye Bulut, Recep Bağcı, Osman Çolak ve Nihat Oğuz'un düzenleme kurulu olarak görev aldıkları 1. Fırat Şiir Akşamlarını Elazığ Valiliği, Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Fırat Havzası Gazeteciler Cemiyeti desteklemiş, finansını da Akasyalar Ticaret sağlamıştı.

***

Fırat Şiir Akşamlarının ikincisi 18 Aralık 1993 yılında Fırat Üniversitesi Atatürk Konferans Salonunda Destan Şairi Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu ile Elazığ'ın yetiştirdiği bir başka değer olan Şair Cenani Dökmeci anısına düzenlendi. Açış konuşmasını Elazığ Belediye Başkanı Behçet Susmaz'ın yaptığı 2. Fırat Şiir Akşamlarına Azerbaycan'dan Nebi Hazri, Elazığ dışından; Bahaettin Karakoç, Ali Akbaş, Yahya Akenin, Beşir Ayvazoğlu, Aykut İzat, A. Tevfik Ozan katılmışlardı. Elazığ'ı Şeref Tan, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam, Bahtiyar Aslan, R. Mithat Yılmaz, A. Murat Kuşcubaşı, Mahmut Bahar Ömer Kazazoğlu, Yusuf Dursun, Bedrettin Keleştimur, Ayşe Yılmaz temsil etmişlerdi. Şiir ağırlıklı bu etkinlikte kültür adamları da yavaş yavaş yerlerini almaya başlamışlardı. 2. Fırat Şiir Akşamlarında Prof. Dr. Sadık Kemal Tural, Şeyhülmuhammadin Ahmet Kabaklı ve Doç. Dr. Hüseyin Özbay'ın katılımlarının ardından şiirin yanı sıra kültürel etkinliklere de kapı aralandı.

Çeşitli nedenlerle bir yıl yapılamayan bu şiir etkinliği bir yıl sonra *Hazar Şiir Akşamları* adını aldı ve mekân olarak da Hazar Gölü'nün kıyısı seçildi. 3. Hazar Şiir akşamları, 23 Eylül 1995 tarihinde Hazar Gölü kıyısında kültür dostu "İshak Sunguroğlu" anısına düzenlendi. Sevgi yağmuru ile beslenen şiir akşamlarının bir de ulu konuğu vardı. Yurdunu sürgünde yaşayan Doğu Türkistan'ın efsanevi lideri İsa Yusuf Alptekin...

Mehmet Çınarlı, Dilaver Cebeci, Nurullah Genç, Ali Akbaş ve Yahya Akenin'in katıldıkları bu şiir şöleni- 3. Hazar Şiir Akşamları- tek kelime ile muhteşemdi. Abdulkerim Baltacı, Hasan Özçam, Ozan Taşdemir, Bedrettin Keleştimur, Hüseyin Poyraz, Ethem Yalın, Mahir Gürbüz, Şeref Tan, Gazi Özcan, Şükrü Kacar, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam, R. Mithat Yılmaz, Yusuf Dursun da Elazığ'ı temsilen bu etkinliğe katıldılar. Ahmet Kabaklı, Aslan Alptekin ve Mehmet Doğan'ın da katıldıkları etkinliğin musiki kısmında, müzik dünyamızın değerli ismi Avni Anıl yer almıştı.

3. Hazar Şiir Akşamları ile bu faaliyet, artık ayakları yere basan ileriye gören ve emin adımlarla geleceğe yürüyen bir şiir organizasyon olarak varlığını şiir ve edebiyat dünyasında hissettirmişti.

***

3. Hazar Şiir Akşamlarına onur konuğu ve bir konuşmasında, "*Gönül arzu eder ki, Türkistan meselesinin halledilmesi davasında öncülük şerefi, Türkiye'nin hakkı olsun*", diyen Doğu Türkistan Lideri İsa Yusuf Alptekin'di. Alptekin, 17 Aralık 1995 tarihinde hakkın rahmetine kavuştu. Hazar Şiir Akşamlarının temellerinde harcı olan; "*Bu oyun hiç bitmesin, bu ateş hiç sönmessin. Birlik ruhu tutuşsun bizim çayda çıradan.*" diyen Şeref Tan da aynı yılın 28 Kasım'ında Hakk'a yürümüştü. Hazar Şiir Akşamlarının tertip komitesi aynı yıl içerisinde birbiri ardınca kaybettiği bu iki değerini birlikte anmak amacı ile 4. Hazar Şiir Akşamlarını bu iki güzel insanın anısına tertipleledi.

1-2 Haziran 1996 tarihinde gerçekleştirilen 4. Hazar Şiir Akşamlarına yurt dışından, yurt içinden ve Elazığ'dan katılan şair ve kültür adamlarında hayli artış vardı. Abbas Abdullah Hacaloğlu, Ahmet Özdemir, Ahmet Tevfik Ozan, Bestami Yazgan, Mevlut Uluğtekin Yılmaz, Nurettin Özdemir, Yahya Akengin, Dilaver Cebeci, Halil Soyuer, M. Zeki Akdağ, Mehmet Çınarlı, Nebi Hazri, Nüzhet Erman, Yavuz Bülent Bakiler, Bekir Sıtkı Erdoğan gibi edebiyatımızın yüz akları Hazar Şiir Akşamlarının konuğu oldular. Abdulkerim Baltacı, Ali Kınık, Arif Çakmak, Hüseyin Poyraz, Murat Kuşçubaşı Mithat Yılmaz, Etem Yalın, Bedrettin Keleştimur, Gazi Özcan, Günerkan Aydoğmuş, Hasan Özçam, Mahir Gürbüz, Nazım Payam, Yusuf Dursun'da Elazığlı şairler olarak bu etkinlikte yer aldılar.

Program katılan sanatçı Avni Anıl'ın yanı sıra fikir ve düşünce dünyamızın mimarlarından Prof. Dr. A. Bican Ercilasun, A. Turan Oflazoğlu, Prof. Dr. Hamza Zülfiyar, Prof. Dr. Necat Birinci ve Muzaffer Özdağ ile de bu faaliyetin sanat ve ilim yönünü tamamlıyorlardı.

Hazar Şiir Akşamları artık Türk şiir ve edebiyat dünyasında *ben de varım* diyordu.

***

27-28 Haziran 1997'de Hazar Gölü'nün suları yeniden kıyama duruyordu. 5. Hazar Şiir Akşamları bir öncekine nispeten daha kapsamlı idi. Şöhreti ve sınırları çoktan Türk ülkelerine ulaşan bu faaliyet, artık Türk dünyasını kucaklayan boyutu ile yalnız Türkiye'nin değil Türk dünyasının da bir büyük kültür faaliyeti olduğunu söylüyordu. Azerbaycan'dan Abbas Abdullah Hacaloğlu, Nebi Hazri, Kabardey-Balkar Cumhuriyetinden Önüzlan Bolat, Kırgızistan Cumhuriyeti'nden Riskulbek Abdraimov, Makedonya'dan Todor Miçov, Türkmenistan'dan Berdi Sarıyev'in katıldıkları 5. Hazar Şiir Akşamlarını Doğu Türkistan adına da Nurala Göktürk temsil ediyordu. Bu katılımcıların yanı sıra yurdumuzdan Cemal Safi, Ahmet Özdemir, Ahmet Tevfik Ozan, Erdem Beyazıt, Bekir Sıtkı Erdoğan, Celal Oğan, Dursun Özden, Filiz Bedük, Göktürk Mehmet Uytun, Gülsen Varol, Halil Soyuer, H. Ali Kasır, M. Zeki Akdağ, Nurettin Özdemir, Yahya Akengin ve Nurullah Genç de 5. Hazar Şiir Akşamlarına katıldılar.

Elazığlı şairler; Murat Kuşçubaşı, Abdulkerim Baltacı, Bedrettin Keleştimur, Hasan Özçam, Mahir Gürbüz, Nurettin Büyükbaş, Ömer Kazazoğlu, Şükrü Kacar, Yusuf Dursun, Gazi Özcan, Günerkan Aydoğmuş, Kemal Karabulut, Nazım Payam, Ozan Taşdemir, Mithat Yılmaz, Tarık Özcan ve Hadi Önal şiirin şehri Elazığ'ı temsil ettiler.

***

25 Haziran 1998 tarihinde 6. Hazar Şiir Akşamları yine aynı heyecan ve coşku Hazar Gölü'nün kıyısında gerçekleştirildi. Elazığ Valisi Lütfullah Bilgin açış konuşmasında; şiirin ve türkülerin bir milletin hafızası ve can damarları olduğunu bu sanatı ilim muhitinin beslediğini söyledi. Şairlerimizin Ahmet Yesevi'den beri gönülleri yumuşatma, yürekler ferahlatma, bilginin nezaketin ve estetiğin öğreticisi olma gibi önemli bir görevi de yüklendiğini belirten Vali Lütfullah Bilgin; "*Bu muazzam tablo Türk kültürü ve sanatı adına bizlere heyecan ve gurur vermektedir.*" diyordu.

Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Türk edebiyatı Vakfı, Türk Dünyası İktisadi Sosyal Araştırmalar Vakfı, Elazığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği'nin

ortak çalışmaları ile hazırlanan 6. Hazar Şiir Akşamları gerçekten de tek kelime ile mükemmeldi. Sivrice Eski Kaymakamı Hasan Canpolat'ın da hazır bulunduğu 6. Hazar Şiir Akşamlarında Sivrice Kaymakamı Ahmet Zateroğulları, Hazar Şiir Akşamlarının dostluğa kardeşliğe bir çağrı mesajı olmasını dilediği konuşmasını; “*Türk dünyasının dilde, fikirde, işte birliğine örnek vesile etmesini diliyorum.*” sözleri ile bitiriyordu.

6. Hazar Şiir Akşamlarına yurt içerisinden Yahya Akengin, Cemal Safi, A. Tefik Ozan, Mehmet Çınarlı, Bekir Sıtkı Erdoğan, Nurullah Genç, Halil Soyuer, Filiz Bedük ve Nurettin Özdemir katıldılar. Yurt dışından ise Doğu Türkistan'dan Sultan Mahmut Kaşgarlı, Kırgızistan'dan Tölemiş Okayev, Balkanlardan Nusret Dilşo Ülkü ve Esat Bayram, Türkmənistan'dan Bedri Sarıyev, Kazakistan'dan Kamşat Şami ülkelerini temsil ettiler. Murat Kuşçubaşı, Bedrettin Keleştimur, Nurettin Büyükbaş, Yusuf Dursun, Gazi Özcan, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam, Ozan Taşdemir ve Hadi Önal da Elazığ adına şiirlerini seslendirdiler.

***

Elazığ Valiliği'nin himayelerinde Sivrice Kaymakamlığı, Atatürk Kültür Merkezi, Sivrice Belediyesi ve Elazığ Musiki Konservatuarı'nın birlikte “Harputlu Hacı Hayri Bey” anısına düzenledikleri 7. Hazar Şiir Akşamlarının akabinde *Türk Dünyası Hizmet Ödülü*ne layık görülmesi yapılan faaliyetin etkisini ve önemini vurguluyordu. Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı'nın “Türk Dünyası Hizmet Ödülü” Cumhurbaşkanlığı tarafından Çankaya Köşkü'nde yapılan bir törenle Elazığ Valisi Lütfullah Bilgin'e verildi. 1992 yılından itibaren de Hazar Şiir Akşamlarının adına Uluslararası unvanı eklendi.

Şeyh'ül Muharririn Ahmet Kabaklı'nın; “*21. yüzyıl Türk dünyasının toplanıp birleşmesi ile yaşlı dünyaya yeniden Fuzuliler, Yunuslar, Kanuniler, Sinanlar, Dede Efendiler kazandırıyor. Temennim Küçük Hazar Gölü'nün Büyük Hazar dünyasına sanat ve ülkü ibrişimleri ile bağlanmasıdır. Bu yeni Türk dünyasının, destan, dil, yiğitlik, sevgi hakanı ise Dede Korkut atamızdır. İki cihanda muradımız Türk İslam Birliğinin zaferidir*” sözleri ile tanımladığı 7. Hazar Şiir Akşamlarına da gerek yurt içerisinden gerekse yurt dışından pek çok şair katılmıştı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Sevilay Sadıkoğlu, İran'dan, Rıza Gaffari ve Abbas Söhrabi, Azerbaycan'dan Şahmar Ekberzade, Altay Türk Cumhuriyeti'nden Nadya Yaguşeva. 7. Hazar Şiir Akşamlarının yurt dışı konuklarıydı.

Türkiye'yi temsilen ise Yahya Akengin, Bekir Sıtkı Erdoğan, Rıdvan Çongur, Faika Sarp, Filiz Bedük, Ali Akbaş, Bayram Bilge Tokel, Behiye Göksel, M. Zeki Akdağ, Abdullah Satoğlu, Metin Önal Mengüşoğlu ve Nurullah Genç katıldılar.

Elazığ'ı temsilen Günerkan Aydoğmuş, Berika Küçük, Mithat Yılmaz, Tamer Kavuran, Murat Kuşçubaşı, Ali Öztürk, Mahmut Bahar, A. Tefik Ozan, Nazım Payam'ın şiirlerini Hazar Şiir Akşamları için seslendirdiler.

Harput, Urfa, Kerkük musiki topluluklarının nameleri ile dalgalanan Hazar'ın yüreği bir defa daha Türk dünyası için çarptı. Kültür Bakanlığı ve Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından da desteklenen 7. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları müzik topluluklarının verdikleri konserler, konferanslar, paneller ve gösterilerle dört gün boyunca devam etti.

8. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları 13-15 Haziran 2000 tarihlerinde Elazığ ve Malatya'nın ortak değeri olan ve nesillere yol gösteren Fethi Gemuhluoğlu anısına düzenlendi.

Elazığ Valiliği'nin himayelerindeki bu faaliyeti Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediye Başkanlığı, Elazığ Musiki Konservatuvarı gerçekleştirdi. Faaliyete Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türk Edebiyatı Vakfı, Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı katkı sağladı. İşin mutfağında Elazığ Vali Yardımcısı Erdoğan Bektaş ile bu etkinliğin fikir ve eylem babası M. Şener Bulut ile Elazığ'ın şair ve yazarları yer aldılar.

“Gayemiz, Büyük Hazar coğrafyasındaki neşeyi, hüznü, güzelliği, hoşnutluğu Küçük Hazar etrafında paylaşımaya sunmak ve kaynaşmaktır. Var olan kültürel bağları kuvvetlendirmek, canlı tutmak ve her yeni organizasyonla bunu yaşatmak buna tanık olmaktır. Görüyorum ki artık Hazar, Sivrice'den ibaret değildir. O, geniş bir coğrafyanın adı ve büyük bir topluluğun gönül bağıdır.” diyerek duygularını dile getiren Elazığ Valisi Lütfullah Bilgin'in himayelerinde gerçekleşen 8. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına Türkmenistan, İran, Özbekistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan, Altay Özerk Cumhuriyeti, Kerkük ve Türkiye'den toplam 33 şair katıldı.

Elazığ Valisi M. Lütfullah Bilgin, Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi Mehmet Nevruzoğlu, Kırgızistan'ın Ankara büyükelçisi Medethan Serimkulov, Türkmenistan'ın Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı Annagülü Nurmammed, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, TİKA Başkanı Dr. Öner Kabasakal, Cumhuriyet Başsavcısı İlmengin Köklü, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Eyüp İspir, Sivrice Kaymakamı Ahmet Zateroğulları, Fethi Gemuhluoğlu'nun oğlu Ali Gemuhluoğlu'nun yanısıra çok sayıda gönül ve kültür adamı da bu faaliyette yerlerini aldılar.

Etkinlikler kapsamında verilen konserlerde Türk sanat ve halk müziğinin seçkin örnekleri sunuldu. Kültür ve Turizm Bakanlığı Elazığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği programları tek kelime ile muhteşimdi.

Yine bu kapsamda düzenlenen “Şiir Söyleşileri” ilimizin değişik okullarında gerçekleştirildi. Oturum başkanlığını Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanı Dr. Öner Kabasakal'ın yaptığı; “Türk Dünyasının Bugünkü Meseleleri”, adlı panele konuşmacı olarak Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi Mehmet Nevruzoğlu, Türkmenistan'ın Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı Annagülü Nurmammed, Irak Türkmenleri Ankara Temsilcisi Dr. Mustafa Ziya, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural ve şair Yahya Akengin katıldılar.

“Türk Dünyası Âşıkлар Şöleni”ne Türkiye'den Nuri Çırağı, Kırgızistan'dan Toganbay Abdiyev, Özbekistan'dan Abdunazar Payanov ve Azerbaycan'dan Zülfiye İbadova ve Solmaz Köseyeva katıldılar.

8. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının finali Sivrice TPAO kampında yapıldı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Sevilay Sadıkoğlu, Mahmut İslamoğlu, Azerbaycan'dan Memmed Aslan, Abbas Abdullah Hacaloğlu, Türkmenistan'dan Annagülü Nurmammed, Kerkük'ten Mustafa Ziya, Altay Özerk Cumhuriyeti'nden Nadya Yaguşeva, İran'dan Kadir Güldiken ile Nesir Paygozar şiiirleri ile gönülleri fethettiler.

Türkiye’den Bekir Sıtkı Erdoğan, Yahya Akengin, Ataol Behramoğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Cemal Safi, Halil Soyuer, Mehmet Zeki Akdağ, Lale Müldür, Mehmet Ocaktan İrfan Çiftçi, Filiz Bedük, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz okudukları şiirlerle etkinliği süslediler.

Elazığ’ı temsilen katılan; A. Murat Kuşçubaşı, Mahmut Bahar, Ethem Günen, R. Mithat Yılmaz, Ahmet Tevfik Ozan, Ozan Taşdemir, Tarık Özcan, Gazi Özcan, Nazım Payam, Mahir Gürbüz, Ömer Kazazoğlu, Tamer Kavuran da şiirleri ile gönüllere uzandılar.

***

Elazığ Valisi Osman Aydın’ın; “*Şiir sanatı evrenseli kucaklarken Türk dünyasını, aynı atanın çocuklarını doğal olarak daha çabuk kucaklayacaktı. Ne mutlu bize ki bugün “Oğuz Atanın Çocukları” ismi Türk dünyası ile özdeşleşen Hazar Denizi’nden alan büyük önderimiz Atatürk’ün adını koyduğu Hazar Gölü kıyılarında her yıl hasret gideriyoruz. Bu buluşma bile başlı başına bir şiir değil mi?*”, dediği 9. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları 27-28 Eylül 2001 tarihinde Elazığ’ın alpereni, bilge kişisi olarak tanımlanan Şeyhü’l Muharririn Ahmet Kabaklı anısına yapıldı.

Türkçeye, Türkiye’ye ve Türk insanına aşkla bağlı, ilim sahibi, araştırmacı, bıkıp usanmadan çalışan, vefalı, yardımsever, merhametli, haklının ve mazlumların yanında olan, halktan kopmayan gerçek aydın kişi olan Kabaklı, kadirşinas, yeni projeler üretme yeteneğine sahip birisiydi. Kalemimi menfaat için kullanmayan, çizgisinde direnen, yürüdüğü yoldan şaşmayan, dünya malına fazla değer vermeyen, bereketli bir fikir pınarıydı. Uzun yıllar fikrini ve kalemimi vatan, millet hayrına kullanan bir kahraman, bir mektep adam, haysiyet abidesi, millete ve tarihe mal olmuş bir şahsiyetti. 08 Şubat 2001 yılında Hakk’ın rahmetine kavuşmuştu. Elazığ, bu abide şahsiyet için o yıl, Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarını bu güzel insanın hatırasına düzenledi.

Elazığ Valiliği’nin himayelerindeki bu faaliyet; Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediye Başkanlığı, Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı, Türk Edebiyatı Vakfı, Elazığ Musiki Konservatuarı’nın destek ve katılımları ile gerçekleştirildi. İşin mutfağında Vali Yardımcısı Neşet Akkoç ile Elazığ’ın adsız kahramanı Şener Bulut ve arkadaşları vardı.

“*Elazığ’da gerçekleştirilen Hazar Şiir Akşamları organizasyonunun ve sanat anlayışının temelinde Harput’tan gelen birikimin önemli olduğuna inanıyorum. Nitekim Elazığ’ımızda son derce kapsamlı ve nitelikli sosyal ve kültürel faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerin içerisinde uluslararası bir boyut kazanmış olan Hazar Şiir Akşamlarının yeri ve önemi büyüktür.*” diyen ve devraldığı sanat ve kültür bayrağını doruklara taşıma heyecanında olan Elazığ Valisi Osman Aydın’ın himayelerindeki 9. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları da öncekiler gibi muhteşem oldu.

Atatürk Kültür Dil Tarih Kurumu Başkanı Prof Dr. Sadık Tural, Türk Edebiyatı Vakfı Başkanı Servet Kabaklı, Türk Edebiyatı Genel Yayın Yönetmeni İsa Kocakaplan, Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu ile Prof. Dr. Berrin U. Yurdadoğ’un şiir sohbetleri, paneller, konferanslar biri birini takip etti.

9. Uluslararası Hazar şiir Akşamlarında ilk defa Türkiye’de yayınlanan dergilerin sorunları dile getirildi. Türk Edebiyatı, Bilge, Bizim Ece, Bizim Külliye,

Çemen, Dikili, Ekin, Erciyes, İmaj, Kümbet, Maki, Türk Bilimi Araştırmaları, Yeni Düşünce, Yerel dergilerinin temsilcileri kültür hayatımızda dergiler ve dergi yayıncılığı konusunu tartıştılar.

9. Uluslararası Hazar şiir Akşamlarında finali Hazar Gölü kıyısında TPAO kampında yapıldı. Türk Edebiyatı dergisindeki yazısında Halil Yalçın'a; "*Güzeldi... Bir sonbahar akşamında mehtabın altında Hazar Gölü kıyısında, yıldızların göldeki nazik dalgacıklarla raks edişi eşliğinde şiir dinlemek...*", dediyecekti. Evet, her şey gerçekten güzeldi. Kabaklı Hoca'nın da uhrevi makamından izlediği ve alkışladığı bu etkinlik, gecenin ilerleyen saatlerine kadar devam etti. Kerkük'ten Suphi Saatçi, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Harid Fedai ve Sevilay Sadıkoğlu, Azerbaycan'dan Ahmet Oğuz, Vagif Bayatlı Önder ve Tamila Aliyeva, Kosova'dan Ağım Rıfat Yeşeren, Kırgızistan'dan Kazakof Tugölbay, İran'dan Kadir Güldiken ve Nesir Paygozar, Kazakistan'dan Baurican Karabekov, Altay Özerk Cumhuriyeti'nden Nadya Yaguşeva geldikleri ülkelerin selamları ile birlikte şiirlerini seslendirdiler.

9. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına ülke genelinden Faika Sarp, Özcan Ünlü, Ahmet Tufan Şentürk, Bekir Sıtkı Erdoğan, Semih Sergen, Yahya Akengin, Cemal Safi, Halil Soyuer, Ali Akbaş, Abdullah Satoğlu, Celal Oymak, İdris Karakuş, Serhat Kabaklı, Nazım Dünder Sayılan, Ali Kınık, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz katılmışlardı. Okudukları birbirinden güzel şiirleri Hazar Gölü, kıyıyı döven dalgaları ile alkışladı.

Ev sahibi şairlerden Günerkan Aydoğmuş, R. Mithat Yılmaz, Ali Öztürk, Ömer Kazazoğlu, Hasan Özçam, M. Faik Güngör, Tuncer Sönmez, İhsan Nazik de şiirleri ile geceye renk kattılar.

*"Şol gökleri dolduranın
Donatarak dolduranın
Ol deyince olduranın
Doksan dokuz adı ile"*

diyerek, Türk dünyasına seslenen destan şairi Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu anısına düzenlenen 10. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları şanına layık bir faaliyet oldu. Şiirin ve kültürün şehri Elazığ'da yapılan bu büyük organizasyon, Kültür Bakanlığı ve Elazığ Valiliği'nin himayelerinde gerçekleşti. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Elazığ Belediyesi, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymaklığı, Sivrice Belediye Başkanlığı, Türk Edebiyatı Vakfı, Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı, İl Kültür Müdürlüğü ve Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği destek ve katkılarını esirgemediler.

Yapılan her şiir akşamında olduğu gibi faaliyetin yazışmalarını il kültür müdürlüğü maddi boyutunu da kısa adı ELESKAV olan Elazığ Eğitim Sanat Kültür Araştırma Tanıtma ve Hizmet Vakfı üstlenmişti.

10 yıl önce fikir ve gönül adamı Şener Bulut ve arkadaşlarının tutuşturdukları meşalenin aydınlığında oldukça kapsamlı ve yoğun bir programla başlayan ve Elazığ'ı Türk dünyasının cazibe ve kültür merkezlerinden biri yapan Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının 10'uncusu üç gün üç gece devam etti.

10. Uluslararası Hazar şiir Akşamlarının ilk faaliyeti Atatürk Kültür Merkezinde Ressam Öznur Aksoy tarafından hazırlanan "Dağlar Çiçek Açtı" konulu resim

sergisiydi. “Destanlar Burcunda Bir Şair Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu” paneli, Atatürk Kültür Merkezinde gerçekleşti. Başkanlığını Şair Dr. Ahmet Tevfik Ozan’ın yaptığı panele konuşmacı olarak Türk Edebiyatı Dergisi Genel Yayın Yönetmeni İsa Kocakaplan ile adına panel düzenlenen merhum şairin oğlu Talat Gençosman katıldı. Esat Kabaklı’nın verdiği muhteşem konserle ilk gün sona erdi.

27 Eylül’de gerçekleştirilen Kültür ve Sanat Şölenine müzik dünyasının önemli isimlerinden Selahattin Alpay, Ankara Türk Halk Müziği Korosu sanatçılarından Adnan Çilesiz, Latife Eraslan damgasını vurdu. Elazığ Klasik Türk müziği sanatçıları Filiz Çetinay, Levent Ergen, Mircan Özel de programa solist olarak katıldılar. Paneller, konferanslar, sergiler, konserler biri birlerini takip etti.

Faaliyet, 28 Eylül gecesi Hazar Gölü kıyısında TPAO tesislerinde büyüleyici bir atmosfer içerisinde şiir dolu bir gece ile sona erdi. Final gecesine Elazığ Valisi Osman Aydın, Elazığ milletvekilleri Mehmet Açar, Mustafa Gül, Manisa Milletvekili Necati Çetinkaya, Elazığ Belediye Başkanı Hamza Yanılmaz, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fevzi Bingöl ile kalabalık bir seyirci ve dinleyici topluluğu katıldı.

Azerbaycan’dan Akif Emetgil, Kosova’dan Osman Baymak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden Mahmut İslamoğlu, Makedonya’dan İlhami Emin Kabartay-Balkar Cumhuriyeti’nden Örüzlân Bolat, İran’dan Menzur Şahmuhammedi, Kırgızistan’dan Bahtigül Kalenbekova, Altay Cumhuriyeti’nden Pasley Samuk, Türkmenistan’dan Oraz Yağmur, Kazakistan’dan Abuov Haydar, Bulgaristan’dan Sabri Alagöz okudukları şiirlerle Türkçemizin gücünü ortaya koydular.

Türkiye’yi temsilen de Halil Soyuer, Cemal Safi, Yahya Akengin, Ali Akbaş, Özcan Ünlü, Mehmet Zeki Akdağ, Yavuz Bülent Bakiler, Gökhan Akççek, Musin İlyas Subaşı, Bekir Sıtkı Erdoğan, Semih Serken, Nurullah Genç, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, Hüsamettin Olgun, Sefa Kaplan, Ayten Özmeral, Serhat Kabaklı, Mahmut Bahar, R. Mithat Yılmaz, Günerkan Aydoğmuş, Ömer Kazazoğlu, Murat Kuşçubaşı, Ali Öztürk, Hüseyin Poyraz;

*“Bayrağım, kılıcım, atım
Dinim, tarihim, sanatım
Benim ulu kâinatım
Kaleme, kâğıda sığmaz”*

diyerek, şiirin bayraktarlığını yapmanın mutluluğunu yaşarken Hazar Gölü’nün sularını da 10. defa dalgalandırdılar.

***

Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının 11’ncisi Küçük Hazar’dan Büyük Hazar’a taşındı. 11. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, Hazar Denizi’nin kıyısındaki dost ve kardeş ülkelerden biri olan Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de yapıldı.

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Azerbaycan Kültür Bakanlığı, Elazığ Valiliği ve Azerbaycan Yazarlar Birliği’nin destekleri ile gerçekleştirilen Türk’ün bu en büyük şiir kurultayı Türk dünyasının büyük şairi Bahtiyar Vahapzade adına düzenlendi. 8-12 Nisan 2004 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu faaliyete Elazığ’ı temsilen Vali Kadir Koçdemir’in başkanlığındaki bir heyet katıldı. Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Feyzi Bingöl, Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Elazığ Vali Yardımcısı Neşet Erkoç ile Ömer Toraman, İl Kültür ve Turizm Müdürü Tahsin Öztürk, Elazığ Valiliği Özel Kalem Müdürü Mukadder Karaslan, Eleskav

Müdürü Seyfettin Bahçeci heyette yer aldılar. Nazım Payam, Ahmet Tefik Ozan, Berika Küçük, Av. Şuay Alpay şair olarak katıldılar. Heyetin diğer üyeleri ise Şeyda Şede, Tuncay Gencoğlu; iş adamları Mustafa Bilbay ile Muhittin Kaya; Elazığ basınından Bedrettin Keleştimur, Zeki Akbıyık, Celal Şener, Erkan Köse ve Türk Ocağı Başkanı Mustafa Kürklü Hatipler idi.

Ali Akbaş, Yahya Akengin, Metin Önal Mengüşoğlu, Erdem Beyazıt, Rıfat Araz, İsa Kocakaplan, Yavuz Bülent Bakiler, Bekir Sıtkı Erdoğan Türkiye'yi temsilen katılan şairlerdi.

Türkiye'den gelen misafirleri, Bakü'de Azerbaycan devlet görevlileri, Türk Büyükelçiliği, TUSİAB ile VEKTÖR İlim Merkezi yetkilileri karşıladı.

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Harit Fedai, Mahmut İslamoğlu, Kazakistan'dan Balat Şarakıbay, Bavırcan Omir Janulı, Makedonya'dan Esat Bayram, Ahmet Oktay da yapılacak şiir şöleni için Bakü'ye gelmişlerdi.

11. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, 9 Nisan Cuma günü Bakü Devlet Üniversitesinde düzenlenen "Türk Şiirinin Dünü Bugünü" konulu panel ile başladı. Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Anar'ın yönettiği panele; Yavuz Bülent Bakiler, İsa Kocakaplan, Abbas Abdullah Hacaloğlu ve Esat Cihangir konuşmacı olarak katıldılar. Faaliyet, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Müzesi gezileri ile devam etti.

10 Nisan'da Ebulfeyz Elçibey ve Haydar Aliyev'in kabirleri ziyaret edildi.

11. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının finali Azerbaycan Devlet Musiki Komedyası Tiyatrosu salonunda yapıldı. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı Beşir Atalay, Elazığ Valisi Kadir Koçdemir, Azerbaycan Kültür Bakanı yardımcısı Adilet Velyev, Çingiz Elioğlu, Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Anar, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Feyzi Bingöl, Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu'nun yanı sıra üst düzey davetli topluluğu katıldı.

Adına, şiir akşamları düzenlenen Bahtiyar Vahapzade'ye Türk Diline Hizmet Ödülü verildiği gecede bir konuşma yapan Devlet Bakanı Beşir Atalay, bu coğrafyanın bir gönül coğrafyası olduğunu ve bu coğrafyada bir şiir medeniyeti kurulduğunu ifade etti. Faaliyetin, Balkanlardan Kafkaslara Orta Asya'ya kadar Türk dünyası şairlerinin bir araya gelmesine vesile olduğunu söyleyen Bakan; "*Ben bu akşam şairlerin arasında olmaktan gerçekten çok mutluyum*" dedi ve bu etkinliği düzenleyenlere teşekkür etti.

Büyük bir coşkunun yaşandığı ve duyguların tavan bulduğu gecede; Türk dünyasından 11. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları için Bakü'ye gelen; Harit Fedai, Mahmut İslamoğlu, Balat Şarakıbay, Bavırcan Omir Janulı, Esat Bayram, Ahmet Oktay şiirlerini seslendirdiler.

Türkiye'den katılan Ahmet Tefik Ozan, Ali Akbaş, Bekir Sıtkı Erdoğan, Berika Küçük, Erdem Beyazıt, İsa Kocakaplan, Metin Önal Mengüşoğlu, Nazım Payam, Osman Baş, Rıfat Araz, Şuay Alpay, Yahya Akengin, Yavuz Bülent Bakiler şairleri ile gönül denizi Hazar'a seslendiler.

Azerbaycanlı şairler; Bahtiyar Vahapzade, Çingiz Elioğlu, Ekber Goşalı, Elçin İskenderzade, Fikret Goca, Nurengiz Gün, Selim Babulaoğlu, Ramiz Rovşen, Gabil, Zelimhan Yakup, Sabir Rustemhanlı şiirleri ile büyük Hazar'ın büyük hayalini terennüm etmenin bahtiyarlığını yaşadılar/yaşattılar.

***

Nüzhet Dede anısına düzenlenen 12. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları 23 - 25 Eylül 2004 tarihlerinde gerçekleştirildi. Elazığ Valisi Kadir

Koçdemir'in; "Hazar Şiir Akşamları, "rüya" kelimesiyle ifade ettiği sevgiyi ve eşğin öteki yüzünü suya yansıtan mühim bir faaliyet olarak olgunluk çağına girmektedir. 12 yaşında bu zamana kadar yapılanların(bizim görebildiğimiz manada) suya yazılan yazılar olmadığını göstermiştir." cümleleri ile ifade ettiği 12. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları da öncekilerinde olduğu gibi Elazığ Valiliği'nin himayelerinde gerçekleşti.

Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediyesi, Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası gibi pek çok kurum ve kuruluş bu etkinliğin gerçekleştirilmesinde önemli sorumluluklar yüklendiler. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türk Edebiyatı Vakfı, Türk Dünyası Yazarlar ve Sanatçılar Vakfı her zaman olduğu gibi 12. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına da önemli katkıda bulundular. Yapılan her şiir akşamında olduğu gibi faaliyetin yazışmalarını İl Kültür Müdürlüğü, maddi boyutunu Elazığ Eğitim Sanat Kültür Araştırma Tanıtma ve Hizmet Vakfı üstlendi.

12.Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına ülkemizin yanı sıra Azerbaycan, Kırgızistan, Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Kerkük'ten yüze yakın bilim, sanat adamı ve şair katıldı.

12.Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, 23 Eylül 2004 tarihinde "Şairler Yürüyüşü" ile başladı. Şairler Yürüyüşü, Hazar Şiir Akşamları için bir ilkti. Belediye önünden başlayan yürüyüş Gazi Caddesi boyunca devam ederek Öğretmenevi önünde son buldu. Yürüyüşe Elazığ Valisi Kadir Koçdemir, Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Cumhuriyet Başsavcısı Behiç Şahin, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hamdi Muz, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Sivrice Kaymakamı Suat İlhan, Sivrice Belediye Başkanı Hasan Karabulut, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanı Namık Kemal Zeybek'in yanı sıra davetli şairler, yazarlar, bilim ve sanat adamları katıldılar.

Elazığ Öğretmenevi önünde yapılan açılış saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başladı. Elazığ Belediyesi Mehter Takımının konseri, Elazığ Musiki Konservatuarı Halk Oyunları Topluluğu'nun gösterileri ile devam eden program, Elazığlı şairler adına Şair Şükrü Kacar'ın konuşması ile devam etti. Törende Esat Bayram, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Namık Kemal Zeybek, Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu ve Elazığ Valisi Kadir Koçdemir duygularını dile getirdiler.

Şiir Kitapları Sergisi'nde şairler, kitaplarını imzaladılar."Edebiyat Dergiciliği Paneli"ne; Adam Sanat Dergisi, Türk Edebiyatı Dergisi, Bizim Sanat Dergisi, Sorgun Postası, Çemen Dergisi, Yeniden Diriliş Dergisi, Berceste, Sarı Zeybek Dergisi, Beşparmak Dergisi, Bizim Külliye Dergisi'nin genel yayın yönetmenleri ve temsilcileri katıldılar.

24 Eylül 2004 günü dört değişik mekânda aynı anda gerçekleştirilen paneller güne damgasını vurdu. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın başkanlığını yaptığı "Türk Şiirinin İncelikleri", Prof. Dr. Esmâ Şimşek'in başkanlığında; Şiir ve Türk Dilinin Gücü", Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın başkanlığını yaptığı, "Hayatımızdaki Şiir", Yrd. Doç. Dr. A. Tevfik Ozan'ın "Şiir Coğrafyası" panellerine ilgi büyüktü.

Aynı günün akşamı Hazar Gölü kıyısında gerçekleştirilen "Final Gecesi" tek kelime ile muhteşem oldu. Uzak ülkelerden, ülke genelinden ve Elazığ'dan katılan

şairler şiirlerini seslendirdiler. Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Hasibe Şahoğlu, Batı Trakya- Gümölcine'den Funda Sadık Ahmet ve Emre Ahmet, Kırım'dan Şakir Selimov, Azerbaycan'dan Elçin İskenderzade ve Seadet Cihangirova, Bulgaristan'dan Sabri İbrahim Alagöz, Kırgızistan'dan Toktosun Samudinov, Kerkük'ten Kemal Beyatlı, Kosova'dan Fikri Şişko, Üsküp'ten Esat Bayram, Arnavutluk'tan Leyla Etleva Tava katıldıkları 12. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına ülkelerinin selamları ile birlikte şiirlerini de getirmişlerdi.

Türkiye adına organizasyonda yer alan Yavuz Bülent Bakiler, Yaşar Miraç Çolak, Feyzullah Budak, Bekir Sıtkı Erdoğan, Ali Akbaş, Turgay Fişekçi, Zülfikar Doğan, Ayhan İnal, Mehmet Zeki Akdağ, Orhan Seyfi Şirin, A. Vahap Akbaş, Halil Gökkaya, R.Mithat Yılmaz, Gazi Özcan, A. Murat Kuşcubaşı, Ömer Kazazoğlu, Fadıl Karlıdağ, Zekeriya Bican ve Hadi Önal, okudukları şiirlerle dinleyenlerin gönül teline dokundular.

***

13. Hazar Şiir Akşamları, 22–24 Eylül 2005 tarihlerinde Azerbaycan ile Türkiye'nin ortak evladı vatan ve hasret şairi Elmas Yıldırım'ın anısına düzenlendi.

Elazığ Valiliği'nin himayelerinde, Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Sivrice Kaymakamlığı, Sivrice Belediye Başkanlığı, Elazığ Müzik Konservatuarı'nca hazırlanan etkinliklere; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türk Edebiyatı Vakfı katkı ve destek sağladı. Bu büyük ve anlamlı faaliyetin hazırlık çalışmalarında ve mutfağında yine Şener Bulut ve arkadaşları vardı.

Şair Elmas Yıldırım anısına düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına basın - yayın kuruluşlarımız da oldukça ilgi gösterdiler. Tercüman gazetesinden Servet Kabaklı, Sabah gazetesinden Ömer Lütfü Mete, Yeni Şafak gazetesinden Fadime Özkan, Türkiye gazetesinden Özcan Ünlü, Zaman gazetesinden Ali Çolak gazeteleri adına etkinlikte yer alan isimlerdi. Türk Edebiyatı, Yedi İklim, Bizim Ece, Bizim Külliye, Erciyes, Berceste, Kümbet, Mavi, Çemen, Yeniden Diriliş dergilerinin temsilcileri de dergileri adına katılmışlardı.

Zengin bir program dâhilinde gerçekleştirilen 13. Hazar Şiir Akşamları 22 Eylül Perşembe günü saat 14.30'da Şairler Yürüyüşü ile başladı Programa katılan şair, yazar ve bilim adamları Gazi Caddesi boyunca Elazığ

Öğretmenevine kadar toplu hâlde bir yürüyüş gerçekleştirdiler. Elazığ Belediyesi Mehter Takımının eşliğindeki yürüyüş boyunca Elmas Yıldırım'ın şiirleri okundu. Elazığ halkının alkışlarla destek verdiği yürüyüş, Elazığ Öğretmenevinin önünde son buldu. 13. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının açılış töreni, Öğretmen Evi önünde gerçekleştirildi. Törene Elazığ Valisi Dr. Kadir Koçdemir, Belediye Başkanı M. Süleyman Selmanoğlu, Cumhuriyet Başsavcısı Behiç Şahin, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. M. Hamdi Muz, Vali Yardımcısı Kadir Balaban, Sivrice Kaymakamı Suat İlhan, İl Millî Eğitim Müdürü Nihat Büyükbaş, İl Kültür ve Turizm Müdürü Tahsin Öztürk, Türk dünyasından davetli olarak katılan şair, yazar, bilim adamı ve sanatçılar, sivil toplum kuruluş temsilcileri ve şiir sever Elazıglılar katıldılar.

Program, Elazığ Belediyesi Mehter Takımının verdiği konser ile başladı. Elazığ Müzik Konservatuarı Derneği Halk Oyunları Topluluğunun sergilediği gösterinin ardından Elazığ Valisi Dr. Kadir Koçdemir, Elazığ Belediye Başkanı M. Süleyman birer konuşma yaptılar. Elazıglı şairleri temsilen Hadi Önal, Türkiyeli şairle-

ri temsilen Bekir Sıtkı Erdoğan Yurt dışından katılan şairleri temsilen İskender Muzbeg birer konuşma yaparak duygularını dile getirdiler.

22 Eylül Perşembe günü okullarda aynı saatte şiir söyleşileri düzenlendi. Elazığ Anadolu Lisesi'nde düzenlenen, "Elmas Yıldırım ve Çağdaş Azerbaycan Şiirinde Özgürlük" konulu şiir söyleşisinin oturum başkanlığını Fırat Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Buran yaptı. Panele konuşmacı olarak Azer Elmas, Bakü'de yaşayan Hacıağa Almaszade, Azerbaycan Azatlık Gazetesi yazarı Seadet Cihangir, Gagavuzya'dan Güllü Karanfil ve Elazığ'dan Günerkan Aydoğmuş katıldılar.

Elazığ Lisesi'nde düzenlenen söyleşide "Edebiyat Dergileri ve Şiir" konusu tartışıldı. Oturum başkanlığını Bizim Külliye dergisinden Nazım Payam'ın yaptığı söyleşiye konuşmacı olarak Berceste Dergisi adına Ümit Fehmi Sorgunlu; Beyazdoğu Dergisi adına Doç. Dr. Rıdvan Canım; Yüzakı Dergisi adına Muhammet Ali Eşmeli; Ada Dergisi adına Ercan Yılmaz; Bizim Ece Dergisi adına Ahmet Otman; Mavi Dergi adına Mehmet Kara; Yeniden Diriliş Dergisi adına ise Nurkal Kumsuz görüşlerini açıkladılar.

Elazığ Öğretmenevi Konferans Salonunda, 22 Eylül Perşembe günü saat 15.00'te düzenlenen "Edebiyatımızda Felek" konulu panel büyük ilgi gördü. Oturum başkanlığını Prof. Dr. Cemal Kurnaz'ın yaptığı bu toplantıya konuşmacı olarak Dr. Halil Açıkgöz, Bahaettin Karakoç, Doç. Dr. Ömür Ceylan, Yasemin Akkuş ve Prof. Dr. Esmâ Şimşek katıldı. Toplantının son bölümünde Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı tarafından "Müziğimizde Felek" konulu bir konser verildi.

Elazığ Öğretmenevi Konferans Salonunda 22 Eylül Perşembe günü akşam saat 19.30'da düzenlenen "Basın ve Yayın Dünyamızın Türk Kültürüne Bakışı" konulu toplantıya da basın dünyasının ünlü simaları katıldı. Oturum başkanlığını Servet Kabaklı'nın yaptığı bu toplantıya konuşmacı olarak Sabah gazetesinden Ömer Lütfü Mete, Yeni Şafak gazetesinden Fadime Özkan, Türkiye gazetesinden Özcan Ünlü ve Zaman gazetesinden Ali Çolak katıldı.

23 Eylül Cuma günü Sıdika Avar Kız Meslek Lisesi'nde düzenlenen Panelde "Dilaver Cebeci'nin Şiir Dünyası" tartışıldı. Oturum başkanlığını Yrd. Doç. Dr. Ahmet Tevfik Ozan'ın yaptığı bu toplantının konuşmacıları İsa Kocakaplan, Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam oldu. Geçirmiş olduğu ağır beyin ameliyatı sonrasında uzun bir süre tedavi gören şair Dilaver Cebeci'nin İstanbul'dan gelerek katıldığı bu toplantıda zorlanarak yaptığı konuşma büyük alkış aldı.

Aynı gün saat: 10.00'da Elazığ Öğretmenevi Konferans Salonunda Türk Edebiyatı dergisi yayın yönetmeni Beşir Ayvazoğlu "Türk Kültürünün Geleceği ve İmkanları" konulu konferans verdi.

Yine Elazığ Öğretmenevi Konferans Salonunda saat 14.30'da yapılan bir başka toplantıda ise "Küreselleşme İçinde Edebiyat Dergilerinin Rolü" tartışıldı. Oturum başkanlığını Belkıs İbrahimhakkıoğlu'nun yaptığı panele konuşmacı olarak Türk Yurdu dergisinden Lütfü Şehsuvaroğlu, Erciyes dergisinden Nevzat Türkten, Yedi İklim dergisinden Ali Haydar Haksal iştirak ettiler.

Aynı günün akşamını şairler şiirleri ile süslediler. Kosova'dan İskender Muzbeg, Makedonya'dan Nihat Selman, Bulgaristan'dan Ali Bayram, Tataristan'dan Rikail Zeydulla, Batı Trakya'dan Fehim Kelahmet, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Mehmet Kansu, Azerbaycan'dan Seadet Cihangir, Gagauzya'dan, Güllü Karanfil şiirleri ile geldikleri ülkeleri temsil ettiler.

Türkiye’den katılanlar; Bekir Sıtkı Erdoğan, Müslim Çelik, Bahaettin Karakoç, Ömer Lütfi Mete, Mehmet Aycı, Yasin Mortaş, Mustafa Özçelik, Hasan Akçay, Fazıl Ahmet Bahadır, Tarık Özcan, A. Vahap Dağkılıç, Mustafa Öz, Türk dilinin inceliklerini sergileyen şiirlerle yüreklere uzandılar.

12. Hazar Şiir Akşamları kapanış töreni 24 Eylül Cumartesi günü akşam saat 19.30’da Fırat Üniversitesi Atatürk Konferans Salonunda yapıldı. Seçkin bir davetlinin katıldığı bu muhteşem gecede Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Halk Oyunları topluluğunun sergilediği Çaydaçıra oyunu izleyicileri büyüledi. Bu gösteriden sonra Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Harput Korosu “Gardaş Seslerin Türküleri” adlı bir konser verdi. Programa misafir olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Devlet Halk Müziği Korosu Şefi Mehmet Özbek, Kerküklü sanatçı Abdurrahman Kızılay, Azerbaycanlı sanatçı Vagif Kerim ile birlikte mahalli sanatçılarımız Paşa Demirbağ, Nihat Kazazoğlu ve Yalçın Turhan katıldılar.

***

Kazakistan Cumhuriyeti’nin ünlü şairi Mağcan Cumabay’ın anısına düzenlenen 14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına Türk dünyasının bütün ülkelerinin katılımı sağlanmıştı. Başta Kazakistan olmak üzere Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devletlerinin yanı sıra özerk Türk Cumhuriyetleri Dağıstan’dan, Kırım’dan da şairler davet edilmişti. Bu arada Kerkük ve Kosovalı şairler de unutulmamıştı.

21 Eylül 2006 tarihinde saatler 14.00 gösterirken Elazığ Belediyesi Mehter Takımının “Has dur, ya Allah!” nidası ile başlayan şairler yürüyüşüne ilgi büyüktü. Devlet protokolü, şehit aileleri, Türk dünyasından ve Türkiye’nin çeşitli illerinden gelen şairler, sanat ve bilim adamları, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, basın temsilcileri ile Elazığ’ın halkı bu büyük ve anlamlı yürüyüşte yerlerini almışlardı. Önde Türk bayrakları ardında mehteran ile oluşan kortej, Gazi Caddesini takip ederek Elazığ Öğretmenevinin önüne geldi.

14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının açılış töreni Elazığ Öğretme-nevi önünde Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve aziz şehitlerimiz için yapılan saygı duruşu ve okunan İstiklal Marşı ile başladı. Türk ülkelerinin bayrakları ile süslü meydana Elazığ Belediyesi Mehter Takımının nefes kesen gösterisini Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği Halk Oyunları ekibinin sunduğu halk oyunları takip etti.

Kazakistan Millî Şairi Mağcan Cumabay’ın “Uzaktaki Kardaşım “ adlı şiirine cevaben yazdığı şiirle şiirin şehri Elazığ’a uzaklardan gelen misafirlerini selamlayan Fırat Üniversitesi Genel Sekreteri Şair Gazi Özcan’ın hoş geldiniz çağrısına kardeş ülkeleri temsilen Kazakistanlı Şair Şeriazdan Eleukenov ile Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural hoş bulduk dediler. Her iki konuşmacı da Türk sanatının, Türk edebiyatının bu büyük kurultayının dilde ve gönülde birlik meşalesini tutuşturduğunu vurguladı.

Sırada Elazığ Valiliğinin öncülüğünde başta Fırat Üniversitesi olmak üzere Elazığ’daki bütün kamu kurumu ve sivil toplum kuruluşları tarafından gerçekleştirilen bir başka faaliyetin “Türk Dünyasına Hizmet Ödülü”nün bir konuğu vardı. Bu yıl üçüncüsü gerçekleşecek olan ödülün sahibi Kazakistan Devlet başkanı, Nur Sultan Nazarbayev’di. İşte, bu ödül vesilesi ile 14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına katılan Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı Erkebulan Sapiyev

kürsüye davet edildi. Sapiyev, yaptığı konuşmada gösterilen bu âlicenaplığa teşekkür etti.

Elazığ Valisi Muammer Muşmal sanatın, edebiyatın özellikle de şiirin, insan ruhunun yaradılıştan getirdiği güzellikleri ateşleyen gücünü belirttikten sonra, Hazar Şiir Akşamlarının yapılış amacını belirtti. Muşmal, amaçlarının; “*Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türk dünyasını ortak dilde ve ortak kültürde buluşturmak, Türk dünyasına mensup ülkeler arasında duygu ve gönül köprüsü kurarak dostluk bağlarını kuvvetlendirmek, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda yeni açılımlara zemin hazırlamanın yanı sıra Türk edebiyatını, Türk sanatını, Türk zevkini bütün dünyaya tanıtmak, sevdirmek ve gelişmesine öncülük etmek...*” olduğunu söyledi.

Töreni müteakip oturum başkanlığını Yazar Servet Kabaklı'nın yaptığı “Altaydaki Yüreğim Mağcan Cumabay” paneli, Öğretmenevi Konferans Salonunda gerçekleştirildi. Panele konuşmacı olarak Kültür Eski Bakanı Namık Kemal Zeybek, Kazakistanlı şairler; Nurlan Orzalin, Şeriazdan Eleukenov, Esengali Rauşanov ve *Mağcan* kitabının yazarı Feyzullah Budak katıldı.

Aynı günün akşamı, Fırat Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Ankara Türk Dünyası Müzik Topluluğu bir konser verdi. Şef Savaş Demiral yönetiminde on sekiz seçkin sanatçının katıldığı müzik şöleninde Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Doğu Türkistan, Kırım, Kerkük, Tataristan, Kıbrıs, Kırgızistan, Gagavuzya, Anadolu ve Rumeli türküleri seslendirildi.

22. Eylül günü dolu doluydu. Bir yerde Bozkırın Sesiz Çılgılığı Ali Akbaş, diğer yerde doğumunun 70. yılında Yavuz Bülent Bakiler. Bir yerde şiirin Beyaz Kartalı Bahaettin Karakoç, diğer tarafta doğumunun 80. yılında Bekir Sıtkı Erdoğan. Bir yerde Azerbaycan, Kosova ve Kerkük'te Bugünkü Türk Şiiri, diğer bir tarafta Türkmenistan, Özbekistan Kırgızistan ve Dağıstan... Bir başka yerde ise Kıbrıs, Kırım ve Tataristan'da Bugünkü Türk Şiiri... Kalpte doğan, beyinde şekillenen sonra da beyaz kâğıda dökülen şiiri, onu duyan ve yazan ustaları ile birlikte dinlemek hazrının en güzeliydi.

Edibe Can Müftülük Sitesi'nde gerçekleştirilen, “Doğumunun 70. yılında Yavuz Bülent Bakiler” adlı panele Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Buran başkanlık etti. Kültür eski bakanı Namık Kemal Zeybek ile Şair Rıza Akdemir'in konuşmacı olarak katıldılar. Aynı gün ve saatte bir başka panel Ahmet Kabaklı Anadolu Öğretmen Lisesi'nde gerçekleştirildi. Oturum başkanlığını araştırmacı yazar İsa Kocakaplan'ın yaptığı “Bozkırın Sessiz Çılgılığı Ali Akbaş” adlı paneli Prof. Dr. Namık Açıkgöz ile Yar. Doç. Dr. Yakup Deliömeroğlu, Şair-Yazar Ali Akbaş'ın şiir dünyasını tahlil eden konuşmaları ile süslediler. Panelin ardından Ali Akbaş, her zamanki mütevazı üslubu ile âdeta bir edebiyat ziyafeti verdi. Öğrencilerin sorularını da cevaplayan şair, dakikalarca alkışlandı. Resule Bayındır'ın katıldığı, Elazığ Musiki Konservatuvarı Derneği'nin sunduğu “Sirkeçiden Kalkar Tren” adlı konser harikaydı.

Kaya Karakaya Fen Lisesi'nde yapılan oturumun başkanlığını Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Esmâ Şimşek yaptı. Konuşmacı olarak şiirin şehri Elazığ'a gelen şairlerden Azerbaycanlı Ramiz Rövsen, Kosovalı Zeynel Beksaç, Kerküklü Şemsettin Küzeci ile Kemal Beyatlı idi. Panelin konusu “Azerbaycan Kosova ve Kerkük'te Bugünkü Türk Şiiri” idi.

Başkanlığını Şükrü Kacar'ın yaptığı bir başka oturum Elazığ Lisesi'nde gerçekleştirildi. Kıbrıs'tan Harid Fedai, Kırım'dan Seyran Süleyman ve Elazığ'dan Fazıl Ağış'ın katıldıkları panelin konusu "Kırım, Kıbrıs ve Tataristan'da Bugünkü Türk Şiiri" idi.

14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının 21 Eylül 2006 öğlen sonu programları Türk şiirinin müstesna iki şairi içindi. Oturum başkanlığını Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İbrahim Kavas'ın yaptığı; Bayram Bilge Tokel ve Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın konuşmacı olarak katıldıkları "Şiirin Beyaz Kartalı Bahaettin Karakoç" adlı panel, Fırat Üniversitesi Konferans salonunda gerçekleştirildi. Balak Gazi Lisesi yönetici, öğretmen ve öğrencilerinin yanı sıra oldukça kalabalık bir dinleyici topluluğunun da yer aldığı panelin sonunda söz alan Türk şiirinin güçlü kalemi Bahaettin Karakoç, şiirin çok geniş bir tanımını yaptı. Karakoç'un konuşmasının ardından Kültür Turizm Bakanlığı Elazığ Devlet Klasik Müziği Korosu'nun sunduğu konsere Eda Karatuğ ve Yavuz Karabulut solist olarak katıldılar.

Oturum başkanlığını Dr. M. Naci Onur'un yaptığı Prof. Dr. Sadık Tural, Rıdvan Çongur, Berna Esin'in konuşmacı olarak katıldıkları "Doğumunun 80.Yılında Bekir Sıtkı Erdoğan" paneli Elazığ Anadolu Lisesi konferans salonundaydı. Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı'nın düzenledikleri "İbikler Öter Ötmez Ordayım" adlı konserinin solisti Emrah Uysal'dı.

Yağmur Tunalı'nın oturum başkanlığı yaptığı bir başka etkinlik de aynı saatlerde Kız Meslek Lisesi Konferans Salonunda gerçekleşiyordu. "Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Dağıstan'da Bugünkü Türk Şiiri." Konuşmacı olarak bu ülkelerden 14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları için gelen şairlerden Seyitmammet Hıdırov, Karbalas Bakirov, Badrutdin Magammatov, Nadia Djamukova okudukları şiirleri ile konferansı süslediler.

14. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları Sivrice'de Hazar Gölü kıyısında gerçekleştirilen muhteşem bir finale sona erdi. Kazakistan'dan Nurlan Orazalin, Şeriazdan Eleukenov, Esengali Rauşanov; Kırgızistan'dan Karbalas Bakirov, Dağıstan'dan Badrutdin Magammatov, Azerbaycan'dan Ramiz Rövsen, Türkmenistan' dan Seyitmammet Hıdırov, Kırım'dan Seyran Süleyman, Özbekistan'dan İkbal Mirzaev, Kerkük'ten Şemsettin Küzeci, Kıbrıs' tan Harit Fedai, Kosova'dan Zeynel Beksaç şiirleri ile Hazar Gölünü dalgalandırdılar. Rıza Akdemir, Bahtiyar Aslan, Kamil Uğurlu, Yağmur Tunalı, Şemsettin Ünlü, Feyzullah Budak, Bekir Karacaoğlu, Rıdvan Çongur, Talat Ülker, Bahaettin Karakoç, Bekir Sıtkı Erdoğan, Ali Akbaş, Yavuz Bülent Bakiler kıyama duran Hazar Gölü'nün sularını siirleri ile selamladılar. Ev sahibi şiirin şehri Elazığ'dan katılan Ahmet Tevfik Ozan, Günerkan Aydoğmuş, Nazım Payam, R. Mithat Yılmaz, Bedrettin Keleştimur, S. Erhan Deveci Hazar'ın kıyısında dünyaya gelmenin mutluluğunu şiirleri ile dillendirdiler.

***

Aynı kökten gelen, aynı dili konuşan kardeş Türk devletlerinin ve topluluklarının gönül erenlerini kucaklaştıran Hazar Şiir Akşamlarının 15'incisi 25 - 27 Ekim 2008 tarihlerinde yapıldı.

Türk dünyasını ortak kültür değerler etrafında buluşturmak, kaynaştırmak; hızla gelişen ve değişen dünya dengeleri karşısında ortak tarih, kültür ve birlik şuurunu oluşturmak gibi kutsal bir amaca yürüyen Hazar Şiir Akşamları, her yıl hizmetleri ile bayraklaşan bir Türk büyüğünün anısına veya onuruna yapılmaktaydı.. Bu yıl

Hazar Şiir Akşamları bütün dünyanın yakından tanıdığı, eserleri 157 dile çevrilen "Kültürel ve manevî değerler yaşatıldıkça dünya barışı ayakta kalacak." diyerek insanî değerlerin hızlı bir biçimde aşınmasına rağmen dünyanın geleceğinden umutlu ünlü Türk-Kırgız yazar Cengiz Aytmatov onuruna düzenlenmişti.

15. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, bir gün önce hilali yıldızla bütünleşiren yüz yirmi bin kişinin, aynı yürek ve aynı imanla: "*Şehitler ölmez vatan bölünmez*" nidaları ile mehteran eşliğindeki yürüyüşüyle başladı. Devlet protokolünün; gönül ve fikir dünyasının sesi olan şair, yazar ve düşünürlerin; yarınlarmız olan öğrencilerin ve dünyada pek çok bayram gördüğünü ama hiç birinin Elazığ'daki kadar içten olmadığını ifade eden ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un, şiirin şehri Elazığ'ın kadirşinas halkının katılımları ile gerçekleşen yürüyüş, Elazığ Öğretmenevinin önünde son buldu.

Elazığ Öğretmenevinin önünde yapılan törende Elazığlı şairler adına Nazım Payam konuştu.

<i>"Kerkük'ten geliyorum</i>	<i>Elimden düştü kılıç</i>
<i>Alın kan, şakağı kan</i>	<i>Elimden düştü kalkan</i>
<i>Sormayın kavim kardaş</i>	<i>Kollarımla savaştım</i>
<i>Kaç yara taşıyorum</i>	<i>Hâlâ da yaşıyorum."</i>

diyen Kerküklü Mehmet Ömer Kazancı'nın konuşması da oldukça etkileyiciydi. Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Hazar Şiir Akşamlarına ev sahipliği yapmanın mutluluğunu dile getirdi. Elazığ Belediyesi Mehter Takımının verdiği kısa konserin ardından kürsüye gelen Vali Muammer Muşmal, Türk dünyasının ortak yazarı ve şairi Cengiz Aytmatov'u, Elazığ'ın fahri hemşerisi ilan etti. Törene damgasın ise "*Burasını Türk halkının manevî azlığı olarak görüyorum. Şu an-da mutluluğun zirvesini yakaladım. Rabbim bana ömür verirse her yıl Elazığ'a gelmeyi düşünüyorum.*" diyen, Cengiz Aytmatov vurdu.

Aynı gün öğleden sonra, Elazığ Belediyesi'nin Cumhuriyet Mahallesi'nde yaptığı ve yaşanan en büyük Türk yazarı Cengiz Aytmatov adının verildiği parkın açılış töreni yapıldı.

Uzun geçmiş, gönlü Hazarlar kadar engin Şener Bulut başkanlığındaki tecrübeli mutfak elemanları ile doğrusu Hazar Şiir Akşamlarının programı mükemmel hazırlanmış, zamanın akışı içerisine pek çok etkinlik sığdırılmıştı. Yoğundu, yoruçuydu; ama zevkli ve dolu doluydu.

Türk dünyasının mümtaz şahsiyetlerine bir şükran ifadesi olarak 2003 yılından bu yana hizmetlerinin karşılığı "Türk Dünyası Hizmet Ödülü" verilmekteydi. Bu anlamlı ödül 2003 yılında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'a, 2004 yılında İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga ile Gümülcine Müftüsü İbrahim Şerif'e, 2005 yılında ise Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e verilmişti. 2006 yılı Türk Dünyası Hizmet Ödülü, Türk dünyasını uyandırma, aydınlatma, ortak bir dil ve edebiyatta buluşturma gayretlerinden dolayı Türk-Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'undu. Türk milletinin tarih boyunca kazandığı siyasî, sos-yal, kültürel, ahlakî, edebî kısaca bütün maddî ve manevî zenginliğini eserlerinde yansıtan; zaman, mekân ve siyasî sınırları aşmış Türk dünyasını ortak bir tarih ve kimlik bilinci etrafında birleştirme gayreti içerisinde olan; ayrıca ortak bir dünyalılık bilinci oluşturarak insanı mankurtlaştırmaya karşı uyarıcı çalışmalarından

dolayı Cengiz Ayıtmatov bu ödüle layık görülmüştü. Ödülün verileceği 25 Ekim akşamı Fırat Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi tıklım tıklım doluydu. Vali Muammer Muşmal, Cengiz Ayıtmatov'un Kırgızistan'ın bozkırlarında yeşeren ve sonra tüm dünyayı aydınlatan bir kişi olduğunu daha uzun yıllar kendi ülkesine, Türk dünyasına ve insanlığa büyük hizmet edeceğine inandığını kaydetti. Vali Muşmal, konuşmalarını Ziya Gökalp'in, "*Deme bana Oğuz, Kayı, Osmanlı. Türküm bu ad her unvandan üstündür. Yoktur Kırgız, Nogay, Kazanlı. Türk Milleti bir bölünmez bütündür*" sözleriyle tamamladı. Türk Dünyası Hizmet Ödülü'nü Elazığ Valisi Muammer Muşmal'ın elinden alan destan gönüllü yazar Cengiz Ayıtmatov da yaptığı konuşmada: "*Sağlığım el verirse yeniden kitap yazacağım, bu hayalim gerçekleşirse kendimi Elazığlı gibi hissedeceğim. Bu değerli ödülü bana layık gördüğünüz için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum*" dedi. Sözlerini: "*Elazığ'a gelen tüm insanlar yeniden kan, yeniden can, yeniden ruh bulsun, yeniden hayata kavuşsun ve yeniden edebiyata gönül versin. Tek dileğim budur*" cümleleri ile bitirdi. Dünyanın yaşayan en büyük ozanına daha sonra Fırat Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı, Türk Edebiyatı Vakfı tarafından da şükran plaketi verildi. "İssik Gölü"nden Hazar'a Türk'üz Türkü Çağırırız" konser programına ünlü Manasçı Urkash Mambetaliev renk kattı.

26 Ekim günü aynı zaman diliminde 15 ayrı mekânda yurt dışından ve yurt içerisinden gelen şairler, düşünce ve fikir adamları gençlerle buluşturuldu. "Şairin Gönül Dünyası" adı verilen; katılımcı şairleri, gençlerle buluşturan, tanıştıran, kaynaştıran açıkoturumlar gerek şairler gerekse açıkoturumu izleyen öğretmen ve gençler için oldukça faydalı, verimli ve amacına uygundu.

Fırat Televizyonu Konferans Salonunda oturum başkanlığını Prof. Dr. Sadık Tural'ın yaptığı "Şairin Gönül Dünyası"nın konuk şairleri Bahaettin Karakoç, Abdylzhan Akmataliyev ile Urkash Mambetaliev idi.

Oturum Başkanlığını İsa Kocakaplan'ın yaptığı açıkoturum, Elazığ Öğretmenevi salonunda gerçekleşti. Bu oturumda Kerküklü şair Mehmet Ömer Kazancı ile İmdat Avşar konuşmacıydılar.

Başkanlığını Kardeş Kalemler Dergisi'nin sahibi Yakup Deliömeroğlu'nun yaptığı açıkoturum Merkez Anadolu Lisesi'nde gerçekleştirildi. Ali Akbaş ile Muhhtar Şahanov katıldıkları bu oturumda gönül gözleri ile gördüklerini anlattılar.

Ahmet Kabaklı Anadolu Öğretmen Lisesi'nde Şairin Gönül Dünyası" oturumunun başkanı Fırat Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Esmâ Şimşek'ti. Sabir Rüstemhanlı ve Serhat Kabaklı bu oturumun misafir şairleri idiler.

Oturum başkanlığını Dr. Ahmet Tevfik Ozan'ın yaptığı ve Bahtiyar Aslan, Oraz Yağmur, Berika Küçük'ün katıldıkları "Şairin Gönül Dünyası" Sıdika Avar Kız Meslek Lisesi'nde gerçekleştirildi.

Yahya Akengin, Fatima Abdalova'nın şair olarak katıldıkları oturumun başkanı Dr. M. Naci Onur'du. Bu etkinlik de Özel Harput Okullarının geleceğe umut taşıyan öğrencileri içindi.

Oturum başkanlığını Gazeteci-Yazar Şükrü Kacar'ın yaptığı Şeref Bilsel, Mehmet Bütüç'ün şair olarak katıldığı açıkoturum için seçilen mekân Özel Bilgem Okulları idi. Şairlerimiz bu okulumuzda da gönül gözleri ile konuştular.

Yrd. Doç. Dr. Nadir İlhan'ın oturum başkanlığını yaptığı ve Baurjan Jakıp, Abdullah Satoğlu'nun şair olarak katıldıkları bir başka etkinlik Yavuz Selim Lisesi'nde gerçekleşti. Kaya Karakaya Fen Lisesi'ndeki "Şairin Gönül Dünyası"nın

oturum Başkanı Yrd. Doç. Dr. Ercan Aklaya idi. Bu oturumda da Zinnur Hösniyar ile Rıdvan Çongur şiir ve gönül dünyalarını anlattılar.

Oturum başkanlığını Yrd. Doç. Dr. Tarık Özcan'ın yaptığı Sabri İbrahim Alagöz, Cenk Gündoğdu'nun katıldıkları bir başka etkinlik Devlet Korosu Salonunda, Korgeneral Hulusi Sayın Lisesi öğrencilerinin katılımları ile gerçekleştirildi.

Gazi Lisesi öğrencilerinin doldurduğu Edibe Can Konferans Salonu ndaki oturumun başkanı R. Mithat Yılmaz'dı. Bu oturuma da Cengiz Alioğlu ve Ali Ayçıl katıldı.

Oturum başkanlığını Doç. Dr. Ahat Üstüner'in yaptığı Biba İsmail ile Günerkan Aydoğmuş'un katıldıkları "Şairin Gönül Dünyası" açık oturumu için seçilen yer Balak Gazi Lisesi idi.

Şairin Gönül Dünyası'nın 13'üncüsü Ticaret ve İletişim Lisesi'nde gerçekleştirildi. Başkanlığını Hadi Önal'ın yaptığı açıkoturumun şairleri Bayram Durbilmez ile Kubilay Belig idi.

Beşir Ayvazoğlu'nun "Türkçenin İmkânları ve Geleceği" konulu konferansı için seçilen mekân Fırat Üniversitesi Bahaettin Ögel Salonu idi.

Öğlenden sonra düzenlenen ve Devlet Korosu Salonu'nda gerçekleştirilen son etkinlik Fırat Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Buran'nın uzun çalışmalar sonucu yazmış oldukları "Kurşunlanan Türkoloji" adını verdikleri kitabın tanıtım toplantısı idi.

Yorgun bir günün akşamında doğrusu şairlerimiz dinlenmeyi hak etmişlerdi. Elazığ Musiki Konservatuarı Derneği ise oldukça iyi hazırlanmıştı. Dernek, Harput Kürsübaşı Programı ile misafirlerine tatlı saatler yaşattı.

15. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının finali de muhteşem oldu. Kırgızistanlı Abdyldazhan Akmataliyev ile Fatima Abdalova, Kazakistanlı Muhtar Şahanov ile Baurjan Jakıp, Türkmenistanlı Oraz Yağmur, Makedon-yalı Biba İsmail, Tataristanlı Zinnur Hösniyar, Azerbaycanlı Sabir Rüstem-hanlı ile Cengiz Alioğlu, Kerküklü Mehmet Ömer Kazancı, Bulgaristanlı Sabri İbrahim Alagöz, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Kubilay Belig, Kosovalı Mehmet Bütüç ülkeleri adına şiirlerini seslendirdiler. Ülkemizin dört bir yanından gelen şiirin sultanları: Bahaettin Karakoç, Yahya Akengin, Ali Akbaş, Abdullah Satoğlu, Şeref Bilsel, Avni Doğan, Bayram Durbilmez, Serhat Kabaklı, Ali Ayçıl, Cenk Gündoğdu, Bahtiyar Aslan ve İmdat Avşar şiirleri ile finale renk kattılar. Şairler; Tarık Özcan, Tamer Kavuran, Ömer Kazazoğlu, M. Faik Güngör, M. Şükrü Baş ve Hadi Önal okuduğu şiirlerle duygularını dile getirdiler.

Şairler, bilim adamları, dergi temsilcileri plaketlerini Elazığ Valisi Muammer Muşmal'dan aldılar. Gecede yapılan duygulu konuşmaların ardından sahne alan Elazığ'ın yetiştirdiği sazın ve sözün ustası Esat Kabaklı'nın, verdiği konser muhteşemdi.

***

Türk dünyasını ortak dilde, ortak kültürde buluşturmak, Türk dünyasına mensup ülkeler arasında duygu ve gönül köprüleri kurarak dostluk bağlarını kuvvetlendirmek, sosyal, kültürel ve iktisadi alanlarda yeni açılımlara zemin hazırlamak gibi büyük bir idealin yoğunlaşarak şekillendirdiği Hazar Şiir Akşamlarının 16'ncısı 6 - 8 Kasım 2009 tarihlerinde yapıldı.

Gönül güzelliklerini kalemine yükleyerek Taşkent'ten, Fuzuli'den, Ruhubat'tan, Bakü'den, Astana'dan, Kerkük'ten, Kosova'dan, Borçalı'dan, Almatı'dan, Gü-

mülcine'den, Oş'tan, Baf'tan Şumen'den, Arça'dan, Kazan'dan, İstanbul'dan, Ankara'dan ve Türkiye'nin diğer değişik illerinden gelen duygu ve hayal nakkaşı şairlerin uhrevi dünyasına açılan kapılardan dünyayı görme ve keşfetme imkânına yeniden kavuşuldu.

Hazar Şiir Akşamları, her yıl olduğu gibi bu yıl da sevgisizliğin kavurduğu, seviyesizliğin çirkinleştirdiği dünyamızda güzeli ve güzellikleri sadece gözlerimize sunmakla kalmadı, gönüllere de duygu ve sevgi zenginliğinin tohumlarını ekti.

Bu yıl 16. sı gerçekleştirilen Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında her zaman olduğu gibi yine aşk vardı, sevgi vardı, seveda vardı, umut vardı, kardeşlik vardı, dostluk vardı, birlik vardı. Sevgi dalgalarının muhteşemliği karşısında hopleyan yüreklerin sesleri ile birleşen söz ve onun billurlaştırdığı şiirin gücünün haklı gururu vardı.

Geçmişle gelecek arasında köprü kuran; dünün kültürünü bugüne, bugünün kültürünü ve güzelliklerini geleceğe taşıyacak olan Türk âleminin bu en uzun soluklu edebi faaliyetinin yağmuru ile ruhlarımız yıkanırken aynı kökün mensubu, aynı dilin değişik ağızlarını konuşan insanlarla hemhal olmanın mutluluğunu yaşadık. Bir yanda yaşayan Türkçenin bayrağı dalgalanırken diğer yanda ak saçlı delikanlı gönüllerle hasret giderdik. Lisanimızla olduğu kadar insanımızla da iftihar ettik.

Her yıl Türk'ün fikir ve gönül dünyasında bayraklaşan birinin hatıra-sına düzenlenen Hazar Şiir Akşamları, Türk dünyasının bu 'Manevi Kurultayı'ı "*Sovyet döneminde büyük ve kudretli bir Türk ulusu için savaş verdim. Ve ne mutlu ki bu gerçekleşti. Bütün Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandı. O zaman bizim, yani Türk'ün azatlık mücahitlerinin tek arzusu şu an gerçekleşmiş durumda, peki ya bundan sonrası?*" diyen Türk dünyasının büyük şairi:

*" Ölümden gormayan da kimdir, de kim?
Gayesiz yaşamak ondan gorphulu!..."*

diyene, gayesiz yaşamayı ölümden beter gören bir büyük gaye, dava ve aksiyon adamı Bahtiyar Vahapzade adına düzenlendi. Dilde, fikirde birliği gerçekleştirmenin temelinde sevgi ve gönül birlikteliğinin yattığına inanan şiirin şehri Elazığ'a yine çeşitli Türk ülkelerinden ve Türkiye'nin çeşitli illerinden şairler katıldılar.

Her yıl olduğu gibi bu yıl da panellerle, açık oturumlarla, müzik geceleri ile süslenen Hazar Şiir Akşamları yine şairler yürüyüşü ile başladı. Geçmiş yıllardan farklı olarak bu yıl şairlerle kol kola yürüyen Türkiye Cumhuriyeti'nin Kültür Bakanı da aramızdaydı. Elazığ'ın Milletvekilleri Tahir Öztürk ve Fevzi İşbaşaran'ın da hazır buldukları açılış töreninde Elazığlı şairler adına ilk konuşmayı yapan Şair Tarık Özcan misafirlere "hoş geldiniz", dedi. Türkiye'den katılan şairler adına Şair Yahya Akengin; Türk dünyasından katılan şairler adına Azerbaycanlı Şair Çingiz Alioğlu konuştu. Her iki şair de Hazar Şiir Akşamlarının Türk dünyası için önemini belirtti. Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu konuşmasında Türk coğrafyasının çeşitli ülkelerinden gelen misafirleri Elazığ'da ağırlamaktan mutlu olduğunu söyledi

Vali Muammer Muşmal yaptığı konuşmada, "*Kültür tarihine yeni sayfaların yazılacağı bu kutlu günlerde Türk dünyasının ve ülkemizin yetiştirdiği şairlerle kol kola girerek şiir yudumlamak ne güzel bir duygu. Düşünce dünyamızı süsleyen yazarlarla birlikte yeni ufuklar keşfetmek, Türk ülkelerinden bu anlamlı organizasyon-*

da yer alanlarla birlikte aynı duygu atmosferini solumak ne muhteşem bir güzellik.” diyerek sürdürdüğü konuşmalarında bu yıl Türk Dünyası Hizmet Ödülünün, ‘İki devlet bir millet’ diyerek, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine derinlik kazandıran, Türk ülkeleri arasındaki dostluk ve kardeşliğe bağlı iş birliğinin sürdürülmesine önemli katkılar sağlamış olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’e verileceğini belirtti.

Kültür Bakanı: “*Şairler, milletin derdi ile dertlenen, içinde yaşadığı hüznü, acıyı, sevdayı, derdi, gamı, sevgiyi, öfkeyi, isyanı en yüksek sesle haykıran insanlardır. Sadece bizim değil, Türkiye, Ön Asya coğrafyasının değil, Asya'nın Afrika'nın değil tüm dünyanın barışa kardeşliğe, silahlanma yerine ekmek ve kitaba ihtiyacı var. Tüm insanlığın sevdalıları, yürekleri ile konuşanlar, şairler de bunu söylüyor. Biz aklımız, dilimizle konuşuyoruz. Onlar yüreklerinden gelen sesi kelimeye dönüştürenlerdir. Yürekleri ile konuşan tüm insanlığın bu gerçek sevgilileri toprak olmasın”* diyerek sürdürdüğü konuşmalarında Elazığ'a ve Elazığlılara da seslenen Bakan: “*Elazığlılar Türkiye'yi çok aziz bir şekilde temsil ediyor. Her türlü kültür etkinliklerinde katkıları var. Türkiye Cumhuriyeti Bakanı olarak, Elazığ' da yapılanlardan iftihar ediyorum. 16 yıldır düzenlenen Şiir akşamları Elazığ'a çok yaklaşıyor. Şiir etkinlikleri dayanışmanın alkışlanacak bir örneğidir.”* dedi.

Konuşmalarının ardından Elazığ Belediyesinin büyük bir kadirşinaslık örneği göstererek Cumhuriyet mahallesinde ‘Bahtiyar Vahapzade’ isminin verildiği cadde-nin açılış töreni vardı.

Sekine İsmayilova, Ramin Rızayev, Oktay Şerifov’dan meydana gelen Azerbaycan Mugam Üçlüsü ile Elazığ’ın yetiştirdiği sazın ve sözün ustası Esat Kabaklı’nın konserlerinin süslediği 16. Hazar Şiir Akşamlarının finalinde Türk dünyasının gönül gözlü usta şairleri şiirleri ile geceyi süslediler. Cengiz Alioğlu, Zelimhan Yakup, Elhan Karahanlı (Azerbaycan), Tanagöz İlyasova, Fazılбек Mustanov (Kazakistan), Sadık Gavayev (Kırgızistan) Miraziz Azam, (Özbekistan), Oğulabat Rustamova (Türkmenistan), Arif Albayrak, Şirin Zaferyıldızı (Kıbrıs), Timur Abdulaziz Bayatlı, Şemsettin Küzeci (Kerkük), Dilaver Osman (Kırım), Çulpan Zaripova Çetin (Tataristan), Naim Ömer Bakoğlu (Bulgaristan), Taner Güçlütürk (Kosova), İbrahim Baltalı (Gümülçine) okudukları şiirlerle bir büyük coğrafyanın ortak sesi oldular. Yavuz Bülent Bâkiler, Ali Akbaş, Yahya Akengin, Cemal Safi, Abdullah Satoğlu, Hüseyin Alemdar, İlter Yeşilay, Hadi Önal, Ahmet Tevfik Ozan, Günerkan Aydoğmuş, Hüseyin Peker şiirleri ile gönül bahçemize yeni gül fideleri diktiler.

***

17. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları Türk Edebiyatı ve fikir hayatının âbide şahsiyeti, Şairler Sultanı Necip Fazıl Kısakürek’in hatırasına düzenlendi. 25-28 Haziran 2008 tarihlerinde dört gün boyunca Türk dünyasının kalbi şiirin şehri Elazığ’da attı. Türkiye ve Türklük âleminin dört bucağından gelen şairler, dillendirdikleri şiirleri ile gök kubbede hoş bir seda bırakmanın mutluluğunu yaşadılar/ yaşattılar.

25 Haziran Perşembe günü akşamı, Yazar Vehbi Vakkasoğlu; "Üstad Necip Fazıl Kısakürek" konulu konferans verdi. Konferans esnasında Moğolistan'dan Dolgorma Sainbayar, Necip Fazıl Kısakürek'in "Sakarya" şiirini seslendirdi. Konferansın ardından "Kürsübaşı Programı"nda Harput Müsikîsi geceye mührünü vurdu.

26 Haziran Cuma günü 10.30'da Elazığ Valisi Muammer Erol, Türk dünyası şairlerini ve davetlileri tanışma kokteylinde ağırladı. Kokteylden sonra Elazığ Bele-

diye Başkanı Süleyman Selmanoğlu'nun ev sahipliğinde "Prof. Dr. Turan Yazgan Sokağı"nın açılış ve tabela çakma töreni yapıldı.

17. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları aynı gün saat 14.30'da "Şairler Yürüyüşü" ile başladı. Elazığ Belediyesi Mehter Takımı eşliğinde eski Belediye binası önünden başlayan ve Gazi Caddesi boyunca devam eden "Şairler Yürüyüşüne" Elazığ Valisi Muammer Erol, Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fevzi Bingöl, Elazığ Milletvekili Tahir Öztürk, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Başkanı Turan Yazgan, şairler, yazarlar, ilim adamlarının yanı sıra şiir gönüllü Elazığ'ın güzel insanları da katıldı.

Öğretmenevi önünde 17. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının açılış töreni yapıldı. Aynı gün saat 17.00'de FÜ, Atatürk Kültür Merkezi'nde Oturum başkanlığını Elazığlı Şair Ahmet Tevfik Ozan'ın yaptığı "Hatıralarla Üstad Necip Fazıl Kısakürek" paneli gerçekleştirildi. Panelde Prof. Dr. M. Sa-yım Tekelioğlu, Servet Kabaklı, Bekir Oğuz Başaran, Mustafa Miyasoğlu, Vehbi Vakkasoğlu ve İsa Kocakaplan konuşmacı olarak katıldılar. Panelin ardından Tiyatro Sanatçısı Rıdvan Dağlar, Necip Fazıl Kısakürek'in şiirlerinden örnekler okudu.

Aynı günün akşamında "2008 Yılı Türk Dünyası Hizmet Ödülü"; Türk dünyasının tarihine, birliğine, sosyal, kültürel ve iktisadi gelişmesine verdiği önemli hizmetlerden ve özellikle eğitim sahasındaki faaliyetlerinden dolayı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Genel Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan'a takdim töreni yapıldı. Turan Yazgan'ı anlatan sinevizyon gösterisiyle başlayan törende, ilk olarak Türk Edebiyatı Vakfı Başkanı Gazeteci-Yazar Servet Kabaklı, Yazgan Hoca'ya "Türk Dünyası'nın Bilgesi" beratını sundu. Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Feyzi Bingöl de Prof. Dr. Turan Yazgan'a "Fahrî Doktor" unvanını takdim edip, cüppe giydirdi. Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu'nun, kendi öncülüğünde Belediye Meclisi'nce verilen "Prof. Dr. Turan Yazgan Sokağı" kararını okuyup takdim etmesinin ardından; "2008 Yılı Türk Dünyası Hizmet Ödülü" Elazığ Valisi Muammer Erol tarafından Prof. Dr. Turan Yazgan'a takdim edildi. Törenin ardından Erkan Ogur ve İsmail Hakkı Demircioğlu konser verdiler.

27 Haziran günü sabahı kültür ve şiir sohbetlerine ayrılmıştı. Elazığ Öğretmenevi Konferans Salonunda gerçekleştirilen "Türk Şiiri ve Dergicilik" konulu açık oturumu Bizim Külliye Dergisi Yöneticisi Nazım Payam'ın yönetti. Açık oturumda; kültür ve sanat dergilerinin yöneticileri Belkıs İbrahimhakkıoğlu ve İsa Kocakaplan (Türk Edebiyatı), Uğur Nail Uzunok (Temrin), Ümit Fehmi Sorgunlu (Berceste), Yakup Deliömeroğlu (Kardeş Kalemler), Hasan Bölük (Yenises), Mehmet Emin Ulu (Kümbet), Osman Baş (Kümbetaltı), Mehmet Lütfü Şen (Yüzakı) ve Nevzat Türkten (Erciyes) yer aldılar ve görüşlerini dile getirdiler.

Divan Edebiyatı Vakfı Başkanı ve Türk Edebiyatı Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi Prof. Dr. İskender Pala, "Şiirin Sultanları Sergisi"nin sunumunu yaptı.

Aynı zaman diliminde ilçe programları düzenlendi. Oturum başkanlığını Muammer Ersoy'un yaptığı Karakoçan ilçe programının konuşmacıları; Kazakistan'dan Bolat M. Sadıkoğlu'nun yanı sıra Erhan Deveci, R. Mithat Yılmaz, M. Şükrü Baş, Mahir Gürbüz idi.

Oturum başkanlığını Bedrettin Keleştimur'un yaptığı Ağın ilçe programının katılımcıları; Kerkük'ten Şemsettin Küzeci, İran'dan Türkes Avşarlı Elazığ'dan Yurdal Demirel, M. Faik Güngör, Türkay Yücel'di.

Oturum başkanlığını Yrd. Doç. Dr. Ercan Alkaya'nın yaptığı Kovancılar Şiir Buluşması'nın konuşmacıları; Tataristan'dan Çolpan Çetin, Gümülçine'den Hasan Ahmet, İstanbul'dan Bahtiyar Aslan, Kıbrıs'tan Ayşen Dağlı, Elazığ'dan Lokman Tasalı ile Hasan Özçam oldular.

Oturum başkanlığını Hadi Önal'ın yaptığı Sivrice İlçesi Şiir Söyleşisi' ne; Türkmenistan'dan Mahym Rozeyava, Ankara'dan Yahya Akengin ve Abdullah Satoğlu, Elazığ'dan Doğan Özdal, Tamer Kavuran, Fadıl Karlıdağ, İhsan nazik konuşmacı olarak katıldılar.

Aynı gün öğlen sonu oturum başkanlığını Fırat Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ahmet Buran'ın yaptığı "Necip Fazıl Kısakürek" adlı ilmi toplantı, FÜ, Atatürk Kültür Merkezi'nde yapıldı. Toplantıya Prof. Dr. Mehmet Törenek, Mustafa Miyasoğlu, Mehmet Kısakürek, Doç. Dr. Galibe Hacıyeva, Eşqanı Babayeva ve Mesud Akhtar Shaikh konuşmacı olarak katıldılar. Devlet Bakanı Cevdet Yılmaz, Vali Muammer Erol, Elazığ Milletvekili Tahir Öztürk, Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Fevzi Bingöl, Emniyet Müdürü Fahrettin Coşkun'un da katıldığı açık oturuma daire müdürleri ve geniş bir dinleyici topluluğu iştirak etti.

17. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları'nın finali 27 Haziran akşamı Hazar Gölü kıyısında gerçekleştirildi. Türkiye'nin ve Türk dünyasının dört bucağından Balkanlardan Kafkaslara, Kerkük'ten Kırgızistan'a, Tataristan'dan Özbekistan'a, Kazakistan'dan Batı Trakya'ya uzayan Türk'ün gönül coğrafyasının şairleri şiirlerini okudular. Toplam 39 şairin yer aldığı final gecesinde; Dolgormaa Sainbayar (Moğolistan), Doç. Dr. Galibe Hacıyeva, Elçin İsgenderzade (Azerbaycan), Bolat Maıazolu Sagindykov, Almas Temirbay (Kazakistan), Farida Butaeva (Özbekistan), Altynbek İsmailov, Esentur Kılıçev (Kırgızistan), Mahym Rozyyewa (Türkmenistan), Hasan Ahmet (Gümülçine) Türkeş Avşarlı (Sina Hosseinalizadehmiandoab) (İran), Ecaterina Ganeva (Gagavuz Eli), Erol Tufan, Slave Dimoske (Makedonya) Şemsettin Küzeci (Kerkük), Mutalip Beppaev (Kabardey-Balkarya Cumhuriyeti) Çolpan Çetin (Tataristan) Ayşegül Dinçbaş, Ayşen Dağlı (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) okudukları şiirlerle Türk dilinin inceliğini ve kelimelere hâkimiyetlerini Hazarlarla paylaştılar.

Türkiye'den: Ali Akbaş, Yahya Akengin, Cemal Safi, Nurullah Genç, Abdullah Satoğlu, Bahtiyar Aslan, Metin Önal Mengüşoğlu, Esat Kabaklı, Bedrettin Keleştimur, Özcan Ünlü, A.Murat Kuşçubaşı, Muhammed Ali Eşmeli, Gazi Özcan, Saime Toptan, Şeref Yılmaz, Nurettin Gür Ozanoğlu, Gülşen Yılmaz, Hüsamettin Septioğlu, Karani Arda, Güldeniz Ekmen Ağış" en güzel şiirlerini Hazar için dillendirdiler.

17'inci Hazar Şiir Akşamlarının önemli etkinlikleri ve finali TRT AVAZ Kanalı'ndan, canlı yayınlanarak bütün Türk dünyasına ulaştırıldı.

***

Gönül dünyamızın ufuklarını süsleyen sevda meşalemiz, amacı kadar sunduğu güzellikler ile de su gibi azizleşen Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının 18'incisi yine büyük bir coşku ve katılımı gerçekleştirdi.

Türk dünyasını ortak dil ve ortak kültürde buluşturmaya; Türk ülkeleri arasında duygu ve gönül köprüleri kurarak dostluk bağlarını kuvvetlendirmeyi amaçlayan Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, Hazar'ın sularını derinden ve yeniden dalgalandırdı.

Türkçe düşünüp, Türkçe söyleyip, Türkçe yazan âlemin rüyadan uyandırma-yı, Bala Hazarla Baba Hazarı kucaklaştırmayı amaçlayan bu büyük dil ve kültür kurtayına Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı,

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı katkıları ile destek oldular. Elazığ Valiliği'nin himayelerinde gerçekleştirilen 18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına Elazığ Belediye Başkanlığı, Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektörlüğü, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası, Avrasya Yazarlar Birliği, Elazığ Musiki Konservatuarı, Fırat Gazeteciler Cemiyeti ve diğer gönüllü kuruluşlar da aktif olarak katıldılar.

18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları; ruhlara diktiği hoşgörü fidelerinin boylanması, dal budak vermesi ile insanları ve ülkeleri manen fetheden, Anadolu coğrafyasının da manevi fatihi olan Ahmet Yesevi adına düzenlendi.

Bin yıllara hükmü geçen Türk- İslam coğrafyasının manevi lideri Ahmet Yesevi, nesebi Hz. Ali'nin oğlu Muhammet bin Hanefiye dayanan; yetiştirdiği insanlarla, insanı kucaklayan, gönül dünyamızın elmas insanıydı.

Ahmet Yesevi adına düzenlenen Türk şiirini, sanatını, edebiyatını; zevkini ve inceliğini dünyaya tanıtan Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına bu yıl da katılım oldukça yüksekti. Sevdasını yüreklerine yükleyen; aşklarına, tutkularına mısraları ile can veren, sevgiye susayanlara duygu pınarlarından su taşıyan Yunus gönüllü, gül yüzlü şairler, fikir ve düşünce dünyamızın mimarları yazarlar, sanat üstatları renklendirmişlerdi 18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarını.

18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına, Azerbaycan'dan; Naringül Babayeva ile Faik Abas Sefer; Kazakistan'dan: Muhtar Şahan ile Yesdevlet Ulubeğ, Begari Şoyibeko, Alimbay Botakara; Türkmenistan'dan Oğulcennet Başımova; Kırgızistan'dan Kozhogeldi Kulu ile Ömer Sultan; Özbekistan'dan, Babahan Şerif, Kırım'dan İsmail Kerim ve İsmet Zato; Karaçay/ Malkar'dan Yuruzlan Bolat; Makedonya'dan Fahri Ali; Kerkük'ten Metin Abdullah Kerküklü; Suriye'den Muhammet Mevlüt Faki; Başkurdistan Cumhuriyeti'nden Kısmetullah Yoldaş; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden Beste Sakallı davetli idiler.

Sevgiyi, iyiliği, güzelliği, kardeşliği, insanlığı mısra mısra işleyen Anadolu'nun söz mimarları da Türkiye'nin dört bir yanından gelerek Türk' ün bu büyük toyna katılmışlardı. Bahaettin Karakoç, Yasin Mortaş, Yahya Akengin, Cemal Safi, Tacettin Şimşek, Özcan Ünlü, Bahtiyar Aslan, Sıtkı Caney, Ozan Taşdemir, Fazıl Ahmet Bahadır, İlter Yeşilay, Mehmet Nuri Parmaksız, Hikmet Yavuz, Hıdır Toramanla Hazar Şiir Akşamları daha da güzelleşti.

Mahmut Bahar, Ömer Kazazoğlu, M. Faik Güngör, R.Mithat Yılmaz, İhsan Nazik Elazığ ilini temsilen katıldıkları bu büyük toyda bir yandan ev sahipliği yaparken diğer yandan da okudukları şiirlerle renk kattılar.

Bu yıl ilk defa ortaöğretim ve üniversite öğrencileri arasında Ahmet Yesevi hatrasına "Sevgi ve Hoşgörü" konulu şiir yarışması düzenlenmişti. Atatürk Lisesi Öğrencisi Bahar Koyun "Ayna ve Güller" adlı şiiri ile birinci olurken Çubukbey Anadolu lisesi öğrencisi Aynur Uz" Asya Topraklarında Doğan Güneş" adlı şiiri ile ikinci, aynı liseden Havva Altay da Sevgi Ne Demekti? Şiiri ile üçüncü oldu. Fırat Üniversitesi'nden "Hoş Göreni Bile Hoş Görür Toprak" adlı şiirle Ensar Koçak, "Çokluk Ekini" şiiriyle Onur Eğitmen, "Dünya Görü" adlı şiirle Zübeyde Güzel ilk üç sırayı paylaştı. Yarışma birincilerinin şiirlerini okumaları 18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına ayrı bir güzellik kattı.

İlçelerde gerçekleştirilen “Şiir ve Kültür” etkinlikleri ile zenginleştirilen18. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında; Türk Edebiyatı, Yüzakı, Erciyes, Kardeş Kalemler, Kümbet, Berceste, Termin, Yenises, Işık Edebiyatı ve Bizim Külliye Dergilerinin katılımları ile gerçekleştirilen panelde de “Şiir Akşamlarının Kültürümüze Katkıları” konusu işlendi.

***

Her yıl Türk coğrafyasında yaptığı hizmetlerle bayraklaşan, bir tür büyüğünün hatırasına ve onuruna düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamları'nın 19'uncusu İstiklâl ve İstikbal Şairi Mehmet Akif Ersoy'un hatırasına düzenlendi.

2011 yılı, İstiklâl Marşı şairi Mehmed Akif Ersoy'un hatırasını yaşatmak için «Mehmed Akif Ersoy Yılı» olarak ilân edilmişti. Yüce gönüllü istiklâl ve istikbal şairi Mehmed Akif Ersoy, sadece Anadolu Türkleri için bir bayrak olmamış, bugün özgürlüğü yudumlayan bütün Türk Cumhuriyetleri ve mazlum milletlerin de yürek sesi olmuştu.

Bu yıl, Hazar Şiir Akşamlarında bir ilke daha imza atıldı. Şiir ve diğer bütün faaliyetler, «Şehadet» konusu ve eksenini etrafında kümeleşti. Evet, bu yılki Hazar Şiir Akşamları konuluydu. Konu: ‘Şehadet’ti. Şehadet’ konusunun seçilmesi şüphesiz ki hediyelerin en güzeliydi.

*“Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor tevhîdi...
Ey şehid oğlu şehid isteme benden makber,
Sana âğuşunu açmış duruyor Peygamber!”*

mırsaları ile yerlerinin cennet olduğu müjdelenen şehitlere olan şükran borcumuzu bir nebze de olsa ödemek; tarihe sığmayan Çanakkale şehitlerimizi olduğu kadar diğer bütün şehitlerimizi gönlümüzde bir defa daha yaşatmak, ellerimizi semaya kaldırarak Fâtihalarla onları anmak, Hazar Şiir Akşamlarına büyük bir manevi güzellik kattı.

19. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları 22 Eylül 2011 tarihinde Yrd. Doç. Dr. Tamer Kavuran'ın hazırladığı «Mehmed Akif Ersoy ve Elazığlı Şehitler» konulu fotoğraf ve resim sergisinin açılışı ile başladı. Aynı gün, Vehbi Vakkasoğlu'nun Elazığ Belediyesi Kültür ve Kongre Merkezinde verdiği «Ahlâk ve Karakter Âbidesi Mehmed Akif Ersoy» konulu konferanstan sonra, yatsı namazını müteakip Elazığ'ın en büyük camisi olan İzzet Paşa Camii'nde Mehmed Akif Ersoy ve Elazığlı şehitler adına mevlidi şerif okundu.

23 Eylül Cuma günü Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası Toplantı Salonunda yurt dışından ve yurt içinden gelen şairlerin tanışma toplantısı yapıldı. Aynı salonda ve tanışma toplantısının akabinde Prof. Dr. İsmail Çetişli, «Akif'in Şiirlerinin Tahlilleri» adlı konferansı ile Mehmed Akif'i, günümüze taşıdı ve onun örnek kişiliğini anlattı.

TRT'nin canlı olarak verdiği bu anlamlı faaliyet, Elazığ Öğretmenevi önünde yapılan açış konuşmaları ile devam etti. Kırgızistan Milli Yazarlar Birliği ve Dil akademisi Başkanı Omor Sultanov, Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı Yakup Ömeroğlu'nun ardından kürsüye gelen Elazığ Valisi Muammer Erol; “Bugün en fazla ihtiyaç duyduğumuz millî birlik ve beraberlik ruhu için Akif'in şahsiyetine ve şiirlerine

eğilmemiz gerekir.” dedi. Konuşmaların ardından program, Elazığ halk oyunları gösterileri ile sona erdi.

Prof. Dr. Nazım Hikmet Polat, Prof. Dr. Nurullah Çetin, Doç. Dr. Ersin Özalan, Mustafa Karakaya ve Mehmet Cemal Çiftçigüzeli'nin konuşmacı olarak katıldığı «Mehmed Akif Ersoy» konulu paneli Prof. Dr. Esmâ Şimşek yönetti.

Akşam Fırat Üniversitesi Konservatuvarı Topluluğunun verdiği konser ve Bedirhan Gökçe ile süslendi.

24 Eylül Cumartesi günü gerçekleştirilen Baskil, Karakoçan, Keban, Kovancılar, Palu ve Sivrice ilçelerinin programları ile aynı zaman diliminde Elazığlı şairlerle birlikte yurt dışından ve yurt içinden gelen katılımcılar tarafından Mehmed Akif'in örnek şahsiyeti, fikir ve düşünceleri anlatıldı. Ayrıca, şairler şiirleri ile günü taçlandırıdılar.

Fırat Stüdyosunda gerçekleştirilen dergicilik paneline Ankara'dan Kardeş Kalemler, Trabzon'dan, Ada; Niğde'den, Akpınar; Kayseri'den Berceste, Cıngı ve Erciyes; Adapazarı'ndan, Değirmen; Van'dan Beyaz Gemi; Elazığ'dan Bizim Külliye dergilerinin genel yayın yönetmenler katıldı.

Aynı gün öğlenden sonra 'Türk Dünyası Hizmet Ödül' töreni vardı. 2003 yılından beri fikir ve gönül dünyamızın mimarlarına verilen Türk Dünyası Hizmet Ödülü'nün sahibi bu yıl acıların ülkesi Kırım'ın efsanevi lideri Mustafa Abdulcemil Kırimoğlu idi.

Akşam, 19. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının finali yapıldı. Azerbaycan'dan Salimov Salim Babulla, Zalımhan Yakup, Kosova'dan Zeynel Beksaç, Kırgızistan'dan, Rahat Djumanazarova ve Omar Sultanov, Kazakistan'dan Marzhan Yershova Duken Massimkhanuly, Çuvaşistan'dan İliya Ivanov, Başkurdistan'dan Lılıya Kapıova, Özbekistan'dan Bobokhon Sharipov, Suriye'den Mohammad Mauloud Fakı, Tataristan'dan Rıfat Salakov ülkelerinde getirdikleri selamlarla birlikte şiirlerini okudular. Türkiye genelinden katılan, Naşide Gökbudak, Nurullah Genç, A. Vahap Akbaş, Bestami Yazgan, Fazıl Ahmet Bahadır, Abdulvahap Dağkılıç, Kalender Yıldız, Nurettin Durman, Hasan Akçay, Mehmet Özdemir, Tahir Erdoğan Şahin, Ali Kınık, Celal Oymak, Şaban Abak, Mehmet Atilla Maraş, Yusuf Dursun, Zekeriyya Bican, Selim Erdoğan ve ben, Hadi Önal, buram buram aşk kokan, sevgi kokan, vatan kokan, özlem kokan, Akif kokan, şehadet kokan şiirlerini okudular...

Elazığ, Yunus aşkıyla tutuşturduğu 20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları ile büyük Türk dünyasının manevi başkenti olmanın bir defa daha mutluluğunu tattı. Kazakistan'dan Kırım'a; Azerbaycan'dan Kıbrıs'a; Türkmenistan'dan Kerkük'e; Doğu Türkistan'dan Kosova'ya; Kırgızistan'dan Saray Bosna'ya; Özbekistan'dan Türkiye'ye uzanan muazzam Türk coğrafyasının kalbi yine Elazığ'da, Elazığ'ın küçük şirin ilçesi Sivrice'deki Hazar'ın mavi sularında attı.

Türk şiiri ile yeniden dalgalandı Hazar. Hazar'da, Türkçenin süt dişleri Yunus'un deyişleri yüreklere ufuk çizerken Türk dünyasından bu en büyük toya, aşkı yudumlamak için gelen Yunus gönüllüleri, yüzyılımızın en fazla ihtiyaç duyduğu sevgiyi işlediler mısralarında. Aşk dediler, sevda dediler; kinden, kirden, kandan ve gözyaşından arınmış bir dünyanın hayaliyle.

Türk dünyasını ortak değerler etrafında buluşturmak, kaynaştırmak; hızla gelişen ve değişen dünya dengeleri karşısında ortak kültür ve ortak dil birliği oluşturmak gibi kutsal bir amaca yürüyen Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, her yıl hiz-

metleri ile bayraklaşan bir Türk büyüğünün anısına veya onuruna yapılmaktaydı. 20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları,

*“İlim ilim bilmektir
İlim Kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır”*

diye özetleyen, sadece yüzyılları değil yaradılış gayesini de omuzlayarak geleceğe yürüyen insanlık mücevheri Yunus Emre için düzenlenmişti. O Yunus ki;

*“Gelin tanış olalım
İşi kolay kılalım
Sevelim sevelelim
Dünya kimseye kalmaz”*

diyerek insanı, yaradılışının gayesi ile yüzleştirmiş ve gönülden gönüle köprüler kurarak sevgiyi yüceltmmişti.

Yunus’un;

*“Her kim merdane
Gelsin meydana
Kalmasın cane
Kimde hüner var”*

davetine icabet eden gönül ve kültür dostları gelmişti 20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları programına.

20’ncisi düzenlenen Uluslararası Hazar Şiir Akşamları 21 Haziran 2012 Perşembe günü Elazığ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi’nde “Yunus Emre Minyatürleri Sergisi”nin açılışı ile başladı. Aynı günün akşamı Fırat TV’de Prof. Dr. Mustafa Tatçı ile Sadık Yalsızuçanlar’ın Yunus Emre tanıtım konuşması vardı. Ardından Elazığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosu ile Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı’nın birlikte hazırladıkları ‘Yunus Emre ve Aşk’ adlı konser seyircilerden tam not aldı. Kenan Çimtay yönetimindeki Müftülük Korosunun seslendirdikleri ilahilerle seyirciler coşkulu anlar yaşadılar.

22 Haziran Cuma günü, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası toplantı salonunda 20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının ‘Tanışma Toplantısı’ ve ‘Yunus Emre Konferansı’ vardı. Toplantının açılışında bir değerlendirme yapan Vali Muammer Erol, Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının Elazığ için bir övünç kaynağı olduğunu söyledi. Mümtaz Sami Özok, Erol Çifçi, Ahmet Sarıkaya, Birol Güvenç ve Tevfik Bilen’den oluşan Denizli Yunus Emre Gönül Derneği tarafından Yunus Emre eserlerinden oluşan müzikle Yunus, bir defa daha yüreklerimizin bam tellerini titretti. Prof. Dr. Mustafa Tatçı, verdiği konferansla, Yunus Emre’yi çeşitli yönleri ile ele aldı.

Aynı gün öğlen sonu gerçekleştirilen ve yirmi yılın gelenekselleştirdiği şairler yürüyüşü, tek kelime ile muhteşemdi. Eski Belediye binası önünden başlayan yürüyüş, Öğretmenevi önünde sona erdi. Yürüyüşe Elazığ Valisi Muammer Erol, Elazığ Milletvekilleri Şuay Alpay ve Sermin Balık, Elazığ Belediye Başkanı Süley-

man Selmanoğlu, Fırat Üniversitesi Rektörü A. Feyzi Bingöl, yerli ve yabancı şairler, yazarlar, bilim adamları, öğrenciler ve vatandaşlar katıldılar.

Program, saygı duruşu ve İstiklal Marşı'nın okunması ile başladı. Mehter konseri ile devam eden açılışa; halk oyunları ekibi de bir gösteri sundu izleyenlerine. Doç. Dr. Tarık Özcan, Besti Alibeyli, Yakup Deliömeroğlu ve Cemal Safi birer konuşma yaptı. Konuşmaların odağında şirin gücü, milli oluşu ve birleştiriciliği ile Hazar Şiir Akşamlarının Türk kültürüne ve Türk diline yaptığı katkı anlatıldı.

Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. A. Feyzi Bingöl, Hazar Şiir Akşamlarının Elazığ'ı Türk dünyasında bilinen ve tanınan bir şehir hâline getirdiğini söyledi. Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu; Hazar Şiir Akşamları organizasyonuna birçok ilin gıpta ile baktığını ifade etti. Elazığ Milletvekili Şuay Alpay; Elazığ'ın; şiiirin, kültürün ve musikinin merkezi olduğunu söyledi. Elazığ Milletvekili Sermin Balık ise şiir akşamlarının Yunus Emre adına yapılmasının önemli olduğunu, şiiirin Yunus'ta dostluk barış ve kardeşliği sembolize ettiğini belirtti. Elazığ Valisi Muammer Erol da yaptığı konuşmada 20. Hazar Şiir Akşamlarının Yunus Emre ve Aşk temalı olduğuna dikkat çekerek Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının Elazığ için bir kültürel marka hâline geldiğini belirtti ve Elazığ'ın bu kültür hazinesine sahip çıkmasını istedi.

Günün akşamında Atatürk Kültür Merkezinde Avusturya-Viyana Saz Derneği, Mansur Bildik ve Arkadaşları bir konser verdi. Sanatçı Serdar Tuncer'in davudî sesiyle verdiği konseri dinlemek bir başka güzellikti. Neyzen Ender Doğan ve ekibinin seslendirdiği Yunus Emre ilahileri geceye renk kattı. Fırat Üniversitesi Kültür Merkezi'nde düzenlenen konsere Vali Muammer Erol, Elazığ Milletvekilleri Şuay Alpay, Sermin Balık, Rektör Prof. Dr. Feyzi Bingöl, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, misafir şairler ve çok sayıda vatandaş katıldı.

20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının üçüncü gününde Eğitimci-Yazar Bedrettin Keleştimur'un başkanlık ettiği Edebiyat Dernekleri toplantısına Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen Edebiyat derneklerinin başkanları katıldı. Prof. Dr. İsmail Yakıt'ın başkanlığını yaptığı "Yunus'ta İnsan Sevgisi ve İlahi Aşk" paneline Prof. Dr. Mustafa Tatçı, Doç. Dr. Mustafa Sever, Nariman Abdulvaapov, Doç. Dr. Levent Bayraktar, Yrd. Doç. Dr. M. Kayahan Özgül, Prof. Dr. Almaz Ulvi Binnatova konuşmacı olarak katıldılar. Liselerarası Yunus Emre Bilgi Yarışması Finali, Belediye Kültür ve Kongre Merkezinde yapıldı. Finalde Karakoçan Lisesi birinci, Öğretmen Sıdıka Avar Kız Meslek Lisesi ikinci, Maden Lisesi ise üçüncü oldu.

"Aşk" temalı 20. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının finali Hazar Gölü kıyısında gerçekleşti. Final gecesine Elazığ Valisi Muammer Erol, Eskişehir Valisi Kadir Koçdemir, Merkez Valisi Enis Yeter, Elazığ Milletvekilleri Şuay Alpay, Sermin Balık ve Faruk Septioğlu, Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Feyzi Bingöl, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri, yazar ve şairlerle birlikte çok sayıda vatandaş katıldı. "Yunus Emre ve Aşk" temalı orta ve yükseköğretim öğrencileri arasında düzenlenen şiir yarışmalarında dereceye giren öğrencilere ödülleri verildi. TRT AVAZ ve çok sayıda televizyon kanalı tarafından canlı olarak yayımlandı. Hazar Şiir Akşamları Kırgızistan'dan Altınbek İsmailov; Azerbaycan'dan Aysel Elizade, Besti Elibeyli, Kısmet Rustememova; Kazakistan'dan Dauletbek Baytursınulu ile Toktarali Tanjarık; Kırım'dan Elmara Mustafayeva, Özbekistan'dan Hasiyet Rusteamova, Gürcistan'dan Osman Ahmetoğlu, Doğu Türkistan'dan Nurala Göktürk ile Türkiye'nin değişik illerinden gelen katılımcılar

tarafından renklendirildi. Ali Akbaş, Cemal Safi, İlyas Subaşı, Halil Gökkaya, Talat Ülker, Nevin Kurular, İsmet Bora Binatlı, Mehmet Nuri Parmaksız, Mihalistin Kukul, Aytuğ İzat, Okan Alay, Mehmet Ali Kalkan, Mehmet Yekta Yıldız, Adem Yeşil, Dursun Elmas, İsmail Yakıt, Fadıl Karlıdağ, İsak Tanoğlu, Ozan Taşdemir, Suat Yiğmatepe ve Tuncer Sönmez okuduklar biri birinden güzel şiirler ile Yunus'u soluttular.

***

1992 yılından beri kesintisiz olarak Elazığ'da gerçekleştirilen Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, Türkiye'mizde olduğu kadar gönül coğrafyamızda da tanınan ve sevilen önemli kültür faaliyetlerinden bir olmuştur. Seviliyor, takip ediliyor, özlem ve heyecanla bekleniyordu. Türk dilini sevdirmek, Türk şiirini, Türk edebiyat ve sanat anlayışını bütün dünyaya tanıtmak gibi bir misyonu yüklenen bu faaliyet, her yıl Türk'ün fikir ve gönül coğrafyasında hizmetleri ile bayraklaşan birisinin adına veya anısına yapılmaktaydı. 2013 yılında 21. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının konusu Türk şiirinin en büyük temsilcilerinden Yahya Kemal Beyatlı idi. Konuk, Yahya Kemal Beyatlı olunca konu da onun; "*Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer*" dediği rüyalar şehri İstanbul oldu.

İstanbul'u Elazığ'da Elazıglılara ve misafirlerine Yahya Kemal'le yaşatan Uluslararası Hazar Şiir Akşamları, 20-23 Haziran 2013 tarihleri arasında gerçekleştirildi. 20 Haziran 2013 Perşembe akşamı Ferhat Göçer'in verdiği konser, dinleyicilerinden tam not aldı.

21 Haziran 2013 Cuma günü, Nurettin Ardıçoğlu Kültür Merkezinde "Kartpostallarla Eski İstanbul Sergisi", "Yahya Kemal Fotoğrafları ve El Yazıları Sergisi", "Yahya Kemal ve İstanbul İllüstrasyon Sergileri" ile gözlere güzel İstanbul içirildi. Türk'ün gönül dünyasından ve Türkiye'den gelen şairlerin tanışma toplantısında bir konuşma yapan Elazığ Valisi Muammer Erol, Hazar Şiir Akşamlarının kültür sanat dünyamızda bilinen, izlenen ve beğenilen bir organizasyon olduğunu ifade etti. Prof. Dr. Mustafa Koç'un konuşmacı olduğu "İstanbul" Konferansı ile dinleyiciler İstanbul'un bilinmeyen yönlerini tanıma imkânı buldular.

Aynı gün öğleden sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mehteran Takımı Elazığ'ın PTT meydanında bir konser verdi. Halk tarafından büyük bir ilgi ve beğeni ile izlenen konserin ardından "Şairler Yürüyüşü" başladı. Yürüyüşe Elazığ Valisi Muammer Erol, Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu, Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kutbeddin Demirdağ, şairler, yazarlar, bilim adamları, öğrenciler ve halk iştirak etti.

Şairler yürüyüşü Öğretmenevinin önünde son buldu. Buradaki program, saygı duruşu ve İstiklal Marşımızın okunması ile başladı. Başta TRT olmak üzere çeşitli TV kanallarının canlı olarak verdiği 21. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına katılan şairler ve kültür adamları adına Yahya Akengin, Almas Binnetova ve Yakup Deliömeroğlu birer konuşma yaptı. Fırat Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Kutbeddin Demirdağ, Hazar Şiir Akşamlarının dost ve kardeş ülkeler arasındaki dil birlikteliğinin oluşmasına önemli katkı sağladığını söyledi. Elazığ Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu ise konuşmasında Hazar Şiir Akşamlarının Elazığ'ı şiirin başkenti hâline getirdiğini ifade etti.

Hazar Şiir Akşamlarına 21 yıldır ev sahipliği yapan Elazığ'ın bu etkinliklerle Türkiye ve Türk dünyası arasında gönül köprüleri kurduğunu belirten Elazığ Valisi Muammer Erol, Hazar Şiir Akşamlarının bugün Türkiye'nin ve Türk dünyasının

önemli bir kültür faaliyeti hâline geldiğini ifade etti. Vali Erol, Hazar Şiir Akşamlarının, Türk dünyasına mensup ülkeler arasında kültürel bağlar kurarak dostluk ilişkilerini kuvvetlendirdiğini ve sosyal kültürel alanlarda yeni açılımlara zemin hazırladığını belirttiikten sonra sözlerini; *“Sözün en güzeliyle insan ruhunda fırtınalar koparan şiir, insana yaratılmışların en şerefli olduğunu, insan olduğunu da hatırlatır. Bizler merkezine şiiri oturttuğumuz bu etkinlikle aynı zamanda musikimize, resmimize, edebiyatımıza ve diğer güzel sanatlarımıza da hizmet etmeyi, bu kültür ve sanat dallarını da yaşatmayı hedefledik. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları ile Türkçemize, Türk edebiyatına, Türk sanat ve zevkinin gelişmesine bir parça da olsa katkıda bulunmaya çalıştık. Aynı kökün dallarından oluşan, aynı dili konuşan kardeş Türk devletlerinin seçkin şairlerini, fikir ve sanat adamlarını bir araya getirdik. Bugün burada katılımcıların şahsiyetinde Türk dünyasıyla hasret gideriyoruz. Bu vesileyle Elazığ’a gelerek bizleri onurlandıran kardeşlerimize bir kez daha hoş geldiniz diyoruz.”*, diye sürdürdü.

Törenin ardından Batı Kitabevi’nde düzenlenen “imza günü” etkinliği ile şairler, kitapseverler için kitaplarını imzaladılar. 21. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının o günkü bölümü Nurettin Ardıçoğlu Kültür merkezinde Elazığ Devlet Klasik Türk Müziği Korosunun seslendirdiği “İstanbul Şarkları ile sona erdi.

22 Haziran 2013 Cumartesi günü 21. Uluslararası Hazar Şiir Akşamları il merkezi ve Elazığ’ın Baskil, Karakoçan, Keban, Kovancılar, Palu, Sivrice ilçelerinde gerçekleştirildi. Şiir etkinliklerinin yanı sıra merkez ilçede düzenlenen oturumun başkanlığını Dr. Ahmet Tefik Ozan’ın yaptığı “Şiir Akşamları Paneli” ile şiirimizin dünü, bugünü tartışıldı. Yönlendiriciliğini Bahtiyar Aslan’ın yaptığı Atilla Şentürk, Şeyma Güngör, Süleyman Erguner, Almas Ulvi Binnatova’nın konuşmacı olarak katıldıkları "Edebiyatta İstanbul" paneli ile de edebiyat ve şiir severlere İstanbul bu yönü ile anlatıldı.

Türk dünyasından 14, Türkiye’imizden de 9 şairin katıldığı 21.Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının final ecesinde Kazakistan’dan, Özbekistan’dan, Kırgızistan’dan, Azerbaycan’dan, Kırım’dan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden, Kosova’dan, Makedonya’dan, Gagavuzya’dan gelen şairlerle birlikte ülkemizin çeşitli şehirlerinden gelen şairler şiirlerini okudular

Elazığ Valisi Muammer Erol, Belediye Başkanı Süleyman Selmanoğlu’nun yanı sıra Elazığ Milletvekilleri Zülfü Demirbağ, Şuay Alpay, Sermin Balık’ın da katıldıkları 21. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarının final gecesi tek kelime ile muhteşemdi. Büyük Hazar’ın hasreti ile yanıp kavrulan Bala Hazar’ın kıyısında gerçekleşen final gecesi şiir severlerin akınına uğramıştı âdeti. Bala Hazar, dalgalarını tutmuş, bütün dikkat ve sükûnetiyle bağrına koşan şairleri dinliyordu. Yer güzeldi, gök güzeldi, göl güzeldi, dolunay gülümsüyordu gözlerle.

Sevgiye, sevdaya, aşka, dostluğa, kardeşliğe, birliğe, dirliğe, kapı açan Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarına gönül verip bu kutsal yolculuğa katılanlara ne mutlu. 22. Uluslararası Hazar Şiir Akşamlarında buluşmak umuduyla...